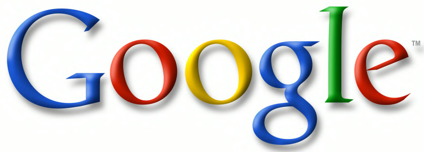
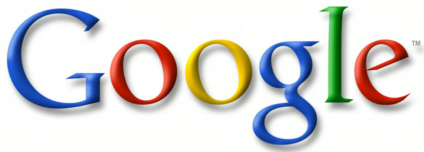
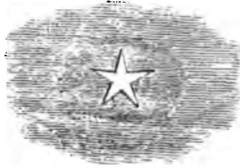

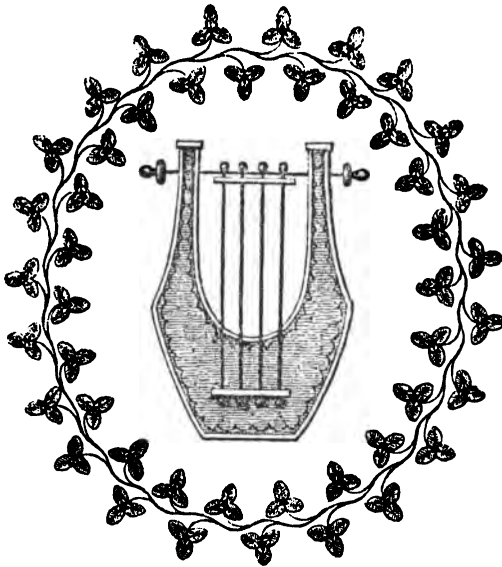

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07577925 0

NORDISK

UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

ÅTTONDE ÅRGÅNGEN.

KJÖBENHAVN. LUND. CHRISTIANIA. UPSALA.

1862.

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

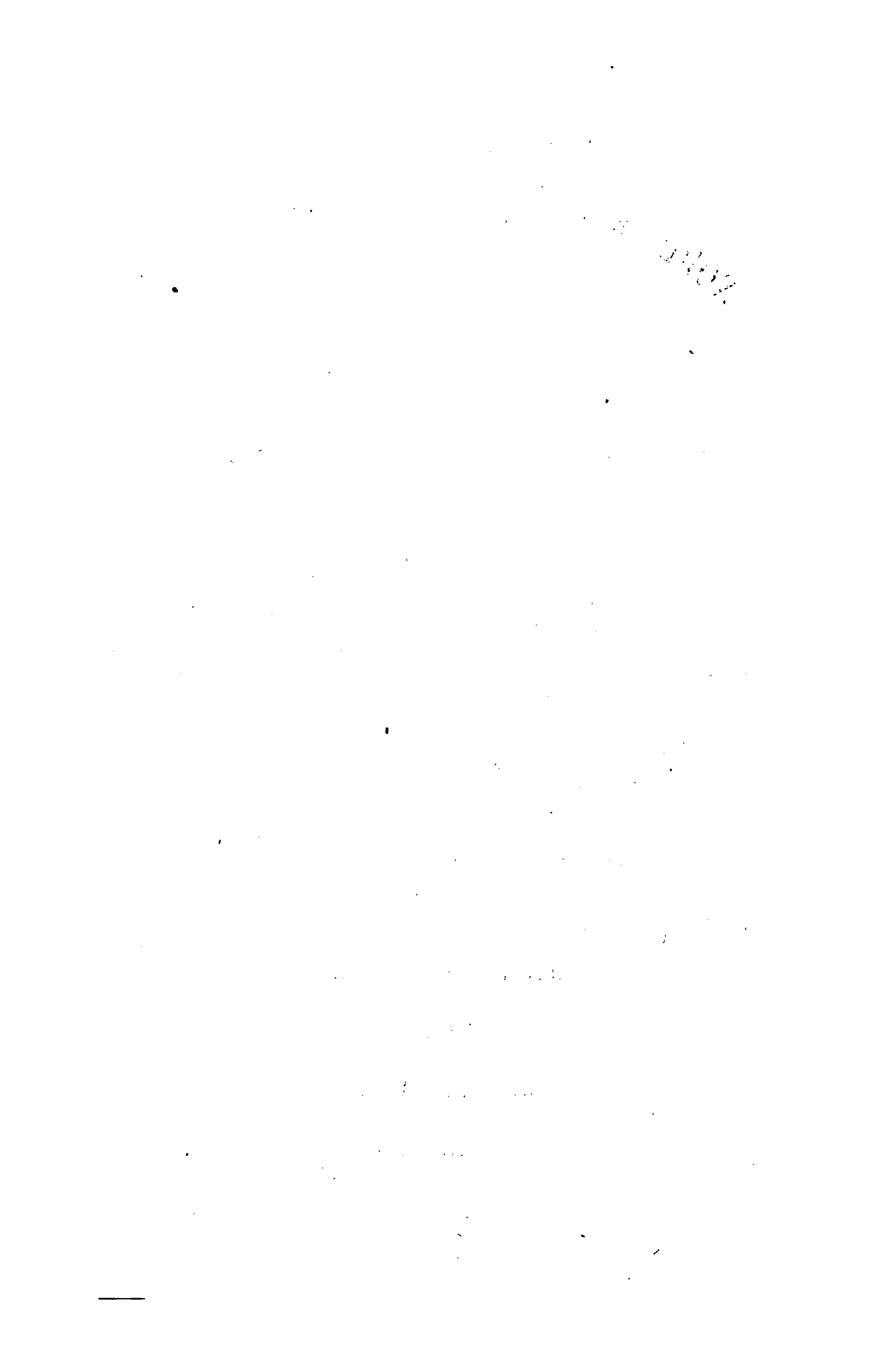
OTTENDE AARGANGS FÖRSTE HEFTE,

UDGIVET AF A. INGERSLEV.

1862.

KJÖBENHAVN.

TRYKT HOS S. TRIER.

COMMUNERNE
I DE TRE NORDISKE RIGER.

Af H. Hage.

Naar man vil kjende et Folks politiske Liv, maa man fornemmelig fæste Öiet paa Communen. Det er ved Arbeidet i den, at Folket efterhaanden vænnes til at benytte Friheden, til at udöve en Myndighed, til at anvende og faae Agtelse og Kjærlighed til Loven. Det er altid et forholdsviis ringe Antal, der har Lyst og Mod til at deeltage i de store Forhandlinger, i de Kampe, der fjerne Manden fra Hjemmet, der fordre store Anstrængelser for hæderligt at föres, der vel stundom skaffe Ære og Berömmelse, men altid udsætte den Enkelte for Kritik, for alvorsfulde Prövelser, for Had og Misundelse. For Communen falder Arbeidet i Hjemstavnen; dens Interesser falde væsentlig sammen med deres, der boe i den; et stort Antal kaldes ved de forskjellige Bestillinger efterhaanden i dens Tjeneste; det er paa eengang en fredelig og tilfredsstillende Gjerning, der som oftest förer til det hurtige, umiddelbare Resultat. Til at udföre den Gjerning, udfordres ikke det glimrende Talent, store Talegaver; det er end ikke disse Egenskaber, der fortrinlig paaskjönnes i den communale Virksomhed. Den, der muligt vilde spille en betydelig Rolle

i en lovgivende Forsamling, vil neppe finde sin Ærgjerrighed tilfredsstillet ved at arbeide for Communen, og stundom vil det Arbeide, han udförer, blive lidet paaskjönnet. Det er den hæderlige Karakteer, den sunde og jævne Forstand, det sikkre og practiske Blik, Evne og Lyst til at befatte sig med smaa dagligdags Forhold, der fornemmelig skattes i den mindre Kreds. Vi see derimod ofte, hvorledes den, der spiller en betydelig Rolle, udöver en velfortjent Indflydelse i Communen, ligesom taber sig selv ved at hensættes i den större Virksomhed; hvorledes han, efterat have tabt Fodfæste, fölger Ledere, der ere hans naturlige Modstandere, arbeider for Formaal, der synes at stride mod det, han i den mindre Kreds, hvor han kan overskue Forholdene, arbeider for. Skjöndt et frit communalt Liv i höi Grad tjener til at udvikle og befæste de Kræfter, der danne en Mand, de Fölelser og Sædvaner, der danne frie og dygtige Statsborgere, have Magthaverne sjeldent frygtet, tvertimod ofte prist og önsket et selvstændigt Communalliv. Da Roms Keisere efterhaanden havde sprængt de Friheder, som dannede romerske Borgere, fremtraadte det Önske oftere hos dem, at fremkalde det communale Liv, der var gaaet tilgrunde med det övrige frie Liv; men det var forgjæves. De vilde drage Nytte af Communen, for at faae dygtige og tilfredse Borgere, og dog vilde de bevare Magten i alle store Spörgsmaal. Det lader sig ikke gjöre at give Friheden i en enkelt Retning, medens den mangler i alle andre: enten udvikler der sig et stærkt Communalliv, og da fremkaldes de mandige Egenskaber, der modsætte sig Enevælden, eller ogsaa mislykkes Forsöget paa at lade Friheden spille i Communen, naar den er banlyst i Staten. I alle Lande, til alle Tider, viser det sig, at der er en dyb og inderlig Vexelvirkning mellem Folkelivet i dets forskjellige Forgreninger. Det kan til en kort Tid være anderledes, men

dette er i Overgangstider, som sjeldent have lang Varighed.

I Skandinavien var der i Oldtiden, saa langt vor Kundskab rækker, et stærkt udviklet communalt Liv. Herredet er den ældste Inddeling, der möder os paa Landet; den havde igjen forskjellige Underafdelinger. Folket havde en afgjörende Indflydelse saavel paa de vigtige som paa de mindre vigtige Beslutninger, der skulde fattes. Under det kraftige, men lidet udviklede Folkeliv, var der ikke opstillet en streng Sondring af det, der hörte til Lovgivning, Domstole eller Administration, eiheller vare Grændserne mellem Stat og Commune strængt afstukne. Paa en Tid, da der blandt frie Mænd ingen stor Standsforskjel var, maatte Myndigheden være fordeelt blandt de Mange; paa en Tid, da Skrift ikke blev benyttet i nogen væsentlig Grad, havde Statsmagten, selv om Villien var der, ikke Evne til en vidtgaaende Indtrængen i de mindre Kredses Anliggender. Byerne, der efterhaanden opstode, havde deres særegne Forfatning, deres eiendommelige Privilegier; de förte et Liv for sig med betydelig Selvstændighed inden deres Kredses Omraade.

Med Adelens Fremtræden forandredes Forholdet. Et færre Antal af mægtige Mænd lærte efterhaanden at rive en betydelig Myndighed til sig og forskaffe sig Privilegier; vel holdt de ældre Former sig tildeels, men det frie, selvstændige Liv hos Mængden indskrænkedes og afmattedes lidt efter lidt. Efter Christendommens Indförelse kom Sognet efterhaanden til at spille en stor Rolle, saavel i kirkelige som i verdslige Anliggender. Geistlighedens stigende Indflydelse forrykkede derhos det Bestaaende. Troens Stridsmænd forvandledes i Tidernes Löb til aandelige og verdslige Herskere, der trængte ind og overalt blandede sig i alskens Forhold; de sögte vel at hemme de vilde Lidenskaber, men de svækkede tillige de mandige Kræfter, der adlede Nor-

dens frie Mænd. Samtidig dermed sögte Kongemagten at trække Myndighed til sig; Kongens Embedsmænd kom efterhaanden til at spille en större Rolle, og erholdt Myndighed i mange Sager, der tidligere afgjordes af Folket selv. Men uagtet alt dette bevarede Folket i de mindre Kredse endnu en stor Indflydelse.

Ved Protestantismens Indförelse svækkedes Geistlighedens verdslige Myndighed og Indflydelse betydeligt. Ved Arveregjeringens og den derefter fölgende Enevoldsmagts Indförelse foregik först paa Lovgivningens og den höiere Administrations Omraade — senere ogsaa i andre Retninger — en Hovedforandring. Magten faldt ud af Adelens Haand uden at gaae over i Borgers og Bondes, De kongelige Embedsmænds Tid kom, og deres Myndighed steg Aar for Aar; Alt tjente til at svække de tidligere Institutioner, og til at skabe et Embedshierarchi, der dog först naaede sit Höidepunkt og vidste at trænge ind, selv i de mindste Forhold, da Skrivelyst og Skrivedygtighed havde naaet en forhen ukjendt Udvikling. Den förste Deel af dette Aarhundrede har været betegnet ved en alt indtrængende Embedsmyndighed, der har besluttet, ordnet, udfört Alt. Vel bevaredes visse communale Institutioner, men dels var Myndigheden saare indskrænket, dels var Livet i Communerne uden Kraft og Fylde. Byerne, som længst havde vidst at sætte en Skranke imod den altindtrængende Myndighed, deelte dog tilsidst Skjæbne med det övrige Land.

Skjöndt Udviklingen ikke har været saa meget forskjellig i de tre nordiske Riger, bevarede Sverrig mere end de andre Riger ældre Institutioner og et folkeligt Liv, og paa Landet i Norge var der flere Steder en eiendommelig local Selvstændighed; men et i Sandhed sundt og kraftigt Communalliv fandtes dog ikke noget Sted. Idet vi skulle dvæle noget ved den Udvikling, Communalvæsenet har faaet i Norden i den nyeste Tid, da det politiske Liv i det Hele er vaagnet, maae vi be-

tragte hvert af de tre Riger for sig. Det vil være rettest, paa Grund af den sparsomt tilmaalte Plads, nærmest at holde sig til det, der for Öieblikket er gjældende Ret.

A.

Danmark.

I Danmark er den communale Ordning særlig for Kjöbenhavn, for de övrige Kjöbstæder og for Landet. Vi ville först betragte Kjöbenhavns Communalordning, der er den fyldigst udviklede.

I.

Den förste vigtige Lov, der udkom under Christian den 8des Regjering, var Forordningen om Kjöbenhavns Communalbestyrelse af 1ste Januar 1840. Den forbedrede i mange Henseender den tidligere Tilstand; men den lod dog meget tilbage at önske: Valgretten var betydelig indskrænket; Myndigheden for Repræsentationen var langt mindre end önskeligt kunde være; Valget af Byens Magistrat var væsentlig nedlagt i Kongens Haand; Forholdet mellem Borgerrepræsentanter og Magistrat var meget uklart, idet der ingen skarp Grændse var draget imellem den besluttende og udförende Myndighed. Ifölge Lov 4de Marts 1857 og den Vedtægt, som dertil knytter sig, samt andre Love, der væsentlig forandre nysnævnte Forordning, er Forholdet i det Hele heldigt ordnet. Herefter bestaaer Communens Bestyrelse af Magistraten, med en Overpræsident, 4 Borgermestere (hvilket Tal Kongen efter Communalbestyrelsens Forslag kan forandre), og ligesaa mange Raadmænd som Borgermestre, samt

af Repræsentantskabet, der tæller 36 Medlemmer. Foruden Magistraten er der endeel overordnede Embedsmænd: Stadskonduktören, Stadsingeniören, Skoledirektören og Stadslægen. Under Magistraten er der et talrigt Contoirpersonale.

Overpræsidenten vælges paa Livstid af Kongen og lönnes af Staten.

Borgermestrene vælges paa Livstid (en nærmere og begrændset Afskedigelsesret er dog forbeholdt) af Borgerrepræsentantskabet med kongelig Stadfæstelse; de lönnes af Communen og ere pensionsberettigede.

Raadmændene vælges af Borgerrepræsentantskabet paa 6 Aar; de ere ulönnede. De 4 ovennævnte Embedsmænd (Stadsconductören m. fl.) vælges af Borgerrepræsentantskabet, efter Indstilling af den samlede Magistrat; Valget stadfæstes af Kongen; de afskediges af Borgerrepræsentantskabet, med Kongens Samtykke; de have Pensionsret.

Borgerrepræsentanterne udgaae af umiddelbare Valg. Valgret har Enhver, der eier grundtaxtpligtige Gaarde eller Huse i Kjöbenhavn til en Assurance af 4000 Rdlr., eller som eier Bygninger, der ere frie for Grundtaxt, til en Assurance af 6000 Rdlr., og som har personligt Hjem i Staden, og der har taget Borgerskab. Foruden Grundeiere vare efter Frdg. 1ste Januar 1840, Næringsbrugere, der havde Borgerskab og svarede mindst 5 Portioner Næringsskat, valgberettigede; i Stedet derfor er nu traadt, iflölge Lov 19de Febr. 1861, Indkomstskat af 4 Rdlr., der hjemler Valgret, hvad enten Vedkommende har taget Borgerskab eller ikke, hvorved Valgret, iflölge Eiendomsbesiddelse væsentlig taber sin Betydning. Udelukkede fra Valgret ere de, der ere umyndiggjorte; de, der ikke ere raadige over deres Gods; de, der ere dömte for en i den offentlige Mening vanærende Handling m. v., hvilke Personer i det Hele ere udelukkede fra Valgret baade i Stat og Commune. Valgret medförer

ogsaa Valgbarhed, dog maa Halvdelen af Borgerrepræsentanterne være Grundeiere. Valget af Borgerrepræsentanter gjælder for 6 Aar, saaledes at de 6 ældste afgaae aarlig. Gjenvalg er tilladt. Valghandlingen foregaaer offentlig; Afstemningen er skriftlig, idet Vælgeren personlig afgiver sin Stemmeseddel. Borgerrepræsentanterne vælge imellem sig en Formand og en Viceformand.

Overpræsidentens Embedsvirksomhed falder i tre Hovedafdelinger. Han udförer en stor Deel af Overövrighedsforretningerne for Kjöbenhavns Vedkommende, medens nogle af dem ere henlagte under Magistratens förste Afdeling. Han repræsenterer dernæst Kronen overfor Communalbestyrelsen. Som saadan vaager han over, at de lovbefalede Former iagttages; at de enkelte Grene af Communens Bestyrelse holde sig indenfor deres Myndigheds Grændser; at Communen opfylder de den paahvilende Pligter; at dens Bestyrelse ikke træffer for Communen „fordærvelige Foranstaltninger". Han er berettiget til at sætte en tagen Beslutning, der ikke efter hans Indstilling opgives, forelöbig ud af Kraft, og indstille Sagen til Indenrigsministren, der da afgjör den. Endelig förer Overpræsidenten, som Magistratens Formand, Forsædet i dens Forsamlinger; i Tilfælde af Stemmelighed gjör hans Stemme Udslaget. Han varetager alle Communens Anliggender, som ikke ere tildeelte en enkelt Afdeling af Magistraten. Han ansætter de Bestillingsmænd, der ikke kunne ansættes af de enkelte Borgermestere, ligesom han kan suspendere Communens Embeds- og Bestillingsmænd, og lader da Forretningerne udföre midlertidig ved Andre, i hvilken Henseende hans Myndighed dog lider visse Indskrænkninger. Han affatter Communens Budget; ligeledes affatter og offentliggjör han Regnskabsoversigten og den aarlige Beretning om Communens Anliggender.

De fire Borgermestre forestaae hver sin Afdeling

af de under Magistraten henlagte Forretninger. Under første Afdeling er henlagt en Mængde forskjellige Over- og Underövrighedshandlinger; de förste forsaavidt som de ikke höre under Overpræsidenten. Under dens Bestyrelse er ligeledes henlagt en stor Deel udtrykkelig angivne Stiftelser og Legater. Anden Afdeling bestyrer Communens almindelige oekonomiske Anliggender, de communale Sygehospitaler, Bidstrup Gods og andre Communen tilhörende Eiendomme, der ikke udtrykkelig ere henlagte under andre Afdelinger. Under tredie Afdeling er henlagt Bestyrelsen af det almindelige Fattigvæsen, og forskjellige Stiftelser og Legater, som dermed staae i Forbindelse, hvortil henregnes Arbeidsanstalten paa Ladegaarden. Under fjerde Afdeling er endelig henlagt alle Communens techniske Anliggender: Vand-, Belysnings-, Brolægnings-, Vei- og Bygningsvæsen, ligesom derunder ogsaa hörer alt Sundhedsvæsenet vedrörende. Til at bistaae Borgermestrene i deres Forvaltning, tilforordnes dem, efter den samlede Magistrats nærmere Bestemmelse, Raadmænd, der, efter Overeenskomst med vedkommende Borgermester, overtager visse Forretninger.

Idet en stor Mængde enkelte Sager saaledes ere henlagte under de enkelte Borgermestre, afgjöres de vigtigere Sager, der vedröre Communen i Almindelighed, i den samlede Magistrat. Blandt disse Sager indtager Bearbeidelsen af det aarlige Budget Hovedpladsen.

Medens Magistraten har Forvaltningen af Communens Anliggender, er den besluttende Myndighed, skjöndt Magistraten har en Andeel i den, væsentlig nedlagt i Borgerrepræsentationens Haand. Denne Myndighed har fremfor Alt Betydning, hvad det aarlige Budget angaaer. Budgettet forelægges af Magistraten for Borgerrepræsentationen inden Udgangen af hvert Aars Novbr. Maaned. Det undergives 2 Behandlinger, med mindst 3 Dages Mellemrum. Ved Budgettets, som ved alle Be-

villingssagers Forhandling, **skal** vedkommende Medlem af Magistraten være tilstede for at give Oplysninger; ved andre Sagers Behandling kunne Magistratens Medlemmer være tilstede og tage Ordet, naar de ville. Ingen Udgivt kan afholdes uden Borgerrepræsentationens Samtykke, med Undtagelse af mindre Udgivter indtil 200 Rdlr., hvortil et staaende Udvalg: Formanden og 6 andre af Repræsentantskabets Medlemmer, kan give Samtykke. Borgerrepræsentationen reviderer og deciderer alle Byens Regnskaber. Den er berettiget til at sætte enhver Communens Tarv vedrörende Gjenstand under Forhandling, og derom tage Beslutning. Dersom Magistraten ikke er enig i en Beslutning, der er taget af Borgerrepræsentationen, og denne fastholder den efter ny Pröve, og Magistraten anden Gang fastholder sin afvigende Anskuelse, kan Sagen indstilles til Indenrigsministren fra Borgerrepræsentationen, og giver han denne Medhold, er Beslutningen gyldig. Over Communens Capitalformue kan der ikke raades uden Borgerrepræsentantskabets Samtykke. Angaaer Sagen Afhændelse eller Pantsættelse af Eiendele eller Optagelse af Laan, der ikke kunne tilbagebetales af Aarets Indtægter, eller Erhvervelse af Eiendom, da udkræves Indenrigsministrens Samtykke.

Skjöndt endeel af de tidligere særlige Commissioner nu ere gaaede op i den forenede Communalbestyrelse, ere dog enkelte vigtige Bestyrelsesgrene adskilte fra den. Af disse skal her kun nævnes een, nemlig Havnevæsenets Bestyrelse. Denne er overdraget et Havneraad, der dog kun har en raadgivende Stemme i de Havnen vedrörende Sager. Dette Raad er sammensat af: Overpræsidenten, to af Kongen, efter Indenrigsministrens Forslag, og 6 af Borgerrepræsentantskabet valgte Medlemmer. I Spidsen for den egentlige Forvaltning staaer en Havnecapitain, der, efter Forslag af Havneraadet,

udnævnes af Indenrigsministren. (Lov 30te December 1858.)

Communalforfatningen for Kjöbenhavn er især i fölgende Dele forskjellig fra den for de övrige Byer og for Landet i Danmark: Der er gjort en Sondring imellem den besluttende og den udförende Myndighed; Magistrat og Borgerrepræsentation danne et eiendommeligt Tokammersystem, hvis Behandling af Sagerne er væsentlig forskjellig fra den dobbelte Pröve, der udkræves i de övrige Communer; Valgretten er forskjellig fra og mere indskrænket end den i andre Communer, hvorimod til Gjengjæld Myndigheden for Communalbestyrelsen er langt mere udvidet.

Ogsaa hvad den communale Beskatning angaaer, indtager Kjöbenhavn en eiendommelig Plads. Ifölge Lov 19de Februar 1861 opkræves fölgende Skatter til Communen: Arealskat (Bygningsafgivt), Grundskat (hvortil maa föies Brolægningsskatten), og en Indkomstskat. Den sidste er gjennemfört efter mange og besværlige Kampe, og har aflöst den tidligere höist ufuldkomne Hjælpeskat, der nærmest havde Karakteer af den i andre Byer gjældende Formue- og Leiligheds-skat, ligesom den har optaget i sig Næringsskatten, der nu ganske er afskaffet. Indkomstskatten paalignes Stadens Indvaanere, hvortil ogsaa de regnes, der tillige have Bopæl andetsteds, men som dog have deres Hovedopholdssted i Kjöbenhavn. De, der have Hovedopholdssted andetsteds, men bo mindst 4 Maaneder i Kjöbenhavn, betale en Forholdsskat. Der er givet temmelig omstændelige Regler for at udfinde den rene Indtægt, efter Fradrag af Driftsomkostninger ved Næringsbrug, Contoirhold for Embedsmænd og Andre, Rente af Prioriteter m. v. Man har, om end mindre fuldstændigt end önskeligt var, sögt Indtægtens enkelte Kilder, for at udfinde den sande Indtægt. Fritagne for Skatten ere de,

der have under 400 Rdlr. i reen Indtægt. Indtægter mellem 400 og 1200 Rdlr. have en Lempelse i Skatten. Af 1200 Rdlr. og derover svares Skat af den fulde Indtægt, med ligeligt Procenttal. Selvangivelse kan benyttes af Alle; den skal benyttes af dem, der paa Grund af særlige Forhold fordre Lempelse i Skat, hvortil Adgang er aabnet i enkelte Tilfælde. Skatten kan ikke sættes höiere end 3 pCt. af den samlede Skatteindtægt. Klager over Skatteansættelse ved den dertil indförte Ligningscommission gaae til Overligningscommissionen. Skatten opkræves hvert Fjerdingaar.

Denne Skat, der er bevægelig, medens de övrige Skatter ere faststaaende, vil, med det stedse stigende communale Behov, efterhaanden komme til at spille en betydelig Rolle, og den vil faae Betydning for Skatteordningen i det övrige Land.

Det vilde före for vidt at paavise den Virksomhed, der i de senere Aar er udfoldet i Kjöbenhavn. Jeg skal kun fremhæve, at Arbeider som Vandværket, Gasværket, det store Communehospital m. fl. vidne om, at der er en livlig Bevægelse. Ifölge Regnskabet for 1859 har den samlede Indtægt i runde Tal været 1,081,800 Rdlr., Udgivten 1,045,500 Rdlr. Kapitalomsætningen (der er uafhængig af den nysnævnte Indtægt og Udgivt) har været til Indtægt 1,490,000 Rdlr., til Udgivt 1,483,200 Rdlr.

II.

Hovedbestemmelserne om Kjöbstædernes Communalforhold findes i Anordningen 24de October 1837 og Lov 31te Marts 1860. I de större Kjöbstæder er Communalbestyrelsen nedlagt i den af flere Medlemmer bestaaende Magistrats og i Borgerrepræsentanternes Haand. Magistraten bestaaer af en kongevalgt Borgermester og een eller to kongevalgte Raadmænd. I enkelte Byer er der tilforordnet Magistraten een eller flere borgerlige

Raadmænd; disse kunne, iflge Lov 31te Marts 1860, beskikkes, hvor Borgerrepræsentationen önsker det, og de valgberettigede Skatteydere paa en Raadstuesamling erklære sig derfor. I de mindre Byer udförer den kongevalgte Byfoged Magistratens Forretninger. Skatteligningen foretages af en særlig Commission. Der findes derhos endeel forskjellige Commissioner, der have Bestyrelsen af enkelte communale Anliggender, i hvilke mindst een Borgerrepræsentant har Sæde. Dette forholder sig saaledes med Fattig-, Skole-, Kirke-, Bygnings-, Sundheds- og Havnecommissionen. Byfogden er Medlem af alle disse Commissioner; Præsten af de to förste; Districtslægen af Sundhedscommissionen, og en Toldembedsmand af Havnecommissionen. Byerne have i Reglen en Kæmner, der har Regnskabsvæsenet under sig. Overformynderiet er overdraget to eller flere Borgere. De borgerlige Raadmænd vælges af Borgerrepræsentationen i eller udenfor dens egen Midte. Valget kræver kgl. Stadfæstelse. De ere ulönnede; de vælges paa 8 Aar. Ved Valget af Borgerrepræsentationen og Ligningscommissionen gjælde fölgende Regler: Ret til at deltage i Valget af den större Halvdeel har enhver uberygtet, 25 Aar gammel Mand, der i eet Aar har været bosat i og svaret direkte Skat til Communen, og som ikke udelukkes paa Grund af Uselvstændighed, (Grundlovens § 35 a. b. c.). Den mindre Halvdeel vælges af den Femtedeel blandt nysnævnte Vælgere, der have udredet det störste Skattebidrag til Communen, dog at dette udgjör $\frac{2}{3}$ af samtlige Communeskatter; i modsat Fald medtages saa mange, at dette Skattebelöb naaes. Valgbar som borgerlig Raadmand, Borgerrepræsentant eller Medlem af en communal Commission, er Enhver, der er valgberettiget ved Valget af Borgerrepræsentantskabets större Halvdeel. Valget foregaaer offentlig; Vælgerne möde personlig og nedskrive, paa en dertil indrettet Stemmeseddel, Navne paa de Mænd, hvorpaa de stemme.

Antallet af Borgerrepræsentanter er fra 5 til 19, af Ligningscommissairer 3 til 15, dog altid et ulige Tal. Valgene af Borgerrepræsentanter gjælde for 6, af Ligningscommissairer for 3 Aar. Ved hvert Aars Begyndelse vælger Borgerrepræsentantskabet en Formand og en Viceformand. De borgerlige Medlemmer af de ovennævnte forskjellige Commissioner vælges af Borgerrepræsentantskabet; som anfört maa eet Medlem i Reglen være af dets egen Midte.

Byfogden (Magistraten) udförer paa Statens Vegne en stor Deel Övrighedsforretninger; han optræder paa Regjeringens Vegne som Medbestyrer af Communens Anliggender. Der er i det hele Forhold ikke draget nogen skarp Grændse imellem Beslutning og dennes Udförelse. Byfoged og Borgerrepræsentation samvirke og tage Beslutning om enhver Sag, der vedrörer Communen, og som ikke er henlagt under særlige Commissioner. De affatte i Forening det aarlige Budget, der omfatter alle Communens Indtægter og Udgivter, efterat de særlige Commissioner have udtalt sig om Behovet for de enkelte Bestyrelsesgrene. Det forelægges for Amtmanden; hvis denne forandrer det, kan Communalbestyrelsen indstille Sagen til Indenrigsministren.

Ved en i sidste Rigsdagssamling vedtagen Lov er der foregaaet Forandring i det tidligere Forhold mellem Magistrat og Borgerrepræsentanter. Ifölge denne Lov, der nys har vundet kgl. Stadfæstelse, skal en Sag, der vedrörer de communale Anliggender, forinden Beslutning tages, forhandles i et Fællesmöde af Magistrat og Borgerrepræsentanter. Begjærer Borgermester eller en Fjerdedeel af de tilstedeværende Borgerrepræsentanter, at Sagen skal udsættes, foretages den i et paafölgende Möde. Er Borgermestren ikke i Flertallet ved en Afstemning, ansees dog det, som to Trediedeel af de Tilstedeværende, der maae udgjöre tre Fjerdedeel af den samlede Communalbestyrelse, er enig i, som dennes Beslutning. Er der i sidstnævnte

Tilfælde ikke to Trediedeel, men dog Flertal for en Beslutning, kan Flertallet indstille Sagen til vedkommende Ministers Afgjörelse. Efter samme Lov kan Borgermestren (Byfogden) standse en Beslutning, der strider mod Lovgivningen, eller der gaaer ud paa at træffe en „fordærvelig" Foranstaltning for Communen, eller hvorved Opfyldelsen af en Communen paahvilende Pligt negtes; Sagen indstilles derefter til vedkommende Ministers Afgjörelse. Selv om der tilveiebringes Enighed mellem Byfoged og Borgerrepræsentanter, maa dog enhver Forholdsregel, der er af en overordentlig Natur, eller som har sær indgribende og vedvarende Fölger for Communen, igjennem Amtmanden indsendes til Indenrigsministren, der afgjör den eller indstiller den til Kongens Afgjörelse. Indenrigsministren kan ogsaa bestemme, at Sagen forelægges for det hele Borgerskab i en Raadstuesamling. Som saadanne Sager kunne nævnes: Optagelse af Laan, Indförelse af nye eller Forhöielse af ældre Lönninger, Pensioner, der ikke ere særligt hjemlede, Gratificationer, Afhændelse af faste Eiendomme, Leiemaal af disse paa længere Tid end hidtil eller anderledes end ved offentlig Auction; Bygningsarbeider, som kræve Forhöielse af Skatter m. m. Dog kan det i Vedtægten for den enkelte By bestemmes, at den samlede Communalbestyrelse inden visse Grændser kan afgjöre ogsaa den Slags Sager.

En endelig fattet Beslutning udföres af Byfogden, eller, saaledes som det praktiske Behov tilsiger, af andre Medlemmer af Communalbestyrelsen. Byfogden paaseer i alt Fald, at den udföres. Han besörger Brevvexling og Forhandlinger, hvor den Enkelte skal optræde paa Communalbestyrelsens Vegne; hvor Borgerrepræsentationen alene optræder, besörger dennes Formand saadan Gjerning. Forholdet mellem Communalbestyrelsen og de særlige Commissioner er ikke ordnet saaledes, at det er nogenlunde eensartet i de forskjellige Byer, og der föl-

ges forskjellige Regler med Hensyn til de forskjellige Commissioner i samme By. I Reglen er Forholdet vistnok det, at hvor en Beslutning medförer en Udgivt, udenfor de staaende Udgivter, maa Sagen gaae til Borgerrepræsentanterne, selv om der til Dækning af Udgivter er paa Aarsbevillingen opfört en rund Sum. En Undtagelse gjör dog Fattigcommissionen, der vilde være i höi Grad besværet i sin Virksomhed, dersom en slig Regel skulde fölges.

Enkelte Commissioners Virksomhed staaer aldeles udenfor Borgerrepræsentationens Indflydelse, uden forsaavidt som den udnævner Medlemmer af dem. Dette er navnlig Tilfældet med Kirkeinspectionen, der staaer umiddelbart under Stiftsövrigheden. Forsög fra Regjeringens Side paa at give Menighederne i By og Land större Indflydelse i kirkelige Sager ved Oprettelse af Menighedsraad er mærkeligt nok strandet ved Folkethingets Modstand. Hvad Havnecommissionen angaaer, hvis Virksomhed ikke ene er communal, da handler den ogsaa selvstændigt under ministerielt Tilsyn. Paa en eiendommelig Maade er Sundhedsvæsenet bleven ordnet i Byerne. Ved den almindelige Lov om Sundhedsvæsenet (Lov 12te Januar 1858) er det overladt Byerne selv, med Justitsministrens Sanktion, at vedtage Sundhedsvedtægter. Disse ere indförte ved en communal Selvbestemmelse i alle Byer, gjældende for 3 Aar, og de ere saaledes noget forskjellige i hver By, idet den större eller mindre Frygt for at bryde med ældre Vaner og Fordomme har spillet en væsentlig Rolle ved Vedtægternes Affattelse; men dog er overalt et betydeligt Fremskridt gjort, og en ikke ringe Myndighed er tilstaaet den communale Commission. Ogsaa ved Bygningsloven er der givet Communalcommissioner en betydelig Selvstændighed.

De meest fremtrædende Mangler ved Ordningen af Forholdet i Kjöbstadcommunerne ere: Den Myndighed,

der er nedlagt i den communale Bestyrelses Haand, er langt mindre, end den burde være; det, at den samlede Bestyrelse saavel beslutter som udförer, fremkalder ofte en höist besværlig Forretningsgang, hvorpaa man dog flere Steder böder ved at overdrage enkelte Medlemmer at handle paa Repræsentationens Vegne. Derimod ere Valgbestemmelserne mere stemmende med de Valgprinciper, som i Staten ere gjorte gjældende, end de kjöbenhavnske, og ved den tidligere nævnte nye Lov er Forholdet mellem Borgermester og Borgerrepræsentation betydelig bedre end tidligere. Ved et Lovudkast om en fælles og overordnet Communalbestyrelse for By og Land, der, uden at komme tilende, er behandlet i to Rigsdagssessioner, er der, navnlig saaledes som det af Folkethingets Udvalg er foreslaaet ændret, givet Kjöbstæderne langt större Selvstændighed. Efter dette Udkast behöver det communale Budget ikke höiere Stadfæstelse for at være endeligt. Laan kan optages uden höiere Stadfæstelse, naar det kan forrentes og afbetales i Löbet af 5 Aar, og naar det ved en communal Vedtægt, der stadfæstes af Indenrigsministren, fastsatte aarlige höieste Skattebelöb ikke ifölge Laanet overskrides. Behöves der fra 5 til 15 Aar for at tilbagebetale Laanet, kræves Amtsraadets Samtykke. Vil der medgaae mere end 15 Aar, kræves Indenrigsministrens Samtykke, hvilket ogsaa udfordres til Afhændelse af Communens faste Eiendomme og andre vigtige Dispositioner. Dette Udkast bestemmer, saaledes som det er ændret, at der skal affattes den nysnævnte Vedtægt, der skal give Regler for flere vigtige Spörgsmaal, vedrörende det communale Skattevæsen og Bestyrelsen i Communen. Ligeledes giver Udkastet nyttige Regler for Regnskabsvæsenet i Byerne.

Beskatningen i Kjöbstæderne lader meget tilbage at önske. Hovedskatterne ere: Skat paa Næring, paa Grund, paa Formue og Leilighed. De to förste Skatter lignes paa Enhver, der driver Næring eller har Eiendom i Byen, hvad enten han boer der eller ikke; den sidste

kan kun lignes paa Byens virkelige Indvaanere. Over Skat paa Næring klages der fra Næringsbrugernes Side, der mene, at de ved at betale Skat efter Formue og Leilighed svare den Skat, de bör svare ogsaa af Næring, og at Næringsfrihedens Indförelse har fjernet Grunden til at bevare denne Skat. Da den er ophævet for Kjöbenhavn, og den sidste Rigsdag har vedtaget en Lov, hvorefter det overlades Indenrigsministren, naar en Borgerrepræsentation andrager derpaa, at afskaffe den, er det sandsynligt, at den om ikke lang Tid vil blive hævet i flere Byer, og det Belöb, der indkommer ved den, lignet ved anden Communeskat. Formue- og Leiligheds-skatten er höist ufuldkommen. Ingen veed ret, om det er en Skat paa Formue eller paa Indtægt eller paa begge Dele. Den paalægges end ikke efter et bestemt Procenttal. Meget er saaledes overladt Ligningscommissionens Skjön, uden veiledende, end sige bindende Regler i Anvendelsen. Skjöndt der kan klages til Amtmand og Indenrigsminister, gjör Skattens Ubestemthed og Regellöshed enhver Klage usikker. Det er ikke Lovgivningens Fortjeneste, naar denne Skat ikke medförer större Misbrug end den gjör; men det Kjendskab, Folk have til hinandens Formuesforhold i mindre Kredse, og en vis human Aand, der gjör sig gjældende ved slige Sagers Behandling, har vistnok bödet noget paa Skattens Mangler. Efterat den kjöbenhavnske Lov om Indkomstskat er given, vil den sandsynligviis bidrage til Ordningen af Skatteforholdet ogsaa i andre Communer. Forholdet mellem de ovennævnte Skatter er heller ikke nærmere bestemt. Det er saare forskjelligt i de forskjellige Byer, saa at der ingen fast Regel kan opstilles. Et Par Exempler ville vise det. I Aaret 1858 stillede Forholdet sig saaledes i nedenstaaende Byer, der tilfældig ere valgte:

	Formue og Leilighed.	Grund og Næring.	Paa anden Maade.	I Alt
Holbek	7,253	1,901	1,027	10,181
Slagelse	11,763	5,454	2,974	20,191
Rønne	11,377	2,733	658	14,768
Nakskov	6,743	4,844	650	12,237
Odense	31,417	6,587	17,606	55,610
Aarhuus	30,235	10,729	8,822	49,786
Ribe	9,046	Intet	796	9,842

Man vil see, hvor stor Forskjel der er mellem Forholdstallene. Til Skatten, der findes under Rubriken „paa anden Maade", henhörer blandt Andet Kjendelser for Borgerbreve og Næringsbeviser, der ere bestemte ved Lov 30te December 1857, og Afgivt af Salg og Udskjænkning af Brændeviin, der ifölge samme Lov fastsættes for de enkelte Kredse og de forskjellige Næringsveie med et Belöb fra 5 indtil 200 Rdlr. aarlig. Foruden de nævnte Indtægter have Byerne ikke ubetydelige Indtægter af Jorder og andre faste Eiendomme, samt af Obligationer o. A. Den samlede aarlige Indtægt angives i de statistiske Oplysninger for 1858 til 4 Rdlr. 10 Sk. pr. Individ, i Gjennemsnit for alle Landets Byer; den laveste Indtægt var 1 Rdlr. 63 Sk.; den höieste 6 Rdlr. 70 Sk. pr. Individ. Medens Totalindtægten udgjorde 1,294,375 Rdlr., udgjorde det paalignede Belöb 760,262 Rdlr.; deraf faldt paa:

1. Formue og Leilighed 497,518 Rdl. ɔ: 65,4 pCt.
2. Grund og Næring . 164,679 — ɔ: 21,7 —
3. Anden Maade . . 98,065 — ɔ: 12,9 —

Hovedudgivterne vare:

1. Lönninger og Pensioner . . . . 83,814 Rdl.
2. Det egentlige Byvæsen (Brolægning, Belysning, Bygningsarbeider m. v.) . . . . . . 304,430 —
3. Indqvartering . . . . 86,503 —

4. Skolevæsen . . . . 201,544 Rdl.
5. Fattigvæsen . . . . 186,133 —
6. Delinqventomkostninger (der fordeles særligt paa Byerne i hvert Amt) . . . . 25,606 —
7. Ligningsskat til Stat og Amt . 116,464 —

De övrige Udgivter falde især paa Renter og Afdrag af Laan.

Hvad Udgifterne angaaer, da er det en almindelig og nödvendig Regel for alle Communer, at de Udgivter, som paalægges til at fremme Statens Formaal, ikke af Communens Bestyrelse kunne forandres, hvorimod Statens lovgivende Magt stadig ved sine Love paalægger Communerne nye Udgivter eller forandrer ældre. I Sager, der have stor Interesse for Communerne, de være nu af oekonomisk Natur eller ikke, blive Communernes Bestyrelser dog gjerne hörte.

Hvor ufuldkomne Formerne for Bestyrelsen og Skatteligningen end maatte være, have Byerne udfoldet en ikke ringe Virksomhed i de senere Aar. Store og vigtige Anlæg (Gas- og Vandværker, Havneanlæg), betydelige Byggeforetagender (Fængsler, Raadstuer, Sygehuse, Arbeidsanstalter) skyldes især den seneste Tid. Man seer her, som overalt, at Livet er vigtigere end Love og Former; ved en liberal Fortolkning af de förste, ved i Praxis saavidt muligt at raade Bod paa de sidstes Mangler, kan meget udrettes. Den höiere Administration kommer i Reglen alle nyttige Foretagender beredvilligt imöde, og det frie Liv, der i det Hele har udviklet sig, er ikke bleven uden Virkning i Communalforholdene. I mangfoldige Tilfælde stötter Staten Communen ved at bidrage en Forholdsdeel (Trediedeel, Halvdeel, stundom mere end Halvdelen) til större, nyttige Arbeider, der vilde blive for bekostelige, naar den mindre Kreds ene skulde bære dem.

Hvor en By og den nærmeste Landkreds har fælles Interesser, tages Beslutningen i Reglen ved Befuldmæg-

tigede fra Landkredsene, i Forening med Communalbestyrelserne, og naar et fælles Arbeide derefter er udfört, skabes Commissioner i de enkelte Tilfælde, til at bestyre vedkommende Anstalt, ved Repræsentanter for By og Land. Dette er saaledes Tilfældet med Raadhuse, Sygehuse, Arbeidsanstalter m. m. Man savner i saadanne Tilfælde et fast fælles Organ for By og Herred. Gjentagne Forsög paa, ved en omfattende Communallov, at raade Bod herpaa ere hidtil strandede.

III.

Paa Landet er der i Reglen en særlig Commune for hvert Præstekald. Hvor der saaledes til et Kald er flere Kirker, er der dog kun een fælles Communalbestyrelse, med mindre særlige Grunde have foranlediget en Forandring i Forholdet. Hörer der en Kjöbstad og et Landdistrict til et Præstekald, da har Landdistrictet i Reglen sin egen Communalordning. I Landcommunen er Befolkningen repræsenteret af et valgt Sogneforstanderskab. Paa Statens Vegne samarbeider Herredsfogden med Forstanderskabet, uden at han har Stemmeret. Forstanderskabet har sin valgte Formand; i Skole og Fattigsager indtager Præsten Forsædet med Stemmeret. I en Deel af Landet er der i Henhold til Lov 12te Januar 1858, ifölge Beslutning fra selve Landkredsene, dannet Sundhedscommissioner for hver Commune, som samarbeide med Herredsfoged og Districtslæge. Foruden Sogneforstanderne er der en Mængde communale Bestillingsmænd (Vand- Lig- Gjerdesynsmænd, Brandfogder, Lægdsmænd, Snefogder, Oldermænd m. fl.), hvis Forretninger dog for endeel ikke ere communale; Sognefogden er en lönnet Bestillingsmand, der har endel communale Forretninger, men dog fornemmelig bistaaer Politimestren (Herredsfogden) i dennes Virksomhed. Me-

nighedsraad ere ligesaalidt indförte paa Landet som i Byerne, paa Grund af Folkethingets Modstand.

Sogneforstanderne, hvis Antal er 5, 7 eller 9, vælges efter fölgende Regler: Ret til at vælge den mindre Halvdeel af Forstanderskabet tilkommer de Beboere, der ere valgbare til Folkethinget og i det sidste Aar have skattet til Communen, ɔ: de som opfylde de samme Betingelser som Vælgerne af den större Halvdeel af Kjöbstædernes Borgerrepræsentanter. Den större Halvdeel vælges af den Femtedeel, der i det foregaaende Aar har udredet de höieste Bidrag til de paa Hartkorn og efter Formue og Leilighed paalignede Communeafgivter. Valgbar er Enhver, der kan vælges til Folkethinget, naar han, paa den Tid Valget foregaaer, i eet Aar har havt Bopæl i Communen. Valghandlingen foregaaer offentlig; personligt Möde udkræves; der stemmes mundtlig til Valgprotokollen. Valget gjælder for 6 Aar. Medlemmerne vælge for eet Aar en Formand, der leder Forhandlingerne, udförer Brevvexlingen, og for endeel ogsaa sörger for at de tagne Beslutninger bringes til Udförelse. Dog kan Forstanderskabet, i Forening med Amtsraadet, i en Vedtægt tage nærmere Bestemmelser om Forretningernes Fordeling. Ved Valgene sörger man gjerne for at saa mange af Sognets Byer som muligt have en Forstander, hvilket ofte kan være ret nyttigt.

Sundhedscommissionen vælges af Forstanderskabet. De ovennævnte Bestillingsmænd vælges af Amtmanden eller Herredsfogden; Oldermandsbestillingen gaaer i Reglen paa Omgang, men den har for Tiden ikke meget at betyde.

Angaaende Myndigheden for Sogneforstanderskabet ere Lovgivningens Bestemmelser ikke særdeles klare. En væsentlig Forskjel mellem Landet og Byerne er den, at Herredsfogden vel kan möde i Sogneforstanderskabet for at forhandle Sagerne, men han har ingen Stemmeret. Derimod indtager Præsten, ligesom i Byerne, Forsædet

i Forstanderskabet i Skole- og Fattigsager, og udförer, hvad disse angaaer, for endeel Formandens Pligter. Det aarlige Budget forfattes af Forstanderskabet, der tager Beslutning om Ligning af Skole- og Fattigvæsenets Udgivter, uden at denne Beslutning kræver höiere Stadfæstelse. Hvad Veivæsenet angaaer, der med Fattig- og Skolevæsenet danner de tre Hovedgrene af Landcommunernes Virksomhed, da forholdes dermed saaledes: Bestemmelser, om hvilke Veie der skulle behandles som Sogneveie, afgjöres, efter at Sogneforstanderskaberne derover ere hörte, og efter at Politimestren (Herredsfogden) derom har gjort sin Indstilling, af Amtsraadet ved et Regulativ, der gjælder for 3 Aar. Vedligeholdelsen af Veiene er derimod overdraget Sogneforstanderskaberne med Politimestren, idet Planen for Vedligeholdelsen aarlig vedtages af Sogneforstanderskabet og bekræftes af Politimestren. Med Hensyn til Principet for Vedligeholdelsen af Veiene gjælde ofte i samme Herred de mest forskjellige Regler. I eet Sogn overdrages Vedligeholdelsen dem, der have deres Jord op til Veien, i et andet leveres et vist Antal Læs Gruus og Steen pr. Td. Hartkorn; atter i andre udföres Leverancen af Gruus og Steen efter Licitation. Opsynet med Vedligeholdelsen har Sognefogden, der dog i Reglen bistaaes af Sogneforstanderne; Politimestren skal af og til syne Veiene. En Lov, der blev forelagt Rigsdagen i 12te Samling (1860—61), sögte at ordne Bestemmelserne om Veies Vedligeholdelse bedre, men den kom ikke til endelig Behandling. Loven er ikke forelagt i sidste Session.

Det communale Regnskabsvæsen revideres af hele Forstanderskabet, der kan overdrage en Enkelt först at gjennemgaae det. Vil Regnskabsföreren ikke erkjende Rigtigheden af en Udsættelse, afgjöres Sagen af Amtsraadet. Selve Formen og Indretningen for Regnskaberne bestemmes af Sogneforstanderne, eller i Tvivlstilfælde af Amtsraadet.

I Lovudkastet, der oven er omtalt, angaaende en overordnet Communalbestyrelse for By og Land, navnlig som det af Folkethingets Udvalg er foreslaaet ændret, fandtes flere vigtige Bestemmelser om Sogneforstanderskabernes Myndighed, der for Landet skulde være ligesaa stor som Communalbestyrelsernes i Byerne, og om Regnskabsvæsenet m. v. Den nuværende Lovgivning lider af Usikkerhed, men selve Ubestemtheden er kommen Landcommunerne tilgode, idet de liberale Regjeringsanskuelser, der i de senere Aar ere gjorte gjældende, i alle Tvivlstilfælde ere anvendte til Gunst for den communale Selvstændighed, og der har efterhaanden udviklet sig en ikke ganske ringe Virksomhed i Landcommunerne.

Reglerne for Beskatningen i Communerne lide, ligesom den övrige Lovgivning, af nogen Usikkerhed. De tvende vigtigste Beskatningsgjenstande ere: Hartkorn og Formue og Leilighed; Kjendelse for Næringsbeviser, Skatten for Udsalg og Udskjænkning af Brændeviin m. m. spille endnu ikke nogen betydelig Rolle. Skjöndt Formue og Leiligheds Skatten skulde indtage en temmelig væsentlig Plads i den communale Beskatning, er dette kun paa de færreste Steder i Virkeligheden Tilfældet. Der er en stor Tilböielighed til at kaste al Skat paa Hartkornet, og selve Formuesskatten, forsaavidt den lignes, bliver meget almindelig en Skat paa Jord. Hvor Formue og Leiligheds Skatten benyttes som saadan, har den de samme Mangler som i Byerne; men som oftest forlader man uden videre denne Skat, idet man kun bevarer Navnet, og ligner den vel ikke paa Hartkornet, men f. Ex. efter Gaarde, Dobbeltgaarde, Halvgaarde o. s. v. Paa den Maade fjerner Skatten sig endnu mere end Hartkornsskatten fra en Skat efter Indtægt. Det tör antages, at en bedre Beskatning vil finde Indgang, navnlig naar Næringsfriheden, der er indtraadt fra 1ste Januar 1862, fremkalder en Forandring i Næringsforhol-

dene paa Landet: Naar Mange boe paa et Sted, som kunne svare en Skat, og ikke svare Skat af Jord, da opstaaer snart et levende Önske om at kunne ramme dem.

Den samlede Udgivt for Landcommunerne blev i 1858 anslaaet til 2,847,841 Rdlr. Deraf blev i Penge paalignet 1,470,917 eller 1 Rdlr. 24 Sk. pr. Individ, hvoraf 1,140,445 faldt paa Hartkorn, 312,147 nominelt paa Formue og Leilighed, 18,325 indvandtes paa anden Maade. Naturalydelserne bleve anslaaede til 1,376,924. Af det hele Belöb medtog Skolevæsenet 1,171,324 (Penge 692,237, Naturalydelser 479,087), Fattigvæsenet 911,865 (Penge 510,887, Naturalydelser 400,978), Veivæsenet 540,312 (Penge 79,437, Naturalydelser 460,875), andre Öiemed 224,340 (Penge 188,356, Naturalydelser 35,984).

IV.

Overbestyrelsen for Kjöbstadcommunerne er hos Amtmanden og Ministerierne. Den kongevalgte Amtmand afgjör de fleste Stridsspörgsmaal, og ligesom han maa give sit Minde til det aarlige Budget, saaledes decidere han Regnskaberne for Communerne. En repræsentativ Overbestyrelse savnes saaledes endnu for Byerne.

For Landet derimod er Overbestyrelsen hos Amtsraadet, der bestaaer af Amtmanden som Formand og af 7, 9 eller 11, paa 6 Aar valgte Medlemmer. Den större Halvdeel vælges af Valgmænd, der udnævnes af Sogneforstanderskaberne, een af hvert Forstanderskabs Midte. Den mindre Halvdeel vælges af et Antal, ligt med nysnævnte Valgmænd, af de Eiendomsbesiddere, der have havt fast Ophold i Amtsdistrictet i det sidste Aar för Valget, ere i Besiddelse af Betingelser for Valgbarhed

til Folkethinget, og i det sidste Aar have udredet den störste Afgivt til Amtsrepartitionsfondet.

Som overordnet Bestyrelse afgjör Amtsraadet en Deel Spörgsmaal om Ligning i Communerne, om Regnskabsvæsenet, ligesom det vedtager Veiregulativet for Sognecommunerne. Dets Hovedgjerning er imidlertid at tage Beslutning om selve Amtsbudgettet, om Anvendelsen af Amtsrepartitionsfondet, om Regnskabet for dette, og i det Hele sörge for eller tage Beslutning om alle de Foranstaltninger, som have Interesse for hele Amtet. Ligeledes giver det Betænkning over Sager, der vedröre Dele af Amtet og omfatte By og Landdistrict, eller flere Landdistricter; dette gjælder f. Ex. om Syge-, Arbeids-, Thing- og Arresthuses Opförelse. Amtsraadet, tilligemed Mænd valgte for Kjöbstæderne, danne Amtsskoleraadene. Amtsraadene samles mindst 4 Gange aarlig. Amtmanden kan mellem Samlingerne afgjöre Sager, der ikke taale Opsættelse; men han maa da i förste Möde meddele Underretning derom. Han kan, naar han finder en Beslutning ulovmedholdelig, standse dens Udförelse, indtil ministeriel eller, efter Omstændighederne, kongelig Resolution er indhentet.

Den Skat, der i 1858 blev lignet til Amtsrepartitionsfondet paa Amternes samlede Hartkorn, udgjorde i Alt 1,639,363 Rdlr., hvilket Belöb er 1 Rdlr. 37 Sk. pr. Individ og 4 Rdlr. 34 Sk. pr. Td. Hartkorn. Den samlede Indtægt var endeel höiere, nemlig 2,144,282 Rdlr.; men deraf var en Deel Forskud eller andre Indbetalinger, som skulde refunderes, Beholdninger eller Restancer — som ere at ansee som Versurposter, — m. v.; kun en ringe Deel var Rente af Aktiver.

Blandt Udgivter fremtræder Veivæsenet (hvorunder indbefattes saavel Amternes Bidrag til Statsveiene som til de mindre Landeveie, der ere Amtsveie, medens Udgivter til Biveie eller Sogneveie falde paa Sognet) med 958,099 Rdlr.; Justits- og Politivæsenet med 180,222

Rdlr.; Sindsygeanstalterne med 123,508 Rdlr.; Medicinalvæsenet med 87,884 Rdlr.; Fribefordringer med 72,840 Rdlr.; Skolefondet med 49,364 Rdlr.; Vandlöbs Regulering med 48,804 Rdlr. De övrige Udgivter ere enten mindre betydelige eller nærmest at betragte som Versurposter, dog skal det bemærkes, at medens optagne Laan kun staae for det Aar til Indtægt med 78,752 Rdlr., foruden 5,692 Rdlr. for Salg af Aktiver og Afdrag paa Gjæld, var Udgivten til Rente og Afdrag 123,269 Rdlr., og medens Beholdningen ved Aarets Begyndelse var 200,209, var den ved Aarets Slutning steget til 284,393 Rdlr.

Det er alt udtalt, at der savnes en repræsentativ Fællesbestyrelse for By og Land i de Sager, i hvilke deres Interesser ere fælles, ligesom osgaa en repræsentativ Overbestyrelse for begge i Forening eller for Byerne, hvad deres særlige Anliggender angaaer.

Fra denne Regel er der dog en vigtig Undtagelse, nemlig hvad Skolevæsenet angaaer.

Ved Lov af 8de Marts 1856 er der dannet en fælles overordnet Skolebestyrelse, idet der er indfört en fælles Overskoledirection med et Skoleraad for hvert Amt. Begge have Deel i den besluttende, medens den förste har den udförende Myndighed. Medens Directionen bestaaer af alle Amtets Skoledirectioner i Forening, bestaaer Skoleraadet af Amtsraadet, og af 2 eller 3 af Kjöbstædernes Borgerrepræsentationer, efter nærmere givne Regler, valgte Medlemmer. Vi kunne ikke her gaae ind paa denne Lovs Enkeltheder. Den er et vigtigt Skridt til repræsentativt at forene Land og By i en vigtig Communalsag; den indeholder blandt Andet den betydningsfulde Bestemmelse, at naar Bidraget til Skolefonden, der kan lignes med indtil 24 Sk. pr. Td. Hartkorn, og i Forhold dertil paa Byerne, overstiger 12 Sk. pr. Tönde Hartkorn, skal Staten, der desuden giver et fast Tilskud til Fonden af 50,000 Rdlr., endvidere til-

skyde et ligesaa stort Belöb som det Skoleraadskredsen tilskyder over de 12 Sk. pr. Td. Hartkorn. Her kan altsaa Amtskredsen i en enkelt Sag til en vis Grændse fordre Tilskud af Staten.

Det oftere nævnte Lovudkast, om en fælles og overordnet Communalbestyrelse for By og Land, skulde raade Bod paa det store Savn, der nu föles af en Fællesrepræsentation. Efter denne Lov, som den af Fleertallet af Folkethingets Udvalg i sidste Session er foreslaaet ændret, skulde der dannes et Amtsraad for By og Land, bestaaende af: Amtmanden, som stemmeberettiget Formand, og af 16 paa 6 Aar valgte Medlemmer. Af disse skulde de 5 vælges af Amtets Kjöbstæder, idet de tvende Valgklasser (alle Skatteydende og den höistbeskattede en Femtedeel), hver for sig vælge et lige Antal Valgmænd, efter Reglerne for Valg af Landsthings-Valgmænd: een Valgmand for 149 Vælgere i den talrigste Valgklasse, 2 for 249 o. s. fr. Af de 11 Medlemmer for Landet skulde de 6 vælges af Valgmænd, udnævnte for hver Commune af alle skatteydende Personer, een Valgmand for 149 Vælgere, ligesom i Kjöbstæderne. De 5 Medlemmer skulde vælges af et saa stort Antal af de Höistbeskattede i Amtets Landdistrict som der, efter nysnævnte Bestemmelser, vare Valgmænd for Communerne. Valgbarheden er saa godt som ubegrændset, idet den falder sammen med Valgbarheden til Folkethinget, med ubetydelige Indskrænkninger. Efter Regjeringens Udkast ere Valgbestemmelserne endeel mere indskrænkede, idet Borgerrepræsentanterne for Byerne vælge Valgmændene; og paa Landet Valgmænd vælges som hidtil.

Dette Amtsraad skulde, efter Lovudkastets Tanke, erholde en dybtindgribende Betydning. Af det skulde saaledes behandles og afgjöres med en Myndighed, lig den der er tillagt de mindre Communer i deres Anliggender, alle de Sager, der ere fælles for Land og By i Amtet, ligesom de for Landdistrictet særlige Anliggender.

Raadet skulde derhos danne den overordnede Bestyrelse, saavel med Hensyn til Kjöbstæderne for deres særlige Anliggender som for Sognecommunerne for deres særlige Anliggender, idet vigtigere Sager, der ikke endelig kunne afgjöres af Communens Bestyrelse, uden dog at höre under ministeriel Afgjörelse, skulde henhöre under dets Omraade.

Loven giver meget udförlige Regler om Regnskabsvæsenet, Budgetternes Affattelse, Revision og Decision af Regnskaberne m. m. Derimod er der ikke ved den gjort Forandring i den hidtilværende Beskatning for Land og By, hvilket er forbeholdt en senere Lovgivning.

Uagtet denne Lov har mödt endeel Modstand, fra Nogle paa Grund af Valgbestemmelserne, fra Andre fordi de ikke önske en Fællesbestyrelse for Land og By, fra Andre, fordi de frygte for, at Amtsraadet vilde være uheldigt som Overinstants for Byerne, saa er det dog at haabe, at denne eller en lignende Lov snarlig maa blive gjennemfört. Den afhjælper et stort Savn, ved at skabe et repræsentativt Organ i mangfoldige Sager, i hvilke der nu intet er. Den indförer et hensigtsmæssigt Tokammersystem i vigtigere Sager, medens den i mindre betydelige Sager giver en heldig communal Selvstændighed; den ordner Budget og Regnskabsvæsen, for hvilke faste Regler nu savnes. — Modstanden er ikke stöttet paa Grunde, der have en sand Betydning.

De communale Forhold i Sönderjylland og Bilandene har jeg ikke troet at burde medtage i denne Oversigt.

B.

Norge.

Hovedlovene om Communalvæsenet i Norge ere af 14de Januar 1837, den ene for Byerne, den anden for Landet.

I.

I Byerne og Ladepladse, der betragtes som Byer (for hvilke sidste Loven dog kun med höist væsentlige Forandringer er og kan være gjældende), er den communale Myndighed i de större Byer i Borgermesters og Magistrats (i alle mindre Byer bestaaer Magistraten af Byfogden) samt i Formandskabets og Repræsentantskabets Haand.

Magistrat og Byfogder ere regjeringsvalgte Embedsmænd. Formandskabet og Repræsentanterne vælges af og iblandt de efter Grundloven stemmeberettigede Indvaanere, det vil sige af norske Borgere, der have fyldt deres 25de Aar, i fem Aar have været bosatte i Landet, opholde sig der og enten: a) ere eller have været Embedsmænd, eller b) ere Kjöbstadborgere eller i Kjöbstad eie Gaarde eller Grunde af mindst 300 Rdlr. Værdi. Stemmeret suspenderes, hvor Uraadighedstilstand indtræder; den tabes, naar Vedkommende dömmes til en af de höiere Straffe eller vinder Borgerret i en anden Stat. Udelukkede fra at vælges som Formænd ere Communens Overövrigheds og Övrighedspersoner, samt Arbeids- og Bestillingsmænd, som have communale Regnskaber at aflægge. Udelukkede fra at vælges som Repræsentanter ere de nævnte Övrighedspersoner samt Formændene. Enkelte ere fritagne for at modtage Valg. Valghandlingen er offentlig; der stemmes personligt, mundtligt til Valgprotokollen eller skriftligt. Formændenes Tal er fra 4 til 12. Repræsentanternes Tal er 3 Gange saa

stort som Formændenes. Begge Klasser vælges paa 4 Aar, idet Halvdelen afgaaer hvert andet Aar. Formændene vælge af deres Midte en Ordförer og en Viceordförer. Ved Siden af Formandskab og Repræsentantskab er der en stor Deel særlige Commissioner, ligesom i Danmark: Fattig-, Skole-, Sundheds-, Bygnings-, Havne-Commissioner m. fl. I disse Commissioner har et Medlem af Magistraten Sæde som Ordförer; i Skole- og Fattigkommissionen har Præsten tillige Sæde; af alle Kommissioner findes Medlemmer valgte af Formandskabet, i eller udenfor dets egen Midte (L. 20de Septbr. 1845 om Fattigvæsenet, L. 12te Juli 1848 om Skolevæsenet, L. 12te Octbr. 1857 om Havnevæsenet, L. 6te Septbr. 1845 om Bygningsvæsenet). Formandskabet har ogsaa i 1860 erholdt Ret til at vælge Medlemmer af Söretter, hvor de bestaae.

Vi betragte nu deels Forholdet mellem Magistrat og Formandskab, samt Repræsentantskab, deels disses Myndighed, Rettigheder og Pligter. Som Hovedregel kan det da siges: at Magistraten har den forberedende, Formand- og Repræsentantskab den besluttende Myndighed, medens den udövende Myndighed findes hos begge. Magistraten har Ret til at möde, saavel i Formandskabets som Repræsentantskabets Samlinger, men har ingen Stemmeret. Formandskabet samles til bestemte Tider; i overordentlige Möder, naar Ordföreren finder Anledning dertil eller Övrigheden fordrer det. Alle Andragender stiles til Formandskabet og leveres til Ordföreren, der foredrager Sagerne i Möderne, og udfærdiger Beslutningerne, og sender Meddelelser til vedkommende Övrighed.

Hovedreglen, hvad Myndigheden angaaer, er den: at ingen Udgivt, som ikke er hjemlet ved Lov eller anden gyldig Regel, kan paalægges Communen uden den communale Bestyrelses Samtykke, ei heller kan Noget forandres ved Communens offentlige Indretninger uden saadant. Behandlingen af den vigtigste communale

Sag, nemlig det aarlige Budget, er derefter følgende: Magistraten udarbeider Planen for de Arbeider, som i det næste Aar skulle udföres, de Bekostninger, der af Communens almindelige eller særlige Kasser skulle udredes, samt Maaden, hvorpaa de fornödne Summer skulle tilveiebringes. Det gjorte Forslag bliver da af Magistrat og Formandskab i Forening forhandlet. Efter skeet Forhandling tager Formandskabet med Stemmeflerhed af de Mödte, der maae være mindst Halvdelen af Medlemmerne, sin Beslutning, og denne Beslutning er da endelig, forsaavidt som Formandskabet har holdt sig indenfor Grændserne af sin Myndighed. En lignende Fremgangsmaade gjælder, hvor en uforudseet Udgivt i Aarets Löb gjöres nödvendig. Den besluttende Myndighed er saaledes i de almindelige oekonomiske Spörgsmaal nedlagt i Formandskabets Haand. Begrændsningen af Myndigheden fremtræder for det Förste i de Sager, i hvilke Repræsentantskabet har en medbestemmende Ret, uden at det dog har Initiativ. Dette er Tilfældet, hvor Spörgsmaalet angaaer Bevilling af Lönninger, nye Foretagender, Afhændelse eller Kjöb af Eiendomme eller Afstaaelse af nogen Communen tilhörende Rettighed. Ogsaa i andre Tilfælde kan Formandskabet indhente Repræsentantskabets Bestemmelse; det skal gjöre det, naar Övrigheden forlanger det. Hvor en Sag herefter skal forelægges Repræsentantskabet til Beslutning, afholdes et offentligt Möde (med mindre det Modsatte ved Stemmeflerhed besluttes), sammenkaldt af Formandskabets Ordförer, i hvilket han saavelsom de övrige Formænd have Stemmeret. Halvdelen af Formænd og Repræsentanter maa være tilstede, for at fatte en gyldig Beslutning. Er to Trediedeel af de mödte Stemmeberettigede enige i Beslutningen, og Amtmanden Intet derimod har at erindre, er Beslutningen gyldig. Er Beslutningen fattet med Flertal, men med færre Stemmer end to Trediedeel, eller finder Amtmanden dertil Anledning, foretages Sa-

gen paany; dette forstaaes saaledes, at Amtmanden ogsaa, efterat Sagen er sendt til ham, erklærer sig over den Beslutning, der vandt Flertallet, men ikke to Trediedeel for sig. Vindes der da to Trediedeel for en Beslutning, hvilken ikke behöver at samstemme med den, der förste Gang blev fattet, da er Sagen endelig afgjort; det samme er Tilfældet, dersom der ikke opnaaes to Trediedeel, men vel Stemmeflerhed for Beslutningen, og Mindretallet ikke fordrer Sagen indstillet til Regjeringen; fordrer derimod Mindretallet dette, da afgjör Regjeringen den. Der er dernæst visse oekonomiske Sager, i hvilke Kongens Samtykke altid udkræves, nemlig ved Udgivter, der skulle udredes i længere Tid end 5 Aar, eller naar Jord og Grund afhændes paa saadan Maade, at Indtægterne deraf vilde ophöre eller formindskes. Communens Regnskabsvæsen har Formandskabet at revidere og decidere.

I Sager, som ikke ere af en oekonomisk Natur, har Formandskabet i Reglen kun Ret til at give Betænkninger og Erklæringer, naar de af Övrigheden begjæres, ligesom det sammentræder med denne, forat overveie de Anliggender, som vedkomme Communen, og det kan stille Andragender og Opfordringer til Övrigheden om at udföre Foranstaltninger, der antages at tjene til Communens Tarv. Imidlertid er der dog væsentlige Undtagelser fra denne Regel, idet den communale Selvstændighed efterhaanden er udviklet, saavel i Tilfælde, i hvilke det nærmest er Beslutninger der tages, som hvor Spörgsmaalet angaaer mere administrative Forretninger. Allerede ved Loven af 14de Januar 1837 foreskrives, at Taxter af forskjellige Ting skulle sættes af Magistrat og Politimester i Forening med Formændene efter Stemmeflerhed, hvilken Bestemmelse dog ikke har stor practisk Anvendelse. Communalbestyrelsen bestemmer, ifölge Bygningsloven, hvor langt Grændserne for Loven strække sig, og kan fatte Beslutning om Byens Regulering, der

dog maa stadfæstes af Kongen. Ligeledes bestemmer Communalbestyrelsen Antallet af dem, der maa sælge Brændeviin i Smaat, og anslaaer Störrelsen af det Qvantum, der kan antages at blive udsolgt i Smaat (under 40 Potter), hvorefter Skatteansættelsen foretages. Formandskabet deeltager med Magistraten i Besættelsen af borgerlige Ombud; det bestemmer, om Retten til at ombære Tavler i Kirken skal borlfalde; det tager endeel nærmere Bestemmelser om Maaler- og Veiervæsenet; det deciderer med Magistraten over Overformynderiregnskaberne, og det vælger Overformynderne.

Tilböieligheden til at udvide den kommunale Myndighed viser sig saaledes i mange forskjellige Forhold, og i det Hele maa det ansees som Reglen, at de Tilfælde, i hvilke höiere Stadfæstelse paa en Afgjörelse fordres, ere Undtagelser, som maae være begrundede i en udtrykkelig Lovhjemmel.

Ikke blot er den communale Selvstændighed i stadig Udvikling, men man söger fra Statens Side i höi Grad at befordre den Foretagelsesaand, som har gjort saa store Fremskridt under Communalfriheden. Hertil maa saaledes, blandt nyere Bestemmelser, regnes Lov 23de Mai 1857, der giver Communerne en Ret til, hvor der er Spörgsmaal om Iværksættelse af omfattende og til det almindelige Tarv sigtende Foretagender, at udstede rentebærende Gjældsbreve, der lyde paa Ihændehaveren og ikke ere bundne til de almindelige Bestemmelser om Rentefoden. Den eneste Indskrænkning, der gjöres, er den, at disse Gjældsbreve maae lyde paa mindst 100 Rdlr., og indfries inden 40 Aars Forlöb. — En anden vigtig Bestemmelse findes i Lov 22de Juni 1857, hvorefter Udlaan til Communen af „Oplysningsvæsenets" Capitalfonds Midler kan skee, indtil det samlede Belöb, som af deslige Midler paa en og samme Tid udestaaer, udgjör 3 Millioner Rigsdaler (halvanden Million Speciesdalere). De Communer, der söge Laan til Kirker og Kirkegaarde

eller til Almueskolevæsenets Fremme, have fortrinsvis Adgang til at erholde disse Laan. — Det maa derhos fremhæves, at Storthinget, saavel hvor det gjælder By som Land, har været meget tilböieligt til at stötte större Foretagender ved at bevilge en vis Forholdsdeel (Halvdeel, Trediedeel eller Femtedeel) til nyttige Foretagenders Fremme, idet de Kredse, der nyde godt deraf, selv have ydet Resten. Hvad Skolevæsenet angaaer, har en Lov af 1860 givet Amtsformandskaberne en Ret lig den, der er givet de danske Amtsskoleraad overfor Staten.

Udförelsen af de tagne Beslutninger er væsentlig overdraget Embedsmændene i Communen, og da navnlig Magistraten (Byfogden); ogsaa her er der imidlertid ingen fast Regel, men Formandskabet udöver i mange Tilfælde denne Myndighed, dog saaledes, at Embedsmænd före Tilsyn med Udförelsen.

Et eiendommeligt Forhold har udviklet sig imellem Formandskabet og de særlige communale Commissioner, hvilket ikke kan forbigaaes med Taushed. Et fast Princip i saa Henseende er dog ikke gjennemfört. I de fleste Tilfælde maae de særlige Commissioner (Havnecommissionen, Reguleringscommissionen og tildeels Skolecommissionen) tye til Communalbestyrelsen, forat erholde de fornödne Midler bevilgede, hvormed fölger Bestemmelse om de Arbeider, som skulle udföres m. v., medens Comissionen udförer de Beslutninger, som saaledes tages. Fattigcommissionens Stilling er selvstændigere end andre Commissioners; kun hvor der er Tale om nye Foretagender, indhentes Repræsentantskabets, og kun dettes, Samtykke. Communalbestyrelsen bestemmer vel Fattigskattens Störrelse, men Commissionen tager Beslutning om Anvendelsen af Skatten.

Beskatningen i Byerne er forskjellig efter det forskjellige Öiemed. Der er saaledes deels Skatter til den almindelige Bykasse, deels til de særlige Behov, saasom Fattigvæsenet, Havnevæsenet m. m. Den almindelige

Byskat lignes paa Indtægt og Næring, der falder eller drives i Byen, hvad enten Vedkommende boer der eller ikke. Fattigskatten, der overalt spiller en saa stor Rolle, kan derimod kun lignes paa Byens virkelige Indvaanere; den fordeles paa Formue, Indtægt og Næring. Hvad Havnevæsenet angaaer, da er Forholdet ordnet paa en ganske mærkelig Maade. Kan Havnevæsenets Udgifter ikke bestrides ved Havnekassens Beholdning eller de egentlige Havneindtægter, da tilveiebringes det Manglende ved at paalægge en vis Procentskat af de paa ethvert Sted faldende Toldindtægter. Her have vi altsaa det eiendommelige Tilfælde, at det staaer i den enkelte Communes Magt at benytte Toldafgivten, der er en Statsskat, som Grundlag for at tilveiebringe en communal Indtægt. Foruden de ovennævnte almindelige Byskatter forekommer der i enkelte Kjöbstæder særlige Skatter, saasom Bygningsafgivt, Grundsskat og Eiendomsskat.

Jeg beklager, at jeg ikke, uagtet jeg har forsögt derpaa ad forskjellige Veie, har været istand til at erholde paalidelig Underretning om Forholdsbidraget fra de forskjellige communale Skatter, eller om det samlede Belöb, der reises i communale Öiemed, eller Forholdet mellem Folkemængde og Beskatning, saaat det kan sees, hvor stort Skattebidraget er pr. Individ. Danmark har her foregaaet med et godt Exempel ved at give temmelig fuldstændige statistiske Oplysninger om Skattebidragene; dette Exempel vil forhaabentlig de tvende andre nordiske Riger fölge, thi — jeg benytter denne Leilighed til at udtale det her — heller ikke fra Sverrig er det lykkedes mig at erholde Oplysning om disse vigtige og interessante Forhold.

Der findes ingen repræsentativ Overbestyrelse for Kjøbstæderne, endnu mindre en saadan fælles for dem og Landet. Amtmanden danner ligesom i Danmark Mellemledet mellem Communalbestyrelsen og Ministerierne.

Hans Virksomhed paakaldes imidlertid langt sjeldnere i Norge end i Danmark, som alt i det Ovenanförte er antydet, idet der er nedlagt en meget udstrakt Myndighed hos Bybestyrelserne.

II.

Paa Landet er der en særlig communal Bestyrelse i ethvert Præstegjæld (Pastorat). Er dette deelt imellem flere Amter, danner hver Deel en særlig Commune; er en Kjöbstad Deel af det, da danner denne og Landdistriktet særlige Communer; er det deelt mellem flere Thinglauge i samme Amt, kunne de stemmeberettigede Indvaanere paa det almindelige Skattething vedtage at danne to Communer. Om end et Præstegjæld deles i flere, deles derfor ikke Formandskabet. Communens Bestyrelse bestaaer af Fogden (hvis Virksomhed dog tildeels er indskrænket til administrative Forretninger), et Formandskab og et Repræsentantskab. Desforuden er der under Fogderne ansat Lehnsmænd, der nærmest svare til Sognefogderne i Danmark, men deres Stilling er dog meget betydeligere. Der er særlige Fattigcommissioner og Skolecommissioner og endeel communale Bestillingsmænd, som vælges af Formandskaberne.

Fogden er en regjeringsvalgt Embedsmand, hvis Forretninger, foruden de communale, væsentlig ere administrative og Politivæsenet vedrörende. — Formændenes Antal er fra 3 til 9. Antallet bestemmes af Amtmanden, der tillige bestemmer, hvorledes Valgene fordeles paa Præstegjældet. Formændene vælges af og iblandt dem, der ere stemmeberettigede efter Grundloven. For Landet gjælde de almindelige Betingelser for Valgret, der gjælde for Byerne, idet der, i Stedet for Borgerskab eller Eiendom, fordres, at Vedkommende eie eller i mere end 5 Aar have bygslet matrikuleret Jord. Vælgerne möde personlig og stemme mundtlig eller ved skriftlig Stemmeseddel. Fogden leder Valg-

handlingen. Amtmænd, Fogder, Sorenskrivere, Lehnsmænd kunne ikke vælges i deres eget Embedsdistrikt. Formændene vælges paa 4 Aar; Halvdelen afgaaer hvert andet Aar. Formændene vælge hvert andet Aar en Ordförer og en Viceordförer af deres Midte. De samles til bestemte, af dem selv fastsatte Tider. Halvdelen maa möde, for at der kan fattes en gyldig Beslutning. — Repræsentanternes Antal er tre Gange saa stort som Formændenes. De vælges samtidig med Formændene af og iblandt de samme Sognebeboere. Amtmænd, Fogder og Formænd kunne ikke vælges. Valget gjælder for samme Tid som Formændenes. — Fattigcommissionen bestaaer af Sognepræsten, som Ordförer, og valgte Medlemmer, hvis Antal Formænd og Repræsentanter bestemme. Valget skeer af Formænd og Repræsentanter i eller udenfor deres egen Midte, blandt de i Distriktet bosatte Mænd, med Undtagelse af Overövrighedspersoner. Med Hensyn til Valgtiden gjælde samme Regler som for Formænd (L. 20. September 1845). — Skolecommissionen sammensættes efter samme Princip som Fattigcommissionen, kun med den Forskjel, at Sognets Skolelærere have Ret til at vælge eet Medlem af den (L. 16. Mai 1860).

Hvor et Præstegjæld er deelt i flere Communer, træde i de Sager der have Interesse for hele Præstegjældet, Formænd og Commissioner for de enkelte Communer sammen, for i Forening at tage Beslutning. Ligesaa forholder det sig, hvor flere Præstegjæld have fælles Interesser.

Paa Landet optræder Fogden paa Regjeringens Vegne, dog sjeldnere end Magistraten i Byerne. Han har Sæde, men ikke Stemme, i Repræsentantskabet, og Formændene maae, naar han forlanger det, sammentræde og forhandle med ham. De Regler, der i Byerne gjælde, om Formændenes Deeltagelse i Repræsentantskabsforsamlingerne, Formændenes og Repræsentantska-

bernes indbyrdes Forhold og Virksomhed, begges Myndighed og Forretningsorden, Formændenes Bearbeidelse af Sagerne, deres forskjellige Stilling, hvad de egentlige Bevillingssager og andre Sager angaaer, saa og om Repræsentantskabernes Revision og Decision, Amtmandens Myndighed m. m., — gjælde i det Hele ogsaa for Landcommunerne. Navnlig gjælder den Regel ogsaa for Landet, at ingen Udgift, som ikke er hjemlet ved Lov, ved lovmedholdelig afgivne Bestemmelser, eller ved gyldige Dispositioner, kan paabyrdes Communen eller dens Afdelinger eller nogen af de Samme tilhörende Kasser, medmindre Samtykke dertil gives af eller igjennem Formandskabet, efter Lovens nærmere Bestemmelser. Lignende Regler, som for Byerne, gjælde ogsaa med Hensyn til Formændenes Pligt at give Övrigheden Oplysninger og Betænkninger, hvor de kræves; ligeledes er Ordföreren pligtig at modtage og besvare Andragender og Forslag, der vedröre Communen m. v. De Regler, der i Byerne ere en Betingelse for at en Beslutning kan ansees som endelig, gjælde ligeledes for Landet. Den eneste væsentlige Forskjel, der maaske findes imellem de to Love, er den, at Loven for Landet ikke giver saa omstændelige Regler om Affattelsen af det aarlige Budget; men om end Forholdene ere simplere og lettere overskuelige paa Landet end i Byerne, kan det ikke betvivles, at den samme Fremgangsmaade i det Væsentlige maa fölges begge Steder.

Forholdet mellem Formand- og Repræsentantskab paa den ene og de særlige Commissioner paa den anden Side er ligeledes væsentlig det samme som i Byerne, idet nemlig ogsaa paa Landet Fattigcommissionen har en mere selvstændig Stilling, hvad de almindelige Udgifter angaaer, end de övrige Commissioner.

Indtægterne for Sognecommunerne tilveiebringes fortrinsviis ved en Ligning paa Matrikulskylden. Herfra er dog endeel væsentlige Undtagelser. Udgifterne til

Veivæsenet (Sogne- eller Bygdeveiene) lignes saaledes fornemmelig ved Bidrag i Naturalydelser, skjöndt Bidragene ogsaa for endeel kunne skee i Penge (Lov 12te Oktober 1857). Udgifter til Fattigvæsenet kunne ogsaa for endeel paalignes ved Naturalydelser, og Bidraget i Penge kan fordeles, foruden paa Matrikulen, paa Formue, Indtægt og Næring. Bidragene til Skolevæsenet kunne, efter en af Stiftsdirektionen stadfæstet Plan, tilveiebringes ved en hvilkensomhelst Fordelingsmaade. Vi have altsaa her tre af Communens Hovedudgifter, der kunne fordeles paa anden Maade end efter Matrikulskyld, uden at der er givet almengyldige Regler for Fordelingen, navnlig med Hensyn til Forholdet mellem de forskjellige Ydelsesmaader. Det staaer derhos i Amtskommunens Magt, hvor intet Lovbud er derimod, at komme de mindre Communer til Hjælp ved Foretagender, som ansees for vigtige, men som vilde være for byrdefulde for den mindre Kreds.

Som Fölge af det Anförte, er det vanskeligt, uden nöiagtige statistiske Oplysninger, at have nogen begrundet Mening om det samlede Belöb, der af de forskjellige Skatter udredes i Communerne, og selv om saadanne fandtes for de enkelte Aar, vilde dette kunne stille sig væsentlig forskjelligt i de fölgende Aar. For Aaret 1855 har jeg seet en Opgivelse om, at samtlige Communeskatter for Land og By, foruden Naturalydelser, udgjorde 2 Millioner Rdlr. (1 Million Spd.), af hvilke over Halvdelen (531000 Spd.) faldt paa Matrikulskylden.

III.

Eiendommelig for Norge er Amtscommunens Ordning. For hvert Amt er der et Amtsformandskab. Dette danner ikke med Sogneformandskabet et Slags Tokammersystem, saa at vigtigere Sager, der have væ-

ret behandlede af Sognets tillige behandles af Amtets Formandskab; Amtmanden udförer for Landet ligesom for Kjöbstæderne det overordnede Tilsyn overfor Sognene. Derimod have Amtsformandskaberne ikke blot en ret eiendommelig Sammensætning, men tillige en betydningsfuld Virksomhed i Sager, der vedröre hele Amtet. Dette store Formandskab samles i offentligt Möde een Gang aarlig i Juni eller Juli Maaned. Det dannes af alle Ordförere for Formandskaberne i enhver til Amtet hörende Commune; de erholde Diæter og Reisegodtgjörelse; ²/₃ maae möde, forat Forsamlingen kan fatte Beslutninger; Amtmanden og alle Amtets Fogder have Sæde, men ikke Stemmeret i det. Amtmanden, i hans Forfald den ældste Foged, er Ordförer. De mödte Sogneordförere vælge derhos en af deres Midte, hvis Stemme, i Tilfælde af Stemmelighed, gjör Udslaget. Ved Mödet, hvis Hovedopgave er at beskjæftige sig med Aarsbevillingen, fremlægger Amtmanden: 1. En nöiagtig Opgjörelse af det, Fogderne have „forskudt" af de under deres Bestyrelse værende Kasser, for Amtscommunen. 2. Et i Enkeltheder udfört Overslag over de övrige Udgifter, der antages at ville medgaae for Amtscommunen som nyttige eller nödvendige. 3. Repartitionsplanen for disse Udgifter. — Disse Beregninger gjennemgaaes af Forsamlingen. Har den Intet imod dem at erindre, meddeles Samtykke til Repartitionen, dog, hvad de forskudte Summer angaaer, med Forbehold af Godtgjörelse for den enkelte Commune, dersom det ved Revisionen findes, at den er forurettet. Dersom Forsamlingen nægter sit Samtykke til en Udgift, da er den forkastet, med mindre Amtmanden finder, at Samtykke ikke kunde nægtes, paa Grund af, at Udgiften er hjemlet ved Lov eller anden bindende Bestemmelse. I sidste Tilfælde forelægges Spörgsmaalet til Regjeringens Afgjörelse, med Amtmandens og Forsamlingens Erklæringer. Til at gjennemgaae de fremlagte Beregninger vælger Forsam-

lingen af sin Midte to Revisorer. Disse gjennemgaae Beregningerne; deres Udsættelser sendes til Amtmand og Fogder, hvis Erklæringer atter gjennemgaaes af Revisorerne, saaledes at den fölgende aarlige Forsamling erholder til Decision de den foregaaende Forsamling forelagte Beregninger, for at afgjöre, om der bliver Noget at godtgjöre den enkelte Commune, idet Recours til Regjeringen og Domstolene er forbeholdt. — Foruden de nævnte Beregninger fremlægger Amtmanden for den aarlige Forsamling Regnskabet over Amtsveikassen, med hvis Revision og Decision forholdes som ved de nysnævnte Beregninger.

Naar den ovennævnte Hovedforretning er tilende, kan saavel Amtmand og Fogder som Forsamlingens enkelte Medlemmer fremsætte Forslag, sigtende til Amtscommunens Tarv. Enhver Beslutning, der herom tages, maa tiltrædes af Amtmanden, forat være gyldig. Nægter han sit Samtykke, indstilles Sagen af ham med Erklæringer til Regjeringen. Angaaer Sagen Bevilligelse af Lönninger eller andre aarlig tilbagevendende Udgifter, nye Foretagender, Afhændelse eller Kjöb af Eiendomme, eller Afstaaelse af Rettigheder, kan endelig Beslutning ikke tages i samme Möde, i hvilket Forslaget er fremsat, med mindre ²/₃ af de stemmeberettigede Medlemmer erklære sig for Beslutningen; men Sagen udsættes til det fölgende Möde. Udsættes Sagen, maae Ordförerne forhandle med deres Formandskaber om den, og forelægge disses Mening, naar Sagen paany foretages, uden dog at være bundne ved deres Mening. Den Beslutning, der fattes ved det nye Möde, er endelig, naar ²/₃ af de stemmeberettigede Medlemmer erklære sig for den. Er det ikke Tilfældet, bliver Beslutningen, som af et Flertal er fattet, dog gyldig, med mindre Mindretallet fordrer Sagen forelagt Regjeringen, der da afgjör den. Kræver Sagens Gjennemförelse Udgifter, der skulle

udredes i over 5 Aar, da fordres altid Kongens Samtykke.

Ved Tællingen af Stemmerne regnes Ordföreren for et Distrikt, der ikke er et heelt Præstegjæld eller som tæller under 50 stemmeberettigede Indvaanere, kun for en halv Stemme. Möderne maae ikke vare over 6 Dage, med mindre dette eenstemmig besluttes af alle stemmeberettigede Medlemmer, og Amtmanden giver sit Minde dertil. Dersom den almindelige Aarsforretning ikke skulde være tilendebragt i 6 Dage, kan Mödet dog forlænges, naar 2/3 af de Stemmeberettigede deri ere enige, og skulde det hænde, at denne nödvendige Gjerning ikke blev udfört, paa Grund af at Forlængelsen blev nægtet, har Regjeringen at bestemme, om Ligning af Aarsudgifterne desuagtet skal finde Sted. Overordentlige Möder afholdes, naar alle Stemmeberettigede og Amtmanden deri ere enige, eller Regjeringen tillader eller anbefaler et saadant Mödes Afholdelse.

Det vil let forstaaes, at Amtsformandskaberne maae spille en betydelig Rolle i Norges communale Udvikling. De store Amter, der omfatte Kredse med temmelig forskjelligartede Elementer; den stærke Repræsentation, idet hvert Sogn sender een Mand; Samarbeidet mellem de folkekaarne Mænd og Amtmanden, tilligemed hele Amtets vigtigste administrative Embedsmænd; de sjældne Möder, som bevirke, at en stor Deel betydelige Sager komme til Afgjörelse; den offentlige Forhandling, der ofte vækker en livlig Interesse, og naar Forsamlingen holdes paa et Sted, hvor Befolkningen er tæt, kalder endeel Tilhörere: Alt bidrager til at give disse Forsamlinger en temmelig stor Betydning og Anseelse, der forøges derved, at Storthinget kun samles hvert tredie Aar, og saaledes sjældnere samler Hovedinteressen om sig. Med Hensyn til Norges nyere Udvikling spille disse Amtsthing derfor ogsaa en vigtig Rolle. Det er fra dem, at vigtige Bestræbelser for större Foretagenders Udförelse ofte ud-

gaae, og en höist vigtig Sag — der spiller en stor Rolle i et Lands materielle Udvikling — nemlig Bestemmelserne om de större Landeveie, er hovedsagelig overladt disse större Communalbestyrelser. Der gives tre Grupper af Veie: Statsveie, Amtsveie og Sogne- eller Bygdeveie. De sidste vedröre den mindre Commune; de förste indskrænke sig til de faa Hovedveie, der forene Norge med Sverrig, samt ganske enkelte andre, og ere saaledes i et ringe Antal. De fleste vigtige Forbindelsesled i Norge ere Amtsveie. Disse kunne vel anlægges efter Storthingets Beslutning, men da der altid kræves et Tilskud af Amterne — i Reglen ¹/₃, stundom Halvdelen eller mere — og Beslutningen herom maa fattes af Amtsformandskabet, er denne vigtige Sag væsentlig i dets Haand. Vedligeholdelsen er altid en Amtssag, og ifölge Forholdets Natur tager Amtsformandskabet i Reglen Initiativet til Anlæget.

Der er tidligere talt om den Liberalitet, hvormed Storthinget stötter nyttige Foretagender i de enkelte Kredse. Dette kommer fornemmelig Amtscommunerne tilgode, idet nemlig disse ofte ville og kunne være tilböielige til at indlade sig paa saadanne. Betydelige Bidrag til Landbohöiskoler, Fængsler og andre större Foretagender, udredes af Staten, for at stötte Beslutninger, der ere tagne af Amtsformandskaber.

C.

Sverrig.

Ved at omtale de svenske Communalforhold frembyder der sig den Vanskelighed, at et Lovudkast, udarbeidet af en Commission, med Landshövding v. Troil

til Formand, vel i det Væsentlige er vedtaget af den svenske Rigsdag, men saavidt mig bekjendt endnu ikke har erholdt kongelig Stadfæstelse. Dersom denne Stadfæstelse var den, der almindelig bruges i konstitutionelle Stater, vilde det ikke fremkalde Betænkelighed ved Sagens Omtale, men i Sverrig kan Kongen foretage mere eller mindre betydelige Forandringer i de saakaldte oekonomiske Love, efterat de ere vedtagne i Rigsdagen, uden paany at henvende sig til den, idet Henvendelsen til Rigsdagen i slige Sager ansees som frivillig. Til disse Sager henregnes Communallove, med Undtagelse af de Bestemmelser, der angaae Skattevæsenet. Jeg troer dog, at man tör gaae ud fra, at Loven, som er vedtaget, i alt Væsentligt vil blive gjennemfört, og skal saaledes lægge den til Grund for Behandlingen. Ved denne nye Ordning ere særlige Love givne: for Kjöbstæderne, for Landet, om en fælles Overbestyrelse for begge, og om Kirkevæsenet. Hver af disse skal omtales for sig.

I.

Hver By, med det Distrikt som dertil hörer, udgjör en Commune for sig. Communalbestyrelserne i Byerne bestaae af: Magistraten, Raadstueforsamlingen eller Stadsfuldmægtige og Stadsnævninger. Desforuden findes en Deel særlige Commissioner.

Magistraten (Borgermester, Raad og Sekretairer) vælges, efter Indstilling fra Borgerskabet i Byerne, af Kronen.

Raadstueforsamlingen benyttes i Byer med 2000 Indvaanere eller derunder, med mindre Fleertallet af de Stemmeberettigede beslutter, at overdrage Myndigheden til Stadsfuldmægtige, hvilken Beslutning da er uforanderlig. Tages en saadan Beslutning, er Raadstueforsamlingens Hverv indskrænket til Valg af Stadsfuld-

mægtige. Raadstueforsamlingen bestaaer af enhver myndig svensk Undersaat, som er Medlem af Communen, og deri har Borgerskab, eller der, for Eiendom, Næring, Leie eller anden Indkomst, er sat i Skat til Staten for mindst 1 Rigsdaler R. (3 Mk.). Enke, fraskilt Hustru, eller myndig ugift Pige, har under ovennævnte Betingelser Stemmeret. Formynder stemmer for den Umyndige. Stemmeretten kan udöves ifölge skriftlig Fuldmagt. Medens Stemmeretten saaledes er saare udstrakt, og udöves af Personer, der i de andre nordiske Riger ikke kunne udöve den, ere de höiere beskattede Indvaanere begunstigede derved, at der tilstaaes een Stemme for hver Rigsdaler, der skattes til Staten, dog at Ingen kan have mere end en Tyvendedeel af det hele Stemmetal. Raadstueforsamlinger, der ere offentlige, holdes een Gang aarlig i December, hvor Stadsfuldmægtige ere indförte, for at vælge disse. Ellers holdes Forsamlinger til fölgende Tider: I Mai, for at beslutte over Aarsregnskabet og Forvaltningen; i October, for at vedtage Bevillingerne for det fölgende Aar; i December, for at vælge Communens Ombud og Revisorer. Overordentlige Möder holdes, naar Landshövdingen, Magistraten eller Stadens Nævninger finde det fornödent. Indkaldelse til Möde skeer med 8 Dages Varsel ved Opslag og Bekjendtgjörelse i Stedets Avis, med Angivelse af det, der skal foretages. Sagen forberedes af Magistraten, og i vigtige Spörgsmaal maa Stadsnævndens Erklæring indhentes. Af Raadstueforsamlingen vælges en Ordförer, der leder Forhandlingerne, stiller Spörgsmaalene til Afstemning, og forkynder Resultatet af Afstemningen.

Stadsfuldmægtige udöve den besluttende Myndighed i Byer med over 2000 Indvaanere, og som nys anfört, ogsaa i de mindre Byer, naar den overdrages dem ved lovlig tagen Beslutning. Stadsfuldmægtigenes Antal er saaledes bestemt:

I Byer med	under	2000	Indvaanere,		20,
—	over	2000	indtil	5000,	21—25,
—	—	5000	—	10,000,	26—30,
—	—	10,000	—	20,000,	31—40,
—	—	20,000	—	40,000,	41—50,
—	—	40,000	—	80,000,	51—60,
—	—	80,000			61—70.

Inden de angivne Grændser bestemmes Antallet af de ved Raadstueforsamlingen stemmeberettigede Indvaanere. En By kan, efter nærmere givne Regler, inddeles i flere Valgkredse for at foretage Valg, men Valgbarheden er i saa Fald dog ikke indskrænket til den enkelte Valgkreds. Valgret udöves efter de angaaende Stemmeret ved Raadstueforsamlingen givne Regler. Udelukkede fra Valgbarhed ere: Alle, der ere under 25 Aar, samt Qvinder, og de, der ere dömte for vanærende Handlinger, eller ere uraadige over deres Gods. Udelukkede ere ligeledes de administrative Embedsmænd og Bestillingsmænd, der have med Communens Bestyrelse at gjöre. Fritagne ere de, der ere over 60 Aar; den, der ikke er bosat i Byen, eller som opgiver gyldig Grund, der forhindrer ham i at modtage Valg. Valget gjælder for 4 Aar. Halvdelen afgaaer hvert andet Aar. De Valgte udnævne af deres Midte en Ordförer og en Viceordförer. Stadsfuldmægtige holde, ligesom Raadstueforsamlingen, tre aarlige Möder; de kunne sammenkaldes til overordentlige Möder, naar det begjæres af Landshövding, Magistrat eller Stadsnævnd, eller naar Ordföreren dertil finder Anledning. Ordföreren udfærdiger skriftlig Sammenkaldelse til hver Fuldmægtig, og angiver saavidt muligt de Sager, der skulle forhandles. Borgermestren, eller et Medlem af Magistraten, möder i Forsamlingen, dog uden Stemmeret. Forhandlingerne ere offentlige, med mindre anderledes i enkelte Tilfælde bestemmes af de Befuldmægtigede. Mindst to Trediedeel maa möde, for at der kan fattes Beslutning; der bödes af dem, der undlade at möde uden

Grund, 1 Rdlr. (2 RR.) Ordföreren leder Forhandlingerne og holder Politi i Forsamlingen.

Stadsfuldmægtige (hvor de ikke findes: Raadstueforsamlingen) vælge af deres egen Midte Forstandere i et Antal af 5 til 15 (Ordföreren iberegnet), saaledes at Tallet aldrig overgaaer en Fjerdedeel af Stadsfuldmægtigenes Antal.

Dette Udvalg kaldes Stadsnævnd. Betingelserne for Valgbarhed ere de samme som for Stadsfuldmægtige. Den, der er Ordförer for disse, er tillige Ordförer i Nævnden; findes Stadsfuldmægtige ikke i en By, vælges Nævndens Ordförer af Raadstueforsamlingen. Den Valgtid, der gjælder for Stadsfuldmægtige, gjælder ogsaa for Nævnden. Möder holdes til de Tider og paa det Sted, som Nævnden selv bestemmer. For at fatte Beslutning maa Halvdelen være tilstede. For „Ikkemöde" bödes ligesom af Stadsfuldmægtige.

De forskjellige communale Commissioner vælges af Raadstueforsamlingen eller Stadsfuldmægtige, hvorimod Communens Bestillingsmænd og Betjente i Reglen udnævnes af Magistraten.

Der er en Commission, som særligt har med Stadens Pengevæsen at gjöre. Den fører Navn af „drätselkammare". Denne Commission vælges af Raadstueforsamlingen eller af Stadsfuldmægtige, hvor de findes. Den forestaaer Oppebörslen og Bestyrelsen af Stadens Pengevæsen, og aflægger Regnskab derfor: — Alt ifölge et Reglement, der efter Forhandling af de communale Autoriteter stadfæstes af Kongen.

Myndigheden i en Stad er herefter fordeelt saaledes: Magistraten har den Pligt at forberede Sagerne, samt den udövende Myndighed, og et Opsyn med Communens Anliggender, idet i visse Tilfælde Commissioner dele den udövende Myndighed. Nævnden vaager i det Hele over Communens Interesser, forbereder Sagerne, forhandler om dem med Magistrat og Stadsfuldmægtige (Raadstue-

forsamling), og stiller de Forslag, der skulle finde Afgjörelse; endelig har den i visse Tilfælde den besluttende Myndighed. Stadsfuldmægtige (Raadstueforsamling) have den egentlig besluttende Myndighed i alle vigtige Sager. Den aarlige Bevilling forberedes og afgjöres saaledes: Magistraten forfatter, efterat den har modtaget Forslag fra de særlige Commissioner, et Overslag over Aarets Indtægter og Udgifter, der omfatter de Indtægter, der kunne paaregnes, og de Summer, der maae paalignes, samt angiver Maaden, hvorpaa de maae lignes; blandt Udgifter optages saavel de staaende som nye, der kunne forudsees, ligesom der er en Post for uforudseete Udgifter. Efterat Forslaget er forhandlet med Nævnden, forebringes det i den Samling, der holdes i October for Stadsfuldmægtige (Raadstueforsamlingen). Efterat Beslutning, i Anledning af Forslaget, er taget, forfattes Bevillingen, i Overensstemmelse dermed, hvorefter der tillige forfattes en Ligningstabel over de Skattepligtige, med en Angivelse af deres Skat til Staten og det Belöb, der paalignes dem som Communeskat. Den, der forlader en Commune, betaler der Skat for det löbende Aar, hvorimod han er fri for at betale Skat til den Commune, hvortil han flytter. Ligningen fremlægges i 14 Dage, efter forudgaaet Bekjendtgjörelse, til Eftersyn paa Raadstuen. Klager over Ansættelse indgives, inden Udlöbet af nævnte Tid, til Magistraten, der, efterat have hört Nævnden, afgjör Spörgsmaalet. Vedkommende kan faae Afgjörelsen prövet af Landshövdingen. Skattekammeret (drätselkammare) opkræver Skatter og aflægger sit Regnskab (hvormed fölger de særlige Commissioners Regnskaber) til Magistraten, inden 1ste Marts det fölgende Aar; denne afgiver det til Stadens Revisorer, der atter afgive deres Bemærkninger saa betids til Magistraten, at denne, efter at have faaet Antegnelserne besvarede, kan forelægge Regnskabet til Stadsfuldmægtiges

(Raadstueforsamlings) Decision i den Samling, der afholdes i Mai Maaned.

Ligesom Magistratens Myndighed i Bevillingssager væsentlig er forberedende og udförende, saaledes optræder den ogsaa paa lige Maade i andre Tilfælde, hvor Communens Tarv kræver det, og den har i den Anledning at samles med Nævnden. Til Magistraten sendes de af de communale Autoriteter tagne Beslutninger. Stadsfuldmægtige (eller Raadstueforsamling) have vel fornemmelig med Bevillingssagen og Regnskabsdecisionen at gjöre, men de ere dog ogsaa berettigede til at reise ethvert andet Spörgsmaal, vedrörende Communens Interesse, dog kunne de ikke tage endelig Beslutning derom, forinden Nævnden, og i visse Tilfælde Magistraten, er hört. De kunne tage Beslutning om Kjöb og Salg af Eiendomme og Laans Optagelse, men for Beslutningen kræves höiere Stadfæstelse. Ligeledes kunne de vedtage almindelige Regulativer for communale Forhold, men ogsaa i disse Tilfælde kræves höiere Stadfæstelse. Nævndens Myndighed og Pligter ere, ved Siden af hvad der alt er anfört, fölgende: at fremkomme med Forslag, der kunne tjene til at fremme Stadens Gavn; at give Erklæringer om Sager, der forelægges den af Övrigheden, idet den dog i vigtigere Sager maa raadslaae derom med Stadsfuldmægtige; at deeltage i Bestyrelsen af Byens Eiendomme og Rettigheder; at bevillige Magistraten Tilskud af Summen til uforudsete Udgivter.

Det er allerede antydet, at Stadsfuldmægtiges (eller Raadstueforsamlings) Beslutninger i visse Tilfælde kræve höiere Stadfæstelse. Kongens Stadfæstelse kræves saaledes til: 1, Salg, Pantsættelse m. v. af Stadens Eiendomme eller Rettigheder. 2, Optagelse af Laan paa længere Afbetalingstid end 5 Aar. 3, Forhöielse af ældre eller Paalæg af nye Afgifter vedrörende Samfærslen, saasom Bro- Færge- Vei- og Havnepenge. —

Sagen gaaer til Kongen igjennem Magistrat og Landshövding.

Landshövdingens Samtykke kræves til Beslutninger, som angaae almindelige Planer for Anvendelsen af Byens Eiendomme og Rettigheder, for Sundheds, Sædeligheds og Sikkerheds Fremme inden Byens Omraade. Landshövdingen antager eller forkaster Planen, uden at kunne ændre den. Forkaster han den, kan der, inden 60 Dage, klages til Kongen.

Ethvert Medlem af Communen kan klage over en Beslutning, som er tagen af Stadsfuldmægtige (eller Raadstueforsamling), naar han mener, at hans erhvervede Ret ved den er krænket, eller at en Lov er tilsidesat, eller at Myndigheden ellers er overskreden. Klagen maa indgives til Landshövdingen, inden 20 Dage, efterat Beslutningen er bleven lovlig kundgjort. Landshövdingens Beslutning kan atter ved Klage, der indgives inden 60 Dage, indbringes til Afgjörelse af Kongen.

De forskjellige Skatter i Communen ere: 1, Huus- eller Grundskat; 2, Jordafgivt; 3, Næringsskat; 4, Lönningsskat (der svares af Embede, Pension eller anden fast Indtægt). Om Forholdet mellem disse Skatter Byerne har jeg ikke kunnet erholde fuldstændig Oplysning. Der klagedes tidligere ofte over, at Fordelingen var saare ulige, og navnlig var det ikke sjeldent, at höre Klager over at Lönninger forholdsviis vare stærkt beskattede; men det er vanskeligt, uden nöiagtige Oplysninger, at vide, hvorvidt Klagerne vare begrundede; ifölge en Lov, der er vedtagen i sidste Rigdagssession er det communale Beskatningsvæsen, ligesom Statsskatten, væsentlig forbedret, idet et ligeligt Procenttal skal svares af al Indtægt.

II.

Hvert Sogn paa Landet danner en særlig Commune. Ere flere Sogne for Tiden forenede, vedblive de

at være det, indtil anderledes bestemmes af Landshövdingen, efterat Sognets Repræsentation har erklæret sig. Höre flere Sogne til samme Pastorat i samme Lehn, kunne de, efter derom gjort Indstilling af Landshövdingen, forenes til eet Sogn.

Paa Landet udöves Communens besluttende Myndighed væsentlig af Communalforsamlingen (Communalstämman).

Naar over Halvdelen af Communens stemmeberettigede Medlemmer derom blive enige, kan den Myndighed, der ellers tilkommer Communalforsamlingen, overdrages til Communalfuldmægtige.

Communalnævnden har Forberedelsen af Sagerne, Udförelsen af de tagne Beslutninger, Tilsynet med Communens Eiendomme, Rettigheder og Pengevæsen.

I Communalforsamlingen deeltager Enhver, der har svensk Borgerret, der er raadig over sit Gods, og som skatter til Communen, enten som Besidder af Jord, der er sat i „mantal", eller ifölge Næring, Lön eller Jord, der ikke er sat i „mantal", i hvilke sidste Tilfælde han dog maa være ansat for mindst fem Skatteöre. I Beslutninger, der angaae Jord, der er sat i „mantal", deeltage kun de, der have saadan Jord i Besiddelse. — Stemmerne regnes i Forhold til Enhvers Skattebidrag. Bestemmelserne i Byerne om Enkers og Andres Stemmeret, om Udövelse af Retten ved Fuldmagt, gjælde ogsaa for Landet. Ordförer og Viceordförer vælges efter samme Regler som i Byerne. — Möderne kundgjöres 14 Dage forud, med Opgivelse af Tid, Sted og Forhandlingsgjenstande; i overordentlige Tilfælde kan Möde holdes med kortere Varsel. De almindelige Möder holdes 3 Gange aarlig: I Februar, ved hvilket Aarsregnskabet aflægges: i October, da der tages Beslutning om næste Aars Bevilling; i December, da Skattelister forelægges, og de ledige communale Embeder og Bestillinger besættes, og Revisorer vælges. Overordentlige

4*

Möder holdes, naar Landshövdingen eller Nævnden fordrer det, eller Ordföreren finder det nödvendigt. Ordförerens Pligter ere de samme som i Byerne.

Hvor Communalfuldmægtige indföres, bestaae de af Nævnden, og desforuden af tre Gange saa Mange som Nævndens Medlemmer, valgte af Communalforsamlingen. Med Hensyn til Valgbarhed, Tjenestetid, Valget af Ordförer og Viceordförer, disses Stilling og Pligter, det Antal, der kræves for at fatte Beslutninger, gjælde i det Hele de samme Regler som i Byerne. Selv hvor Communalfuldmægtige ere indförte, vælger Communalforsamlingen dog baade Medlemmerne af Nævnden og dens Ordförer og Viceordförer. Hvor Fuldmægtige engang ere indförte, kunne de ikke afskaffes, förend efter 5 Aars Forlöb, og til Beslutning herom kræves samme Stemmetal som til deres Indförelse.

Nævnden vælges af Communalforsamlingen, i et Antal, som denne bestemmer, dog mindst 5, höiest 11. Præsten er som saadan Medlem. Med Hensyn til Valgbarhed, Tjenestetid m. m. gjælde væsentlig de samme Regler som i Byerne. Communalforsamlingen vælger, som nysantydet, altid Nævndens Ordförer og Viceordförer. Den samme Mand kan være Ordförer eller Viceordförer saavel i Nævnden som i Communalforsamlingen og for Communalfuldmægtigene. Nævnden bestemmer selv, naar og hvor den skal samles til ordentlige Möder. Overordentlige Möder holdes, naar Ordförer eller Halvdelen af Nævnden ansee det nödvendigt. Bestemmelserne om Udeblivelse og Antallet, der kræves, for at fatte Beslutning, ere som for Byerne.

Nævnden kan udnævne Personer, der paa dens Ansvar og efter dens Forskrifter udföre visse communale Forretninger.

Ved Sagernes Behandling, er der den Forskjel fra det, der gjælder for Byerne, at Nævnden paa Landet

spiller en betydeligere Rolle, idet den har en Deel af de Forretninger, der i Byerne udföres af Magistraten. Det er saaledes Nævnden, der bearbeider, forbereder og forelægger det aarlige Budget for Communalforsamlingen (eller Fuldmægtige); det er den, der, efterat Beslutninger ere tagne, forfatter den endelige Bevillingsplan, affatter Skattelisterne og sörger for Skattens Opkrævelse samt for Regnskabets Aflæggelse. — Paa samme Maade er der ogsaa i andre communale Sager overdraget Nævnden den forberedende og udförende Myndighed, og navnlig er det Nævnden, der maa afgive Betænkninger og Erklæringer i communale Sager, ligesom den sörger for, at Beslutninger, der vedröre Sædeligheds- Sundheds- og Sikkerheds-Politiet, udföres.

Den besluttende Myndighed, saavel i Bevillings- som i andre Sager, der have Interesse for Communen, er overgivet Communalforsamlingen eller Communalfuldmægtige. Af den afgjöres navnlig den aarlige Bevilling ved Mödet i October Maaned, og af den decideres Regnskaber. Hvor Fuldmægtige findes, træde de i Beslutningssager i Communalforsamlingens Sted; dog er det altid Communalforsamlingen der beslutter i fölgende Sager:

1, Spörgsmaal om Salg og Pantsættelse af Communens Eiendomme og Rettigheder.

2, Paalæg af Afgifter for nye Foretagender, som kræve Udgifter for mere end 5 Aar.

3, Optagelse af Laan paa længere Afbetalingstid end 5 Aar.

Maskineriet er saaledes temmelig indviklet. Man tyer til den store Forsamling i vigtigere Spörgsmaal, og det uagtet Repræsentationen ved Fuldmægtige er saa talrig.

De Regler, der gjælde i Byerne om Stadfæstelse af Kongen ved Pantsættelser, Salg, Laan (over 5 Aars Afbetaling), Paalæg eller Forhöielse af visse Skatter, — gjælde ogsaa for Landet. Landshövdingens Samtykke

kræves ved Spörgsmaal om Forening af flere Sogne til eet. Hans Samtykke kræves ligeledes til Foranstaltninger i Sundhedens, Sikkerhedens og Sædelighedens Interesse, som træffes i Communen. Han maa ubetinget forkaste eller stadfæste Forslaget, uden at kunne ændre det. Der kan klages inden den 60de Dag til Kongen, naar Landshövdingen nægter sit Samtykke til et Forslag. — Klageretten over Beslutninger, der formeentlig krænke Enkeltmands Rettigheder eller ere ulovlige, er væsentlig som i Byerne.

Enhver, der paa Landet eier Jord, Bjergværk, Fabrik, driver Handel eller Næring, eller som har Lön af Stat eller Commune, eller nyder hvilkensomhelst anden Indkomst, hvoraf der svares Skat til Staten, deeltager i de communale Byrder: „Kommunalutskylder“.

Med Hensyn til Fordelingen af Skatten tyer man til Statsskatten, forat faae Forholdet bestemt. Communalskatten bliver som Fölge deraf afhængig af Statsskatten, idet denne deels faaer Indflydelse paa, om en Person skal skatte til Communen, deels paa Skatternes indbyrdes Forhold. Reglerne, der fölges, ere: Enhver af de nævnte Ingtægtskilder paalægges et vist Antal „skatteöre“, saaledes at et helt „mantal“, af den i „mantal“ satte Jord, ansættes til 100 Skatteöre, og större og mindre „mantal“ i Forhold dertil. Man udregner da, hvormeget al i „mantal“ sat Jord i Communen har i det sidst forlöbne Aar skattet til Staten, og hvormeget Statsskatten for eet „mantal“ vil blive. Herefter beregnes Forholdet imellem den Skat til Staten, der falder paa et mantal, og de enkelte andre Skattegjenstande. Naar dette Forhold er udfundet, ansættes de enkelte Skattegjenstande til et Forholdstal Skatteöre, som derefter lignes. Enhver Skattepligtig sættes saaledes, ifölge sine forskjellige Indtægter, i Skat, og det samlede Antal Skatteöre udgjör hans Forholdsskat til Communen. Ifölge heraf er Skatteöre ikke en fast Skat,

men vexlende eftersom Communens Behov er större eller mindre, og tillige efter Forholdet mellem i „mantal“ sat Jord og anden Skat. Klager over Ansættelse til Skat indgives til og afgjöres af Communalforsamlingen, med Recours inden en vis Tid til Landshövdingen og Kongen.

III.

For Land og By er der i ethvert Lehn en overordnet Communalbestyrelse: Landsting. — Dette raadslaaer og beslutter om de Sager, der have almindelig Interesse for Lehnet og angaae Jordbrugs eller andet Næringsvæsens Udvikling, Anstalter for Communicationsvæsenets Befordring, Sundheds- og Underviisningsvæsenet m. m., forsaavidt som en slig Lov ikke er henlagt under særlig Embedsstyrelse. Det bestemmes udtrykkelig, at Landstinget ikke maa indlade sig paa Speculationer.

Landstingsmændene vælges efter fölgende Regler:

Hver By	med indtil	2500	Indvaanere	vælger	1.
—	—	2500—5000	—	—	2.
—	—	5000—7500	—	—	3, og

saa fremdeles.

Herred eller Tingslag	med indtil		5000	Indvaanere	vælger	1.
—	—	—	5000—10,000	—	—	2.
—	—	—	10,000—15,000	—	—	3,

og saa fremdeles.

Valget i Byerne foregaaer efter samme Regler som Communevalg. I Herred eller Tingslag, som har flere Communer, vælger disses Communalforsamling Valgmænd, der atter vælge Landstingsmændene.

Communer	med indtil	1000	Indvaanere	vælge	1	Valgmand.
—	—	1000—3000	—	—	2	—
—	—	3000—6000	—	—	3	—
—	—	over 6000	—	—	4	—,

hvilket er det höieste Antal, der kan vælges.

Hvor derimod kun Herredet bestaaer af een Co mune, vælges Landstingsmændene ved umiddelbart Va Antallet af Landstingsmænd maa mindst være 20 höi 50. Förste Gang vælges dog saamange, der svare Befolkningens Antal, hvorpaa Landstinget selv forhö eller indskrænker Tallet, hvilken Bestemmelse da gj der for 10 Aar; efter den Tid finder en Revision St

Ifölge Bilag til Lovudkastet om Landsting vilde F holdet mellem de enkelte Lehn og Land og By i di stille sig saaledes:

Lehnet.	Landstingets samlede Tal.	Land.	Byer.
Stockholm	39.	33.	6.
Upsala	28.	23.	5.
Södermanland	36.	27.	9.
Östergothland	66.	53.	13.
Jönkjöbing	40.	35.	5.
Kronoberg	33.	31.	2.
Calmar	56.	46.	10.
Gotland	12.	10.	2.
Bleking	30.	20.	10.
Christianstad	47.	42.	5.
Malmöhus	72.	53.	19.
Halland	31.	25.	6.
Götheborg og Bohus	59.	42.	17.
Elfsborg	66.	59.	7.
Skaraborg	59.	52.	7.
Wermland	56.	52.	4.
Örebro	42.	36.	6.
Westmanland	31.	25.	6.
Store Kopparberg	47.	43.	4.
Gefleborg	35.	29.	6.
Wester Norrland	31.	27.	4.
Jemtland	18.	17.	1.
Westerbotten	20.	19.	1.
Norrbotten	24.	21.	3.

Valgbar er Enhver, der er 25 Aar, boer i Lehnet, har Valgret i den Kreds, hvorfra han vælges, og som ikke er uraadig over sit Gods eller straffedömt. — En Deel Embedsmænd i Lehnet ere udelukkede fra at vælges. — Om Fremgangsmaaden ved Valget gives udförlige Bestemmelser. Klager, i Anledning af Valget, indsendes til Landshövdingen, hvis Afgjörelse atter kan indstilles til kongelig Prövelse. — Valget gjælder for 2 Aar, Halvdelen afgaaer aarlig.

Ordentlige Möder holdes hvert Aar 3die Mandag i September i Lehnets „Residentsstad", hvortil Landtingsmænd möde, uden særlig Indkaldelse. Möderne kunne vedvare i 6 Sögnedage. Kunne Sagerne ikke fuldendes i den Tid, kunne Möderne forlænges endnu med 2 Sögnedage, naar tre Fjerdedeel af Medlemmerne deri ere enige. Overordentlige Möder kunne holdes, naar Landstinget selv bestemmer det, eller Kongen paabyder det, dog ikke forinden 2 Maaneder efter det ordentlige Möde. Kun de Sager, der ere anmeldte ved Bekjendtgjörelse, 3 Uger förend Tinget sammenkaldes, maae forhandles paa dette Möde, med Undtagelse af Klagespörgsmaal, over at Landshövdingen ikke har stadfæstet en paa ordentligt Möde fattet Beslutning.

Landshövdingen har Sæde, men ikke Stemme, i Landstinget. Kongen vælger en Ordförer i Tinget. Mindst to Trediedeel maa være tilstede for at fatte Beslutninger. De, der undlade at möde uden at anmelde lovlig Grund, erlægge Böder (2 eller 4 Rigsgjælds Dalere). Der gives Reisegodtgjörelse, men ikke Diæter.

Skjöndt et Valg, som oven sagt, kan være forkastet, förend Landstinget træder sammen, pröver dette dog og beslutter angaaende Fuldmagternes Gyldighed. Landstinget antager selv sine Embedsmænd og Betjente (Sekretairer, Regnskabsförere m. fl.). Möderne ere offentlige, med mindre Tinget i enkelte Tilfælde bestemmer anderledes.

Ethvert Medlem af Tinget kan stille Forslag, de maae være indgivne skriftlig, 8 Dage förend M til Sekretairen, der forfatter en Liste over de indk Forslag.

Sagerne sættes paa Listen i fölgende Orden: 1 kongelige Forslag. 2. De, der ere udsatte fra fo Möde. 3. De af Landshövdingen indgivne Forslag. private Forslag. Det Nærmere bestemmes ved et R ment; det er en Selvfölge, at den ene Klasse Sager kan vente til den anden er afgjort.

Til fölgende Beslutninger fordres to Tredi Stemmer:

1. Paalæg af Afgifter, som fordeles paa længer end 5 Aar.
2. Optagelse af udenlandsk Laan, eller af Laan længere Afbetalingstid end 5 Aar.
3. Nye Foretagender.
4. Salg af fast Eiendom eller Rettighed, der f deraf.
5. Udsættelse af en Sag til næste Landsting.
6. Spörgsmaal om at indföre to Landsting i eet I

Forat Beslutninger, der tages i Tinget, kunne gyldige, kræves Landshövdingens Stadfæstelse, dog fölgende Sager undtagne:

1. Valgbreves Prövelse.
2. Spörgsmaal om Böder for Ikkemöde.
3. Landstingets Forretningsorden.
4. Valg og Afskedigelse af Tingets Embedsmæn Betjente.
5. Andragender til Kongen.

Nægter Landshövdingen at stadfæste en Beslut kan Tinget forelægge Kongen Sagen til Afgjörelse.

Kongens Stadfæstelse er nödvendig i de ovenn Tilfælde, i hvilke der kræves to Trediedeel Medlem

Stemmer for en Beslutning, forsaavidt som de höre til de under Nr. 1, 2, 4 og 6 nævnte Sager.

Hvad Beslutningerne i de enkelte Sager forövrigt angaaer, da er der den mærkelige Bestemmelse, at kongelige Forslag maae antages uforandrede eller forkastes, medens andre Forslag tillige kunne ændres.

Den aarlige Bevillingssag behandles saaledes: Lehnets Regnskabsförer opgjör, efterat være forsynet med fornödent Materiale, Budgettet, hvilket Tingets Ordförer fremlægger, og Tinget beslutter da derover, forinden det adskilles. Efterat Budgettet er vedtaget, fordeles Afgifterne paa de enkelte Dele af Lehnet, og paa de forskjellige Afgiftspligtige, idet man atter her tager Statsskatten, der nöie opgives af Vedkommende, som Udgangspunkt, og benytter dens Forholdstal forat udfinde Forholdstallet i Lehnet. Skatterne til Lehnet opkræves ligesom Statsskatten. 3 pCt. anvendes til Regnskabsförelse, Opkrævning m. v. Regnskab aflægges for Kalenderaaret. Det revideres af 3 af Tinget valgte Revisorer, der faae Regnskabet for det forrige Aar saa betids, at Revisionen kan være endt, trykt og tilsendt de enkelte Communer inden 1ste Mai. Landstinget deciderer i den ordentlige Samling, der fölger efter Revisionen.

Den Enkelte kan kun klage over Landstingets Beslutning, naar han mener, at hans Ret ved den er krænket. Klagen maa indsendes inden 30 Dage, efterat Beslutningen er kundgjort, gjennem Landshövdingen til Kongen.

Det er alt antydet, at der savnes nöiagtige Oplysninger om Beskatningen i Communerne, om de enkelte Skatters indbyrdes Forhold m. m. Heller ikke er jeg istand til nöiagtigt at opgive, i hvilken Grad Staten stötter betydeligere Foretagender i de enkelte Dele af Landet. Kun skal det bemærkes, at medens de offentlige Veie (Statsveie og mindre Veie) efter Loven anlægges og vedligeholdes af Sognene, bevilger Rigsdagen betydelige Summer til Hjælp ved betydeligere Veianlæg,

idet Bidraget dog ikke vil overstige ⅔ af Bekostningen. I Almindelighed tör det nok ogsaa siges, at Rigsdag og Regjering have viist stor Tilböielighed til, hvor de enkelte Kredse have bidraget til större nyttige Arbeider, at stötte forat muliggjöre Udförelsen.

IV.

Eiendommelig for Sverrig er Ordningen af de kirkelige og Skolens Forhold. En særlig Lov har ordnet disse og udsondret dem fra den almindelige Communalordning.

For hver Kirkemenighed findes et Kirke- og Skoleraad og en Kirkeforsamling.

Kirke- og Skoleraad haandhæve Kirketugten og det, der ansees som Værn om Religion og Sædelighed. Det undersöger Spörgsmaal om uordentligt Levnet, om Forsömmelse af Gudstjenesten, Uenighed blandt Ægtefolk, Ulydighed mod Forældre og forkastelig Börneopdragelse. Det vaager over, at Vranglære og kirkelig Tvedragt, saavidt muligt, forhindres. Det förer Tilsyn med Folkeskolen, naar ei anderledes særlig er bestemt, hvilket hidtil har været overdraget til Skolebestyrelsen. Det udförer Kirkeforsamlingens Beslutninger, naar dette ei maatte særlig være overdraget bestemte Personer; det förer Tilsyn med de af Kirkeforsamlingen udnævnte Personers Bestyrelse. Det gjör endelig Forslag til og forbereder de Sager, der skulle afgjöres af Kirkeforsamlingen, enten af egen Drift eller efter Kirkeforsamlingens Opfordring.

Kirkeforsamlingen afgjör de almindelige Spörgsmaal: om Ordning af Gudstjenesten og Kirketugten; om Folkeundervisningen og de dertil hörende Anstalter; om Kirke- og Skoleraads, Kirkeværgers, Folkeskolelæreres, Organisters, Klokkeres og andre Kirkebetjentes Ansættelse og Afskedigelse, forsaavidt ei anderledes er bestemt; saa og om Kirkemidlernes Anvendelse, Kirke- og Skole-

regnskabernes Prövelse og Kirkeeiendommenes Bestyrelse; endvidere om Opförelse og Vedligeholdelse af Kirker, Præstegaarde, Skoler og Skolelærerboliger; om Afgifter til Kirker og Folkeskolen; om Fordeling af Kirkepladserne; om Ordning og Fordeling af Begravelsessteder samt Betaling for dem; endelig om Overeenskomster angaaende Præsters, Skolelæreres og Kirkebetjentes Lönninger, og om Præstevalg, efter de nærmere Regler, som særlig ved Lovene ere bestemte.

Kirke- og Skoleraadet bestaaer af:

Præsten som Ordförer, Kirkeværger, samt af saa mange Medlemmer, som Kirkeforsamlingen bestemmer, dog mindst 5 og höiest 11. Til Valgbarhed kræves: at Personen hörer til den evangelisk lutherske Religion, er 25 Aar gammel, samt opfylder de almindelige Betingelser om Raadighed over Gods, og ikke er dömt for en i den offentlige Mening vanærende Handling m. v. Raadet samles, saa ofte Ordföreren finder det nödvendigt, eller naar over Halvdelen af Medlemmerne fordrer det. Mindst Halvdelen maa være tilstede forat fatte Beslutning. Medlemmerne erholde fri Befordring til Möderne. Ordföreren förer Protokollen ved Möderne, besörger Brevvexling, og paaseer, at Regnskaberne föres ordentligt.

Kirkeforsamlingen bestaaer i Byerne af dem, der have Stemmeret paa Raadstueforsamlingen; paa Landet af dem, der have Stemmeret i Communalforsamlingen. Angaae Spörgsmaalene Jord, der er sat i „mantal", eller fast Eiendom, da deeltage kun de i Afstemningen, der have saadan Jord eller Eiendom. Stemmeberegningen er den samme som i Raadstue- og Communalforsamling. Hvor Land og By ere kirkeligt forenede, beregnes Stemmerne som hidtil, idet Landshövdingens Stadfæstelse udkræves til det Forslag, der i den Anledning bliver at affatte. De Regler, der i Communallovene ere givne om Qvinders og Formynderes Stemmeret, om Afstemning ved Fuldmagt og skriftlig, gjælde ogsaa for Kirkeforsamlingen. Ord-

förer i Kirkeforsamlingen er Præsten. Der holdes to ordinaire Möder aarlig: I Mai forat tage Beslutning om foregaaende Aars Regnskab og Bevillingen for næste Aar; i December for at pröve Ligningen, foretage Valg af ledigblevne Bestillinger og af Revisorer. Overordentlige Möder holdes, naar Landshövding, Domkapitlet, Kirkevisitatorer, Magistrat, Kirkė- og Skoleraad, eller Ordföreren finder det nödvendigt. Kirkeforsamlingens enkelte Medlemmer kunne fordre Möde afholdt; negter Ordföreren da at sammenkalde det, kan der klages inden 30 Dage til Landshövdingen, som afgjör Spörgsmaalet. Sammenkaldelse til Möde skeer fra Prædikestolen, 14 Dage eller mindst een Uge forinden, med Opgivelse af Mödetid og Mödested samt af det, der skal forhandles. I paatrængende Tilfælde kan dog kortere Varsel benyttes. Ordföreren stiller Spörgsmaal, förer Protokollen og leder i det Hele Forhandlingen. Forsamlingens Medlemmer nyde Fribefordring.

Det er ovenfor antydet, at Raadet forbereder Sagerne og udförer Beslutningen, som tages af Forsamlingen. Raadet maa saaledes, förend Sagen kommer til Afgjörelse, tilbörlig have forberedt den, medmindre Kirkeforsamlingen i enkelte Tilfælde finder det rigtigst, at overdrage andre Personer at foretage Forarbeiderne, paa Grund af Sagens særlige Beskaffenhed.

Hvor Raadet skal optræde i Spörgsmaal, der vedröre Religionen og Sæderne, maa det söge at virke ved Formaning og Advarsel, og kun naar det ikke frugter, gribe til de yderligere Midler, som Lovgivningen tilsteder. Raadet kan stevne Vedkommende til at möde for sig, og de, der ikke möde, betale Böder.

Ved Behandlingen af det aarlige Budget forholdes saaledes: Raadet opgjör Forslaget særligt for Kirke- og Skolevæsenet, med Oversigt over Indtægter og Udgifter. Det saaledes forfattede Forslag forelægges Kirkeforsamlingen i det Möde, der holdes i Mai Maaned. Efterat

Forsamlingen har fattet sine Beslutninger, sendes disse med Forslaget til Raadet, som redigerer det efter de af Kirkeforsamlingen tagne Beslutninger. Efterat Bevillingen saaledes er ordnet, sendes den paa Landet til Nævnden, i Byerne til Skattekammeret, forat Afgifterne kunne opkræves og tilstilles Raadet. Regnskabet afsluttes med Kalenderaaret, særligt for Kirke- og Skolekassen, og afgives senest 1ste Marts til Revisorerne, som atter maae afgive deres Udsættelser inden 1ste April til Kirkeforsamlingens Ordförer, hvorefter Kirkeforsamlingen, paa Mödet i Mai, deciderer.

Kongelig Stadfæstelse udkræves for Beslutninger, der ere tagne af Kirkeforsamlingen, hvad Kirke- og Skolesager angaaer, efter de Principer, som i Communallovene ere gjældende.

Klager over Overtrædelse af Former, Tilsidesættelse af Lov, eller Krænkelse af den Enkeltes Ret, indsendes inden 30te Dag, efterat Beslutningen er kundgjort, til Landshövdingen, medmindre Spörgsmaalet dreier sig om Ordning af Gudstjenesten, Kirketugt, Folkeunderviisning, Ansættelse eller Afskedigelse af Kirke- og Skolebetjente, eller Kirkemidlers Anvendelse, samt Kirke- og Skoleregnskaber, i hvilke Tilfælde Klagen sendes til Domkapitlet. Naar Sagen af en af disse Autoriteter eller, som stundom fordres, af begge i Forening er afgjort, kan den atter indstilles til Kongens Afgjörelse, hvilket maa skee inden 60de Dag, efterat Resultatet blev meddeelt.

Almindelige Bemærkninger.

Ved at omtale Communalforholdene i de nordiske Riger, har jeg maattet forbigaae mange Enkeltheder, som vilde trætte, uden at oplyse; jeg har fornemmelig maattet fremhæve det Eiendommelige i ethvert Land.

Af det, der er anført, vil man dog see, at der er mange Punkter, hvori en Samstemmen finder Sted, og at der er endnu flere, hvori en saadan let kunde tilveiebringes, og det med Held. Jeg skal nu pege paa enkelte vigtigere Punkter, som i mine Tanker især have Krav paa Opmærksomhed.

Som almindelig Regel kan det siges: at der i de nordiske Riger i de senere Aar er gjort store Fremskridt ved at give Communerne en betydelig Selvstændighed; at Offentlighed trænger igjennem ved alle communale Forhandlinger; at der efterhaanden bliver en stærkt udviklet Valgret og Valgbarhed: disse ere de store Fortrin, der overalt möde os. En gjennemgaaende Mangel er det, at, med Undtagelse af Kjöbenhavn, Skattevæsenet er noget forældet, saa at det vil blive vanskeligt under den nyere Tids stærke Krav at arbeide med det; man maa sikkert tye til en klarere udviklet, mere nöiagtigt bestemt Skat, der paa engang opfylder Retfærdighedens Krav og er istand til, uden at trykke den Enkelte for haardt, at fyldestgjöre de Fordringer, der gjöres. Den eneste Skat, der forener disse Betingelser i sig, er: Indkomstskatten. Denne kunde med en Deel Lempelser og Forandringer vistnok med Held indföres overalt, saaledes som den i Kjöbenhavn er indført, og aflöse saavel den ufuldkomne Skat paa Formue og Leilighed som andre lignende Skatter.

Som fölgeværdige Bestemmelser i de danske Communallove vil jeg fremhæve: at Valgvæsenet fremtræder renere, idet man har afskaffet Suppleantvalg, medens disse i de övrige Riger ere bibeholdte, hvilket jeg ikke har fremhævet paa hvert enkelt Sted. Et andet Fortrin ved de danske Forhold er: at man i vigtigere Sager benytter den dobbelte Pröve — et Slags Tokammersystem. Det kan neppe negtes, at selv den fortræffeligste Forretningsorden ikke kan erstatte den Sikkerhed for en al-

vorlig og moden Prövelse, som ligger deri, at to selvstændige, forskjelligt sammensatte Forsamlinger, til forskjellig Tid, pröve og afgjöre.

Paa den anden Side savnes i Danmark, Kjöbenhavn undtagen, en Adskillelse mellem og nærmere Bestemmelse om Forholdet mellem den beslutende og den forberedende samt udförende Myndighed. Ligeledes savnes en overordnet og en Fælles-Bestyrelse for By- og Land, saa at Byerne ikke have nogen Amtsrepræsentation; en endnu större Mangel er det, at der endnu ikke er tillagt Communerne en saadan Myndighed, som Alle erkjende, at de bör have. Det kan dog snart ventes, at deri skeer en Forandring. En Mangel, der sandsynligviis for længere Tid vil finde Sted, er det, at Menigheden ikke har erholdt en naturlig og berettiget Indflydelse paa de kirkelige Anliggender; i det Punkt er det ikke Regjeringens, men Folkets Mænd, der have forhindret en Reform.

I Norge har Communen erholdt en stærkt udviklet, forstandig begrændset Myndighed. I denne Hovedretning staaer den norske Lovgivning som et lysende Exempel, der ganske nylig er efterfulgt af Sverrig. Sammensætningen af Amtsformandskabet synes at være saare heldig, idet der paa eengang er sörget for en Repræsentation med det lokale Kjendskab, for de lokale Interesser og, om man vil, for de lokale Lidenskaber, medens der dog tillige er sörget for, at Sagerne ville blive behandlede temmelig fordomsfrit, med större Forhold for Öie. Man har ogsaa i Norge, om end kun tildeels, sondret mellem den besluttende og udförende Myndighed i Communerne.

Blandt Manglerne vil jeg fremhæve: at man har sögt Garantien for den modne Prövelse paa en mindre heldig Maade. Man har indfört store Forsamlinger, naar vigtigere Beslutninger skulle tages, saaat der i enhver nok saa lille Commune findes to Forsamlinger, af hvilke den ene er meget talrigt besat. Dette Maskineri synes noget tungt, og det kræver stor Opoffrelse af Tid og Kræfter,

et Offer, der er for stort for Behandlingen af tildeels smaa communale Sager, der ogsaa i Reglen bedst behandles af et Udvalg, der ikke er meget talrigt, men dog talrigt nok til at repræsentere Befolkningen og handle i dens Aand. Naar man i Stedet for Formandskab og Repræsentantskab kun havde det förste, og ved Forretningsordenen overgav nogle af Medlemmerne, foruden Deeltagelse i Beslutningerne, den forberedende og udövende Myndighed, og derhos lod de vigtigere Sager, under visse Betingelser, pröve af Amtsformandskabet, er det et Spörgsmaal, om man ikke vilde have en mindre besværlig og dog tillige mere betryggende Behandling. Muligt er det imidlertid, at Repræsentantskaberne have vakt et Liv og Interesse for de communale Anliggender, som man vanskeligt vilde have naaet ved Formandskaberne alene; det er ikke let, uden nöie Lokalkundskab, at have en begrundet Mening derom.

Sverrig er gaaet i Spidsen for Udviklingen ved en i det Hele heldig Ordning af Fællesbestyrelsen for By og Land. Den svenske Communallov tildeler derhos Communerne en meget udstrakt Myndighed, og Forretningsordenen synes meget betryggende. Ligeledes er Adskillelsen mellem den Myndighed, der har Udförelsen, og den, der har Vedtagelsen af Beslutninger, i visse Henseender heldig. Eiendommelig for Sverrig er Kirkeraad og Kirkeforsamling. Menigheden er tildeelt en betydningsfuld Indflydelse paa kirkelige Anliggender, paa Præstevalg m. m.: dette er et efterlignelsesværdigt Exempel; Maaden, hvorpaa Kirkedisciplinen er ordnet, staaer imidlertid i nær Forbindelse med den hele kirkelige Udvikling i Sverrig, og den vilde neppe med Held kunne gjennemföres under andre Forhold.

Flere af de Mangler, der findes ved den svenske Communalordning, ere de samme, som ere paapegede ved den norske. Ogsaa her möder os et tungt og besværligt Maskineri — endnu besværligere end det norske

– navnlig, hvor Raadstueforsamling og Sogneforsamling bestaae. Det kan umuligt være andet end, at de store Sogne- og Raadstueforsamlinger maae besværliggjöre Sagernes Behandling. Men uagtet Maskineriet er saa tungt, har man dog ikke opnaaet at faae den dobbelte Pröve. Man har en enkelt Pröve i store Forsamlinger, hvilket ofte vil være det alleruheldigste. Dersom man havde indfört en dobbelt Prövelse i vigtigere Sager, saaat Landsthinget var som et Overhuus for Communens Styrelse, vilde en bedre Ordning let kunne være opnaaet. Reglerne for Retten til at stemme synes ei heller at være anbefalelsesværdige. Der er noget altfor materielt i denne Ordning. Det er som om Jord og Steen og ikke Mennesker vare Hovedsagen. At man lader Qvinder, Förmyndere, Befuldmægtigede udöve Stemmeret, maa nærmest forklares derved, at man gaaer ud fra, at det er Eiendommen, for hvilken der skal stemmes, og ikke en personlig Ret, der udöves: Man glemmer Mennesket for Tingen.

Utvivlsomt er det dog, at der ved de nye svenske Communallove er gjort et stort Fremskridt, og det tör haabes, at et stærkere Communalliv vil være en kraftig Spore for den hele politiske Udvikling i Sverrig.

Den Tid er maaske ikke fjern, da de Erfaringer, som gjöres i det ene nordiske Rige, ville komme de andre tilgode. Naar vi kunne lære af hinanden at optage Love og Foranstaltninger, som ere prövede som gode, at undgaae eller afskaffe det, der har viist sig som farligt eller uheldigt, da er der gjort den bedste Begyndelse til ad Lovgivningsveien at styrke og befæste den Eenhed, som i Tidernes Löb ved en uimodstaaelig Magt maa bane sig Veien, fordi den har en dyb og fast Grund.

INDLEDNING
TIL EN RÆKKE FORELÆSNINGER
OVER
STOFFERNES KREDSLÖB I NATUREN.

Af G. Forchhammer.

Et gammelt Ordsprog siger, der skeer intet Nyt under Solen, men saa rigtig denne Sætning er, kunde man med Rette vende den aldeles om og sige: Alt hvad der skeer er Nyt. Sagen er denne: Livet er en Række af, med Regelmæssighed tilbagevendende, Begivenheder, og derfor har noget Lignende altid fundet Sted i Forveien; men disse Begivenheder ere ikke nöiagtig de samme, som de vare för, Personernes Charakter, Biomstændighedernes Indflydelse ere forskjellige fra det, de vare i en tidligere Tid. Naar Bourbonnerne gjengive Stuarternes Historie, saa bære vel enkelte Hovedtræk en stor Lighed med hinanden, men Personernes Charakter er dog forskjellig, og den franske Nation var i Slutningen af det forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede paa et ganske andet Udviklingstrin, end det engelske Folk i det syttende Aarhundrede. Napoleon den 1ste var ikke Cromwell og Napoleon den 3die er ikke Wilhelm af Oranien.

Selv de store physiske Forandringer i Naturen, som spille en saa vigtig Rolle i Menneskelivet, gjentage sig ikke med en fuldkommen Eensformighed. Den ene Dag ligner ikke den anden. Solen hæver sig idag höiere eller mindre höit over Horizonten end igaar, og ligesom hver Dag har sin Plage for det enkelte Menneske, saaledes har den ogsaa sin særegne physiske Charakter, som ikke gjentager sig i det löbende Aar, og heller ikke fuldkommen vender tilbage i nogen af de fölgende. Ved förste Öiekast see Forandringerne, der udmærke Dagene og Aarene ud som rene Tilfældigheder, uden Orden og Regel, dog ere vi istand til ved nöiere Eftersyn at gjenkjende en regelmæssig Tilbagevenden i större Perioder. Saadanne physiske Perioder ere Dagene, större Perioder, der knytte Dagene sammen, ere Aar, mange Aar forenes i en Nutations-Periode af Aar, og skjöndt vi ikke ere istand til at eftervise det, er der neppe nogen Tvivl om, at mange Nutations-Perioder ville forene sig til en Periode af endnu höiere og större Orden. Saaledes danne Begivenhederne i Naturen et stadigt Kredslöb, men dette Kredslöb er aldrig fuldkommen sluttet, og i dette Uoplöste, i disse Gjentagelser med smaa, men regelmæssigen tilbagevendende Forandringer, ligger den store Naturlov, der betinger al Udvikling og Fremskridt, nærmest i den physiske Verden, men ligesaa sikkert ogsaa i den aandelige og moralske Verden.

Siden Aartusinder kjende vi nogle af de store Kredslöb i Naturen, netop dem, der ere afhængige af Jordens store cosmiske Forhold, men först den senere Tids dybere Studium af de chemiske Naturlove og Stoffernes chemiske Forandringer og Omsætninger har gjort det muligt ogsaa i denne Verden af indre Bevægelser at eftervise lignende Love. Physiologerne have godtgjort, hvorledes Stofferne vexle i det menneskelige og dyriske Legeme, hvorledes de optages og udskilles, hvorledes Forbindelserne indgaaes og oplöses igjen. I denne Række

af Foredrag ville vi derimod söge at eftervise, hvorledes ogsaa i Naturens store Huusholdning, i Jordens store Organisme et lignende större Kredslöb finder Sted, som netop betinger de mindre i hvert organisk Væsen.

I en ældre Tid talte man om 4 Elementer, Ild, Luft, Vand og Jord, nu kjende Chemikerne 62 Grundstoffer, og hvert Aar forandrer dette Tal. En omhyggelig Gjennemprövning af hele Rækken kan undertiden foranledige Udslettelsen af et Grundstof, som allerede syntes at have sin faste Plads i denne Række, og hver ny Opdagelse der foröger vore Midler til at kjende Stoffer, foröger ogsaa Antallet af Grundstofferne. Der hörer ikke mange chemiske Kundskaber til at see, at de Gamles 4 Elementer ikke umiddelbart kunne sammenlignes med vore 62 Grundstoffer, og det bliver endnu mere indlysende, naar vi lægge Mærke til, at ingen af de Gamles Elementer ere optegnede paa Listen over Grundstofferne, der ikke er en slet og ret Udvidelse af de Gamles 4 Elementer. Der ligger en forskjellig Tankegang til Grund for disse Betegnelser. Hvad de Gamle kaldte Elementer vare Tilstande og Former, hvorunder Naturkræfterne og Stoffet overhovedet kunde fremtræde: Ild er den kraftige Yttring af den chemiske Tiltrækning i sin Almindelighed; Luft betegner den Tilstand, som mange flydende og faste Stoffer kunde antage under formindsket Tryk og foröget Varme, og som vi snart kalde luftformig snart dampformig; Vand betegner den flydende Tilstand: ogsaa den kunne de fleste Stoffer antage ved en, efter deres Natur forskjellig Varmegrad; tilsidst betegner Jord den faste Tilstand, og vi vide, at mange Stoffer kunne ved forskjellige Varmegrader gjennemlöbe disse forskjellige Tilstande. Vand f. Ex. kan som Iis svare til Elementet Jord, som flydende Vand til det Element, som de Gamle betegnede ved samme Navn, som Damp svarer det til Luft, og Yttringen af de chemiske Kræfter, der holde Vandets Bestanddele forenede, svarer til de

Gamles Element Ild; paa en vis Maade kan altsaa et eneste Grundstof vise alle 4 Elementer.

De Nyere betegne med Navnet Element eller Grundstof et Stof, som ingen chemisk Kunst hidtil har været istand til at oplöse i endnu mere enkelte Bestanddele, det er altsaa klart, at det hvad man nu undertiden kalder Element, ikke er et ved nyere Iagttagelser udvidet Begreb af det de Gamle kaldte Element, men noget ganske andet, som ikke burde betegnes med det samme Navn. Vi ville for Fremtiden beholde Navnet Element for det, de Gamle kaldte saaledes, og for det, som nogle Nyere betegne med dette Udtryk, ville vi udelukkende bruge Udtrykket Grundstof.

Der er imidlertid dog Noget, der forbinder Element og Grundstof med hinanden; de Gamle mente, at deres 4 Elementer dannede hele den sandselige Verden, de Nyere vide, at denne legemlige Verden er sammensat af de forskjellige Grundstoffer. Men, idet den nyere Naturforsker paastaaer at han er i Besiddelse af langt sikkrere Kundskaber om Legemernes Sammensætning og om de Forandringer og Omsætninger, som finde Sted mellem deres Bestanddele, har han paataget sig den Forpligtelse, ikke blot i Almindelighed at henvise til Grundstofferne, og deres Forbindelse i Naturen, men ogsaa at eftervise, hvilke Forbindelser disse Grundstoffer indgaae, og om muligt at angive Mængdeforholdene. Skal en saadan Construktion virkelig finde Sted, maa Grundstofferne ikke kunne forandre sig, det ene Grundstof ikke kunne blive til det andet; thi hvis Kalk kan blive til Kali eller Magnesia, hvis Svovl kan blive til Phosphor eller Qvælstof, vilde det være en forgjæves Bestræbelse at eftervise Mængden af Stofferne, som af ubekjendte Aarsager pludseligen kunne forsvinde, og derpaa fremtræde som ganske andre Stoffer. Vi maa altsaa ved Siden af den gamle, physiske Grundsætning, at ikke et Atom af Materien kan forsvinde, sætte en ligesaa vigtig chemisk

Grundsætning, at ikke et Atom af et Grundstof kan blive til et andet Grundstof. Denne Sætning er i en ældre Tid aldeles ikke bleven anerkjendt. Det var netop det Modsatte, som Alchymisterne (Guldmagerne) stræbte at opnaae, idet de vilde forvandle uædle Metaller til Guld. Umuligheden af en saadan Forvandling lader sig ikke bevise. Vi kunne kun holde os til Erfaringen, at det endnu aldrig er lykkedes nogen Chemiker at forvandle et velbestemt Grundstof til et andet, og at ligesom Chemien har udviklet sig mere, forsvinde de tvivlsomme Tilfælde paa samme Maade, som den i sin Tid berömte *Generatio aeqvivoca* ved Zoologiens og Botanikens Udvikling er fortrængt fra Videnskabens Omraade, eller som Spögelseskibet „Dödseileren, den flyvende Hollænder" i vore Tider er fortrængt fra alle bekjendte Have. Da en udbredt chemisk Erfaring havde beviist, at Grundstofferne ikke kunne forvandles i Laboratorierne, flyttede denne Omdannelses Tilhængere Kamppladsen til det organiske Rige. Hönen, som ikke kunde finde Kalk, og dog forsynede sine Æg med en Kalkskal, skulde have lavet Kalken af andre Grundstoffer, men Analysen har viist, at Hönen udtrækker Kalken af sit Foder og den har gjort det sandsynligt, at den naar den ikke kan finde anden Kalk selv forbruger Kalken af sine egne Knokler til at danne Æggeskallen. Man har meent, at Planterne kunde omdanne Grundstofferne efter deres egen Fornödenhed, men vi vide nu, at Planten ikke voxer i en Jordbund, hvori de Mineral-Bestanddele, den behöver, ikke findes iforveien, og at den tager de övrige Bestanddele af den omgivende Atmosphære og af Regnen. Man har endelig endnu i dette Aarhundrede hist og her troet at kunne eftervise at Grundstofferne omdannedes ved de hemmelighedsfulde Processer, der finde Sted i Jordens Indre, men saa langt, som Analysen har kunnet naae, har den været istand til at vise det Ugrundede i Antagelsen af en saadan Omdannelse. I alle disse Til-

fælde er det igjen „den flyvende Hollænder“, der for Videnskabens Lys flygter til ubekjendte og ubesögte Regioner.

Jeg har foresat mig i den Række af Forelæsninger, som jeg idag begynder, at skildre Stoffernes Kredslöb i Naturen, at fölge et Stof fra dets förste Fremtræden indenfor vor Syns- og Undersögelseskreds, som for de Fleste af Grundstofferne er Jordens Indre, at fölge det igjennem dets forskjellige Tilstande og Forbindelser, at iagttage hvorledes det spredes, og hvorledes det atter samles, hvorledes det gaaer ud af Kredslöbet og hvorledes det igjen vender tilbage til det.

Jeg siger at de fleste Stoffers Oprindelse for os er fra Jordens Indre. I Form af smeltede, lavaagtige Masser komme de förste til Jordens Overflade, hvor de blive paavirkede af de mangfoldige Stoffer og Kræfter, som der have deres Raaderum. Vandet findeler dem ved Bölgeslag og Strömninger, ved Regn og Snee, ved sin Udvidelse formedelst Frosten, ved sin chemiske Indvirkning, der danner Forbindelser med een eller flere Bestanddele af disse lavaagtige Substantser. Trærödderne trænge ind i disse Stenes fine Sprækker og sprænge dem ved deres Udvidelse. Atmosphærens Bestanddele forener sig med Stofferne og frembringe nye Forbindelser, og det Alt jevnende Vand förer dem bort, blander dem med andre Stoffer og spreder dem saa at sige over hele Jorden. Hvis disse Kræfter udelukkende fik Raaderum, vilde de, ligesom de stræbe at udfylde Havet og jævne Bjergene, ogsaa udjævne de chemiske Forskjelligheder og blande Masserne til eensformige Lag, kun forskjellige ved Delenes Störrelse.

Men ligesom Naturen spreder ved sine mechaniske, men dog af chemiske Kræfter understöttede Virkninger, samler den ogsaa ved de chemiske Kræfter, der snart virke frit og ikkun bundne til de uorganiske Stoffer, snart virke igjennem de Organismer, hvortil de chemiske Kræfter ere knyttede. Igjennem denne Deel af Kreds-

löbet fremkalde Stofferne det rige i sin Fremtræden saa mangfoldige organiske Liv. Planten samler Kulstof eller Kalk, men disse Stoffer betinge Plantens kraftige Udvikling; hvad den har samlet til sit eget Behov, overleverer den færdigt til Dyrene, der nu støtte deres Liv paa de saaledes modtagne Stoffer, og Planter og Dyr tilbagelevere til Jorden, hvad de under deres Udvikling have modtaget. Stoffet er nu ikke længere spredt, men samlet, og idet det vender tilbage til Jorden, taber det lidt efter lidt den ved Planter og Dyr paatrykte organiske Charakter, og vender tilbage til uorganiske Former.

Et Exempel, hvortil jeg vil vælge et almindeligt bekjendt Stof, Kalken, vil bedre end en mere udförlig Fremstilling af Lovene vise, hvorledes disse Kredslöb gjöre sig gjældende, og i stedse större og större Kredse omfatte Nutiden og den ældre Tid, omfatte et enkelt Land og hele Havet, ja, at selv en Vexelvirkning med det store Verdensrum ikke er aldeles udelukket fra disse i det Væsentlige til Jorden indskrænkede Kredslöb.

Vandet, der gjennemtrænger Overfladen, oplöser og medförer Kalk, som det optager af Jordbunden, deels ved Hjelp af den Kulsyre, som det indsuger, saavel af Atmosphæren, som af den Luft, der gjennemtrænger Jordskorpen, deels ved den Humussyre, som er et stadigt Produkt af de döde Planters Formuldning. En stor Deel af den saaledes oplöste Kalk optages igjen af de levende Planters Rödder, den gaaer over i samme, bidrager til at danne deres Hovedmasse Træstoffet, og gaaer med Planteföde over til Dyrene, medens den Deel af Planten, der ikke fortæres, ved Forbrænding, Forraadnelse og Formuldning leverer sin Kalk tilbage til Jordbunden, men i en mere oplöselig Tilstand, og derfor bedre skikket til at optages af en ny Slægt af Planter. Saaledes gjör enhver ny Fölge af Planter Jordbunden frugtbarere, fordi den tilbageleverer mere forbedrede Næringstoffer til den nye kommende Slægt. Den Kalk, der var i de

Plantedele, der tjente som Föde for Dyrene, optages af dem, indgaaer nye Forbindelser, og vender deels tilbage til Jorden med Gjödningen, deels gaaer den over i andre Dyr, der leve af hine planteædende Dyr, men tilsidst vender Alt tilbage til Jorden, hvorfra det er kommen og begynder sit Kredslöb paany imellem Planter, Dyr og Jordskorpen, medens den udbreder Liv og Udvikling paa sin hele Vei.

Ikke al den Kalk, som Regnvandet har optaget af Jorden, bliver indsuget af de paa denne Plet voxende Planter, en meer eller mindre stor Deel deraf fölger med mindre og större Vandlöb til Aaerne og Floderne, og medens den i en ikke ringe Mængde paa denne lange Vei atter bliver optaget af levende Planter, föres en ret anseelig Mængde ud i Havet, en Kjendsgjerning, som enhver chemisk Undersögelse af Flodernes Vand i Nærheden af deres Munding har godtgjort.

Saaledes gaaer en Deel af den i det paa Landet stedfindende Kredslöb virksomme Kalk bort, den vender ikke mere tilbage til sin snevre Cirkel, og denne Udvaskning, der regelmæssigen gaaer for sig, stræber bestandig hen til det Maal at gjöre Jorden mindre frugtbar ved at beröve den en væsentlig Plantenæring; den gjör det nödvendigt at bringe nye Stoffer ind i Kredslöbet ved at tvinge Planterödderne til at gaae dybere (ved Dybplöining og Draining), eller at bringe den endnu dybere liggende kalkrige Jordbund op til Overfladen og i umiddelbar Vexelvirkning med Plantens Rödder (ved Mergling og lignende Foretagender).

Den Deel af Kalken, som blev fört ud i Havet har ligeledes sin Historie; ogsaa der er Planter, der optage den, og som Næring overlevere den til Havets Dyreverden. Men en langt större Deel af denne Kalk optages umiddelbart af de Millioner af smaae kalkafsondrende Dyr, som leve i Havet, og benytte den til at bygge deres Sneglehuse, Muslingeskaller og Koralstokke. Dette skeer sandsynligviis saaledes: Alle Dyr udsondre Ammoniak i

Forbindelse med Kulsyre, og ved Hjelp af denne Ammoniak forvandle de den i Sövandet tilstedeværende svovlsure Kalk til kulsuur Kalk, idet Ammoniaken træder i Forbindelse med Svovlsyren og oplöser sig i Havet, hvor den tjener til at ernære Havets Planter, og danner her et Kredslöb af særegen Art med et andet Stof end Kalken. Hidtil har man i Dyrets Organisme ikke været istand til at fölge denne Udvikling, man veed ved umiddelbare Undersögelser, at særdeles mange Dyr, höiere og lavere, udsondre Ammoniak, man slutter at det er en charakteristisk Egenskab ved alle Dyr, og idetmindste ved de Dyr, der ere saa qvælstofrige som Havets lavere, kalkafsondrende Dyr. Derimod veed man ikke om denne Ammoniakudsondring fortrinsviis finder Sted i den Deel af Dyret, hvor Kalkskallen dannes. Vi vide ved umiddelbare Undersögelser, at der findes Ammoniak i Forbindelse med en af de stærkere Syrer, sandsynligviis Svovlsyre, i Havet. Vi have dernæst megen Grund til at antage, at den Kalk, som findes i Sövandet, er i Forbindelse med Svovlsyre, med Undtagelse af en meget ringe Mængde deraf, som er i Forening med Phosphorsyre og Kulsyre; naar vi dernæst tage i Betragtning, at den Kalk, som Floderne före ud i Havet, deels er i Forbindelse med Svovlsyre, deels med Kulsyre, og at i alle Tilfælde den Mængde Svovlsyre, som Floderne före ud i Havet, langtfra ikke er tilstrækkelig til at mætte den Mængde Kalk, som de samme Floder tilföre Sövandet, medens der i Sövandet er 3 Gange saamegen Svovlsyre, som der udfordres for at mætte den tilstedeværende Kalk, saa komme vi til det Resultat, at der i Havet foregaaer en chemisk Proces, der gjör Kalken uoplöselig, medens den ikke har den samme Indvirkning paa Svovlsyren. Vi vide nu endvidere, at det er Havets Dyr, der indlede denne chemiske Virkning, og da vi ikke have nogen Grund til at antage, at Dyrene ved deres organiske Kraft uden Understöttelse af reent chemiske Om-

sætninger kunne lösrive Kalken fra Svovlsyren og bringe den i Forbindelse med Kulsyre, er det i höi Grad sandsynligt, at denne Omsætning skeer saaledes, at den af Dyret dannede kulsure Ammoniak træder i den ovenomtalte Vexelvirkning med Havets svovlsure Kalk paa samme Maade, som en Oplösning af kulsuur Ammoniak vilde i Laboratoriet decomponere en Oplösning af svovlsuur Kalk. Dyrets Virkning indskrænker sig altsaa her til Dannelsen af den kulsure Ammoniak og til Afsættelsen af den kulsure Kalk i den Form og under de Forhold, som Dyrets Organismus fordrer.

Ved denne eller en lignende Vexelvirkning imellem Dyrene og Sövandet udskilles der umaadelig store Masser af kulsuur Kalk, der omsider samle sig paa Havets Bund og lidt efter lidt danne mægtige, tildeels haarde og faste Lag af Kalksteen. Saaledes gaaer den Kalk, som det ferske Vand tilförer Havet, omsider ud af Kredslöbet imellem Jorden og Havet, Planter og Dyr, og dette vedvarende Tab erstattes igjen ved de Mergel- og Kalklag, som ved Naturens Virkning og Menneskets Forsorg komme i Vexelvirkning med Planteverdenen.

De Kalklag, som findes dybere nede i Jorden og hidröre fra for længe siden sluttede Jordperioder, vise ved deres Forsteninger, at ogsaa de hidröre fra Södyrenes Virkning. De ere Produktet af Tab i ældre Kredslöb, men ogsaa disse ere ikke fuldstændigen unddragne de store Dannelses- og Omdannelses-Processer, som foregaae i Jorden og paa dens Overflade. De höre, ved de chemiske Vexelvirkninger, som ere nyligen skildrede, til et Kredslöb, som ikke indbefatter nogle faa Aar eller Aarhundreder, men udstrækker sig over de mange Perioder, som ere forlöbne siden den förste Plante udviklede sig dengang, da Jorden endnu var aldeles dækket af Hav. Store Catastropher i Jordens Liv foranledige Forstyrrelsen af ældre Lag; ved Jordrystelser og Havets Bevægelser blive disse Lag blandede sammen

og forsaavidt som Kalkstenen har været udsat for en saadan Bevægelse, danner den Mergelen, som paavirket af Planterne og Luftens Kulsyre paany indförer i Kredslöbet den Kalk, der har hvilet Millioner af Aar. Og det er ikke alene de mechaniske Forstyrrelser, der foranlediges ved underjordiske Kræfter, som saaledes sætte Kalken paany i Circulation, ogsaa store, omfattende chemiske Virkninger före til det samme Resultat. Enhver veed at Svovlet er et af de Stoffer, som hyppigst fremtræde ved underjordiske Bevægelser og de dermed nær beslægtede Ildudbrud, og Chemien lærer, at Svovlet og dets ikke iltede Forbindelser overordentlig let gaae over til Svovlsyre, der igjen har en meget stærk Tiltrækning til Kalken. Saaledes forvandles ved denne særegne chemiske Virkning, der udgjör et Led af den hele Række af Omdannelser, som i Geognosien ere bekjendte under Navnet Metamorphoser, den kulsure Kalk til svovlsuur Kalk. Dens Kulsyre udvikler sig i Atmosphæren, der ved dette Tilskud udjevner de Tab, som dette Stof lider ved sit Kredslöb, og den svovlsure Kalk, som er langt lettere oplöselig i Vand, end den kulsure, tilförer Planter og Dyr en rigelig Kalknæring. Derfor finde vi i Juraformationen, som fölger efter Jordens störste Gipsdannelse, Triasformationen, en saa umaadelig Masse af Kalk udsondret, som neppe nogen af Jordens andre talrige Dannelser fremvise.

Der staaer endnu kun tilbage at eftervise, hvorfra Kalken oprindelig hidrörer; ogsaa denne Undersögelse vil före til interessante og lærerige Resultater. De ældste Dannelser paa Jorden, de om hvilke vi have Grund til at antage at de ere ældre end nogen Dannelse, som indeholder Levninger af organiske Væsner, altsaa ældre end den Tid, da de förste Spirer af organisk Liv udviklede sig paa Jorden, og sandsynligviis fremkommen i en Tid, da Overfladens Varmegrad langt oversteg Vandets Kogepunkt, ere meget fattige, næsten aldeles blottede for

Kalk. Saaledes finde vi i Graniten og granitlignende Dannelser kun svage Spor af dette Stof og selv de allerældste Skiferdannelser pleie at være kalkfrie. Senere ere disse ældgamle Dannelser gjennembrudte ved den saakaldte Trap, der igjennem Klöfter i den ældre Klippemasse er trængt op til Overfladen fra Jordens Indre. Trapmasser ere plutoniske som Graniten, fra hvilken de dog derved ere forskjellige, at de indeholde Jern og Kalk i meer eller mindre stor Mængde, medens Graniten indeholder meget lidt af disse tvende Grundstoffer. Trappen er som sagt kalkholdende, og da Havet ikke længe efter dens Fremtræden befolkedes med Dyr, ere vi vel berettigede til at antage, at Naturen paa denne Maade har skaffet Kalken, den ene af de mange nödvendige Betingelser til det organiske Livs Udvikling, tilveie. Der bliver da nærmest at gjöre Rede for, hvilke större almindelige Betingelser have foranlediget, at netop paa den Tid kalkholdende Steenmasser trængte op til Overfladen. Den sandsynlige Aarsag til dette Phænomen ligger deri, at de kalk- og jernholdende plutoniske Steenmasser ere tungere, det vil sige have en större Vægtfylde, end de kali- og natronholdende. Saalænge Jorden var en eneste ildsmeltet Masse, vilde de chemiske Forbindelser, der sammensatte den, ordne sig efter Vægtfylden. De lettere dannede Overfladen og i Dybden fulgte tungere og tungere Masser. Afkjölingen gik ud fra Overfladen og den letteste störknede derfor först. Graniten, som saaledes danner det överste, först störknede Lag, har en Vægtfylde af 2,7. De senere indtraadte Forandringer træde meget tydeligt frem paa Bornholm og i Skaane, og jeg vil derfor holde mig til de der iagttagne Forhold. Den Trapmasse, der i Gange gjennemskjærer og altsaa ved sin Dannelse har gjennembrudt denne ældste Granit, og derfor maa være yngre end denne, men som slet ikke findes i de ældste forsteningsförende Lag, og altsaa efter al Rimelighed maa

være ældre end disse, har en Vægtfylde af 2,811, som er Middeltallet af 11 Veininger. Den Trap, der i NO. SV. strygende Gange gjennemskjærer baade Granit og de ældste Overgangsbjerge, har en Middelvægtfylde af 2,926. Den förste Trap indeholder allerede Kalk, den sidste indeholder mere deraf. Da astronomisk-physiske Iagttagelser godtgjöre at Jordens samlede Vægtfylde i det mindste er 5,0, fölger deraf, at de forskjellige, endnu smeltede Masser i Jordens Indre maa tiltage meget betydeligen i Vægtfylde, jo mere man nærmer sig til Jordens Midtpunkt. *)

Vi have endnu tilbage at vise hvorledes den Kalk, hvormed Jordens Indre saaledes forsyner Overfladen, bliver oplöst og indtræder i Kredslöbet. I Trappen er den tilstede som kiselsuur Kalk og Vandet oplöser den aldeles ikke, men den Kulsyre, som Atmosphæren nu indeholder i yderst ringe Mængde, men som tidligere, efter al Rimelighed, fandtes der i langt rigeligere Maal, er, naar den oplöses i Vand, istand til at lösrive Kalken fra Kiselsyren og oplöse den.

Saaledes skeer Kalkens Kredslöb: et lille dagligt Kredslöb imellem Planten, der optager Kalken af Jordbunden, Dyret, som modtager den med Plantefödden og

*) Den Kjendsgjerning, at vi have Graniter, som ere beviisligen fremkomne længe efter at Jorden nærede Planter og Dyr, er ikke i Strid med den her anförte, almindelige Sætning. Naar Jordens Indre efter store almindelige Bevægelser og Udbrud, hvorved de smeltede Masser af forskjellig Vægtfylde röres sammen og blandes, atter er kommen i Hvile, ville lette, granitlignende Masser igjen samle sig överst og frembryde, naar de underjordiske Kræfter danne Udveie, hvorigjennem de smeltede Masser knnne bane sig en Vei til Overfladen. Næsten enhver Vulcan, der længe har hvilet, begynder sine Udbrud med trachitiske, det vil sige granitlignende Masser, först senere, ved fortsat Virksomhed, kommer den tunge, sorte Lava med sin Rigdom paa Kalk og Jern.

giver den tilbage til Jorden med Gjödningen, men hvor ikke den hele Mængde Kalk saaledes vender tilbage; et lignende större aarligt Kredslöb, men hvor Regnen fører större Masser bort til Havet, for der at begynde et nyt Kredslöb og lide et nyt Tab ved den af Dyrene uopløselig gjorte Kalk; et endnu större Kredslöb, der gaaer igjennem Jordperioder, hvor hvilende Kalkmasser paany træde ind i Bevægelsen, og hvor Naturens uorganiske Kræfter fortrinsviis ere virksomme, medens det i vor Tid er Mennesket, som bringer hine hvilende Kalkmasser paany ind i Kredslöbet, for at muliggjöre et kraftigere organisk Liv, og saaledes fremkalder ved sin rolige Virken de samme Forandringer, som Naturen frembringer ved sine store Catastropher.

PLAN FÖR DET FÖRSTE AKADEMISKE AAR,

HENSTILLET TIL NÆRMERE DRÖFTELSE.

Af Prof. Martin Hammerich, Februar 1862.

Efter given Anledning skal jeg i Korthed fremsætte mine Tanker om en Omordning af den philosophiske saakaldte „Anden Examen", der for Tiden ikke synes heldig stillet: den er baade for indskrænket i Omfang og for eensidig sammensat til at sætte de akademiske Studier igang, og igrunden er den heller ikke beregnet derpaa.

Medens jeg tidligere har havt Leilighed til at omhandle Skolernes Læreplan og Afgangspröve (sidst i Form af Ændringsforslag til Bestemmelserne af 13. Mai 1850) og tillige (i den större Afhandling „Om vort Examensvæsen") de ledende Grundsætninger for Statens Embeds-Examiner — navnlig at det her ikke maa være Universitetslærerne som saadanne, der afgrændse Examensfordringerne og lede Pröven, og at der, næst det Fælleds, Uundværlige i alle Facultetets Hovedfag, og dette tilbörlig indskrænket, maa fordres nogen udförligere Læsning eller Studering i et af disse, efter eget Valg (som ved de med Embedsexamen sideordnede Magisterconferentser) —, er jeg kun i Forbigaaende kommen til Spörgsmaalet om det akademiske Overgangstrin fra Skole-

gang til Embedsstudium. Jeg skal ikke undlade at besvare Forespörgselen desangaaende, men forbeholder mig at lempe mine Anskuelser og enkelte Forslag efter de Betragtninger eller Oplysninger, der maatte fremkomme, naar dette Spörgsmaal sættes paa Dagsordenen. For en Deel maa jeg indskrænke mig til at henstille Grundsætningerne, kortelig motiverede, mere til Forklaring end til Begrundelse.

---

1. Lavalderen (det vil sige: Kundskabs- og Modenhedsgraden) for Adgang til Universitetet bör ikke sættes ned. Da vort Universitet med god Grund hylder den akademiske Frihed ogsaa som Studerefrihed og ikke, i Lighed med Seminarier eller med de engelske Universiteter, indlader sig paa daglige Fordringer eller lignende personligt Tilsyn, maae vi sætte dobbelt Priis paa den længere Skolegang, hvor et saadant Tilsyn med Ungdommen har Hævd og er sikkret ved at höre til en Skoles egne Livsbetingelser. At afkorte Skoletiden er der i alt Fald ikke Tale om paa Skolernes Vegne, men vel om at nedstemme Underviisningen saaledes, at Tiden kan strække til. Vilde man afkorte den, maatte man enten give Afkald paa en tilsvarende Sum af Almeendannelse eller flytte Brudstykker af Skolefagene over til Universitetet, en Udskiftning, som man ved sidste Reform med Föie har forladt. Af hele Fag er der kun et af de mindre, som egner sig til at overflyttes, nemlig Naturlære, der i Skolen först indtræder paa överste Trin, samtidig med de övrige Fags Afslutning, og saavel med Hensyn til Foredrag som især til Forsög og Foreviisninger maatte kunne bestrides bedre af Universitetet end af de enkelte Skoler, hvorimod den successive Indpræntning vistnok er bedre sikkret i Skolerne. Hebraisk, der gjör uforholdsmæssige Krav paa Lærerkræfter, idet det

hvert Sted kun læses med ganske Enkelte, ligger for saa vidt allerede nu udenfor Skolen.

2. Underviisningen bliver, hvad Stof og Behandling angaaer, at afpasse efter det ved Skolens Afslutning givne Modenheds- eller Umodenhedstrin (18 Aars Alderen, med tilsvarende Skoledannelse). Hvad Omfanget angaaer, beregnes den paa eet Aars Cursus, saaledes at der, foruden de Fag, især philosophiske, der betegne Overgangen til akademisk Underviisning og som blive fælleds Fag, gives de Studerende frit Valg imellem flere andre, som ligge paa deres Vei, enten ifölge en umiddelbar videnskabelig Tiltrækning eller som Forudsætninger for det særlige Facultetsstudium, de have i Tanker. Det er nemlig ikke Hensigten at udvide den akademiske Læretid (der tvertimod trænger til at indskrænkes), men at anvise Arbeide for det förste akademiske Aar, deels fælleds Arbeide, som kan samle Ungdommen fra Landets forskjellige Skoler, deels selvvalgt Arbeide, som kan indlede den snart forestaaende Deling efter Faculteter, ikke ved at begynde men forberede Embedsstudiet og maaskee give en Forsmag derpaa. At Friheden i Valg af Lærefag vil paa rette Maade indvie Overgangen fra Skole til Höiskole, ved at sætte de videnskabelige Interesser i Bevægelse og i hjemlet Virksomhed, at den tillige fra först af vil give en Fölelse af Ansvar, turde blive den afgjörende Betragtning.

Medens det ved en saadan Ordning vil, som allerede nu, være det sædvanlige, at den unge Studerende strax förste Aar gjennemgaaer sit Cursus til „Anden Examen", er der formeentlig ingen Grund til at ophæve Tilladelsen til at gaae umiddelbart over til et Facultetsstudium, kun at det philosophiske Cursus maa være gjennemgaaet, för han stedes til Embedspröve.

3. Ligesom man ved at fastsætte Arbeidskravet i de enkelte Fag og den samlede Fagmasse ikke maa tabe af Sigte, at et Rusaar kræver nogen Flagretid, maa man

paa den anden Side lægge særdeles Vind paa, hvad der kan fremme de Studerendes stadige Deeltagelse og selvvirksomme Tilegnelse. I Forbindelse med Forelæsningerne holdes derfor i hvert Fag jevnlig Examinatorier. Tillige holdes der, under en eller flere af Docenterne, Skriveövelser og mundtlige Disputationsövelser.

Da det ved de frit valgte saagodt som ved de for Alle foreskrevne Fag gjælder om, ikke alene at höre og læse, men at lære — Miskjendelsen heraf fører kun til Dilettanteri og har fört mange netop af de Selvstændigere dertil —, afsluttes Underviisningen med en samlet Pröve. Denne förste Universitets-Pröves Udfald maa komme i fortrinlig Betragtning ved Uddelingen af de akademiske Beneficier.

4. Til staaende Fælledsfag egner sig först og fornemmelig Psychologi, hvis Grundlag i den Alder kan forudsættes givet baade ad den personlige Erfarings og ad Skildringens Vei, philosophisk Propædeutik, stöttet til en eller anden given Forestillingsgruppe, som stilles i Philosophiens Lys, fremdeles Culturhistorie, med Grundlag i de historiske og litteraire Forkundskaber, og af Naturvidenskaber Naturlære samt Astronomi, hiin anskueliggjort ved Foreviisninger og Forsög. Af Sprogfag kunde man for alle Studerende önske Oldnordisk medtaget, dog kun praktisk ved Oversættelse og fornöden Tydning af Sagastykker, f. Ex. 100 Sider; en saadan Læsning egner sig imidlertid langt bedre for Skolerne, der vilde kunne skaffe Plads for den, naar Naturlæren blev flyttet over til Universitetet.

Af Fag, som ligefrem kunde tjene til Forarbeide for de særlige Facultetsstudier og altsaa maatte blive valgfrie, har man for vordende Theologer navnlig Hebraisk, desuden Philosophiens Historie (der skal være bleven et theologisk Bifag); for Jurister Danmarks Statistik og den romerske Retshistorie, hvilken i alt Fald har et frisk Tilknytningspunkt i Forfatterlæsningen med

tilhörende Afsnit af Gammelhistorien; for Medicinere saavelsom Polytechnikere Chemi og andre Bestanddele af den medicinske „Forberedelsesexamen“ (den i daglig Tale saakaldte „Kantusse“). Faculteterne kunde hvert for sig opfordres til at gjöre nærmere Indstilling.

Foruden disse Fag, der forberede til Facultetsstudierne i snævrere Forstand og, ligesom hine Fælledsfag, burde foredrages hvert Aar, er der andre, der kunde tilbydes eller ikke tilbydes, efter Leilighed; de maatte allerede som saadanne helst være valgfrie, tilmed da de, om end vedrörende Almeendannelsen, dog særlig tilhöre enten Natur- eller Aandsvidenskabernes Kreds og atter enten gaae nærmest i Retning af Kundskab og Anskuelse eller af Begrebsudvikling (philosophisk, mathematisk), saa at de kunne have höist forskjellig Tiltrækning og höist forskjelligt Udbytte for de forskjellige Studerende. Til saadanne Fag hörer: Æsthetik, der i Kjendskabet til ældre og nyere Digterværker har et bedre Grundlag end de fleste andre systematiske Videnskaber; sammenlignende Sproglære, efterat man enkeltviis har lært saa mange ældre og nyere Sprog; Begyndelsesgrundene af Sanskrit, det ældste og mest udformede Sprog af hele Gruppen; fremdeles Statskundskab, enten historisk eller ethnographisk eller philosophisk behandlet; Historie, navnlig Skildring af et mindre Afsnit, som tillige kunde vise Fremgangsmaaden med at afveie Kildernes Vidnesbyrd; Naturhistorie, ligeledes som Pröve paa den naturvidenskabelige Methode, eller for at indhente de i Skolen forbigaaede Afsnit som f. Ex. Mineralogi og Geologi; i Mathematik analytisk Plangeometri, Integral- og Differentialregning, — og saaledes videre: man kunde omtrent komme hele Facultetet igjennem.

Forsaavidt disse eller lignende friere Fag og navnlig deres Begyndelsesgrunde ikke blive staaende Gjenstande for Universitetets Underviisning, maatte det paahvile nærmest det philosophiske Facultet, efter de givne

Lærerkræfter (og Lærergaver) og de enkelte Fags Omfang som Examensfag at aftale Læseplanen for et Aar eller en Aarrække, saaledes at hvert Aars Studerende, foruden de fælleds staaende Fag (Psychologi osv.), havde Valg imellem flere fra Videnskabens forskjellige Grupper, deels af de fornævnte indledende Fag (Hebraisk, Danmarks Statistik osv.), der skulde foredrages hvert Aar, deels af andre, som Universitetet netop det Aar gav Adgang til, saavel Kundskabs- som Tænkningsfag, efter Hovedernes forskjellige Bygning.

De 4 Fælledsfag og 3-4 af de valgfrie vilde da være at opgive til den indledende „philosophiske" Overgangsexamen. Det er en Selvfölge, at der enten ved denne eller ved en senere særskilt Pröve maatte vises tilstrækkelig Fremgang i de Fag, der staae som Forudsætninger for Facultetsstudiet.

5. Af de forskjellige Examiner ved Universitetet, fra Adgangs- til Embedsexamen, er kun denne Overgangsexamen reent akademisk. Ligesom det er gjennem den at Universitetet ikke blot faaer et Skjön om de unge Studerende, med Hensyn til Uddeling af Beneficier o. d., men overhoved indlemmer dem i sit Samfund, maa dens nærmere Ordning og Ledelse være Universitetslærernes Sag.

DEN HELLIGE BIRGITTA SOM FORLÖBER FOR REFORMATIONEN I NORDEN.

TALE VED UNIVERSITETETS REFORMATIONSFEST 1861

af Fr. Hammerich.

Enhver Plante, som skyder frem af Jorden, maa först i længere Tid have slaaet Rod i det Skjulte; denne almindelige Bemærkning finder sin Anvendelse paa Reformationen, til hvis Minde vi her have forsamlet os. Det Vordende i den, disse skjulte Forberedelser og Forvarsler höre ingenlunde til dens mindst interessante Partier: jeg skal tillade mig i nogle Öieblikke at henlede mine höistærede Herrers Opmærksomhed paa dette, hvad vort Norden angaaer. Vort Norden, siger jeg med Flid, ikke blot Danmark; thi kun i Sammenhæng med hele Nordens Historie og som Brudstykke af den forstaae vi vort engere Fædrenelands Historie. Forberedelserne for Reformationen hos os gik i det Hele i samme Retning som andensteds, men de ere mindre fremtrædende og mindre paaagtede. Friheden, Sandheden lader sig aldrig ganske uden Vidnesbyrd. Den kirkepolitiske Opposition imod Pavedömmets Overgreb holdes stadig vedlive; stærke Udbrud af den vise sig i Bondeopröret under Kristoffer af Baiern og Kristiern den förstes Kamp om

Bispevalget, hans Holdning var truende. Folkeaanden bliver sig mere bevidst, der komme i Löbet af det femtende Aarhundrede Mænd, som have tilegnet sig Modersmaalet i dets Kraft og Fylde; jeg skal blot nævne den danske og svenske Riimkrönikes Forfattere og Mester Mikkel. Oplysningen tager til, Universiteter og Bogtrykkerier oprettes: ogsaa Humanismen faaer sine nordiske Talsmænd, Morten Borup, Peder Lille, Erasmianeren Poul Eliæsen. Kristiern Pedersen staaer i et eiendommeligt Forhold til den, og hos ham smelter Begeistringen for Norden altid sammen med de videnskabelige Formaal. Allerede trænger Bevægelsen ad mangehaande Veie ned til Folkemasserne, Markolfus, Dödningedandsen prædike Frihed og Lighed paa Gader og Stræder. Ved Siden deraf viser Troslivet sig nu og da med tiltagende Inderlighed, Middelalderens Mystik i sin ædleste Skikkelse berörer Norden. Stille udvikler sig i Klostrene en Opposition mod meget af den Unatur, Kirken stempler som eneste ægte Kristendom; Bibelen, gudelig Skrift og Tale paa Modersmaalet vinde altid flere Venner, og fra det sextende Aarhundredes allerförste Aar have vi i Skibbyer-Kröniken Beretning om friere Anskuelser med Hensyn til Tro og Kirke, der vare gjængs hos den danske Adel. Saaledes kommer det æventyrlige Forsög paa et verdsligt Kristusrige, Pavekirken, næsten til at svæve i Luften, idetmindste er Grunden, den staaer paa, undergravet. Timen nærmer sig, den vakler, efter faa Aar er den sunken sammen, Reformationen har seiret.

Her være det mig tilladt, at dvæle ved en af de paapegede Forberedelser for vor Reformation, den mystisk-ethiske i Klostercellen. Ligesom i et Brændpunkt samler Alt i det 14de Aarhundrede sig i en stor Personlighed, den hellige Birgitta. De studser maaskee, mine Herrer, og det skal ikke undre mig! En Sværmerinde, Ordensstifterinde, Helgeninde som Reformationens Forlöber? Det Utrolige heri har hidtil skræmmet den

ædruelige Historiker bort fra hende. Hendes saakaldte „Aabenbarelser“, to Folianter, foreligge Offenligheden i en heel Række Udgaver fra det femtende Aarhundrede indtil det syttende. Men sjælden har en protestantisk Theolog blot tittet hist og her i Bogen, næppe en enkelt af de flittige Mennesker, der lede efter historisk Stof paa alle rimelige og urimelige Steder, i mathematiske, medicinske Værker, har værdiget de Folianter nogen alvorligere Undersögelse. Det blev overseet, at Kirkemödet i Konstans begyndte at ane Uraad med Birgitta, at det i Basel forsögte paa at stöde hende ned fra Helgenthronen, at der behövedes et almindeligt nordisk Kirkemöde i Vordingborg 1434, Guld og Penge i Mængde og al den Indflydelse, det forenede Nordens Konge kunde opbyde, for at værne om hendes Ære som Helgeninde. Den falske, kun malede Glorie vedblev at gjöre sin Virkning, og Protestanten overlod Legendeforfatteren Eneret til et af vore rigeste historiske Æmner. Undtagelser herfra ere alene den lutherske Kirkehistories Patriark, Flacius Illyricus, hans nærmeste Efterfölgere og et Par Svenskere. Men derved undgik saamangen videnskabelig Oplysning vor Opmærksomhed, og fremforalt: vi fik ikke Öie paa den nordiske Middelalders meest poetiske Natur, meest udprægede Betragtning af Troslivet, paa dens störste kirkelige Personlighed, paa dette protestantiske Hjerte, som slaaer under en Nonnekaabe.

Lad os træde nærmere til den hellige Birgitta! En Sværmerinde! Ja unægtelig, hun sværmer for Jomfru Maria, hun troer paa sine Syners og Aabenbarelsers Sandhed. Men overalt i Middelalderen er det Sværmende uoplöselig slynget sammen med det Ædleste og Frommeste, der har Bevidsthedslivet ikke den gjennemsigtige Klarhed som i vore Dage, det er bundet, dæmrende, det har ligesom hos Barnet sin mythiske Side. Denne Bemærkning gjælder alle hiin Tids Mennesker og navnlig alle vore Forreformatorer; mellem de forskjellige blandt dem er der

kun Gradsforskjel, ingen Artsforskjel. Hvor Birgitta saa end færdes, i sin Celle, tilhest i Skoven, paa Roms Gader, i Vatikanet, ved Dag som ved Nat, allevegne seer hun Syner og hörer Röster. Den nyere Videnskab hjælper til at forstaae en saadan Aandstilstand. Den peger ikke blot paa Sandsebedraget, men leder ind i Naturlivets Mysterier, gjör os opmærksomme paa Dybderne i den ægte Genialitet, fremhæver, at vi baade aandelig og legemlig staae i Rapport til Verdensaltet og hvert Öieblik gjennemströmmes, gjennemsittres af dets Kræfter, tillykke dog oftest udenat fornemme det. Under usædvanlige Forhold derimod, f. Ex. hos den Gigtsvage, kan Legemet mærke Veirforandringen længe inden den er der, fordi det er skikket til at modtage Indtryk af de allerförste svage Strömninger i Luftkredsen, som forberede den. Hvorfor skulde Aanden under visse Forhold da ikke kunne tænkes at fornemme hvad der, umærkeligt for alle Andre, varsler og forbereder noget Nyt i Aandens Verden? Eller gaaer Nutiden ikke altid svanger med Fremtiden? Og nu endelig det magnetiske Klarsyn! Denne hemmelighedsfulde Side i Mennesket er gjerne meest udviklet, hvor Kulturlivet befinder sig paa et lavere Trin. Saaledes belyst vil den hellige Birgitta da ikke længer staae for os som en uforklarlig Gaade. Hendes Anelsesevne har Genialitetens Præg: men hvad der lyder ud af hendes eget Bryst, hörer hun som en Röst fraoven, hendes Tankes Fostre klæde sig i Kjöd og Blod og træde hende udenfra imöde. Gjennem det forunderligste Spil af Indbildningskraften aabenbarer her den religiöse Aands Dybde sig. Og hvilken skarp Forstand, hvilken Besindighed er ikke parret hermed! I saa Henseende minder hun stærkt om sin Landsmand, Svedenborg, og de to ere ikke de eneste hemmelighedsfulde Mennesker, Sverige har fostret.

Hun er gift med en af de svenske Stormænd og Moder til 8 Börn, og dog er Eet hendes Kjærlighed,

Livet i den trange Celle, Eet hendes Begjer, at offre al Verdens Herlighed paa den Eviges Altar; helst vandrer hun fra Kirke til Kirke som en ydmyg Guds Pilgrim. Lad os först see hende klædt i Purpur i de kongelige Sale, hvor hun hörer hjemme; thi hun er Dronning Blankas Hofmesterinde. Hun elsker sit Folk og Land og er fortrolig med dets Historie, daglig gaaer hun i Bön for det i sit Lönkammer. Hendes Blik for Politiken og Historien er klart, Interessen for den saa overveiende, at hun tidt föler det som en Fristelse; men den Politik, hun strider for, skal have sin Grund i kristen Tro og hævder Kirken og det med den forbundne Leensrige. Der er Fyrsteblod i hendes Aarer, hendes Fædre i flere Led have beklædt Uplands Lagmandsstol, og den gamle, djærve Thorgnys Aand er over hende. Nu er hun stillet ligeoverfor et Hof, som ved sin Afskyelighed kan gjöre enhver ærlig Mand rasende. Der sidder Kong Magnus Smek, „det kronede Asen med Harehjertet“ kalder hun ham. Og Dronning Blanka, Uhyret, som forgiver sit eget Barn, „en Jesabel, siger Birgitta, en Ögle med Skjögens Tunge og Dragegalde i Hjertet“. Mellem dem staaer „den rivende Ulv“, Bengt Algotson, begges Boler. Hun taler strenge Straffens Ord, udenat lade sig forstyrre af Hoffets Haan og Forfölgelse eller Kongens Spydigheder: „hvad har vor Frænke saa drömt om os inat?“ Der er ingen politisk Sag, hvori hun ikke har et godt Raad for den, som vil modtage det. Bliver Skat udskreven, udenat være lovlig bevilget, hun advarer og gjör Indsigelse; vil Kongen tage Korset, man skulde troe, det frydede Sværmerinden, men nei! „Drag först om i Riget og stift Fred paa Thinge, udbryder hun, omvend Dig selv, inden Du vil bringe Andre i Himlen“! Hvorofte har hun ikke ivret mod den for Sverige saa farlige Valdemar Atterdag, „Ræven, som vil ind i Gaasestien!“ Tilsidst giver Jomfru Maria, og det i Rom, hende Befaling angaaende en Sammensværgelse af fromme svenske

Riddersmænd, som skulde forjage Kong Magnus og sætte hendes Broder, Lagmand Israel paa Thronen. En af hendes Spaadomme, geniale Anelser — det er ikke let, at finde det rette Udtryk for saa dunkel en Sag — har halvandet Aarhundrede efter hendes Död faaet en virkelig historisk Betydning. Hun havde varslet om en Konge i Norden, som skulde forstyrre Alt, udgyde uskyldigt Blod og endelig flygte ud af Landet; „han havde saaet Vind og Vellyst og skulde höste Storm og Smerte“. Dette Varsel var i Alles Munde og anvendtes paa Kristiern den anden, det æggede hans Fjender til Opstanden, og det gjorde ham feig og lam og jog ham ud af hans tre Riger. Hendes Aand söger sig en ny, videre Virkekreds. Hun træder frem for Keiseren og formaner ham til at elske Himlens 4 Döttre og bortjage de 4 Döttre fra Helvede, som besmitte hans Rige. Hun træder midt ind i Kampen mellem England og Frankrig, „mellem de to kæmpende Uhyrer“ og befaler dem i Herrens Navn at slutte Fred og besegle den ved et Giftermaal. I det faldefærdige cypernske Kongerige og ved Hoffet i Neapel, hos den velbekjendte Dronning Johanna gjennemskuer hun Forholdene og varsler tunge Straffedomme, som heller ikke lode vente paa sig. Hendes Ord om Grækerrigets nærforestaaende Undergang vakte især almindelig Opmærksomhed.

Men sin rette Storhed ogsaa som Politiker faaer Birgitta först, naar vi see hende paa Kirkens Grund, baaren op af Tidens bedste Tanker. Der staaer hun ligeoverfor den kolossale Fordærvelse, der har sit Udspring fra Pavestolen; Luften er svanger med Lyn og Torden og Hjerterne dog kolde som Iis. En Tolk for al den Trængsel, Guds Kirke lider, vender hun sig til ham, der i dæmonisk Vanvid har kaldt sig selv „de Levendes og Dödes Dommer, til Lucifer paa den hellige Stol, som har forvandlet Peders ydmyge Time til Bonifacius' Hoffærdighed“. Snart ved Breve, snart Ansigt til Ansigt

befaler hun ham i Kristi Navn at vende tilbage til Rom og reformere Kirken, hun tiltaler ham saa knusende strengt, som det vel er muligt. Den Ene, Klemens den sjette, foreholder hun de mange uværdige Midler, han har brugt for at svinge sig i Veiret. „Han siger ikke med Kristus: kommer hid, og I skal finde Hvile for Eders Sjæle! Nei, hans Ord lyde: kommer, seer mig i en Pragt som Salomon, tömmer Eders Pung i mine Hænder, og I skal finde Fordömmelse for Eders Sjæle!“ En Anden, Urban den femte, varsler hun, at han, hvis han vender tilbage til Frankrig, skal faae „et Öredask, saa Tænderne gnistre, og Aanden farer ud af ham“. Han döde snart efter at have betraadt fransk Grund. Til den Tredie, Gregor den ellevte, udbryder hun i Kristi Navn: „hvi hader Du mig, hvad har jeg gjort Dig? Alle de Sjæle, der komme til dit Hof, röver Du fra mig og sender til Helveds Afgrund“. Og Paverne! De böie sig ydmygt for Seerinden og sende Underhandlere til hende, forat udbede sig nöiere Oplysninger og Raad; thi de frygte hende.

Hvor tungt falde ikke hendes Ord mod Afladshandelen, Simonien, Hoffærdigheden, alle de Vellystens Synder, som besmitte den romerske Præstestand fra den Höieste til den Laveste, disse Ulve i Faareklæder. „Der sælger Judas atter Kristus for Penge, udbryder hun; Gudfrygtigheds Sværd er kastet bort og en bundlös Pengesæk kommen istedenfor, alle til Guds Bud ere forenede i det ene: hid med Penge! Ingen siger længer med Profeten: kom, Herre, thi Du er söd for min Sjæl! men: gak bort fra mig, dit Aag er tungt og dine Ord beske! De holde Kristus for en Afgud, de omsmelte Ham til en Guldkalv. Af den Eenfoldige, der kommer til dem, gjöre de en Djævel; kommer han med 3 Saar, sende de ham bort med det fjerde. Nöglen til Himmerig have de kastet bort, men den til Helved gjemme de paa Brystet i den fineste Sindal. De ere de

ydmyge, ja ydmyge som Lucifer! De burde staae for Gud, faste som Mure, djærve som Riddere, snilde som Slanger, blye som Jomfruer, rene som Engle, brændende af Kjærlighed som Bruden mod sin Brudgoms Favn. Men de have vendt sig bort, de ere vaklende som löse Steen, grumme som Ulve, dumme som Asenet, der dukker Hovedet mod Jorden, ublue som Skjöger, de elske Mörket som Tyve, ere saa urene, at de æde sit eget Skarn.“ Saaledes har hun ladet Rösten lyde gjennem mange Aar; et Sandhedens Vidne i en mörk Tid ligesaafuldt som Tauler, Gudsvennerne langsmed Rhinen, Milicz og de andre Bömere; efter al Sandsynlighed stod hun i Forhold til dem. Hvad hun fordrer, er Kirkens Reform, ellers maa den synke sammen i Ruiner. Men Rösten har lydt forgjæves, den som stjal, er bleven ved at stjæle, den som bolede, bleven ved at bole, hele Slægten er moden til Dommen. Idet hun nu seer i Aanden de Tilskikkelser, som staae i Begreb med at fuldbyrde sig over Verden, da speile de sig for hende i hvad der allerede er skeet i dens Hovedstad, i Rom. Fra Höiderne ved Vatikanet kaster hun sit Blik udover Staden, og en Röst lyder som Luthers, dengang han halvandet Aarhundrede senere rystede Stövet af Födderne og forlod „det store Babylon“. „Vee, raaber hun, nu maa jeg tale om Rom, som Profeten om Jerusalem! Vee over de stolte Taarne, som synke, over de brustne Mure, over disse Porte uden Vogtere, disse Roser og Lilier i Urtegaarden, som overgroes af Tidsler, over de ödelagte Altare uden Offerduft, de knuste Hjerter! Rom var ikke længer til, hvis ikke Guds Venner idelig raabte til Ham, at Han miskundede sig.“

Birgittas Blik rækker endnu videre frem; thi den mægtige Aand, som er over hende, gjennembryder de Skranker, hun efter sin sædvanlige Tankegang selv har opreist, idet den spaaer om Pavedömmets Fald. Jeg

sigter herved til det Syn, som især forargede Fædrene i Basel, og mod hvilket de rettede deres skarpe Vaaben. Hun seer Paven — ikke denne eller hiin enkelte Pave, men Paven efter sit Begreb —, hun hörer Kristus tale til ham: „Du er en Sjælemorder, uretvisere end Pilatus, umildere end Judas, argere end Lucifer“. Og atter seer hun „Guds Venner“ kæmpe mod ham, kæmpe fortvivlet, de ere nærved at segne, dog Herren styrker dem. Men Pavethronen, den styrter og synker ned til Helved, medens Himlens Hærskarer synge en Lovsang for Herren, den Vældige i Strid. Saa afgjort, saa skaansellös blev Seerindens Protest mod Pavevælden. Mangt et Kjætterbaal tændtes, Mange af hendes Aandsfrænder maatte bestige det: men hun da? Glorien, hvormed Folketroen allerede havde prydet hendes Hoved, reddede hende, og Paven maatte stadfæste Folkets Dom.

Og nu hendes Mystik! Selv bestemmer hun den „som en Skuen af Alt i Gud og udaf Gud, endnu dog kun i Speil, som en Tragten efter at forvandle det Skabte til Skaberen og forlade Egenvillien for Guds Skyld.“ Et Liv i Kjærlighed og Selvfornægtelse er dens Forudsætninger. I de Folianter, hendes Revelationer fylde, hvilken Rigdom af naiv digtersk Skjönhed ligger ikke der gjemt, især naar vi læse dem i hendes prægtige Modersmaal! Stumper deraf ere nok til at gjöre en Fattig rig. Snart er det, der speiler sig i Billedsproget, hendes Lands Natur og Sæder, Livet i de stille, dybe Skove, „nordest i Verden, hvor Nordenvinden blæser koldt, og Solen sjælden sees“; snart ledes vi hen mellem Roms Ruiner, krandsede af Vedbend og beskyggede af en eenlig Palme. I denne Sands for Naturen ligesaavel som i Maria-Sværmeriet stemmer hun overeens med sin Samtidige, Suso, men hun ligner ham snarere som Mand ligner Kvinde, end Kvinde Mand. Yppig ströer hun sine Blomster ud, naar hun f. Ex. taler om Eng-

lene, „den Krone Gud först skabte sig; om Fristelsen, en Sennop, der renser Sjælen; om Verdenskjærlighed, der gaaer paa Fire; om den forunderlige Gud, der tidt ströer Guld for vore Födder, medens han sætter Skarn mellem Solstraalerne; om den yndige Rödme, der farver Sjælen, naar den bliver sig sin Synd bevidst; om Ordet, Mosesstaven, der berörer Klippen i Hjertet, saa Angerens Vande flyde“. Eller naar hun lader Kristus sige: „jeg, som er Fredens Skaber, beder Mennesket om Fred, jeg, som er Menneskers og Engles Bröd, begjerer at mættes af Menneskets Kjærlighed; thi mig kan Du, naar Du har den gode Villie, mætte med en Krumme, klæde med en Traad, slukke Törsten med en Draabe.“ Der er en Billedpragt her, som hos hendes Landsmand Tegnér. Forskjellen mellem de Tvende er ikke destomindre gjennemgribende: han förer os ind i den glimrende Salon, hun i den höitidelige, halvdunkle gothiske Kirke.

Ogsaa som Princip gjör Skjönheden sig gjældende i den mystiske Tankebygning, der, skjöndt sjælden, gjennemglimtes af et svagt, spekulativt Lyn. Gud er Skjönheden ligesaafuldt som Han er Godheden. Fra Evighed af stode Ideerne i al deres Skjönhed omkring Thronen og begjerede at udformes til Virkelighed ved Skabelsen; da blev en Verden til, hvis Skjönhed drager Sjælen opad til sin Skaber. Vil hun skildre Treenighedens Skjönhed, saa henter hun Billedet fra Farverne i Lyset; „ligesom hver Farve er Noget for sig og dog tillige i de andre, gjennemtindrende og gjennemtindret af dem, ligesom der i dem er intet Först eller Sidst, Större eller Mindre, saaledes i Treenigheden.“ Guds Skjönhed er aabenbaret i Verden med Kristus, mod hvem selve Lyset kun er som en mat Skygge. I dette guddommelige Hav af Lys og Deilighed vil Lucifer styrte sig, men han blindes som Basilisken og synker ned til Helved: den Skjönneste af det Skjönne

næstefter Guddommen er bleven forvandlet til den Grimmeste af det Grimme.

Endnu stærkere end Skjönheden betones i Mystikken det ethiske Moment; Grundtonen er en alvorlig Bodsprædiken. „Guds Retfærdighed er aldrig uden Miskundhed, Miskundheden aldrig uden Retfærdighed, de to ere i hinanden.“ Tankerne ere ofte de, der i al Fylde træde frem med Reformationen. I Midtpunktet staaer Forsoningen ved Kristus, „der som en Moder ved sin Lidelse og Död frelste Mennesket fra Helveds Mörke til evig Dag;“ den videre Udvikling heraf er paavirket af Anselm. „Dit Hjerte, siger Kristus til Mennesket, være mit; jeg er den guddommelige Kjærligheds Ild, der brænder i Sjælen, men fortærer den ikke, jeg er som Solstraalen, der tænder det Baal, hvorfra Fönix, forklaret og forynget i Luerne, svinger sig opad.“ Men til Retfærdiggjörelsen af Troen er hun ikke naaet, ligesaalidt som Tauler eller Nogen af hendes Samtid naaede den; Mystikken kunde ikke komme lös fra den herskende Semipelagianisme, dog træde Gjerningshellighed, Valfarter, Helgendyrkelse meget i Baggrunden. Hendes Opfattelse af Kirkebegrebet minder igjen om Reformatorerne, her er Intet af Tidens mekaniske Betragtning. Kirken er de Troendes, „Guds Venners“ Samfund, grundet paa Klippen, som er Kristus. Og hvilken Kjærlighed til Skriften, „den gyldne Skrift, den hellige Læst, der viser sikkert Vei til Himmeriges Havn og drager Sjælen til Gud, som Seglstenen Jernet; hvert Ord i den er af Gud, de staae med evig Skjönhed tindrende i Himlen for alle Englenes Skarer.“ Dette aabenbarede Ord skal forkyndes paa Modersmaalet, thi skjöndt en Sjæl, „som kun tilnöd har lært sit Fadervor, kan være Gud kosteligere end den viseste Mester“, skal der dog arbeides med Flid paa Folkets kristelige Oplysning. Atter en af Reformatorernes Hovedtanker! „Guds Venner skal ikke

sidde i Stilhed og glæde sig ved Ordets Södme, de skal gaae ud med Blomster i Munden, forat lokke Menneskene hen til de ædle Frugter. Hvo der har Hjertelag til at hvidske i alle Forbigaaendes Öre, at Kristus sandelig er Guds Sön, han tie ikke, enten Faa eller Mange vil omvende sig!" „Prædikenen være kort, eenfoldig, grundet i Skriften, at Alle kan forstaae den; ingen kunstig Lærdom eller spidsfindige Haarklöverier! Hvad Folket ikke forstaaer, deraf opbygges det ikke, men forundres kun og kjeder sig. Eenfoldig udlægge Prædikanten Dagens Evangelium, Bibelen, Kristi og Marias Ord, Fædrenes Liv, de Helliges Jertegn, Symbolet, Midlerne mod Synd og Fristelser! Kristi Moder var en eenfoldig Kvinde, den hellige Peder udannet, den hellige Frants en Bonde, og dog gavnede de Sjælene mere end veltalende Mestere, fordi de elskede dem." Hendes mystiske Anskuelse i det Hele er dannet under Indflydelse af den hellige Bernhard, hendes Forbilled. Dens Slægtskab med Taulers, Susos, Ruysbroeks Mystik er umiskjendeligt, det er ikke blot den altid gjenkommende Benævnelse „Guds Venner", der peger hen paa dem, det er selve Aanden og Tankegangen; kun træder det spekulative Moment ganske tilbage for det ethiske. Hos hende saavelsom hos dem, er der en Blanding af det Gamle, Kirkelæren, og det Nye, det Reformatoriske: Vaaren er ikke kommen, men de saftiggrönne Spirer have dog hist og her gjennembrudt Sneelaget. Og naar vi nu ved Siden af denne Aandens Dybde, denne Indflydelse paa Tidsalderen, see et elskeligt Sind, under stadig Kamp for at böie det af Naturen saa stolte Hjerte i Ydmyghed, da undrer det os ikke, at hun henrev Mange. En, som kjendte hende nöie, hendes Börns Lærer, den senere Biskop Niels Hermanson har udtalt hendes Ros i en latinsk Sang, hvorigjennem Nordens Riimbogstaver klinge.

Rosa, rorans bonitatem,
Stella, stillans claritatem,
Brigida, vas gratiæ:
Rora coeli bonitatem,
Stilla vitæ claritatem
In valle miseriæ!

Vi Lutheraner kunne föle Sangens Skjönhed, men for os er den dog tagen to Toner for höit. Til Helgeninden kjende vi Intet, derimod til Sandhedsvidnet i de mörke Dage, det Navn, hvormed allerede Flacius Illyricus nævnede Birgitta.

Hendes Aand har gjennem Birgittiner-Munke og Nonner forplantet sig i Nordens 3 Riger; thi skjöndt de ikke undgik det Forfald, der har været alle Ordenens fælleds Lod, fandtes dog altid de iblandt dem, som holdt Aanden ilive. Blomsten af det forenede Nordens Ridderskab med Kongefamilien i Spidsen lagde paa mange Maader sin Kjærlighed for Dagen til en national Orden, som agtedes for Rigernes Ære. Dronning Margrethe, tidlig avet af Birgittas Datters, Fru Mårtas Riis, Erik af Pommern, Dronning Filippa, Kristiern den förste, Kong Hans, Dronning Kirstine vare jævnlige Gjæster i Vadstena. En Tid lang hörte Klosterfolket her til Unionens bedste Stötter, og mellem dem uddannede det Skriftsprog sig, man har givet Navn af det birgittinske, et nordisk Fælledssprog med Overvægt af Svensken; thi Lederne vare Svenskere. Brödrene og Söstrene, tidt af de ypperste Familier i Norden, skulde efter Ordensregelen ikke blot sye, arbeide i Huset og Haven, synge deres „Tider“ i Kirken, omkring Baaren der og den aabne Grav, som mindede om Döden: fremforalt skulde de „nemme Bog“ og tage sig af den kristelige Oplysnings Sag. Derfor bleve Klostrene, især Moderklostret forsynede med betydelige Bibliotheker, Vadstena skaffede sig det förste faste Bogtrykkeri i Sverige, i sine gode

Dage var det som et lille Universitet, og Ordenen har en Række litterære Navne at opvise, fornemmelig svenske. Her löd Prædiken paa Modersmaalet, ifölge Regelen hver Söndag, ofte kraftig, indtrængende, ja selv i en vis Grad evangelsk, trods den sværmende Kjærlighed til Maria. Her oversattes Bibelen paa Svensk og Dansk, en Deel Homilier samledes paa svensk-, dansk-, norsk-Birgittinsk, Skrifter af enkelte af Fædrene, de ældre franske Mystikere, Suso og Thomas a Kempis omplantedes paa Modersmaalet, Legender skreves, originale Andagtsböger bleve forfattede, gudelige Sange digtedes. Flere af Skrifterne vare inddeelte til daglig Læsning for Söstre og Brödre. Et af dem, Sjælens Tröst, har Birgittas Datter Katharina samlet ganske i Moderens Aand, „ligerviis som Læger vælge de nyttigste Rödder til Lægedom, Duen det skjönneste Korn til Föde og Jomfruen de fagreste Blomster til Krands.“ En mild Aand, en stille Ynde skal have udmærket det; nu er det eneste Exemplar af det desværre nok brændt. I et andet Skrift, en Oversættelse, „Sjælens Kloster“, höre vi næsten evangelske Toner lyde os imöde fra Cellen: det Samme gjælder om Bonaventuras Betragtninger over Lidelsen, som vi har baade paa Svensk og Dansk, og om den danske Thomas a Kempis. Den oplivende Indvirkning, Birgittinerne have havt paa de andre Ordener og Geistligheden i det Hele, lader sig ikke beregne; ringe har den ialtfald ikke været, med det femtende Aarhundrede kommer der Gröde i Jorden. At Birgittas voldsomme Angreb paa Pave og Geistlighed ikke blev glemt i hendes Orden, see vi blandt Andet deraf, at man omhyggelig havde samlet dem sammen paa eet Sted i den svenske Oversættelse af „Aabenbarelserne“: de danne en egen Buket af tornede Blomster og beske Urter. Vi ere heller ikke uden Vink om en friere Aandsretning i Ordenen; af den fremgik en Mand, hvem den svenske Kirke skylder sine Biskoppers apostolske Succession. Det er derfor fornemmelig herhen vort Blik drages, naar vi söge efter de ethisk-

mystiske Forberedelser for Reformationen. Tyst, næsten umærkelig arbeidedes der. Men i disse stille Celler föle vi os tilmode som ved Dagens förste Gryning, naar Morgenvinden gaaer gjennem Lunden, aander i Lövet, Fuglene begynde at kviddre og varsle den lange, klare Sommerdag. Det er i dens Lys vi nu vandre. Gud give, det aldrig maa aftage; men voxe fra Klarhed til Klarhed!

FORHANDLINGER OM THEOLOGISK EMBEDSEXAMEN.

(Fortsættelse; jvfr. Tidskriftets syvende Aargang, förste Hefte.)

Det imödesete Svar fra det theologiske Fakultet, udstedt den 3. Juni 1861, blev tilstillet de Studerende ved Prof. Fr. Hammerich som Fakultetets Dekanus, saalydende:

Medfölgende, af det theologiske Fakultet vedtagne og gjennem Dekanatet udfærdigede Skrivelse, skulde jeg, paa Dekanatets Vegne, ikke undlade at tilsende de Herrer, som först have undertegnet Andragendet om Examen, for at den ved dem kan meddeles de övrige Herrer, som have underskrevet samme.

Fr. Hammerich,
Dec. fac. theol.

„Efterat Fakultetet har indsendt det af en Comitee i Januar d. A. afgivne Forslag til tvende Forandringer ved den theologiske Embedsexamen, tilligemed den samme ledsagende Skrivelse af 1ste Marts til Kirke- og Underviisningsministeriet som den rette Myndighed, under hvilken det akademiske Examensvæsen henhörer, er det et naturligt Önske hos Fakultetet, at udtale sig for de Herrer Studerende, fra hvem Skrivelsen er udgaaet, angaaende nogle heri forekommende Yttringer.

Ikke uden Tilfredsstillelse have vi modtaget den Erkjendelse, at „det baade maa koste Tid og alvorligt Arbeide at tilendebringe det theologiske Examensstudium", og saameget mere ville vi beklage, om det forholdt sig saa — som derefter tilföies — „at der i Reglen anvendes længere Tid, og at Arbeidet er mere trykkende, end det kan være gavnligt saavel for den aandelige som legemlige Udvikling".

Det vil være af sig selv indlysende, at „den Klage, som længe har været almindelig blandt de theologiske Studerende over Studiernes Byrdefuldhed“ ikke vilde paa nogen Maade tænkes afhjulpen ved Forslag som disse: at de specielle Examenskarakterer maatte falde bort, og at der maatte beskikkes faste, lönnede Censorer ved Examen. Det er ikke i Censureringens Form, at Grunden til det formentlige Tryk maatte være at söge, men i Fordringerne, der stilles til Examinanderne. Imellem de foreslaaede Forandringer og den attraaede Lettelse er det derfor vanskeligt at finde en naturlig Tankeforbindelse. Lettelsen kunde kun bringes tilveie ved en Nedsættelse af Examensfordringerne.

Det er selvfölgelig en Hovedopgave for akademiske Lærere — og særlig for dem, til hvem de större Examenscursus ere henlagte — at söge Videnskabens og den videnskabelige Behandlings Fordringer lempede efter de Studerendes velforstaaede Tarv. Men, naar det betænkes, at de systematiske Hovedfag foredrages hos os i to Semestre, at den almindelige Kirkehistorie, som tidligere har medtaget en langt længere Tid, nu tilendebringes i 3 Semestre, at der uafbrudt holdes exegetiske Forelæsninger over det Gamle og det Nye Testamente, hvorved de flittige Tilhörere kunne fritages for at gjennemgaae de vidtlöftige og trættende tydske eller af Tydsk oversatte Commentarer, at der jevnsidig med Forelæsningerne gaae skriftlige og mundtlige Övelser i fri Form, saaledes som de tidligere have været ukjendte ved Universitetet: saa vide vi ikke, paa hvilket Punkt det „Trykkende og Byrdefulde“ skal være at söge. Noget saadant Punkt findes heller ikke antydet.

Den Forudsætning: „at en Tid af omtrent sex Aar nu anvendes af de Studerende paa at absolvere den theologiske Examen“, vil ved nærmere Betragtning befindes illusorisk. Thi desværre er der iblandt de Studerende, og vel ikke mindst iblandt dem, der studere Theologi, et forholdsviis ringe Antal, som er istand til nogenlunde at leve for Studeringerne, ikke er nödsaget til at dele Tiden imellem disse og Erhverv af det Fornödne til Livets Ophold ved slövende, for det meste sletlönnede Underviisningstimer.

Men vi ville derimod opfordre den samvittighedsfulde, i og for sin Videnskab levende Student til at overveie alvorligt: om ikke Klagen over det Trykkende og Byrdefulde i Studierne er for en stor, som oftest vel den större Deel at söge deels i et med ringe Energi begyndt eller et oftere afbrudt, eller et fra först af lidet betænksomt anlagt Studium, deels i mangelfuld eller ustadig Benyttelse af den Hjælp og Veiledning, Universitetet tilbyder de Unge, deels i de

trange, for ethvert Studeringsliv ugunstige Forhold, hvortil kun altfor mange Studenter ere henviste, uden at Universitetet, de rige Hjælpekilder uagtet, er i Stand til at komme Trangen tilhjælp.

Vi ville endnu tilföie Opfordringen til at pröve Aanderne: om der ikke öiensynlig mangengang ligger bagved Klagerne over den trykkende Byrde en Afsmag for Videnskab og Studium overhovedet — om ikke Klagerne istemmes og næres fra saadanne Sider, hvor man er tilböielig til at undervurdere Betydningen af theologisk Videnskabelighed som Underlag for den fyldestgjörende Virksomhed i Evangeliets og Kirkens Tjeneste.

Vi holde os overbeviste om, at en saadan Prövelse, foretaget med oprigtigt og ubildet Sind, vil som oftest före til den Erkjendelse, at Grunden til det paaklagede Tryk ligger paa andet Sted end der, hvor man er tilböieligst til at söge den, og at der, selv hvor Trykket föles, ikke vil mangle Kraft til at bære det, naar den förste Betingelse for et sandt Studenterliv: Interesse for og Kjærlighed til Studiet, er tilstede.

Kjöbenhavn den 8die Juni 1861.

Det theologiske Fakultet.
Udfærdiget paa Fakultetets Vegne,
Fr. Hammerich,
Dec. fac. theol.

Til
Hrr. Studerende, som have andraget paa Ændringer ved theologisk Embedsexamen."

Af denne Skrivelses Aand og Indhold synes at fremgaae, at man fra Fakultetets Side ikke kan vente nogen Virksomhed for en forandret Ordning af den theologiske Embedspröve, hverken med Hensyn til en staaende Examenscommission, sammensat tildeels af Sagkyndige udenfor Docenternes Kreds, eller med Hensyn til en friere Læseplan for de Studerende, med nogen Valgfrihed indenfor Studiets Enemærker. Forövrigt maa man vistnok tiltræde Fakultetets Yttringer om, at de theologiske Studerendes Klager „ikke ville paa nogen Maade tænkes afhjulpne" ved Smaaforandringer med Censorerne og Specialkaraktererne.

M. H. A. I.**

AKADEMISKE MEDDELELSER (1861).

1. Antallet af de Studerende, som efter bestaaet Afgangsprøve ved Skolerne (de slesvigske indbefattede) eller Adgangsprøve ved Universitetet have ladet sig indskrive som akademiske Borgere i Aaret 1861, er 181. Af disse have 8 erholdt „første Karakter med Udmærkelse", 100 første, 70 anden og 3 tredie Karakter.

Den theologiske Embedsexamen er i Aarets Løb absolveret af 36 (13 laud.; 20 h. ill. I[mi] gr.; 1 h. ill 2[di] gr.; 2 non cont.); den fuldstændige juridiske af 38 (20 laud.; 16 h. ill.; 2 non cont.); den statsvidenskabelige af 7 (4 laud.; 3 h. ill.); den lægevidenskabelige af 17 (9 laud; 7 h. ill. I[mi] gr.; 1 h. ill. 2[di] gr.); den philologisk-historiske af 3 (1 laud.; 2 h. ill.); Magisterconferents i Astronomi af 2 (1 admissus cum laude; 1 admissus); i Mathematik af 1 (adm. cum laude); i Zoologi af 1 (adm. cum laude); den polytechniske Afgangsexamen i anvendt Naturvidenskab af 8 (4 første Karakter; 4 anden Karakter); i Mechanik af 4 (3 første Karakter; 1 anden Karakter); i Civilingenieurfaget af 1 (første Karakter).

2. Etatsraad, Prof. jur., Lic. Fredr. Chr. Bornemann (født den 18de Octbr. 1810) afgik ved Døden den 6te Octbr. 1861. — Dr. ph. A. Steen er, ifølge Kgl. Resol. af 23de Januar 1861, bleven udnævnt til Prof. ord. i Mathematik og Cand. jur. C. Goos, ifølge Kgl. Resol. af 31te October 1861, til Lector ved det rets- og statsvidenskabelige Fakultet. — Cancellist C. G. Holck er af Ministeriet under 28de Novbr. 1861 constitueret som Prof. i Lovkyndighed.

3. I Aarets Løb have følgende Kandidater disputeret for Doctorgraden. I Philosophien: Den 20de Februar: Cand. jur., Cancellist C. F. W. M. Rosenberg: „Rolandskvadet, et normannisk

Heltedigt, dets Oprindelse og historiske Betydning.“ Paa Embedsvegne opponerede Professorerne Gislason og Bjerring; af Tilhörerne Prof., Dr. Schiern og Cand. ph. G. Brynjulfsson. Den 21de Septbr. Cand. theol. og Lærer ved Jonstrup-Seminarium Johannes Clausen: „Laurentius Valla, hans Liv og Skrifter, et Bidrag til Belysning af Humanismeu.“ Paa Embedsvegne opponerede Conferentsraad, Prof., Dr. Madvig og Prof., Dr. Schiern; af Tilhörerne Professorerne Dr. theol. Scharling, Lic. theol. Bornemann og Cand. theol. J. L. Jensen. Den 14de Decbr.: Cand. theol. & mag. P. S. V. Heegaard: „Den Herbartske Philosophi.“ Paa Embedsvegne opponerede Professorerne Lic. theol. R. Nielsen og Dr. ph. Bröchner. I Medicinen: Den 11te Mai: Cand. med. & chir. H. Hirschsprung: „Den medfödte Tillukning af Spiserröret, samt Bidrag til Kundskab om den medfödte Tyndtarms Tillukning.“ Paa Embedsvegne opponerede Etatsraad, Prof., Dr. Eschricht og Prof., Dr. Sommer. Den 21de Decbr.: Reservelæge ved Sindssygeanstalten i Slesvig Chr. Tryde: „Om Elektricitetens Anvendelse i Nerve- og Muskellidelser.“ Paa Embedsvegne opponerede Etatsraad, Prof., Dr. Eschricht og Prof., Dr. Buntzen; af Tilhörerne Cand. med. & chir. O. Storch.

4. Til Besvarelse af de i 1860 udsatte Priisopgaver vare 7 Afhandlinger indkomne, en theologisk, en retsvidenskabelig, en lægevidenskabelig, to historiske, en astronomisk og en i österlandsk Philologi. Cand. magisterii Hans Öllgaard Lind og Student Frederik Engelhardt Bojsen tilkjendtes Priismedaillen for deres Afhandlinger over den astronomiske og historiske Opgave. Cand. theol. Ernst Chr. Schebel og Stud. theol. P. R. Wolf hædredes med „Accessit“; den förste havde besvaret Opgaven i Theologi, den sidste i österlandsk Philologi.

For Aaret 1861—62 udsattes fölgende Priisopgaver: 1) I Theologien. At vise, hvorledes og paa hvilke Grundlag Forestillingerne om Livet efter Döden have udviklet sig hos Jöderne i Tidsrummet imellem det gamle Testaments kanoniske Böger og Christi Fremtræden. 2) I Retsvidenskaben. At udvikle Læren om Betingelserne for Vindicationsretten efter vor ældre og nugjældende Ret. 3) I Statsvidenskaberne. Hvad forstaaes ved Proletariat, og hvad kan fra Statens Side gjöres for at forhindre dets Opkomst og Udbredelse? 4) I Lægevidenskaben. En Vurdering af F. B. Osianders og L. I. Boers litteraire og praktiske Virksomhed og sammes Betydning for vor Födselshjælp. 5) I Philosophien. At anstille en Sammenligning imellem Platos og Hegels Lære om Staten. 6) I Classisk Philologi. Hvilket Værd have de paa antike

Mynter og Relieffer forekommende Afbildninger af gamle Monumenter? 7) I Österlandsk Philologi. Af Rigvedas förste Bog at oplyse Dannelsen og Brugen af Udsagnsordenes Tider og Maader. 8) I Historie. At fremstille den græske Nations kirkelige og borgerlige Forfatning under det tyrkiske Herredömme indtil Begyndelsen af det 18de Aarhundrede. 9) I Naturhistorie. Der önskes en Fortegnelse over alle Diatomeer, som forekomme i en selvvalgt Deel af Danmark, der i det Mindste maa have en Udstrækning af tre Qvadratmile. Forsaavidt det maatte ansees fornödent, maa der tillige gives Beskrivelser af de iagttagne Former, og Besvarelsen maa være ledsaget af Afbildninger og af en Samling af alle Arter, opbevarede paa hensigtsmæssig Maade. 10) I Æsthetik. At paavise og ved Exempler oplyse, hvorvidt man i Romanpoesien tör tilsidesætte den historiske Sandhed, og hvorvidt man bör respectere den. 11) I Mathematik og Astronomi. At udvikle de Resultater, hvortil man nu er kommen ved Undersögelsen af de Functioners Natur, der tjene til Oplösning af de algebraiske Ligninger af femte Grad. 12) I Physik og Chemi. Hvilke Opdagelser i Chemien kunne betragtes som fremkaldte ved de Forsög, man efter Berzelii Död har gjort, for at berigtige de af ham bestemte Æqvivalenttal.

Besvarelserne af Opgaven i den classiske Philologi skulle affattes paa Latin og Besvarelserne af den æsthetiske Opgave paa Dansk; til alle de övrige benyttes enten det danske eller det latinske Sprog, efter Forfatterens frie Valg. Afhandlingerne maae indsendes til Universitetets Rector inden den 1ste Juli 1862, med Undtagelse af Besvarelserne af den naturhistoriske Opgave, til hvis Indlevering Tiden staaer aaben indtil 1ste Juli 1863.

5. Ved Kjöbenhavns Universitet og den polytechniske Læreanstalt var der i 1861 anmeldt fölgende Forelæsninger og Övelser (Timeantallet er beregnet ugeviis):

Det theologiske Fakultet.

Dr. H. N. Clausen: Grundtræk af den nytestamentlige Hermeneutik, 2 T.; Fortolkning af Pauli Brev til Romerne, 4 T., i 1ste Halvaar; Indledning til Dogmatiken, 2 T., Dogmatikens förste Halvdeel, 4 T., i 2det Halvaar. Dr. C. E. Scharling: Fortsættelse af Indledning til det Nye Testamentes Skrifter, 4 T.; Samtaler og Examinatorier over Jacobs Brev, Galaterbrevet, förste Peters og förste Johannes Brev, med særlig Hensigt at veilede til rigtig Opfattelse af de apostoliske Læretropers Eenhed og Forskjellighed, 2 T., i 1ste Halvaar; Fortolkning af Hebræerbrevet, 3 T.; Fortolkning af Pastoralbrevene, 3 T., theologiske Skriveövelser, 2 T., i 2det Halvaar. Christen Hermansen: Det Gamle Testamentes Theologi, 4 T.; Propheterne Nahum, Habakuk og Malachias, 2 T., i 1ste Halvaar; den förste Deel af Indledningen til det Gamle Testamente, 3 T.; den förste Deel af Genesis 3 T., i 2det Halvaar. Lic.

Joh. A. Bornemann: Indledning til Dogmatiken, 2 T.; Dogmatikens anden Halvdeel, 4 T.; mundtlige og skriftlige Övelser over Themata af Dogmatiken, 2 T., i 1ste Halvaar; Religionsphilosophi, 3 T.; den christelige Ethiks förste Deel, 3 T.; theologiske Skriveövelser over de systematiske Discipliner, 2 T., i 2det Halvaar. Fr. Hammerich: Christelig Biographi fra Slutningen af det 18de Aarhundrede, 3 T.; Dasbens og den christelige Folkeundervilsnings Historie, 2 T.; mundtlige theologiske Övelser, 1½ T.; Examinatorier over Kirkehistorien, 2 T., i 1ste Halvaar; den almindelige Kirkehistories 1ste Deel, Oldkirken, 4 T.; Brigittas og Brigittinernes Historie, 1 T.; Veiledning til Læsning af de latinske Fædre, 1 T., i 2det Halvaar. Dr. B. J. Fog, Capellan ved Holmens Kirke: Forelæsninger over det theologiske Studium, over Augustins Theologi og dens Indflydelse paa den dogmatiske og kirkelige Udvikling, 2 T., 1ste Halvaar.

Pastoralseminariet.

Dr. B. Münter: Veiledning i at catechisere, 2 T., i begge Halvaar. Dr. J. H. Paulli: Forelæsninger over Præstens Embedsgjerning i den danske Folkekirke, 1 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over den praktiske Theologi (Indledning, Homiletik), 1 T., i 2det Halvaar; homiletiske Övelser, 2 T., i begge Halvaar. O. Müller, Assessor i Höiesteret, Kirkeret, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. Fr. Lange: Udsigt over Pædagogikens Historie og Konst, med nærmere Hensyn til Præstens Opgave som Almueskolens Tilsynsmand, 2—3 T., i 2det Halvaar.

Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet.

Lic. F. C. Bornemann: Den danske Criminalrets almindelige Deel, 1 T.; Examinatorier over Retsphilosophien, 5 T., i 1ste Halvaar; den danske Criminalrets specielle Deel, 5 T., i 2det Halvaar. F. T. J. Gram: Den danske Privatrets almindelige Deel, 4 T. i 1ste, 5 T. i 2det Halvaar; Examinatorier over den danske Familieret, 2 T., i 1ste Halvaar; Examinatorier over den danske Söret, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. med. C. J. Kayser: Danmarks Statistik, 3 T.; den öconomiske Politik, 2 T., i begge Halvaar. Julius Benzon-Buchwald: Den politiske Öconomis Politik, 2 T.; Examinatorium over Finantsvidenskab, 5 T., i 1ste Halvaar; statsvidenskabelig Encyklopædi, 2 T.; Examinatorium over den politiske Öconomis Theori, 4 T, i 2det Halvaar. A. Aagesen: Dansk Tingsret (Slutning), 5 T.; praktiske Övelser, 2 T., i 1ste Halvaar; den juridiske Encyklopædi, 3 T.; den romerske Privatret, 5 Timer, i 2det Halvaar. J. Nellemann: Den ordinaire civile Procesmaade, 4 T., i 1ste Halvaar, 5 T. i 2det Halvaar; Examinatorier over Læren om Auction og om Appel af civile Sager, 3 T., i 1ste Halvaar; praktiske Övelser, 2 T., i 2det Halvaar. — Dr. phil. H. M. Velschow: Forelæsninger over Europas nyeste politiske Historie efter den westphalske Fred, 6 T., i begge Halvaar. Dr. phil. C. N. David: Forelæsninger over Nationalökonomiens Grundsætninger, 3 T., i 2det Halvaar. Dr. T. R. Schütze: Den slesvigske Civilproces, 5 T., i begge Halvaar; skriftlige Övelser i den slesvigske Criminalret, 1 T.; Examinatorier over Slutningen af Romerrettens almindelige Deel samt den romerske Tingsret, 3 T., i 1ste Halvaar; praktiske Övelser i den slesvigske Civilproces, 1 T.; Examinatorier over den romerske Panteret og Obligationsret, 3 T., i 2det Halvaar. Doc. F. Julius Larsen: Forelæsninger over den slesvigske Criminalproces, 3 T., i begge Halvaar. Doc. C. G. Holck: Den slesvigske Tingsret, 3 T., i begge Halvaar; den slesvigske Privatrets almindelige Deel (Slutning), 4 T., i 1ste Halvaar.

Det lægevidenskabelige Fakultet.

Dr. O. L. Bang: Den specielle Therapi, 4 T., Examinatorier, i begge Halvaar. Dr. D. F. Eschricht: Læren om Forplantelsen og Udviklingshistorien, 4 T.; Repetitorier af hele Physiologien, 3 T., i 1ste Halvaar; den almindelige Physiologi og det dyriske Livs Functioner, 6 T.; Veiledning ved de Studerendes Besög i det zootomisk-physiologiske Museum, i 2det Halvaar. Dr. C. Otto: Examinatoriske Forelæs-

ninger over Pharmakodynamiken, 3 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over den legale Medicin, 1 T.; Examinatorier i Materia medica, 2 T., i begge Halvaar; Forelæsninger over Pharmakognosi, 3 T., i 2det Halvaar. Dr. S. A. W. Stein: Forelæsninger over de chirurgiske Operationer, 3 T.; Övelser, 2 T., i begge Halvaar. Dr. C. E. Levy: Den obstetriciske Operationslære, 3 T., i 1ste Halvaar; Explorationsövelser paa Svangre, 2 T.; Övelser i den stationære og ambulatoriske Clinik, dagligen, i begge Halvaar; den obstetriciske Operationslære, samt Læren om Börnesygdommene, 3 T., i 2det Halvaar. Dr. A. G. Sommer: Den pathologiske Anatomi, 3 T.; Examinatorier over den almindelige Symptomatologi, 2 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over den almindelige Symptomatologi, 3 T.; pathologisk-therapeutiske Skriveövelser, 2—3 T., i 2det Halvaar. Dr. A. Buntzen: Ledede daglig den chirurgiske Clinik paa Frederiks Hospital; chirurgisk-cliniske Forelæsninger, Examinatorier samt Operationer, dagligen i begge Halvaar. I. Ibsen: Sandsoorganerne, 2 T.; det centrale Nervesystem, 2 T., i 1ste Halvaar; det peripheriske Nervesystem, 3 T.; den almindelige Anatomi, 2 T., Dissectionsövelser, 3 T. daglig i Vintermaanederne, i 2det Halvaar. M. H. Saxtorph: Sygdommene i det ossöse Væv, 2 T.; Halsens og Brystets chirurgiske Sygdomme, 2 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over Fracturer, 2 T.; Underlivets chirurgiske Sygdomme, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. M. Christensen: Cliniske Foredrag og Övelser 1 T. daglig, i begge Halvaar. Dr. E. Dahlerup: Veiledede daglig ved Sygesengen de Studerende i at kjende og behandle de indvortes Sygdomme. Dr. N. E. Ravn: Veiledning i at kjende og behandle indvortes Sygdomme, 6 T., i 1ste Halvaar; cliniske Övelser og Foredrag, 4 T.; Examinatorier, 2 T., i 2det Halvaar. S. E. Larsen: Cliniske Övelser, 2 T., i begge Halvaar. Dr. M. Hassing: Cliniske Examinatorier, samt Foredrag over veneriske og Hud-Sygdomme, 2 T., i 1ste Halvaar. A. T. Aarestrup: Cliniske Övelser, specielt med Hensyn til Diagnosen af Bryst- og Underlivssygdommene, 1 T., i begge Halvaar. Dr. A. Brünniche: Cliniske Övelser i Börnesygdommenes Erkjendelse og Behandling, 1 T., i begge Halvaar.

Privat-Docenter.

Dr. T. S. Warncke: Toxicologisk-chemiske Övelser, 2 T., i 1ste Halvaar; physiologisk- og pathologisk-chemiske Övelser, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. Howitz: Forelæsninger over Sygdommene i Livmoderen. Dr. L. W. Salomonsen: gjennemgik de vigtigste physiologiske Opdagelser og paaviste deres Betydning for Pathologien og Cliniken, 2 T., i begge Halvaar.

Det philosophiske Fakultet.

Dr. F. C. Sibbern: Logik, 3 T. i 1ste Halvaar, 2 T. i 2det Halvaar; Psycho logi, 3 T., i begge Halvaar; Examinatorier i begge Videnskaber, 2 T. i 1ste Halvaa 1 T. i 2det Halvaar. Dr. J. N. Madvig: Den klassiske Philologis Encyclopæd 4 T.; ledede paa Latin Fortolkningen af Tacitus's Historia, 4 T., i 1ste Halvaar; gjel nemgik examinatorisk de græske, fornemmelig de attiske Antiqviteter, 4 T.; öve de Studerende i Fortolkningen af Thukydids 6te og 7de Bog og nogle af Demo thenes's Taler, 2 T., i 2det Halvaar Dr. H. M. Velschow: Historiens Propædeuti i 1ste Halvaar; det europæiske Statssystems Historie fra Midten af det 17de Aa hundrede, 6 T., i begge Halvaar. Lic. R. Nielsen: Den philosophiske Propædeuti 4 T., Examinatorier, 3 T., i begge Halvaar. N. L. Westergaard: Sanskrit-Kursu for Begyndere, 2 T., i begge Halvaar; to Sanskrit-Kursus for Viderekomne, 4 T Fortolkning af Bhattikavya og af Rigveda, 2 T., i 1ste Halvaar; Fortolkning af Hit padeca, 2 T.; Fortolkning af Raghuvanca, 2 T., af Bhattikavya og Rigveda, 1 T., i 2d Halvaar. N. M. Petersen: Den islandske Litteraturs Historie, derefter Foredra over Forholdet mellem det danske og svenske Sprog, 2 T., i 1ste Halvaar; Foredra over den danske og svenske Sproglære, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. J. L. Ussing Den græske Konsts, navnlig Billedhuggerkonstens Historie, 4 T.; Övelser over Plat 1 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over de romerske Love og Senatsbeslutninger, d

ere bevarede i Indskrifter, 3 T.; Övelser over Terents' Adelphi, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. J. C. Hauch: Forelæsninger over Shakspeares Hamlet, 2 T., i begge Halvaar. Dr. F. E. Schiern: Det danske Folks og de danske politiske Forholds historiske Udvikling i Tidsrummet 1830—1848, 2 T., i 1ste Halvaar; de europæiske Folks politiske Historie fra 1830 til 1848, i 2det Halvaar. Dr. A. F. Mehren: Övelser med Begyndere i Læsningen af arabisk Prosa, 2 T., i 1ste Halvaar; Forelæsninger over Afsnit af den arabiske Grammatik, efter Zamachscharis al Mufassal, 2 T.; Kursus i Hebraisk for Begyndere, 2 T., i begge Halvaar; gjennemgik Hariris Makàmer, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. C. F. Allen: Hovedpunkterne af Handelens og Geographiens Historie i Middelalderen, 2 T., i 1ste Halvaar; Danmarks Historie under Christopher den Anden og Valdemar Atterdag tilligemed de to andre nordiske Rigers samtidige Historie, 2 T., i 2det Halvaar. Konrad Gislason: Afsnit af Njals Saga, 2 T., forklarede for Begyndere flere mindre Stykker Oldnordisk, 2 T., i 1ste Halvaar; Foredrag over Voluspà, for Begyndere, 2 T.; gjennemgik med Viderekomne deels prosaiske deels poetiske Stykker Oldnordisk, 2 T., i 2det Halvaar. Ludv. Oppermann: Den tydske Literaturs Historie i det 18de og Begyndelsen af 19de Aarhundrede, 2 T.; praktiske Sprogövelser, 2 T., i begge Halvaar. Vilh. Bjerring: Det franske Sprogs Orthoepi, 1 T., i 1ste Halvaar; det franske Sprogs Historie fra Renaissance-Perioden, 1 T., i 2det Halvaar; franske Skriveövelser, 2 T., i begge Halvaar. George Stephens: Miltons Poetical Works, 2 T.; engelsk Samtale, 3 T., i begge Halvaar. J. A. Worsaae: De Svenskes og Nordmændenes Færd i Österog Vesterleden, 2 T., i 1ste Halvaar; sammenlignende Archæologi, 2 T., i 2det Halvaar. N. Höyen: Den gothiske Bygningskonst, i 1ste Halvaar; Maler- og Billedhuggerkonstens Historie i Middelalderen, i 2det Halvaar. Dr. H. Bröchner: Foredrag over den græske Philosophies Historie, 1 T.; den philosophiske Propædeutiks sidste Halvdeel, 4 T.; Examinatorier over Propædeutiken, 2 T., i 1ste Halvaar; Examinatorier over Psychologi, 2 T.; Foredrag over Psychologiens förste Halvdeel, 3 T.; veiledede ved Valget af Kildeskrifter til Philosophiens Historie, i 2det Halvaar. Dr. C. W. Smith: Begyndelsesgrundene i det oldslaviske Sprog efter Mikloricha Chrestomathi, 2 T.; Forelæsninger over polske Digtere, 2 T., i 1ste Halvaar; Begyndelsesgrundene til det polske Sprog efter Czelakowskys Lærebog, 2 T., i begge Halvaar; gjennemgik det episke Digt „Pan Tadeusz“ af Mickiewicz, 2 T.; Begyndelsesgrundene til det russiske og serbiske Sprog, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. Fr. Lange: Orienterende Oversigt over den pædagogiske Konsts Historie og Theori med nærmere Hensyn til den höiere Skoles Virksomhed, 2—3 T., i 1ste Halvaar.

Privat-Docent.

Dr. G. Fistaine: Forelæsninger over Graeser: Poésies de V. Hugo, Lamartine, Delavigne, Beranger, 2 T.; gjennemgik Byrons The Corsair og Childe Harold, 2 T.; forklarede udvalgte Stykker af Fistaine: Saggi di Prose e di Poesie Italiane, 2 T.; franske og engelske Skriveövelser, i begge Halvaar.

Det mathematisk-naturvidenskabelige Fakultet.

Dr. G. Forchhammer: Jordbundslære, 3 T., i begge Halvaar: Slutningen af den almindelige Geognosi samt Danmarks specielle Geognosi, 3 T., i 1ste Halvaar; Krystallographi, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. F. E. A. Scharling: Almindelig organisk Chemi, samt de vigtigere Kapitler af Zoochemi, 3 T.; organisk analytisk Chemi, 2 T., 1ste Halvaar; uorganisk Chemi, 4 T., i 2det Halvaar; ledede Övelserne i det chemiske Laboratorium, 12 T., i begge Halvaar. J. Japetus S. Steenstrup: Hvirveldyrenes Beenbygning m. m., Forplantningen og Udviklingen i Dyreriget, samt Parasitismen, 2 T., Repetitorier, 2 T.; gjennemgik enkelte Emner for Viderekomne 2 T., i 1ste Halvaar; Overblik over Zoologien, 3 T.; veiledede de Studerende, 2 T., i 2det Halvaar. C. V. Holten: Chemisk Physik, 3 T., i 1ste Halvaar; mechanisk Physik, 3 T., i 2det Halvaar; Hovedsætningerne af Optiken, 2 T., i begge Halvaar.

Dr. H. d'Arrest: De almindelige Begyndelsesgrunde af Astronomien, 2 T.; den praktiske Deel af den sphæriske og theoretiske Astronomi, 3 T., i 1ste Halvaar; Solsystemets Indretning, 2 T.; Udsigt over Astronomiens historiske Udvikling, 2 T.; veiledede Viderekomne i praktisk Astronomi, i 2det Halvaar. Dr. A. Steen: Elementerne af den analytiske Plangeometri, 3 T.; Repetitorier i analytisk Mechanik, 2 T., i 2det Halvaar. Dr. A. S. Örsted: Mellem- og Sydamerikas plantegeographiske Forhold, 2 T., i 1ste Halvaar; almindelig Botanik, 4 T., de naturlige Familier, nærmest med Hensyn til Lægeplanter, 4 T., praktiske Övelser i at undersöge og beskrive Planter, 2 T.; ledede en botanisk Excursion hveranden Löverdag, i begge Halvaar; Ny-Hollands og Ny-Zeelands plantegeographiske Forhold, 2 T., i 2det Halvaar. F. Didrichsen: Almindelig Botanik, 2 T., de officinelle Planter og deres Systematik, 3 T., i 1ste Halvaar; praktiske Övelser i at undersöge og bestemme Planter, 2 T., ledede en botanisk Excursion hveranden Löverdag, i begge Halvaar. Dr. C. F. Lütken: Veiledede de Studerende ved deres Besög i det zoologiske Museum, 2 T., i 1ste Halvaar. J. C. Schjödte: Gjennemgik det kgl. naturhistoriske Museums Samlinger til Insekternes og Arachnidernes Udviklingshistorie, 4 T.; ledede Dissectioner af friske Dyr i Leddyrenes Række, een Formiddag om Ugen; veiledede ved entomologiske Undersögelser og Studier i 1ste Halvaar.

Privat-Docenter.

Dr. A. Steen: Determinanternes Theori samt nogle Anvendelser deraf, i 1ste Halvaar. Dr. Chr. Vaupell: Forelæsning over de danske Skove, i 1ste Halvaar.

Den polytechniske Læreanstalt.

Dr. G. Forchhammer: Jordbundslære, 3 T.; uorganisk technisk Chemi, 4 T., almindelig Geognosi samt Danmarks Geognosi, 4 T.; chemiske Övelser, 12 T., i 1ste Halvaar; Krystallographi, 2 T.; almindelig Chemi, 5 T.; chemiske Övelser, 12 T., i 2det Halvaar. J. F. G. E. Wilkens: Mechanisk Tecknologi, 5 T., i 2det Halvaar. C. G. Hummel: Mathematisk Physik, 3 T., i 1ste Halvaar; technisk Mechanik 7 T., i 2det Halvaar; Tegneövelser, 1½ T. daglig i begge Halvaar. Dr. E. A. Scharling: Organisk technisk Chemi, 4 T., i 1ste Halvaar; chemiske Övelser, 12 T., i begge Halvaar. C. V. Holten: Optik, 3 T., i 1ste Halvaar; den mechaniske Physik samt Varmelæren, 6 T., i 2det Halvaar. Dr. A. Steen: Analytisk Geometri samt rationel Mechanik, 6 T., i 1ste Halvaar; analytisk Geometri samt Functionslære og Algebra, 6 T., i 2det Halvaar. J. Th. Reinhardt: Zoologi, 2 T., i 1ste Halvaar. L. F. Holmberg: Fundering, 1 T.; Jordarbeide, 1 T., i 1ste Halvaar; Vei- og Jernbanebygning, 2 T.; Brobygning, 2 T., i 2det Halvaar. Fr. Kolling: Analytisk Mechanik, 8 T., i 1ste Halvaar; Functionernes Rækkeudvikling, Ligningernes Theori og Noget af den analytiske Geometri, 8 T., i 2det Halvaar. Descriptiv Geometri, 4 T., i 2det Halvaar.

6. Universitetsfesten i Anledning af Hans Majestæt Kongens Födselsdag fandt Sted Onsdagen den 23de October Kl. 12. Talen holdtes af Conferentsraad, Professor Madvig; Indbydelsesskriftet indeholdt en Afhandling af Professor N. M. Petersen: „Nogle Uddrag af Forelæsninger, vedkommende de nordiske Sprog." — Til Mindefesten om Reformationens Indförelse (21de November Kl. 12) blev indbudt ved et Skrift af Professor H. L. d'Arrest: „de instrumento magno aequatoreo in specula universitatis Hauniensis nuper erecto." Talen holdtes af Professor Fr. Hammerich (jvfr. S. 88). Dernæst bekjendtgjorde Universitetets Prorector Conferentsraad Professor G. Forchhammer Rector- og Decanvalgene for

næste Aar, ifölge hvilke Professor theologiæ C. E. Scharling er valgt til Rector, og Professorerne C. Hermansen, J. M. V. Nellemann, C. Otto, H. M. Velschow og A. Steen til Decaner i de forskjellige Fakulteter.

7. Studenterforeningen. (Meddeelt af Senioratet.) Det forlöbne Aar fra October 1860 til October 1861 har været temmelig rigt paa Begivenheder, der have sat Studenterforeningens Publicum i Bevægelse. — Strax i Begyndelsen af Aaret 1861 var det de diplomatiske Forviklinger med vore sydlige Naboer, der syntes kun at kunne löses ved Sværdet, som bragte et livligt Röre i hele Folket og selvfölgelig ikke mindst i Studenterverdenen. Den krigerske Stemning gav sig for Studenterforeningens Vedkommende Luft ved Oprettelsen af en Riffelskytteforening for akademiske Borgere, der den 4de April constituerede sig med c. 130 Medlemmer. Forskjellige Omstændigheder hindrede den imidlertid i strax at træde i Virksomhed, hvorimod den nu vil begynde sine Övelser i Begyndelsen af dette Foraar. — Som en Fölge af de nære Krigsudsigter var det ogsaa, at i Marts Maaned det store Flertal af de herværende slesvigske Studerende stillede sig til Krigsministerens Disposition under en mulig udbrydende Krig med Tydskland. I samme Maaned toges det forestaaende nordiske Studentermöde, der efter Aftale denne Gang skulde holdes i Lund og Kjöbenhavn, under Overveielse; men baade den i denne Anledning sammentraadte Comité og et den 27de Februar sammenkaldt almindeligt Studentermöde fandt, at de politiske Forhold da vare saa usikkre, at man ikke troede det rigtigt paa den Tid at lade en Indbydelse udgaae, og, da Forholdene i den nærmeste Tid ikke bedrede sig, maatte Studenterne give Slip paa deres kjære Haab i Sommeren 1861 at mödes med deres skandinaviske Brödre. — At Studenterne virksomt toge Deel i den Hyldest, der den 28de Juli bragtes Italiens Gesandt Marchese di Torrè Arsa, og i de Festligheder, hvormed Kjöbenhavn fra den 27de—31te Juli underholdt de Gjæster, der fra Flensborg, Aabenraa og Haderslev vare komne til Hovedstaden, er en Selvfölge. —

Med Hensyn til de mere specielle Studenterforhold maa erindres en temmelig heftig Strid, der i Begyndelsen af Aaret 1861 förtes i Foreningen om det Sted i Staden, hvor den paatænkte nye Foreningsbygning helst burde opföres, enten i Keisergaden i Nærheden af Universitetet eller i det tilkomne nye Kvarteer paa Gammelholm. En overveiende Majoritet af Deeltagerne i et almindeligt Studentermöde, der afholdtes den 13de Marts paa Universitetet, viste sig efter

en levende Debat for det sidste Alternativ, og støttet af denn talelse kjöbte Bygningscomiteen den 29de April en Grund paa melholm. Arbeidet med den nye Bygnings Opförelse paabeg kort efter, og vil Bygningen rimeligvis være fuldkommen til Foraaret 1863. For at erholde de tilbagestaaende Su der ville medgaae til dette Foretagendes Realisation, er der fornyede Opraab om Pengebidrag, ligesom der fra Studenterne er blevet arrangeret forskjellige Forlystelser for Hovedstadens licum, hvis Overskud er gaaet til Byggefondet. Saaledes o den 7de, 8de og 10de Juni paa Folketheatret en Studenterco af C. Ploug „Hr. Sörensen paa Eventyr“: disse tre Forestilli Forbindelse med de indkomne Pengebidrag og flere Forlystelse falde efter det Tidsrum, nærværende Beretning omfatter, hav bragt Byggefondet en Sum af c. 13,000 Rdlr.

Studenterforeningens Medlemmer have i Vintrens Löb l glæde sig ved talrige Foredrag og Oplæsninger, efter hvilke rerne i Almindelighed ere forblevne nogle Timer samlede ved r Sold. Saaledes oplæste Cand. theol. E. F. Koch den 13de O „et Bidrag til Studenterforeningens Historie i Aarene 1844- Skuespiller Mantzius underholdt atter iaar flere Gange Foren Medlemmer ved Oplæsninger: saaledes den 20de October af „U von Ithacia“, den 17de Novbr. og 1ste Decbr. af Poul Rytter dentercomedie „et Besög“, og den 20de April af Stykker af „ Paars“ og af Chr. Winthers „Træsnit“. Prof. H. C. Andersen lede et talrigt Publikum ved Oplæsningen den 15de Decbr. af og gamle Eventyr“. Cand. mag. C. Petersen holdt den 3die N et Foredrag over J. L. Heiberg; Cand. phil. E. Elberling de Decbr. og 6te April tvende Foredrag over nordamerikanske Fo Stud. theol. Wissing oplæste den 19de Decbr. en „Skizse af S terlivet“, og Stud. jur. S. Krarup den 16de Februar en N „Driverliv“. Althingsmand Brynjulfsson holdt den 23de Febr 16de Marts Foredrag over „Nordens verdenshistoriske Betyd Stud. Hansen den 23de Marts over „den litteraire Revolution lien i Aaret 1818“, Prof. Schiern den 23de April over „polske hold“.

Foruden ved Foredrag og Oplæsninger ere Foreningens Me mer i det forlöbne Aar blevne underholdte ved musikalske S foranstaltede af Musikinspecteuren og Sangforeningen, og ma som noget usædvanligt bemærkes, at der ved en af disse Af derholdninger, den 30te April, endskjöndt den gaves i Foren ingenlunde elegante Sal, var et talrigt Auditorium af det s

Kjön tilstede. Af Fester, der i Aarets Löb ere afholdte, maa nævnes: en Fest til Minde om Rahbek, afholdt den 18de Decbr., paa hans hundredeaarige Födselsdag, der indlededes ved et Foredrag af Cand. mag. C. Petersen, hvori R.'s Betydning for Vækkelsen af et aandeligt Liv blandt Studenterne paavistes. En Dobbeltkvartet bidrog ved sin smukke Udförelse af forskjellige rahbekske Sange til at forskjönne denne Aften. — Ved Julefesten den 29de Decbr. var Salen prydet med en Deel humoristiske Billeder af Foreningens Tegnere; tre store Juletræer prangede med Lys og Foræringer med morsomme Deviser, der oplæstes af Skuespiller Mantzius. Efterat Foræringerne vare uddeelte, samledes man til et stort, meget muntert Sold. — Den nordiske Höitid feiredes som sædvanlig den 13de Januar. C. Ploug aabnede Talernes Række med at mindes de i Aarets Löb henfarne nordiske Celebriteter. Foruden Foreningens Æresmedlem, Prof. Clausen, vare flere af Universitetslærerne tilstede, som Gjæster. havde vi iblandt os 6 Nordmænd, 1 Svensk og 1 Finne. Efter en Række Taler, der berörte Nordens og Danmarks Forhold, sluttedes Festen med et Leve for Norden. — Fastelavnsmandag indböd Kongen af Preussen til en storartet Fest i Anledning af sin Thronbestigelse. Festens Höitidelighed forögedes ved Tilstedeværelsen af Hs. Hellighed Paven, Dronningen af Spanien og Keiseren af China foruden af Deputationer fra de forskjelligste Egne af Jorden. Efter Presentationen dandsede de forsamlede Fastelavnsgjæster og sluttede Festen med et talrigt besögt Sold.

Fra det norske Studentersamfund modtog Foreningen i April en værdifuld Gave, nemlig Holbergs kolossale Buste af den norske Billedhugger Michelsen; den er opstillet i Conversationslokalet. — Foruden at vi nu og da have havt Leilighed til at see svenske og norske Gjæster, der enkeltviis besögte Kjöbenhavn, havde vi den Glæde i Juli Maaned at samles med den hertil Byen ankomne Upsalakvartet, der gav nogle Concerter til Fordeel for Upsalas Foreningsbygning. En Deputation af danske Studenter gjæstede endvidere i Mai Maaned Lund og deeltog i Festen i Anledning af Tiaarsdagen for Foreningens Indvielse; ligesom en Deputation herfra bivaanede Christianias Universitetsfest og den norske Foreningsbygnings Indvielse i September. Mange glade Minder have Deeltagerne i disse mindre skandinaviske Sammenkomster fört hjem med sig, ligesom ogsaa Önsket efter enhver af dem er blevet mere levende om i den nærmeste Fremtid atter at samles ved et almindeligt nordisk Studentermöde. I Anledning af den nysnævnte Fest i Christiania samledes Studenterforeningens Medlemmer til et Gilde den 2den

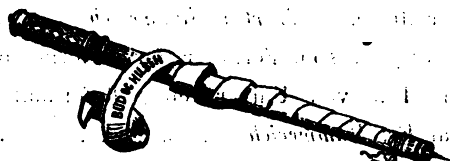
September, ved hvilket vi havde den Glæde at see Gjæster fra andre nordiske Universiteter iblandt os, og hvor Sangforening Kvartet atter ydede sin velvillige Assistance ved Udförelsen af Mængde smukke Sange.

Sangforeningen höitideligholdt den 30te Novbr. 1860 ved en sr Fest paa Skydebanen Afslöringen af Komponisten Prof. Hartma af Bissen udförte Marmorbuste, der i sin Tid skal opstilles i nye Foreningsbygning. Efter et livligt Festmaaltid tilbragte de U nogle Timer med Dands. — Ved Festen i Hörsholm i Anledning 100de Aars Dagen efter Hoveriets Aflösning i Hirschholm Amt 16de Septbr. assisterede en Del af Sangforeningen, hvis Medlem hos Stedets Beboere mödte den meest gjæstfri Modtagelse.

INDHOLD AF OTTENDE AARGANGS FÖRSTE HEFTE.

Til sin Ven skal man komme buden i Medgang,
ubuden i Modgang.

Peder Syv: Danske Ordsprog.

part 2

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

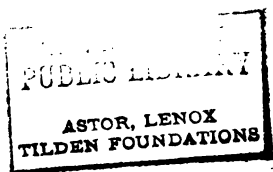
ÅTTONDE ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE,

UTGIFVET AF F. BRAUNE.

1862.

LUND.

TRYCKT UTI BERLINGSKA BOKTRYCKERIET.

Johan Messenius
som dramatisk författare.

Af Professor **Gustaf Ljunggren.**

Det råder en sällspord enighet i bedömandet eller rättare fördömandet af Messenii dramer. Skriftställare af olika vittra skolor, eljest så afvikande i sina meningar, stämma dock häri öfverens. Blom, den svenska klassicitetens kämpe, yttrar: "Det är sant, att Messenius var den förste Dramaturg i Sverige; men äfven den första och gröfsta, som börjat i en konst, den första och gröfsta, som tillyxade en menniskobild af stocken eller urhålkade en pipa af quistarna för att blåsa toner, hade utan tvifvel någon skum aning till regel och välljud, egenskaper, hvilka ej synas hafva ingått i Messenii begrepp." Hammarsköld, nyromantikernas litteraturhistoriker, jemförer "den svenske rimmaren" med Shakspeare och Hans Sachs samt sedan han visat, huru långt M. stannar bakom dessa båda, tillägger han: "Messenii dramer, indelade i fem acter, alla försedda med en så kallad Lustig Person, utan iakttagande af tidens, rummets eller handlingens enhet, äro högst platta, prosaiska, trögt framskridande och tråkiga, der skalden hvart ögonblick, i sina tunga, ogrammatikaliskt construerade knittelverser, faller ur costumen och sårar det skickliga, icke till följe af humo-

ristiskt egensinne, utan af ren oförmåga och bristande talent. Då för öfrigt dessa lustiga tragedier och ynkliga komedier äro äfven utan all sanning i afseende på tidens seder och bruk, hvilka naturligtvis icke kunde framställas af de all individualitet saknande personagerna, som hålla tal i dessa skådespel, måste man förundra sig öfver den lycka de på sin tid gjorde, om man ej erinrade sig, att allt, som tillhör ett folks historia, måste på detsamma göra den kraftigaste verkan, då det i en slags konstform framställes, helst om tillika, såsom här var fallet, det allmänna tänkesättet i anseende till rikets grannar finner sig smickradt. Det enda poetiska i dessa skådespel äro de sånger, hvilka här och der förekomma; men det är länge sedan bevisadt, att dessa icke tillhöra Messenius." Rydquist instämmer och säger: "I allt hvad Hammarsköld yttrar om Messenius finnes intet orätt eller oegentligt." Wieselgren medgifver, att Messenius ganska väl kan hafva författat de i dramerna intagna sångerna, han ursäktar äfven det platta hvardagsspråket i hans knittelvers med den anmärkning, att den tidens esthetiska grundsats fordrade, att allt skulle vara natursant; men när han skall uttala sitt totalomdöme om "den allmänt risade Dramaturgen," affärdar han honom med följande infall: "Väl önskade vi något lisa, men när vi fatta i boken med de lustige tragedier och ömklige komedier så går det oss, som när en af våra sällan men snillrikt skrifvande skalder

. . . . . beprisa ville
Tessin uti ett vittert gille,
Men kunde ej få tanken från
Hans stenstil och hans fosterson."

Assar Lindeblad är tydligen något tveksam, hvilket möjligen kommer deraf, att han icke blott genombläddrat, utan äfven läst Messenius. Väl förklarar han skalden "misslyckad," ja, han anser nödigt försäkra, att poesiens väsende icke nedsättes genom M:s dramer, "ty något äkta

poesiens väsende finnes icke i dem." Men längre fram heter det: "Det egentliga poetiska i hans pjeser ligger utan tvifvel i de fosterländska ämnena, och häri torde vi måhända finna orsaken till den lycka Messenii skådespel gjorde hos nationen." Och dertill fogar han, att Messenius ej alldeles saknade ingifvelse, utan att man, om ock sällan, varseblifver ställen, "som andas en poetisk aftonsuck." Atterbom är sträng; han anser öfverflödigt att orda om dessa dramer, hvilka andra tillfyllest fördömt; endast sångstyckena, hvilka han tillägger Messenius, förklarar han ingalunda förkastliga. Dietrichson förmenar, att de inflickade visorna äro gamla folksånger, hvilka passa in i komedierna som en äkta diamant i en messingskrona. "Stykkerne selv vare efter Tidsaldrens Smag moraliserende Trivialiteter uden Karekterer, uden Spor af Motiver for de i Stykkerne fremtrædende Begivenheder og fulde af Usandsynligheder."

Ensamt Messenii lefnadstecknare i "Biografiskt Lexikon" vågar ifrågasätta, att man något för hårdt förfarit mot den gamle skalden och han yttrar: "En uppskattning af den Messeniska dramatikens historiska betydelse och förhållande till föregående och samtida företeelser i andra länder kunde icke blott i kulturhistoriskt afseende blifva upplysande, utan ock gifva dessa visserligen för oss tråkiga rimverk ett intresse" [1]).

Att uppträda mot en så fast opinion, att vilja inlägga vad mot en så bestämd och så ofta uttalad förkastelsedom, tyckes kanske vittna om en väl långt drifven lusta att väcka uppmärksamhet genom meningar,

---

[1]) J. R. Bloms "Samlade skrifter" s. 207. — Hammarsköld, "Svenska Vitterheten" 2:dra Upl. s. 62. — Rydquist. Sv. Lit. För. Tidning 1834 s. 266. — Wieselgren, "Sverges sköna litteratur" III. s. 482, 487. — A. Lindeblad "Svenska Sången" s. 198, 199, 207, 208. — Atterbom "Svenska Siare och Skalder" II s. 52. — Dietrichson, "Læredigtet i Nordens Poetiske Litteratur" s. 93. — —A—Ö "Biografiskt Lexicon" 9 B. s. 301—3.

som afvika från andras. Vi skynda derföre att förklara, det vi i de flesta stycken ansluta oss till de ofvananförda författarna, *derest* Messenii dramer skola bedömmas efter måttstocken af det fulländade dramatiska konstverket; vi medgifva villigt, att dessa dramer för våra dagars läsare erbjuda föga njutbart, samt att det verkligen tarfvas en fast vilja för att genomgå dem. Men på samma gång måste vi tillägga, att det hela ställer sig något annorledes, om Messeniska dramat betraktas i dess förhållande till samtida företeelser på detta område inom vår litteratur, samt om man ser det med samtidens ögon och fäster tillbörligt afseende på de tidsomständigheter, under hvilka det tillkommit. Ur denna synpunkt bör skaldens verksamhet framställas [2]). Detta är den rättvisa han har att fordra af häfdatecknaren, och förrän hans sak blifvit öfversedd och granskad efter dessa grunder, förr har icke slutdom fallit i målet.

Johan Messenius var född 1579 (enligt andra 1581) i byn Freberga, en mil från Vadstena. Fadren, som var mjölnare, dog 1588, och följande året sände modren, då omgift, den 10:årige sonen till Vadstena skola. I denna stad, der den heliga Brigittas ben hvilade och der det ryktbara brigittinerklostret blomstrat, funnos sannolikt många hemliga anhängare af den gamla läran, och det var sålunda redan i skolan, som Messenius insöp sin kärlek för katolicismen. Presten Mogens Andersson sände 1595 den hoppgifvande ynglingen, utan föräldrarnas vetskap, till Jesuiterskolan i Brunsberg, hvarest då danades missionärer till nordens omvändelse. År 1603 lemnade Messenius Brunsberg och besökte Krakau, samt året derpå Rom, hvarifrån han dock snart återvände och mottog doctorsgraden i Inspruck år 1606, samt blef samma år i

---

[2]) Det är så mycket underligare, att man ej ur denna synpunkt bedömt Messenius, som man ändock gjort honom den äran, att efter honom benämna hela litteraturperioden det "Messeniska tidehvarfvet."

Prag af kejsaren nämnd till *Poeta Cæsareus*. Sedan begaf han sig till Danzig, grundlade der en skola och gifte sig 1607 med Lucie Grothusen, dotter af Arnold Grothusen, konung Sigismunds fordne informator. — År 1608 erhöll han tillåtelse att återvända till fäderneslandet, gick då trohetsed åt Carl IX och afsvor för all framtid gemenskap med katolikerna och de polska Wasarna. Följande året blef han anställd som *juris et politices* professor vid Upsala universitet och utvecklade der stor verksamhet. Utom det att han nitiskt skötte sitt lärarekall, studerade han med största flit fäderneslandets häfder, utgaf flera arbeten och gaf de studerande enskilt undervisning i vältalighet och poesi. I dedikationen till komedien "Svanhvita" yttrar han om sig sjelf, att under de fem år han varit i fäderneslandet, hade han "beskrifvit på latin och svenska och af trycket på egen bekostnad låtit utgå 16 stycken böcker, hvilka många Sveriges andliga och verldsliga handlingar utvisa; och icke dess mindre läsit för riksens ungdom dessemellan uti akademien och i hans eget hus under tiden fem, sex och sju timmar om dagen." Messenii snillrikhet och behag i framställningen samlade kring honom många lärjungar, äfvensom många adliga familjefäder satte sina söner under hans enskilda ledning. Med dessa sina lärjungar utförde han sina komedier, hvilka alla han skref under sitt vistande i Upsala, till en del kanske å embetes vägnar; ty åtminstone några år derefter räknades det som en skyldighet för professoren i vältaligheten att undervisa de studerande uti att spela komedi. Men hans okufliga trätlystnad, hans häftighet, öfvermod och opålitliga karakter skaffade honom snart ovänner. Han beskylldes för en högst skadlig efterlåtenhet mot så väl sina enskilta lärjungar, som mot andra studenter, hvilka för sedeslöst lefverne blefvo förviste från högskolan. Härtill kommo misstankarne för krypto-jesuitism, kanske icke så ogrundade, trots allt hvad han under sitt vistande i Sverige

skref mot jesuiterna och katolicismen. Messenii förnämsta motståndare var den utmärkte Johannes Rudbeckius, hvilken såsom ledare af ett privat collegium likaledes samlat kring sig många lärjungar. Ungdomen delade sig nu i tvenne partier: Messenianer och Rudbeckianer, hvilka genom ständiga tvister och slagsmål störde lugnet i universitetsstaden, under det att particheferna med oquädinsord och äreröriga beskyllningar kämpade mot hvarandra i Consistorium. De mest skandalösa uppträden föreföllo, och Messenius trotsade öppet de akademiska myndigheterna. Slutligen måste regeringen gripa in, och Oxenstjerna aftvingade de stridande en förlikning. Men då man med skäl icke litade på förlikningens långvarighet, så flyttades begge från Upsala. Rudbeckius blef konungens hofpredikant och Messenius blef 1613 riksarkivarie i Stockholm samt följande året assessor i Svea hofrätt. Men redan 1616 blef Messenius anklagad för förrädiska stämplingar till de polska Wasarnas förmån samt för brefväxling med jesuiterna; han blef öfverbevisad inför Svea hofrätt och sattes i fängelse på Kajaneborgs fästning i Finland, der han efter egen uppgift på ett hårdt och ovärdigt sätt blef behandlad. Lindring i sitt fängelse erhöll han först 1635, då han flyttades till Uleå. Men han dog redan året derpå, öppet bekännande sig till romersk-katolska religionen. Under hans 20:åriga fångenskap var arbetet på Sverges historia hans enda tröst; han skref under denna tid sin ryktbara *Scondia Illustrata* i 20 band, hvaraf dock endast 14 äro utgifna. Messenius, "riksgrälmakaren," som han af Atterbom kallas, har blifvit hårdt bedömd. Han står ensam, sin egen advokat, gent-öfver de många samtida fienderna, hvilka mot honom vittna. Men hvad helst man må säga om hans tvetydiga karakter, om hans förställning eller ombytlighet — hvilket det nu var — i religionsfrågor, så måste man dock göra honom den rättvisan, att han varit en varm fosterlandsvän, som, huru än hans öden vexlade, likväl bibe-

höll kärleken till fäderneslandet och det lifligaste intresse för dess rika historiska minnen. Hans hela verksamhet bestyrker, att han var genomträngd af den "sköna lärdom", som han ur Cicero anför i sin ofvannämnda dedikation: "menniskan är icke allenast för sin egen nytta, utan ock för sitt *fäderneslands* bästa född till verlden" [3]).

Det svenska dramat före Messenius är i högsta grad torftigt. Att medeltidens mysterier och moraliteter va it kända i Norden, är visserligen ganska troligt, men lika troligt är, att de icke haft någon stor utbredning, ty dels finnas efter dem endast få spår, dels iakttaga skriftställarna om dem en tystnad, som bildar en skarp motsats till berättelserna om dem från andra länder. Vid reformationstiden infördes från Tyskland det s. k. "Skoldramat." För att öfva skolungdomen i latintalande lät man i Tyskland lärjungarna lära sig utantill stycken ur Terentii och Plauti komedier, hvilket snart ledde till ett ordentligt utförande af hela komedien. Deraf blef åter en följd, att lärarna sjelfva skrefvo komedier. Men då dessa på samma gång måste hafva för ändamäl att bilda lärjungarne i religiöst och moraliskt hänseende, så hämtade man efter mysteriernas förebild helst ämnena ur biblen och komedien blef oftast en slags predikan, en parafrasering af bibelordet. Till en början skrefvos komedierna på latin, men i den mån det religiösa och sedliga ändamålet trängde undan det rent pedagogiska, och kanske äfven i den mån allmänhetens intresse för dessa stycken tog till, blefvo sådana äfven författade på modersmålet. Reformatorerna omhuldade mycket denna skolkomedi, och vårt älsta drama, "Tobie Commedia," kan betraktas som en sådan skolkomedi; den är dessutom, som man tror, författad af reformatorn Olaus Petri. Utom denna komedi känner man före Messenii tid endast tre andra: "Josephi

---

[3]) Biografiskt Lexicon: artiklen Johan Messenius. Norlin, "Johannes Rudbeckius" Upsala 1860.

Historia" (tryckt 1601) och "Konung Davids historia" (tryckt 1604), båda af samma författare, samt "Holofernis och Judiths historia" [4]). Af dessa fyra hafva vi endast haft att tillgå Tobie-Comedia och Josephi Historia; båda hafva prolog och epilog, den förra tre, den sednare sju akter, sakna scenindelning och äro rena omskrifningar af bibeltexten utan att förråda en aning om dramatisk konst. I Tobie Comedia äro öfverallt sedolärande betraktelser inflickade; men i Josephi Historia äro dessa uteslutande förlagde i epilogen. Davids Historia, som har samma författare som Josephi H., är förmodligen af samma halt som denna, hvilken sednare är i flera hänseenden betydligt underlägsen Tobie Comedia. Om "Holofernis och Judiths historia" känna vi blott hvad Hammarsköld har att säga; han finner den bättre anlagd än de ofvannämnda, med en viss upphöjning och styrka i dictionen. Alla behandla de, som man finner, bibliska ämnen, hvarmed förenats ett didaktiskt syfte. Att de varit skrifna för att uppföras; och icke för att blott läsas, torde man väl kunna antaga för gifvet. Om "Holofernes och Judith" känner man detta med bestämdhet. Möjligen hafva de spelats vid hofven. Åtminstone känner man, att Carl IX både som hertig och konung låtit för sig uppföra skådespel. Men lika sannolikt är, att de blifvit uppförda vid skolorna. Ty ehuru underrättelserna om komediers uppförande vid svenska skolorna icke äro äldre än från början af 1600:talet, så går dock troligen detta bruk vida längre tillbaka. Med säkerhet vet man, att i Danmark komedier uppförts vid skolorna under hela 1500:talet, så i Aarhus,

---

[4]) Hammarsköld (o. a. sk. s. 60) anför som ett dramatiskt stycke "Om Menniskones skapelse och fall", hvilket finnes i mss på Kgl. Bibliotheket, men tillägger, att "det snarare är hvad tyskarna kalla Ein "Scwank" än ett ordentligt skådespel, ehuru det enligt anteckning i handskriften, varit ageradt." Har det någon likhet med Hans Sachs' Schwänke, så kan det svårligen räknas till den dramatiska litteraturen.

Odense, Ribe, Viborg och Helsingör m. fl. st. Man torde då kunna antaga, att detta bruk icke heller under nämnde århundrade varit främmande för svenska skolungdomen, äfven om icke, som Overskou påstår, Sverge hämtat sin gamla dramatiska litteraturs mönster från Danmark [5]). Messenius går och gäller för att först hafva infört komedispelandet vid *universitetet*, och hans fiender förebrå honom, att han endast underviste ungdomen i att spela svenska komedier, dansa, sjunga och fäkta [6]). Men äfven här är bruket äldre. Johannes Rudbeckius lät lärjungarna i sitt privata kollegium uppföra Terentii "Eunuchus" på originalspråket år 1610, således året innan Messenii första komedi "Disa" blef gifven. Att den akademiska ungdomen spelade komedier ansågs icke blott lofligt, utan äfven nyttigt. Rudbeckianerne uppförde icke endast Terentii "Eunuchus", som ofvan är sagdt, hvarvid erkebiskopen, akademiens rektor och professorer jemte så många studenter och borgare, som kunde rymmas på Collegiets gård, voro närvarande såsom åskådare, utan samma år gafs äfven Terentii "Andria," ena dagen på latin och den andra på svenska. Följande året spelades Euripidis "Cyclops" på grekiska, hvarvid voro närvarande professorerna och stadens förnämsta borgare, hvilka åskådare funno sig så roade, att stycket måste dagen derpå gifvas ånyo; och år 1612 uppfördes under Rudbeckii ledning en annan af Terentii komedier. Som bevis derpå, att man i Sverige betraktat universitetsungdomens komedispelande ur samma synpunkt, som det sågs af de tyska universitetslärarne och reformatorerna, kunna vi

[5]) Overskou: "Den danske Skueplads" I s. 33—44.

[6]) Denna beskyllning riktas mot honom af Eric Tegel, se Norlin l. c. s. 44. — I "Åbo Tidningar" 1792 n:o 22 heter det: "Sedan den namnkunnige Joh. Messenius utur Jesuiternas skolor hämtat med sig den seden, att ibland andra öfningar låta den akademiska ungdomen i Upsala uppföra skådespel" o. s. v. — Äfven Hallenborg i sin "Svea Rikes historia under Gustaf Adolf den stores regering" T. IV. s. 845 anför Messenius som den der börjat med att låta studenterna spela komedier.

anföra, att då Gustaf Adolf på mötet i Stockholm hemställde till rikets biskopar att föreslå på hvad sätt lärdom och kunskaper måtte befordras i Riket, anseende för ett bland de betydligaste fel att Akademierne och skolorna voro illa inrättade; så framställde dessa ett förslag, hvaruti bland annat yrkas, att professoren i vältaligheten skulle undervisa de studerande att spela komedier [1]). Också finner man, att Messenii efterträdare, professoren i vältaligheten Andreas Prytz sjelf skrifvit svenska komedier och låtit ungdomen uppföra dem.

Messenius är sålunda hvarken den förste eller den ende, som vid denna tid inöfvade studenterna i komediers uppförande, och då han af sednare skriftställare nämnes som den förste, så kommer sig detta kanske deraf, att hans komedier väckte så mycket uppseende, att de bragte de äldre i glömska. Ty i sjelfva verket sticka hans dramer så betydligt af emot de föregående, att man ej kan undra på om de af samtiden skattades högre än dessa. Hammarsköld medgifver, att de på sin tid gjorde mycken lycka, och Lindeblad säger dem hafva varit lästa och omtyckta af hof och stad.

Messenius har skrifvit sex komedier, af hvilka endast fyra äro tryckta. "Disa", hans första och kanske mest omtyckta stycke, uppfördes vid Distingsmarknaden i Upsala d. 17—18:de Februari 1611. "Svanhvita," tillegnadt åtta af rikets förnämsta fruar, gafs vid Eriksmässemarknaden i Upsala 1612. Man ser att Messenius helst förlade representationerne till sådana tider, då en mängd besökande strömmade in till staden. "Signill" åter gafs på Stockholms slott d. 4 Nov. 1612 till firande af Hertig Johans af Östergöthland biläger, och representationen bevistades af konungen, drottningen och hela hofvet. Bland de fyratio studenter, hvilka deri uppträdde, voro endast fyra frälse, nemligen Knut Soop, Johan Liljehöök, Melchior von Warnstedt och Gustaf Arvidson

[1]) Hallenborg l. c. s. 843—5.

Posse, hvaraf man kan finna, att den mot M. riktade beskyllning, det han företrädesvis samlade kring sig de unga ädlingarna, ej är rätt grundad. Märkligt nog spelade alla dessa fyra förnäma herrar rollen af pigor eller tärnor. Bland de öfriga spelande påträffar man många, hvilka sedan blefvo prydnader för kyrkan och läroverken. Så gafs Starkotters roll af Jonas Petri Gothus, sedan biskop i Linköping; Slugspråker Anklagare af Olaus Laurelius, sedan biskop i Westerås; drottning Asta af Johan Math. Gothus, äfvenledes sedan biskop; drottning Göya af Harald Wallerius, sedan professor och aktad musicus; Storbjörn marskalk af Andreas Petr. Grubb, bekant för skrifter i philologi och historia; bland "Larvatores" märkes den framtida häfdatecknaren Ægidius Girs, och epilogen framsades af Sven Camenius, sedan superintendent i Carlstad. — "Blancka Märeta" uppfördes i Stockholm d. 3 och 4:de Maj 1614 och gafs till afsked af Messenii gamla lärjungar; här anträffas bland aktörerna icke mindre än femton adelsmän, neml. utom de fyra ofvannämnda, fyra Hornar, Thott, Bjelke, Kyle, Flemming m. fl.; de ofrälse aktörerna voro 21, af hvilka nio förut deltagit i uppförandet af Signill, och bland dessa Ægidius Girs, Andr. Grubb, och Johan Matthiæ. I prologen kallas de frälse skådespelarna "De ädle studenter af slägt och dygd," och de ofrälse "Deras medbröder förutan blygd." — Utom dessa fyra stycken, hvilka alla äro tryckta, har M. äfven skrifvit "Christmanna Comedia," handlande om christendomens införande i Sverige, samt "Gustaf I:s Comedia." Båda dessa äro otryckta, och vi hafva icke till dem haft tillgång [*]).

I kompositionen sluta sig Messenii dramer till de äldre skoldramerna och hafva alla ett mera episkt än dramatiskt kompositionssätt. Men detta fel vidlåder hela det nyare dramat i dess uppkomst. Mysterierna voro en-

[*]) Hammarsköld l. c. s. 63 uppgifver de fullständiga titlarna till alla dessa komedier.

dast en i dialog upplöst framställning af biblens berättelser; och utan all dramatisk afrundning kunde ett sådant skådespel släpa sig fram från verldens skapelse till yttersta domen eller från Jesu födelse till hans död och uppståndelse. De nationella dramer, hvilka i England omedelbart ur mysterierna utvecklade sig, hafva samma episka karakter, och ännu i Shakspeares dramer ur den engelska historien ser man efterverkningarna af detta kompositionssätt. Så äro nu äfven Messenii historiska dramer dialogiskt utförda berättelser ur den profana historien, liksom de bibliska dramerna voro det ur den heliga historien. Den episka berättaretonen träder ofta alldeles obeslöjad fram; såsom då Messenius ofta låter de uppträdande personerna sjelfva presentera och beskrifva sig för åskådarna. Än tydligare visar sig detta element i det obesvärade förfarandet med tid och rum. Samma person kan i samma scen säga en replik i öster och en i vester; i samma scen kan ett beslut både fattas och berättas vara verkställdt, ja än mera, der kunna äfven omtalas följderna af verkställandet. Detta är tydligen en reminiscens af den berättande formen, ty i en berättelse kan man ju, öfverhoppande alla mellanleder, säga: "så sade han och följden deraf blef" o. s. v. Väl framställes äfven mycket af sjelfva handlingen i berättande form, och det kan ej annat vara, då framställningen gemenligen upptager en lång tidrymd. Men *deri*, att alla vigtigare momenter af handlingen tilldraga sig på scenen och icke omtalas såsom försiggångna utom densamma, röjer sig dock hos Messenius öppet öga för dramats egendomlighet. Så framställas på scenen i "Blancka Märeta:" Magnus Ladulås, tagande afsked med sina söner och med Torkel Knutsson; drottning Märta, uppeggande Birger mot sina bröder; hertigarnes landsförvisning; konungens fängslande på Håtuna och hertigarnes i Nyköping o. s. v. Häri ligger onekligen ett steg framåt. Deremot äro händelsernas sammanlänkande såväl som den yttre motiveringen ofta vårdslösade. Hvad som på

scenen i hemlighet öfverenskommes emellan två personer, det veta ögonblickligen alla, utom naturligtvis de, i hvilkas intresse det kunde ligga att derom erhålla kännedom. Att t. ex. i "Signill" det är på rivalen Hildegissels anstiftan som Boolwis uppretat Signills bröder mot Hagbard, det veta alla utom kungasönerna sjelfva. På samma sätt är i "Blancka Märeta" en budbärare straxt tillreds att för hertigarne omtala hvad konungen och drottningen sins emellan hemligen öfverenskommit. Men om än Messenius tyckes hafva insett, att det är handling, som skall på scenen framställas, och står han än i detta hänseende framom sina föregångare, för hvilka samtalet var allt: så har han dock liksom dessa endast haft ett dunkelt medvetande derom, att endast den handling är sant dramatisk, som utvecklas ur de handlande personernas inre. Derföre är det äfven illa beställdt med den inre motiveringen, och någon karakersteckning finner man icke hos honom lika litet som hos de andra författarne från samma tid. Synes det än stundom som om en bild af karakteren föresväfvat författaren, så är denna dock endast angifven med allmänna drag, och någon konsequent genomförd teckning må man icke vänta. Sällan finner man, att personerna förråda någon känsla eller någon lefvande åskådning af sin ställning, och öfvertalandet, öfvertygandet och öfverbevisandet fordra ringa utrymme. Det synes nemligen mera komma an på att framställa *hvad* som sker, mindre *hvarföre* det sker; och detta har sin grund i det episka uppfattningssättet. På ett och annat ställe är det dock som ville passionen bryta fram, det är som om den situation, hvari hjelten är försatt, liksom pressade honom till ett känsloutbrott; men det ohandterliga språket, den släpiga rimmade knitteln lägger hämmande band på känslan, och endast stammande ljud förråda vallningen i själen.

Om således Messenius i det egentligen dramatiska icke så synnerligen mycket öfverträffar sina föregångare, så må man besinna att en konstarts utveckling icke all-

tid går i en snörrätt linea, så att det blott är det väsentliga deri, som är stadt i en jemt fortgående utbildning, utan stundom går framåtskridandet i besynnerliga krokar och omvägar samt betecknas endast genom utbildandet af biomständigheter eller af till utseendet obetydliga, blotta yttre hjelpmedel; ehuru man vid närmare påseende skall finna, att äfven dessa syfta på och bidraga till framarbetandet af konstartens egentliga väsende. Messenii förtjenster om vårt drama äro att söka på en sådan omväg; han införde en mängd nyheter och ändringar i den form, som skoldramat hos oss hade, hvilka nyheter tillräckligt förklara det uppseende hans arbeten väckte.

Den förnämsta och vigtigaste af M. införda nyhet i vårt skoldrama, är utan tvifvel den, att han valde sina ämnen icke ur biblen, utan ur Sverges historia, och framställde bilder ur folkets egen forntid till folkets beundran. Det är ungefär vid samma tid som fosterländskt historiska ämnen dramatiskt bearbetas i de båda länder, der ett sjelfständigt nationellt drama finnes: England och Spanien. I England faller det historiska dramat emellan åren 1580 och 1600 och det öfvervägande antalet dramer tillhör tiden efter 1588 eller den tid, då nationalmedvetandet fick en så kraftig lyftning genom den stolta Armadans krossande mot östatens kritklippor och dess söners patriotism. Kring 1580 började i Spanien Juan de la Cueva att dramatisera fosterländska ämnen: således på en tid, då landet befann sig på spetsen af politisk inflytande och var den erkändt mägtigaste stat i verlden. Under liknande förhållande se vi det historiska dramat upptaget i Holland; det var under och efter affallet från Spanien som historiska dramer här florerade. Äfven Hans Sachs finna vi i medlet af 1500:talet hafva behandlat ämnen ur gamla och medeltidens historia, såsom ur den förra Lucretia, Virginia, Cleopatra, ur den sednare Andreas, konung af Ungern, Hertig Wilhelm af Österrike. Men denne skald, som dramatiserade allt hvad han kom öf-

ver, leddes mera af slumpen än af patriotism vid valet af dessa ämnen, och aldraminst afsåg han väl dermed att tillfredsställa något klart insedt tidsbehof. Det är emellertid reformationstidehvarfvet, som framalstrat det nyare historiska dramat, och öfverallt, der det framträder, står det i samband med en höjning i nationalmedvetandet. En sådan inträffade äfven i Sverige under denna tid. Landet hade utträdt ur unionskrigens stormar och under Wasakonungarnas ledning förkofrats i det inre och fört lyckliga krig med grannarne. Det beredde sig till den verldshistoriska mission, hvilken det några år derefter hade att utföra. Att Messenius nu uppträder med det historiska dramat, synes oss derföre ingalunda en blott tillfällighet; åtminstone är säkert att han med detta träffade tidens smak. Huruvida Messenius haft exempel från främmande land för ögonen, vilja vi tillsvidare lemna derhän, men otvifvelaktigt leddes han mest af sitt eget lefvande historiska sinne, af sitt varma intresse för fäderneslandets häfder och af sin önskan att i folkets sinne upplifva de gamla minnena. Att fäderneslandets historia var och förblef hans planers älsklingsmål, hans käraste sysselsättning, det kan man finna äfven deraf, att hvad han mot slutet af sitt lif utförde i sin "Scondia Illustrata" i häfdateckningens form, det hade han tidigare för plan att framställa i dramatisk form. I företalet till "Svanhvita" säger han sig erna, "att författa hela Sverges Rikes historia uti 50 komedier och tragedier och dem offentligen exhibera." Att anse honom härvid hafva tagit Shakspeare till mönster, är fullkomligt oberättigadt; ty oafsedt, att Messenius skulle ganska väl af sig sjelf hafva kunnat falla på denna tanke, så är det derjemte temligen otroligt, att han ens kände till Shakspeare och hans dramer. Shakspeares dramer skrefvos endast för att uppföras, och det var först år 1623 som de samlades och utgåfvos på trycket; om deras rykte på denna tid sträckte sig utom Englands gränser, är ännu outredt. Emellertid

har Messenii öppna framläggande af sin plan kommit att stå honom dyrt hos efterverlden; ty hos litteraturhistorici har den genast ledt tanken på Shakspeare och framkallat en jemförelse, som för Messenius blir allt annat än smickrande. En sådan jemförelse anställer Hammarsköld på fullt allvar. Men dylika jemförelser emellan ojemförbara författare äro icke blott orättvisa, de äro äfven förvillande, ty de förrycka ståndpunkten för det rätta bedömandet. Hvilken, äfven af nyare tidens förnämsta dramatiska skalder, krymper icke ihop vid sidan af Shakspeares jättesnille? Och hur skall det då gå för den arme Messenius?

Det var icke en tillfällighet, det var af lefvande öfvertygelse, som Messenius valde historiska ämnen såsom de lämpligaste för dramat.

"Hvarföre hålles Comedier rätt
När de framställes på detta sätt
Af *inländske historier* på gammalt vis
Hvilka i alla land vinna sitt pris
Och här hos oss af förståndige män,
Sitt beröm hafva haft och hafva än."

heter det i Epilogen till Blancka Märeta. Men då han skall angifva, hvarföre inländska historie-komedier äro att föredraga, så går det enligt tidens uppfattning derpå ut, att de innehålla en mängd nyttiga lärdomar. Klart är, att Messenius, den akademiske läraren, som vid ett protestantiskt universitet skref komedier för att uppföras af den studerande ungdomen, icke fick förbise det moraliska ändamålet. Nyttiga och goda lärdomars inpräglande var ju den tidens hufvudfordran på det allvarliga dramat. Men på samma gång förmärkes hos honom en sträfvan att i detta hänseende emancipera sig eller åt minstone inskränka det didaktiska på minsta möjliga mått; och han synes i sjelfva verket mera lägga an på att roa och behaga än på att undervisa. I "Disa," hans älsta stycke, finnes icke ett ord i sedolärande syftning

den framställda handlingen upptager skalden så uteslutande, att han icke får tid med annat; icke ens epilogen innehåller några goda lärdomar. "Svanhvita" är ock i saknad af det didaktiska elementet, om man ej vill dit-räkna, att på tvenne ställen alla och enhvar åtvarnas att icke gifva sina barn stjufmoder; deremot framställas i epilogen några moraliska sanningar och klokhetsreglor, hvilka sägas följa som resultat af komedien. I "Signill", som icke uppfördes i Upsala, utan vid en hoffest, uppträder didaktiken i satirens form, och tragedien öppnas med några scener, hvilka bilda ett litet helt för sig, och hvari skalden gisslar den dåtida ungdomens klemiga uppfostran; i stycket förekommer vidare ett utfall mot hoflismare; detta är allt. Epilogen är hållen i skämtsam ton och upptager som "sens moral," att

"Älskog må man väl i äran öfva,
Och hvad kärlek är i verlden pröfva,
När blod är varmt och kinderna röda."

— — — — — — — — — — — —

"Allt frieri bör visst med hast gå fort
På en afton låt allting blifva gjordt;"

eljest komma ovännerna och förhindra det och berätta:

"dig hafva krokota ben
Om kroppen icke vara mycket len.
Till häst och sängs vare litet frisk" o. s. v.

Att Messenius, då han sålunda ögonskenligen försummar det som oundgängligt ansedda didaktiska elementet, har kunnat vara ledd af en poetisk instinkt, är väl icke så alldeles omöjligt; ty att han icke saknade poetiskt sinne visa så väl de i dramerna inströdda visorna som ock hans latinska *Carmina*. Men klart är ock, att hans fiender och tadlare skulle sätta denna uraktlåtenhet i samband med hans krypto-jesuitism och se deruti blott ännu ett försök att behaga och ställa sig in hos ungdomen och massorna, för att sedan så mycket lättare kunna på dem utöfva inflytande och bearbeta dem för sina hemliga re-

ligiösa och politiska ändamål. Då Tegel, som vi ofvan anfört, förebrår honom, att han blott lärde ungdomen spela svenska komedier, så sigtar detta tydligen derpå, att hans stycken endast afsågo nöje, men ej någon omedelbar nytta. Visserligen var det svårt att äfven ur de latinska och grekiska komedierna göra många hälsosamma "extracter;" men dessa uppfördes också endast för språköfningens skull och deri låg deras nytta. Att emellertid Messenius varit utsatt för skarpa anmärkningar för sina komediers skull och att dessa till en del gällt bristen på sedolärande innehåll, det synes oss klarligen framgå ur hans sista skådespel, tragedien "Blancka Märeta." Ej nog med att han i epilogen prisar och lofsjunger sig sjelf — det gör han konsequent i alla sina epiloger — men han uppträder här med mera eftertryck mot sina fiender och försvarar sina komedier mot deras anfall. Vi hafva ofvan anfört hans yttrande om "inländska historier," och dertill lägger han nu betraktelser öfver omöjligheten att kunna göra alla till lags, och han låter förstå att både okunnighet och afund äro med i spelet mot honom.

"En part lasta, som saken ej förstå,
Andra förtryta man kan göra så."

Och dertill kommer, att han icke blott i sjelfva dramat begagnar alla tillfällen att komma fram med lärorika tänkespråk och allvarliga reflexioner, utan i epilogen riggtigt äflas han att påpeka den massa af godt och nyttigt, hans stycke innehåller. Han tyckes vilja rätt tydligt visa, att han är lika god moralist, som trots någon, och så uppradar han till läsarens häpnad en ändlös förteckning öfver moraliska frukter, fallna från "Blancka Märeta;" man lärer der t. ex., att de, som bäst stå, må akta sig att falla, att älska rättvisan, att icke lyssna till onda rådgifvare, att älska bröder och anförvandter, att mot dem handla rätt och ej jaga dem från län och land, att icke bortskänka land och härader, att försvara de gränser, hvilka fäderna utstakat, att förfäkta Guds ord, jemte annat mera.

Äfven i prologen begagnar han tillfället att uttala sig i samma syftning; komedier, heter det der, skola lära unga personer dygd och ära, skickliga seder och verldens svek. Denna så att säga öfverdrifna moraliska tendens i detta stycke visar bäst, att den här endast har betydelsen af en demonstration mot tadlarna och för öfrigt icke var i Messenii smak. Äro hans dramer än triviala, så äro de dock icke "efter Tidsaldrens Smag *moraliserende* Trivialiteter," såsom Dietrichson säger.

Hans sträfvan att roa intygas ytterligare af hans bruk att låta det löjliga växla med det allvarsamma i dramerna, ett bruk, som icke återfinnes i våra äldre bibliska skoldramer, men deremot tillhör medeltidsdramat och, som bekant, ingår såsom ett väsentligt kännetecken på hela den gren af det moderna dramat, hvilken, utgången ur medeltidsdramat, bildar motsatsen till den antikiserande rigtningen inom denna konstart. I svenska skoldramat var sålunda äfven detta en nyhet. Väl kallar M. tvenne af sina stycken tragedier och tvenne komedier; men hela skillnaden emellan tragedi och komedi består för honom blott deri, att den förra har ett olyckligt och den sednare ett lyckligt slut; för öfrigt behandlas båda på alldeles lika sätt, och det komiska elementet har lika stort utrymme i båda, ja det är nästan mera framstående i tragedien Signill än i komedien Svanhvita. Det är sant, svårligen lär väl någon i våra dagar ens draga på munnen åt sådant, som kanske framkallade hjertliga skrattsalfvor af våra förfäder på 1600:talet; men så är också ingenting mera beroende af tidsomständigheter, smak, lynne, bildningsgrad och uppfostran än just det löjliga. Hvad den ene finner löjligt, finner icke den andre, och hvad som roar i dag, roar icke i morgon. Det är en gammal erkänd sanning, att man kan bedömma en persons bildningsgrad efter det, som han skrattar åt; och detta gäller icke blott om enskilta personer, utan äfven om hela tidehvarf. Ju längre tillbaka i bildning, ju råare

och gröfre upptåg och infall, ju trubbigare skämtets piluddar. Ur denna synpunkt kunna komedier vara målande för tidslynnet, och i dessa komedier tyder mycket på att tonen äfven inom de högre kretsarne icke varit öfver höfvan fin. Vi vilja hämta ett exempel ur "Signill," den tragedi, hvilken uppfördes på Stockholms slott till firande af ett furstligt bröllop i närvaro af den unge konungen, enkedrottning Kristina och hela hofvet. I femte acten befinna sig Habor och Signill liggande i en säng på scenen, samtalande om sin kärlek, och Habor slutar scenen med dessa ord:

"Utan räddhåga denna natt
Vill jag hvila min hjertas skatt,
Och med hvarannan drifva fröjd.
Vår kärlek blifver intet röjd,
Derföre är jag icke sen
Att draga gardinen igen." (V. 6).

Och dock kan denna scen kallas anständig om den jemföres med den nästföregående, hvars innehåll är för smutsigt för att kunna här anföras. Ett annat exempel hämta vi ur "Blancka Märeta." Jungfru Ingred, grefvens af Holstein dotter, konung Håkans tillämnade gemål, blir insatt i Wadstena nunnekloster och klagar deröfver inför S:t Brita, sägande bland annat:

"Ack Nunnekött jag icke har,
Heller vore i verlden quar,
Ty det är mig till hjertans men
Förutan man sofva allen,
Helst om långa vintertider,
Efter man då en mest quider,
Af hvilken hustrun värmes väl
På hvar sida morgon och quäll.

— — — — — — — — — —

— — — — — — — — — —

När jag någon ung man får se,
Brister mitt hjerta visst af ve." (VI. 2).

Då dessa och dylika saker kunde sägas med beräkning att slå an på den mest bildade publik i Sverige, kan

man göra sig ett ungefärligt begrepp om samtalstonens friheter. Dock skall man icke deröfver så mycket förundra sig, då man vet, att samtidigt var förhållandet icke bättre i länder med vida högre kultur. På franska skådebanan uppfördes scener, som i grofhet vida öfvergå allt hvad som finnes i Messenii dramer. Vid engelska hofvet kunde fruntimmerna utan att väcka anstöt föra ett språk, hvilket i tvetydighet äro ett intet mot det, som Shakspeare i komedierna låter sina hjeltinnor föra. I tyska skoldramat var förhållandet icke mycket bättre än i det svenska [9]). Men om oanständigheterne i Messenii stycken äro klumpigare och plumpare tillskurna än i de franska och engelska, så äro de ock naivare. — Otympliga äro äfven de komiska uttrycken; det roliga ligger stundom endast i öknamn och skällsord.

Hammarsköld har uppgifvit, att alla M:s dramer äro försedda med en s. k. "Lustig Person," hvarvid man naturligtvis tänker sig något motsvarande engelska dramats Clown och Jakob Ayrers "Jan Posset," en efterbildning af den engelske narren. Denna uppgift om den "Lustige Personen" återfinnes hos de flesta, hvilka skrifvit om Messenius, och ingen har gjort uppmärksam på Hammarskölds misstag. Enhvar, som läser dessa dramer, skall hafva

---

[9]) Om Corneilles' "Clitandre" yttrar Guizot ursäktande: "une tentative de viol sans exécution ne peut être regardée comme une indécence sur un théâtre où l'on voyait une femme recevoir son amant dans son lit, en lui recommandant seulement d'être sage." "Corneille et son temps" s. 149. Jfr. dersammastädes s. 133, hvarest det talas om Hardys "Scedase, ou l'Hospitalité violée." — Gervinus säger om tyska skoldramat: "Es ist unglaublich was man damals die Jugend sagen und spielen liess, sich und Andren zur Erbauung." "Gesch. d. deutschen Dichtung" III s. 94. — Och hos Prutz läses om de moraliska ämnena i skolkomedien, att de voro "nicht selten von einer Beschaffenheit, dass man heutzutage kaum begreift, wie Schulvorstände, Lehrer, Ältern selbst dergleichen vor ihren Schülern und Kindern haben können öffentlich aussprechen lassen. "Vorlesungen über die Gesch. d. deutschen Theaters" s. 120.

mycket svårt att taga rätt på denna lustiga person; deremot skall han finna, huru M. älskar att i sina stycken episodiskt införa personer och scener ur det lägre folklifvet, en slags råa genrebilder, hvilka stundom icke stå i något som helst sammanhang med den skildrade handlingen, stundom hafva den mera episka uppgift att representera det allmänna tillståndet i landet. Oftast är det i dessa scener, som man finner det komiska elementet inlagdt, ehuru, som nyssanförda exempel visar, äfven hufvudpersonerne någongång måste tjena till att väcka löje. Emellertid spela dessa mer eller mindre löjliga figurer icke någon roll i hufvudhandlingen och försvinna gemenligen från scenen, sedan de en gång uppträdt, hvarpå andra dylika kunna i en annan scen framställas.

I "Disa" skildras den i landet härjande hungersnöden genom att införa (I. 5) en utarmad bondfamilj, bestående af man, hustru och son, hvilka jämmerligen klaga, och sonen nedfaller på scenen död af hunger. Denna scen är alltigenom allvarligt hållen. Men när sedan konungens bud utgått, att för bristen på födoämnen alla gamla och onyttiga personer skola dräpas, så låter M. några bönder mörda sina föräldrar, och denna vidriga scen blir ännu vidrigare, derigenom att enskilta deri förekommande uttryck tydligen äro lagda an på skrattmusklerna. Den ene sonen kallar sin far "du gamla flaska" och modren "du ruttna taska" och säger om de båda gamla:

Käre se, hvad för en förfärlig tand
I munnen hafver denne man;
Förvisst väger han halftannat lispund
Men som as luktar Sissas mund o. s. v. (II. 3).

Här ett prof på de qvickheter, som då vunno bifall! Mera oblandadt löjliga i den burleska stilen äro scenerna III, 1., der Disas piga spottar åt konungens sändebud och gifver honom ett slag på munnen, samt IV. 2., der bönderna draga lott, vidare de båda slutscenerna, af hvilka den sista med

gräl och slagsmål emellan bönderna var improviserad. I komedien "Svanhvita" gå de komiska scenerne mest ut på att förlöjliga danskarne, så i III. 1., der en svensk skytt illa skrämmer danska sändebudet Kringfot, och IV. 1., der en dansk köpman Fuxman söker lura en småländsk bonde genom att till honom sälja "Museträck" i stället för peppar, ehuru bonden märker bedrägeriet och pryglar dugtigt upp dansken. Äfven i dialogen förekomma här och der utfall mot danskarne. I detta stycke uppträda dessutom spejare, sändebud, offerprestens medhjelpare, krigsfångar m. fl. af folket, men utan anspråk på att vara lustiga, och i scenerna VI. 5, och VII. 1, der förberedelserna till striden skildras, ligger det roliga mindre i officerarnes tal än i deras namn, såsom kapten Snorckare, löjtnant Öfvermod och fändrik Fraemfoos (framfusig) i ena arméen, samt kapten Snushane och löjtnant Bullerfred i den andra. I Tragedien "Signill" finnes en och annan roligbetsscen. Vi hafva ofvan påpekat sängkammarscenen; och hit höra äfven de scener, der den tyske friaren Hildegissel omtalas, en figur, som synes ämnad att vara komisk, ehuru deraf ej blifvit mycket. Alla dessa scener som ock de nyss i "Disa" och "Svanhvita" omtalade stå i ett mer eller mindre lösligt samband med handlingen och äro alla dervid på något sätt anknutna. Men i "Signill" och "Blancka Märeta" påträffas några scener af rent satirisk syftning, hvilka icke med sjelfva stycket hafva det ringaste att skaffa. De hafva deri någon likhet med de sjelfständiga burleska scener, i engelska dramat kallade "Jiggs," i spanska "Saynetes," hvilka inskötos emellan de tragiska scenerna liksom för att bereda åskådaren tillfälle att hämta sig efter föregående, skakande uppträden. Men hos Messenius äro dessa scener anbragta i dramats början, och då t. ex. de engelske Jiggs sjöngos till någon balladmelodi och ofta beledsagades af dans, så bestå de hos Messenius af korta samtal emellan 2 a 3 personer

och afse att gissla något tidens lyte. "Signill" öppnas med en monolog af Starkotter, deri denne prisar sitt lefnadssätt, som stärker kropp och själ; sedan påträffar han tvenne veklingar, Moorsgris och Smeglering, hvilka komplimentera hvarandra för deras röda kindben, krusade lockar och junkerlår, berätta om den fina uppfostran de erhållit, huru de icke varit längre ute, än bakom fadrens knut m. m. När de varseblifva Starkotter, blifva de förskräckta och önska att de kunde gömma sig bakom sin moders förkläde. "Blancka Märeta" har straxt i början en dylik scen, uti hvilken en narraktig andryghet gisslas uti ett samtal, emellan Philippus Folkunge och filosofen Godfredh, personer, hvilka icke sedan i dramat förekomma. Deremot finner man i samma drama en annan scen, hvilken mera närmar sig de engelska Jiggs; den innehåller ett samtal om frieri emellan Måns Läflare och Mats Friare, hvilket samtal slutar med en visa, hvari skildras rätta sättet att vinna en jungfrus hand och hjerta. Det ser ut som hade M. i detta stycke följt ett utländskt mönster, hvars egentliga grund han icke haft för sig klar. Dessa nu uppräknade äro de enda i Messenii dramer förekommande komiska scener; vi öfverlåta åt läsaren att i dem taga rätt på Hammarskölds "Lustiga person." — Deremot finna vi i dessa scener ännu tvenne andra nyheters införande i skoldramat, nemligen dels upptagandet af bilder ur folklifvet, dels satiriska anspelningar på tidens oarter; de förra visserligen med grof pensel målade, de sednare i öfverdrifter sökande sin förnämsta styrka.

Ännu en egenhet i det Messeniska dramat är det regelbundna inflätandet af visor. Att dessa hos samtiden mycket bidragit till styckenas framgång, är lika säkert, som att de för nutiden utgöra det nästan enda njutbara uti dem. Bruket är icke en Messenii uppfinning, utan har han hämtat det från utländska mönster, hvarom mera nedan; men att han upptog det, visar att han rätt visste

bedöma sin publik, hvilken kanske öfverhufvud taget var mera lyriskt än dramatiskt stämd. Ser man på den plats, visorna intaga i dramerna, så finner man, att det för Messenius blifvit allt mera klart, huru dessa, för att få sin rätta dramatiska användning, borde införlifvas med handlingen och dymedelst förstärka dennas verkan. Han så väl som publiken tyckes funnit allt mera behag i dessa visor, ty då hans två första stycken blott hafva hvardera en visa, så har Signill två och Blancka Märeta tre visor. Vi vilja här för dessa något redogöra. Sedan den egentliga handlingen i "Disa" slutat i fjerde akten, uppträder i femte akten Penthesilea, den ur de efterhomeriska skaldernes verk bekanta Amazondrottningen; hon kommer från Trojas fall och afskjuter framför den svenska konungaborgen ett skott till Thors ära. Hofmännen störta häpna ut ur salen och drottning Disa går i förskräckelse till sängs, men då hon får veta, hvilken gäst hon fått, beder hon henne välkommen, och konungen bifaller amazonens begäran att få bosätta sig i Sverige. På Disas uppmaning att berätta om Trojas förstöring, sjunger hon en visa om Paris och de tre gudinnorna. Denna visa står nu icke i något som helst sammanhang med fablen i Disa. Hela den sammanhangstörande episoden om Penthesilea är tillkommen för att smeka den historiska vantron om vårt folks slägtskap med forntidens förnämsta folkslag; och endast så till vida är visan motiverad, att skulle Penthesilea sjunga, så låg det för henne närmast till hands att sjunga om Troja. — Bättre motiverad är visan i "Svanhvita;" stycket slutar med Svanhvitas och Regners bröllop och till sist sjunger Svanhvita en visa, uti hvilken hon skildrar den lycka och frid, som inträdt efter besegrandet af Regners styfmoder och hans insättande i den konungsliga värdigheten. Som prof meddela vi denna visa:

Efter den kalla vintrens tid,
Som stormar och snögar svåra,

Fröjdar hjertat sommaren blid;
Hvar vill en vän utkora.

Hvilken med honom drifver fröjd
Bland örter och liljegrenar,
Af blomster ned till jorden böjd;
Ingen honom det förmenar.

Sedan stort regn och åskeslag
Har någons hjerta bedröfvat,
I solsken hafver han behag,
Hvad ondt ock är pröfvadt.

Alltså är jag lustig och glad
Efter olyckan den grymma.
Mig tyckes dansa hvart löfveblad,
Min lycka må jag berömma.

(Här följer i 4 versar en redogörelse för Regners öden, styfmodrens grymhet och död m. m.).

Lustig och glad, min hjertans vän,
Vi hafva hvarannan funnit.
Till all kärlek är jag ej sen,
J hafven mitt hjerta vunnit.

Glädjens med oss, som skåden på!
Hvar på sin gode vän tänker,
Ögon alltid på honom stå,
Dermed honom fast bekränker.

Är någon här i denna hop,
Som sig en god vän utskådar,
Han gör derom slätt intet rop,
Hemlig för sin kärlek bådar.

Nu vill jag lyckta visan min,
Jag sjunger eder till äre.
Troligen älska hvar vännen sin
Och gunstighet till oss bäre.

Här bildar visan visserligen en passande afslutning af dramat, men står dock ännu utom det egentliga dramatiska sammanhanget, ty bröllopsfirandet, hvaraf sången är en del, är för det hela oväsentligt. Men i ett

sådant sammanhang upptages visan uti "Signill," ehuru visserligen anledningen dertill är hämtad ur tragediens egen historiska källa. Det heter nemligen hos Saxo, att då tysken Hildegissel friade till Signill, så låtsade hon som om hon älskade den ryktbare sjökonungen Hake, broder till hennes älskare Hagbard, och hon sjöng en visa, hvari hon prisade denne framför Hildegissel, men alla, som hörde visan, märkte väl, att hon menade Hagbard, fast hon sjöng om Hake; och Hildegissel blef deröfver mycket ond och började stämpla ondt mot Hagbard. Detta motiv har Messenius upptagit och låter Signill sjunga en visa, i hvilken hon "med förtäckta ord prisar Habor och listeligen Hildegissel utspear." Här liksom i sagan börjar omslaget i de älskandes öde just med denna visa, och här är den således fullkomligt dramatisk. I sammanhang dermed sjunger Signill äfven en tysk visa, hvartill motivet hämtas derifrån, att Signill, som anfört såsom en orsak, hvarför hon ej vill äkta Hildegissel, att hon ej kan tala tyska och ej känner tyska seder, nu vill låta sin tärna förstå, att detta endast är ett svepskäl och till bevis derpå sjunger den tyska visan. — Det vill nästan synas, som hade Messenius genom Signills-sagan blifvit ledd på rätta spåret, ty i den derpå följande tragedien "Blancka Märeta" finner man visorna med konstnärligt förstånd anbragta. I första akten sammanträffa på Wisingsö hertig, sedan konung, Birger och hans blifvande gemål, danska prinsessan Märeta; de uttala båda sin längtan att snart få ega hvarandra, och för att gifva sina känslor luft sjunger prinsessan på hertigens begäran en tysk kärleksvisa, den täckaste, som förekommer i Messenii dramer. Men ännu lyckligare är den andra visan anbragt. Konungen och drottningen hafva anländt till Håtuna kungsgård, och den sednare, af sina tärnor erinrad, att denna gård varit skådeplatsen för Habors och Signills sorgliga slut, blir alvarligt stämd, och då en af tärnorna beder henne sjunga om kärlekens magt, så

sjunger hon derom en visa, änskönt "hennes bröst är mägta tungt till sång." Hon sjunger om kärleken och nöden, som träffas under en lustig lind på en skogklädd ö och der råka i strid om en liten ros, som nöden bragt om lifvet. Kärleken förklarar, att han icke fruktar nödens magt, skyr icke svärd, icke vilddjur i skog, icke eldens kraft, han smyger sig in i hjertat och vållar der en sjukdom, som gör kinden blek.

Dock när den ört finnes igen
Bland liljor och rosor röda,
Som hjertat hafver gjort den mehn;
Suckan fördrifs utan möda.

Ifrån mig vik med skammen, Nöd!
Låt mig oanfäktad blifva.
Jag är beredd till lif och död;
Vill lyckan mig örten gifva.

Midt ibland tistel och törnegren
Hon hämtas ej utan quida.
Jag söker henne icke sen
Hon skall läggas vid min sida.

Hon slutar, och konungen frågar, om han är för henne "denna ros, som växer på törnegren?", men innan hon hinner att derpå svara, inträda hertigarnas män och taga konungen och drottningen till fånga. Håtunaleken börjar. Det är ett fridfullt idylliskt lugn, ur hvilket det olyckliga konungaparet plötsligen ryckes bort, men genom detta lugn klingar dock aningen om stundande ofärd, och halft profetiskt quäder drottningen om det öde, de gå till mötes, om kärleken, som i nöden skall visa sig stark. — Denna scen är den finast anlagda, som påträffas hos Messenius, och skulle i anläggning, fast ej i utförande, hedra hvilken dramatisk skald, som helst. I samma tragedi finnes ännu en sång, inlagd i det förut omtalade mellanspelet, der Mats Friare och Måns Leflare uppträda.

Man har bestridt Messenii författarskap till dessa visor, hufvudsakligen af det skäl, att de tyckas röja mera

poetisk förmåga än dramerna. Hammarsköld förklarar det vara länge sedan afgjordt, att visorna icke tillhöra M. Hvem som afgjort detta och när det skett, känna vi icke. På sednare tider har dock Wieselgren varmt förfäktat Messenii rätt till författareäran; och den granskning, vi företagit, gör oss fullt öfvertygade om riktigheten af W:s omdöme. De fem svenska visorna kunna ingalunda, såsom man påstått, vara inflickade folkvisor. Redan en flygtig genomläsning af den ofvananförda Svanhvits-visan ådagalägger tydligen, att den är enkom skrifven för denna komedi; samma är förhållandet med Signillsvisan, der Messenius så tillvida afviker från sagan, som han icke låter princessan prisa Hake i stället för Habor, utan låter det "förtäckta" ligga deri, att det är en "liten fogel," som prisar Habor. Fanns en folkvisa om denna episod ur Habors och Signills sagan, så hade den säkert stämt fullt öfverens med folksagan, som Saxo upptecknat. På samma sätt förhåller det sig med visorna i "Blancka Märeta;" så påminner den allegoriska visan om kärleken och nöden mycket mindre om folkvisan, än om en konstpoesi, som ställt sig folkvisan till mönster. — Men äro nu dessa sånger icke folkvisor, så återstår dock möjligheten, att någon annan skrifvit dem; men, som Wieselgren rigtigt anmärker, "märkligt är, att man har ingen annan af M:s samtida, om hvilken det kan misstänkas, att han så anspråkslöst och tyst tjent dramaturgen." Besinnar man nu vidare, huru mycket lättare det är att efter gifvet mönster (här folkvisan) gifva uttryck åt en enkel känsla, än att poetiskt framställa karakterer i ord och handling, ser man på svårigheten att ledigt röra sig i den tunga, knaggiga och tröttande knittelversen jemförd med de lättare och lifligare lyriska versformerna, samt sammanställer man visorna sjelfva med de bättre lyckade stycken i dialogen, så tro vi, att man ej skall finna någon osannolikhet i det antagandet, att samma person diktat både visorna och dramerna. Språkbehandlingen är i båda

ungefär densamma. Samma svårhandterlighet af versen, som så ofta möter oss i knitteln, finner man stundom åter i visorna; af rimnöd förvridas uttrycken (jfr. v. 5: 10, 11 i Svanhvitsvisan); inkrånglade konstruktioner göra stundom meningen ofattlig (Signillsvisan v. 5). Och slutligen kunna vi ur dialogen anföra stycken, hvilka i poetiskt hänseende gerna tåla vid en jemförelse med några af visorne. I den scen, der Habor och Signill utbyta kärleksförsäkringar, säger den sednare till sin älskare:

Min sköna ros och största tröst!
J hafven upptändt i mitt bröst,
En kärleks eld, som aldrig kan
Slätt utsläckas med något strann.
J ären min och jag eder,
Ingen mig från eder leder,
Hvarken fader eller moder,
Hvarken syster eller broder. (Signill II. 3).

Glimtar af en ädel och högsinnt värdighet skymta fram i de ord, dem den unge hertig Magnus uttalar, då han utföres till afrättsplatsen:

Kungars, Furstars och Herrars stand
Står allt uti lyckones hand;
Hon spelar med dem, som hon vill.

— — — — — — — — — — —

Hon är allt som en falsker is,
På honom bygger ingen vis.
Kungars lycka är som en ros,
Då hon skönast. går hon sin kos.

— — — — — — — — — — —

Farväl herr far och fru mor min
För min skull fäll ej tår på kinn,
Jag vandrar till en evig fröjd
Hos Gud Fader i himmelshöjd. (Blancka Märeta V. 1).

I dramerna förekomma äfven två tyska visor. Den i "Signill" består endast af tvenne vers, efter hvilka följa ett "etc.," hvarmed sålunda angifves, att de öfriga versarna såsom kända icke behöfva att upptagas. Denna

ı kan väl derföre näppeligen vara af Messenius. Den ːra tyska visan förekommer i "Blancka Märeta" och utan tvifvel i poetiskt hänseende det bästa i alla dra-rna. Blott med ringa förändring skulle den kunna ɪvara sin plats bland alstren af en nyare tysk skolas ·lekslyrik; strofer finnas, som nästan påminna om Heine. göra oss ett nöje af att här anföra denna sång.

Schöns Lieb gedenck der Treue,
Die du mir hast verpflicht,
Und lass dich's nicht gereuen
Gereuen;
Von Hertzen meine ich dich.

Hörstu was von mir sagen,
Das dich in Zweiffel bringt,
Da solst du nichts nach fragen,
Fragen,
Solst mir die Liebste seyn.

Dir thu ich mich ergeben,
Für alle Menschen Kind,
Der jezt gewinnt das Leben,
Leben,
Von Gott ergeben sind.

Daran solst du gedenken
Hertz allerliebste mein
Mein Hertz thu ich dir schenken
Schenken,
Es soll dein eigen sein.

Kein Mensch soll uns fort scheiden
Allein der getreue Gott,
Der dich und mich all beyde
Beyde,
Zusammen gefüget hat.

Huruvida Messenius diktat denna visa, våga vi icke ;öra; men vi anse det ingalunda otroligt, ty oaktadt dess skönhet finner man äfven i den liksom i de ınska visorna oklara partier (v. 3) och vårdslösade rim, rtill kommer, att Messenius, som så stor del af sitt

lif vistats i Tyskland, var lika hemmastadd i tyskan som i svenskan; ja, han måste hafva kunnat ännu lättare röra sig som skald i det förra språket, just på grund af dess större uppodling. Ännu mot slutet af århundradet behandlade våra skalder vida bättre de främmande språken än det egna; fru Brenner skref bättre tyska, franska och italienska vers än svenska och Lucidors tyska vers äro ojemförligt klangrikare än hans svenska.

Källorna till Messenii dramer äro dels Saxo Grammaticus dels Olai Magni krönika; dock följer M. icke dessa urkunder lika slafviskt som de andliga skoldramerna följa bibeltexten. Här och der tillåter han sig rätt betydliga ändringar och, som vi ofvan sett, inskjutas många scener af hans egen uppfinning. Hammarsköld gör den anmärkning, att dessa dramer äro "utan all sanning i afseende på tidens seder och bruk." Detta är fullkomligt rigtigt, om man mäter dem efter vår tids anspråk på den historiska kostymtroheten; ty de lemna visst icke någon åskådlig bild hvarken af hednatiden eller af medeltiden. Messenius skildrar endast sin egen tids sätt att tänka och uttrycka sig. Men å andra sidan får man icke heller förbise skaldens tydliga sträfvan att vara historiskt trogen, om än detta endast visar sig uti införandet af en eller annan från äldre tider bekant plägsed. Men just emedan detta sker, utan att hans historiska källa dertill gifver anledning, så synes tydligen att skildringen endast tillkommit för att derigenom gifva lokal- och tids-färg åt handlingen. Tydligen har M. derigenom ansett sig hafva gjort alldeles tillräckligt för den historiska troheten, och hans publik har säkerligen varit af samma tanka. Icke heller var väl då kunskapen om de gamla Nordboarnas lefnadssätt synnerligen stor och redig; och att af fragmenterna skapa ett helt, någorlunda i den gamla nordiska andan, dertill var ej Messenius tillräckligt stor skald, och äfven om han det varit, hade det väl näppeligen lyckats i de dagar, då, som vi sett i våra,

det behöfts en lång rad af förmedlingar, innan vida större skalder än han kunnat lyckas i detta hänseende. Messenius nöjde sig med att upptaga enskilta yttre drag, men dessa ställde han stundom helt naivt vid sidan af seder och bruk från sin egen tid, och deraf uppkommer då den bizarraste blandning. Så utfärdar konung Sigtrud ett stämningsbref till Disa, hvilket bref är affattadt i 17:de århundradets kurialstil, men, enligt M:s mening, med speciel tillämpning på fornnordiska förhållanden. Det börjar: "Wi Sigtrud med de tre Gudars, Thors, Odens och Friggas nåde, stormächtige konung till Upsala hälse dig" m. m. och slutar: "Datum på vårt konungsliga hus Upsala, den fjortonde dag i Göya månad år efter verldennes begynnelse 2758." På samma sätt finner man, att i dramerna från hednaåldren åkallas alltid de gamle gudarna, tiggarne bedja om allmosor "i Thores namn," de af hungersnöd lidande bönderna anropa Frigga om hjelp o. s. v. Men så mycket begrepp om konstnärlig objektivitet hade hvarken Messenius eller hans publik, att i ett drama från sagoåldren hedningarnes religiösa tro skulle kunnat framställas, utan att man på samma gång pekade på dess falskhet. Derföre måste Oden, Thor och Frigga sjelfva träda upp och förklara, att de äro blotta "afgudar;" och man hade icke ens öga för den motsägelsen, att dessa, fastän afgudar, dock framställas utrustade med gudomlig makt och såsom de der sände hungersnöden öfver landet som straff öfver menniskorna, hvilka ej längre "med flit dyrkade dem." Samma återspegling af 17:de seklets medvetande färgar äfven framställningen af ett annat hedniskt bruk. Olaus Magni omtalar i sin krönika, att vid menniskoffer skulle den, på hvilken lotten föll, lefvande nedsänkas i en källa, som upprann nära till offerplatsen, och om "samma menniska lätteligen uppgaf andan, så uttydde deras prester det vara ett lyckosamt tecken och samma menniska blef straxt dädan tagen och uti en lund, som der straxt hos var, af presterna

hängd, den de mente helig vara, och således sade de, att samma menniska blef straxt till Gudarna uppförd. Der med trodde den menniskan, som genom sådant offer vardt upptagen, sig alldeles salig varda" [10]). Ett sådant menniskooffer framställer Messenius med stor utförlighet i "Svanhvita," och då offret icke står i något egentligt sammanhang med hufvudhandlingen, så har tydligen hans afsigt varit, att just genom det rätt åskådligt måla tiden. Nu framställas visserligen de danska fångar, som skola offras, såsom mycket glada öfver den ära, dem vederfares. Men svenskarne tycka äran vara måttlig; en tempeltjenare af dansk slägt, som gör invändningar mot offret, får höra speglosor för sin jutska börd och sin partiskhet för landsmän, och sjelfva vaktmästare Grymmer tycker det vara oskickligt, att på sådant sätt behandla krigsmän, fångna i slag, ty "all krigslag" förbjuder att döda dem.

Der Messenii kunskap icke längre räcker till, tager han sin uppfinningsförmåga till hjelp och pådiktar de gamle de besynnerligaste plägseder. Då t. ex. "Svanhvita" skulle slutas med bröllop, men M. ej hade sig något bekant om hedningarnas vigsel, så hopsätter han sjelf en vigselceremoni af reminiscenser från skiljda håll. Regner och Svanhvita träda fram för presten Thorgodh; Regner begärer Svanhvita till hustru och hon säger sig älska Regner "i lust och nödh." Då beder Thorgodh de tre gudar välsigna dem med barn och stor ätt, förmanar dem att väl sämjas, och slår eld af en flinta, så att gnistorna falla ned på handen, sägande:

"Liksom i den hårda sten
Eld ligger fördold, ljus och ren,
Som utlockas med detta stål
Och lyser sedan med stort prål:
Alltså i eder båda två
Äro fördolda lif icke få,
Hvilka kärleken förer fram". m. m.

---

[10]) Messenius "Sveopentaprotopolis" Stockholm 1657. Cap. 5 sid. 27, der Olaus Magni citeras.

Vigseltalet slutar med att presten begärer som lön "*jus primæ noctis*," hvarpå Regner svarar:

"Det skall jag dig förbjuda visst
Om du icke går om med list."

Och derefter vidtaga lyckönskningar af bröllopsgästerna.

Hammarsköld påstår, att Messenii dramers framgång i väsendtlig mån berodde deraf, att "det allmänna tänkesättet fann sig smickradt i anseende till rikets grannar." Utfall mot danskarna förekomma dock endast i "Svanhvita." Der skildras de till Sverige skickade danske sändebud som falska och fega, det är en list af danska män, som vållar konungens död, och då en af styckets personer säger:

"Min fader var en Jutsker man,
Dock är jag född i Svealand,"

får han till svar:

"Fast höken hemma uppfödd är,
Till hönan han dock hatet bär." (Jfr vidare ofvan sid. 23).

Men att Messenius detta oaktadt icke spekulerat i danskhat, synes tydligen af hela stycket, ty detta behandlar ett bland de mest unionsvänliga ämnen, som den gamla sagan har att uppvisa; ja, man kan med skäl undra öfver att han valt just ett sådant ämne. En svensk och en dansk konung sluta ett så fast vänskapsförbund, att de utfästa sig att icke öfverlefva hvarandra. Då en falsk underrättelse om den danska konungens död når den svenska konungen, dränker sig denne i ett mjödkar, och vid underrättelsen derom hänger sig danska konungen i sitt hofs och sitt folks åsyn. Och Messenius drager sjelf deraf i Epilogen följande *sens moral:*

"Häraf kan hvar vis se,
Hvad tro fordom månde bete
Svenske och Danske hvarannan;
Det skedde ej med ölkannan,
Utan med deras eget blod
Och hölło sedan med friskt mod.

Sådan trohet är aldrig hörd
I verlden förr, och ej utförd."

Messenii dramer indelas i akter och scener, då åter Tobiæ Commedia och Josephi historia hafva endast aktindelning. Redan Rydquist rättar Hammarskölds uppgift, att alla dramerna hafva fem akter; endast Disa har 5 akter, Signild och Blancka hafva 6 och Svanhvit 7 akter. Men något begrepp derom, att hvarje akt bör bilda en inom sig afslutad del af det hela, egde Messenius icke; stundom afslutas icke en i stycket inlagd episod uti den akt, der dess början förekommer, utan i stället uti första scenen af nästa akt, så att två med hvarandra nära sammanhängande scener sålunda äro genom aktindelningen afskiljda. Länge undrade vi öfver den grundsats M. följt vid sin aktindelning, men slutligen funno vi, att han gjort denna uteslutande beroende af scenernas antal, så att hvarje akt har i samma stycke lika många scener. Så har hvarje akt i "Disa" 5 scener, och i de tre öfriga dramerna 6 scener. Detta visar ytterligare hvilka råa föreställningar om dramatisk komposition, man den tiden hade. — Hvarje stycke har prolog och epilog, och alla äro de skrifna på knittelvers.

"Disa" behandlar den gamla sagan om en nordisk mö, som under en hungersnöd rådde Upsalakonungen att sända det öfverflödiga folket till norra landskaperna för att uppodla dem samt till lön för sin klokhet togs af konungen till äkta. Ämnet är mera episkt än dramatiskt; det tryter i tredje akten, så att de två följande kunnat alldeles undvaras. "Svanhvita" innehåller tvenne handlingar: konungarne Hundings och Hadings vänskapsförbund och död, samt derefter huru Hadings dotter Svanhvita frälsar Hundings son Regner från hans elaka styfmors förtryck, uppsätter honom på svenska thronen och tager honom till äkta. "Signill" behandlar Hagbard och Signes bekanta historia och är det enda stycke, som har någon dramatisk afrundning; ehuruväl detta är snarare ämnets än författa-

rens förtjenst. "Blancka Märeta" är den formlösaste af dem alla, den släpar sig fram från Magnus Ladulås' död till Folkungaättens utgång, upptagande sålunda en tiderymd af 75 år. Och dock är denna tragedi den utan tvifvel intressantaste, ty den är dels det första strängt historiska drama i vår litteratur, dels ock det första, i hvilken en aning om det tragiska framskymtar. Den förtjenar derföre att i sistnämnde hänseende något närmare skärskådas.

Den period i svenska historien, som, ur poetisk synpunkt betraktad, mest liknar den af Shakspeare behandlade perioden af Englands medeltidshistoria, är utan tvifvel Folkungaättens regenttid. Ur den mägtigaste adliga ätt i Sverige, en ätt, hvilken redan en gång nappats med konungen om landets krona, framgår genom val grundläggaren af en ny dynasti. Men bland de väljande sjelfva finnas de, hvilka ur sin kappa lätt skulle kunna skaka fram en konung. Snart är också upproret i full gång; men thronen betryggas åt "barnet" Waldemar genom det frändeblod, som flyter vid Herrevads bro, låt vara, att det icke, som man länge trott, utgöts genom svek och löftesbrott. Blodsskulden hämnas på Jarlens ätt; slägtosämjan blir familjeosämja. Waldemars tygellösa lättsinne gifver hans afundsjuka bröder vapen i händerna; han störtas från thronen, och denna bestiges af Magnus Ladulås, som likt Englands Henrik IV herrskar med den öfverlägsna andens rätt och genom sitt sätt att använda makten bringar i glömska sättet, hvarpå han fått den. Men liksom den engelske konungen oroas också den svenske af hotande uppror, hvilka endast genom svek kunna stillas. Väl får Magnus sjelf dö i lugn besittning af thronen — den ende inom hela slägten, hvilken detta är beskärdt — men inom hans familj uppträder ännu fruktansvärdare samma tvedrägtens anda, hvars förnämsta redskap han sjelf var inom sin brödrakrets. Knappt hafva sönerna hunnit till mogna år, förr än oenigheten utbryter; den

första förlikningen beseglas med den ädle Thorkel Knutssons blod, och denna nya blodskuld förer med tragisk konsequens till de förfärliga brödrakrigen, Håtunaleken, Nyköpings gästabud och hertigarnas mördande. Detta sednare bildar peripetien i Birgers tragedi; ty, beräknadt att trygga hans välde, blir det orsaken till hans ofärd. Sonens hufvud faller som oskyldigt offer för föräldrarnas nidverk. Magnus Eriksson blir Sveriges konung. Men Nemesis är oblidkelig. Magni regering störes af ständiga oroligheter, och hans egen hustru räcker giftbägaren åt sin son. Den siste af folkungarna dör i landsflykt. Då i England en stadgad konungamagt framgick ur de inre borgarkrigen, så sluta de i Sverige med konungamaktens nedsättande och det aristokratiska mångväldets uppkomst, hvilket konsequent förde till landets politiska förnedring under Calmareunionen. I England sammanfattade sig tidehvarfvets gräsligheter i Richard III, "denna pestböld, i hvilken den länge gäsande suppurationen bryter ut." Folkungaättens tragedi tar väl ett mindre effektrikt slut, men de krafter, som störtade den siste Folkungen, hänvisa på den straxt derpå vidtagande principtragedi, som slutar med Stockholms blodbad. Det är jemförd med folkungahistorien vi kalla unionshistorien en principtragedi; ty den sednare var mera en strid emellan verldslig och andlig makt, emellan monarki och aristokrati, då deremot Folkungaättens öden snarare kan kallas en karakterstragedi, emedan det der icke så mycket gäller en strid om ideer, utan uppmärksamheten bindes vid individerna som sådana, oafsedt deras sedliga halt. Det var en tid utan tro och ära; "den ena trolösheten spann trådarna till den andra," säger Strinnholm; äfven de bästa togo utan tvekan sin tillflykt till svek; brutna eder och svikna löften blefvo genom vana en andra natur. Och hvilken rikedom, hvilken omväxling af karakterer, hvilket galleri af märkliga gestalter: den stolte, tappre, statskloke Jarlen med sin varma foster-

landskärlek, på det innerligaste sammanväfd med egoistiska familjeintressen; den mörke Magnus Kettilbotaren, sin faders afbild i mycket, ehuru han stod lägre både i talang och sedlighet; den ädle Thorkel Knutsson, tidehvarfvets enda rena karakter; den ridderlige hertig Erik, som typiskt sammanfattade sin tids alla goda och onda sidor; sedan de svaga konungarne Waldemar, Birger, Magnus, villiga redskap i qvinnohänder, hvarandra så lika och dock enhvar med sin bestämda prägel; slutligen dessa stolta furielika qvinnor, drottningarna Märtha och Blanka, i hvilkas hjertan hämnden delar thronen med kärleken eller vällusten. Nog är det en tid, som erbjuder dramaturgen ämnen!

Var det en slump eller var det poetisk instinkt, som ledde Messenius att just här välja sitt ämne, då han från sagornas område trädde ut på historiens? Det må vara hvilket som helst, så synes oss dock uppfattningen af ämnet lika märklig, som behandlingen är klen. Messenius nöjer sig icke med att uttaga och bearbeta en episod ur det rika innehållet, hvilket naturligtvis ur dramatisk synpunkt varit det enda rätta, utan han finner sig icke förr kunna få ett lämpligt slut, än han genomgått hela raden af de med hvarann sammanhängande olyckor, som bilda denna slägts öde. Det är som hade han, sedan han fulländat Birgers och hans bröders historia, sett samma Nemesis, som uppenbarat sig inom Magnus Ladulås' familj, ännu ej mättad, fortsätta sin skickelsedigra gång och icke stannande förr än Folkungarne blifvit fördrifne från den thron, hvilken de med så många brott besudlat; det är, säga vi, som om han sett denna Nemesis skymta fram och ej kunnat nedlägga sin penna förr än han följt henne till vandringens mål. Och just deri tro vi oss hos honom se en aning om det tragiskas väsende. Vi medgifva att den är dunkel, ty för att det tragiska något tydligare skulle kunnat framträda hade dels tarfvats en större förmåga af karaktersteck-

ning än Messenius ägde, dels ock hade han måst klarare, än som nu skett, framhålla det inre sammanhanget emellan händelserna. Men ett medvetande om ett sådant sammanhang ligger dock uttaladt i den monolog, hvarmed S:t Brita afslutar stycket och hvari hon säger:

"Alltså genom inbördes kif
Är den konungsliga slägt om lif."

Vi hafva redan för länge tagit läsarens uppmärksamhet i anspråk, för att vi här skulle våga att ytterligare sätta den på prof genom en framställning af något af dessa dramers innehåll. Återstår blott att undersöka i hvad mån Messenius följt främmande mönster samt hvilka dessa mönster varit.

Vid detta sekels början hade i Italien dramat redan sett sina bästa dagar, och Seicentisternas torra, andefattiga kopior vittna bäst om dess ohjelpligt sjunkna tillstånd. Det franska klassiska dramat var stadt i sin bildning och vid förra seklets midt lemnar medeltidsdramat plats åt ett efter antikt mönster bildadt drama. I Spanien gifver vid denna tid Lope de Vega det nationella dramat dess egendomliga prägel, under det att Englands folkdrama genom Shakspeare når sin högsta utveckling. Från intetdera af dessa länders drama förmärkes spår af omedelbart inflytande på Messenius. Väl har han besökt Italien, men hans vistande der var af kort varaktighet. Vilja vi finna Messenii mönster måste vi vända oss till Tyskland. Der stod dramat möjligtvis högre än hos oss, men betydligt lägre än i de ofvannämnda länderna. Dels spelades der komedier vid skolorna och universiteten, dels drogo engelska skådespelare kring landet och spelade vid hofven och i de större städerne, dels ock hade ur mästersångarnes skrå utträdt originella skalder i Rosenplüt och Hans Sachs. Det har genom Hammarsköld blifvit så godt som en trosartikel, att denne sednare varit Messenii förebild, ehuru Hammarsköld tillägger, att M. icke kan på minsta sätt jemföras med Hans Sachs, enär hans styc-

ken sakna "den naiva originalitet, det egna fantastiska och poetiska alvar, som ger ett så innerligt värde åt den Nürnbergske Mästersångarens skådespel." I sin förtjusning för den Nürnbergske mästersångaren, har Hammarsköld förbisett, att de nyssnämnda egenskaperna endast kunna tilläggas hans fastlagsspel, och att sjelfva Tieck yttrar, att Hans Sachs är "ganz mittelmässig und unbedeutend" i de komedier, der han behandlar antingen ämnen ur romerska och grekiska historien eller medeltidens romantiska traditioner; och det är dock närmast med dem man har jemföra Messenii stycken. Hans Sachs och Messenius hafva utan tvifvel oförnekliga likheter, ehuru de dock knappast äro andra än sådana, hvilka måste finnas hos tvenne författare, som tillhöra länder, der ungefär samma bildningselementer herrska, och hvilka behandla samma konstart på en ännu låg och barnslig utvecklingspunkt. Båda äro lika svaga i karakteristik och historisk kostym, båda hafva samma episka kompositionssätt och behandla tid och rum lika bekymmerslöst. Det enda företräde, hvilket kan tilläggas Hans Sachs i fråga om komposition, är att han ej intager onödiga episoder, vet att bättre begränsa sitt ämne samt ej har Messenii förvända aktindelningsprincip. Deremot finnas icke hos Hans Sachs flera af de egendomligheter, hvilka gifva det Messeniska dramat dess egna prägel. Man finner ej hos Hans Sachs i de stycken, som behandla ämnen ur sagan och historien, satiriska eller löjliga scener för kontrastens skull inflickade [11]); man finner icke samma

---

[11]) Prutz, l. c. s. 80, säger väl, att i Hans Sachs' tragedier påträffas lustiga scener; men hvarken hafva vi funnit sådana i de tragedier och historiska stycken, hvilka förekomma i Büschings upplaga af Hans Sachs (Nürnberg 1816), icke heller i det drama, hvilket upptages i Tiecks "Deutsches Theater." Möjligen finnas sådana scener i stycken af allvarligt innehåll, hvilka vi icke haft tillfälle att läsa; men tryggt kunna vi påstå, att detta bruk icke varit principiellt hos den tyske skalden så som det var hos den svenske.

patriotiskt-historiska intresse med tillbakasättande af det moraliska, ty om än detta sednare elementet ej finnes upptaget i sjelfva stycket, får det dock utan undantag sin plats i epilogen; icke heller finnas hos Hans Sachs några sångstycken upptagna i dramat. Deremot upptäcker man ett par af dessa drag hos Jakob Ayrer, som skref sina stycken kring 1610, således vid samma tid som Messenius. Men Jakob Ayrer var bevisligen starkt påverkad af de s. k. engelska komedianterna; och det synes oss derför icke otroligt, att dessa äfven kunnat utöfva inflytande på Messenius. Huruvida Hans Sachs' stycken uppfördes annorstädes än i Nürnberg, känna vi icke; men de utgåfvos dock i tryck under författarens lifstid, och innan århundradets utgång voro de tre gånger upplagda. Messenius, som föddes tre år efter Hans Sachs' död (1576), kan sålunda hafva läst dem, om han än icke sett dem uppföras. Men hvad som kan sägas vara mer än sannolikt, är att han sett de engelska komedianterna, enär dessa utgjorde de enda den tiden i Tyskland kringresande skådespelarsällskaper. Frågan om dessa varit engelsmän eller ej, betyder här intet; alltnog de spelade engelska stycken och framställde engelska dramat i dess ännu råa form före Shakspeares tid. Det är i slutet af 1500 och början af 1600:talet, som de draga omkring i Tyskland, spelande vid nästan alla hof och i de förnämsta städerna. Då det om dessa heter, att de i sina stycken hopade en massa af händelser, att de för att spänna intresset och uppskaka åskådarna läto vilda och blodiga scener uppföras för publikens ögon, sökte roa genom otuktiga och grofva infall, låtande det moraliska biändamålet och dermed äfven prolog och epilog bortfalla, att de äfven införde sångspel och stundom hämtade ämnena för sina dramer ur den engelska sagan; så tyckes det, som om man här hade åter mycket, som påminner om Messeniska dramat. Att Messenius älskat att hopa händelser i sina dramer synes redan af dubbelhandlingarna i

"Svanhvita" och "Blancka Märeta." Att han icke skydde blodscener på theatren visas t. ex. deraf, att i "Signill" döda Signills bröder Habors bröder, Habor Signills bröder, hvarefter Habor blir hängd, allt på scenen; i "Svanhvita" hänges och dränkes på scenen. Om arten af Messenii infall, så väl som om den moraliska tendensen i hans stycken hafva vi redan talat. Hvad angår sångstyckena så finner man väl redan i medeltiden sådana inflätade uti mysterierna; i ett fransyskt passionsmysterium sjungas ett par visor om ett lustigt lifs förande [12]). Äfven de ofvannämnda engelska Jiggs utfördes med sång och dans, och Jakob Ayrer har begagnat flera sådana dels till sjelfständiga fastlagsspel, hvilka då sjungas alltigenom, dels till episoder i sina skådespel, så t. ex. afslutas en af hans komedier, meddelad af Tieck, med en visa i 11 verser, handlande om en jungfrus dygder och kallad "der Jungfrau Spiegel," sålunda påminnande om Messenii friarevisa i "Blancka Märeta." Möjligen kan derföre Messenius hafva hämtat detta bruk från Tyskland. Men om än icke i Sverige, så har det dock i Danmark varit förr kändt. Hieronymus Justesens "Samsos Fængsel" från slutet af 1500:talet är det första danska stycke, i hvilket visor förekomma [13]). Hvad slutligen angår upptagandet af fosterländskt historiska ämnen, så behandla de engelska komedierna stundom ämnen från den inhemska sagan och ytterligare kan härvidlag förmodas ett inflytande från Holland, hvarest vid denna tid theatren bragts i flor genom Rederykerna, och der hufvudsakligen historiska stycken uppfördes, ofta behandlande de märkliga tilldragelserna för dagen. Devrient intygar, att de engelske komedianterna upptagit från Holland så väl stycken som skådespelare och sätt att spela [14]). Det synes derföre

---

[12]) Adolf Ebert "Entwicklungsgeschichte d. Französischen Tragödie," s. 47.

[13]) Overskou l. c. I, s. 62.

[14]) Devrient Geschichte d. deutschen Schauspielkunst I, s. 150.

som hade Messenii dramer lika om icke närmare förvandtskap med dessa än med Hans Sachs' dramer. Den förnämsta olikheten består deri, att de engelska komedierne äro affattad på prosa, men Messenii på vers.

Förbises bör icke heller, att Messenius troligen i skolan i Brunsberg erhållit smak för theatraliska nöjen; ty öfverallt, der jesuiterne fingo vistas, togo de genast skolkomedien om hand, väl inseende, huru den kunde tjena dem för deras ändamål. Redan 1554 uppförde jesuiterna komedier i Wien; men det är dock först i medlet af 17:de århundradet som jesuiterkomedien blomstrar; då erhöllo de helige fäderne uteslutande privilegium på att i Wien uppföra s. k. *Ludi Cæsarei*, eller skådespel för kejsaren och kejserliga hofvet. Jesuiterkomedierna äro alla skrifna på latin, hafva ett *argumentum* eller kort angifvande af innehållet, och derpå ett allegoriskt förspel (preludium); i sjelfva stycket uppträda alltid en mängd personer, allegoriska och historiska om hvarannan. Styckenas hufvudsakliga syftemål var att blända och förvåna och derför utvecklades en ofantlig lyx i dekorationer och kostymer [15]). Messenii komedier förråda sålunda ingen egentlig likhet med jesuiterkomedierna. Men ett har dock M. af denna komedi kunnat lära: att hufvudsakligen rigta sin sträfvan på att behaga publiken.

Messenii ställning till dessa sina mönster uppfatta vi på följande sätt. Då han blef anställd som lärare vid Upsala universitet och der såg huru embetsbröderna med stort bifall läto ungdomen uppföra latinska och grekiska skådespel, beslöt han att med dem på detta område ingå i täflan om allmänhetens gunst. Hans historiska studier och det vaknade intresset för fäderneslandets häfder ledde honom vid valet af ämne, och hvad formen angick så bestämdes den af hans sträfvan att framställa dessa ämnen på ett för åskådarne behagligt och omvexlingsrikt

[15]) Prutz, l. c. s. 143.

sätt, hvarvid han begagnade sig af sina mer eller mindre lifliga hågkomster från främmande länder, dock utan att sluta sig till någon bestämd förebild.

Messenii dramer stå i samma förhållande till det bibliska skoldramat i Sverige, som det i lekmännens händer öfvergångna mysteriedramat stod till de mysterier, hvilka af klerkerne under 13:de och 14:de århundradena uppfördes i kyrkorna. Det hade samma afgjordt verldsliga karakter. Och liksom ur de förstnämnda mysterierna det spanska och engelska folkdramat utvecklat sig, så synes oss Messenii drama, oaktadt det icke betecknar något som helst framsteg i formellt hänseende, dock innehålla vigtiga elementer till ett folkdrama så väl i upptagandet af historiska ämnen och af scener ur folklifvet, som ock i undanskjutandet af det didaktiska. Att likväl icke ett folkdrama utvecklades ur dessa elementer, fastän Messenius ej saknade efterföljare, dertill torde orsaken kunna sökas förnämligast i hofvets förhållande till den inhemska dramatiken under Christinas regering, men ock i andra omständigheter, hvilkas uppvisande tarfvar en särskild undersökning och hvilken vi derföre på annat ställe erna företaga.

En sedelutgifvande banks uppgift och sättet att lösa den. De svenska privatbankernas uppkomst och utveckling, jemte tankar om svenska bankväsendets organisation.

Med anledning af "Underdånigt Betänkande angående Bankväsendet i Riket och förändrad organisation af bankanstalterna, afgifvet den 30 Juni 1860 af särskilt i nåder förordnade Kommitterade."

Af J. M. Agardh.

1.

Detta betänkande, redan 2 år gammalt, har länge varit offentliggjordt. Meningen med detta, hos oss ovanligt tidiga offentliggörande af officiella handlingar — för hvilket man i förevarande fall ej kan vara annat än särdeles tacksam — fatta vi ej kunna vara någon annan än den, att man önskar få den vigtiga och i så många samhällsförhållanden djupt ingripande fråga, som utgör betänkandets föremål, underkastad en så mångsidig och genomgripande granskning som möjligt, innan de, som i sista hand deröfver skola besluta, fälla sin dom, helst inom statsekonomiens stora och vidsträckta område intet är mera omtvistadt än det som ligger inom penninglagstiftningens.

Hvad som vid första genomläsningen af detta betänkande genast faller i ögonen och ej kan undgå uppmärk-

samheten, är att i det här uppgjorda förslaget till förändrad organisation af bankanstalterna i riket återfinna alla de hufvudsakliga brister, hvilka förslagets upphofsmän sjelfve anse vidlåda vårt nuvarande bankväsende, och hvilkas befintlighet väl således framkallat önskningarne om en förändring af detsamma.

Kommitterade framhålla nemligen *först* med afseende på riksbanken följande 3:ne grundfel:

1:o) *"Den af grundlagen åt riksbankens sedlar gifna tvångskurs, oberoende deraf, huruvida dessa sedlar motsvaras af inneliggande valuta i ädla metaller, hvarmed sedlarne vid anfordran skola infrias."*

Till en början kan man härvid ej undgå anmärka den mindre vanliga, att icke säga alldeles ovanliga betydelse, hvari kommitterade tagit uttrycket *tvångskurs.* Åt den i metalliskt mynt vid anfordran konvertibla banksedeln, och om någon annan är här ej fråga, kan väl tvångskurs aldrig sägas vara förlänad. Banksedeln får väl tvångskurs först då, när den, som utgifvit den, fritages från förbindelsen att efter ordalydelsen åter inlösa den; när dess verkliga värde således kan vara ett annat, ett mindre, än det nominella hvarå sedlen lyder, men lagstiftningen likväl påtvingar den ett värde lika med detta sednare, således påtvingar den ett värde, som den i sjelfva verket icke eger. Så är likväl icke förhållandet med riksbankens sedlar. Samma paragraf i vår grundlag, som bjuder att riksbankens sedlar "må såsom mynt i riket erkännas," bjuder tillika, att "dessa sedlar skola, efter deras ordalydelse, vid anfordran af banken med *silfver* inlösas." Fattar man begreppet tvångskurs så vidsträckt, att man derunder inbegriper äfven den konvertibla banksedeln, så kommer tvångskursen att ligga deri, att banksedlen af lagen blifvit förklarad för laggildt betalningsmedel. Att detta också varit kommitterades mening, kan man sluta af ett par andra ställen i betänkandet. Men hvarföre då i detta fall icke återgifva det begrepp, man

vill uttrycka, med samma ord, som den lag, hvilken man åberopar, begagnar? Hvarföre då på våra banksedlar använda en förhatlig benämning, som enligt antagen finansiel terminologi icke tillkommer dem? [1]).

När nu kommitterade, med det mindre väl anskrifna namnet "tvångskurs," benämna alla banksedlar, som äro förklarade för lagligt betalningsmedel, så kan man förvånas öfver, att i det af kommitterade uppgjorda förslaget finna rikets ständers banks sedlar fortfarande förklarade som laggildt betalningsmedel, således finna dem fortfarande vara med tvångskurs belagda.

Första paragrafen i kommitterades förslag lyder neml.: "Rikets ständers banks hufvudsakliga bestämmelse skall vara, dels att till förvar och förvaltning emottaga metallisk valuta i myntad och omyntad form, tillhörig såväl banken sjelf som den allmänna svenska banken, andra banker samt allmänna och enskilta inrättningar äfvensom enskilta personer, *dels ock att förse landet med sådane sedlar, som för mynt eller laggildt betalningsmedel i riket må erkännas.*

Svenska folket skulle således, som man ser, hädanefter som hittills få nöja sig med att som laggildt betalningsmedel emottaga mynt af papper, i stället för sådant som utgöres endast af guld eller silfver.

2:o) "Det grundfel," anmärka kommitterade vidare, "som, näst tvångkursen, svårast vidlåder vårt bankväsende, är *riksbankens affärsverksamhet.* Här möter den mycket omtvistade frågan, huruvida bankrörelse i allmänhet må vara en statsangelägenhet eller bör upplåtas åt enskilta. Begge meningarne hafva sina försvarare. Men i theorien likasom i praktiken har den sednare meningen mer och mer gjort sig gällande. Bankrörelse är ett näringsfång, men statens ändamål hvarken spekulation eller förvärf. Sådant ombesörjes bättre af enskilta. Detta ut-

---

[1]) Jfr. i öfrigt H:r WARBURGS reservation rörande denna punkt.

trycker i största korthet skälen för den egentliga bankrörelsens upplåtande till den enskilta företagsamheten."

Detta andra grundfel är i kommitterades förslag likväl endast till hälften undanröjdt. Inledningen till förslaget om ombildning af rikets ständers bank lyder nemligen:

"Rikets ständers bank fördelas i 2:ne från hvarandra till grundfond, styrelse och verksamhet åtskilda anstalter, den ena en *Vexelbank*, den andra en *Lånebank.*"

"Den förra af dessa anstalter benämnes *rikets ständers bank* och förblifver under rikets ständers egen garanti och vård, samt styres af de fullmäktige, som rikets ständer dertill utse."

"Den sednare åter" — åt hvilken enligt förslaget hela affärsverksamheten skulle upplåtas — "benämnes *allmänna svenska banken* och bildas genom aktieteckning, med grundfond, som tillskjutes dels af rikets ständer, dels af enskilta delegare. Den förvaltas af en styrelse, som tillsättes af Kgl. M., rikets ständer och de enskilta delegarne."

Den egentliga bankrörelsen är således endast till hälften upplåten åt den enskilta företagsamheten; den andra hälften, och ändå något derutöfver, — emedan i den af 25 ledamöter bestående öfverstyrelsen insätta Kgl. M. och rikets st:r 13, och de enskilta delegarne endast 12 ledamöter — är förbehållen staten.

3:o) Ett tredje grundfel, som enligt kommitterades åsigt vidlåder vårt bankväsende, är: "*Riksbankens uteslutande beroende af sina egna principalers, rikets st:rs, lagstiftningsrätt.* Det ligger icke någon bristande uppmärksamhet, anmärka kommitterade, icke heller någon förmäten tvekan om rikets st:rs lagstiftningsförmåga, i den erinran, som ämnets allvar tvingar att uttala, nemligen att lagstiftningen för riksbankens verksamhet och sedelutgifning uteslutande hvilar i samma händer som beskattningsrätten."

Men vexelbanken eller rikets st:rs bank, som, såsom vi sett, skall förse landet med sådana sedlar, som för

mynt eller laggildt betalningsmedel i riket må erkännas, skall ju, enligt kommitterades förslag, förblifva under rikets st:rs egen garanti och vård samt styras af de fullmäktige, som rikets st:r dertill utse. Sedelutgifningsrätten och beskattningsrätten komma ju således hädanefter som hittills att uteslutande hvila i samma händer, rikets ständers. Det är väl sannt, att, enligt kommitterades förslag, rikets st:rs banks sedelutgifningsrätt skulle begränsas till innehafvande metallisk kassa, men då denna bank uteslutande är beroende af rikets st:rs lagstiftningsrätt, finnes ju intet band, som kan hindra rikets st:r att vid först infallande riksdag föröka sedelutgifningen till det dubbla, 3-dubbla o. s. v. mot inneliggande kassa. För eganderättens trygghet, såsom hos oss till stor del hvilande på upprätthållande af värdet hos den som laggildt betalningsmedel erkända banksedeln, är således, som det synes, genom förändringen ingenting väsentligen sörjdt.

Mot nuvarande organisation af de enskilta bankerna framställa kommitterade *dernäst* 2:ne hufvudanmärkningar, nemligen:

Den öfverdrifvet höga sedelutgifning, hvilken lagstiftningen medgifvit, och den omständighet, att de enskilta bankerna ej äro förbundna att inlösa sina sedlar med verkligt mynt.

Kommitterade hafva också i förra hänseendet föreslagit några inskränkningar. Men hvad som på detta sätt med ena handen tages, återskänkes under annan form i fullt mått med den andra. Kommitterade yttra nemligen p. 29:

"Detta förslag" — till ordnande af de enskilta bankernas sedelutgifningsrätt — "hvilar dock på den förutsättning, att den allmänna organisation af bankväsendet, som kommitterade föreslagit, varder godkänd, *och att den lättnad, som genom emottagande i kronans uppbörd af enskilta bankernas sedlar kan beredas, tillika varder dem medgifven."*

Om det nu skulle visa sig, att den utsträckning af

enskilta bankernas sedelutgifningsförmåga, som skulle vinnas derigenom att sedlarne emottagas i allmänna uppbörden, mer än uppväger de af kommitterade föreslagna inskränkningarne, så har man ju endast råkat ur askan i elden!

Rörande bankernas skyldighet, att med silfver inlösa sina sedlar, yttra kommitterade:

"Nyss antydda omständighet — att de enskilta bankerna, i stället att såsom hittills endast med riksbankssedlar behöfva infria sina förbindelser, *böra vara ovillkorligen förbundna att verkställa infriandet med verkligt mynt* — förtjenar, enligt kommitterades tanke, synnerlig uppmärksamhet."

Nu lyder likväl § 16 i kommitterades förslag till "förordning angående enskilta banker:"

"Banksedel skall ovillkorligen, då den i bankens hufvudkontor till invexling företes, inlösas med rikets mynt *eller rikets banks sedlar.*" Således, som man ser, samma stadgande som hittills.

Äfven med antagande således af det här uppgjorda nya förslaget, skulle, som man ser, samma lyten, hvarmed vårt nuvarande bankväsende af kommitterade sjelfve anses behäftadt, fortfarande komma att vidlåda detsamma, och fördelarne af den likväl ganska genomgripande förändringen skulle således väsentligen blifva inga.

2.

Utan att i principielt hänseende vilja förringa fördelarne af en bankorganisation, som beröfvar banksedeln egenskapen af laggildt betalningsmedel enskilte emellan, i händelse detta mål genom kommitterades förslag verkligen vore vunnet, torde dock de väsentligaste bristerna i vårt nuvarande bankväsende måhända kunna sökas inom ett helt annat område — nemligen inom området för bankernas sätt att röra sig, och i den rigtning bankrörelsen hos oss tagit. I förbigående kan nemligen an-

märkas: att banksedelinnehafvaren, för upprätthållandet af sedelns värde, har vida större trygghet i de valutor, mot hvilka sedeln i allmänna rörelsen blifvit utsläppt, än i något lagbud, som från- eller tillerkänner den egenskapen af lagligt betalningsmedel: att en sedelutgifvande banks förmåga, att vid anfordran inlösa sina sedlar, mera betingas af naturen och beskaffenheten af dess portfölj, än af beloppet af dess grundfond [1]). Banksedeln är, som myntet i allmänhet, ett rörelsemedel. Den som har en angelägen resa, men hvars häst under färden råkar blifva halt, finner en ringa ersättning för sin förfelade framkomst i den omständigheten, att en skicklig veterinärläkare förklarar sig skola om en månad eller två återlemna honom hans häst felfri; den som har en angelägen liqvid i dag är litet betjenad af ett liqvidations- eller rörelsemedel, som i dag förnekar sin tjenst, men som åter lofvar fullgöra den ett eller två år härefter. En banks grundfond kan garantera detta sednare, men endast beskaffenheten af dess portfölj lemnar någon pålitlig garanti för tjensten i dag. I nödens stund fattar den, som magten hafver, i hvarje räddningsplanka, som ligger i hans väg, och tror han sig upptäcka en sådan inom banklagstiftningens område, parlamenterar han hvarken med grundlagar eller andra lagar, för att göra banksedlarne till både laggildt betalningsmedel och att förläna dem tvångskurs. Alla länders bankhistoria ådagalägger detta. Vid utbrottet af 1848 års revolution hade franska banken skyldighet att med silfver inlösa sina, såsom lagligt betalningsmedel icke erkända sedlar, hvilka då icke ens emottogos i statens uppbörd. Ett dekret af provisoriska styrelsen gjorde dem på en gång till laggildt betalningsmedel och förlänade dem tvångskurs, d. v. s.

---

[1]) Vi anmärka detta, med anledniug af den jemförelsevis ofantliga grundfond, hvarmed "allmänna svenska banken" af kommitterade blifvit utrustad.

befriade banken från skyldigheten att inlösa dem. Men franska bankens portfölj var sådan, att, sedan de särskilta betalningsmoratorier, som blifvit beviljade de enskilte, gått till ända, den genast kunde återtaga sin vexling, ehuru den lagligen dertill förpligtades först i Augusti 1850. En enkel kabinettsorder, (26 Febr. 1796), under Englands förbittrade kamp mot franska republiken, var tillräcklig att befria Englands bank från förbindelsen att inlösa sina sedlar. Banken förklarade sig redan året derpå kunna för vexling öppna sin lucka, ehuru invexlingsbefrielsen af politiska skäl vida längre fortfor.

Dessa exempel kunna ådagalägga, hvilken större trygghet för sedelinnehafvaren ligger förvarad i bankernas lätt realisabla portfölj, än i lagstadganden, som genom nödens tvång och maktens varde i ett nu kunna tillintetgöras. Intet dekret, ingen kabinettsorder kan på en gång bryta häfdvunna vanor, eller på en gång förvandla en hel banks portfölj.

Hvilken mot denna olika tafla företer vår egen riksbanks historia! Och bland orsakerna till denna påfallande olikhet kan måhända den förnämsta sökas i det förhållande, att, då banksedlarne i de nämnda länderna hufvudsakligen utlemnas i och för produktionens *omsättning*, så utgifvas de hos oss till stor del såsom produktionens *förläggare*. Det blir, som man lätt finner, portföljer af alldeles olika beskaffenhet, hvaraf bankerna, efter ena eller andra systemet, blifva innehafvare. Vår riksbank har således under brydsamma förhållanden ej kunnat och kan ej reda sig, utan att i grund förstöra våra näringar, som till stor del hvila på så slipprig grund som diskontlån.

Så länge man således i vår bankförvaltning hufvudsakligen och i främsta rummet utgår från den princip, att skydda bankerna från förluster, och således vid diskonteringar och utlåningar har sitt ögonmärke fästadt endast vid den omständighet, att det erbjudna hypotheket innebär nöjaktig säkerhet, men härföre lemnar alla andra

omständigheter å sido, så länge blir banksystemet, enligt vårt förmenande, i sjelfva sin grund vacklande, och kan ej lemna produktionen det handtag, denna alltid bör kunna påräkna af ett på rigtiga grunder fotadt bankväsende. Hos oss kan, till följe af en sådan uppfattning, en tjensteman, som under den svåraste penningkris får det infallet att göra ett kalas, och för detta ändamål vill taga ett diskontlån, från diskontering utestänga, blott han kan ställa säkerhet, en fabrikant, på hvars upprätthållande 100-tals arbetares bröd för dagen beror. Denna uppfattning af cirkulationsbankernas uppgift, att de kunna och till och med böra vara produktionens, ja sjelfva konsumtionens förläggare, har på våra cirkulationsbanker inympat de öfverallt annars okända omsättnings- och fastighetslånen. Detta, i förening med den bundna räntan [3]), som i en kritisk tid ställer den redan fullt utvecklade produktionen, det redan i full gång varande arbetet, som under en sådan tid både kan och vill betala, blott det kan erhålla det för dess oafbrutna fortsättning så nödiga omsättningsmedlet, i jemnbredd med den ännu endast i form af spekulation, ännu endast i frö tillvarande produktionen, tvingar hvarje omtänksam och kreditegande affärsman, att i utlandet söka hvad han under andra förhållanden borde kunna påräkna inom eget land. Häraf det hos oss vidt utgrenade och förderfliga blankokreditsystem, hvars ihålighet så bjert blifvit framhållen efter 1857 års kris i en af utlandets förnämsta finansiella tidskrifter [4]). Så länge bankerna, med andra ord, vid sina diskonteringar och utlåningar icke skilja, eller åtminstone

---

[3]) Räntans frihet förutsätter likväl bankrörelsens frihet. Vågar man ej göra denna sednare fri, handlar man klokast uti att också binda räntan. Man utsätter sig annars, liksom i Norrige, för ett bakslag, som förer längre tillbaka, än det steg man tagit fört framåt.

[4]) "Den del af engelska handeln, yttrar *Economist* för den 2 Jan. 1858, som syntes mest lida, var den amerikanska; men äfven i den har antalet fallissementer varit jemförelsevis ringa, om man tager i be-

genom banklagstiftningen icke äro tillhållna att skilja emellan de papper, som representera ett redan i full produktif verksamhet varande kapital, och de som endast representera hvad man kallar en spekulation, icke äro tillhållna att skilja emellan verkliga affärspapper och såkallade ackommodationspapper, så länge hvila de ej på rätt säker och solid grund. Franska banken, den måhända mest rationelt förvaltade bank af alla, är i sin stiftelseurkund uttryckligen förbjuden att diskontera dessa sednare papper [5]).

Det är den missrigtning, vår bankrörelse till följe af nu anmärkta missförhållanden tagit, som efter vårt förmenande utgör en af hufvudbristerna i vårt bankväsende. Man kan mer än väl inse svårigheten, att icke säga omöjligheten, att på en gång bryta med sekelsgamla vanor eller ovanor, utan att man derföre behöfver underlåta att för nationen framhålla dem i en tidpunkt, då den uppmanas, att i grund förändra en lagstiftning, hvaraf dess framtida materiella förkofran så väsentligen betingas.

3.

Hvad som i det föregående endast blifvit antydt, vilja

---

traktande den stora andel af det hela denna handel utgör. Den största ohälsosamheten (unsoundness) och de affärer, som sannolikt minst kunna rättfärdigas, hafva yppat sig i en trakt af vår verldsdel, som varit minst misstänkt — i Norden af Europa." Härpå följer en lång skildring af vexelrytteriet på blankokredit, så väl i Stockholm som Köpenhamn. Detta vexelvingleri underlättas och underhålles af ett stadgande, som, så vidt vi hafva oss bekant, är alldeles egendomligt för riksbanken i Stockholm och för nationalbanken i Köpenhamn, stadgandet neml., att 3 månaders hamburger-banko-vexlar få af dessa banker räknas som metallisk valuta. Danska bankens rättighet i detta hänseende är likväl till beloppet bestämd, men för svenska banken är ingen gräns i detta hänseende fastställd.

[5]) "La banque ne doit pas, sous aucun prétexte, accepter d'éffets dits de circulation, créés collusoirement entre les signataires, sans cause ni valeur réelle."

vi nu närmare söka utveckla, genom att till besvarande upptaga följande fråga:

Hvilken är en sedelutgifvande banks uppgift, och huru löses denna uppgift?

Innan vi likväl kunna inlåta oss på besvarandet af denna fråga, måste vi förutskicka några ord rörande den mycket omtvistade punkten, huruvida banksedeln bör få namn af mynt eller icke, såsom med denna fråga stående i närmaste sammanhang. Michel Chevalier, Coquelin, m. fl. vilja icke tillerkänna honom detta namn. Myntet, säger Chevalier, måste utgöras af ett ämne, som sjelf är en handelsvara, som sjelf kan utgöra föremål för byte. Myntet, påstå både han och Coquelin, har ett eget inneboende värde, ett inre värde, som sedeln icke har.

"Myntet är en vara. Det har sitt eget inneboende värde, och endast efter detta värde emottages det vid bytena. Ingen är i okunnighet om denna sanning. Hvarföre då med myntet jemföra ett papper, som helt och hållet saknar detta kännetecken? Detta inre värde är ett så väsentligt vilkor för myntet, att det af intet annat kan ersättas. Beröfva myntet någon del af dess inre värde, minska på något sätt dess vigt eller halt, och man skall snart få se, att det i allmänna rörelsen och såsom bytesmedel förlorar just så mycket, som det förlorat såsom vara, man må för öfrigt gifva det hvilken benämning och utrusta det med hvilken garanti som helst. Nå väl! när nu myntets egenskaper och bytesvärde äro så strängt beroende af dess egna, inre värde, hvarifrån kommer det då, att man äflas att tillägga dessa egenskaper och detta värde åt banksedlarne, som i alla fall, och för sig betraktade, ingenting annat äro, än blotta papperslappar? Banksedlarne äro således icke mynt. Än mer, det står icke i någons förmåga att gifva dem denna egenskap; ty lika litet, som någon mensklig makt förmår tilldela åt guld- och silfverstycken ett högre värde, än de sjelfve ega, lika litet för-

når någon lag ställa i jemnbredd med dem ett papper, om saknar allt eget värde" [6]).

När man, som Coquelin här, talar om ett eget, inneoende, ett inre värde, som det metalliska myntet påstås ega, ıen som banksedeln saknar, så synes man föreställa sig ärdet, i likhet med t. ex. tyngden, längden och andra arans naturliga egenskaper, vara en med sjelfva varan ıförlifvad egenskap, utan hvilken den ej kan vara till. Ien värdet är ej någon sådan sjelfständig, d. v. s. af aturen sjelf varan förlänad egenskap, utan en egenskap, om menniskan och de menskliga samfundsförhållandena illdelat den. Hvad som har värde i dag, kan förlora lenna egenskap i morgon. Hvad som har värde för den ne, har icke något värde för den andre. Hvad är, kan nan dessutom fråga, motsatsen till inre värde, eller hvilen vara har ett värde, som icke tillika har ett inre ärde? Har sedeln således *något* värde, så har han också tt inre värde.

Myntet skiljer sig från banksedeln icke deri, att det örra har ett värde af annan natur, än den sednare. Men anksedeln skiljer sig från myntet deri, att myntet är aturligen dyrt, d. v. s. kostar mycket arbete att ur jorlens innandöme framdraga, hvilket ej är fallet med den ednare. Just den omständigheten, att guldet och silfret, f alla hittills kända och allmännare använda ämnen, äro le dyraste, d. v. s. de ämnen, som i förhållande till deas volum eller vigt fordra det största arbete att frambringa [7]), just denna omständighet har gjort dem till de allmänt antagna värdemätarne, har gjort dem till mynt, och detta åter har skänkt dem sitt hufvudsakligaste värde.

---

[6]) Coquelin: Krediten och Bankväsendet p. 37.

[7]) Ett ℔ guld var, enligt 1838 års priser i Berlin, lika dyrt som 1611 ℔ koppar, som 9700 ℔ jern, som 20794 ℔ hvete, som 17655 ℔ råg, som 31717 ℔ hafra o. s. v. Jfr. Humboldt: Sur la production de l'or et de l'argent considerée dans ses fluctuations.

Men en varas dyrhet eller dyrlek är något helt annat än dess värde. Dyrleken är helt och hållet beroende af, eller står i direkt förhållande till det nedlagda arbetet. Värdet åter står alldeles icke i något sådant direkt beroende af arbetet. Ett *misslyckadt* maskineri, på detsamma må vara nedlagdt arbete för millioner, det må hafva varit aldrig så dyrt, har ej något värde. Alla de kostnader, som hittills blifvit nedlagda på den transatlantiska telegrafförbindelsen, hafva således ej något värde, ehuru de uppgå till millioner. Diamanten, som lyckan kastar i min väg, har eller kan hafva samma höga värde som den, på hvars sökande jag användt årslånga arbeten. Banksedeln [8]) har på samma sätt ett högt värde, oaktadt dess frambringande nästan ingenting kostar.

Utan att vidare vilja fördjupa oss i någon analys af begreppet värde, vilja vi blott här tillägga, att en produkts eller en varas värde icke är beroende af det arbete, som på dess frambringande blifvit nedlagdt, utan är beroende af, eller lika med det arbete, den besparar för den som behöfver den. Det förra arbetet bestämmer varans dyrlek, det sednare dess värde. Det förra förblir alltid detsamma, det sednare vexlar beständigt. Besparar således banksedeln dess innehafvare lika mycket arbete som det metalliska myntet, så har den också samma värde, kan således, så vidt vi förmå fatta, gerna benämnas mynt.

4.

Af det anförda följer helt naturligt lösningen af första delen af den fråga, vi till besvarande uppkastat. Då nemligen väsentliga skillnaden emellan det metalliska myntet och banksedeln ligger deri, att det förra är naturligen dyrt, hvilket ej är förhållandet med den sednare,

---

[8]) Öfverallt, der banksedeln omnämnes, förstå vi dermed den konvertibla banksedeln, när motsatsen ej uttryckeligen framhålles.

så måste, om menniskan vill begagna banksedeln såsom mynt, denna skillnad med konstens tillhjelp upphäfvas, d. v. s. menniskan måste genom sjelfva bankoperationerna göra sedeln lika dyr som det metalliska myntet. En sedelutgifvande bank måste, med andra ord, vid sedelutgifningen följa sådana grunder, att sedeln alltid blir lika dyr som myntet. Proban på att denna uppgift blifvit löst ligger deri, att banken när som helst är i stånd att mot metalliskt mynt inlösa alla de utsläppta sedlar, hvilka för detta ändamål företes i banken.

Men proban på att målet är uppnådt anger icke vägen hvarpå, eller de medel hvarmed målet vinnes. Detta ådagalägger bankernas historia i alla länder; ingen enda bank har ännu under ett helt sekel, knappt under en mansålder, förmått hålla sina sedlar lika dyra som det metalliska myntet.

5.

För att nu söka den väg en bank bör gå, eller finna de medel han bör välja för att vinna sitt mål, sina sedlars uppehållande i lika dyrhet med det metalliska myntet, kan man föreställa sig en cirkulationsbank som en stor, ofantlig bazar, der samtlige ett lands producenter mot ett depositionsbevis af banken aflemna sina till försäljning färdiga produkter, ifrån det oarbetade rååmnet ända upp till det mest fulländade fabrikatet. Depositionsbeviset kan man föreställa sig innehålla uppgift på det pris [*]), producenten satt på sina i bankens förvar öfverlemnade produkter, hvilket pris man sedan kan föreställa sig att banken åsätter och påtecknar produkterna. Är jag nu innehafvare af ett sådant depositionsbevis, antag på t. ex. 10 R:dr, så kan jag begifva mig upp i banken, och bland landets samtlige der förvarade fala produkter utvälja och mot depositionsbeviset, inom det belopp hvarå detta lyder, tillbyta mig hvad jag behöfver.

[*]) En varas *pris* är dess i mynt uttryckta värde.

Intet enskilt land kan likväl, huru stort det än må vara, på civilisationens närvarande ståndpunkt producera alla för tillfredsställande af menniskans behof eller begär nödiga artiklar, utan de särskilta länderna hafva, liksom de enskilte sinsemellan, fördelat arbetet och öfverenskommit att utbyta hvarandras produkter. Vi antaga således att denna stora bazar äfven besökes af utlänningar. Desse, som ej hafva inlemnat några produkter till banken, äro naturligtvis ej i besittning af några depositionsbevis, men de äro i stället försedde med, hvad man skulle kunna kalla, de allmänt erkända fordringsbevisen, guld eller silfver. För de produkter, de utvälja och afhemta, qvarlemna de metalliskt mynt. Landets egna innevånare kunna naturligtvis äfven å sin sida i utlandet få en mängd produkter, som de ej kunna erhålla i banken; dessa utbyta då sina depositionsbevis mot de af utlänningarne qvarlemnade ädla metallerna, resa dermed till utlandets marknader och tillhandla sig hvad de behöfva.

Dessa depositionsbevis kan man nu tänka sig förvandlade till banksedlar.

Vinsten af denna anordning med banksedlar är tydligen den, att innevånarne i ett särskilt land kunna undvara guld och silfver i och för uppgörande af försäljningar eller köp af alla de produkter, som landet sjelf både producerar och konsumerar, hvilka produkter utgöra den alldra största delen af hvarje lands omsättning. Utan banksedlar skulle landet, för att bereda sig samma lättnad för omsättningen af sin produktion, först nödgas förskaffa sig ett produktionsöfverskott, tillräckligen stort för att kunna anskaffa guld eller silfver till den inre omsättningen. Detta produktionsöfverskott, såsom nödvändigt för sjelfva omsättningen af landets öfriga produkter, kunde ej ingå i någon ny produktion, utan blefve dödt och bundet. Genom anordningen med banksedlar behöfver landet, som man ser, ej hålla större produktionsöfverskott ofruktbart, än som är nödvändigt för att betala hvad

det förbrukar af utlandets produkter. Sverge t. ex. behöfver på sin närvarande produktions-ståndpunkt omkring 30 millioner R:dr för produkt-omsättningen inom landet; genom att härtill begagna banksedlar kan Sverge således frigöra för 30 millioner R:dr kapital, som med denna anordning genast kan ingå i ny produktion, men som i motsatt fall skulle för Sverge legat dödt och bundet i det guld och silfver, som det för sin inre rörelse skulle hafva behöft. Sverge besparar sig således genom sina banksedlar årligen räntan på 30 millioner R:dr.

Hufvudvillkoret för denna anordning är nu, som flere gånger blifvit antydt, att banksedeln göres lika dyr som det metalliska myntet.

För att åstadkomma denna dyrhet, finner man genast att banken ej kan lemna ut någon enda sedel utan emot ett motsvarande kapital. Lemnar nemligen banken ut någon eller några sedlar utan motsvarande kapital, så blir häraf naturligtvis följden att, när dessa sedlar företes i banken, banken ej har några motsvarande produkter att afstå; men då alla sedlar äro till det yttre fullkomligen lika, och således dessa *oäkta* sedlar eller fordringsbevis — som de lämpligen kunna kallas — ej kunna skiljas från de öfriga, så fördelas hela den brist, som uppkommer derigenom, att flera fordringsbevis äro utsläppta än kapitaler eller gäldenärer finnas, på hela massan fordringsbevis, hvilka tillfölje häraf falla i värde.

Man ser vidare, att banken ej med trygghet kan utge sedlar, som vid uppvisandet skola infrias med kapital, utan emot det slags kapital, som banken har rätt att till sitt åsatta, emellan banken och deponenten öfverenskomna värde genast försälja eller utbyta emot sedeln, när denne företes. Banken kan, med andra ord, ej ge ut sina sedlar, utan emot falt kapital, hvaröfver banken har full dispositionsrätt. Har banken nemligen lemnat ut sina, vid uppvisandet inlösbara sedlar mot annat kapital, än sådant som banken eger och vid sedelns företeende

kan realisera, så uppstår, tills banken kommer i full och obetingad besittning af detsamma — kapitalet må för öfrigt vara af hvad beskaffenhet som helst — precist samma förhållande som om banken under denna tid utlemnat sedlar utan motsvarande kapital — sedelns värde förminskas under denna tid.

Banksedlar kunna således med full trygghet endast utlemnas mot det slags kapital, som både är ämnadt och färdigt till försäljning, d. ä. mot falt kapital. Kritiska tider ådagalägga mer än tillräckligt, huru illa betjenad en bank, ej mindre än den enskilte är af att hafva fordringar, som först efter 3 eller 6 månader förfalla, när han sjelf har förbindelser, som vid uppvisandet skola infrias. Det är denna egenskap af falhet hos det kapital, på hvilket banksedlar kunna utgifvas, som förbises af den såkallade *Lawismen,* hvilken drifver den läran, att banksedlar, eller vid uppvisandet betalbara fordringsbevis, kunna utgifvas mot hypotheker i jord eller annan fastighet. Egenskapen hos det kapital, på hvilket banksedeln skall kunna utgifvas, är, att detta kapital skall när som helst af banken kunna försäljas till det pris, hvarunder banken, under den tid den deraf är innehafvare, ej anser det kunna falla. På detta villkor, men endast på detta, kan banken utlemna sedlar äfven på såkallade fastigheter. Men att utlemna sedlar på dylika panter, med förbindelse att ej realisera dem förrän efter viss tid, och att således före denna tid låta egaren både disponera öfver kapitalet och öfver de af banken härpå utställda fordringsbevisen eller sedlarne, låter sig ej göra. Vill bankens klient efter godtfinnande disponera öfver bankens sedlar, så måste han också låta banken efter godtfinnande disponera öfver det motsvarande kapitalet. Såsom allmän och af sjelfva sakförhållandet framgående grundsats gäller alltså, att en och samma person ej liktidigt bör kunna få disponera öfver kapitalet och de på detta utgifna banksedlarne, så framt dessas värde med säkerhet skall kunna

upprätthållas. Denna grundsats är, som man lätt finner, endast en naturlig följd af det allmänna förhållandet, att en och samma sak ej *liktidigt* kan fullgöra 2 olika förrättningar, ej *liktidigt* kan vara närvarande på 2 olika ställen. Jag kan, med andra ord, såsom Lawismen likväl antager, ej använda samma kapital både som sjelfständigt kapital och som omsättningsmedel för kapitaler.

6.

Af denna allmänna grundsats härledas också otvunget de reglor, en sedelutgifvande bank har att iakttaga för att med säkerhet upprätthålla sedelvärdet.

För att på affärsverldens språk återgifva dessa reglor, lemna vi den idealiska bazaren, der vi tänkt oss ett helt lands till försäljning färdiga kapitaler hopsamlade, och öfvergå till förhållandena, sådana de i verkligheten förekomma.

Banken disponerar, som vi känne, ej omedelbart öfver de kapitaler, hvaremot den utgifver sina sedlar, d. v. s. den köper och försäljer ej, som hittills blifvit antaget, sjelf kapitalerna med sina sedlar, utan öfverlemnar försäljningarne och köpen åt de enskilte, och förbehåller sig blott dispositionsrätten öfver köpeafhandlingarne. Denna omständighet förringar likväl i ingen mån giltigheten af den framställda grundsatsen, att banken måste, så vidt det ligger inom dess förmåga, se till, att dessa köp och försäljningar försiggå alldeles så, som de skulle hafva försiggått, om banken sjelf verkställt dem; banken måste, med andra ord, se till, att dess sedlar och det deremot svarande kapitalet icke liktidigt få begagnas af en och samma person. Det är denna grundsats, som, såsom redan är nämdt, i stiftelseurkunden för franska banken finnes uttalad, och som kan sålunda öfversättas: bankens sedlar få endast utlemnas mot verkliga affärspapper. Iakttages denna grundsats af en bank, så blir aldrig

samma person innehafvare af både kapitalet och den derpå utgifna banksedeln.

Dessa affärspapper, om de äro äkta, representera verkliga köp, sådana de skulle hafva uppgjorts af banken sjelf, i händelse produkterna skulle gått genom densamma. Låtom oss som exempel taga en stångjernsproducent, som för fortsättande och drifvande af sitt yrke behöfver tackjern. I händelse landets samtlige fala produkter skulle i banken deponeras, så hade naturligtvis tackjernsproducenten fört sitt tackjern till banken, och derföre utfått bankens sedlar; stångjernsproducenten hade likaledes mot aflemnande af sitt stångjern utfått banksedlar, och mot dessa sedan köpt tackjernet i banken. Banken hade i här förutsatta fall kommit att hafva sedlar ute för tackjernets värde, och att för dessa sedlar disponera öfver stångjernsproducentens stångjern. Innehafvaren af banksedlarne blifver således tackjernsegaren, och innehafvaren af det motsvarande kapitalet stångjernsproducenten, — således, som man ser, 2 olika personer. I verkligheten uppgöres nu affären på det sättet, att stångjernsproducenten köper tackjernet direkte af tackjernsblåsaren, och lemnar honom i liqvid en vexel eller en förskrifning, som han förbinder sig infria vid den tid, då han anser sig kunna ha förvandlat tackjernet till stångjern och bringat detta på marknaden. Denna vexel eller förskrifning säljer tackjernsblåsaren till banken, och blir härigenom, liksom i förra fallet, innehafvare af bankens sedlar. Det kapital, på hvilket banken utlemnat sina sedlar, kan icke mera disponeras af sedlarnes innehafvare, utan det har liksom dessa ingått i den allmänna cirkulationen.

Vi få genom detta exempel en förklaring öfver hvad regeln — att en och samma person ej tillika får vara innehafvare af sedeln och kapitalet, hvarpå den är utgifven — i sjelfva verket innebär. Den innebär egentligen ingenting annat, än att den, som uttager sedlarne ur ban-

ken, måste i *allmänna cirkulationen* hafva utsläppt ett kapital, som motsvarar sedlarnes värde.

Men, skall man här helt säkert invända, stångjernsproducenten har ej förbundit sig att hos banken inlösa sin vexel förrän vid den tid han anser sig kunna ha förvandlat tackjernet till stångjern, antag om 3 eller 6 månader. Banken kan således icke, förrän efter 3 eller 6 månader, åter bekomma sina sedlar; hvilken kan då i detta fall skillnaden blifva för banken, om den mot hvarje annat hypothek, som icke har längre förfallotid än 3 eller 6 månader, men af banken anses innebära full säkerhet, såsom t. ex. en inteckning i fast egendom, lemnar ut sina sedlar? Den uppställda grundsatsen eller villkoret, — att sedelinnehafvaren icke tillika får disponera öfver det kapital, hvarpå sedeln blifvit utgifven — är således, som det synes, mera af formell beskaffenhet, än för sedelns upprätthållande i värde egentligen väsentlig? Kan banken nemligen icke med lika trygghet lemna ut sina sedlar mot t. ex. obligationer eller aktier, som hafva ett kändt värde, vida öfverstigande beloppet af de sedlar, för hvilka de pantsättas? Är, med andra ord, köpet, som vexeln anses representera, och hvarigenom sedel- och kapitalinnehafvaren blifva olika personer, någonting verkligen väsentligt för uppehållande af banksedelns värde?

För att besvara denna invändning, anmärka vi, att i förra fallet har sedelinnehafvaren utsläppt i allmänna rörelsen ett kapital af motsvarande värde, och är detta händelsen med alla de sedlar banken utlemnar, så skola i allmänna rörelsen nödvändigt finnas fala kapitaler, motsvarande banksedlarnes belopp. Banksedlarne hafva således ingen anledning att presentera sig i banken, och denne kan, om så likväl skulle blifva förhållandet, svara sedelinnehafvaren, att det kapital han söker finnes i allmänna rörelsen och att han endast behöfver der söka upp det. I sednare fallet åter är ej något motsvarande kapital i rörelsen utsläppt, utan den, som erhållit sedlarne mot pant

af sin fastighet, förklarar helt öppet, att det aldrig varit hans mening att försälja sin fastighet, utan att han tvärtom ämnar begagna de erhållna sedlarne till inköp af sådana produkter eller fala kapitaler, hvarmed han kan förbättra, förhöja dess värde. Följden häraf blir naturligtvis att, då fastighetsägaren för de erhållna banksedlarne tager i anspråk fala kapitaler, utan att i cirkulationen hafva utsläppt några sådana kapitaler, brist på dessa skall uppstå, och sedlarne, för hvilka inga fala kapitaler finnas att köpa, återvända, för erhållande af valuta, till banken, som i detta fall ej kan lemna samma svar som i förra fallet. De fala eller cirkulerande kapitalerna äro således till värdet eller beloppet ej lika med de utelöpande sedlarne; dessa sednare falla således i värde. Orsaken, att detta ej alltid, icke ens i de flesta fall, blir förhållandet, ligger deri, att icke alla vexlar, icke alla köpeafhandlingar på rörliga eller fala kapitaler, utan endast det mindre antalet presenteras i banken för att derpå utbekomma banksedlar. Banken kan således i många fall utlemna sedlar, utan att följa den framställda regeln, men tider komma, då det visar sig, att banker, som i allmänhet ej tagit den uppställda grundsatsen till rättesnöre för utlemnande af sina sedlar, missräknat sig på beloppet eller naturen af de fala kapitalerna, och detta är orsaken, hvarföre banksedlarne under sådana tider falla i värde.

Den som i en bank lånar mot ett kapital, som redan nått sin bestämmelse, såsom förhållandet t. ex. är med det fasta eller icke fala kapitalet, han behåller och disponerar, som vi sett, öfver både kapitalet och sedlarne, hvilka sednare han använder eller kan använda för att förskaffa sig kapital till någon ny produktion; banken gör sig således här till förläggare af denna produktion; ty det kapital låntagaren pantsatt i banken är redan taget i anspråk af den förhandenvarande produktionen, och kan icke på samma gång användas i både denna och en ny produktion. Sedelns värde förringas således, såvidt

som kapitaler icke på annat håll redan finnas besparade för denna nya produktion.

Lawismens misstag ligger just deri, att den antager ett och samma kapital kunna användas både som produktionsmedel i dess gamla form och derjemte, genom de derpå utgifna banksedlarne, förlägga en ny produktion.

"Silfret, säger således Law, kan ej på samma gång begagnas både som mynt eller värdemätare och som metall till husgerådssaker, men begagnar man jorden som värdemätare, och utgifver sedlar på jordens värde, så förlorar jorden derigenom ingen af sina andra användningar. Man kan således begagna den både som kapital och som omsättningsmedel för kapitaler."

Denna Laws lära har ännu i dag otaliga anhängare. Våra privatbanker t. ex. äro i sjelfva verket grundade på denna princip, och lagstiftningen anser sig väsentligen hafva sörjt för uppehållande af dessa bankers sedlars värde, derigenom att jord- eller fastighetshypotheker finnas pantsatte till ett motsvarande belopp. Ja, lagstiftningen har gått ändå ett steg längre i Lawism, då den tillåter dessa banker att på såkallade kassakreditiver utgifva sedlar till hälften af grundfondens belopp, blott jord- eller fastighetshypotheker äro pantsatte för dessa krediter. Af det föregående bör likväl blifva klart, att det alldeles icke är grundfonden, som i främsta rummet uppehåller banksedelns värde, utan att det väsentligen är mängden och värdet af de fala och till omsättning färdigberedda kapitalerna, som åstadkomma detta. Om vi kunde föreställa oss, att alla fala eller, som man skulle kunna kalla dem, rörliga kapitaler på en gång sopades bort från ett land, men att jorden och husen stodo oförändrade qvar, hvad värde ha då de på denna jord, dessa hus utgifna sedlar, eller hvartill skulle de kunna användas? Kunde vi å andra sidan tänka oss alla byggnader inom detta land på en gång förstörda och hela jorden förvandlad till en ofruktbar sandöken, men de rörliga

eller fala kapitalerna oförminskade, så skulle banksedlarne gå och behålla sitt värde, så länge dessa kapitaler funnes att omsätta. En sedelutgifvande banks styrka hvilar således, och detta är af vigt att lägga märke till, mindre på beskaffenheten af dess grundfond, än på beskaffenheten af dess portfölj, och det borde mera vara på denna sednare än på den förra, som lagstiftningen borde hafva sin uppmärksamhet fästad. Grundfonden bör egentligen icke vara något annat än en pant, som bankbolaget ställer som säkerhet, för att vid sina operationer följa de af lagstiftningen, för dess sätt att röra sig, gifna föreskrifter. Förmår banken följa dessa föreskrifter, så kommer grundfonden aldrig att anlitas.

Detta utesluter likväl icke möjligheten eller rättigheten för cirkulationsbankerna, att äfven blifva förläggare eller belånare af fast kapital. Är nemligen cirkulationsbanken, som nästan alltid är fallet, tillika depositionsbank, så kan den använda sina depositioner såsom förlagskapital under den tid de innestå i banken, ty bankens depositioner föreställa alltid ett odisponeradt kapital, hvaröfver deponenten tillåter banken fritt förfoga under depositionstiden. Med denna del af sina fonder kan således banken uppträda som förläggare, blott den iakttager nödig försigtighet, och icke beviljar sina förlagslån på längre tid, än den sjelf kan disponera öfver de deponerade medlen.

I det mera utbildade bankspråket hafva också dessa båda operationer — då banken endast uppträder som omsättare af den redan förhandenvarande fala produktionen, och då den uppträder såsom förläggare af en ny produktion — olika namn. Den förra operationen kallas *diskontering*, den sednare *belåning*. Ett papper, som en bank diskonterar, skall vara försedt med minst 2 namn köparens och säljarens, och detta är fallet med t. ex. alla vexlar och vexelartade förbindelser, som af bankerna diskonteras; de äro ofta, och hos oss temligen allmänt, ti

ytterligare säkerhet för banken, försedda med ett tredje namn [1]). Ett papper, som belånas, är deremot i regeln endast försedt med ett enda namn, nemligen låntagarens, men har som kollateral säkerhet en reel pant, en inteckning, en räntebärande obligation eller dylikt. I vårt bankoreglemente är gränsen emellan diskontering och belåning ej skarpt uppdragen, men i utlandets banker gör man emellan dessa båda operationer en tydlig skillnad. Det är, som vi sett, 2 alldeles olika arter kapital, som utgöra föremål för den ena eller andra operationen. Diskonteringen är sjelf ett slags verkligt köp, belåningen är det aldrig; de båda operationerna skilja sig, till följe häraf, äfven i yttre mått, så till vida som vid köpet eller diskonteringen det tillhör köparen eller diskontören, att på förfallodagen sjelf afhemta värdet af den köpta varan; vid belåningen återhemtar låntagaren vid förfallotiden den af honom pantsatta effekten [2]).

---

[1]) Franska banken är förbjuden diskontera något papper, som ej är försedt med 3 namn.

[2]) Hvad vi här kallat belåning är hvad i vårt bankoreglemente benämnes utlåning "mot hypothek af aktier och publika papper" samt "mot pant af vågförda effekter." Reglementet har dessutom en annan utlåningsrubrik, — vi tala ej här om omsättningslånen, — och den hufvudsakligaste, nemligen utlåningen "mot hypothek af löpande förskrifning." En löpande förskrifning och en vexel hafva inom affärsverlden samma finansiella ursprung, samma transaktion, — en köpeafhandling, — att tacka för sin uppkomst, och äro således förbindelser af samma natur. Likväl kallar bankoreglementet försträckningen på en vexel diskontering, men på en löpande förskrifning belåning. Skillnaden emellan vexeln och den löpande förskrifningen består endast deri, att vexeln är en af *köparen på säljaren ställd förskrifning*, då deremot den löpande förskrifningen är en af *köparen till säljaren utfärdad förbindelse.* Enligt vår lagstiftning hafva de icke samma exekutiva kraft. utan för att erhålla vexelns stora exekutiva kraft måste ordet vexel uttryckligen i förbindelserna vara utsatt; detta är enligt franska och engelska kreditlagar ej nödigt; de franska *billets à ordre*, och de engelska *promissory-notes*, hvilka båda svara mot våra löpande förbindelser, hafva vexelns alla egenskaper.

7.

Det är likväl omöjligt för en bank, att i praxis strängt kunna tillämpa de af theorien uppställda reglorna för uppehållande af sedlarnes värde; den kan endast något så när gå i den af theorien angifna rigtningen. Omöjligheten att vid hvarje särskilt tillfälle afgöra, om de papper, som till diskontering erbjudas, hafva verkliga affärer att tacka för sin uppkomst, — och om således ett motsvarande falt kapital blifvit utsläppt i allmänna rörelsen, — eller endast äro såkallade ackommodationspapper, kan blottställa bankerna för stora misstag rörande beloppet af de sedlar de med trygghet kunna utsläppa.

Alla länders bankhistoria ådagalägger, såsom redan är nämdt, detta; intet enda land har att uppvisa en bank, som under en hel mansålder förmått lösa sin uppgift, att hålla banksedeln lika dyr som det metalliska myntet.

Utan att ingå i någon undersökning af anledningarne härtill, vilja vi blott här angifva de medel, en bankstyrelse eger i sin hand, att afgöra om den, med afseende på sin sedelutgifning, är stadd på rätter väg, d. v. s. afgöra om de i rörelsen utsläppta sedlarne öfver- eller understiga det i cirkulation varande fala kapitalet. Visaren, proban härpå har den i den metalliska kassa, hvarmed dess sedlar skola inlösas. Så länge denna kassa är i stigande, kan banken i allmänhet vara trygg för, att fala kapitaler finnas motsvarande de utsläppta sedlarne [1]); när den åter är stadd i fallande, har den anledning befara motsatsen, eller att sedlarne äro på väg att blifva mindre dyra än det metalliska myntet.

---

[1]) Man får ej fatta detta uttryck så, som i verkligheten de fala kapitalerna någonsin skulle till sitt absoluta belopp kunna vara mindre än beloppet af de utelöpande sedlarne eller, om man så vill, mynten. Detta skulle endast kunna inträffa, i händelse en och samma sedel ej gjorde mer än enda liqvid under en viss tid, som man antagit till jemförelse-enhet, t. ex. en månad, ett år. Men samma sedel kan utgöra omsättningsmedel för 100 särskilta fala kapitaler. När man således

För att visa sammanhanget emellan detta den metalliska kassans stigande eller fallande och den relativa tillgången på fala kapitaler inom ett land, återkalla vi till en början i minnet myntets betydelse och förrättningar inom samhällslifvet.

Mynten äro de allmänna invisningar, hvilka hvar och en, som har ett arbetsöfverskott, ett falt kapital, tager i utbyte mot detta öfverskott, detta fala kapital, och hvilka invisningar verldens samtlige producenter, eller alla de, som hafva fala kapitaler, förbundit sig att vid uppvisandet infria. Mynten äro alltså på samma gång de fala kapitalernas beqvämaste både förvarings- och spridningsmedel. Hvad jag af mina fala kapitaler ej sjelf behöfver, förvandlar jag i mynt, och kan sedan, med detta i handen, när och hvar som helst tillbyta mig ett motsvarande falt kapital af samma eller annat slag. Med myntets tillhjelp kan således hvarje arbetsöfverskott genast ingå i den allmänna cirkulationen och blifva en ny producerande kraft; utan detsamma skulle hvar och en nödgas låta ett så stort öfverskott af falt kapital, som han för den närmaste framtiden kunde behöfva använda, ligga ofruktbart och afvakta denna användning.

Mynten äro således endast invisningar på kapitaler. Häraf följer, att, om tillgången på dessa allmänna invisningar, som vi kalla mynt, blir större än det förhandenvarande fala kapitalet, så inträder emellan verldens samtlige penninge-innehafvare, eller verldens fordringsegåre, — de som nedlagt frukterna af sitt arbete i penningar —, och verldens gäldenärer — de fala kapitalerna —, samma förhållande som emellan den skuldsatte enskilte, hvilken

vill jemföra beloppet af utelöpande banksedlar med beloppet af de i cirkulation varande fala kapitalerna, så bör det absoluta beloppet i förra fallet multipliceras med det antal liqvider banksedlarne fullgjort under den antagna tidsenheten, och i det sednare med det antal gånger hvarje särskilt kapital under samma tid blifvit omsatt. Detta anmärkes här endast i förbigående, för att undvika misstydning.

ej förmår infria alla på honom utställda och af honom erkända förbindelser, och hans fordringsegare. Liksom nemligen fordringsegarne i detta fall få åtnöja sig med att utfå 90, 80 eller 50 procent af sina fordringar, så få, under de här förutsatta likartade förhållanden, verldens samtlige fordringsegare, eller penningeinnehafvarne, äfven åtnöja sig med 90, 80 eller 50 proc. af sina fordringar. De kunna, med andra ord, icke utfå hela det belopp arbetsprodukter eller fala kapitaler, hvarå fordringsbevisen lyda, utan endast en större eller mindre del deraf. Den som för 10 eller 12 år tillbaka förvandlat öfverskotterna af sitt arbete i mynt, kan nu ej erhålla i utbyte mot mynten mera än 80 eller 50 proc. af hvad han då utbytt. Penningen eller myntet har, som man i dagligt tal benämner detta förhållande, fallit i värde. Det är ett sådant penningens fallande i värde vi för närvarande upplefva, och som vi, med få och kortare afbrott, upplefvat alltsedan upptäckten af nya verldens guld- och silfvergrufvor. Ett motsatt förhållande egde rum under medeltiden. Då snarare minskades än ökades verldens förråd af ädla metaller. De förhandenvarande fala kapitalerna voro mer än tillräckliga att inlösa alla de på desamma utställda invisningar, och myntet snarare steg än föll under denna tid i värde.

Liksom det metalliska myntet utgör de allmänna invisningar, som alla verldens producenter förbundit sig att med sina arbetsöfverskotter eller fala kapitaler infria, så äro banksedlarne invisningar af samma natur, som producenterna inom ett inskränktare område, en särskilt stat, öfverenskommit att på samma sätt infria. Utsläppes ett större förråd af dessa invisningar, än som med de fala kapitalerna kan infrias, så uppstår till en början inom detta särskilta område alldeles samma förhållande som i nyss uppgifna fall, då den enskilte utgifver flera förbindelser, än han med sina förhandenvarande tillgångar kan inlösa; de utställda invisningarne, eller pennin-

garne falla mer eller mindre i värde. Som likväl banksedlarne endast äro lokala invisningar, så är detta penningens fallande begränsadt, och kan ej fortgå längre än till dess priset på arbetets öfverskotter inom det område, der banksedlarne tagas för goda, kommit i niveau med priset på samma öfverskotter inom den öfriga producerande verlden, med hvilken detta område står i handelsförbindelser. Så snart nemligen de fala kapitalernas pris höjt sig öfver denna niveau, tillflyter från angränsande områden, der de till förbrukning färdigberedda produkterna hafva ett lägre pris, de produkter som fattas. Som likväl dessa ej kunna anskaffas mot lokala invisningar eller sedlar, utan endast mot de allmänna invisningarne eller myntet, så utströmmar detta derifrån, och den medelbara verkan af en sådan för stark lokal sedelutgifning är, att det metalliska myntet så småningom försvinner och utbytes mot de i lägre pris stående utlandets produkter. Här är således för penningens lokala fallande i värde en slags naturlig gräns, under hvilken det ej kan sjunka. Den lokala niveaun, om vi så få uttrycka det, för en varas pris står likväl alltid något högre än den allmänna niveaun för samma pris, och så mycket högre som transportkostnaden tillsammans med de afgifter, hvilka i form af tull och andra lokala umgälder vid gränsen af hvarje land belasta varan, utgör. Det är först sedan den lokala niveaun med detta belopp stigit öfver den allmänna niveaun, som tillflöde af produkter och utflöde af myntet begynner. Fortsättes sedelutgifningen utöfver denna gräns, så upphör sedeln att blifva lika dyr som myntet, och den förvandlas till ett lokalmynt, hvars dyrhet ej längre är lika med det metalliska myntets. Priset på landets produktion, uttryckt i detta lokalmynt, kan visserligen till siffran fortfara att stiga, men detta pris är endast nominelt och icke verkligt.

Häraf följer som allmän regel, att en bank utan fara för sedelns fallande i värde kan öka sin sedelutgifning,

så länge dess metalliska kassa är stadd i stigande, men att denna utgifning ej vidare bör ökas, så snart metalliska kassan börjar sjunka. Import af guld eller silfver, hvarigenom metalliska kassan ökas, antyder nemligen att det importerande landet producerar billigare än de länder, hvarifrån de ädla metallerna importeras; export deremot, att det producerar dyrare än de länder, dit guldet och silfret exporteras. En förökning af sedelemissionen i förra fallet är för sedelns upprätthållande i värde ej farlig, men så mycket mera i det sednare, emedan förökningen då bidrager att förhöja den redan förut för stora dyrheten af produktionen, bidrager således att påskynda den redan i gång varande exporten af de ädla metallerna. En förökad efterfrågan på lån och diskonteringar antyder i förra fallet endast en förökning i de fala kapitalerna, en förökning, som för sin omsättning behöfver ett förökadt rörelsemedel; en förökad efterfrågan i sednare fallet häntyder åter på, att det icke är kapitalernas omsättningsmedel som fattas, utan kapitalerna sjelfva, hvilka sedlarne i detta fall genom det metalliska myntet medelbart hemta från utlandet.

8.

Vi hafva sökt angifva de allmänna reglor, hvilka, enligt de här framställda åsigterna om banksedelns betydelse inom produktionssferen, böra följas af en sedelutgifvande bank, som vill betrygga sina sedlars konvertibilitet, och de reducera sig, som man ser, egentligen till denna enda: att banken ej ökar sin sedelemission, under det dess metalliska kassa är stadd i sjunkande. En fråga återstår likväl ännu att besvara, den rörande det absoluta belopp, hvarunder en bank ej bör tillåta sin metalliska kassa sjunka, eller det minsta förhållande emellan denna kassa och bankens vid anfordran betalbara förbindelser.

Man uppställer vanligen som regel, att ingen banks

kassa normalt bör tillåtas understiga $^1/_3$ af dess utelöpande, vid uppvisandet betalbara förbindelser. Svenska banken går ner ända till $^1/_4$; dess högsta sedelansvarighet får nemligen ej med mera än 30 millioner R:dr öfverskjuta den metalliska kassan, och denna får aldrig tillåtas sjunka under 10 millioner R:dr. Franska vetenskapsakademien har gjort denna fråga — förhållandet emellan en banks kassa och sedlar — till föremål för täfling, men fick, så vidt vi känna, ej derpå något svar.

För att i någon mån belysa densamma, kan det ej vara ur vägen att fästa uppmärksamheten på det ändamål, hvarföre den enskilte alltid håller en så kallad kassa, och det belopp hvarvid han anser denna kassa normalt böra vidmakthållas. Man finner då lätt, att detta ändamål ej är något annat, än att betäcka högsta skillnaden emellan hans utgifter och inkomster under, hvad man kan kalla, en affärs- eller produktionsperiod. Är den rörelse, han drifver, så beskaffad, att han t. ex. endast vid slutet af hvarje månad har några inkasseringar, så måste han tydligen hålla i kassa, — vare sig nu denna kassa ligger förvarad i hans egen pulpet, eller han under en eller annan form har den till sin disposition i en bank — ett belopp, som svarar emot hans utgifter under en månad, hvilken tidsrymd i detta fall blir hans affärsperiod. Denna kassa kan naturligtvis utgöras så väl af det allmänna myntet som af lokalmyntet inom det land hvartill han hörer. Gå vi från den enskilte affärsmannen öfver till en bank, som man kan betrakta som den gemensamma kassören för flere enskilte, så måste denna bank, eller gemensamma kassör, på samma sätt hålla i kassa ett belopp, som svarar emot högsta balansen i liqvider under en affärsperiod emellan alla dem, som äro bankens klienter eller räkningshafvare, och dem som icke äro det. Af samma grund måste en för ett helt land upprättad bank, såsom t. ex. den svenska riksbanken, Englandsbanken, den franska, hvilka man kan betrakta så-

som kassörer af högre ordning för liqviderna emellan dessa länder och alla andra länder, hålla en kassa, som under en affärsperiod kan saldera balansen i liqvider mellan dessa länder och alla öfriga länder, med hvilka de stå i handelsförbindelser. Denna kassa måste, som man genast finner, uteslutande utgöras af metalliskt mynt, emedan det endast är med detta, som liqviderna de särskilta ländernas innevånare emellan, eller de internationella liqviderna kunna uppgöras. För alla liqvider åter emellan innevånarne sjelfva i ett land behöfs deremot ej sådant mynt, utan dessa kunna uppgöras, och uppgöras till och med ledigare med landets lokalmynt.

Frågan reducerar sig således till att beräkna det belopp af metalliskt mynt, som hvarje särskilt land behöfver, för att under ett produktionsskifte verkställa sina *internationella* liqvider.

För uppgörande af denna beräkning, skilja vi emellan den del af det förhandenvarande fala kapitalet, som utgöres af de till omedelbar förbrukning *fullt färdiga* produkterna, och den del deraf som består i de till förbrukning *icke fullt färdiga,* de under bearbetning, de i utvecklingsprocess stadda produkterna.

Liksom i naturens stora hushållning hvarje organism lefver och utvecklar sig på bekostnad af andra mindre utvecklade organismer, och under sin utveckling förstör näringsämnen, hvilka naturen sjelf framalstrat, så är inom den menskliga hushållningen hvarje arbetsprodukt ett resultat af förstöringen eller förbrukningen af andra, mer eller mindre fullbildade produkter. Vexten, trädet förstör eller förbrukar under sin utveckling och tillväxt de näringssafter jorden innehåller; djuret förstör vexter och mindre utvecklade djur. En produkt af det menskliga arbetet kan på samma sätt utvecklas och fullbildas endast genom att förstöra och tillintetgöra andra produkter. Ett skeppund jern t. ex. kan endast frambringas genom förstörelsen af ett visst qvantum jernmalm, kol, säd, kläder

m. m. Liksom nu den stora producenten, naturen, endast kan frambringa och utveckla vexten, djuret, sedan hon samlat ett tillräckligt förråd af de näringsämnen, hvilka äro nödvändiga för dessa organismers lif, så förmår menniskan frambringa högre arbetsprodukter först sedan hon genom sitt arbete samlat de mindre förädlade produkter, hvilkas förbrukning äro villkoret för de mera förädlades åstadkommande. Ett skeppund jern, för att hålla oss till det nyss valda exemplet, kan ej frambringas, förrän producenten är egare af, eller kan disponera öfver ett förråd af jernmalm, kol, säd, kläder m. m., och jernet är i denna sin form i de flesta fall ännu icke fullt färdigt för förbrukningen, utan blir det först sedan det blifvit förvandladt till de många olika fabrikater, som vi benämnt fullt färdigt kapital, till skillnad från andra arbetsprodukter, hvilka ännu icke uppnått detta stadium af fulländning, och hvilka endast begagnas som medel för åstadkommande af denna fulländning.

Att göra skillnad emellan dessa båda slagen falt eller rörligt kapital är vigtigt för lösningen af den fråga, som vi här behandla. Det är nemligen det förra slaget kapital, som hufvudsakligen utgör föremål för den dagliga omsättningen, för omsättningen i detalj, och för denna omsättning fordras inga kapitaler, vare sig utländska eller inländska, således ej heller någon metallisk kassa. En bank kan således utan fara utgifva de sedlar, som äro nödiga för omsättningen af detta kapital, således utan fara diskontera vexlar utställda emellan grosshandlaren och detaljhandlaren, förutsatt naturligtvis att de grunda sig på verkliga och med klokhet uppgjorda affärer.

Helt olika är förhållandet med den andra arten kapital, det i utvecklingsprocess, under bearbetning stadda; detta är ännu icke färdigt till förbrukning; det är således icke spridningsmedlet, penningen, som i detta fall fattas, utan det är kapitalet sjelf, d. v. s. alla de produkter af menskliga arbetet, hvilkas tillintetgörelse är villkoret för

den fullfärdiga produktens frambringande. Betraktar man de särskilta länderna såsom lika många särskilta enstaka producenter, så blir tydligt, att hvarje producent antingen sjelf måste ha in natura upplagda alla dessa för hans produktion nödvändiga produkter, eller ock hafva dem upplagda eller förvarade i sådana invisningar, mot hvilka de öfriga producenterna förbundit sig att vid uppvisandet anskaffa eller utbyta dem. Dessa invisningar utgöras nu, såsom flere gånger blifvit anmärkt, af det metalliska myntet.

Af det föregående följer således, att hvarje land, jemte sitt lokalmynt, som det begagnar och rätteligen endast kan begagna för omsättningen inom landet af det till förbrukning redan färdiga kapitalet, bör hafva ett så stort förråd af metalliskt mynt, som erfordras för att från utlandet förskaffa hvad som fattas i det kapital, som är nödvändigt för att under en affärsperiod bringa till mognad eller fulländning de mer eller mindre beredda råämnena, hvilka utgöra föremål för detta lands industri eller arbete.

Olika länder fordra ett jemförelsevis olika stort förråd af metalliskt mynt, beroende till stor del af den olika tid, som erfordras, innan de råämnen de bearbeta hinna blifva fullfärdiga fabrikater, eller beroende af hvad vi kallat affärs- eller produktionsperiodernas längd. Ett land som England t. ex., hvilket till stor del sysselsätter sig med produktionen af manufakturvaror, behöfver, med den stora utsträckning arbetets delning der tagit, ett jemförelsevis mindre belopp af metalliskt mynt än Sverge, som hufvudsakligen producerar säd; ty af alla föremål för den menskliga produktionen finnes knappt något, som erfordrar så lång tid för att uppnå till konsumtion fullfärdigt skick, som säden i ett nordiskt klimat. Öfver ett år förgår vanligen emellan det kornet lägges i jorden och till dess skörden kan bringas på marknaden; jordbrukaren har i allmänhet inkasseringar endast en gång om året; han kan således ej röra sig med vexlar, som enligt sin natur hafva en kor-

tare förfallotid, utan för honom äro papper med längre löpningstid förmånligare och för hans näring lämpligare. För att åter kunna bevilja en så lång kredit, fordras hos bankerna en större disponibel kassa, och hos folket sjelf ett större besparadt kapital, vare sig in natura eller i metalliskt mynt, än i länder, der produktionsperioden är kortare och omsättningen således hastigare och lifligare.

Har nu ett land ett förråd af metalliskt mynt, som i värde svarar emot värdet af alla inom landet icke befintliga produkter, hvilka erfordras för det icke fullt färdiga kapitalets bringande i fullfärdigt skick, så kunna lokalmynt utsläppas i rörelsen emot alla sådana valutor, som representera värdet af detta icke fullt färdiga kapital på dess olika utvecklingsstadier. De valutor eller värdepapper, som i länder, der kreditbruken på naturlig väg utvecklat sig, härföre i allmänna rörelsen utsläppas, äro vanligen vexlar, hvilka sedan för rörelsens beqvämlighet utbytas mot sedlar i en bank. Vexlarne äro således egentligen och naturligen dels representanter af det i utvecklingsprocess stadda kapitalet — eller borde åtminstone vara det — och dels representanter af det fullt färdiga, men den omedelbara förbrukningen ännu icke tillgodokomna kapitalet — de af grosshandeln på detaljhandeln utställda vexlarne — och äro de icke något annat, så kunna, under den gjorda förutsättningen, alla sådana vexlar i bankerna diskonteras eller utbytas mot bankernas sedlar.

9.

Efter denna framställning af de allmänna grundsatser, hvilka, enligt vår uppfattning, af en sedelutgifvande bank böra följas, om han vill betrygga sina sedlars konvertibilitet, eller göra dem lika dyra som det metalliska myntet, öfvergå vi till:

Organisationen af svenska bankväsendet!

Så delade meningarne kunna vara rörande frågan,

huruvida emissionen af lokalmynt i ett land bör vara en statsangelägenhet eller icke, så öfverensstämmande synas de vara i den åsigten, att den egentliga bankrörelsen, eller hvad kommitterade benämna bankernas "affärsverksamhet," liksom hvarje annat näringsfång bättre besörjes af enskilta än af det allmänna. Afgörandet af den förra frågan beror, som man ser, hufvudsakligen deraf, huru bankerna sköta sina operationer. Skötes diskonterings- och utlåningsrörelsen i en cirkulationsbank väl och efter rigtiga grunder, d. v. s. med oaflåtlig uppmärksamhet på förändringarne i tillgångarne på de fala kapitalerna, så att hvarje utgifven sedel har sitt motsvarande värde i ett cirkulerande kapital, så är allmänheten ensamt härigenom betryggad emot emissionens missbruk, och man kan då utan fara upplåta sedelutgifningsrätten åt den enskilta företagsamheten. Visa sig åter bankerna släpphändta vid sina diskonteringar, eller inlåta de sig i låneaffärer med lång förfallotid, så är sedeln resultatet af en missbrukad och farlig emission, och rättigheten att utgifva banksedlar måste inskränkas eller begränsas, om de enskilte ej helt och hållet böra betagas denna rätt.

Då det i allmänhet icke är möjligt att vaka öfver, att bankerna vid diskonteringar och utlåningar efterlefva de föreskrifter, hvilka till allmänhetens betryggande kunna af lagstiftningen vara uppställda, aldraminst i ett land, der bankerna ej varit vana att i sina operationer följa andra grunder än de som lemna bankdelegarne den största utdelningen, så måste sedelutgifningen på annat sätt, än genom diskonterings- och utlåningsföreskrifter, begränsas och inskränkas. Kommitterade anse sig icke heller, ehuru af andra skäl, kunna tillstyrka full frihet till bildande af sedelutgifvande banker. Men om full frihet icke kan medgifvas, och sedelutgifningen således genom lagstiftningen måste underkastas andra inskränkningar än sådana som gälla för hvarje annan tillåten näringsgren,

så blir naturligtvis hufvudfrågan af hvad natur dessa inskränkningar böra vara.

Ehvad man nu bekänner sig till den åsigten, som i statens hand vill monopolisera sedelutgifningsrätten, eller till den, som, med iakttagande af tillbörliga inskränkningar, vill upplåta denna rätt äfven åt enskilta eller uteslutande åt dessa, så borde man dock vara öfverens derom, att i förra fallet den egentliga bankrörelsen eller affärsverksamheten upplåtes åt den enskilta företagsamheten, och i sednare, att alla de band, hvarmed man till det allmännas betryggande anser denna rätt ännu böra bindas, nedläggas i sjelfva banklagen, så att i båda fallen lagen göres lika för alla. Likställighet inför lagen är icke blott inom det politiska området medborgarens dyrbaraste rättighet, utan äfven villkoret för näringslifvets friska och kraftiga utveckling. Lika litet som man således kan vara anhängare af en okontrollerad och helt och hållet lössläppt bankfrihet, lika litet kan man vara anhängare af den i vår banklagstiftning gällande och af kommitterade vidhållna åsigten, att göra rättigheten att drifva bankrörelse med dermed förenad sedelutgifning till ett privilegium för några få, med uteslutande af alla andra. Enligt vår banklag — om dess tillkomst komma vi längre fram att tala — är det regeringen, som, i sin egenskap af förvaltande myndighet, beslutar öfver en bankinrättnings vara eller icke-vara; regeringen skall nemligen, enligt kommitterades förslag, innan bankoktrojen meddelas, pröfva om bankinrättningen i fråga "kan vara för landet nyttig." Huru är det likväl möjligt att skilja mellan 2:ne bolag, som, vi antaga det, med samma grundfond, samma bolagsreglor och samma reglemente, anmäla sig till bankrörelses bedrifvande, på så sätt, att man, under förklarande att den rörelse, det ena bolaget skall komma att drifva, ej för landet kan blifva nyttig, afslår den sökta oktrojen för detta, men på samma gång beviljar den för det andra. I hvad mån den rörelse, ett

bankbolag kommer att drifva, kan blifva för landet nyttig eller icke, är väl någonting, hvaröfver man ej kan dömma, förrän bolaget kommit i verksamhet. Följden af detta stadgande har hittills endast varit att regeringen blifvit öfverhopad med ansökningar om bankoktrojer, tills den slutligen år 1857 fann sig föranlåten att tvärt säga nej till alla bolag, som anmälte sig vilja bilda nya sedelutgifvande banker. Följden häraf har åter blifvit och skall, så länge en sådan pröfning lägges i styrelsens hand, blifva, att vår bankrörelse blir monopoliserad, blir ett privilegium för några få, hvilka, i besittning af ett sådant privilegium, komma att uppbjuda alla sina krafter, för att hindra den bankrörelsens sjelfständiga och fria utveckling, som konkurrensen ensam förmår fostra.

I stället för att således på regeringen hvälfva afgörandet om nyttan af en ny bankinrättning, borde man önska banklagen så skrifven, att nyttan och behofvet af en sådan inrättning genom sjelfva stiftandet kunna anses konstaterade. Man har då från lagstiftningen frånskiljt det förhatliga och med vår tids sträfvanden oförenliga, som ligger i särskilta privilegier, och man har åt konkurrensen lemnat all den frihet, som man på bankväsendets nuvarande ståndpunkt kan med det allmännas trygghet anse förenlig. Detta mål kan utan tvifvel i lagstiftningsväg på flere sätt vinnas, men man har i allmänhet endast att välja mellan 2:ne särskilta *systemer*. Då det nemligen endast är med afseende på sedelutgifningsrätten, som man hyser betänkligheter mot bankrörelsens fullständiga frigörande, så kan man å ena sidan hafva valet mellan ett system, som väl upplåter denna rätt åt enskilta, men till allmänhetens betryggande binder den så, att den ej bör kunna missbrukas; och å den andra ett system, som i statens hand uteslutande nedlägger denna rätt, från hvilken man då skiljer all affärsverksamhet, hvilken här som i förra fallet bör upplåtas åt den enskilta företagsamheten. Man får i förra fallet fri-

stående och af hvarandra alldeles oberoende banker, och i det sednare af hvarandra visserligen oberoende banker, men hvilka samtlige stödja sig på en enda centralbank.

Kommitterade hafva med afseende på statens deltagande i bankrörelsen gått en medelväg mellan de båda här uppställda systemerna och föreslagit, att såväl affärsverksamheten som sedelutgifningen skulle upplåtas till ett slags hälftenbruk mellan staten och enskilte. Af alla bruk är likväl hälftenbruket ett af de mindre förmånliga och det som vanligen endast af brist på tillräckliga kapitaler tillgripes. Det är endast af denna sednare anledning, som staten eller riksbanken förut någon gång, för drifvande af låne- och diskontrörelse, på kortare tid med sig associerat enskilte delegare. En sådan brist förefinnes likväl icke nu. Banken har tvärtom ett i förhållande till sin rörelse betydligt kapitalöfverskott, och dess årliga vinst är sådan, att den med lätthet kan öka detsamma till hvad rimelig punkt man vill, i händelse man anser det vara inom detta område, som bristerna böra sökas.

10.

Då den grund, på hvilken den nya bankbyggnaden skall uppföras, hos oss icke är fri, utan till en del redan upptagen af förut varande inrättningar, blir naturligtvis första frågan den, att tillse, det man icke träder bestående rättigheter för nära.

Vi ha i vårt land 3 slags bankinrättningar: riksbanken, privatbankerna och filialbankerna. Af dessa har riksbanken ensamt sina rättigheter eller privilegier förlänade utan inskränkning till tid och förvarade i sjelfva grundlagen. Privat- och filialbankerna hafva sina endast på 10 år; inom ganska kort tid är således fältet för lagstiftningen här fullkomligen fritt.

Utgående från den förutsättning, att riksbankens egare, rikets ständer, skola befinnas villiga afstå sitt privilegium, så framt de erhålla full ersättning för hvad detta

privilegium i närvarande stund afkastar, blir första frågan att beräkna denna afkastning. Denna beräkning är snart gjord. Bankovinsten har under de sista 10 åren utgjort:

	Bankens vinst.	Bankens eget kapitalöfverskott.
1851	1·4 R:dr [4]).	17·7 R:dr [4]).
1852	1·5 „	19·1 „
1853	1·5 „	20·6 „
1854	1·3 „	17·9 „
1855	1·2 „	19·0 „
1856	1·8 „	20·8 „
1857	2·2 „	21·5 „
1858	1·7 „	23·2 „
1859	1·7 „	24·9 „
1860	1·6 „	25·5 „
Medium	1·6 R:dr.	21·0 R:dr.

Bankens vinst har således i medeltal under de sista 10 åren utgjort 1·6 R:dr, och dess kapitalöfverskott 21·0 R:dr. Men hvad som i bankens räkenskaper benämnes vinst, utgöres af 2 särskilta beståndsdelar, nemligen vinsten på sjelfva rörelsen och inkomsten af kapitalöfverskottet. Räknar man 4 proc. ränta på detta sednare, så utgör inkomsten af kapitalöfverskottet 840,000 R:dr, och behållningen eller vinsten på sjelfva bankrörelsen således 760,000 R:dr. Bankens sedelutgifningsprivilegium kan således anses årligen inbringa den 760,000 R:dr.

Mot det att banken afstår från detta sitt privilegium bör den således ha en motsvarande ersättning. Denna ersättning bör naturligtvis betalas af dem, som i stället komma i åtnjutande af detta privilegium, således af samtlige sedelutgifvande banker, efter hvars och ens andel i sedelutgifningsrätten.

För att se huru tungt en sådan ersättning, efter den utelöpande sedelstockens belopp under de 10 närmast

4) Siffrorna framföre · utmärka millioner, och de 5 sista siffrorna äro uteslutna.

ıtna åren, skulle komma att drabba hvarje million :sedlar, efterser jag, hvad denna sedelstock under ıa tid utgjort, och finner då:

	(1). Riksbankens utelöpande sedlar och filialbankernas assignationer.	(2). Privatbankernas sedlar.	(3). Summa utgifne sedlar.	(4). Riksbankens metalliska kassa.	(5). Privatbankernas kassa i riksmynt och i andra bankers sedlar.	(6). Summa af (4) och (5).
1851	33·7	16·4	50·1	19·4	6·1	25·5
52	33·8	16·6	50·4	19·5	6·5	26·0
53	41·6	20·5	62·1	26·8	9·6	36·4
54	50·2	25·4	75·6	41·2	12·2	53·4
55	59·0	31·6	90·6	52·0	16·5	68·5
56	49·2	26·3	75·5	30·7	10·3	41·0
57	41·8	20·5	62·3	23·0	7·9	30·9
58	38·2	24·1	62·3	22·4	9·8	32·2
59	35·4	24·6	60·0	16·5	8·6	25·1
60	40·8	32·7	73·5	23·1	13·3	36·4
Medium	42·4	23·9	66·3	27·5	10·1	37·6

Om man från (3) subtraherar (5), så får man medel- af de i rörelsen under de 10 sista åren utelöpande sedlarne. Detta medeltal blir 56·2 R:dr. Fördelas ela ersättningen till riksbanken, eller 760,000 R:dr,

på dessa 56 millioner, så belöper sig på hvarje million 13,523 R:dr, eller i rundt tal 13,500 R:dr. Hvarje till sedelutgifning berättigad bank borde således, i händelse man föredrager en bankorganisation med fristående banker, betala denna rättighet med 13,500 R:dr för hvarje million R:dr sedelutgifningsrätt, och detta är en afgift, som de sedelutgifvande bankerna mer än väl kunna bära. Jag vill som exempel härpå endast taga det af Skånska banken i tryck offentliggjorda bokslutet för förlidne år. Sedelutgifningsrätten uppgår för denna bank, när man frånräknar sedelemissionen på inneliggande riksmyntkassa, till 2·925,000 R:dr, och bankrörelsens nettovinst uppgick till 179,171 R:dr. Drager jag från denna vinst 40,500 R:dr, hvarmed sedelutgifningsrätten, under nu gjorda förutsättning, borde betalas, så återstår såsom vinst i detta fall 138,500 R:dr, hvilken, fördelad på delegarnes kontanta tillskott 487,500 R:dr (25 proc. af den till 1·950,009 R:dr uppgående grundfonden), lemnar en utdelning af 28 proc., en, som man finner, större behållning än någon annan rörelse i vårt land kanske lemnar.

Vill man beräkna afkastningen af riksbankens kapitalöfverskott efter 5 i stället för 4 proc., så blir vinsten på sjelfva bankrörelsen 550,000 R:dr, som, fördelad på de 56 millionerna R:dr utelöpande banksedlar, gör 10,000 R:dr i stället för 13,500 R:dr på hvarje million banksedlar.

Man skulle efter vårt förmenande, på vårt bankväsendes nuvarande ståndpunkt, utan fara kunna göra rättigheten till sedelutgifning fri, emot villkor, att samtlige till sedelutgifning berättigade banker betalade denna rätt med en årlig afgift af 760,000 eller 550,000 R:dr. Man vann med en sådan bankorganisation 3:ne väsentliga fördelar, som man saknar i vårt nuvarande banksystem och som saknas i det af kommitterade uppgjorda förslaget: den ena, att afgiften, hvarmed sedelutgifningsrätten betalades, lade en tygel på en för långt sträckt och missbrukad sedelutgifning; den andra, fri konkurrens, och den

tredje, att inga sedlar blefvo erkände som lagligt betalningsmedel, hvartill slutligen kan läggas en fjerde, den att man utan fara kunde göra räntan fri.

Riksbanken borde så småningom indraga sin sedelstock, men under tiden, och så länge den hade sedlar utelöpande, borde den för dessa betala i samma förhållande som öfriga sedelutgifvande banker. Man skulle på detta sätt, inom en icke aflägsen framtid, i stället för vår nu temligen principlösa bankorganisation, få banker bildade efter en och samma ledande grundsats, med samma både rättigheter och skyldigheter. Ingen bank komme att finnas, hvilken hade privilegium på att utgifva sedlar, "som för mynt i riket må erkännas;" inga slags sedlar blefve således, när systemet kommit i full gång, lagligt betalningsmedel, utan detta endast klingande mynt, hvarmed hvarje bank blefve skyldig inlösa sina sedlar.

Kommitterade framhålla "den öfverdrifvet höga sedelutgifning, hvilken lagstiftningen medgifvit de enskilta bankerna, såsom förnämsta förklaringsgrunden till dessa bankers åsidosättande af upplåningsrörelsen, och såsom motverkande införandet af kreditbruk, som under andra förhållanden otvifvelaktigt här, såsom i andra länder, skulle hafva gjort sig allmännare gällande." Vi instämma af fullaste öfvertygelse i denna åsigt, men frukta för att de af kommitterade föreslagna inskränkningar i sedelutgifningen icke lägga någon hämmande tygel på det öfverklagade missbruket. Ty den inskränkning, som kan ligga deri, att aktier hädanefter icke borde få mottagas som grundfondssäkerheter, och sedlar ej längre utgifvas på metallisk kassa eller inneliggande riksmynt, uppväges flere gånger af den utsträckning sedelutgifningen skulle få derigenom, att bankernas sedlar hädanefter skulle emottagas i allmänna uppbörden. Att tro sig hafva lagt någon verksam motvigt mot en på bredden alltför mycket gående sedelutgifning genom några stipulationer rörande grundfonden, torde befinnas temligen chimeriskt. Grundfonds-

säkerheterna, förvarade i bankens hvalf, ligga säkrare än i egarens egna, och de lemna, under bankens vård, samma afkastning som under hans egen. Bankens hela afkastning, sedan omkostnaderna för sjelfva förvaltningen blifvit fråndragna, är ju således ren vinst för egaren af grundfondshandlingarne, och den risk, han löper, nära nog ingen; ty när nöden står för dörren, så ådagalägger erfarenheten, att det är staten, som får komma med hjelpen. Fordrar man således väsentligen ingenting annat för rättigheten att utgifva banksedlar, som till på köpet i allmänna uppbörden skola emottagas, än att rättsinnehafvaren skall ställa säkerhet i fastighetshypotheker, så möta, med våra ofantligen uppdrifna fastighetsvärden, inga svårigheter att uppbringa sedelbeloppet till 100- ja 1000-tals millioner. När Skånska privatbanken vid sin sista oktroj erhöll rätt att öka sin sedelutgifning, och för detta ändamål behöfde 500 nya aktier, anmäldes sådana till ett antal af 2500, således till 5-dubbelt belopp. Tror man förhållandena i detta hänseende blifva förändrade, sedan sedlarne skola emottagas i kronans uppbörd?

Att, såsom hos oss för närvarande är förhållandet, — och häri hafva kommitterade ej föreslagit någon ändring, — för intet skänka bort rättigheten att utgifva banksedlar, när man icke tilltror sig kunna upplåta denna rättighet till fri konkurrens, torde svårligen kunna försvaras. Penningen är en nödvändighetsvara, och i det civiliserade samhället den nödvändigaste af alla; den är för produktionen, hvad luften är för organismen, det medium, hvari den rör sig och andas, och hvarförutan den ej kan lefva. En banks utelöpande sedlar äro ett inom nationen upptaget räntefritt lån. De äro således en beskattning på nationen. Att ordna banksystemet så, att produktionen kan ega rum med minsta möjliga belopp rörelsemedel, är således att befria den från en börda, som i annat fall onödigtvis förtynger och förtrycker den. Men om nu staten afsäger sig uteslutande rätt att handla med denna,

den första af alla nödvändighetsvaror, eller att ensam upptaga lån på så förmånliga villkor, men å andra sidan icke vågar lemna handeln med denna vara fri, hvarföre då för intet skänka bort rättigheten till denna vinstgifvande rörelse?

Vida rikare länder än Sverige handla ej så liberalt i detta hänseende. För att nu blott hålla oss till det rikaste af alla, England, så måste den särskilt privilegierade sedelutgifvande Englandsbanken vid hvarje ny oktroj köpa sin sedelutgifningsrätt med betydliga uppoffringar till det allmänna. Vid oktrojens förnyelse år 1833 minskades således den ersättning, banken, i egenskap af förvaltare utaf Englands ofantliga statsskuld, uppbär af staten, med 120,000 pund sterling årligen. År 1860 nedsattes den ytterligare från 360 £, som den hittills uppbar för hvarje million af statsskuldens belopp under 600 millioner, och från 300 £ för hvarje million derutöfver, till 300 £ och 150 £. När således det rikaste land i vår verldsdel, alla andra länder att förtiga, särskilt låter betala sig för sedelutgifningsrätten, hvarföre då i det sannerligen icke öfverrika Sverige, så att säga, handlöst skänka bort denna rätt till den förste som, anmäler sig!

I Amerika köper man ej sedelutgifningsrätten med någon särskilt ersättning till det allmänna, men i Amerika har hvarje bankbolag, som uppfyller banklagens föreskrifter, rätt att utgifva banksedlar, och någon särskilt oktroj erfordras ej. Vill man ha, vi kunna ej framhålla det för ofta, en god banklag, så behöfver man blott uppställa som dess mål, att den göres lika för alla, så att hvar och en som uppfyller lagens fordringar äfven är berättigad att åtnjuta dess förmåner. De brister, den i öfrigt kan innehålla, kan man vara fullt trygg för snart blifva afhulpne, i den mån erfarenheten uppdagar dem, och lagstiftningen ej längre har att kämpa med mägtiga privilegii-innehafvare. Men skall, för upprättandet af en bank, både fordras särskilt oktroj, och beviljandet af den-

samma föregås af en pröfning af så sväfvande natur som den, huruvida bankinrättningen kan vara *nyttig*, så skapar man just härigenom ett motstånd mot bankrörelsens fria och naturliga utveckling. Sverges regering och ständer hafva efter en hårdnackad kamp först i sednare tider lyckats befria våra näringar från de privilegier och skråtvång, som dittills fjettrat dem, hvarföre då privilegiera den, som är villkoret för alla de andras utveckling och trefnad?

11.

Hvad beträffar hufvudvillkoren i öfrigt, som lagen för sedelutgifvande banker borde innehålla, så hänvisa vi till den amerikanska banklagstiftningen, såsom efter vår uppfattning den fullkomligaste af alla, vi varit i tillfälle att se. Man skall måhända skaka på hufvudet, när man hör förordas en lagstiftning, som framkallat banker, hvilka tidtals nödgats inställa sina betalningar, och sednast vid 1857 års svåra penningkris gjorde det i massa. Vi erinra likväl till en början härvid, att de amerikanska banklagarne innehålla de båda bestämmelser, som kommitterade anse för sedelutgifvande banker vara de väsentliga,| nemligen skyldigheten att med metalliskt mynt inlösa sina sedlar, och skyldigheten att ega en stor och säker grundfond. Men svagheten i det amerikanska banksystemet ligger icke i sjelfva banklagstiftningen, utan i förhållanden, hvilka äro egendomliga för Amerika, och hvilka således skulle bortfalla, om denna lagstiftning tillämpades i Europa. Sjelfva tyngdpunkten i det amerikanska banksystemet är förlagd hos en tjensteman, statens finanskontrollör. Denne tjensteman tillsättes genom allmänna val och är afsättlig; han är således för sin tjenst beroende af dem, hvilkas åtgärder han är satt att kontrollera och bevaka. Detta är ej förhållandet med tjenstemännen i Europa. De äro här merendels oafsättliga och utnämnas af den administrativa myndigheten,

hvilken här är stark och oberoende. De kunna således utan konsiderationer fullgöra sina åligganden.

I Amerika ha dessutom icke bankerna att, såsom hos oss, påräkna någon statens eller det allmännas kraftiga mellankomst, när nöden står för dörren, utan de lemnas i alla händelser att reda sig på egen hand så godt de kunna. Det är svårt att säga huru många af våra privatbanker under 1857 års våldsamma penningkris, som inom några veckor öfverändakastade de amerikanska i 100-tal, stått upprätta, om ej riksgäldskontoret först kommit emellan med en direkt försträckning till den för ögonblicket mest blottställde, och staten icke sedan hjelpt dem alla genom det utländska 12-millionslånet. Den svagaste sidan i hvarje bankorganisation med en mängd fristående och sjelfständiga banker är just den, att den väl skötta banken blir beroende af den sämre förvaltade. Faller således en, så drager den vanligen de andra med sig i sitt fall. Detta är erfarenheten i England och Amerika, och detta blir den sannolikt en gång äfven hos oss. Hade en enda af våra privatbanker under 1857 års kris fallit, så hade tvifvelsutan alla de öfriga inom några veckor gått samma väg. Man får nemligen ej glömma, att alla banker, och de sedelutgifvande i främsta rummet, äro kreditinrättningar; de hafva således och måste hafva till grundval förtroende; ryckes denna grundval på en gång undan, anledningen dertill må vara den ena eller andra, så ramlar hela byggnaden, den må i öfrigt vara huru starkt hopfogad som helst. Men styrkan hos amerikanska banksystemet ligger deri, att, genom den allmänna banklagens väl afvägda stadganden till allmänhetens betryggande, ett tillfälligt afbrott i bankernas invexlingsförmåga ej för med sig de förstörande verkningar som en bankbankrutt i Europa. Sedan samtlige i staten New-York existerande banker, till ett antal af omkring 300, under hösten år 1857 nödgats inställa sin vexling, gingo likväl deras sedlar nära lika lätt som förut i

allmänna rörelsen, och guldet kunde blott betinga sig ett agio af 1 högst $1^{1}/_{2}$ proc. mot banksedlarne; inom några månader stodo samtlige banker, till följe af sina lätt realisabla portföljer, åter upprätta.

Grunddragen af det här förordade och nu inom amerikanska unionen allmännast rådande banksystemet äro i största korthet följande [5]:

Hvarje bank är förpligtad att under offentlig myndighets vård — finanskontrollörens — ställa säkerhet uti räntebärande obligationer eller intecknade hypotheker för alla af banken utgifna sedlar. I New-York skall ena hälften af dessa säkerheter utgöras af räntebärande statspapper eller obligationer löpande med minst 6 proc. ränta, och andra hälften af intecknade hypotheker löpande med 7 proc. ränta; dessa sednare antagas ej till högre belopp än $^{2}/_{5}$ af de intecknade egendomarnes uppskattade värde. Vid lägre ränta ökas grundfondskapitalet, så att det afkastar 6 och 7 proc. i ränta. I Louisiana skall hela grundfonden utgöras af obligationer. I utbyte mot de deponerade säkerhetshandlingarne erhåller banken ett motsvarande belopp af finanskontrollören undertecknade bankesedelblanketter, hvilka sedan, innan de utsläppas i rörelsen, underskrifvas af några bland bankens direktörer. I Louisiana äro samtlige sedlarne påtecknade: *"Med garanti af publika papper."* Nya sedelblanketter kunna icke utfås utan emot återlemnande af gamla sedlar.

Falla säkerhetshandlingarne under det värde, hvartill de blifvit antagne, är banken skyldig att deponera nya handlingar, eller att återlemna banksedlar till motsvarande belopp. Verkställes ej detta inom 20 dagar efter derom erhållen tillsägelse, är banken skyldig genast inställa sin rörelse.

I händelse en bank vägrar inlösen af sina sedlar,

---

[5]) Vi tala om förhållandena sådana de voro före det nu pågående inbördes kriget.

har finanskontrollören rättighet att på auktion genast försälja de deponerade säkerhetshandlingarne. Kunna sedlarne ej infrias med det härför erhållna beloppet, äro aktie-egarne förbundne att tillskjuta hvad som brister, hvar och en i förhållande till sina aktier.

Bankerna i Louisiana skola hålla en metallisk kassa eller innehafva à vista betalbara fordringar motsvarande $^{1}/_{3}$ af deras utelöpande förbindelser; de öfriga $^{2}/_{3}$-delarne skola motsvaras af fordringar med ej längre än 90 dagars förfallotid och utan omsättningsrätt. Har en bank under 10 på hvarandra följande dagar ej förmått fullgöra detta åliggande, anses den insolvent, och kontrollören skrider i detta fall till samma åtgärder, som om banken vägrat inlösen af sina sedlar.

Lagstiftande församlingen utnämner hvarje år en kommitté, som inspekterar bankernas säkerhetshandlingar, böcker, portföljer m. m.

Minsta teckningssumman är 100,000 dollars, och minsta antalet delegare i Louisiana 5. Antalet är likväl gemenligen vida större.

Dessa äro i korthet grunddragen i det banksystem, som för närvarande är det förherrskande inom unionen. I princip är det måhända ett af de bäst uttänkta. Det har, som vi anmärkt, tillämpadt på amerikanska förhållanden, sina svaga sidor, hvilka skulle bortfalla, om det tillämpades i Europa.

Man ser, huru sedelutgifningen här är begränsad och kontrollerad emot hvad den är hos oss. Sedlar få endast utgifvas emot i allmänt förvar deponerade säkerhetshandlingar, och sedelemissionen får ej, som hos oss, grundas på i bankdirektionens eget förvar nedlagda och dess egen pröfning ensamt underkastade kassakreditivsäkerheter. Sedelblanketter utlemnas endast till belopp af den ställda säkerheten, och bankernas böcker, räkenskaper och portföljer revideras hvarje år af en utaf statens högsta myndighet omedelbart tillsatt kommitté.

12.

För att rätt kunna uppfatta och bedömma den af kommitterade föreslagna och af rikets st:r vid 1857 års riksdag till en del antagna privatbanklagen, måste man känna gången och utvecklingen af vår privatbanklagstiftning, och det är till en skildring häraf vi nu öfvergå.

Privatbankernas uppkomst och utveckling i Sverge.

Sedan rikets st:r vid 1823 års riksdag hos Kgl. M. anmält, "hurusom den öfverklagade förlägenheten i allmänna rörelsen skulle kunna minskas genom upprättande af enskilte bolag till bestridande af en sammansatt upp- och utlåningsrörelse, hvilka, oberoende af rikets ständers penningeverk, skulle förena de kapitalegandes och kapitalbehöfvandes intressen och småningom göra den vidsträckta kreditrörelse umbärlig, som hittills måst för allmän räkning bedrifvas," så utfärdade Kgl. M. den 14 Januari 1824, "med gillande af hvad rikets st:r föreslagit," nådig kungörelse *angående inrättande af enskilta banker eller diskonter*, hvilken, då den utgör vår enda på fullt konstitutionel väg tillkomna, och i alla bankoktroyer ännu åberopade författning om enskilta banker, vi här nära ordagrannt införa, så lydande:

1:o) "Bolag, hvilka hafva till föremål att till enskilte personer utlåna penningar, må, då sådant, uppå skeende underdåniga ansökningar, af Oss i Nåder tillåtes, ega att, vid penningförsträckningars meddelande, den högsta lagliga ränta afdraga, dock icke för längre tid än högst ett år."

2:o) "Sådane inrättningar må till sine fordringars utsökande och indrifvande njuta enahanda handräckning som bankodiskonten."

3:o) "De personer, som önska att i ofvannämnde ändamål upprätta bolag, må äga att sig hos Oss i underdånighet anmäla, samt sine bolagsreglor och utlåningsreglemente förete; hvarefter Wi vilje, derest dessa finnas

af den beskaffenhet och bolagets fond af den betydlighet, att det åsyftade ändamålet, lättade lånetillgångar af enskilte medel till förlag för handel, näringar och jordbruk, derigenom vinnes, i Nåder förunna bolaget rättighet att begagna ofvannämnde förmåner, dock under en oktrojtid af högst 10 år, vid hvilken tids förlopp bolaget om nytt tillstånd må sig anmäla."

4:o) "För öfrigt skall allt hvad för handelsbolag stadgadt är eller blifver, rörande vederbörligt anmälande, intagande uti rättens intecknings-protokoll och kungörande i allmänna tidningarne om bolagets ingående, ändamål och dermed skeende förändringar samt bolagsmännens ansvarighet, en för alla och alla för en, tillika med hvad som särskilt, i afseende på invisningars utställande af enskilte eller bolag, är eller varder föreskrifvet, äfven för diskontbolagen lända till efterrättelse; kommandes likväl, vid hvarje särskilt tillstånd till inrättande af enskilte diskonter, den uttryckliga förklaring att fogas, att samma inrättningar hvarken nu eller någonsin framdeles skola kunna påräkna något understöd af allmänna medel, samt att, under ingen förevändning, staten må kunna blifva, mera i deras, än i andra enskilta företag, inblandad eller på något sätt komma att bidraga till deras upprätthållande och utredning. Det alle, som vederbör" etc.

Denna kungliga kungörelse har, genom 6:e § af "Lagen för rikets ständers bank, gifven den 1 Mars 1830," erhållit egenskapen af civillag, så att den ej kan upphäfvas eller ändras utan båda statsmagternas gemensamma beslut. Denna § lyder nemligen:

"Enskilte stånde det fritt att bolag inrätta till bankrörelses bedrifvande, under iakttagande af hvad genom kgl. kungörelsen af den 14 Jan. 1824 redan angående enskilte bankinrättningar är stadgadt, *eller framdeles af Kgl. M. och rikets st:r stadgadt varder.*

I denna kungörelse af den 24 Jan. 1824 är, som man finner, alls icke fråga om sedelutgifvande eller så-

kallade cirkulationsbanker, utan endast om banker, hvilka drifva en *sammansatt upp- och utlåningsrörelse,* således om deposit- och diskonteringsbanker.

Den första enskilta bank, för hvilken, under åberopande af kungörelsen af den 24 Jan., oktroy utfärdades, var den, under namn af *Skånska privatbanken,* i Ystad d. 1 April 1831 upprättade. *Privilegium* å densamma beviljades d. 14 Okt. 1830 åt handlanderna Hemberg, Berghman och Hagerman, som "till befordran af åkerbruk, boskapsskötsel, näringar och handel uti provinsen Skåne" ingått bolag. Bankens stiftelsefond utgjorde 100,000 R:dr specie. Af denna stiftelsefond "skulle så många procent, som i och för privatbankens öppnande ansågos nödiga, insättas kontant i privatbankens kassa," och för den återstående delen skulle i privatbanken deponeras "erkänd och antaglig säkerhet, som skulle bestå uti antingen guld och silfver eller godkända aktiebref, inteckningar i fast egendom, då de ej öfverstiga åsatta bevillningsvärdet, samt i reverser med godkänd borgen."

Rörande *delegarnes ansvarighet* innehåller § 8, "att hvar och en skall ansvara i och för bankens förbindelser, en för alla och alla för en, i likhet med kgl. kungörelsen af d. 14 Jan. 1824."

Alla *utlåningar,* "vare sig nya lån eller omsättningar," skulle ske antingen på säkra namn eller hypothek, och lånen, för hvilka räntan à 5 proc. förskottsvis afdrogs, beviljades på högst 6 månader; då omsättningar af lån medgafs, skulle minst $^1/_{10}$ af ursprungliga lånesumman inbetalas, så att hela lånet inom 5 år var liqvideradt.

Rörande *upplåningsrörelsen* innehåller reglementet, att, "när upp- och afskrifningsräkning beviljas," privatbanken debiterar 6 proc. för alla penningar, som uttagas, och krediterar 3 proc. för alla summor, som insättas på denna räkning. För deponerade kontanta penningar, med ömsesidig bestämd uppsägelsetid, skulle privatbanken erlägga 3 proc. årlig ränta, *men för kontanta depositioner*

under 20 R:dr b:ko skulle ingen ränta erläggas. Bevis öfver alla kontanta depositioner skulle utställas antingen till bestämd man *eller till innehafvaren.*

Detta är hufvudsumman af de bolagsreglor och det utlåningsreglemente, "dem Kgl. M. fann öfverensstämmande med de för enskilta banker i kungörelsen af d. 24 Jan. 1824 stadgade grunder."

Att någon upplåningsrörelse på här föreskrifne villkor skulle kunna komma till stånd, var knappt tänkbart. Räkningshafvaren erhöll 3 proc. för sina på giro insatte penningar, men måste betala 6, när han åter uttog dem. Resultatet kunde således för räkningshafvaren blifva ränteförlust i stället för räntevinst. Att för deponerade penningar med bestämd uppsägelsetid erhålla ränta efter 3 proc., då allmänna räntefoten var 6 proc., kunde ej heller locka några summor in i banken.

Denne var således för sin utlåning hänvisad till sin egen, temligen obetydliga stiftelsefond, hvaraf endast så många procent, *som för bankens öppnande ansågos nödiga,* skulle kontant tillskjutas. Men reglementet anvisade en annan utväg att fylla denna väsentliga lucka.

För depositioner under 20 R:dr b:ko betalades ingen ränta, och banken var berättigad att öfver alla kontanta depositioner utställa depositionsbevis *till innehafvaren.* Men skillnaden emellan en banksedel och ett till innehafvaren utstäldt, icke räntebärande men vid anfordran betalbart depositionsbevis, är ingen. Om således också sannolikt ingen kunde finnas hugad att utan ränta deponera så små summor som 20 R:dr b:ko och derunder i banken, så blef dock rättigheten för banken, som ej var underkastad någon kontrollerande myndighets uppsigt, att derå utställa depositionsbevis af nu nämnde beskaffenhet, den hufvudsakliga källan till dess lånefonder och den enda till dess vinst. Privatbanken rörde sig också nästan uteslutande med sådana depositionsbevis, uttställda på så lågt belopp som 2 och 5 R:dr b:ko, och med följande lydelse:

(2) *Skånska Privat-Bankens Deposit-Bevis.* (R:dr)

N:o

Uti Skånska Privat-Banken äro deponerade R:dr 2 B:co, hvilka Två R:dr Innehafvaren häraf vid påfordran emot detta bevis ovillkorligen af Skånska Privatbanken utbekommer.

R:dr = = Två

Ystad den 15 Mars 1832.

J. P. Hemberg. G. Berghman. G. Hagerman.

I stället för en depositbank, som i 1824 års kungörelse ensamt är afsedd, fick man således en cirkulations- eller sedelutgifvande bank.

Den 17 Nov. 1832 meddelades oktroj för *Wermlands provincialbank.* Man ansåg sig nu icke längre under formen af depositionsbevis på 2 R:dr b:ko behöfva maskera sedelutgifningen, hvilken i 10:de och 12:te §§ af bolagsreglorna träder temligen osminkad fram såsom en banken helt naturligen tillkommande rättighet. Bolagsreglornas 10:de § lyder neml.: "För de förskrifningar, invisningar, depositionsbevis eller *sedlar* af hvad namn de vara må, som af provincialbanken utfärdas, träda lottegarne i laga ansvarighet en för alla och alla för en;" och den 12:te: "För att vara gällande och för banken förbindande, måste minst 3 af bankens direktörer jemte kamereraren hafva underskrifvit alla förskrifningar, invisningar, depositionsattester eller *sedlar,* som af banken utgifvas."

Sedlarne hade också i det närmaste alldeles samma lydelse som de nuvarande privatbanksedlarne, neml.:

(R:dr) (2)

N:o *En för alla och alla för en.* 7003.

Wermlands Provincial-Bank betalar till Innehafvaren häraf, vid anfordran [R:dr] (Två) [Banko].

(2) *Carlstad den 15 Junii 1833.* (B:ko).

J. J. Hedrén. P. Sundberg. J. Fröding.

C. G. J. Eyström.

En annan ganska väsentlig afvikelse från 1824 års kungörelse finner man i stadgandet rörande delegarnes ansvarighet. Denna skall enligt nämnda kungörelse vara solidarisk, men bolagsreglornas 3:e § medgifver äfven kommandit- eller oansvarige delegare inträde såsom aktieegare. Paragrafen lyder neml.:

"Stiftelsefonden kan äfven ökas genom intagande af såkallade kommandit-delegare, hvilka äro sådane, som, utan ansvarighet och utan att omedelbarligen deltaga i bankens styrelse eller bolagets beslut, blott njuta ²/₃ af den afkomst och utdelning, som belöper å deras inbetalde kapitaler."

Den meddelade oktrojen är också affattad i ordalag, afvikande från de i oktrojen för Skånska banken begagnade. Det heter nemligen icke längre, såsom i denna sednare, att "Kgl. M. funnit de upprättade bolagsreglorna öfverensstämmande med de för enskilte banker i nådiga kungörelsen af den 24 Jan. 1824 lagde grunder," utan: "som Kgl. M. funnit *hufvudgrunderna* öfverensstämmande med dem kgl. kungörelsen af den 24 Jan. 1824 för enskilte banker eller diskonter föreskrifver; alltså, och med tillämpning af högstberörde kungörelse samt *6:te § i lagen för rikets st:rs bank af den 1 Mars 1830*, vill Kgl. M. härmed i nåder meddela det sökta privilegium." Man ser således, att Kgl. M. för de så vigtiga och från 1824 års kungörelse afvikande bestämmelserna åberopat 6:te § i lagen för rikets st:rs bank. Men denna § inrymmer, som vi sett, icke Kgl. M. ensam någon rätt att göra några förändringar i lagstiftningen för enskilta banker, utan denna rätt är enligt denna § Kgl. M. och rikets st:r gemensamt förbehållen.

Af stiftelsefonden, bestämd till minst 500,000 R:dr b:ko, skulle ¹/₃ inbetalas kontant, och för de öfriga ²/₃ skulle ställas "säkra inteckningar, goda aktier, eller andra värdeegande papper och handlingar," hvilka skulle deponeras i Carlstads läns ränteri.

Högsta utlåningstiden, som i Skånska banken var inskränkt till 6 månader, är här utsträckt till 9. Kassakreditiver, hvarom Skånska bankens reglemente ingenting nämner, kunde beviljas mot erläggande af 6 proc. ränta. Revisionsberättelsen skulle till Kgl. M. insändas och på direktionens föranstaltande genom trycket till allmänhetens kännedom befordras.

Rörande upplåningen är den förändring vidtagen, att räntan för å upp- och afskrifningsräkning — *när sådan räkning beviljas* — så väl insatte som uttagne medel är densamma, eller 3 proc.

13.

Uppkomsten af dessa båda enskilta banker gaf rikets år 1834 församlade ständer anledning att taga banklagstiftningen i närmare öfvervägande. På grund af motioner, väckta af dåvarande statssekreteraren för finansärender, C. D. Skogman, som sjelf kontrasignerat såväl 1824 års kungörelse som oktrojerna för de båda privatbankerna, samt grefve David Frölich, inlemnade rikets st:r till Kgl. M. fullständigt förslag till "lag för enskilte banker." Skrifvelsen, som beledsagar lagförslaget, är af följande lydelse:

"Med anledning af flere inom riksstånden gjorda framställningar om behofvet och nyttan af en lagstiftning för enskilta banker, hafva rikets st:r tagit detta grannlaga ärende i öfvervägande, hvarvid rikets st:r väl kommit till den öfvertygelse, att bildandet af ett bolag till bankrörelses bedrifvande med egna tryckta eller graverade kreditsedlar, såsom medel att småningom tillvägabringa ett fullkomnadt banksystem, skulle för landet och näringarne medföra väsentliga fördelar, men tillika nogsamt funnit angelägenheten deraf, att för dessa bolag meddela sådana lagbestämmelser, hvilka lemnade allmänheten all den trygghet, hvarpå den kunde ega anspråk, utan att dock betaga bolagets bankrörelse den frihet, som för industriens utveckling erfordrades.

"Rikets st:r, som icke förbisett de svårigheter, hvilka, för tillfredsställandet af dessa olika fordringar, måste uppstå vid författandet af en lag i detta ämne, hafva dock trott sig nalkas det mål, som åsyftas, genom antagandet för deras del af en sådan *lag för enskilta banker*, som uti närlagde förslag innefattas, och hvilket rikets st:r härmed få till E. K. M. i underdånighet öfverlemna, med underd. anhållan att, efter nådig pröfning deraf, E. K. M. täcktes derå meddela dess höga stadfästelse."

Lagen är fördelad i 3 kapitel, hvaraf det första innehåller de allmänna bestämmelserna, det andra handlar om aktie- eller icke-solidariska banker, och det tredje om solidariska banker. Hufvudstadgandena voro följande:

Kap. I.

Allmänna bestämmelser.

§ 1. Bankrörelse med rättighet att utfärda tryckta eller graverade kreditsedlar må utaf enskilte personer, endast i förening till bolag, bedrifvas, efter derå af Kgl. M. meddeladt privilegium; börande, vid ansökningen härom, till granskning och stadfästelse bifogas ej mindre de för bankbolaget uppgjorde grundreglor och utlåningsreglemente, än äfven profblanketter till kreditsedlar; och ankomme på Kgl. M. att, efter pröfning huruvida bankinrättningen kan vara för landet fördelaktig eller menlig, det sökta privilegium bevilja eller förvägra.

Ej må privilegium förunnas på längre tid än högst 20 år.

I hvarje bankprivilegium kommer att intagas det uttryckliga förklarande, att banken ingalunda mera än andra enskilta företag må kunna påräkna understöd af allmänna medel, eller att staten på något sätt skall bidraga till bankens upprätthållande eller utredning.

§ 2. Grundas bankinrättningen å delegarnes ansvarighet endast för beloppet af deras aktie-summa, kallas den aktie-bank; grundas den på delegarnes ansvarighet,

en för alla och alla för en, för fulla beloppet af bankens förbindelser, kallas den solidarisk bank. Är banken af det sednare slaget, vare bolaget dock obetaget att med sig förena särskilta, endast i mån af gjord teckning, ansvarige aktiedelegare.

§ 5. Såsom grundfond för enskilt bank må begagnas ej allenast reda penningar samt guld och silfver, utan äfven sådana fastighetsinteckningar, aktier eller allmänna verks och inrättningars räntebärande obligationer, som för sådant ändamål äro i bolagsreglorna godkände.

§ 6. Utom invisningar på rikets st:rs bank, må ej af enskilt bank utfärdas andra tryckta eller graverade förbindelser än kreditsedlar, ställda till innehafvaren, att af den enskilta banken, vid anfordran, utan ränta inlösas, och hvilka ej må lyda å mindre belopp, än som motsvarar 1 R:dr silfverspecie.

§ 7. Ej må enskilt bank utgifva kreditsedlar och invisningar å rikets st:rs bank till större sammantaget belopp, än som motsvaras af: 1:o behållningen i dess egne kassor af rikets gångbara mynt i silfver eller sedlar; 2:o återstoden af deposition i rikets st:rs bank; och 3:o sådane bolagets odisponerade tillgångar i guld och silfver samt hypothek, som i § 5 omnämnas.

§ 8. Upplåning, vare sig i form af försträckning, deposition eller kreditiv, må ej af enskilt bank ske, till ett belopp, som öfverstiger hälften af hvad å tecknad och inbetald grundfond finnes uti banken innestående.

Alla för dylik upplåning utgifvande fordringsbevis, äfvensom depositionsbevis, skola ställas till viss person eller bank, samt uttryckligen innehålla, att öfverlåtelse deraf ej må ske utan till viss man och efter föregången anmälan i banken.

I händelse af konkurs, ege innehafvarne af dylika fordringsbevis, derföre pant icke blifvit ställd, ej rätt till betalning förr, än sedan, under bankens utredning, alla,

inom nedan stadgad preskriptionstid, anmälde kreditsedlar blifvit inlöste.

§ 10. Har banken brustit i betalning af någon ostridig skuld, af hvad namn den vara må, ege borgenären genast, för hela beloppet, *lagsöka en eller flere af direktionens ledamöter, med samma rätt att använda utmätnings- och bysättningstvång, som lag i allmänhet mot gäldenär medger;* börande härvid bankens tryckta eller graverade invisningar och kreditsedlar anses i likhet med skuldebref, hvilka lyda å bestämd förfallotid, och jemväl i öfrigt äro af den mest exekutiva beskaffenhet.

Vare det ock, när banken brustit i betalning, hvar och en af bankens borgenärer obetaget att väcka fråga om bankens försättande i konkurstillstånd.

§ 13. Med undantag för kassakreditiv, må lån icke beviljas på längre tid än 9 månader.

§ 17. Före ordinarie bolagstämma böra revisorerna, jemte ett af Kgl. M. utsedt allmänt ombud, sammanträda, för att taga kännedom om bankens hela ställning, samt granska ej mindre bankens förvaltning i alla dess delar, än äfven dess säkerhetshandlingar.

Öfver den sålunda verkställda revisionen afgifves berättelse, hvilken, sedan den vid ordinarie bolagstämma undergått bolagets granskning, genast efter samma bolagstämmas slut bör till Kgl. M. insändas och, på direktionens föranstaltande, genom trycket till allmänhetens kännedom befordras.

Kap. II.

Om Aktiebank.

§ 19. För aktiebanks stiftande fordras att den af delegarne tecknade summa uppgår till minst 500,000 R:dr silfverspecies.

§ 20. Aktiebank tillåtes ej träda i verksamhet förr, än bolaget, utom den kontanta inbetalning, som för rörelsens början pröfvas nödig, insatt uti sådana hypothek,

som § 5 omförmäler, ett belopp motsvarande minst 1/4 af hela det tecknade aktiekapitalet eller grundfonden.

§ 21. Delegare i aktiebank vare ock pligtige, såväl att, inom ett år från bankens öppnande, dit kontant inbetala minst 1/4 af det tecknade aktiekapitalet, som äfven att den återstående hälften inbetala, i den mån bolaget sådant föreskrifver.

Kap. III.

Om solidarisk Bank.

§ 22. Solidarisk bank må ej stiftas med mindre teckningssumma än 250,000 R:dr silfver specie; och må ej delegare med solidariskt ansvar understiga 50.

§ 23. Delegare i solidarisk bank, aktiedelegare likväl undantagne, ansvara med egendom och personer för uppfyllande af alla bankens förbindelser, i sådan ordning att, derest, *vid anställda utmätnings försök hos direktionens ledamöter, tillgång i lösören saknas för betalning af fordran, den någon hos banken eger, borgenären är berättigad för bristen vända sig emot den eller de delegare honom godt synes.*

Har banken kommit i konkurstillstånd, ege borgenären emot hvardera delegaren den rätt nu sagd är, änskönt försök till utmätning hos direktionens ledamöter icke föregått."

Denna lag vann ej stadfästelse hos K:gl. M., som i de hädanefter utfärdade bankoktrojerna beviljade de enskilte bolagen de af ständerna medgifna förmånerna, utan att ålägga dem de deremot svarande förbindelserna. För sedelutgifningen, som i oktrojen för Skånska banken alls icke, och i den för Wermlandsbanken endast i förbigående nämnes, finnas nu bestämda stadganden intagna, såväl rörande minsta sedelvalören som rörande det sedelbelopp bolaget egde utgifva, äfvensom rörande bolagets skyldighet att inlösa sedlarne med landets allmänna mynt. 3:dje och 4:de momenterna utaf de villkor, hvilka af

Kgl. M. finnas tillagde det af bolaget för *Stora Kopparbergs läns och bergslags enskilta bank*, den 3:dje i ordningen af privatbankerna, äro lika med 6:te och 7:de §§ i lagförslaget härofvan, med undantag af att lägsta sedelvalören blifvit nedsatt till 2 R:dr b:ko.

Rörande ansvarigheten, som, jemte frågan om minsta sedelvalören, af de sedelutgifvande bankbolagen alltid betraktats som en lifsfråga, innehåller § 8 af bolagsreglorna:

"För de kreditsedlar, invisningar och förbindelser, af hvad namn de vara må, som af banken utfärdas, ansvare bankbolaget efter allmän lag och kgl. kungörelsen den 14 Jan. 1824."

Huru starkt afviker ej detta stadgande från den i 10 § af ständerna föreskrifna ansvarighet?

Oktrojen för denna bank är utfärdad d. 14 Nov. 1835, således straxt efter riksdagens slut.

Nu var emellertid isen bruten, privatbankernas sedelutgifningsrätt proklamerad, och fördelarne deraf för delegarne påtaglig och af erfarenheten bekräftad; inom kort tid bildade sig också 3:ne nya bolag, *Östgöthabanken* den 24 Febr., *Smålandsbanken* den 17 Mars och *Örebrobanken* den 13 April 1837.

Östgöthabanken borde, som det synes, blifva en slags tillämpning af de uti rikets st:rs förslag omtalade aktiebankerna. Bolagsreglornas 1 § lyder neml.:

"Aktieegarne utgöra ett bolag, ansvarigt efter lag: *dock ingen utöfver beloppet af innehafvande aktier.*"

Denna bestämda afvikelse från ett positift stadgande i gällande banklag rättfärdigas i det utfärdade oktrojbrefvet dermed, att "som Kgl. M. funnit att en privatbank kan, under behöriga garantier, äfven utan aktieegarnes solidariska ansvarighet, uppfylla alla rättmätiga anspråk på ordning och säkerhet, så beviljar Kgl. M. härmed oktroj" etc.

Bolaget erhöll derjemte en ny rättighet, som kommit

alla sedermera stiftade privatbanker till godo, nemligen den att utgifva sedlar "på innehafvande säkerhetshandlingar för lemnade kassakreditiv, i den mån dessa anlitas, dock aldrig utöfver 40 proc. af det tecknade aktiekapitalets belopp." I de sednare tillkomne oktrojerna är denna rätt utsträckt till 50 proc. af grundfonden.

I den för *Smålandsbanken* utfärdade oktrojen blef den solidariska ansvarigheten åter föreskrifven, ehuru med en inskränkning eller förklaring, som icke förefinnes i de förut meddelade oktrojerna. Bolagsreglornas 13 § lyder neml. i detta hänseende:

"För de kreditsedlar, invisningar och förbindelser af hvad namn de vara må, som af centraldirektionen utfärdas, ansvare bankbolaget efter allmän lag och kgl. kungörelsen d. 14 Jan. 1824, *så att hvad som brister i full liqvid, sedan bankens alla tillgångar gått till betalning, skall af delegarne gäldas, en för alla och alla för en.*" Med detta inskränkande tillägg förekommer sedan ansvarigheten uttryckt i de följande både nya och förlängda oktrojerna, tills konstitutionsutskottet vid 1844 års riksdag hos rikets st:r anmälde föredragande statsrådets åtgärd i detta hänseende, enligt regeringsformens 107:de §.

14.

Vid 1840 års riksdag förekom åter frågan om privatbanklagstiftningen, och rikets st:r uppgjorde ett nytt förslag till "lag för enskilte banker." Detta skiljer sig från det vid förra riksdagen uppgjorda deri, att aktiebanker med sedelutgifningsrätt ej finge bildas. De öfriga, dels från förra förslaget afvikande, dels till detsamma lagda bestämmelserna äro:

1:o) Att oktrojen endast meddelas på 10 år.

2:o) Att bolagsreglorna, genom hvilka delegarne skola sig inbördes förbinda, böra innefatta uppgifter och stadganden i följande ämnen:

a) om beloppet af teckningssumman eller grundfonden,

deraf minst 25 proc. skola utgöras af rikets gällande mynt;

b) om antalet af direktionens ledamöter, som icke få vara färre än 5;

c) om tiden och sättet för den årliga revisionen och revisionsberättelsens kungörande i tidningarne;

d) om tiden för den årliga ordinarie bolagstämman, villkoren för sammankallande af extra bolagstämma och om rösträttigheten;

e) om sättet för bolagsreglornas möjliga förändring; och

f) om sättet för utlåningen.

3:o) Att konungens befallningshafvande i länet skulle deltaga i pröfningen af grundfondshandlingarne, med *skyldighet* att öfver säkerheten sig utlåta.

4:o) Att minsta sedelvalören bestämdes till 6 R:dr 32 sk. b:ko.

5:o) Att utlåningen ej fick ställas på längre tid än 6 månader.

6:o) Rörande ansvarigheten är följande skärpta bestämmelse tillagd:

§ 16. "Hafva direktionens samtliga ledamöter först undergått utmätning, men full tillgång saknats i deras lösa egendom, kan bristen genom ny lagsökning utkräfvas, under enahanda tvång, hos den eller de lottegare, mot hvilka fordringsegaren finner för godt sin talan rigta."

Derjemte anhöllo rikets st:r, "det genom särskilt kungörelse måtte förklaras, att hvad kgl. kungörelsen den 14 Jan. 1824 stadgar angående enskilte banker och diskonter hädanefter skall gälla endast i afseende på sådane banker, som redan äro inrättade, hvilka vid deras privilegier, under den derföre återstående tiden, må orubbade bibehållas, derest de ej sjelfve önska att före samma tids utgång få deras statuter förändrade till öfverensstämmelse med denna lag."

Närmaste följden af detta, icke heller af Kgl. M. gillade förslag, blef likväl, att oktrojer tillsvidare icke be-

viljades nya privatbanker, och att förlängningen i de gamlas ej utsträcktes utöfver slutet af år 1847, då den af Kgl. M. sist meddelade oktrojen gick till ända.

I den under den 17 Oktober 1840 meddelade nya oktrojen för Wermlands provincialbank hade den solidariska ansvarigheten blifvit inskränkt, på sätt rörande Smålandsbanken blifvit anmärkt, så att ansvarigheten, "en för alla och alla för en," först skulle tillämpas "på hvad som brister i full liqvid, sedan bankens alla tillgångar gått i betalning." Detta föranledde, såsom redan är nämdt, vid 1844 års riksdag en anmärkning emot konungens rådgifvare, af konstitutionsutskottet sålunda motiverad:

"Denna inskränkning i bankegarnes ansvarighet kan, efter konstitutionsutskottets förmenande, lätteligen medföra följder af den mest vådliga beskaffenhet. För en bank, som endast till en tredjedel bildas med kontanta medel, och hvars öfriga tillgångar och säkerheter hufvudsakligen utgöras af inteckningar, under penningbrist *blott* med svårighet möjliga att realisera, innefattar den solidariska ansvarigheten en motvigt mot ofullständigheten i bankfonden, hvilken blott till en mindre del är rörlig, och allenast med mycken omgång kan i hela sin utsträckning sättas i verksamhet. När nu ansvarigheten för lottegarne i banken blifvit, på sätt omförmäldt är, inskränkt, så att innehafvarne af dess kreditsedlar och förskrifningar numera icke kunna för omedelbart utbekommande af deras fordringar vända sig exekutivt till en eller flere delegare i banken, hvilka, efter de sednare bolagsreglorna, ej få i sådant hänseende sökas, "innan bankens alla tillgångar gått i betalning," skulle, derest banken, förmedelst någon betydligare ekonomisk olycka, råkade i obestånd, oundvikligen inträffa, att bankens öfver en stor del af riket utelöpande sedlar, många törhända i fattigare personers händer, blefve ofruktbara och gagnlösa, till dess en invecklad och vidlyftig utredning af banken hunnit försiggå, hvartill kunde erfordras en längre tidsutdrägt,

kanske flere tiotal af år. Hurusom sådant skulle högst menligt inverka på landets ekonomiska välstånd, ligger för öppen dag; och att den omförmälda ansvarighets-inskränkningen, helst sedan provincialbankens sedlar under den förra med säkrare garantier förbundna oktrojen hunnit spridas och vunnit kredit, föga instämde med allmänhetens rättmätiga fordran, att i sina financiella förhållanden icke genom allmänna åtgärder blottställas för något äfventyr, hade alltså, vid pröfningen af förenämnde utaf delegarne i Wermlands provincialbank gjorda underdåniga ansökning, icke bort, såsom skett, af vederbörande rådgifvare förbises. — Likväl, enär af finansdepartementets rörande detta mål i statsrådet förda protokoll synes, som föredraganden, statsrådet Törnebladh, skulle icke, hafva å ifrågavarande uti ansökningen föreslagna förändring fästat särskilt uppmärksamhet, — har utskottet trott den anmärkning mot ärendets behandling, som utskottet icke kunnat undgå att här framställa, ej böra sträckas till statsrådets öfrige ledamöter, ehuru desse i föredragandens underdåniga tillstyrkande instämt."

Som likväl den tillfälligtvis förordnade föredraganden, mot hvilken anmärkningen ensamt var rigtad, redan ur statsrådet afgått, och konungens rådgifvare vid 1840 års riksdag erhållit décharge för samma inskränkning af den solidariska ansvarigheten i de för nya privatbanker meddelade oktrojer, så föranledde anmärkningen ej till någon påföljd hos rikets ständer.

Äfven vid denna riksdag blef privatbanklagstiftningen, på grund af flere inom riksstånden väckte motioner, föremål för rikets st:rs omsorg, och till Kgl. M. öfverlemnades ett nytt "förslag till lag för enskilte banker," nästan alldeles öfverensstämmande med det vid förra riksdagen uppgjorda och endast deri afvikande, att sedlar skulle få utgifvas äfven på "innehafvande säkerhetshandlingar för lemnade kassakreditiver, likväl aldrig till större belopp än 25 proc. af teckningssumman."

15.

Förslaget vann ej heller denna gång Kgl. M:s stadfästelse, men under den 9 Januari 1846 utfärdade Kgl. M., i form af kungörelse, en förordning "angående enskilta banker, hvilka utgifva egna kreditsedlar," som, i flere delar öfverensstämmande med det af rikets st:r antagna lagförslaget, i andra väsentligen derifrån afviker. Således är minimiteckningssumman, som i rikets st:rs förslag är bestämd till 1,000,000 R:dr b:ko, här nedsatt till 1,000,000 R:dr r:gs; minsta sedelvalören, som af rikets st:r var fastställd till $6^2/_3$ R:dr b:ko, nedsattes till $3^1/_3$ R:dr b:ko tills början af år 1851, hvarefter minsta beloppet skulle höjas till $6^2/_3$ R:dr b:ko; i afseende på delegarnes ansvarighet är endast hänvisadt till 1824 års kungörelse; rättigheten att utgifva sedlar på säkerhetshandlingar för lemnade kassakreditiver, som i rikets st:rs förslag är inskränkt till 25 proc. af teckningssumman, är här utsträckt till 50 proc. af denna summa.

Dessa afvikelser motiveras med den Kgl. M. enligt 89 § regeringsformen tillkommande rätt att i ekonomiska frågor ensamt stifta lag; banklagstiftningen blef således härigenom af Kgl. M. förklarad tillhöra den ekonomiska lagstiftningen. Kgl. M. yttrar nemligen i inledningen till kungörelsen:

"Sedan rikets st:r till Oss öfverlemnat förslag till lag för enskilta banker, så, och ehuru Wi funnit Oss förhindrade att samma förslag antaga, hafve Wi likväl, under godkännande af hvad rikets st:r dervid anfört om ofullständigheten af de för dessa inrättningar hitintills gällande föreskrifter, och med afseende å angelägenheten deraf, att för sådana enskilta banker, hvilka bedrifva bankrörelsen med egna tryckte eller graverade kreditsedlar, mera fullständiga och bestämda stadganden, likstämmiga för alla, icke måtte saknas, funnit Oss föranlåtne, att med begagnande af den rätt, som enligt 89 § regeringsformen Oss tillkommer, och med tillämpning af

kgl. kungörelsen angående enskilta banker eller diskonter af den 24 Jan. 1824, samt med antagande, i väsentlig måtto, af de åsigter, som af rikets st:r uti ofvanberörde förslag blifvit uttryckte, stadga och till efterrättelse för enskilta banker, hvilka hädanefter erhålla oktroj, förordna, som följer."

En sådan uppfattning af Kgl. M:s lagstiftningsrätt i bankfrågor kunde naturligtvis ej gerna undgå konstitutions-utskottets uppmärksamhet vid näst infallande riksdag. Också utgjorde den af Kgl. M. utfärdade privatbanklagen, vid 1847 års riksdag första anmärkningspunkten mot konungens rådgifvare. Efter att hafva redogjort för såväl afvikelserna från det af rikets st:r antagna lagförslaget, som för innehållet af statsrådsprotokollet samt för sin uppfattning af banklagstiftningens egenskap af civillag, slutar utskottet: "Sålunda hafva ock rikets st:r betraktat frågan, då de, jemte underdånig skrifvelse af den 24 Maj 1845, till Kgl. M:s *"nådiga stadfästelse"* i underdånighet aflemnade det af banko- och lagutskotten beredda, och af rikets ständer "för deras del antagna" förslaget till "lag för enskilta banker," hvilket i flere delar, ehuru, såsom ofvan visadt är, ej i alla, ligger till grund för den, icke i form af lag, utan i form af kungörelse, utkomna förordningen af år 1846. Väl må häremot anmärkas, att, om rikets st:r, för deras del, ensidigt, under iakttagande af formerna för lagstiftande och med begagnande af deras lag-initiativ, behandlat och fattat beslut om en fråga, som tillhörer ekonomiska lagstiftningens område, sådant icke i någon mån förminskar Kgl. M:s rätt att, i den ordning 89 § regeringsformen fastställer, afgöra samma fråga; men den vigt, denna anmärkning eljest eger, bortfaller här, då härvid icke kan förbises, att kgl. kungörelsen den 14 Jan. 1824 genom 6 och 7 §§ af "lagen för rikets st:rs bank, gifven den 1 Mars 1830," erhållit egenskapen af civillag.

"I betraktande häraf, har konstitutions-utskottet an-

sett förenämnde konungens rådgifvare, vid ofvananförde underdåniga tillstyrkanden, icke hafva sin rådgifvarepligt vederbörligen iakttagit, och får alltså denna sin anmärkning rikets högloflige st:rs ytterligare pröfning vördsamt underställa."

Anmärkningen blef godkänd i de 3 ofrälse stånden, ehuru den ej föranledde någon skrifvelse till Kgl. M.

Med tillämpning af denna författning hade emellertid förlängda oktrojer utfärdats för Stora Kopparbergs, Smålands, Örebro, Östgötha, Wermlands och Skånska privatbankerna, samt nya meddelats åt Götheborgs privatbank under den 12 Jan. 1847, samt åt Mälareprovinsernas under den 19 Juni samma år.

Rikets st:r hade i alla sina ofvannämnde lagförslag föreskrifvit, att den för skuldfordringar i allmänhet bestämda preskriptionstid af 10 år ej skulle ega rum i afseende på enskilt banks tryckta eller graverade förbindelser, äfvensom att bevakning deraf enligt konkurslagen ej erfordras, i händelse banken råkar i konkurstillstånd. Kgl. M. utfärdade i öfverensstämmelse härmed förordning af den 6 Oktober 1848.

16.

Vid 1853 års riksdag upptogs åter privatbanklagstiftningen af rikets st:r. Sammansatta banko- och lagutskotten utarbetade en ny "lag för enskilta banker, hvilka utgifva egna kreditsedlar." Detta förslag till lag är i så fall särdeles anmärkningsvärdt, som det frångår den hittills i alla föregående förslag och förordningar vidhållna grundsatsen, att göra bankrörelsen till ett privilegium, som det beror af Kgl. M. att meddela eller icke. Dess första § lyder neml.:

"Enskilte, som vilja förena sig i bolag för att bedrifva bankrörelse, med rättighet att utgifva egna, tryckta eller graverade kreditsedlar, skola hos Konungen sig dertill anmäla, med bifogande af bolagets grundreglor och utlå-

ningsreglemente. Befinnas dessa öfverensstämma med denna lag samt lag och författningar i öfrigt, meddelas tillåtelse till rörelsens bedrifvande under en tid af högst 10 år."

Minsta sedelvalören fastställdes i detta förslag till $6^2/_3$ R:dr b:ko; den abnorma sedelutgifningsrätten på grund af innehafvande säkerhetshandlingar för kassakreditiv är äfven borttagen. Paragrafen 11 i utskottens förslag lyder neml. helt enkelt:

"Ej må enskilt bank utgifva tryckta eller graverade kreditsedlar till större sammanlagdt belopp, än som motsvaras af bankens hela teckningssumma eller grundfond."

När förslaget kom till riksstånden blef första §, sjelfva hörnstenen i detsamma, oförändrad antagen af borgare- och bondestånden, och af preståndet endast med det förtydligande tillägg, att efter orden: "Befinnas dessa öfverensstämma med denna lag" tillades orden: *"och tredje momentet i kgl. kungörelsen den 14 Jan. 1824."* Ehuru således 3:ne riksstånd varit om 1:sta paragrafens lydelse i hufvudsaken fullkomligt ense, borde dock densamme, då sjelfva ordalagen ej vore fullt öfverensstämmande, dragas under omröstning i förstärkt utskott, hvarvid det 4:de ståndets eller ridderskapets och adelns beslut med 3 rösters öfvervigt, blef rikets ständers. Paragrafen erhöll således denna lydelse: "Enskilte — — — — — — — utlåningsreglemente, efter granskning hvaraf *och pröfning tillika huruvida bankinrättningen kan vara för landet nyttig* etc."

Sedan hufvudpunkten fallit, drabbade samma öde de andra mera vigtiga punkterna, såsom den om minsta sedelvalören, om rättigheten att utgifva sedlar på innehafvande kassakreditivsäkerheter, och om ansvarigheten, rörande hvilka de i kgl. kungörelsen af den 9 Jan. 1846 intagne stadganden antogos.

Beskaffenheten af grundfondssäkerheterna blef likväl närmare bestämd, än den förut varit af rikets ständer.

Lag för filialbankerna hade nemligen vid föregående riksdag blifvit uppgjord, och rikets st:r stadgade för privatbankernas grundfondshandlingar samma bestämmelser, som de antagit för filialbankernas, så lydande: "Såsom säkerhet för den ej kontant tillskjutna delen af grundfonden må begagnas rikets gällande mynt, kontrolleradt guld och silfver, fastighetsinteckningar samt allmänna verks och inrättningars räntebärande obligationer; *dock att inteckning ej antages till säkerhet för högre belopp, än den intecknade fastighetens taxeringsvärde för det i bankens bolagsreglor bestämda år, ej heller räntebärande obligation för högre belopp, än det, hvartill den utan särskilt ställd borgen i rikets ständers bank, enligt gällande bankoreglemente, belånas."* Denna paragrafens lydelse, af utskottsafdelningen föreslagen men i utskottets plenum underkänd, motiverades helt kort af en reservant mot utskottets förslag sålunda: "Emot det beslut, hvarigenom de förenade utskotten, med frångående af afdelningens förslag, hemställt, att den säkerhet, som fordras för privatbanks grundfond, skall vara betydligt svagare, än den som fordras af filialbank för samma ändamål, får jag mig vördsamt reservera. Om än detta beslut skulle vara det fullkomligaste sättet att ådagalägga den opartiskhet, man utan tvifvel vill iakttaga emot begge dessa slags banker samt att särskilt sörja för privatbankernas kredit och anseende, så torde det dock kunna utan öfverdrift antagas, att allmänheten, hvars rätt och fördel härunder är i fråga, icke önskar att man fordrar mindre säkerheter af de banker, som röra sig med egna sedlar, än af dem som röra sig med rikets mynt och med riksbankens kreditsedlar" [6]).

Ej heller detta lagförslag vann Kgl. M:s stadfästelse, och lagstiftningen rörande sedelutgifvande enskilta banker förblef således på samma vacklande och obestämda

[6]) Jfr. Domprosten Thomanders reservation, i hvilken flere af utskottens ledamöter förenade sig.

ståndpunkt som hittills. Kgl. M. hemtade likväl anledning af detsamma, att nedsätta minsta sedelvalören, som, enligt 1846 års kungörelse, från och med 1851 års början skulle höjas till 6 $^{2}/_{3}$ R:dr b:ko, till 5 R:dr riksmynt [7]). Den för bankernas kredit så vigtiga bestämningen rörande grundfondssäkerheternas beskaffenhet vann ej något afseende.

16.

Vid derpå följande riksdag utarbetades åter ett nytt förslag till "förordning angående enskilta banker," och det är detta förslag kommitterade, med några förändringar, lagt till grund för sitt afgifna betänkande.

Privilegii-naturen är här åter bibehållen, och stadgandena rörande minsta sedelvalören, rättigheten att utgifva sedlar på innehafvande kassakreditivsäkerheter, ansvarigheten m. fl., desamme som i Kgl. M:s kungörelse af den 9 Jan. 1846. Sedlar få deremot enligt förslaget ej utgifvas på inneliggande kassa i riksmynt.

Lagen omfattar såväl sedelutgifvande som icke-sedelutgifvande bankbolag. Bolagsmännen i båda bolagen äro solidariskt ansvarige. Men jemte de solidariskt ansvarige bolagsmännen, till antalet minst 20 i de sednare bolagen och minst 30 i de förra, kunna bolagen med sig förena icke-solidariska bolagsmän eller såkallade kommanditdelegare, här benämnda lottegare, hvilkas ansvarighet begränsas af deras lotters belopp. De solidariska bolagsmännens insatta grundfond får ej understiga 1·000,000 R:dr och ej öfverstiga 4·000,000 R:dr.

Det af kommitterade framlagda förslaget innehåller följande hufvudsakliga förändringar i det af rikets st:r uppgjorda: Maximigränsen för grundfondsbeloppet är borttagen; aktier få ej antagas som grundfondssäkerheter; sedlar ej utgifvas på de kontant tillskjutne 25 procenten af grundfonden; men deremot skola privatbankernas sed-

[7]) Jfr. kgl. kungörelsen af den 10 Nov. 1855.

lar emottagas i allmänna uppbörden, en fördel, som vida uppväger de mindre väsentliga inskränkningar i sedelutgifningen, som blifvit gjorda i det af rikets st:r uppgjorda förslaget, och hvarigenom staten indrages i bankernas affärer och tvingas att vid deras möjligen inträffande obestånd öfvertaga deras utredning.

En afvikelse från alla föregående, af rikets st:r uppgjorda banklagförslag, finner man i det sednast uppgjorda, som, vid första påseendet obetydlig, dock ej helt och hållet får förbises. Vid pröfningen af grundfondssäkerheterna skall ett af konungens befallningshafvande utsedt ombud närvara, med, som det i alla de föregående förslagen heter, *skyldighet* att dervid göra anmärkning, om skäl dertill förekommer. I det förevarande förslaget är ordet *"skyldighet"* utbytt mot ordet *"rättighet."* Månget ombud kan känna en viss förlägenhet vid *att utöfva en rättighet*, men hvilken förlägenhet bör bortfalla, när det infinner sig för att *fullgöra en skyldighet*.

17.

Man ser af denna temligen omständliga redogörelse för privatbanksystemets uppkomst och utveckling hos oss, huru angelägna rikets st:r för sin del varit att bringa lagstiftningen inom detta område på det klara, men huru alla deras förslag befunnits oantagliga för den andra statsmakten, som dock, märkligt nog, aldrig sjelf för rikets st:r framlagt något förslag till lag för enskilta sedelutgifvande banker. Man bör dock ha anledning förmoda, att nuvarande förslag, uppgjordt af kommitté-ledamöter, som kunna antagas såväl känna privatbankernas behof som önskningar, skall tillfredsställa dessa mägtiga bolags fordringar, derigenom lyckas såga sig igenom vid riksdagen, och slutligen vinna regeringens stadfästelse.

Man jemföre nu den amerikanska banklagstiftningen, som kommitterade finna "afskräckande," med det uppgjorda banklagförslaget, och man skall då finna:

der grundfondssäkerheterna till sin beskaffenhet fullt bestämda, antingen statspapper eller inteckningar i fast egendom till ²/₃ af egendomens taxeringsvärde; *här* ingen sådan bestämning, utan endast i fast egendom intecknade skuldebref utan hänsyn till egendomarnes värde;

der sedelblanketterna utlemnade och underskrifna af en statens tjensteman och aldrig till större belopp än bankens tillåtna sedelutgifningsrätt; *här* bankdirektionen sjelf besörjande, till huru stort belopp som helst, förfärdigandet af blanketterna, hvilka endast underskrifvas af bolagets egna direktörer eller tjenstemän;

der sedelutgifningen begränsad till de i offentligt förvar nedsatta grundfondshypothekernas i lagen fastställda värde; *här* sträckt 25 eller 50 proc. derutöfver, på grund af säkerheter, hvilka ensamt pröfvas af den af bolaget tillsatta direktionen;

der, i händelse af vägrad inlösen af sedlarne, en omedelbart skeende realisering af bankens grundfondshypotheker, och sedlarnes inlösen verkställd genast med de inflytande medlen; *här* utsigt för sedelhafvaren att först efter en långvarig konkursutredning få valuta för sina sedlar;

der en af lagstiftande församlingen sjelf utsedd kommitté, som årligen inspekterar bankernas säkerhetshandlingar, böcker, portföljer m. m.; *här* ingen sådan inspektion eller revision af offentlig myndighet, utan endast skyldighet för bankerna att, såsom ordalagen lyda, hålla räkenskaper och handlingar tillgängliga för Kgl. M:s befallningshafvande eller dess ombud, samt för den särskilta undersökning, Kgl. M. *möjligen* kan finna för godt att låta anställa;

slutligen *der* frihet för en hvar, som uppfyller banklagarnes föreskrifter, att åtnjuta motsvarande förmåner; *här* tillgodonjutandet af dessa förmåner beroende af en pröfning, som sträcker sig utöfver pröfningen af de uppgjorda bolagsreglornas och reglementets öfverensstämmelse

med gällande lagar; privilegier således i stället för frihet, godtycke i stället för lag.

18.

Kommitterade äre inga vänner af de bestående filialbankerna. "De anse fastmera i hög grad önskvärdt, att redan befintliga filialbanker ju förr desto heldre upphörde under sin närvarande form; och, ehuru sådant väl skulle, utan *formelt* brytande af beviljade oktrojer, kunna medelbart *framtvingas* genom den riksbanken äfven nu för behållna rätt att successivt indraga de filialbankerna beviljade försträckningar och kreditiver, hafva kommitterade icke ansett en så *våldsam* åtgärd lämpligen kunna vidtagas, utan heldre trott sig böra tillstyrka, att för filialbankernas delegare öppnas tillfälle att på villkor, hvilka för dem sjelfva vore fördelaktiga, frivilligt upphöra med deras nuvarande rörelse och i allmänna svenska banken ingå samt under densamma bilda afdelningskontor" etc. Till lycka för filialbankerna äro förhållandena dem emellan och riksbanken kontraktmessigt ordnade. Förutsatt således, att riksbanken å sin sida kunde önska *framtvingandet* af ett banksystem, hvarigenom banker, som röra sig med och sprida dess sedlar, och öfver hvilkas rörelse han utöfvar en verksam kontroll, och af hvilken han drager en andel i vinsten, skulle tillintetgöras till förmån för privilegierade, af honom alldeles oberoende bankinstituter, hvilka på allt sätt söka ur rörelsen uttränga hans sedlar, och dymedelst för honom försvåra uppfyllandet af hans förnämsta åliggande, sedelvärdets upprätthållande, eger riksbanken blott i ett enda fall före oktrojtidens slut uppsäga de åt filialbankerna lemnade försträckningar, och detta enda fall är, när bankens öfverstyrelse anser *riksbankens säkerhet sådant påkalla.* Men innan öfverstyrelsen får skrida till denna åtgärd, skall, enligt bankoreglementet, *riksbankens hela utlåning genom handels- och näringsdiskonten vara inställd, samt större eller mindre del*

af allmänna diskonten vara indragen. Då, men först *då*, kan "utan formelt brytande af beviljade oktrojer" fråga hos bankofullmäktige uppstå om indragande af de åt filialbankerna beviljade försträckningar.

"Den ringa omfattning," yttra kommitterade vidare, "som filialbankernas, efter riksbankens mönster ordnade verksamhet och deras jemförelsevis inskränkta tillgång på rörelsemedel hittills medgifvit, har endast ofullständigt kunnat tillfredsställa behofvet på de orter, hvarest filialbanker blifvit inrättade; men deremot på ett ganska menligt sätt återverkat på moderbankens förvaltning. I samma mån filialbankernas verksamhet kunde genom ökade förskott från hufvudanstalten erhålla en för orterna mera tillfredsställande utsträckning, skulle hufvudanstalten deraf oundvikligen erfara ett ännu mera menligt inflytande." Då kommitterade ej antydt, på hvad sätt eller i hvad rigtning filialbankerna menligt inverka på moderbankens *förvaltning*, måste denna anmärkning för närvarande lemnas obesvarad, men med afseende på det "ännu mera menliga inflytande som hufvudanstalten, genom ökade förskotter till filialbankerna, skulle erfara," kan anmärkas att då, före filialbankernas tillkomst, bankens hela vinst årligen öfverlemnades till statsverket, hafva efter denna tid filialbankerna till största delen dermed blifvit förlagda. Bankens kapitalöfverskott utöfver dess grundfond utgjorde vid 1845 års slut 1·9 R:dr, och vid 1851 års slut, då filialbankinstitutionen af ständerna grundlades, 2·7 R:dr; det utgör nu, eller vid 1860 års slut, 10·5 R:dr, och med de 8·0 R:dr, som i det närmaste utgör skillnaden i kapitalöfverskottet då och nu, ha filialbanker blifvit förlagde. Anhängarne af bankovinstens uteslutande användning i och för statsverkets allmänna behof kunna måhända med fog klaga öfver det "menliga inflytande" filialbankerna utöfvat, men att riksbanken, såsom bankinstitution betraktad, skulle erfara något menligt, eller något försvagande inflytande deraf, att dess vinst, i stället för att

öfverlemnas till statsverket, användes i och på utvidgande af dess egen verksamhet medelbart genom filialbanker, måste mer eller mindre blifva en chiffer för hvar och en, som ej eger klaven till den finansiella theorie, hvarpå ett sådant påstående grundar sig. Utaf de 8 millioner, som på detta sätt blifvit af bankens vinst reserverade, har nu riksbanken en årlig afkomst af 200,000 R:dr, hvilken tillökning i tillgångar väl ej kan sägas bidraga till bankens försvagande. Utöfva landets bankinrättningar något menligt inflytande på riksbanken, så är det väl inrättningar af helt annat slag, än de som röra sig med dess egna sedlar, som stå under dess medelbara uppsigt, och som lemna den en icke obetydlig inkomst.

Ett uppmärksammare aktgifvande på förhållandena kan måhända likväl i denna, af kommitterade såsom en brist anmärkta, "jemförelsevis inskränkta tillgång på rörelsemedel," finna förklaringen till den i sednare tider i vårt bankväsende, enligt kommitterades eget medgifvande, sig uppenbarande förändringen till det bättre, hvilken kommitterade anmärka, då de yttra: "Men, ehuru samma uppgift, — den att vara medlare emellan tillgång och behof af kapital inom landet — redan blifvit uttryckligen framhållen i den författning, på hvilken de enskilta bankernas tillkomst grundas, har den i tillämpningen hos dessa banker rönt så ringa uppmärksamhet, att det först är på allra sista tiden, som de lagt sig någon vinning om uppsamlande af tillgängliga kapital. *Och här uppenbarar sig en af vårt bankväsendes utom allt tvifvel svåraste brister.*" Om det nu just vore denna filialbankernas brist på rörelsemedel, som framtvingat upplåningsrörelsen först hos dem och sedan, genom konkurrensens magt, hos privatbankerna, så kunna ju dessa inrättningar icke anses så förkastansvärda, att det från allmän synpunkt kan betraktas såsom någonting "i hög grad önskvärdt, att de ju förr desto hellre upphörde under sin närvarande form." Enligt de af kommitterade uppgjorde tabeller utgjorde

den sammanlagda summan af samtlige privatbankernas depositioner vid 1851 års slut — den första filialbanken trädde i verksamhet år 1852 — 2·0 R:dr och vid 1859 års slut 5·6, och sammanlagd med filialbankernas 8·5 R:dr; en tillökning således under 8 år af 400 proc. [8]).

Kommitterade hade likväl helt visst icke haft af nöden hvarken att tillstyrka eller att tala om några tvångsåtgärder mot de nuvarande filialbankerna, för att vinna det af kommitterade så efterlängtade målet, "deras upphörande ju förr desto heldre," endast kommitterade antydt för dem eller hänvisat dem på utsigten att kunna, i stället för att bilda afdelningskontor under den af enskilta delegare förvaltade svenska banken, öfvergå till de, efter den iverksatta reorganisationen af bankväsendet, för landet så gagnande och riksbanken så stärkande privatbankerna. En enda blick på de för filialbankerna *gällande* och de för privatbankerna *föreslagne* villkor bör vara tillräcklig att upplysa hvarje delegare i en filialbank, att han ej bör kunna förlora på öfvergången. Se här en sammanställning af de hufvudsakligaste villkoren för båda slagen banker:

Filialbankerna.	*Privatbankerna.*
a) *Delegarnes kontanta tillskott.*	
50 % af teckningssumman.	25 %.
b) *Minsta sedelvalören.*	
100 R:dr.	5 R:dr.
c) *Grundfondssäkerheternas beskaffenhet.*	
Publika papper, beräknade till det värde, hvartill de i rikets st:rs bank belånas, eller inteckningar inom 1850 års taxeringsvärde i fastighet å landet och sjelfegande stadsjord, eller inom $^2/_3$ af brandförsäkringsvärdet å fa-	Uti fast egendom intecknade skuldebref, samt allmänna verks och inrättningars räntebärande obligationer, hvilka af bolaget för sådant ändamål godkännas, efter pröfning som Kgl. M:s befallningshafvande, eller

[8]) Stockholms enskilta bank är ej i denna räkning upptagen.

stighet i stad. Säkerheten pröfvas och godkännes af delegarne, jemte ett af bankofullmägtige utsedt ombud.	den han i sitt ställe förordnar, bör öfvervara, med *rättighet* att dervid göra anmärkningar, om skäl dertill förekommer.

d) *Ränta på de assignationer eller sedlar som utgifvas.*

Minst 2 %.	Ingen.

e) *Rätt att utgifva assignationer eller sedlar på innehafvande kassakreditivsäkerheter.*

Ingen.	Till 50 % utöfver grundfonden.

f) *Rätt att utgifva lån med omsättningsrätt.*

I alla sednare oktrojer förbjuden.	Ej något sådant förbud.

g) *Rätt att utgifva lån mot borgen.*

I sednare reglementen inskränkt till 1/8 af teckningssumman.	Ej någon sådan inskränkning.

h) *Revision.*

Jemte bolagets egna revisorer skall ett af bankofullmägtige utsedt ombud i revisionen deltaga.	Intet offentligt ombud närvarande vid revisionen.

Denna frånvaro af all antydan från kommitterades sida, att de nuvarande filialbankerna skulle, om de så önska, kunna få öfvergå till privatbanker efter nya systemet, om man så får kalla det, kan ge näring åt den uttalade förmodan, det meningen kunde vara att låta de nuvarande privatbankerna, sedan de blifvit tillförsäkrade förmånen att få deras sedlar tagna i kronans uppbörd, ostörda af all besvärande konkurrens från nyuppstående privatbankers sida, vara i lugn besittning af ett mycket indrägtigt privilegium.

Det förefaller dessutom märkligt, att då regeringen, i de för filialbankerna utfärdade reglementen, genom de

intagna stadgandena rörande begränsningen af de rena borgenslånen och förbudet mot utlemnande af lån med omsättningsrätt, antydt dessa bankers styrelse att göra någon annan skillnad mellan de till diskontering och belåning erbjudna hypothekerna, än den, som af bankernas egen säkerhet kan påkallas, — eller med andra ord gifvit en antydan rörande bankrörelsens rigtning, — så saknas i privatbankreglementena alla sådana häntydningar eller föreskrifter.

19.

Vi öfvergå nu till det andra af oss föreslagna alternativet att ordna vårt bankväsende, det att låta vår gamla riksbank med sin sedelutgifningsrätt stå qvar under dess nuvarande styrelse, men genom en utvidgning af filialbanksystemet befria den från ett af de grundfel, som utan tvifvel vidlåder densamma, nemligen dess omedelbara affärsverksamhet — att, med andra ord, inskränka bankens verksamhet inom den nuvarande vexelbankens gränsor och upplåta hela den egentliga bankrörelsen åt filialbanker med endast enskilte delegare.

Denna förändring är ganska enkel, och riksbanken bör utan svårighet med filialbanker kunna ersätta de nuvarande privatbankerna, när dessas oktrojer gå till ända. För att öfvertyga sig härom, behöfver man blott kasta ögat på den uppställda tablån öfver riksbankens och privatbankernas utelöpande sedelstock under de 10 sistförflutna åren. Denna har, såsom redan är nämdt, i medeltal utgjort 56·2 R:dr, och riksbankens metalliska kassa har under samma tid uppgått till 27·5 R:dr. Man finner således, att riksbanken, utan att göra någon förändring i hittills gällande grundstadgande för dess sedelstock, — att denna nemligen ej med mer än 30· R:dr får öfverskjuta metalliska kassan, — kan uppbringa sin utelöpande sedelstock till 57·5 R:dr, som med 1·3 R:dr öfverstiger

medeltalet af riksbankens och privatbankernas utelöpande sedlar under de 10 sista åren.

Bankens kapitalöfverskott utgjorde vid 1860 års slut 25·5 R:dr, och medelbeloppet af dess vinst har under de 10 sista åren uppgått till 1·6 R:dr. Reserverar banken således under 3 eller 4 år sin vinst, så är dess kapitalöfverskott, när privatbankernas oktrojer gå till ända, minst 30· R:dr, och banken är således då egare af en grundfond, som motsvarar hela den delen af dess utelöpande sedelstock, hvilken ej motsvaras af metallisk kassa. Hela denna grundfond kan banken förvandla i räntebärande, lätt realisabla obligationer. Om banken sedan anvisar de 30· R:dr sedlar, den eger rätt utgifva, till kreditiv åt filialbanker, så erhåller man, då filialbankerna, enligt nu gällande stadgande, äro förbundne att sjelfve tillskjuta samma summa, för diskont- och lånerörelsen ett disponibelt belopp af 60· R:dr, hvilket fullt motsvarar, om ej öfverstiger det för detta ändamål nu användbara, — såväl bankens egna som privat- och filialbankernas fonder tagna med i räkningen.

Fördelarne af en sådan anordning af bankväsendet blefve:

1:o) Att man undveke de vådor, hvilka, såsom redan är nämndt, äro oskiljaktiga från ett banksystem med flere af hvarandra oberoende, till sedelutgifning berättigade banker. Man finge i stället banker, hvilka samtlige stödde sig på en enda stark och säker centralanstalt; ty med 30· R:dr grundfond i lätt realisabla obligationer bör denna, genom en tillfällig realisering af någon större eller mindre del utaf sin grundfond, kunna återställa den genom inträffande ofördelaktiga handelskonjunkturer rubbade jemnvigten emellan dess utelöpande sedlar och inneliggande metalliska kassa.

2:o) I stället för den mångfald af olika sedlar, som nu öfversvämmar landet, erhölle man ett och samma mynt öfver hela riket.

3:o) Rörelsemedlet skulle, genom dess en gång för alla till 30· R:dr utöfver metalliska kassan fixerade begränsning, ej vidare, till produktionens onödiga betungande, kunna tillvexa på bredden, utan endast mot djupet. Man skulle deraf otvifvelaktigt här erfara samma helsosamma inflytande, som man erfarit i England, der 1844 års bankakt på en gång afklippte all vidare utsträckning af sedelutgifningsrätten. "Då förut," yttrar *Economist*, "ingen enda bank, med den då rådande sedelemissionsrätten, gaf någon ränta på deponerade medel, så lemna nu nästan alla banker en depositionsränta, som med $^1/_2$ à 1 proc. understiger bankräntan för dagen." Följden häraf har blifvit en ofantlig förökning i bankernas depositioner. Sålunda uppgå depositionerna i de 9 Londoner aktiebankerna (joint stock banks) i medeltal till 40· £, och i samtlige provinsbankerna uppskattas de till 100· £. Hvarje banksedel gör således nu betydligt flere liqvider än under den obegränsade sedelutgifningsrätten, och det engelska banksystemet har derigenom kommit att närma sig det skottska, hvars egendomlighet just ligger deri, att det företrädesvis är bygdt på depositionsrörelse; sedelutgifningen är här mera bisak och egentligen ingenting annat än en kassareserv, som bankerna vid förefallande behof kunna anlita. En annan följd af detta rörelsemedlets förökade intensitet har blifvit ett aftagande i cirkulationens sammanlagda belopp, oaktadt folkmängdens och handelns tilltagande. I Januari 1834 uppgick således, enligt *Economist*, Englandsbankens och provinsbankernas sammanlagda cirkulation till 29·312,000 £; vid slutet af år 1856 uppgick denna sammanlagda cirkulation till endast 26·549,000 £, hvilket utvisar en verklig förminskning af icke mindre än 2·763,000 £, "och detta," anmärker tidskriften, "oaktadt folkmängden så betydligt tilltagit och vår handel, att dömma af sjöfarten och exportens belopp, är 3 gånger så stor" [9]). Huru olika är i detta fall förhållandet hos oss!

[9]) Economist n:o 700, supplem.

4:o) Rättigheten att idka bankrörelse blefve lika för alla, ty det betydliga belopp af 30· R:dr, som rikbanken kunde anvisa som kreditiv åt filialbanker, i förening med dessas skyldighet att sjelfve tillskjuta lika stort belopp, komme att tillfredsställa allas anspråk på rättigheten att bilda dylika banker. Konkurrensen lemnades härigenom fritt spelrum, och man skulle utan fara äfven med detta banksystem kunna göra räntan fri.

5:o) Hvad riksbankens vinst beträffar, så skulle denna komma att uppgå till minst 600,000 R:dr, eller 2 proc. på 30· R:dr. Ville man öka denna, så kunde villkoren för filialbankerna på det sättet förändras, att de erhölle halfva försträckningen från riksbanken i form af lån, mot 3 eller högst 4 proc. ränta, och den andra hälften under form af kreditiv. Banken erhölle då 450,000 R:dr eller 600,000 R:dr för ena hälften af sina 30· R:dr och 300,000 R:dr för den andra, hvilket, tillsammans med afkastningen på sjelfva kapitalöfverskottet, skulle uppbringa vinsten till hvad den i närvarande stund utgör. Villkoren emellan riksbanken och filialbankerna kunna alltför gerna i en framtid så småningom göras förmånligare för den förra, i den mån filialbankerna hinna förvärfva sig större insigter i bankrörelsens ändamålsenliga skötande, och när de blifva befriade från den tryckande konkurrensen med de nuvarande privatbankerna, hvilka till skänks erhålla hvad filialbankerna måste betala, nemligen rättigheten att utgifva banksedlar eller utfärda assignationer på banken. Fortgår man på den hittills beträdda banan, att göra villkoren för filialbankerna vid hvarje riksdag mera betungande, men privatbankerna deremot icke allenast lemnas i orubbadt bo, utan äfven, såsom nu i sjelfva verket är föreslaget, få detta bo utvidgadt, så måste naturligtvis filialbankerna gå under. Man kan vara belåten med måttlig vinst nog, så länge man ser, att den ej betydligt understiger hvad kapitaler och arbete, nedlagda i lika beskaffade företag, på andra håll inbringa. Filialbanker under riksbanken

kunna således måhända nöja sig med en behållning af 8 à 10 proc. på det kontant tillskjutna beloppet, när de ej längre nödgas arbeta vid sidan af banker, som, till följe af privilegier, förtjena 30 à 35 proc. Privatbanken i Köpenhamn, som har en rörelse, hvilken i omfattning kan fullt ut mäta sig med enskilta bankens i Stockholm, lemnar, som jag tror, sina delegare en utdelning af högst 8 proc.; den skulle likväl helt säkert nedlägga sin rörelse, om den skulle arbeta bredvid en likartad inrättning, som lemnade 50 proc. i utdelning. Det är märkligt, säger den af oss flere gånger åberopade "Economist," att efter 1844 års bankakt ingen enda aktiebank [1]) uppkommit i England, med undantag af London; förklaringen till detta fenomen, fortfar tidskriften, har man i det förhållande, att i provinserna skulle en sådan bank hafva att konkurrera med de der ännu bestående sedelutgifvande bankerna, då detta deremot ej är fallet i London och 65 engelska mil deromkring, der ingen privatbank med sedelutgifningsprivilegium haft rätt att bilda sig.

20.

Vi vilja nu på ett ställe sammanföra de hufvudsakligaste förändringar, hvilka vi för vår del i det allmännas intresse tro ändamålsenliga att vidtaga i det af kommitterade framlagda "förslaget till lag för enskilta banker:"

1:o) Lagen göres lika för alla, så att hvarje bolag, som lemnar garantier för uppfyllande af banklagens föreskrifter, äfven berättigas åtnjuta dess förmåner.

2:o) Grundfondssäkerheternas beskaffenhet bestämmes närmare, på sätt rikets ständer, i det af dem vid 1853 års riksdag uppgjorda banklagförslag, beslutat.

3:o) Vid granskningen af grundfondshandlingarne bör ett af *regeringen sjelf* eller *rikets ständer* utsedt ombud vara närvarande, med *skyldighet* att göra anmärkning, i

[1]) Bank med flere än 6 delegare.

händelse de ej befinnas vara af den beskaffenhet, föregående moment föreskrifver.

4:o) Ingen sedelutgifningsrätt tillåtes på grund af innehafvande kassakreditivsäkerheter, hvilka ej kunna granskas af någon annan än direktionen sjelf.

5:o) Ett af regeringen utsedt ombud bör deltaga i den årliga revisionen och underskrifva revisionsberättelsen, hvilken i tryck bör offentliggöras och åtfölja officiella bladet [1]).

6:o) Sedelutgifningsrätten betalas med en särskilt afgift till riksbanken eller statsverket.

Kommitterade hafva, såsom redan är nämndt, gjort till villkor för sitt förslag, att privatbanksedlarne hädanefter skola emottagas i allmänna uppbörden. I alla länder, för så vidt vi känna, der enskilta bankers sedlar

---

[1]) Med afseende härpå kan anföras hvad en af de mest upplyste ledamöterna i 1853 års finanskommitté i det då afgifna finansbetänkandet yttrat: "Hypotheksföreningar, privatbanker och sparbanker äro visserligen enskiltes eller kommuners tillhörighet, men de höra dock till det slag af inrättningar, på hvilkas behöriga skötande den allmänna säkerheten i så hög grad är beroende, att de ej böra lemnas utan en noggrann kontroll af regeringen. I detta afseende torde ännu något återstå att förbättra. Väl hafva nämnde inrättningar af Kgl. M. fastställda reglementen, och lokalmyndigheterna hafva rättighet och till en del pligt att tillse, det föreskrifterna efterlefvas, men denna pligt är ingalunda lätt att fullgöra, ty äfven för det skarpaste och mest vana öga faller det sig svårt, om ej omöjligt, att vid ett kortare besök förvärfva visshet om, att alla säkerhetshandlingar äro i behörigt skick, att räkenskaperna äro rigtiga, och att allt hvad reglementet föreskrifver blifvit iakttaget. Jag tror derföre att allmänna ombud böra deltaga i de årliga revisionerna af alla dessa inrättningar, för de större af hvilka ombuden torde kunna förordnas genom finansdepartementet och för de mindre af landshöfdingen i orten, hvarefter de anmärkningar, som med afseende på allmänhetens säkerhet blifvit gjorda, skulle insändas till finansdepartementet och till justitiekanslern." Jfr. yttrande af E. v. Troil i 1853 års finanskommittés underdåniga betänkande. Man kan väl äfven gerna påstå, att frånvaron af offentligt ombud vid revisionerna varit en af hufvudorsakerna till, att staten slutligen nödgats ikläda sig garantier för hypotheksföreningarne.

emottagas i statens uppbörd, ingriper staten mer eller mindre omedelbart i dessa bankers styrelse och förvaltning. Englandsbankens beroende af och nära förhållande till styrelsen är bekant; i danska nationalbanken utnämner konungen den ene af de 5 bankdirektörerna, och dessutom står justitieministern, i kraft af sitt embete, under namn af *kunglig bankkommissarie* vid sidan af bankstyrelsen; i Frankrike utnämner regeringen bankens både guvernör och båda vice-guvernörer, och icke ett enda beslut kan af bankrådet sättas i verkställighet utan guvernörens vetskap och samtycke; i Preussen är staten sjelf intressent i banken och deltager omedelbart i dess styrelse, o. s. v. Att således hos oss tillförbinda staten att i sin uppbörd emottaga sedlar, utgifna af banker, på hvilkas förvaltning den icke utöfvar något omedelbart inflytande, icke ens har något ombud närvarande vid de årliga revisionerna, saknar motsvarighet i något annat land, och torde svårligen kunna rättfärdigas.

Vi sluta härmed vår granskning af kommitterades förslag till förändrad organisation af bankanstalterna i riket. Lifligt öfvertygade om förderfligheten af det hos oss hittills följda banksystemet, hvilket, om det får fortgå, gör oss allt mer och mer beroende af utlandets kapitaler och slutar med att beröfva oss det ekonomiska oberoende, som ej mindre för ett helt folk än för individen är villkoret för all sjelfständighet i handling, har denna granskning ej kunnat annat än utfalla mindre fördelaktig, enär det framlagda förslaget, i hvad det rörer privatbankerna, hufvudsakligen synes gå ut på att utvidga dessa inrättningars redan alltför stora privilegier. Ett folks materiella utveckling betingas väsentligen af 2:ne krafter, företagsamhet och sparsamhet. Den hos oss fortgående utländska skuldsättningen, i förening med det bestående banksystemet, som i princip tillåter utmynt-

ningen af hela svenska jorden i cirkulerande bankpapper, lifvar visserligen den ena af dessa krafter men försvagar den andra. Sparsamheten undertryckes under det företagsamheten äggas. Penningräntan, som man kan betrakta såsom visaren på förhållandet mellan dessa båda krafter, ådagalägger, oaktadt de millioner som årligen indragas, en benägenhet att stiga i stället för att falla, ett temligen säkert tecken att sparsamheten ej är den kraft, som trycker på den sjunkande vågskålen. Man öser och öser ur den utländska brunnen, utan att märka att man öser med såll. De många millioner, som i klingande valuta genom de utländska lånen indragas, jagas åter ut af de flere millioner, som i pappersmynt genom privatbankerna åter utsläppas, och behofven framträda större efter hvarje utländskt lån. Denna i längden mattande cirkelrörelse kommer väl snarare att till- än aftaga, när privatbankintresset lyckats bemägtiga sig ledningen af hypotheksföreningarne. Folket vänjer sig under detta system mera att spekulera än att arbeta, och man köper hos oss jorden mindre för att bruka den än att åter sälja den. Vi vilja härmed icke hafva påstått, att vi ju icke härunder gå framåt. Men allt framåtskridande är relatift. Den som tager ett steg, då hans granne tager två, blir lika långt tillbaka som den, hvilken står alldeles stilla, under det grannen tager blott ett.

Kommitterade synas tyda denna på sednare tiden starkt framträdande spekulationslust såsom ett godt tidens tecken, då de affärda dem, som klaga öfver saknaden af ett inhemskt fondsystem, hvilket, rigtigt genomfördt, mägtigt skulle kunna bidraga att väcka sparsamhetsandan hos nationen, med den förklaring, *att det i Sverge framför allt är angeläget att kapitalerna bibehållas uti den mera rörliga formen af bankdepositioner*, en förklaring, hvars finansiella giltighet mången torde hafva svårt att fatta. Kommitterade yttra nemligen p. 9:

"I Sverge, der förlagskapitalet länge torde befinnas

otillräckligt för redan åvägabragta näringsföretag och för tillgodogörande af mångfaldiga ännu alls icke bearbetade näringsområden, är framför allt angeläget, att de kapital, hvilka genom arbete i förening med sparsamhet kunna beredas, komma att upphemtas och bibehållas uti den mera rörliga formen af bankdepositioner."

Akademiska Underrättelser.

Lunds Universitet.

Lärarepersonalen den 1 Juni 1862. Professores emeriti 4, ordinarie professorer 24, extraordinarie professor 1, ordinarie adjuncter 17, extraordinarie adjuncter 2, docenter 5, exercitiemästare 3. Öfrige tjenstemän vid universitetet voro: en bibliothekarie och en vice bibliothekarie, 2 ordinarie och 2 extraordinarie bibliotheksamanuenser, en räntmästare, en secreterare och ombudsman, en t. f. notarie och cancellist, 5 vid samlingarne anställda amanuenser och en t. f. akademiträdgårdsmästare. Vacante voro professionerna uti praktisk theologi, uti administrativrätt och nationalekonomi, uti chemi och mineralogi, uti theoretisk philosophi samt uti historia och adjuncturerna uti administrativrätt och nationalekonomi samt uti ny-europeisk linguistik äfvensom akademiträdgårdsmästarebefattningen.

Antalet af Studerande uppgick under höstterminen 1861 till 396 samt under följande vårtermin till 411. Under höstterminen inskrefvos såsom studenter 77, under vårterminen 58, eller tillsammans under hela läsåret 135, af hvilka 55 blifvit dimitterade från offentliga läroverk, 78 från enskilda lärare eller privatskolor samt en förut tillhört Köpenhamns och en Upsala universitet. Till undergående af studentexamen hade under läsåret 232 anmält sig, af hvilket antal 133 genomgått examen.

Examenstagande under akademiska året 1861—62. Hofrättsexamen undergingo 18, cameralexamen 19, cancelliexamen 3, theoretisk theologisk examen 11, praktisk theologisk examen 12, medicinsk licentiatexamen 6, medicinsk candidatexamen 8, philosophisk candidatexamen 16, juridico-philosophisk examen 1, medico-philosophisk examen 6, historisk-philosophisk præliminärexamen 13.

Promotioner. Vid rectorsombytet den 31 Maj 1862 utnämndes till medicinæ doctorer professorn i pathologisk anatomi vid K. Carolinska institutet med. licentiaten chir. magistern E. Axel H. Key, Små-

ländning (disp. Om smaknervernas ändningssätt i grodtungan) och bataljonsläkaren vid K. Bohusläns regemente med. licentiaten phil. och chir. magistern Ernst L. W. Ödmansson, Skåning (disp. Bidrag till kännedomen af urinsedimentet uti njurarnes sjukdomar). Samma dag förrättades med vanlig högtidlighet promotion inom den philosophiska faculteten, hvarvid af utsedde promotor botanices professorn J. G. Agardh nedannämnde 21 candidater blefvo till philosophiæ magistrar creerade, efter det att de utgifvit och försvarat härunder upptagna afhandlingar. Af Östgötha Nation: J. L. V. Himmelstrand (Några ord om Stagnelii lyrik 21 s. 8:vo). Af Göthiska Nationen: H. E. Yllander (Om vocalförändringarne i Hebreiska språket 25 s. 8:vo); L. J. Wahlstedt (Bidrag till kännedomen om de Skandinaviska arterna af växtfamiljen Characeæ 40 s. 8:vo); L. J. Wersander (Westgötadialekten betraktad i förhållande till fornspråket 22 s. 8:vo). Af Smålands Nation: P. J. H. Leander (Om substansbegreppet hos Cartesius, Spinoza och Leibnitz 44 s. 8:vo); C. H. Andersén (Om blötdjurens plats i systemet 60 s. 8:vo); A. W. Quennerstedt (Några anteckningar om Spetsbergens däggdjur och foglar 33 s. 8:vo). Af Skånska Nationen: M. J. J. Weibull (Om Skåne vid medlet af 17:de århundradet. I. 41 s. 8:vo); N. A. H. Ripa (Ordspråksboken 30 och 31 kap. öfvers. med anmärkningar 24 s. 8:vo); A. P. Winslow (Om byggnaden af thorax hos insekterna 23 s. 8:vo); N. C. Dunér (Beräkning af planeten Panopeas banelementer 22 s. 8:vo); F. C. G. Meijer (Kommentarier till tionde bokens första kapitel af Quintiliani Institutio oratoria 64 s. 8:vo). Af Blekingska Nationen: J. L. Humble (Om det pathetiskas begrepp och förhållande till det sublima 45 s. 8:vo); C. Westdahl (Bidrag till blekingska läroverkens historia 78 s. 8:vo); A. G. G. Törner (Simeons bref om Nestorianerna öfvers. fr. syriskan med commentarier 28 s. 8:vo); F. W. Pettersson (Solsången öfvers. fr. isländskan med upplysningar 32 s. 8:vo). Af Götheborgs Nation: O. M. Thulin (Om de försök, som under Wasaregenterna gjordes att ordna formerna för utöfningen af konungens domsrätt. I. 37 s. 8:vo); E. G. F. Olbers (Nionde och tionde sångerna af Nala och Damayanti, från sanskrit öfvers. och commenterade 26 s. 8:vo); A. T. N. Sjöberg (Om de Tyska städernas uppkomst och ursprunget till deras författning 29 s. 8:vo). Af Calmare Nation: Th. Wisén (De vi et usu particulæ ὡς apud Thucydidem 42 s. 8:vo); C. A. Westerlund (Bidrag till kännedomen af Sveriges Atriplices 62 s. 8:vo). Hedersrummen innehades af Th. Wisén Calm. och M. J. J. Weibull Skån.

Utnämnde. Till extraordinarie professor i astronomi den 15 Juni 1861 observatorn mag. D. M. Axel Möller; till adjunct i mathematik den 30 Augusti 1861 docenten vid Upsala univ. mag. Ev. Vict. von Zeipel; till förste amanuens vid universitetsbibliotheket den 11 Dec. 1861 e. o. aman. mag. Andr. Bruzelius; till andre bibliotheksama-

nuens den 11 Dec. 1861 e. o. aman. Aug. Palm; till förste theologie professor och domprost den 28 Dec. 1861 professor Ant. Nicl. Sundberg; till professor i statsrätt och processrätt den 4 April 1862 juris adjuncten mag. Gust. Broomé; till professor i medicinsk och physiologisk chemi den 2 Maj 1862 professorn i chemi och mineralogi doct. Nils J. Berlin; till extraordinarie adjunct i entomologi den 7 Maj 1862 docenten mag. C. G. Thomson. Till amanuenser hafva blifvit förordnade, vid pathologiskt-anatomiska samlingarne med. licent. Lars Edv. Fick och vid chem. institutionen stud. Osc. Nylander.

Befordrade utom universitetet. Theol. professorn och domprosten doct. E. G. Bring i Juni 1861 utnämnd till biskop öfver Linköpings stift; akademi-notarien mag. C. G. Carlquist utnämnd till notarie i rikets ständers bank; docenten i geometri mag. J. D. Smitt utnämnd till lektor i Westervik; docenten i theologi mag. S. L. Bring i April 1862 utnämnd till kyrkoherde i Torrlösa pastorat; professorn i nationalekonomi mag. O. M. T. Rabenius den 2 Maj 1862 utnämnd till professor i Upsala; professorn i historia mag. W. E. Svedelius den 5 Maj 1862 utnämnd till Skytteansk professor i Upsala.

Inställd i embetet. Professorn i statsrätt och processrätt mag. G. Broomé den 15 Maj 1862 med en föreläsning "Om konungens förhållande till domaremagten." Till öfvervarande af denna act hade Rector prof. A. N. Sundberg inbjudit genom ett program under titel: Om införandet af uniformitet med Svenska kyrkan i Skåne och Blekinge efter freden i Roeskilde 1658.

Afsked på egen begäran beviljadt läraren i Franska språket Louis Marie Jollain.

Rectorsombyte förrättades den 31 Maj 1862, då afgående rector theol. professorn och domprosten L. K. N. O. doct. A. N. Sundberg efter ett föredrag "om reformationens inflytande på den romersk-katholska kyrkan i sextonde århundradet" öfverlemnade rectorsembetet till professorn i botanik R. K. N. O. mag. J. G. Agardh.

Akademiska afhandlingar utgifna och försvarade under läsåret 1861—62, förutom hithörande gradualafhandlingar, som redan blifvit nämnda. "Framställning af Svenska lagstiftningen angående statsreligion och religionsfrihet" (för profession i juridik) adjuncten mag. G. Broomé d. 20 Nov. 1861. — "Om Mosaiska lagens förhållande till Christi evangelium vid bättringspredikan" th. cand. mag. A. W. Ekman d. 19 Febr. 1862. — "An essay on the Scoto-English dialect" (för adjunctur i ny-europeisk linguistik) skoladjuncten mag. A. Z. Collin d. 5 Mars 1862.

Stipendiidonationer: Hans Majestät Konungen har af egna medel behagat stifta ett stipendium å 1000 R:dr R:mt årligen till reseunderstöd för unga läkare, som vid Lunds universitet genomgått sin medicinska lärokurs. Af den genom sina arbeten i nordisk archæologi

väl bekante pastorsadjuncten A. E. Holmbergs sterbhus har Universitetet i enlighet med den aflidnes önskan erhållit ett belopp af 3000 R:dr R:mt till en stipendiifond, afsedd att uppmuntra studiet af den nordiska fornkunskapen och historien.

Offentliga föreläsningar H. T. 1861 och V. T. 1862.

Theologiska Faculteten. Prof. H. M. Melin: H. T. Davids Psalmer (4 tim.), V. T. Hebreerbrefvet (4 tim.). — Prof. W. Flensburg: H. T. Eschatologi (4 tim.), V. T. Den nyare dogmatikens historia (4 tim). — Adj. C. Olbers: Liturgik (2 tim.), Perikopernas system (2 tim.). — Adj. C. W. Skarstedt: Svenska kyrkans historia (4 tim.).

Juridiska Faculteten. Prof. F. Schrevelius: Giftermålsbalken (4 tim.). — Adj. Ph. Humbla: Lagarne om förfalskningsbrott och bedrägeri (2 tim.), om förpantning af fast egendom (1 tim.), criminalprocess (1 tim.). — Adj. G. Broomé: Statsrätt (2 tim.), nationalekonomi (2 tim.).

Medicinska Faculteten. Prof. N. H. Lovén: Pathologi (2 tim.), H. T. Offentlig helsovård (2 tim.), V. T. Rättsmedicin (2 tim.). — Prof. N. J. Berlin: Pharmacologi (2 tim.). — Prof. P. E. Gellerstedt: De invärtes sjukdomarnes klinik och allmän symptomatologi (4 tim.). — Prof. C. J. Ask: Obstetrik (2 tim.), chirurgisk och ophthalmiatrisk klinik (2 tim.). — Adj. G. S. Trägårdh: H. T. Pathologisk anatomi (2 tim.). — Adj. M. V. Odenius: Splanchnologi (4 tim.).

Philosophiska Faculteten. Prof. C. J. D Hill: H. T. Analysens grunder (4 tim.). — Prof. C. A. Hagberg: Sæmunds edda (4 tim.). — Prof. J. G. Ek: Svårare ställen i Horatii satirer (2 tim.) och i Cicero de Oratore (2 tim.). — Prof. N. J. Berlin: Organisk Chemi (4 tim.). — Prof. J. M. Agardh: Theorien för himlakropparnes rörelse (4 tim.) — Prof. C. J. Tornberg: Job och Psalmerna (4 tim.). — Prof. J. G. Agardh: H. T. Vexternas naturliga familjer (4 tim.), V. T. Morphologi (4 tim.). — Prof. W. E. Svedelius: Sveriges och Noriges statistik (4 tim.). — Prof. J. A. Nyblæus: Praktiska philosophiens historia (4 tim.). — Prof. G. Ljunggren: Det nyare dramats historia (2 tim.), konsthistoria (2 tim.). — Prof. C. W. Linder: H. T. Æschyli Prometheus och Æschines' tal mot Timarchos (4 tim.), V. T. Aristophanes' Eirene (4 tim.). — Prof. E. M. Olde: H. T. Franska språkformernas uppkomst, V. T. Shakspeares Hamlet. — E. O. Prof. D. M. A. Möller: Praktisk astronomi (2 tim.). — Adj. M. N. Cederschiöld: Xenophons Cyropædi (2 tim.). — Adj. J. O. Lindfors: Livius (2 tim.). — Adj. M. F. Brag: Syriska (2 tim.). — Adj. C. W. Blomstrand: Analytisk chemi (2 tim.). — Adj. C. Y. Sahlin: H. T. Boströmska philosophiens metaphysiska principer (4 tim.), V. T. Grekiska philosophiens historia (4 tim.). — Adj. F. W. C. Areschoug: Vexternas anatomi (2 tim.). — Adj. A. T. Lysander: Romersk literaturhistoria (2 tim.). — Adj. N. P. Angelin: Geologi (2 tim.). — Adj. O. M. Torell: V. T. Comparativ Osteologi (2 tim.). — Adj. C. A. V. Holmgren: H. T. Akustik (4 tim.), V. T. Optik (4 tim.). — Adj. E. V. v. Zeipel: V. T. Differential-calcul (4 tim.). — Doc. C. G. Thomson: Insecternas naturliga familjer (4 tim.).

Student-examens upphäfvande.

Genom en den 11 April 1862 af K Maj:t gifven stadga, hvilken kommer att blifva till efterrättelse gällande från och med år 1864, har blifvit bestämdt, att Student-examen i sin nuvarande form kommer att upphöra och godkänd afgångsexamen ifrån offentligt läroverk skall medföra behörighet att erhålla inträde vid universitetet. Angående denna afgångsexamens organisation föreskrifver nämnda stadga, att den skall bestå dels i ett skriftligt dels i ett muntligt prof. Till det skriftliga profvet, som, fördeladt på tre eller fyra dagar, anställes samtidigt vid alla läroverken och under lärarnes uppsigt, bestämmas ämnena af chefen för ecclesiastikdepartementet. Pröfningen och bedömmandet tillhör tvenne eller trenne af läroverkscollegiets medlemmar. Till detta prof hörer för de lärjungar, som läst klassiska språk, affattandet af en uppsats på modersmålet öfver ett uppgifvet ämne, en öfversättning från svenska till latinska språket, en öfversättning från svenska till tyska eller (efter lärjungens eget val) fransyska språket, samt slutligen ett mathematiskt arbete, behandlande två geometriska och två algebraiska problemer eller theoremer. För lärjunge, som icke läst klassiska språk, omfattar det skriftliga profvet: en uppsats på modersmålet öfver uppgifvet ämne, en öfversättning till tyska och en till franska språket eller i stället för ettdera af dessa arbeten en öfversättning till engelska språket, samt ett mathematiskt arbete, behandlande två geometriska och två analytiska problemer eller theoremer samt ett af mechaniskt eller physikaliskt innehåll. De till det skriftliga profvet hörande arbeten skola, genomsedda och rättade af vederbörlig lärare, till ecclesiastikdepartementet insändas, för att hållas de censorer tillhanda, hvilka ledningen af den muntliga examen tillhör. Först efter genomgånget skriftligt prof börjas det muntliga, hvilket verkställes af skolans lärare under ledning af en eller flera censorer, som af Kongl. Maj:t förordnas och hvilka såväl bestämma omfånget för den muntliga pröfningen samt, om de så för godt finna, kunna i densamma deltaga, som ock ega rätt att underkänna den aflagda examen, äfven om den eller de lärare, som förrättat densamma, deröfver afgifvit godkännande vitsord. Den muntliga examen omfattar för lärjunge, som läst klassiska språk, följande kunskapsämnen: christendom, latinska, grekiska och franska språken, mathematik och physik, historia och geographi samt philosophisk propædeutik, äfvensom för lärjunge, som sådant önskar, engelska och hebreiska språken, och böra i latinska och franska språken föreläggas lärjungen äfven arbeten af författare, hvilkas skrifter ej blifvit vid läroverket lästa, äfvensom i grekiska språket icke lästa stycken i arbeten af författare, hvilkas skrifter till större omfång blifvit vid läroverket genomgångna. Lärjunge, som icke läst klassiska språk, förhöres vid den muntliga examen uti christendom, engelska och franska språken, mathematik, physik och chemi, historia och geographi samt philosophisk propædeutik och bör han vid pröfnin-

gen i franska och engelska språken få sig förelagda äfven arbeten af författare, hvilkas skrifter ej blifvit vid läroverket lästa. Det muntliga profvet bör afse att utröna icke blott måttet af lärjungens kunskaper i de särskilda ämnena, utan äfven och förnämligast halten af den bildning, han derigenom tillegnat sig, och vid betygens afgifvande iakttages, att lärjunge, som i ett eller annat bland examensämnena icke blifvit godkänd, det oaktadt må kunna mogen förklaras, såvida han gjort mer än vanliga framsteg i ett eller flera andra ämnen, företrädesvis klassiska språk eller mathematik, om lärjungen läst nämnda språk, men i annat fall mathematik, naturvetenskap eller lefvande språk. Betygscharactererna äro: Berömlig, Med beröm godkänd, Godkänd, Icke godkänd. De betyg, som lärjunge vid flyttningen från sjette klassen erhållit uti tyska språket och naturalhistorien, i hvilka ämnen undervisningen med genomgåendet af nämnda klass är afslutad, gälla såsom betyg i afgångsexamen. Äfven den, som åtnjutit enskild undervisning, bör undergå afgångsexamen vid det offentliga läroverk, som af chefen för ecclesiastikdepartementet bestämmes.

Genom den stadga, af hvilken vi här i korthet återgifvit hufvudpunkterna, har en fråga blifvit löst, hvars afgörande är af genomgripande vigt såväl för universitetet som för elementarläroverket och hvilken man till och med velat förvandla till ett trätofrö mellan begge dessa undervisningsverk. Då stadgan närmast är en efterbildning efter det mönster, som Preussen och Danmark lemnat, och lagstiftningen rörande studentexamen i dessa länder, efter hvad erfarenheten visat, gifvit de bästa resultater, hafva vi anledning att hoppas, att frågan blifvit löst på ett lyckligt sätt, åtminstone såvida det kan antagas att de förhållanden, som stadgan afser, hos oss äro någorlunda likartade med motsvarande förhållanden i våra grannländer. För universitetet har denna så länge ventilerade saks afgörande ett särskildt interesse derigenom, att de förslag till en förändrad organisation af philosophiska examina vid universitetet, som blifvit afgifna af de philosophiska faculteterna i Lund och Upsala och hvilka stå i ett nära sammanhang med omgestaltningen af studentexamen, nu kunna på vederbörlig ort med det snaraste upptagas till slutlig behandling.

Redogörelse för Physiographiska Sällskapets Förhandlingar under året 1861—62.

Under det förflutna akademiska året har Physiographiska Sällskapet haft 11 sammanträden. Physices Professorn och Riddaren A. W. Ekelund har fungerat såsom Ordförande för året; Professor Ax. Möller såsom Skattmästare; undertecknad såsom Secreterare. Till Ledamöter af Sällskapet hafva blifvit kallade: Adj. C. A. V. Holmgren (Inländsk);

Mess:rs C. M. Despretz och H. de Senarmon i Paris; Prof. J. Glücker i Bonn; Prof. W. H. Walshe i London; Baron J. E. Plana i Turin; Prof. J. F. Encke i Berlin; Prof. C. A. F. Peters i Altona (Utländske). Sällskapets under den 6 Mars 1778 af Kongl. Maj:t stadfästade grundreglor, som i vissa delar syntes mindre lämplige för närvarande förhållanden, hafva under året blifvit omredigerade för att erhålla Kongl. Maj:ts nådiga stadfästelse. Vid sammanträdena hafva följande föredrag förekommit:

D. 16 Oct. J. AGARDH förevisade några för den Skånska Floran nya vexter, deribland en obeskrifven alg *Limnothrix natans*, beslägtad med *Limnochlide Flos aquæ* Kütz. Prof. BERLIN anmälde Bunsens medelst spectral analys gjorda upptäckt af Rubidium och Caesium, samt meddelade några i bref ifrån Sällskapets Ledamot, Prof. Strecker lemnade upplysningar om glycocyamin och glycocyamidin, 2:ne med creatin och creatinin homologa baser; äfvensom densamme redogjorde för några af Prof. Scheerer gjorda observationer öfver Gneissens ursprung. Adj. ARESCHOUG redogjorde för några af A. Gris gjorda undersökningar öfver chlorophyllens förändringar under inverkan af jernchlorur.

D. 6 Nov. Prof. MÖLLER: Om orsakerne till perturbationerne i medelrörelsen hos den Fayeska Cometen. Adj. BLOMSTRAND förelade en charta öfver Spitsbergen samt en mängd profiler och utsigter af dess berg och meddelade en kort historik öfver den under sommaren företagna Spitsbergsexpeditionen.

D. 27 Nov. Adj. BLOMSTRAND: Om Spitsbergens geognostiska förhållanden.

D. 15 Jan. Adj. ARESCHOUG: Om Spitsbergens Flora. Adj. ODENIUS: Om generationsorganernes utveckling under de tidigare stadierne med särskilt afseende å Giraldès "*corps innominé.*"

D. 5 Febr. Adj. ANGELIN: Om Skånes Geologiska förhållanden med särskilt afseende på den af honom utarbetade geologiska karta öfver Skåne. Doc. THOMSON: Observationer öfver Insekternes utbredning i Skåne.

D. 26 Febr. Adj. BLOMSTRAND: Om Spitsbergens geognostiska förhållanden. (Forts. af föredraget den 27 Nov.).

D. 19 Mars. Adj. HOLMGREN: Om den classiska Fornåldrens synnerl. Grekernes uppfattning af ljudläran. Adj. BLOMSTRAND: Om några med Glaciere-fenomenerne på Spitsbergen sammanhang ägande förhållanden.

D. 9 April. S. AGARDH: Om vexters parasitism på djur, och om det möjliga ursprunget till gäst-svampen.

D. 30 April. Prof. BERLIN redogjorde för en uppsats af Graham: Om fasta ämnens diffusion i vätskor och användandet deraf på analysen (dialys); samt för en observation af G. Rose om förekomsten af Berg-

kristall i en meteorsten, såsom vederläggande en af H. Rose framställd hypothes om Quartzens och Bergkristallens uppkomst i vatten. Adj. HOLMGREN förevisade 2:ne af Baron Wrede inventerade instrumenter för att åskådliggöra theorien för Ljusets interferencer och polarisation.

D. 21 Maj. Adj. BLOMSTRAND: Om saltbildarnes oxyderande inverkan på Organiska Kroppar; Densamme om Spitsbergen: iakttagelser i Geognostiskt hänseende.

J. G. Agardh.

Akademiska Föreningen. Enligt det af revisorerna för år 1861 upprättade bokslut bestego sig föreningens tillgångar vid årets början till 148,845 R:dr 55 öre och dess skulder utgjorde 75,250 R:dr 56 öre. Vid årets slut hade tillgångarne uppstigit till 149,891 R:dr 85 öre, under det att skulderna minskats till 72,593 R:dr 68 öre, till följe hvaraf föreningens egna fonder ökats med 3,703 R:dr 18 öre och uppgingo till en summa af 77,298 R:dr 17 öre. Såsom gåfvor hade föreningen under året emottagit 638 R:dr 58 öre, deri ej inberäknade den Sellergrenska stipendiifonden å 1500 R:dr, skänkt af en onämnd gifvare och den Tornerhjelmska å 750 R:dr, donerad af Ryttmästaren Rud. Vict. Tornerhjelm, som utfäst sig att till sistnämnda fond öfverlemna ytterligare 750 R:dr. De præmii- och stipendiifonder, hvilka tillhöra föreningen och som till en del äro ställda på tillvext, utgjordes vid inventering i Februari 1862 af följande belopp: Den Sellergrenska stipendiifonden 1,545 R:dr 58 öre, den Lovénska 2,453: 59, den Tollska 732: 77, den Tornerhjelmska 787: 50. Det konstmuseum inom Akademiska föreningen, hvars bildande i vår sednaste redogörelse omnämndes, såsom ännu endast tillämnadt, har nu genom flera frikostiga gåfvor af H. Maj:t Konungen, H. Maj:t Enkedrottningen, Generalen Grefve G. A. von Essen, Ryttmästare R. V. Tornerhjelm samt Professor J. Boklund erhållit sin första grundläggning. Ännu är museet dock endast i sin begynnelse (det räknar blott 9 nummer), men från flera af Sveriges berömdaste konstnärer, såsom Professorerne Stäck, Billing och Quarnström, har det enligt godhetsfullt löfte att förvänta värderika bidrag. De mästare, som redan nu äro i museet representerade, äro Andrea del Sarto, Caravaggio, J. L. Etsdorf, Boklund, Lauréus (2), Marcus Larsson, Bennet och Wahlquist.

I den af sociala afdelningens förman afgifna embetsberättelse för år 1861 meddelas, att de vanliga lördagssoireerna under nämnda år fortgått med oförminskadt interesse från studentcorpsens sida samt varit i allmänhet talrikt besökta. Förmannen anser sig dock böra beklaga, att flertalet af studenter visat sitt deltagande för soireerna endast såsom åhörare vid desamma, hvadan en oproportionerligt stor börda blifvit lagd uteslutande på det sociala utskottets axlar. Under årets lopp

hafva vid dessa tillfällen elfva originaluppsatser blifvit föredragna, hvarförutan veckosoireerna haft att bjuda på öfversättningar, sång och declamation samt en gång på en dramatisk föreställning. Det Lovénska præmiet för en förtjenstfull verksamhet inom den sociala afdelningen bortgafs den 1 December 1861 till Docenten Chr. Cavallin. På föreningens atheneum hafva under året omkring 90 in- och utländska tidningar och tidskrifter tillhandahållits och de deltagandes antal har enligt förmannens uppgift varit tillräckligt stort att ej blott betäcka omkostnaderna utan äfven bilda ett öfverskott. Föreningens bibliothek har under året genom universitetsstyrelsens benägna medverkan satts i stånd att inleda utbyte af akademiskt tryck med Upsala studentcorps' bibliothek.

Studentcorpsens öfliga fester hafva på vanligt sätt blifvit firade. I fackeltåget på Carl XII:s dödsdag (den 30 November) deltogo Lunds och Malmös borgaresångföreningar, derigenom bidragande att gifva åt högtidligheten en mera allmänt medborgerlig prägel. Vid den nordiska festen, som firades å Föreningens sollennitetssal den 22 Februari 1862, lästes på årets tvenne minnessköldar namnen: Backman, J. P. Theorell, S. L. Theorell, Bang, Borneman, Collin, Löwenhjelm, Lefrén, Vogt, Widmark, Strinnholm, Montgomery, Lange, Holmberg, Westman, Rosenkilde, Berwald. Skålen för minnet och löftet föreslogs af Stud. A. Quennerstedt, för Nordens konungar af Rector Domprosten Sundberg, för Skandinaviens universiteter af Stud. H. Hallbäck, för Nordens qvinna af Stud. Westdahl. Oförgätliga blifva i Lunds studentcorps' annaler den 10 och 11 Juni 1862, då vårt universitet, närmast före det allmänna Nordiska studentmötet i Köpenhamn, hade att glädja sig åt besöket af talrikt församlade representanter från Christianias, Helsingfors', Köpenhamns och Upsalas universiteter. Det är blott att beklaga, att de kära gästernas vistelse i Lund måste blifva ej obetydligt kortare än Lunds studentcorps hade önskat och från början påräknat.

Efter temligen långvariga förberedande öfverläggningar har en Lunds Universitets skarpskytteförening bildat sig, hvilken under sistlidna vårtermin uppgjort sina stadgar och ordningsreglor samt upprättat förslag till öfverbefälhafvare, men först under nästkommande termin kan börja sina öfningar.

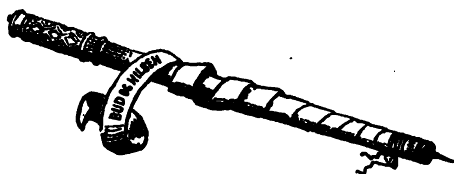
INNEHÅLL AF ÅTTONDE ÅRGÅNGENS ANDRA HÄFTE.

Rättelser i sjunde årgångens andra häfte.

Sid. 2 raden 10 ofvanifr. står: besigtning, läs: besittning.
„ 21 „ 9 „ „ vackrare „ reelare.

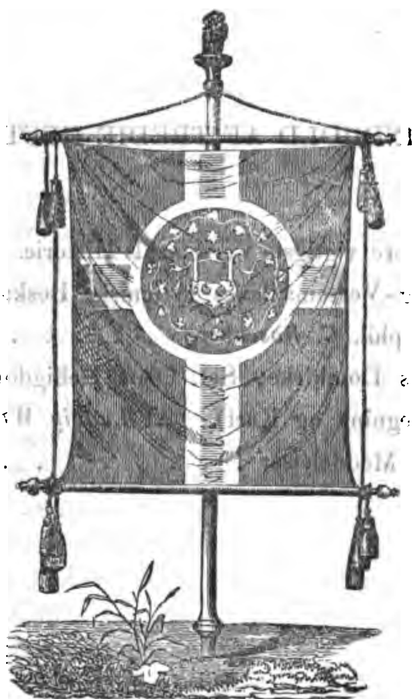
Sträfvandet sjelft är sitt mål, när det gäller hvad ädelt och stort är.

TEGNÉR.

part 3

RDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

TTENDE AARGANGS TREDIE HEFTE.

UDGIVET AF G. A. KROHG.

1862.

CHRISTIANIA.

TRYKT HOS CARL C. WERNER & CO.

INDHOLD AF TREDIE HEFTE.

Bidrag til vore vigtigste Versemaals Historie.

I.

Fornyrðalag-Versemaalenes rythmiske Beskaffenhed.

Af C. Rosenberg, Dr. ph.

Det er paafaldende, med hvilken Iver man netop i den eneste Tid synes at sysselsætte sig med de nordiske Folks prog- og Literaturhistorie. Medens Rydqvist skrider frem ıed sit vigtige Værk: „Svenska språkets lagar“, der indeolder en udførlig Sproghistorie, medens N. M. Petersen har fsluttet sit Hovedværk om den danske Literatur med Aaret 800, og derved givet dette Studium et sikkert Grundlag g en paa mange Maader æggende og vejledende Opmunring, medens endelig A. Fryxell fremtræder med en paa mhyggeligt Studium grundet Fremstilling af den svenske iteraturs Kampe og Udvikling efter Aaret 1800, søge andre Kræfter at udbrede Viden i samme Retning blandt den store Almenhed, for hvilken de strængt videnskabelige Undersøgelser ere mindre tilgjængelige: Sturzenbecker belyser saaledes en Del af den nærmest forløbne svenske Literaturperiode i sine memoireagtige Skizzer, og Dietrichson meddeler først en i mange Henseender belærende og orienterende Oversigt over Læredigtets Skjæbne i Norden, og dernæst en ække Forelæsninger over den danske Literatur i det 19de arhundredes første Halvdeel, samt endelig en lignende ver den svenske i den tilsvarende Periode, der, om de end ke kunne indeholde meget factisk Nyt, dog vistnok ere vel ikkede til at vække Opmærksomhed for deres Gjenstande videre Kredse. Der synes at være en almindelig Trang ıstede til at samle sammen i Tankerne, ordne og vurdere lt, hvad de tidligere Tiders Udvikling har bragt tilveje,

inden Man gjør det uundgaaelige Skridt ud i en Fremtid, der nødvendigvis maa føre til store og, hvad vi Alle haabe, heldige Forandringer i Vilkaarene for det aandelige Liv hos Nordens Folk. Det vilde da neppe findes ubetimeligt, om En forsøgte at gjøre en Side af Digtningens Historie til Gjenstand for særegen Betragtning, for hvilken Literatur- og Sproghistorikeren i Almindelighed hverken har eller kan have synderlig Plads og som dog er af stor Betydning for Poesien og dens Virkning paa Folkene, nemlig dens Formers, Versemaalenes Historie. Thi ogsaa Versemaalene have deres Liv og Skjæbne og, hvad mer er, deres Slægtskaber, deres Fædre og Forfædre, saavelsom deres Afkom. Menneskeaanden er aldrig i egentlig Forstand skabende; Geniet finder Spiren til det Nye i det Gamle, opelsker den og faar den til at bære Frugt, men frembringer den ikke. Paa intet Omraade er dette maaske Tilfældet i saa høj Grad, som netop med Hensyn til Verseformerne. Vel ville mange nye, især lyriske Versemaal, blive ligefrem opfundne i en Tidsalder, hvor en national Poesie blomstrer, Versemaal, der ofte saa nøje høre sammen med det enkelte Digt, at de vanskelig kunne anvendes oftere — hvo tænker ikke her f. Ex. paa „Rungsteds Lyksaligheder“ eller „Ingeborgs klagan“? Men for de vigtigste Former, for dem, der have præget en hel Tidsalders Poesie enten hel og holden eller dog i dens Hovedretninger, vil man vistnok altid kunne forudsætte, om end ikke paavise Forbilleder i en anden Tidsalder eller hos et andet Folk, enten nu disse Forbilleder ligefrem have tjent Digterne som Mønster til Efterlignelse, eller ved Ændringer og Tillempninger ere blevne omdannede til nye Former.

For Nordens Vedkommende er en Undersøgelse af denne Udviklingsproces, blot med Hensyn til de allervigtigste middelalderlige og Nutids-Versemaal, forbunden med stor Vanskelighed, fordi Forarbejderne ere saa faa — egentlig kun lejlighedsvise Bemærkninger hist og her i sproghistoriske eller kritiske Skrifter. Især er det, strax naar man

kommer til det første Spørgsmaal, nemlig hvorvidt og hvorledes de middelalderlige Verseformer hænge sammen med de oldnordiske, en væsentlig Hindring, at Sprogforskerne hidtil have agtet saa lidet paa Oldversenes rythmiske Beskaffenhed. Man har tidligere næsten kun lagt Mærke til deres meest iøjnefaldende Ejendommeligheder, nemlig Rimene; men med Undtagelse af en enkelt Verseart (Runhenda), der karakteriseres ved Enderim, er Oldversenes Rimsystem opgivet som System, om end Bogstavrim tilfældig forekomme, i Middelalderens Viser; dette er endogsaa Tilfældet paa Island, hvor dog senere Bogstavrimet er blevet herskende igjen, men ved Siden af Enderimet. Det er altsaa, for den historiske Sammenhængs Skyld, fornemmelig af Vigtighed at forstaa Oldversenes rythmiske Bygning; men hvad der er Principet for denne, har man ikke gjort sig Regnskab for, og baade Snorre i sin „Versemaalsfortegnelse“ *) og Jon Olafsen i sit Prisskrift: „Om Nordens gamle Digtekunst“ (Kbhvn. 1785), der endnu er Hovedværket, og Rask i sin „Vejledning til det islandske eller gamle nordiske Sprog“ (Kbhvn. 1811) skjelne mellem de længere og kortere Versearter ved Hjælp af Stavelsernes Antal, uden dog at kunne opstille nogen herpaa begrundet Regel, samt tale om lange og korte Stavelser, som om Kvantiteten var Princip for den oldnordiske Versebygning, ligesom for den græske. Først N. M. Petersen har i en Afhandling om Versearten og Ordningen af Strópherne i Völuspá (Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1840—41, S. 52 o. f.) antydet, hvad han i sit Skrift: „Nogle uddrag af forelæsninger vedkommende de nordiske sprog“ (udkommet som Universitetsprogram i Anl. af Kongens Fødselsdag 1861) ligefrem anerkjendt, at den nordiske Versebygning afhænger af Accentuationen, og i P. A. Munchs og Ungers: „Det oldnorske Sprogs Grammatik“ (Christiania

*) „Háttatal“, sædvanlig kaldet „Háttalykill“. Hint er det oprindelige Navn paa den paagjældende Afhandling. See Sveinbiørn Egilssons Udgave af Snorra Edda (Reykiavík 1848) S. IV og V.

1*

1847) finder man en kortfattet Fremstilling af Verselæren der røber, at disse Forfattere ere af samme Mening. Men begge Steder er det kun nogle Grundtræk, der gives, og desuden tales der ogsaa her paa en mislig Maade om lange og korte Stavelser, om Spondæer o. s. v. Imidlertid have Tydskerne allerede for længe siden opstillet et fuldstændigt rythmisk System for deres Oldtids- og middelalderlige Versebygning, og i de senere Tider, ligesom de i alle andre Henseender tilegne sig den nordiske Fortid som tydsk, have de uden videre villet udstrække dette System, der oprindelig er bygget paa Betragtningen af de oldhøjtydske Vers, ikke blot til de oldlavtydske og dermed nær beslægtede oldengelske, men ogsaa til de oldnordiske Vers. Det synes derfor først og fremmest fornødent at faa det bragt paa det Rene, hvori de oldnordiske Versemaals rythmiske Ejendommeligheder bestaa, hvortil da kan slutte sig en kort Betragtning af de oldtydske Former og det for samme opstillede System, en Betragtning, der ogsaa vil kunne komme til Nytte længere henne, fordi tydske Verseformer fra Middelalderen, der utvivlsomt ere Affødninger af oldtydske, have udøvet Indflydelse paa Nordens Versebygning baade i Middelalderen og den nyere Tid.

Det er min Hensigt paa de nærværende Blade at fremstille de Resultater, hvortil Betragtningen af Fornyðarlagets Versemaal har ledet mig, og sammenstille de saaledes tilvejebragte Principer med det tydske System. Senere vilde jeg da, om Lejlighed maatte gives mig, berøre de middelalderlige Verseformers Sammenhæng med de oldnordiske og deres Indvirkning paa Nutidens Former, hvorved det ogsaa maatte komme paa Tale, hvad der skyldes de tydske middelalderlige Versearter. Endelig maatte tilsidst de vigtige Former betragtes, der ere indkomne fra Frankrig og England (f. Ex. Alexandrinen og den femføddede Jambe). Derimod tør det ansees for ufornødent at omtale de fra den græske og latinske Poesie overførte Former, da deres Oprindelse er utvivlsom og deres Ejendommeligheder oftere have været Gjenstand for dybt gaaende Undersøgelse, bl. A.

især i C. A. Thortsens fortræffelige „Forsøg til en dansk Metrik" (Kbhvn. 1833—1834).

Vi have her fornemmelig kun at gjøre med Fornyrðalaget, dels fordi der kun med Hensyn til dette kan være Tale om en Sammenligning med de oldtydske Vers — Tydskerne have nemlig aldrig havt Former svarende til de kunstige islandske Vers og Stropher (Dróttkvædi, Toglag, Liliulag) —, dels fordi Fornyrðalaget fornemmelig er af Vigtighed for vore middelalderlige Verseformer.

Som de to Hovedarter af Fornyrðalag (Oldversemaalet) har Jon Olafsen (i det nysnævnte Værk, Cap. 3) opstillet den otteliniede og sexliniede Strophe: Starkaðarlag og Ljóðaháttr*). Paa hin har man et temmelig normalt Exempel i følgende Strophe (Völuspá, Str. 18):

„Önd þau ne áttu,	(Aand de ej ejed,
óð þau ne hefðu,	Forstand de ej havde,
lá né læti	ej Blod eller Rørighed
né litu goða.	eller god Lød.
Önd gaf Óðinn,	Aand gav Odin,
óð gaf Hœnir,	Forstand gav Hœnir,
lá gaf Loðurr	Blod gav Lodur
ok litu goða."	og god Lød**).

*) Om Benævnelsernes Rigtighed kunde der maaskee være Spørgsmaal. Snorre anser i Slutningen af Háttatal, hvor han, efter udførlig at have behandlet alle Varieteter af kunstigere Verse-arter, i Hast anfører Exempler paa de ældre simplere Former, tydelig nok Fornyrðalag ikke for et almindeligt Navn paa alle disse i Forening, men paa en enkelt af dem, ved Siden af Starkaðarlag, Ljóðaháttr, Bálkarlag, Galdralag og Málaháttr. Navnene ere imidlertid engang almindeligen tagne i den ovenfor angivne Betydning, og en Afvigelse fra denne Brug vilde her være lidet paa sin Plads.

**) De her og i det Følgende tilføjede Oversættelser skulle kun være til Hjælp for de Læsere, hvem Oldsproget maatte lyde fremmed; jeg har derfor ikke forsøgt at efterligne Rim eller Rythmus, hvorved Oversættelserne maatte være blevne mindre ordrette.

Ljóðaháttr i dets reneste Skikkelse kan man indprente sig ved at betragte følgende Strophe (Hávamál, Str. 120):

„Veistu, ef þu vin átt,	(Veed du, om du en Ven har,
þanns þu vel trúir,	hvem du vel troer,
farðu at finna opt;	rejs da tidt hen at besøge ham;
þvíat hrísi vex	thi med Ris er bevoxet
ok hávu grasi	og höjt Græs
vegr, er vætki treðr.“	den Vej, som Ingen træder).

Blandt de andre af Snorre anførte Versearter ere Bálkarlag og Galdralag kun lidet modificerede Nuancer af de to nysnævnte. Derimod har Olafsen med fuld Ret opstillet som den tredie Art af Fornyrðalag det saakaldte Málaháttr, hvorpaa man bl. A. har et Exempel i den berømte i Olaf den Helliges Saga hos Snorre anførte Strophe af Bjarkemaal (Schønings Udgave af Heimskringla, S. 347):

„Dagr er uppkominn,	(Dag er oprunden,
dynia hana fjaðrar;	suse Haners Fjædre;
mál er fur vilmögum	Tid er for Vornede
at vinna erfiði.	At fremme Arbejde.
Vaki æ ok vaki,	Vaagner altid og vaagner,
vina høfut,	Venners Hoveder
allir hinir æsto	alle hine ypperste
Aðils of sinnar.“	Adils's Følgesvende).

Spørgsmaalet er nu: hvad er Principet for alle disse Versemaals Bygning? hvad er det, der gjör dem til Vers? Man har hidtil, som sagt, fornemmelig fæstet Opmærksomheden paa Bogstavrimet i de oldnordiske Vers. I og for sig kan en Iagttagelse af dettes Beskaffenhed i Almindelighed eller i de forskjellige Versemaal ingenlunde indeholde tilstrækkelig Oplysning om disses Rythmus eller om Principet for samme; men den kan dog lede dertil, da Rim og Rythmus naturligvis altid staa i et vist Forhold. Det er i saa Henseende iøjnefaldende, at ethvert Sprog, hvori Bogstavrimet har kunnet komme op og blive herskende, maa have været et accentuerende og det et stærkt accentu-

erende Sprog, med andre Ord, at det regelmæssig tilbagevendende Maal af de samme Lydindtryk, hvilket vi kalde Rythmus, har været frembragt ved Betoningerne, disses Antal og indbyrdes Forhold; thi, for at man skal høre Rimbogstaven fremfor de andre Ords Begyndelsesbogstaver, er det netop en ufravigelig Betingelse, at den Stavelse, som begynder med den, er betonet, d. v. s., under Fremsigelsen faar en kjendelig større Vægt end de andre nærmeste Stavelser, eller, forsaavidt den støder umiddelbart sammen med en anden betonet Stavelse, faar samme Vægt som denne, hvilket ikke kan skee uden en Standsning, der lader dem begge lyde med Vægt fremfor de øvrige Stavelser, som f. Ex. i Talemaaden: „hvis skee kan, vil jeg komme“, hvor „skee“ og „kan“ begge ere betonede ligesaavelsom „kom“.

Har da Kvantiteten d. v. s. Stavelsernes Varighed ikke havt nogen Betydning i de oldnordiske Vers? Den behøvede ikke at være udelukket, fordi Accenten var Hovedprincip. I latinske Hexametre vil man, omvendt, finde, at Accenten har Noget at betyde ved Siden af Kvantiteten; de to sidste Versefødder ere nemlig altid dannede saaledes, at Ordaccenten falder sammen med den første lange Stavelse i Foden, altsaa med Versaccenten, der i de andre Fødder er forskjellig fra Ordaccenten, saaledes som i følgende Vers, hvor Accenttegnet over Linien antyder Ordaccenten, og det samme Tegn over det metriske Schema nedenunder betegner Versaccenten:

Ítaliam fáto profúgus Lavínaque vénit.
–́⏑⏑|–́ –|–́ ⏑⏑|–́ –|–́⏑⏑|–́⏑.

Finder der maaskee et lignede Forhold Sted i det Oldnordiske, saaledes at Accentens Plads bestemmes af Stavelsernes Længde eller staar i Forbindelse dermed? Snorres Yttringer i Háttatal kunde give Anledning til at formode det, naar han nemlig taler om „samstöfur lángar“ og „skammar“, „seinar“ og „skiótar“, og ofte anfører om et vist Slags Vers, at det kan bestaa af saa og saa mange Stavelser, men af flere, „ef skiótar eru“. At hans Regler tabe

saare Meget af deres Værdi derved, at han ikke angiver, hvilke Stavelser, der da monne være „lange“ og „korte“ eller „sene“ og „snare“, dette kan ikke være nogen Indvending, da han har skrevet en Verslære, ikke en Prosodie. Men, ser man hans Exempler efter, vil man finde, at han ikke forudsætter noget bestemt Tidsforhold mellem de lange og korte Stavelser, f. Ex. som to Tidsdele til een. Han anfører, Strophe 8, en drottkvædt Strophe, hvor Stavelsernes sædvanlige Antal er forøget derved, at flere „skiótar“ følge efter hverandre. Men deres Antal er ikke det samme i hvert Vers, hvilke dog ellers ere lige lange, og han tilføjer udtrykkelig, at der kan være 8 eller 7 (korte) Stavelser i første og tredie Vers, medens han umiddelbart iforvejen (Str. 7) har bemærket, at et Vers i Dróttkvæði, der i Regelen skal have 6 Stavelser, kan have 5. Hvis der ved de sex Stavelsers Længde skulde forstaaes, at der til hver krævedes en vis bestemt Tidsdel, saa var det utænkeligt, at de kunde ombyttes med et ubestemt Antal korte Stavelser, eller især at een af dem kunde falde helt bort: Maalet af Tid, hvori den metriske Rythmus skulde bestaa, vilde da være forstyrret. Hvad sigter da Snorre til med sin Tale om lange og korte Stavelser? Aabenbart kun til den Egenhed, som det Oldnordiske har tilfælleds med ethvert, selv i stærkeste Grad accentuerende Sprog, at nogle Stavelser lade sig fremsige med mindre Anstrængelse af Taleorganerne, altsaa i kortere Tid, end andre, hvoraf atter følger den almindelige Vellydsregel, at man kan samle flere af hine end af disse i den samme Deel af et Vers. Dette gjælder derfor ogsaa i Nutidens Sprog: en Stavelsefølge som „stærkt hug han“ vilde være ganske utilbørlig paa samme Sted i et Versschema, hvor der i et andet Vers f. Ex. stod „ilende“, skjønt Stavelsernes Antal og Accentens Stilling er den samme i begge Tilfælde. Men Principet for Versets Bygning har man naturligvis ikke angivet ved en saadan Regel, ligesaalidt som Regelen lader sig formuere bestemtere, end Snorre har gjort, da den samme Sta-

velse, der i en Forbindelse kan lyde kort, i en anden, hvor nemlig Tanken kræver, at man dvæler ved den, kan faa en længere Varighed. Ethvert Forsøg paa at finde de bekjendte græsk-romerske prosodiske Regler i det Oldnordiske vil ogsaa strax vise sig uudførligt, fordi man hverken af Vokalen eller Positionen kan slutte sig til en Stavelses Længde.

Kvantiteten er et musikalsk Princip. Den beroer paa Stavelsernes blotte Lyd. Accenten er et logisk Princip. Den hænger ved Ordene, falder paa deres vigtigste Stavelse, den, hvorved man stærkest mindes om Begrebet, og, naar flere Ord støde sammen, paa det Ord, der efter Meningen har Overvægten fremfor de andre. Alene af denne Grund kunde man slutte sig til, at den oldnordiske Versebygning maa bero paa Accenten; thi i ingen anden Digtning har det Logiske faaet en saadan metrisk Betydning som i den oldnordiske. I de antike Vers kan der f. Ex. egentlig ikke være Tale om Enjambements; thi den Fordring existerer ikke, at Verset, ja i strophiske Digte endog blot Strophen, skal være en nogenlunde afgrændset Sætningsdel. I de moderne accentuerende Sprog er derimod denne Fordring anerkjendt, om den end ikke altid bliver overholdt. Men i Oldnordisk beroer en hel Inddeling af Verseslags paa Versets Forhold til Sætningen og dens Dele. Snorre modsætter f. Ex. „sextánmælt“, hvor i en otteliniet Strophe hvert Vers indeholder to Sætninger, mod „áttmælt“, hvor hvert Vers er en Sætning for sig, og et eller flere Enjambements i Strophen give Anledning til andre Navne. Herpaa beror ogsaa den kunstige Indfletning af Sætninger eller Sætningsdele, der spiller en saa stor og man kan vel sig berygtet Rolle i Skjaldepoesien; saasom i „Langlokur“-Arten, hvor en otteliniet Strophes første og sidste Vers skulle danne een Sætning, hvis to Dele adskilles derved, at to Sætninger indskydes parenthetisk, den ene indbefattende V. 2—4, den anden V. 3—7, i hvilke Sætninger atter en ny Parenthes indskydes. Foredragsmaaden maa have været langt mere udtryksfuld, have accentueret

og udhævet Sætningsdelene d. v. s. Sætningernes Hovedbegreber paa en langt herligere Maade, end vi nutildags ret vel kunne gjøre os nogen Forestilling om, for at et sligt metrisk Kunststykke skulde blive forstaaeligt. De i alle Folks Poesie brugte rhetoriske Effectmidler, f. Ex. Sammenstilling af Ord med beslægtet eller modsat Betydning, spille ligeledes en rent metrisk Rolle i Skjaldepoesien, forsaavidt nemlig Snorre opstiller en hel Række af Verseslags, der blot adskille sig ved den hyppigere eller sjeldnere Anvendelse af saadanne Figurer, de saakaldte „refhvörf“. Ogsaa disse Kunstykker forudsætte en Fremsigelse, saa stærkt og grant accentuerende, at den aldeles maatte tilintetgjøre enhver Rythmus, der ikke var bygget paa selve Accenten.

Staar det fast, at Accenten maa betragtes som rythmisk Princip i de oldnordiske Vers, bliver Hovedspørgsmaalet med Hensyn til de Versearter, der regnes til Fornyrðalag, hvormange Betoninger, der findes i hvert Vers; thi, at Øret i en vis tilbagevendende Orden berøres af det samme Lydindtryk, frembragt ved en lige stærk Fremhævelse af nogle Stavelser fremfor de andre, er, hvor Accenten raader, Grundbetingelsen for det Rythmiske. Forskjellen mellem de to otteliniede Fornyrðalagsstropher (Starkaðarlag og Málaháttr) ligger ogsaa væsentlig i Betoningernes forskjellige Antal.

I Starkaðarlag har hvert Vers to Betoninger. Dette er Hovedregelen og — hvad Mere er — det er saa at sige den eneste ufravigelige Regel for Bygningen af det enkelte Vers. Dette maa forklares nøjere.

I Nutidssprogene tages der ikke blot Hensyn til de betonede Stavelser i Verset, men ogsaa til de ubetonede: om Verset begynder med en betonet Stavelse, eller om der forud for den første Betoning gaar en ubetonet (eller to ubetonede) — en saakaldet Optakt —, om Mellemrummene mellem de betonede Stavelser helt eller iflæng ere udfyldte med een eller to ubetonede Stavelser — flere ansees i Al-

mindelighed for umulige —, om Verset ender med en betonet Stavelse, eller der følger en ubetonet efter den sidste betonede — mandlig eller kvindelig Udgang —: Alt dette høres som rythmiske Forskjelligheder, der frembringe Vers og Versforbindelser af forskjellig Art. Betragter man det ovenfor opstillede Exempel, vil man mene, at der ogsaa med Hensyn til dette oldnordiske Versemaal har ligget en bestemt Regel til Grund, omfattende ikke blot Betoningernes Antal i hvert Vers, men ogsaa de ubetonede Stavelsers. Man finder nemlig, med Undtagelse af de to første Vers, Mellemrummet mellem de to Betoninger udfyldte af en tonløs Stavelse, hvert Vers ender kvindeligt, og Versenes Begyndelse med den første Betoning er saa stærkt fremherskende, at de to lette Optakter i fjerde og ottende Vers („né" og „ok") næsten slet ikke høres. Man vilde altsaa, naar man skulde bruge den antike Udtryksmaade, saaledes som den er overført i de accentuerende Sprogs Verselære, kalde Versene trochaiske, med Frihed til stundom at ombytte Trochæen i første Fod med en Dactyl og til at anbringe en Optakt nu og da. Men hvad vilde man da gjøre med en Strophe, som den følgende (Str. 14 af Brot af Brynhildarkviðu):

*) Vaknaði Brynhildr,	(Vaagnede Brynhild,
Budla dottir,	Budles Datter,
dís | skiöldunga	Skjoldungnrs Dis (Fyrstefruen),
(fyr) dag | litlu:	lidt før Dag:
Hvetið mik eða letið mik	Ægge I mig til eller hindre I mig i
— harmr er unninn —	— Ondt er fuldbragt —
sorg at segia,	Sorg at udsige,
(eða) svá | láta?	eller døe strax?)

*) Her og i det Følgende skulle Accenterne betegnes ved „, Optakterne ved ( ) og Pauserne ved en Streg over Linien.

Her støde paa tre Steder Betoningerne umiddelbart sammen — Udfylding mangler altsaa aldeles —, medens Mellemrummet mellem de to Betoninger paa et andet Sted er udfyldt med hele fire ubetonede Stavelser, og Optakten bestaar i det sidste Vers af to Stavelser. Og hvad vil man sige til følgende Strophe (Str. 31 af „Helgakviða Hundingsbana“ II):

Bítia þér þat sverð,	(Ej bide for dig det Sværd,
er þú bregðir,	som du svinger,
(nema) siálfum þér	uden det dig selv
syngvi um höfði!	synger om Hovedet!
Þá væri þér hefnt	Da var paa dig hævnet
Helga dauða	Helges Død,
(ef þú) værir vargr	om du var en Varg
(á) viðum úti,	i Skove ude (i vildene Skove),
auðs | andvani	Gods berøvet
(ok) alls | gamans,	og al Gammen,
hefðir eigi mat,	fik ei Mad,
(nema á) hræum spryngir.	uden naar paa Aadsler du sprang),

hvor, bortset fra den os for Øjeblikket uvedkommende Udvidelse af Strophen til 12 Vers, Optakten i det sidste Vers endog bestaar af tre Stavelser, hvor man i første Vers finder Mellemrummet udfyldt med fire Staveler og i næstsidste med tre, og hvor endelig fem af Versene ende mandligt? Afvigelserne synes altfor store til at kunne forliges med det af det første Exempel dannede Schema, og dog vil man ved enhver rigtig Fremsigelse høre den samme rythmiske Bevægelse i alle tre Stropher. Hvori bestaar da her Eenheden i Mangfoldigheden? Hvorledes skal man betegne Versets Grundlov siden Inddelingen i „Fødder“ ikke leder til Noget?

Man maa betragte Betoningerne alene som de

Led, hvoraf Versets Rythmus frembringes. Hver Betoning kan da have et større eller mindre Antal Stavelser under sig foruden den betonede selv; de ubetonede Stavelser kunne staa foran eller efter den betonede, de kunne være helt borte eller udgjøre en hel Række: det Ufravigelige er blot, at de ikke ere saa mange, at nogen af dem nødvendigvis maa betones ligesaa stærkt som den Stavelse, der bærer den metriske eller Hovedbetoningen; thi at en svagere Betoning undertiden kan opstaa imellem de to væsentlige, kan ikke negtes og skal senere omtales nærmere; men den forandrer ikke Grundschemaet. Vi skulle prøve den her fremstillede Opfattelse paa Versets enkelte Dele.

Hvad Versets Begyndelse angaar, yder Bogstavrimet en vigtig Hjælp til at forstaa dets Bygning. Regelen for samme er, som bekjendt, at i hvert Par Vers forekomme to eller tre Rimbogstaver, af hvilke den ene (Hovedstaven) skal staa forrest i det andet Vers d. v. s. høre til den første betonede Stavelse i samme*); den anden eller de andre to (Støtterne, Bistaverne) i det første Vers. Hvad

*) Brud paa denne Regel er dog ikke uden Exempel i Starkaðarlag — at den ikke gjælder i Ljóðaháttr, vil siden sees —, men sjeldne. I „Helgakviða Hundingsbana II" Str. 30 og 31, findes tre saadanne Tilfælde, nemlig:

Skríðiat þat *skip*,	(Ej skride det Skib,
(er) und þér *skríði* —	som under dig skrider —
Rennia sá *marr*,	Ej löbe den Hest,
(er) und þér *renni* —	som under dig löber —)

samt det nys anførte

Bitia þér þat *sverð*,
er þú *bregðir*.

Men det er tydeligt nok, at Rimregelen her er sat tilside, paa en ganske extraordinair Maade, for den rhetoriske Virkning. Smlgn. Str. 40, 6te Vers og Str. 44, sidste Vers. Guðrúnarhvöt, Str. 8, 4de Vers, Str. 14, 2det Vers, Str. 19, 8de Vers; Völuspá, Str. 6, 4de Vers; Hymiskviða, Str. 20, 8de Vers.

der gaar forud for Hovedstaven, den saakaldte „málfylling“, eller hvad vi kalde Optakten, hører ikke med til Verset anderledes end som et Tilløb til den kommende Betoning, der maa lyde meget stærkt, hvis Rimet skal høres, og — hvad der er det Vigtigste — lyde som den rythmiske Bevægelses Begyndelse, det første Skridt af den rythmiske Gang, der ender med Versets Slutning. I Overensstemmelse hermed vil man ogsaa høre enhver Islænder læse Optakten paa en ejendommelig hurtig, tonløs Maade, der lader den helt underordne sig den betonede Stavelse. Hvad der gjælder om Optakten foran Hovedstaven, maa naturligvis ogsaa gjælde om Optakten foran den første af Bistaverne, hvis de ere to, eller foran Bistaven, hvis der kun er een og denne staar i den første betonede Stavelse. Endelig maa det Samme ogsaa gjælde, hvor der kun er een Bistav og denne staar i den sidste betonede Stavelse. Verset begynder altsaa egentlig først med den betonede Stavelse. Men hvad vil dette sige Andet, end at Accenten er det første Led i Verset, saaledes at, hvad der hører under den, ikke er nødvendigt for at Øret skal opfatte, ja end ikke er i Stand til at frembringe en begyndende Rythmus. Derimod skal det ikke negtes, at, hvis en længere Række Vers stadig begyndte med Optakter, saa vilde disse tilsidst falde i Øret som Noget, der hørte med til det første Led, foruden den betonede Stavelse. Men netop, fordi Øret kræver at høre dennes Betoning først, begynde Versene for det Meste med den betonede Stavelse, og Optakterne ere kun af og til forekommende Friheder, der da til Gjengjæld, naar de bruges, kunne udstrækkes til saa mange Stavelser, som fornuftigen kunne fremsiges, uden at nogen af dem bliver betonet. Den først anførte Strophe af Völuspá kan derfor med Hensyn til Versenes Begyndelse betragtes som normal, uden at derfor Str. 31 af Helgakv. Hund. II bliver mindre correct.

Den første Betoning er altsaa det første Led i Verset: om den har flere eller færre ubetonede Stavelser under sig, om disse komme foran eller bagefter den betonede, er lige-

gyldigt. Dette kan allerklarest ses deraf, at den første betonede Stavelse kan staa ganske alene, saaledes at den anden følger umiddelbart efter den: „dís | skiöldunga", „auðs | andvani" „fyr dag | litlu", hvor „fyr" er Optakt, „ok alls | gamans", hvor „ok" er Optakt, eða svá | láta", hvor „eða" er Optakt. Det er klart, at dersom ubetonede Stavelser i Mellemrummet mellem første og anden Betoning vare noget Væsentligt for Versets Rythmus, kunde de umulig falde ganske bort, om de end maaskee kunde være flere eller færre. Den saaledes fremkommende metriske Figur plejer man at kalde en Pause, et Udtryk, som vi ogsaa for Næmheds Skyld ville bruge her, skjøndt det neppe er det heldigste, da der i Virkeligheden paa ingen Maade finder en saadan Afbrydelse i Fremsigelsen Sted ved et Betoningssammenstød, som kunde svare til hvad man i Musiken forstaar ved en Pause. Det at en betonet Stavelse følges af en lignende, har nemlig kun en kraftigere Accentuation af hiin til Følge, hvorved den holdes, altsaa varer lidt længere. Pauserne bidrage derfor ogsaa væsentlig til at give de oldnordiske Vers deres ejendommelige Præg. Skulle begge de betonede Stavelser høres som saadanne, skulle de ikke flyde sammen, saa at den ene underordnes den anden, maa Fremsigelsen nemlig i det Hele være mandig afmaalt, og et Ophold ved Enden af hvers Vers gjøre det kjendeligt, at en rythmisk Række er sluttet; ellers vil det ene Vers paa Grund af dets Korthed kunne løbe over i det andet, saa at de lyde som eet Vers med tre Betoninger, i Stedet for som to*). Især er en saadan Deklamation fornøden, og maa altsaa forudsættes, hvor Pausen falder ikke mellem to selvstændige, vægtfulde Ord, som i de ovenanførte Exempler, men imellem to Stavelser af samme Ord, f. Ex.

*) Det er derfor neppe saa ganske en Formsag — N. M. Petersens Ord i Program for 1861, S. 98 —, om man, som vi sædvanlig pleje, vil skrive Versene i to Linier, eller, som Tydskerne gjøre, i een Linie. Dette Sidste leder til en urigtig Forstaaelse af Versets Rythmus.

(at þú) sár|dropa	(at du Saardraaber
svefia skyldir. —	stille skulde. —
Svá bar Helgi	Saadan overgik Helge
(af) hil|dingum —	Hildinger (Krigere) — *)

Muligheden af en saadan Pause kunde synes tvivlsom, fordi det er en Grundregel, at hvert Ord kun betones eengang, og man kunde mene, at her var Bevis for, at den først opstillede Regel om de to Accenter ikke var rigtig, eftersom slige Pauser forekomme for hyppig, til at de kunne gjælde for særegne Undtagelsestilfælde. Man ser imidlertid let, at denne Indvending ikke træffer Ord som „sárdropa“, der ere sammensatte af to Ord, hvert indeholdende sit Begreb, hvert førende sit Billede med sig. Den samme Vægt falder paa dem begge, ogsaa i Nutidssprogene —, Ord som „Bjergtoppe“ eller „Åskmolnen“ ere derfor slette Daktyler —, og det beror kun paa Convenients, om man vil skrive dem i eet Ord eller i to Ord med Bindestreg. Dette Sidste (Grundtvigske) er maaskee rigtigst; thi en livlig og værdig Fremsigelse vil vel vogte sig for at jaske de to Sammensætningsdele sammen, saa at den sidste kommer til at lyde blot som Endelsetillæg til den første. Vanskeligere synes Pausen at forklare og forsvare i usammensatte Ord som „Hildingum“. Her synes Ordet dog bestemt kun at have een Betoning: det er altsaa Vold paa Udtalen at give det to i Verset, eller ogsaa har Verset kun een Betoning. Forudsætningen er imidlertid urigtig. Naar man ved Betoning forstaar den Vægt, der falder paa en Stavelse fremfor paa en anden, saa er i det brugte Exempel den anden Stavelse vel ubetonet i Modsætning til den første, men betonet i Modsætning til den sidste. Med andre Ord: foruden den stærke Betoning, der falder paa Rodstavelsen, falder en anden, svagere, paa Afledningsstavelsen, medens endelig

*) Hvor let vilde man ikke her læse:

at þú sárdropa svefia skyldir,

naar Verset skrives i een Linie.

Bøjningsendelsen er ganske tonløs. Dette Accentua-forhold er endnu i fuld Kraft i det Svenske; ogsaa i Danske ligger det utvivlsomt, men Biaccenten er paa ıd af Vokalernes Afsløvning her bleven uhørlig i en gde Ord, hvor den høres i Søstersproget: man sam-igne f. Ex. Adjectivernes Comparationsformer (klarare — re; klaraste — klareste). I Oldsprogets Vers har denne ere Ordaccent den Betydning, at den, medens den ikke endigvis skal høres som Versaccent, altsaa vedkom-le Stavelse kan gjælde for ubetonet — man læser saale-vaknaði Brynhildr, ikke: vakn|aði Bryn|hildr — kan den den anden Side, naar Øret, paa Grund af den Rythmus, det er kommet ind i, paa et vist Sted kræver en me-Accent, ogsaa bære en saadan, altsaa danne Pause ved menstød med den nærmest foregaaende Hovedaccent*). Medens Mellemrummet mellem Versets to Betoninger lades uudfyldt, kan det paa den anden Side ogsaa ud-s med een, to, tre, ja fire Stavelser. Saalænge det

*) Stundom kan der netop ved, at eet Ord saaledes bliver betonet dobbelt i Verset, komme en fortræffelig Virkning frem, nemlig hvor det gjælder at fremhæve dette Ord særdeles, saaledes som i 5te og 7de Vers af følgende Strophe (Sigurðarkviða III, 16; det er Gunnars Ord, da han lægger Högne til at dræbe Sigurd):

„Vildu okr fylki	(Vil du vor Hövding
(til) fiár | vėla?	svige for Rigdom at vinde?
Gott er at ráða	Godt er at raade
Rínar málmi,	for Rhinens Malm,
(ok) un|andi	og i Gammen
auði stýra	Gods bestyre
(ok) sitj|andi	og siddende i Ro
sælu njóta".	Lyksalighed nyde).

Hvilket Eftertryk kommer her ikke ved Pauserne paa Ordene: „unandi" og „sitjandi", der netop udmale Fordelene, der kunne flyde af Drabet. Men det er da ogsaa ganske nødvendigt at gjøre et kjendeligt Ophold efter hvert af disse Vers, naar de ikke skulde flyde sammen med de følgende, hvert til eet Vers med tre Betoninger.

bliver ved een eller to Stavelser, vil der i Regelen ikke være nogen Fare for at man skulde høre en tredie Betoning mellem de to. Denne Udfylding, men især Udfyldingen med een Stavelse er ogsaa, baade paa Grund af de fleste Ords Længde og fordi den ligger midt imellem Yderlighederne, den allerhyppigste, hvorfor hin Strophe af Völuspá: „Önd þau ne áttu" o. s. v., ogsaa i denne Henseende angiver Versemaalets Normalskikkelse. Men hvorledes blive de større Udvidelser mulige? Er det ikke en Grundregel, at flere end to ubetonede Stavelser ikke kunne følge paa hverandre? Maa ikke nødvendigvis af tre eller fire Stavelser mellem de to Betoninger, idetmindste een faa en Betoning? Maa man ikke læse: Bi̋tia þe̋r þat sve̋rð; Hve̋tíd mi̋k eða le̋tíd mík;

— fa̋rit ha̋fði hann a̋llri (omkommet havde han al
æ̋tt Gei̋rmimis. Spydjættens Æt.) o. s. v. ?

Forstaaelig bliver atter i denne Henseende Versets Bygning kun, naar man betragter Betoningerne selv som de Led, hvoraf Rythmen dannes, og dernæst ser efter, i hvad Forhold Mellemrumstavelserne staa til hver af Betoningerne. Man vil da finde, at det egentlig er urimeligt at tale om Mellemrumsudfyldingen, som om denne var en Enhed eller en egen Bestanddel af Verset. De Stavelser, hvoraf den bestaar, ere nemlig altid ifølge vor Opfattelse kun Betoningernes underordnede Følge, saaledes, at de beherskes enten af den ene eller den anden Betoning eller af dem begge i Forening d. v. s. ere delte imellem dem, idet nogle Stavelser som underordnede den første høre til Versets første Led, andre som Optakt til den sidste Betoning ere en integrerende Deel af det sidste Led. Man skal altsaa, for at see, hvordan et Vers er bygget, lægge Mærke til, hvor enhver af Mellemrumsstavelserne hører hen. Ligesom den første Betoning staar ganske alene, naar den følges umiddelbart af den anden, saaledes staar den ogsaa aabenbart alene, naar Mellemrumsudfyldingen er Optakt til den

næste Betoning. Verset „lá né læti", falder i to Led, hvoraf „lá" er det første, „né læti" det andet. Paa den anden Side bestaar i Verset „nefgiöld fá", det sidste Led kun af een Stavelse, idet Mellemrumsstavelsen er den første Betoning underordnet. Anvender man dette paa Vers med flere Mellemrumsstavelser, vil man see, at Spørgsmaalet om deres Tilladelighed blot beror paa, hvorvidt de tydelig underordne, sig enten den første eller sidste Betoning eller dem begge saaledes, at nogle høre til hin, nogle til denne. Det Logiske griber her stærkt ind i det Metriske. Hvor Betoningerne falde paa Ord, der ifølge Sammenhængen betegne meget vigtige Begreber, der ville de paa Grund af den Vægt, der under Fremsigelsen maa lægges paa Ordene, blive i Stand til at beherske et større Antal Stavelser, end under andre Omstændigheder. Et særdeles slaaende Exempel er det nys anførte Vers: „farit hafði hann allri —". Her hører hele Mellemrumsudfyldingen — fire Stavelser — ind under den første Betoning. Men der ligger en saadan Vægt paa Begrebet, som „farit" udtrykker, og „hafði hann" staa som Hjælpeverbum og pronominalt Subject i et saa fuldstændigt Underordnelsesforhold til hint Begreb, ere i den Grad blotte Midler til at faa det frem, at den paa „farit" faldende Betoning, idet den understøttes af det ikke mindre vægtfulde „allri", saa at sige kvæler den mellemliggende Betoning, der ganske vist oprindelig er tilstede og i sig selv var stærk nok til at gjælde for Versaccent, hvis der ingen anden var, hvis Verset f. Ex. lød: farit hafði hann. Omvendt høre i det første Vers af følgende Halvstrophe (Helga Hund. II, 41):

Nú em ek svâ fegin	(Nu er jeg saa fro
fundi okrum,	ved vort Møde,
sem át|frekir	som madgridske
Óðins haukar —	Odins Høge —)

hele Mellemrumsudfyldingen — tre Stavelser — ind under den sidste Betoning: Ordet „Nú" er meget vægtfuldt, thi der tales om det Øjeblik, da Sigrun har redet sig Leje i

Højen hos Helge og lagt sig til Hvile i Dødningens Arm, og i Modsætning til dette staar i højeste Maade Tanken i Ordet „fegin“; efterat man ved „Nú“ er bleven spændt paa hvad der skal komme, iler man let henover de mellemliggende Forbindelsesord for at naa til det næste Hovedbegreb, og derved taber „ek“ den Betoning, som man ellers vilde høre paa det. Verset „Hvetið mik eða letið mik“ indeholder ligeledes to hinanden modstillede Begreber; de Ord, hvorved de udtrykkes, faa de to Versaccenter og dele de mellemliggende Ord imellem sig, saaledes at „eða“ bliver Optakt til den sidste Betoning, medens „mik“ som pronominalt Object ganske underordner sig det foregaaende Verbum. Ogsaa her understøtter Versets Bygning fortræffeligen den poetiske Tanke; netop det pludselig Frembrydende af den Talendes Kval, som staar frisk for hende, da hun vaagner Morgenen efter at „det Onde er fuldbragt“; bliver meget føleligt ved det voldsomt Ilende, som kommer i Versets Gang derved, at saa mange Stavelser skulle underordnes de to Betoninger; denne Virkning vilde forsvinde, hvis man gav sig Stunder til at betone „mik“. Vanskeligere kunde Verset: „Bitia þér þat sverð“ synes at forklare som tvebetonet. Som Hensynsdativ føjet til et intransitivt Verbum er Ordet „þér“ ikke saa fuldstændigt Appendix til Verbets Begreb som det pronominale Subject eller Object. Det synes derfor nødvendigvis at maatte faa en Betoning ved Siden af „Bitia“ og „sverð“. Læser man imidlertid de to paagjældende Stropher i Sammenhæng, vil man høre, at den poetiske Tanke netop bliver udtrykt med en særegen Kraft, ved at det omtalte Vers er saa stærkt udvidet, dog kun under den Forudsætning, at det fremsiges saaledes, at „þér“ ikke bliver betonet. Sigrun har i den foregaaende Strophe ønsket to Kvaler over sin Husbonds Drabsmand, sin egen Broder, nemlig at hans Skib ej maa skride, skjøndt Medbør blæser efter, samt at hans Hest ej maa løbe, skjøndt det gjælder for ham om at undkomme fra sine Fiender. Men hendes Vrede er i Stigen og med forøget Heftighed

flyver det tredie værste Ønske fra hendes Læber. Dette højeste Bølgeslag i hendes Stemning bliver netop hørligt, naar der paa Ordet „Bitia“ lægges det meget stærke Eftertryk, som er fornødent til at lade Betoningen paa „þér“ forsvinde, medens Stemmen med fremskyndet Fart iler mod Versets andet Led, der naturligvis begynder med „þat“ som Optakt til „sverð“.

Jeg tør ikke trætte med flere Exempler; men de anførte ville forhaabentlig ogsaa være tilstrækkelige til at forklare det almindelige metriske Phænomen, hvilket Læseren nu selv kan iagttage i andre Exempler; Vers med større Mellemrumsudfyldinger, end de anførte, vil man ikke let finde; hvor Udfyldingen er mindre, vil den naturligvis som oftest lade sig beherske af Betoningerne. Klart synes det i alt Fald, at man ikke i Vers af en saadan Bygning, som Starkaðarlagets, hvor den metriske Inddeling staar i en saa nær Sammenhæng med den grammatikalske d. v. s. den logiske, kan tale om Spondæer, Trochæer eller Dactyler, ved hvilke Benævelser man tænker paa Versled, afdelte efter en bestemt musikalsk Takt, der ikke har det mindste med Tankeindholdets Fordeling at gjøre, samt paa en alene ved denne Taktinddeling bestemt Forbindelse mellem de betonede og ubetonede (lange eller korte) Stavelser.

Den anden Betoning er altsaa Versets sidste Led. Om dens Forhold til den første Betoning og Mellemrumsudfyldingen, hvis der er nogen, er det Fornødne alt bemærket. Navnlig vil man have lagt Mærke til, at Versets andet Led ligesaavel kan indledes med een eller flere ubetonede Stavelser, som det første Led, skjøndt unægtelig en saadan eller saadanne tonløse Stavelsers Egenskab som Optakt eller Tilløb til den følgende Betoning falder stærkere i Ørene i Versets Begyndelse end i dets Midte. Med Hensyn til det Følge af ubetonede Stavelser, der kunne slutte sig til den sidste Betoning efter den betonede Stavelse, hersker samme Frihed som med Hensyn til den første Betonings Følge, forsaavidt det nemlig helt kan udeblive, saa at

Verset ender med den betonede Stavelse, og paa den anden Side udstrækkes til saa mange Stavelser, som Betoningen kan magte. Men i denne Henseende er der en Forskjel. Som vi have set, er det muligt, at indtil fire Stavelser kunne følge med den første Betoning, uden at nogen af dem bliver betonet — „farit hafði hann allri“ —, fordi nemlig den første Betoning altid understøttes af den anden, hvilken Øret venter og iler henimod. Tager man „allri“ bort, maa man nødvendigvis tildele „hafði“ en Betoning. Heraf følger, at hvis „farit“ stod saadan i Verset, at det fik den sidste Betoning og dernæst havde Stavelserne „hafði hann“ efter sig, vilde Verset faa tre Betoninger. Med andre Ord: der er snevrere Grændse for Antallet af de Stavelser, der kunne følge efter den anden betonede Stavelse end efter den første. Saare sjelden ere de flere end to; lettest kan det ske, f. Ex. naar et tostavelses Eiendomsstedord følger efter et Substantiv, hvoraf det styres, eller et andet vægtigt Ord, som i Verset (Völundarkviða, Str. 6, V. 7):

„skildir bliku þeirra“ (deres Skjolde blinked),

hvor þeirra unægtelig er ganske tonløst. Stundom kan det synes, at den sidste af to Slutningsstavelser nødvendigvis maa betones, uagtet den i Virkeligheden, naar man læser Verset rigtigen, vil falde tonløs, f. Ex. i næstsidste Vers af følgende Halvstrophe (i Slutningen af Helgakviða Hundingsbana, II):

verda öflgari	(vorde mægtigere
allir á nóttum	om Natten alle
dauðar dólgar, mær,	fiendske Dødninger, Mø,
(en um) daga liósa.	end om lyse Dage.),

hvor „mær“ kun er et parenthetisk Indskud, saa lidet vægtfuldt for Tanken, at det taber Betoningen. Det er imidlertid ikke altid muligt at undgaa den tredie Betoning, en Afvigelse fra Regelen, hvorom der skal tales strax nedenfor. Det er endnu sjeldnere Tilfældet, at Verset ender med den betonede Stavelse eller med to ubetonede, end at det første Verseled slutter paa disse tvende Maader. En-

delsen med een ubetonet Stavelse er derfor den allerhyppigste, saa hyppig, at den i nogle af de senere kunstigere Versemaal, især i Dróttkvæði, er bleven ufravigelig Regel. I Fornyrðalag er den det endnu ikke; men Stropher som „Önd þau ne áttu“ maa dog ogsaa med Hensyn til Versenes Udgang betragtes som svarende til Starkaðarlagets Grundtypus.

Naar Friheden først er given til at anbringe saa mange Stavelser foran, mellem, eller efter de to Betoninger, at en af dem egentlig skulde være betonet og vilde blive det hvis ikke den tankerigtige Fremsigelse forhindrede det, kan man slutte sig til, at den samme Frihed undertiden bruges, hvor der ikke findes en saadan Undskyldning eller Retfærdiggjørelse for den. Saaledes kan undertiden Optakten være saa lang eller saa vægtfuld, at den faar en Betoning, som i det sidste Versepar af følgende Halvstrophe (Guðrúnarhvöt, Str. 4, Slutning):

bœkr varu þínar	(dine Lagener vare
enar blá|hvitu	de blaalig hvide
rodnar í vers | dreyra,	røde af din Husbonds Blod,
folgnar í val|bloði.	overøste med Valblod).

Rimets Plads viser, at Stavelserne „rodnar í“ og „folgnar í“ skulle være Optakter, og deres Tonløshed understøttes ved det stærke Eftertryk, der falder paa Ordet „ver“; men de fylde dog for meget i Øret, til at man kan lade den første Stavelse ganske ubetonet, om den end ikke bliver betonet i samme Grad som begge Rimordene; dette Forhold har jeg søgt at betegne ved at give dem et andet Accenttegn. Noget Lignende er Tilfældet med det første Vers i Verseparret (Hamdismál, Str. 10, Slutningen):

„er hér sitjum feigir à mörum;	(vi som sidde her dødbestemte tilhest;
fiarri munum „deyja“.	fjernt monne vi døe).

Hyppigere er det dog, at Mellemrumsudfyldingen giver Anledning til, at en tredie om end svagere Betoning opstaar

mellem de to Hovedbetoninger. Et godt Exempel herpaa er Vers 5 i Str. 31 af Hamdismál:

„góðs höfum tírar fengið“ (godt Ry have vi faaet);

skjøndt „tírar“ er et Hovedbegreb i Sætningen, bliver dog i denne Forbindelse det stærkeste Eftertryk knyttet til „góðs“; „tírar“ bliver svagere betonet i Forhold saavel dertil, som til Verbet, der bærer Versets anden Betoning. Et andet, meget bekjendt Exempel er det i Völuspá saa ofte forekommende Vers: „Vituð ér enn, eða hvat?“, hvor „enn“ nødvendigvis og netop for Tankens Skyld — „Forstaa I endnu (ɔ: følge I endnu med), eller hvad?“ — maa betones næsten ligesaa stærkt som „vituð“ og „hvat“. Endelig kan ogsaa Slutningen forlænges med Ord af saamegen Vægt, at en svagere Betoning bliver hørlig efter den anden. Vers 6 i Str. 31 af Hamðismál, der er endnu mere uregelret end det foregaaende Vers, maa læses saaledes:

(þott skylim) nú eða í gær | deyja (skulde vi end døe nu eller igaar);

hele Tankevægten ligger nemlig paa „nu“ og „í gær“ (ɔ: sent eller tidlig), der modsættes hinanden: døe skulle de i alt Fald, og derfor kommer „deyja“ svagere betonet tilsidst, men høres maa det dog med nogen Vægt, da det er et eget Sætningsled. En ikke sjelden Verseslutning, med Hensyn til hvilken det ofte er tvivlsomt, om en tredie Betoning skal høres eller ej, fremkommer, naar der efter et Tostavelsesord, som bærer den sidste Hovedbetoning, følger en Enstavelses-Præposition, som styrer enten det umiddelbart foran samme eller et andet foran staaende Ord, f. Ex. (Hymiskviða Str. 6, V. 3—4):

Ef, vinr! | vélar (Ifald, Ven, med List
vit | görvum til vi gaa tilværks),

hvor i Vers 4 „vit“ som Rimord maa betones og „görvum“ ligeledes kræver den anden Betoning — „til“ følger altsaa efter som ubetonet, men maa dog høres noget stærkere som styrende Ordet „vélar“ — eller i samme Kvad, Str. 25, Slutningen:

„veifði hann røði (drejed han da Roret
veðrs | annars til“ mod en anden Vind (ɔ: styrede
i en anden Retning),

or „veðrs“ og „ann“— maa betones og derved en vis
egt falder paa „til“ som styrende Præposition. Denne
æpositionens Tvetydighed med Hensyn til Betoningen,
ar den staar i Sætningens og Versets Slutning, spiller,
n vi snart skulle se, en stor Rolle i Ljóðaháttr.

Alle de hidtil paapegede Afvexlinger i Versets Bygning
ekomme iflæng, saavel i det første som i det andet af de
ved et Bogstavrim parrede Vers, og paa ethvert Punkt
Strophen. Naar man har gjort sig Rede for Loven,
orefter det enkelte Vers er bygget, er altsaa dermed hele
rophens Bygning given; thi Strophen dannes kun ved en
entagelse af Versepar, i Regelen fire, altsaa otte Vers.
ın maa det bemærkes — og vel erindres, thi det er et
gtigt Moment med Hensyn til Kjæmpeviseversemaalenes
ımmenhæng med Fornyrðalag —, at i Stropher, i hvis
ersetal 4 gaar op, ville to Versepar næsten altid indeholde
nogenlunde afsluttet Mening eller dog en Tankeforbin-
lse, saa at de føles som et strophisk Hovedled i Mod-
tning til de næste to Versepar eller fire Vers. Iøvrigt
iber Tankehensynet endnu stærkere ind i Strophens end
Versets Dannelse, idet hin langt lettere og i højere Grad
d dette kan svinde ind eller udvides efter Tankerækkens
engde, og, om det end stundom kan være en Grund til
formode senere Interpolation, at en Strophe er forlænget,
æffer man dog for hyppigt paa Stropher, saavel med 6,
4, som med 10, 12, ja 14 Vers, der ikke røbe nogen
orfalskning, til at man kan nægte, at denne Frihed oprin-
eligen hører Versemaalet til. Men urokkelig er den Regel,
: ingen Tankerække, den være sig stor eller lille, slutter
ed det første af to parrede Vers, en Form, som der-
ıod er fremherskende i den stropheløse oldengelske og
dlavtydske Digtning.

Vi skulle nu betragte den anden Art af Fornyrðalag, nemlig Ljóðaháttr.

Dette Versemaal, der bruges til Læredigte og Samtaledigte, især saadanne, hvor det gjælder om Udfoldning af de Talendes Viden eller Vid, er netop paa Grund af denne dets Anvendelse, udsat for endnu stærkere Modificationer af Tankehensyn end Starkaðarlag, og det baade med Hensyn til det enkelte Vers og hele Strophen. Ikke desto mindre vil man efter Gjennemlæsningen af et Digt i Ljóðaháttr have en vis Rythmus i Øret, til hvilken man vil finde, at de Stropher fuldstændigt svare, der have samme Bygning som den i Begyndelsen anførte Strophe af Hávamál (43), naar den læses saaledes:

*V*eiztu, ef þú *v*in átt,
(þanns þú) *v*el truir,
*f*arðu at *f*inna opt;
(þvíat) *h*rísi vex
(ok) *h*ávu grasi
*v*egr er *v*ætki treðr —

altsaa to Versepar (V. 1—2 og V. 4—5), bestaaende af toledede, med Bogstavrim forbundne Vers, og to Vers (V. 3 og V. 6), der have hvert sit Bogstavrim og som vi derfor ville kalde de enkelte Vers; hvert af disse har tre Betoninger eller Led. Dette er altsaa Strophens Grundtypus. I det Følgende skulle vi se, hvori dens Ejendommeligheder bestaa, og hvilke Forandringer den hyppigst lider, idet vi først betragte Bygningen af Versene og dernæst kaste et Blik paa Strophedannelsen.

Af Versene maa igjen de fire parrede Vers og de to enkelte undersøges, hver Del for sig.

Forsaavidt hine indeholde hvert to Led, synes de at maatte være byggede ens med Versene i Starkaðarlag, og i dette Versemaal kan man ganske vist hyppigere finde Exempler paa Vers, der ere byggede bl. A. ganske som

e fire i den nys anførte Ljóðaháttr-Strophe. Imidlertid n man, navnlig med Hensyn til det første Versepar, naar ıan har læst en Del Stropher, dog have Indtrykket af en nden Rythmus end den for Starkaðarlaget ejendommelige, g, ser man efter, hvori det ligger, vil man først og fremıest blive den Hovedforskjel var, at, medens Optakten i ƚtarkaðarlag er Undtagelse eller dog en sjeldnere forekomnende metrisk Figur, ere i Ljóðaháttr-Verseparrene Vers, ler begynde med Optakt, ulige hyppigere end Vers, der ›egynde med den betonede Stavelse. Medens nemlig Verseɔar, hvor begge Versene begynde med Optakt, ingenlunde ɜre sjeldne, gives der forholdsvis meget faa, hvor begge Vers begynde med den betonede Stavelse. I det store Flertal begynder altsaa enten det første eller det sidste Vers med Optakt, og her er atter den Form, hvorpaa man har et Exempel i vor Mønsterstrophes første Versepar, aldeles fremherskende: den nemlig, hvor det første Vers begynder med den betonede Stavelse, det andet derimod med en mer eller mindre lang, mer eller mindre vægtfuld Optakt*).

*) Man kan danne sig en Forestilling om, hvad Indflydelse disse forskjellige Former have paa Indtrykket af Versemaalets Rythmus ved at betragte følgende omtrentlige Angivelse af Forholdet imellem dem i nogle længere Rækker af Stropher. Omtrentlig maa den blive, da det, hvad strax nærmere skal ses, ikke er muligt i ethvert Tilfælde afgjort at sige, om et Vers har to Betoninger og en lang Optakt eller tre Betoninger og ingen Optakt. Ørets Skjøn er her den eneste Afgjørelse, og to Mennesker høre aldrig ganske ens, ja den Samme kan til forskjellige Tider opfatte det samme Vers forskjelligt, fordi det beror paa en ringe Nuance i Fordelingen af det Eftertryk, hvormed Verset fremsiges, om det skal henføres til denne eller hin Klasse. Det er derfor rimeligt, at en Anden vilde komme til lidt andre Tal end dem, jeg nu vil fremsætte; men i Hovedsagen vil Forholdet dog være rigtigt. I de første 79 Stropher af Hávamál, hvilket Digt jeg først og fremmest har valgt til Exempel, da det frembyder de stærkeste Afvexlinger,

Omtrent Halvdelen af Verseparrene ville i de fleste Ljóðaháttr-Digte befindes at være byggede paa denne Maade. Da de mange andre tildels meget forskjellige Figurer, som forekomme i dette Versemaal, ere fordelte paa den anden Halvdel, vil hin Form idelig gjøre sig gjældende som den normale, den, fra hvilken de andre ere stærkere eller svagere Afvigelser.

Sjeldne og mindre iørefaldende ere de Afvigelser, der bestaa i, at begge Vers begynde med betonede Stavelser eller begge Vers med Optakt, endelig det allersjeldneste Tilfælde, at det første Vers begynder med Optakt, det andet ikke. Desto vigtigere er det, at hin Forlængelse af det andet Vers i Modsætning til det første danner Overgangen til Versets Forøgelse med et tredie Led, d. v. s. en tredie Betoning. Hvad der hører til Optakten, beror i Regelen paa, hvor Hovedstaven findes. Men, naar Optakten forlænges ud over en vis Grændse, vil man ikke kunne undgaa at tildele en af Stavelserne i samme en Be-

findes saaledes, da to af Stropherne have 9 Vers i Stedet for 6, 160 Versepar. Af disse er der 33, i hvilke enten begge eller, hvad der er hyppigst, et af Versene have tre Betoninger. De øvrige 127 Versepar indeholde altsaa kun toledede Vers, med hvilke vi foreløbig udelukkende have at gjøre. Af disse er der igjen 16, hvor begge Vers begynde med den betonede Stavelse, men derimod 24, hvor enten begge Vers eller det første begynde med en Optakt, og 87, hvor det første Vers begynder med den betonede Stavelse og den anden med en Optakt. Altsaa ere over Halvdelen af det hele Antal Versepar byggede paa denne Maade. Et lignende Forhold kan man iagttage i de fleste andre Ljóðaháttr-Digte, kun at der findes flere treledede Vers. I Œgisdrekka f. Ex. findes i 65 Stropher 130 Versepar, hvoraf 39 indeholde treledede Vers. Af de øvrige 91 Versepar ere i 9 begge Vers uden Optakt, i 18 have begge Vers eller det første Optakt og de øvrige 64 ere byggede saaledes, at det første Vers begynder med den betonede Stavelse, det andet med en Optakt.

ning, der imidlertid, paa Grund af den stærkere Vægt, som Rimet og i Almindelighed ogsaa Tanken lægger paa den anden Betoning, vil lyde noget svagere end denne. Overgangen er gradvis. I Verseparret:

Veiztu, ef þú *vin* átt,
(þanns þú) *vel* | truir,

er det ganske klart, at „þanns þú" er Optakt. I en anden Strophe af Hávamál (Str. 44) forekomme de samme Ord med en liden Forandring, der ikke er umærkelig for Øret, nemlig i andet Vers: „þann er þú vel truir"; her er man allerede mere fristet til at tildele „þann" en Betoning, hvilket dog neppe vilde være rigtigt. Anderledes bliver det, naar Optakten enten forlænges endnu mere eller indeholder et Ord af for stor Tankevægt til at man kan løbe saa hurtig over det, som det er nødvendigt i en Optakt, eller naar den indeholder et Ord, der begynder med samme Bogstav som Versets Rimstaver. Dette Sidste kunde man maaske netop anse som et Kjendetegn paa, hvad der er Optakt; thi det er ellers en almindelig Regel, at der kun tør findes een Rimstav i andet Vers. Men den gjælder ikke ubetinget i Ljóðaháttr. I Verseparret

Vin sinum skal	(Ven skal man
(maðr)*) *vin* *vera*	mod sin Ven være)

(Hávamál Str. 42 og 43)

er Rimstavenes sædvanlige Fordeling ombyttet med en modsat, og saadanne Rim ere ikke ganske sjeldne. Naar man derfor støder paa et Vers, som V. 5 i følgende Strophe (Hávamál 38):

Vâpnum sinum	(Fra sine Vaaben
skala maðr *velli* á	skal man ej paa Marken
féti ganga *framar*:	gaa en Fodsbred bort;
(þviat) óvist er at *vita*,	thi uvist er det at vide,
((nær) verðr á) *vegum* uti	naar paa Veje ude
geirs um þörf *guma*,	Mænd kunne faa Spyd behov),

*) Ordet „maðr" er aabenbart, — man sammenligne de mange Steder, hvor det forekommer i Hávamál, — naar det bruges

vil man være stærkt i Tvivl, om man ikke skal tage „verðr“ som det første betonede Ord, skjøndt det er uden Tankevægt; rigtigst vil det dog vist være at læse „nær verðr á“ som Optakt. Derimod kan man neppe i det andet af følgende Versepar læse det første Ord som Optakt (Grimnismál Str. 20):

*H*uginn ok Muninn	(Hugin og Munin
fljuga *h*verjan dag	flyve hver Dag),

skjøndt det kun bestaar af to Stavelser; dertil er Begrebet for vigtigt for Sammenhængen. I Str. 19 af Skirnisför hedder det:

*E*pli *e*llifu	(Ellęve Æbler
(hér) hefi ek al|gullin	har jeg her algyldne),

her er Betoningen paa hefi — eller paa hér (?) — neppe til at undgaa, saalidt som i følgende Versepar:

*Ó*snjallr maðr	(Uklog Mand
hyggsk munu *e*y | lifa —	tror, at han kan evig leve —)

Hávamál, Str. 16, V. 1—2)

og:

*Ó*ln né penning	(Vadmel eller Penge
hafðir þu þess *a*ldr|egi	fik du aldrig derfor)

Œgisdrekka, Str. 40, V. 4—5)

paa Ordene „hyggsk“ og „hafði“, skjøndt intet af dem indeholder noget Hovedbegreb: det er Stavelsernes Antal, der nøder til at betone en Stavelse foran den, der indeholder Hovedstaven. I det sidste Exempel gjør imidlertid et andet Moment sig gjældende, hvilket man ogsaa kan iagttage i det første Versepar af den nys anførte Strophe: „Vâpnum sinum“ o. s. v. Det er nemlig paafaldende, hvor svag den Betoning er, som falder paa Versets sidste Led: „á“ *) og — „egi“. Noget Lignende er ogsaa Tilfældet med „dag“

---

som Subjekt, uden at være forbundet med noget Adjektiv, næsten ligesaa tonløst, som vort „man“.

*) Her har man dog et Exempel paa, at Forholdsordet betones, naar det staar efter det styrede Ord; vi ville ret strax se Exempler paa det Modsatte.

og —„gullin“ i to af de andre nylig anførte Exempler, ja selv Ordet „lifa“ i det næstsidste Exempel, forsaavidt som der ligger en langt ringere Tankevægt derpaa, end paa Ordet „ey“. Man kunde derfor maaske rigtigst betegne Betoningsforholdet i disse og de mangfoldige Vers af lignende Bygning saaledes: medens den ene af de to Betoninger hviler med sin fulde Vægt paa det Ord, der indeholder Rimstaven, deles den anden Betoning imellem Optakten og det sidste betonede Ord, saa at Forholdet nærmest angives ved følgende Tegn: , „ ,. Men, naar først Friheden er given til at danne saadanne Vers, er der kun et lidet Skridt til Vers som det andet i følgende Par (Hávamál, Str. 19, V. 1—2):

*H*alði maðr á keri,	(Holde skal man paa Bægeret,
drekki þó at *h*ófi mióð —	drikke dog til Maade Mjød —),

hvor vel endnu Rimordet indeholder Hovedtanken, men baade det foregaaende og efterfølgende Led ere for vægtfulde til at kunne fremsiges med en væsentlig svagere Betoning end hint. Endnu mere ens ere Betoningerne i følgende Versepar (Grougaldr, Str. 6, V. 4—5):

at þú af *ó*xl skjótir	(— at du af Axel skyder
því er þér *á*talt þikkir;	det, som dig besværligt tykkes;)

En videre Benyttelse af Friheden til at anbringe Vers med tre Betoninger i Verseparrene er det, naar Rimordet stilles allerforrest i Verset, og dette dernæst indeholder to Betoninger til, saasom i det første Versepar, 2det Vers, i følgende Strophe (Vafþrúðnismál, Str. 19):

*F*róðr | ertu nu, gestr,	(En fuldklog Mand er du da, Gjæst!
*f*ar þú á bekk | iötuns	sæt dig paa Jættens Bænk,
ok mælumk i sessi saman;	og lad os tale siddende sammen;
*h*öfði *v*edja	med vort Hoved vil vi
*v*it skolum *h*öllu í,	væde i Hallen her,
gestr, um ged|speki.	Gjæst, om vor Visdom.)

I det sidste Versepar har man et Exempel paa en anden Frihed, der tydelig nok ogsaa kommer fra Optaktens Forlængelse i andet Vers, nemlig at Versets første og andet

Led hvert indeholder sin fra den anden forskjellige Rimstav, enten nu de to tilsvarende Rimstave i det første Vers staa i omvendt Orden, saa at Rimene krydse hinanden, saaledes som her, eller de staa i samme Orden, saa at Rimene følge efter hinanden i begge Vers, f. Ex.

*Þ*egi þú, *I*dunn!	(Ti du, Idun,
*Þ*ik kveð ek *a*llra kvenna	du, mener jeg, er af alle Kvinder
vergiarnasta vera:	den mest mandlystne;)

eller:

*Þ*egi þú, *G*efion,	(Ti du, Gefion,
*Þ*ess mun ek nu | *g*eta —	derom vil jeg nu tale —)

(Œgisdrekka, Str. 17 og 20).

Sammenlign (Skirnisför, Str. 3, V. 4—5):

(hvi þú) *e*inn *s*itr	(hvi du ensom sidder
endlanga *s*ali,	i langen Sal,)

hvor begge Vers ere toledede. Fremdeles finder man, — hvad ligeledes ellers er stridende mod det oldnordiske Allitterationssystem, — i Ljóðaháttr stundom fire Rimstaver, hørende til samme Rim i et Versepar, f. Ex. (Hávamál, Str. 10):

*B*yrði *b*etri	(Bedre Byrde
*b*errat maðr *b*rautu at	bærer man ej paa Vejen,
en sé | manvit mikit	end meget Mandvid monne være),

hvor det er tydeligt nok, at Hovedstaven er b'-et i Ordet „brautu", og „berrat maðr" egentlig skulde være Optakt, men hertil vejer for Meget baade ved Ordets Betydning og derved, at det har Begyndelsesbogstav tilfælleds med Rimordene. Fra Versepar med et treledet andet Vers er dette overflødige Rim gaaet over i Versepar med blot toledede Vers, f. Ex. (Vafþrúðnismál, Str. 3):

*F*iölð ek *f*ór,	(Meget jeg rejste,
*f*iölð ek *f*reistaða	meget jeg fristede).

Ja, der haves endog Exempel paa, at det første, i saa Fald treledede, Vers indeholder tre Rimstave, og det andet Vers det fjerde, f. Ex. (Hávamál, Str. 57):

„*B*randr af *b*randi *b*renn	(Brand ved Brand brænder,
(unz) *b*runninn er,"	indtil den er opbrændt).

a det er muligt, at en betonet Stavelse kan komme foran ovedstaven, kan det ikke undre, at denne stundom er even trykket helt ud i Versets Slutning, dog mest kun i ledede Vers paa samme Maade, som stundom i Starkaarlag — f. Ex. Œgisdrekka Str. 31, V. 2; Skirnisför 38, . 5; Fjölsvinsmál, Str. 14, V. 2, Hávamál, Str. 69, V. 2; rougaldr, Str. 32, V. 5; med Hensyn til nogle af disse xempler kunde det dog være tvivlsomt, om de ikke skulle ases med tre Betoninger, saasom det førstanførte:

Flá er þér tunga, (Falsk er din Tunge
hygg ek at þér | *fremr* tror jeg, at den for Fremtiden
myni ógott um gala; vil gale dig selv Skade til),

ller det sidstnævnte, der maaske skal læses:

því nóga *heill* (thi nok af Lykke
skaltu of aldr | *hafa*, skal du i din Livstid have,
meðan þú min orð of mant. medens du mindes mine Ord vel).

ſanske tydelige ere de tre Led i følgende Versepars andet ers (Fafnismál, Str. 13, V. 1—2):

Sundrbornar miök (Af meget forskjellig Byrd
hygg ek at nornir *sé* — tror jeg at Nornerne ere —).

Endelig ligger det naturligvis nær, naar Vers med tre etoninger kunne bruges, da at lade en Optakt gaa forud r den förste, selv hvor Hovedstaven staar i det andet ed. Saaledes har Verset: „nær verðr á vegum úti", hvis an tager det som treledet, Ordet „nær" til Optakt. Paa i Tostavelsesoptakt har man et Exempel i følgende Versear (Fjölsvinsmál, Str. 35, V. 4—5):

(— hvat þat *biarg* heitir (— hvad det Bjerg hedder,
(er ek) sé *bruði* á som jeg ser Møen (sidde) paa),

ler Grimnismál, Str. 23, V. 4—5):

átta hundruð *einherja* (otte hundrede Einherjer
(ganga) senn or *einum* durum, gange jævnsides ud af een Dør).

Hvad Versenes indre Bygning, d. v. s. Mellemrumsdfyldingen, angaar, da gjælde de samme Friheder for jóðahátt som for Starkaðarlag. Navnlig kan, saavel i

toledede som treleddede Vers, Mellemrumsudfyldingen helt udeblive, og netop i Ljóðaháttr har man Exempler paa Toledsversets kortest mulige Form, hvor nemlig hele Verset bestaar af to Stavelser, f. Ex. „deyr | fé“ *) (Hávamál, Str. 75, V. 1) eller: „hót | þín“ (Sigurðakviða II, Str. 9, V. 4). Paa den anden Side kan en betydelig Udvidelse af Mellemrumsudfyldingen finde Sted. Men, da Øret ikke saaledes ubetinget kræver kun to Betoninger, som i Starkaðarlag, siden Vers med tre Betoninger kunne fremkomme, vil et stærkt udvidet Toledsvers let kunne gaa over til et Vers med tre Betoninger, idet man tildeler en af Mellemrumsstavelserne en Betoning, om end en svagere, ved Siden af de to andre. Medens Vers som „Þat kann ek it fímta“, — „it sétta“ o. s. v. (i Hávamál i den sidste Del) i Starkaðarlag meget godt kunde gjælde for toleddede, vil man i Ljóðaháttr fristes til at lægge en svagere Accent paa „kann“, især naar man sammenligner dem med de foregaaende Strophers Begyndelsesvers: „Þat kann ek annat“, „Þat kann ek þriðia“, hvor der utvivlsomt kun er to Betoninger. Af lignende Beskaffenhed ere de hyppig gjentagne Formler: „Segðu mér þat, | Fjölsviðr,“ (Fjölsvinnsmál) eller „Segðu þat ið eina“ o s. v. (Vafþrúðnismál), hvor man ikke godt kan Andet end betone „þat“. Bygningen af disse treleddede Vers er altsaa det Omvendte af deres, der ere opstaaede ved Optaktens Udvidelse: første og tredie Betoning ere nemlig stærke og den midterste svag. Uagtet de tre Betoninger ere fælleds for begge Slags Vers, ville de dog gjøre et helt forskjelligt Indtryk paa Øret, og, naar de sammenstilles, frem-

---

*) I de to berømte Stropher, hvor denne Halvstrophe forekommer:

Deyr fé	(Döer Formue,
deya frændr	döe Frænder,
deya sjálfr it sama —	döer man selv desligeste —)

vil man endogsaa, da Rimet i Versepàrret er dobbelt og Vægten falder noget stærkere paa de to sidste Rimord, være fristet til at læse „deyr“ og „deya“ som Optakt, hvorved hvert Vers kun vilde faa een Betoning. Dette vilde dog være urigtigt.

ringe en smuk rythmisk Afvexling, som i følgende Versepar af Grougaldr (Str. 6, V. 1—2):

Þann gel ek þér fyrstan, (Den [Sang] kvæder jeg dig først
Þann kveða fiöl|nýtan, — den siger man er saare nyttig, —).

Men, ligesom Vers af den sidste Art kunne forekomme med saa vægtige Forled og Bagled, at alle tre Betoninger blive lige stærke, saaledes kan det Tilsvarende ske med Vers af den første Art, f. Ex. (Grougaldr Str. 7, V. 4—5):

Úrðar lokur haldi þér (Urdes Beskjærmelse holde dig
öllum megum til alle Sider).

Hvor det første af to parrede Vers er treleddet, hører det i Regelen til den her omtalte Art. — Fra det toledede Vers gaar Friheden til at anbringe en udvidende Udfylding over til det treledede Vers, der da undertiden kan nærme sig til at lyde som fireleddet, som det andet Vers i følgende Par (Grougaldr, Str. 3, V. 1—2):

Lióta leikborði (Et slemt Brædtspil
skaut fyr mik hin lævisa kona! har hun skudt hen for mig, hin listige Kvinde,*)

hvor man kunde fristes til at betone „mik“, hvilket man naturligvis ikke maa. Men i det Hele ere saadanne stærke Udvidelser temmelig sjeldne. Paa den anden Side kan et treleddet Vers bestaa af Led, der støde umiddelbart sammen, altsaa indeholde Pauser ikke blot mellem et af Leddene — herpaa har man alt seet flere Exempler —, men ogsaa mellem dem begge; saaledes maa f. Ex. vistnok det sidste af følgende to Vers læses (Hávamál, Str. 163, V. 1—2):

Þat kann ek it fimtánda (Det kan jeg for det Femtende,
(er) gól | Þióð|reyrir som Thiodreyrer sang).

Men ogsaa i denne Henseende er Friheden temmelig begrændset, da saadanne Vers meget let blive toleddede, og Øret snarere vil søge dem reducerede til to Led, fordi lette er det Normale, end det vil fastholde de tre Led.

*) S. Bugges Rettelse af det sædvanlige „skautztu“ o. s. v., i hans Afhandling: „Forbindelsen mellem Grógaldr og Fjölsvinsmál“, S. 5. Chra. 1861. Aftrykt af Videnskabsselskabets Forhandl. for 1860.

Naar man ser, hvor forskjellige i Bygning og Rimudsmykning de treleddede Vers kunne være, skulde man tro, at de indtoge en overvejende Plads i Ljóðaháttr's Versepar, en Plads, hvorved de maatte virke forstyrrende paa Totalindtrykket af Verseparrenes Rythmus, forsaavidt denne er angiven at være toleddet. Men, som det alt er bemærket, fylde de Versepar, hvori der findes treleddede Vers, kun lidt i Forhold til Mængden af de toleddede; og, naar man sammentæller Versene alene af begge Arter, vil Forholdet, da saa mange Versepar bestaa af et treleddet og et toleddet, stille sig endnu gunstigere for den sidste Art Vers. Gaar man nemlig de enkelte Eddadigte igjennem, og regner man de mere tvivlsomme Vers med til de treleddede, vil man finde, at af alle de parrede Vers ere omtrent imellem $\frac{1}{3}$ og $\frac{1}{7}$ treleddede*). Tager man derhos i Betragtning, at i de allerfleste treleddede Vers ere de tre Accenter af ulige Styrke, saaledes at Vægten af disse Vers i Modsætning til de toleddedes ikke forholder sig ligefrem som 3 til 2, men snarere som $2\frac{1}{2}$ til 2 eller endnu lavere, saa vil man indse, hvorledes Totalindtrykket af Versemaalet, hvad de parrede Vers angaar, dog maa blive det tidt nok antydede.

De to Vers, hvilke vi have kaldt **enkelte**, fordi de have hver sit Rim for sig — i den regelret sexliniede Strophe Vers 3 og Vers 6 — have, som alt antydet, i Regelen 3

*) Forholdet stiller sig saaledes i de enkelte Digte: i Hávamál, som er det største af alle Ljóðaháttrdigte, udgjøre de treleddede Vers $\frac{1}{4}$ af hele Antallet af parrede Vers, i Œgisdrekka $\frac{1}{5}$, i Skirnisför $\frac{1}{4\frac{1}{2}}$ eller $\frac{2}{9}$, i Fjölsvinnsmál $\frac{1}{4}$, i Vafþrúðnismál, Grimnismál og Grougaldr $\frac{1}{3\frac{1}{2}}$ eller $\frac{2}{7}$, i Alvíssmál $\frac{1}{5}$. Harbarðsljód er digtet i et saa uregelret Versemaal, at det ikke godt kan tages med i nogen Beregning; men paa den anden Side er ogsaa Sólarljód udelukket, der er det regelretteste af dem alle og derhos meget længere end Harbarðsljód. Ej heller ere de i Helgakviða Hjörvarðssonar, Sigurðarkviða II, Fáfnismál og Sigrdrífumál forekommende Ljóðaháttrstropher tagne med.

etoninger. Dog forekomme Vers med to Betoninger, og, e begge Vers i samme Strophe af denne Art, da vil det rthmiske Indtryk være betydelig modificeret, f. Ex. (Vafrúðnismál, Str. 21):

(Or) Ýmis holdi	(Af Ymers Kjød
(var) jörð um sköpuð	blev Jorden skabt
(en or) beinum björg,	og af Benene Bjerge,
himinn or hausi	Himlen af den rimkolde
(ins) hrimkalda jötuns	Jættes Hoved
(en or) sveita siór,	og af Blodet Søen.)

Men Antallet af de toleddede Vers er meget ringe imod Antallet af de treleddede*), ogsaa naar man regner alle dem med til hine, hvis Rythmus er tvivlsom, fordi der vel er Stavelser nok, til at der kunde fremkomme tre Betoninger, men disse Stavelser naturligst læses enten som Optakt — saaledes som i den nys anførte Strophe Ordene: („en or"), der gjerne kunde læses: en or — eller som tonløst Slutningsfølge til den anden Betoning, f. Ex. „móti menglödum", „(í)garði Gunnlaðar", hvilke Vers ogsaa kunde æses: „móti men|glödu" (S. Bugges nys citerede Afhandling), (í)garði Gunn|laðar", eller endelig som Mellemrumsudfylding, m end en vægtfuld, f. Ex. (Hákonarmál, Str. 1, V. 6): „(í) allhöll at vera", der dog vistnok rigtigst bør læses: „(í) all|höll at vera". Man tør derfor betragte Treleddetheden som et Normale, og Spørgsmaalet er blot, hvilke Friheder i Verets Bygning og hvilken Rimudsmykning der kan forenes med enne Egenskab. Det maa i saa Henseende, idet vi først beagte Versets Begyndelse, bemærkes, at Vers, der begynde med ptakt, udgjøre Flertallet, skjøndt ikke i nogen overvejende rad, samt at Optakten kan modtage en betydelig Udvi-

*) I Alvísmaal har jeg af 72 enkelte Vers ikke kunnet finde et eneste toleddet, i Grougaldr af 32 kun 1 (Str. 3, V. 6: „móti menglödum"), hvis Rythmus endda stræber henimod tre Betoninger, i Grimnismál $\frac{1}{25}$, i Œgisdrekka $\frac{1}{13}$, i Vafþrúðnismál og Hávamál $\frac{1}{10}$, i Fjölsvinnsmál $\frac{1}{6}$, i Skirnisför $\frac{1}{4}$.

delse. Allerede heri ligger en Forskjel mellem de enkelte Vers og de treleddede parrede Vers, der vel ogsaa kunne forekomme med Optakt, men sjelden med nogen lang eller vægtfuld. Vers som det sidste i følgende Halvstrophe (Vafþrúðnismál, Str. 10):

ofrmælgi mikil	(For megen Snak
hygg ek at illa geti	tror jeg volder den Fortræd,
(hveim er við) káld|rifjaðan kemr	der kommer til koldbrystet
	— d. v. s. haardhjertet — Mand).

vil man vanskeligen finde blandt de parrede Vers, end mindre et Vers som: („ok verðr því hin) fölva gygr | fegin" (og hvorved den gustne Jættekvinde bliver glad, Fjölsvinnsmál, Str. 29, V. 6), hvor de fire første Ord nødvendigvis maa læses som Optakt, fordi Ordet „gygr" er for vigtigt til at kunne lades ubetonet. Heraf følger, at man undertiden kan finde det samme Ord brugt som Optakt i nogle Vers, der i andre Vers bærer og er stærkt nok til at bære den første Betoning, saaledes som Ordet „kalla" i en stor Del Stropher af Alvíssmál, f. Ex. Str. 25:

Sær heitir með mönnum	(Sø heder blandt Mennesker
en silægja með goðum	og evige Vande blandt Guder;
kalla våg | vanir	kalde den Vaner Vove,
álheim jötnar,	Aalverden Jætter,
álfar lagastaf	Alfer al Vædes Ophav,
(kalla) dvergar djúpan mar.	kalde Dverge den dyben Hav.):

at læse „(kalla) våg | vanir", hvortil man uhægtelig kunde fristes, vilde neppe være rigtigt, da det tredie Vers derved ikke blot vilde blive treleddet, hvilket jo i alt Fald er usædvanligere, men ogsaa langt svagere end det foregaaende Versepar, Noget, der er aldeles stridende mod Versemaalet, der, ogsaa hvor Vers 3 og 6 ere treleddede, kræver en Overvægt af disse Vers over de parrede, saaledes som i den ovenfor anførte Strophe af Vafþrúðnismál: „Or Ymis holdi" o. s. v.

Netop af denne Grund er der ogsaa en væsentlig Forskjel paa den indre Bygning af de enkelte Vers i Modsætning til de treleddede parrede Vers. Disse kunne rigtignok stundom bestaa af tre lige stærke Led; men dette er sjeldent, og den letteste Form, hvilken vi have betegnet med Schemaet ‚ „ ‚ ‚ hvor den stærke Betoning falder paa Rimordets første Stavelse, er endogsaa den allerhyppigste, især i det andet af de to Vers, det der gaar umiddelbart forud for det enkelte Vers. Men netop denne Form er i de enkelte Vers umulig, fordi her altid maa findes mindst to Rimstave, altsaa to lige stærke Betoninger. Det andet Schema for de parrede Toledsvers, nemlig „ ‚ „, forekommer rigtignok ikke sjelden i de enkelte Vers, nemlig naar Rimstavene ere fordelte i første og sidste Led og det mellemste Led er noget svagere betonet, som i tredie Vers af den i Alvismál idelig tilbagevendende Halvstrophe:

Segðu mér þat | Alvíss! —	(Sig mig det, Alvis!
öll of rök | fira,	Væsnernes hele Ophav
vörumk, dvergr! at vitir —	formoder jeg, Dverg, at du veed —)

hvor V. 3 kun adskiller sig fra de parrede Vers ved Udfyldingen af Mellemrummet mellem de to sidste Betoninger. Men selv, hvor Rimstavene staa saaledes, er ingenlunde altid det midterste Led svagere end de andre to, saasom i de ikke sjeldne Vers, hvor det første Ords Begyndelsesvokal rimer med Vokalen i en Præposition, der staar bagerst i Verset og, hvis styrede Ord, hvilket altsaa maa indeholde et Hovedbegreb, staar i Midten, f. Ex. *Ægis höllu i* (i Ægers Hal), *annars briostum or* (af Andenmands Bryst), *annars fletjum á* (paa Andenmands Bænke), *alla menn* | *yfir* (over alle Mennesker): Rimet kræver, at den første og sidste Betoning høres stærkt og Tanken lægger Vægt paa den midterste, saa at alle tre blive ens*). Og dernæst udgjøre

*) Det er denne den efterfølgende Præpositions Brugelighed til Rimstav, saavel som det, at den undertiden kan udgjøre det

de Vers, hvor Rimstavene staa i første og sidste, et Mindretal i Sammenligning med dem, hvor de staa i de to første Led, eller især dem, hvor Rimene falde i de to sidste Led. Endelig er det ikke sjeldent, at der findes tre Rimstave i Verset, i hvilket Tilfælde Betoningerne nødvendigvis blive lige stærke, saaledes som i det nys i Noten anførte Vers af Alvissmál; fremdeles f. Ex. „*h*nnig deya or *h*elju *h*alir" (døde stige — egtl. døe d. v. s. gaa ved Døden — fra Hel Dødmænd, Vafþrúðnismál, Str. 43, V. 8, smlgn. Str. 23, V. 3: ok *s*vâ | *s*ólar ið sama); (kalla í) *h*elju *h*jálm | *h*uliðs (om Skyen: i Hel kalde de den Skjulehjælm, Alvissmál, Str. 19, V. 6); (kalla) *s*umbl | *S*uttungs *s*ynir (om Øllet: Sumbl — égtl. Drikkelag — kalde det Suttungs Sønner, smstds. Str. 35, V. 6); *f*irrisk æ *f*orn rök *f*irar (fjernt være altid det fordum Skete fra Folks Tale, Œgisdrekka, Str. 25, V. 6, smlgn. samme Digt Str 12, V. 3, Str. 42, V. 6, Str. 48, V. 3, Str. 50, V. 6); ok *g*jalda *g*jöf við *g*jöf (og gjengjælde Gave med Gave, Hávamál, Str. 42, V. 3), smlgn. den næste Strophe

---

ene Led i et afgjort toleddet Vers, f. Ex. „helju or" (Sigurðarkvida II, Str. 1 V. 5), „vági á" (Hávamál Str. 151, V. 5), der gjør det umuligt at betragte andre Vers, der endes med en Præposition efter to Betoninger, som rent toleddede. Men dermed skal det ikke være sagt, at et Vers, hvor Præpositionen kommer saaledes bagefter sit Ord, uden at være Rimstavelse, ikke dog vil lyde noget lettere end et andet forresten ganske eensdannet Vers, hvor Præpositionen bærer Rimét, saasom i V. 2 og 3 i Str. 112 i Hávamál, der vistnok maa læses:

Mál er at þylia	(Tid er at tale
þúlarstóli at	paa Talerstolen
Urðar brunni at	ved Urdes Brønd).

Ogsaa maa det indrømmes, at Præpositionen virkelig er helt ubetonet, naar den kommer efter et Ord, der bærer den tredie Betoning i et treleddet Vers, som i Verset: „(kalla) *h*verfanda *h*vel | *h*elju í" (i Hel kalde de den — Maanen — løbende Hjul, Alvissmál, Str. 15, V. 3).

V. 6, Str. 45, V. 6, Str. 161, V. 6, Grougaldr, Str. 4, V. 6 og Str. 9, V. 6, Fjölsvinnsmál, Str. 46, V. 3, Skirnisför, Str. 23, V. 3, Str. 26, V. 3, Sigrdrifumál, Str. 3 V. 3).

Endnu betydeligere bliver Forskjellen i rythmisk Fylde mellem de parrede og de enkelte Treledsvers, ved Mellemrumsudfyldingerne i disse sidste. Idet nemlig Betoningerne i Regelen ere lige stærke og stærkere end i hine, hersker der her langt større Frihed baade til at udelade og udvide Mellemrumsudfyldingerne. Vers som det tredie i følgende Halvstrophe (Hávamál, Str. 51, V. 3):

Eldi heitari	(Hedere end Ild
brennr með illum vinum	brænder blandt falske Venner
friðr | fimm | daga;	Freden i fem Dage).

eller smstds. Str. 54, V. 6.

þeim er fyrða	(Dem blandt Folk
fegrst at lifa,	er fagrest Livet,
er vel | mart | vitu.	som vide Meget tilgavns.)

ere ingenlunde sjeldne: sammenlign Fafnismál, Str. 12, V. 3: „ok vel | mart | vitu“, Hávamál, Str. 92, V. 3: „(sá er vill) fljóðs | ást | fá“ (hvo som vil Kvindes Elskov vinde); „at vit | samt | sém“ (at vi to ere sammen, Skirnisför, Str. 7, V. 6), hvilket Vers ikke kan læses: (at vit) samt | sém, fordi der ligger særligt Eftertryk paa „vit“ — „vi To“: det er nemlig Frey, der taler og siger, at Ingen blandt Aser eller Alfer vil, at han og Gerde skulle være sammen; „at þann | hjálm | hafi“ (Fafnismál, Str. 19, V. 6, ved den Hjælm at have, nemlig Fafners Rædselshjelm; der ligger altsaa Eftertryk paa „þann“), „Surtr | sin | mötu“ (uforstaaeligt, Fjölsvinnsmál, Str. 24, V. 6), „ok vill þann | tein | taka“ (og vil tage denne Kvist, smstds. Str. 27, V. 6, smlgn. Str. 36, V. 6). Af Vers med een Pause, der naturligvis ere meget hyppiger, har man allerede i de ovenfor anførte Exempler seet saa mange, at det vilde være overflødigt at anføre flere. Hvor stærkt et Vers kan udvides, kan man f. Ex. se paa det nysanførte: „hinnig deya or helju halir“, hvor „deyja“ maa læses tonløst. Et andet paafaldende Exempel, hvor de

svære Optakter saavel til den første som til den tredie Betoning i en Hast synes at gjøre Betoningernes Antal uvist, haves i Hávamál, Str. 122, V. 6: „(ok nem) líknargaldr, meðan þú lifir“ (og lær Yndest vindende Tale, medens du lever). Et tredie kan man betragte i følgende Vers (Œgisdrekka, Str. 42, V. 6): „veista þú þá, vésall, hvé þú vegr“ (da veed du ej, Usling, hvordan du skal stride — nemlig Frey, naar han i Ragnarök savner sit Sverd, hvor den første Betoning følges af tre tonløse, men temmelig svære Stavelser og den anden af een Stavelse, hvorpaa en Tostavelsesoptakt fører til den tredie Betoning. Naar Udvidelsen er saa stærk, at der nødvendigvis maa læses fire Betoninger, vil man ved Hjælp af Rimstillingen kunne finde, at der i Virkeligheden er traadt et Versepar i Stedet for det enkelte Vers, saa at det blot er en urigtig Inddeling, der giver den paagjældende Del af Strophen Udseende af et saadant. Dette er f. Ex. Tilfældet i Lünings Udgave af Edda (Zürich, 1859) med Grimnismál, Str. 50, V. 6: „öllum einherjum ok Óðins hylli“, der maa skrives:

„öllum einherjum alle Einherjer
ok Óðins hylli“ og Odins Gunst).

Smlgn. Grímnismál, Str. 34, V. 6, Skírnisför, Str. 24, V. 6 og Str, 27, V. 3, Hávamál, Str. 125, V. 6.

Om Versets Slutning er der efter alt det Foregaaende, især hvad der er bemærket om Præpositionens Brug som Slutningsled, ikke Noget at tilføje. Vi vende os til Betragtningen af Ljóðaháttr-Strophens Bygning.

Hovedregelen for denne er, som man alt vil have indseet, at de to enkelte Vers føles som rythmisk vægtigere end hvert af de fire parrede Vers. I de fleste Tilfælde opnaas det ved Modsætningen mellem to og tre Led, men ved Treledsversenes forskjellige Bygning bliver det ogsaa muligt, at alle Vers kunne have tre Betoninger, ligesom paa den anden Side af en lignende Grund alle Vers kunne være toleddede, uden at hin Versemaalets rythmiske Grundlov

ertrædes. Grændsen er her saa fin, at man vel kan finde
templer paa, at der ikke er nogen kjendelig Forskjel
ellem Vægten af de tre Vers, uden at derfor Regelen om-
ydes: man kan kun slutte, at saadanne Vers ere mindre
odt digtede. Derimod kunde Regelen synes at tabe sit
ærd, naar man ser mangen Strophe dannet af flere Vers
ld de sex, idet enten flere Versepar følge efter hinanden,
den det enkelte Versepar kommer, eller flere enkelte Vers
lge umiddelbart efter hinanden, endelig, som nys be-
ærket, et Versepar træder i Stedet for et enkelt Vers.
en ser man de paagjældende Steder efter, vil man finde
els, at de enkelte Vers, skjøndt de forekomme udenfor
n sædvanlige Orden, dog i deres indre Bygning svare til
ersene i de regelrette Stropher, saa at Grundrythmerne
og bestandig lyde for Øret, dels at denne Omkastning af
rophens Dele i Regelen er betinget af overvejende logiske
ensyn, idet en særegen Bevægethed i Stemningen kræver
m, saa at den netop bidrager til at gjøre Indtrykket af
n regelrette Strophes Harmonie desto føleligere, naar
igtet kommer tilbage til den. Et ret iørefaldende Exempel
ler i saa Henseende Skírnisför. Efterat Skirnir har mod-
get Gerdes haanlige Afslag paa hans Beilen for Frey,
gynder han at true hende, og altsom hans Heftighed
iger, udvides Strophen derved, at snart Verseparrene,
art de enkelte Vers hobes paa hinanden. Man høre blot
trophe 30 og 31:

30. Tramar *g*neypa	(Rædsler [eller: Trolde] skulle dig
þik skolu *g*erstan dag	plage hele Dagen
*j*ötna gördum *í*;	i Jætters Gaarde;
til *h*rímþursa *h*allar	til Rimthursers Hal
þú skalt *h*verjan dag	skal du hver Dag
*k*ranga *k*ostalauss,	krave berøvet Lykkens Goder,
*k*ranga *k*ostavön;	rave savnende Lykkens Goder;
*g*rát at *g*ammi	Graad skal du i Stedet for
skaltu i *g*ögn hafa	Gammen have
ok leiða með *t*árum *t*rega.	og ledsage med Taarer din Kval.

31. Með þursi þrihöfðuðum
þú skalt æ | nara
eða verlaus vera;
þitt ged | gripi
þik morn | morni;

verðu som þistill
sá er var þrunginn
i önn | ofanverda.

Med en trehovedet Thurs
skal du altid slide Livet
eller mandløs være.
Dit Sind med Harm dig gribe,
hentæret hver Morgen (eller fra Morgen til Morgen)!
vorde du som Tidslen,
der stod forkrøblet
foroven paa Forhuset[s Tag].)

Medens Øret i den første Strophe spændes mér og mer, jo længere det varer, inden den vante Afslutning paa den anden Halvstrophe kommer, aldeles paa samme Maade som Gerdè med stigende Rædsel lytter efter, om Skirnirs Trusler dog ikke ere udtømte, synes man i den anden Strophe at føle Forbandelserne ramme Slag i Slag, idet det ene enkelte Vers følger paa det andet (V. 3—5) og netop at Versene her ere toleddede, altsaa korte, ja Pauserne i V. 4 og 5, forøger i høj Grad denne Virkning. En aldeles lignende Virkning gjøre de Stropher i Grimnismál, hvori Odin for den forfærdede Jætte opregner alle sine Navne. I Læredigtene og Tankesprogsdigtene tjener denne Frihed i Strophebygningen til at muliggjøre Fremsættelsen af længere Remser, Rækker af Spørgsmaal o. desl.

Undertiden finder man i Ljóðaháttr-Digte paa saadanne Steder, hvor Strophebygningen afviger fra den sædvanlige, Stropher, bestaaende ene af parrede toleddede Vers, saa at man, især naar Versenes Antal netop er otte, ikke kan skjelne en saadan Strophe fra en almindelig Starkaðar-Strophe. Herved sigtes ikke til saadanne Tilfælde, hvor Brudstykker af Kvad med forskjelligt Versemaal ere forenede, saaledes som Tilfældet er i Helgakviða Hjörvarðssonar eller med Sigurðarkviða II., men f. Ex. til Sigrdrífumál, Str. 1 og Str. 16 og 17, der tydelig nok ere af een Støbning med det øvrige Digt, og dog unægtelig ere to ordentlige Starkaðarlag-Stropher. Betragter man imidlertid det Hele i Sammenhæng, vil man finde, at her kun

haves et Exempel paa en meget udstrakt Anvendelse af den nys paapegede Frihed til at hobe Verseparrene paa hinanden; Strophe 1 er en Indledningsstrophe, der maaske, for at man skal føle den som saadan, med Villie er digtet i et andet Versemaal end det Følgende, og de andre to Stropher indeholde i Forbindelse med den nærmest forudgaaende en Opregning af alle de Steder, hvor Runer fandtes paaristede, en Opregning, der udgjør en eneste grammatikalsk Sætning og derfor ikke tilsteder noget mellemkommende afsluttende Treledsvers. Allermindst tør man af et saadant Phænomen, der ogsaa forekommer i Heiðreks og Gests Gaadesamtale (Hervarar-Saga og Heiðreks konungs, i Fornaldar-Sögur Norðlanda, I, især Heiðreks Svar S. 471), drage den Slutning, at Ljóðaháttr skulde være dannet af Starkaðarlag ved en Sammendragning af det andet og fjerde Versepar, eller omvendt Starkaðarlag af Ljóðaháttr ved en modsat Proces. Noget Saadant synes N. M. Petersen at antage i den nævnte Afhandling i Annaler for nordisk Oldkyndighed for 1840—1841: „Bemærkninger om Versearten og Ordningen af Stropherne i Völuspá“ idet han (S. 61) betragter det enkelte Vers i Ljóðaháttr, som egentligen to Vers, af hvilke det ene mangler en Fod, saa at Versets Grudform bliver enten

— — | — — njóta muntu (nyde Godt deraf skal du,
— ⏑ | (ef þú) nemr om du næmmer dem
(nemlig Raadene).
(Hávamál, Str. 105 V. 3 og f. Str.)

eller: — ⏑ | hverju (til hvilken
— — | — — (ertu nú) bölvi borinn? Ulykke er du nu baaren?)
(Grougaldr, Str. 1 V. 3).

Til Bestyrkelse for denne Opfattelse anfører han, at Maalfyldingen eller Optakten ogsaa er mulig inde i Verset. Men dette er, som vi have seet, ikke noget Særeget for de enkelte Vers i Ljóðaháttr; det finder ogsaa Sted i de parrede toleddede Vers i Starkaðarlag, fordi hver Betoning er et Led for sig: „hvetið mik (eða) letið mik“ o. s. v. En be-

stemt Grund for ikke at ansee Ljóðaháttr for et afkortet Starkaðarlag har man desuden deri, at de parrede Vers i hint Versemaal, ihvorvel de kunne være ganske ens med Starkaðarlag-Versene og uagtet Treledsformerne maa antages at være blevne til ved Udvidelser af Toledsformerne, dog i deres Forbindelse til Versepar have et ganske andet rythmisk Præg og en anden Betydning i Strophens Sammensætning. Er Ljóðaháttr opstaaet af Starkaðarlag, saa ere i alt Fald Sporene af denne Overgang udslettede; saaledes som de nu foreligge, ere begge Versemaal to ganske særskilte Former, lige oprindelige og af lige Oldtidsværdighed.

Anderledes er det med den tredie Art af Fornyrðalag, nemlig Málaháttr, hvilken vi nu tilsidst skulle betragte. Dette Versemaal er nemlig aabenbart opstaaet ved en hyppig eller næsten stadig Anvendelse af Friheden til at udvide Starkaðarlagverset med Hensyn til Optakt, Mellemrumsudfylding eller Slutning. Paa lignende Maade har en meget hyppig Anvendelse af Pausen og den mandlige Verseudgang, i Forbindelse med en Forlængelse af Strophen, i Thiodolfs Ynglingatal og Eyvind Skaldaspillers Háleygiatal, egentlig omdannet Starkaðarlaget til et særeget Versemaal, om hvilken Jon Olafsen med Rette siger (Om Nordens gamle Digtekunst, S. 50), at det er et stakket Fornyrðalag, som temmelig afviger fra den forrige Verseart (Starkaðarlaget)*);

*) Til Exempel læse man følgende Strophe af Ynglingatal (Ynglingasaga Cap. XVIII, Heimskringla, Schønings Udgave I, S. 22):

Hitt var fyrr,	(Det skete fordum,
(at) fold | rudu	at Jord rödnede
sverd|berendur	Sværdbærere
sinum drottni;	med deres Drot[s Blod];
(ok) lands|herr	og Landshæren
(á) lifs | vonaan	paa den Liv haabende,
dræug vápn	paa Domald bar
Domallda bar.	blodige Vaaben.
(þá er) ár|gjörn	Dengang, higende efter gode Aaringer
Jóta dölgi	Sviafolket
Svía kind	skulde Jöters Fjende
(of) sóa skylldi.	bortödsle ɔ: dræbe til Savn for dem alle).

men denne Modification har ikke faaet noget eget Navn saaledes som Málaháttr. Det rythmisk Ejendommelige ved dette Versemaal er, at, medens Versepar, Halvstropher, ja Helstropher kunne forekomme, hvor Versene ere toleddede ligesom i Starkaðarlag, ere dog treleddede Vers saa fremherskende, at de give hele Versemaalet dets Præg og navnlig lede Øret til, allevegne hvor det er muligt, at høre tre Betoninger, altsaa tidt i Vers, der, brugte i Starkaðarlag, vilde opfattes som toleddede. Det i Begyndelsen anførte Exempel vil være at læse saaledes:

Dagr er upp|kominn,	Vaki æ ok vaki,
dynja hana fjaðrar,	vina höfut,
mál er fur vil|mögum	allir hinir æsto
(at) vinna erfiði.	Aðils of | sinnar.

V. 4 og V. 6 ere afgjort toleddede, i V. 2 ere alle tre Betoninger lige vægtfulde, i de øvrige Vers findes foruden de to Hovedbetoninger en tredie svagere Betoning. Denne sidste Form er den almindeligste, og iblandt de til samme hørende Vers finder man ikke blot, som i nysanførte Strophe V. 1, 5, 7 og 8, Exempler paa den svagere Betoning i Midten, imellem de to stærke — altsaa Resultatet af en stærk Udvidelse af Mellemrumsudfyldingen — saavelsom Exempler paa den svagere Betoning efter den anden stærke — altsaa opstaaet ved en Forlængelse af Versets Slutning —, men ogsaa ikke sjeldent Exempler paa Vers af samme Art som de i Ljóðaháttr saa hyppig forekommende, hvor en enkelt Rimstav i Versets Midte viser, at her hviler Hovedbetoningen og at den foran gaaende Del af Verset er at anse for en oprindelig Optakt, der er bleven saa udvidet, at den maa bære en Betoning, udgjøre et eget Verseled. Saadanne Vers ere V. 2, 4 og 6 af følgende Strophe (Atlakviða, Str. 8):

„Hvat hyggr þú bruði benda þá er hon okr baug | sendi varinn váðum heiðingja? hygg ek, at hon vörnuð byði. Hár | fann ek heiðingja riðit i hring | rauðum, ylfskr er vegr | okkarr at riða órindi."

(Hvad tror du, Kvinden betegner, siden hun sendte os en Ring, forvaret i Hedeboens [Ulvens] Kjortel? jeg tror, hun byder os Varsomhed. Et Haar jeg fandt af Hedeboen flettet i røden Ring, ulvetruet er vor Vej, naar vi ride i dette Ærind?

Det sidste Vers er toleddet; V. 1, 3 og 7 ere hvad man kunde kalde fuldvægtige treleddede — Schemaet „ „ „ —, V. 5 har en svagere Betoning — paa „fann" — i Midten. Det er iøvrigt sjeldent, at Versene en hel Strophe igjennem ere saa betydelig udvidede som her, hvor især Pauserne ere sjeldne. I det store Flertal findes en Pause enten imellem de to første eller de to sidste Betoninger, saaledes som i V. 1—3 og 5—6 af følgende Strophe (Atlamál, Str. 91):

„Leyfð | vartu ekkja,
létu stor|ráða,
var þá van|lygi,
(er) vér um reyndum;
fórtu heim | hingat,
fylgði oss herr | manna,
alt var ítarlikt
(um) órar ferðir."

(En lovprist Enke var du,
man sagde storsindet;
det var uløjet,
som vi tilgavns prøved;
her hjem du rejste,
os fulgte en Hær af Mænd;
Alt var saare anseeligt
ved vor Rejse.)

I Vers 2, 3 og 7 vil man bemærke, at den tredie Betoning fremkommer ved Benyttelsen af den paa den anden eller tredie Stavelse af det samme Ord faldende Biaccent, som vel kan, men ikke behøver at veje Noget i metrisk Henseende. Disse Vers*) kunde altsaa ogsaa betragtes som

*) Et meget iørefaldende Exempel paa en lang Række Vers af denne Art har man i de tre Stropher af Bjarkemal

oleddede, og forekom de enkeltvis i en Række ellers afgjort toleddede Vers, maatte de betragtes som saadanne. Det er deres Gjentagelse i Række med Vers, som ere afgjort treleddede, der leder Øret til ogsaa at opfatte dem som treleddede. Men man seer da, hvor saare nær Starkaðarlag og Málaháttr grændse til hinanden, en Overensstemmelse, hvortil det ikke lidet bidrager, at Optakten, der r saa hyppig i Ljóðaháttr, i Málaháttr er endnu sjeldnere nd i Starkaðarlag, og saare sjeldent længere end paa een tavelse undtagen i de, især i Strophernes Slutning, foreommende toleddede Vers. Hvad Versets Udgang angaar, : Endelsen paa den betonede Stavelse ligeledes langt sjeldere end i Starkaðarlag.

Blandingen af tre- og toleddede Vers og hines hyppigste ygning saavelsom Strophernes hyppige Udstrækning over ler Indskrænkning under det regelrette Antal af otte Vers · Alt giver dette Versemaal en Svæven og en Uro, der lerede for den umiddelbare Fornemmelse røber, at det er ı Overgangsform. Der har aabenbart været en Trang til g en Higen hos Oldtidskjaldene efter at udvide den gamle :teliniede episke Strophe ved at sætte treleddede Vers i tedet for de oprindelige toleddede. Det stemmer godt

---

der findes i Snorros Edda (S. 83 i Egilssons Udgave af 1848):

Gramr hinn gjöf|lasti	Gavmildest Konge
gæddi hirð | sina	begavede sin Hird
Fenju for|verki	med Fenjas Gjerning,
Fáfnis mið|garði,	Fafners Bolig,
Glasis gló|barri,	Glasers Glandslöv,
Grana fagr|byrði,	Granes fagre Byrde,
Draupnis dýr|sveita,	Dröpners dyre Sved,
dúni Graf|vitnis.	Huleboens- ɔ:Ormens, Fafners - Dun.

Kun i det andet Vers falder Pausen mellem to Ord. Det Samme er Tilfældet med de første Vers i næste Strophe; de andre sex ere atter dannede paa den angivne Maade, hvilket ogsaa gjælder om alle Versene i den tredie Strophe med Undtagelse af det sidste.

hermed, at Málaháttr først forekommer netop i de to Eddadigte, der efter alle Kjendemærker og Alles Mening er yngre end de andre Heltekvad, nemlig Atlakviða og Atlamál, og fremdeles i Digte, der hører hjemme i Overgangstiden til den islandske Skjaldepoesis Glandstid, saasom Bjarkemaalet og Hákonarmál. Men Udviklingen kunde ikke standse ved denne Mellemform. Der behøvedes ikke mange Forandringer for at naa til en Strophe, bestaaende af ene treleddede Vers. Man behøvede kun først og fremmest at forkaste al Indblanding af toleddede Vers, at give Mellemrummene en større Udfylding, saaledes at een ubetonet Stavelse mellem hver betonet blev Grundregelen, og at bygge Versene saaledes, at de tre Betoninger i Regelen bleve lige vægtige, hvilket atter maatte medføre, at Hovedstaven ufravigelig fik sin Plads i den første betonede Stavelse af Verset. En saadan Strophe møder os i Virkeligheden i Krákumál, hvor Versene helt igjennem ere treleddede, men af og til dannede saaledes, at to Betoninger støde sammen, uden at det andet Mellemrum derved faar en stærkere Udfylding, medens dog paa den anden Side, naar begge Mellemrum ere udfyldte, det ene kan indeholde to ubetonede Stavelser. Man betragte f. Ex. Str. 2 (efter Aftrykket i Fornaldar sögur, I., S. 300):

Hjuggu vér með hjörvi,	(Hugged vi med Klinge;
heldr var ek úngr, þa er skifðum	helt ung var jeg, da vi skifted
austr i Eyrasundi	østerpaa i Øresundet
undurc frekum vargi;	Unden (Middagsmad) til graadig Varg;
(ok) fót|gulum fugli	og gulbenet Fugl
fengu vér, þar er súngu	flyede vi, der hvor det sang
(við) há|seymda hjálma	i højkammede Hjælme
hörd jarn, mikils verðar;	under de haarde Jern, rigelig Føde;
allr var ægir sollinn,	alt Havet svulmede,
óð Rán í valblóði.	vadede Ran i Valblod).

V. 5 og 7 ere her endnu byggede, ligesom hyppig i Málaháttr med Hensyn til Optakt og Pauser; de andre ere fuld-

egtig treleddede, og den kvindelige Udgang er eneher-
tende; ogsaa vil man bemærke, at særdeles vægtfulde Sta-
elser kunne forekomme som ubetonede — jarn, Rán: her
ar man da Noget, der kunde lignes med Spondæer. Kaster
an blot Optakterne bort og forlænger de paafølgende
[ellemrum, saa har man fuldstændig den Rythmus, som
arakteriserer det meest brugte af alle oldnordiske Verse-
aal, nemlig Dróttkvæði. Ogsaa til dettes ejendomme-
ge Udsmykning med Consonant- og hele Stavelserim
kóthending og aðalhending) inde i Versene har man Spi-
n, nemlig Bogstaverne „rð“ i hörð“ og „verðar“ og Sta-
elserne „óð“ og „blóð“ i det sidste Vers.

Videre skulle vi ikke her forfølge de oldnordiske Verse-
aals Udvikling. Vi ere allerede udenfor Fornyrðalagets
rændser. Slutningsresultatet, hvortil man maa lægge vel
ærke, er, at der er en kjendelig Stræben fra den oprin-
elige toleddede Rythmus henimod den treleddede. Vi
kulle nu til Sammenligning betragte det oldtydske Vers,
vor vi ville finde vel et Slægtskab med Starkaðarlag, men
og ved nøjere Eftersyn et ganske andet rythmisk Grund-
ag og følgelig Spiren til en anden Udvikling, end den, der
unde blive mulig paa det i Norden givne Grundlag. En
nden Sag er det, at de metriske Former i Middelalderen
ærme sig hinanden, hvorved en Indvirkning fra de tydske
aa de nordiske bliver mulig; men netop, fordi Udgangs-
unkter og Baner have været forskjellige og derfor Lig-
eden mere er udvortes end indvortes, er det vigtigt at
jende hine, skjøndt de ikke umiddelbart vedkomme os.

Fælleds for de nordisk-germaniske Folks ældste Digt-
ing er, som bekjendt, Bogstavrimet: vi finde det herskende
os Englændere, Lavtydskere og Højtydskere saavelsom
os Nordboer. Alle disse, i Oldtiden hverandre meget nær
ggende Sprog, have altsaa ikke kunnet have andet ryth-
isk Princip for deres Versedannelse end Accentuationen,
is Herredømme er Betingelsen for, at Rimstavene høres.
en Accenten er, som vi have bemærket, af dobbelt Art,

idet man i Flerstavelsesord i Almindelighed kan skjelne imellem en Hovedaccent og en Biaccent (Acutus og Gravis). Denne dobbelte Accent, der i Starkaðarlag lejlighedevis kan komme til metrisk Anvendelse, idet Biaccenten, hvor det kræves og hvor Tanken understøtter det, kan gjøre Fyldest som metrisk Betoning eller Verseled, hvilket ellers i Regelen kun Hovedaccenten er i Stand til, har, efter hvad de tydske Lærdes Undersøgelse have ledet dem til og hvad der nu er antaget som urokkelig Sandhed, havt en anden og mere indgribende Betydning i den oldtydske Poesie, idet den ikke blot stundom, men som oftest er bleven hørt som ictus metricus. Uagtet den herpaa byggede Scansion neppe altid slaar til, og man vistnok i flere Vers vil faa Ondt ved at undgaa snart at forudsætte, at Biaccenten — efter tydsk Talebrug „der Tiefton" i Modsætning til „Hochton" — ikke er bleven tagen med, snart at den er bleven lagt paa en Bøjningsendelse, hvilket strider imod Grundregelen, saa er dog det metriske System, hvorfor Biaccentens Medregning ligger til Grund, virkelig det eneste, der nogenlunde forklarer Versedannelsen i de oldhøjtydske Digtlevninger fra Alliterationsperioden*) og Sammenhængen mellem Bogstav-

*) De ere, som bekjendt, faa og smaa, nemlig den saakaldte „Hildebrandslied", et Brudstykke af et Heltekvad henhørende til Didrikssagakredsen — udgivet tilligemed en liden Bøn, kaldet „das Wessobrunner-Gebet" af Brødrene Grimm i Cassel 1812, under Titel: „Die beiden ältesten deutschen Gedichte aus dem 8ten Jahrhundert", og senere mange Gange særskilt, sidst 1858 i Göttingen af C. W. M. Grein: „Das Hildebrandslied, nach der Handschrift von Neuem herausgegeben, kritisch bearbeitet und erläutert"; fremdeles — den største Levning: „Muspilli", Brudstykke af et Digt om Dommedag, udgivet af J. A. Schmeller i München 1832 og aftrykt med dansk Oversættelse og Ordforklaring af N. M. Petersen i hans Anmeldelse i „Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed", 3die Bind, 1ste Hefte, S. 167 o. f.; endelig, foruden den ovennævnte Bøn, nogle andre Smaastykker, nemlig nogle Trylleformularer og en

rimversene og de ældste Vers med Enderim, der ligeledes høre hjemme i den oldhøjtydske Sprogperiode, nemlig Versene i Otfrids „Evangelienharmonie“ fra det 9de Aarhundrede*), foruden nogle mindre Stykker, deriblandt Ludvigskvadet fra samme Aarhundredes Slutning**). Derimod passer dette System ikke paa de oldlavtydske Vers — i det religiøse Alliterationsdigt „Heliand“***), der antages lidt ældre end Otfrids. Versene i dette Digt staa nemlig Fornyrðalagets betydelig nærmere end de oldhøjtydske, saa at man kan iagttage en jævn Overgang fra Nord til Syd.

Vi skulle først betragte det oldhøjtydske Vers, idet vi forud bemærke, at Tydskerne ved Ordet Vers, for Alliterationsperiodens Vedkommende, oftest forstaa de to ved samme Bogstavrim forbundne rythmiske Rækker — altsaa hvad der svarer til Fornyrðalagets Versepar —, hvorfor de ogsaa skrive et saadant Versepar i een Linie. Et saadant Vers tildele de nu, idet de tage den saakaldte „Tiefton“ med i Beregningen, 8 metriske Betoninger eller „Hebungen“, nemlig i Regelen to Hovedbetoninger og 2 Bibetoninger†) i hvert Halvvers, saasom („Hildebrandslied“ V. 21—22, hos

---

saakaldet „Reisesegen“, der snarere efter Indholdet synes at burde kaldes „Jagdsegen“ — udgivet af Th. G. v. Karajan i Wien i Sitzungsberichten der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Klasse, B. XXV, H. III, 1857. Dec. S. 308 o. f.

*) Senest udgiven af Joh. Kelle, Regensburg 1856.

**) Se Hoffmann v. Fallerslebens Elnonensia ved Willems.

***) Senest udgivet med Oversættelse af J. R. Köne, Münster 1855.

†) At der maa tildeles de metriske Betoninger en saadan forskjellig Værdi, synes at følge af det Betoningssystem, hvorfra man gaar ud; men i Almindelighed lægges der ikke megen Vægt derpaa; fremhævet har jeg kun fundet denne Forskjel hos Schneider: Systematische und geschichtliche Darstellung der Deutschen Verskunst. Tübingen 1861, S. 46.

Grein; Skjellet mellem Halvversene er betegnet med en Dobbeltstreg):

(Her fur)*læt* | in *lan*|te ‖ *lut*|tila sit|ten
prut | in | *bu*|re ‖ *barn* | un|wah|san. *)

Naar Versene ere saa korte, træder Ligheden med Fornyrðalaget især frem, nemlig de to Hovedbetoninger i hvert Halvvers. Toleddetheden er altsaa Grundform, her ligesom hist, og ved et saadant Exempel synes Bibetoningen at være overflødig, om ikke umulig, da de Stavelser, hvorpaa den falder, dog, siden de staa næsten imellem lutter stærkere betonede, maa lyde ubetonede, medmindre man vil gjøre en hæslig og forstyrrende Pause mellem hver Stavelse. Men sjeldent ere Versene saa korte og utvivlsomme, som de nys anførte. For det Meste ere de mer eller mindre udvidede, og det paa en saadan Maade, at man ikke altid kan hjælpe sig med at antage lange Optakter. Eller Steder, hvor efter Grundschemaet en Bibetoning skulde falde, modtage en Hovedbetoning, saa at man der uundgaaelig maa tillægge Verset en „Hebung“, uagtet det da faar tre eller endog fire. Disse Vanskeligheder ophæves, naar man antager, at Halvversets oprindelige to Led virkelig atter dele sig hvert i to og at disse fire Led kunne gjøre sig gjældende som Hovedled alle fire. Man betragte følgende Række Vers af Hildebrandslied (V. 47 o. f. hos Grein):

*H*iltibraht gimahalta, ‖ *H*eribrantes su|no:
*W*elaga nu, | *w*altant got! ‖ *w*e|*w*urt | skih|it!
(ih wallôta) *s*umaro enti win|tro ‖ *s*eh|stic ur lan|te
dar man mih êo | skerita ‖ in folc | skeo|tan|terô,
so man mir at burc | ænigeru ‖ banun ni gifa|sta. **)

*) Han lod i Landet liden (ung? eller ulykkelig?) sidde, Brud i Bure, Barn end ej voxent.

**) Efter Greins Oversættelse og Forklaring: „Hildebrand mælede, Heribrands Søn: Ve nu, almægtige Gud! En Vanskjæbne

Prøver man paa at læse dem, saaledes som de oldnordiske, med to eller dog tre Betoninger i hvert Halvvers, vil man forgjæves faa nogen Rythmus ud. Det vil gaa lettest med det første Vers, fordi Betoningerne alle ere saa saare svage, altsaa:

'Hiltibráht gimahalta, Heribrantes suno;

dog vilde det blive et temmelig langtrukket Toleds-Versepar. I første Halvvers af det andet Vers vil man umulig kunne blive de fire Betoninger kvit, ej engang Betoningen paa „nu“; thi herpaa hviler et særeget Eftertryk, da Hildebrand, der forgjæves har opfordret sin Søn, som ikke kjender ham og tror ham død for længe siden, til at anerkjende ham for Fader og opgive at stride med ham, i de anførte og følgende Vers udbryder i Klage over, at den unaturlige Kamp nu er uundgaaelig og maa ende med et Drab. Men skal der da komme Harmoni mellem første og andet Halvvers, maa man i det sidstnævnte høre de to Biaccenter med som metriske Betoninger, om end svagere. I det tredie Vers kunde det synes umuligt, at et saa vægtigt Ord som „wallôta“ skulde høre til Optakten, og andre Udgivere have derfor antaget, at Ordene „ur lante“ vare indskudte og at Rimet bestod i Bogstavet „w“, hvorimod Grein gjør gjældende, at „ur lante“ ikke kan undværes for Meningens Skyld og at „s“ ogsaa kan danne Rim; i ethvert Tilfælde kunde dette Vers vel læses med to Betoninger i hvert Halvvers; men det kan ogsaa læses med fire, og derved kommer det i Harmoni med de andre. I de to næste Vers ere de første Halvvers eens byggede; her maatte man, for at faa to Betoninger ud, antage en uforholdsmæssig lang Optakt og Slutning, især Ordet „ænigeru“, hvor altsaa den tredie Stavelse skulde læses ganske tonløs. De fire Betoninger gjøre derimod Versene læselige og bringe dem i

---

sker! Jeg vandred i tredsindstyve Somre og Vintre udenlands. Der regnede man mig altid blandt de Skydendes Flok, dog har man aldrig ved nogen Borg faaet Ram til at give mig Bane“

Harmoni med de andre. I det andet Halvvers af hvert af disse Vers maatte man for at faa to Betoninger ud, antage i det første et uforholdsmæssig langt Slutningsfølge, i det andet en ligesaa tung Mellemrumsudfylding; thi „ni" er for vægtfuldt til uden Vold at kunne lades ubetonet. Lignende, om end ikke saa iørefaldende Hindringer, ville stille sig i Vejen for at læse alle disse Halvvers som treleddede. Aldeles tydelige ere de fire Betoninger i følgende to Halvvers af Muspilli:

(Denne) vérit ér ze dêru máhalsteti ‖ dêru dár gimárkot íst,*)

medens der i samme Digt forkomme mange lige saa korte som de allerførst anførte af Hildebrandslied. Man kommer da vel, saa kunstigt det end lader, til at lade Fireledssystemet gjælde, hvilket er antaget af de største tydske Lærde, fra J. Grimm — i Indledningen til hans i Forening med Schmeller udgivne: „Lateinische Gedichte des X und XI Jahrhunderts" (Göttingen 1838) — og Lachmann, — især i hans meget vigtige Afhandling: „Ueber althochdeutsche Betonung und Verskunst" (i Abhandl. der Berliner Akad. hist.-philol. Kl. 1832), til K. Simrock og alle yngre Forfattere, deriblandt især Oscar Schade i en Afhandling betitlet: „Die Grundzüge der altdeutschen Metrik" i den Weimarske „Jahrbuch für Deutsche Sprache und Literatur" I, 1854, og Max Rieger i hans Indledning til W. v. Rönnies' Udgave af Kudrun (Leipz. 1853).

En Hovedindvending kunde man imidlertid støtte derpaa, at Levningerne fra den oldhøjtydske Alliterationsperiode ere saa faa og især, at de ere komne til os i en saa forkvaklet Tilstand, at enhver ny Udgiver — f. Ex. af Hildebrandslied — har faaet nye Læsemaader og nye Versinddelinger ud, saa at Hver altsaa scanderer Versene paa sin Maade. Det er da vigtigt, at der i de oldhøjtydske Vers med Enderim, navnlig Otfrids, foreligger en meget

*) Da fører han til Domsstedet, det som er indgrændset der.

væsentlig Bestyrkelse for ej at sige Stadfæstelse af den nys udviklede Hypothese. Dette Vers tror man alt ved første Øjekast at kunne skjønne er opstaaet af Alliterationsverset derved, at to Halvvers ere forbundne ved Enderim, og det umiddelbare Skjøn vinder en fast Grund, naar man betragter Otfrids-Versenes Rythmus og Rim nærmere.

Der findes Vers, der ligesaa let som noget af de gamle Alliterationsvers synes at kunne læses som toleddede, f. Ex.

daz uuir *a*na *e*nti ‖ uuerden *e*lilenti
(at vi vorde grændseløs elendige),

naar man nemlig læser „das uuir“ og „uuerden“ som Optakter. Desto mere stemme de mere udvidede Vers overens; eller hvad væsentlig Forskjel er der mellem Vers som følgende i Muspilli:

(denne) *h*evit sih mit imo ‖ *h*erio meista
(da hæver sig med ham den største blandt Hære)

og følgende af Otfrid:

(zi) in quam boto *s*conó ‖ engil *s*cinenti
(til ham kom et Sendebud skjønt, en skinnende Engel),

i hvilket Vers Enderimet mangler. Og dernæst har Enderimet endnu ikke fortrængt Bogstavrimet. Tvertimod er dette endnu meget hyppigt hos Otfrid og, skjønt det stundom kun findes i hvert Halvvers, eller som det sædvanlig kaldes „Kurzzeile“, særskilt, og stundom gaar over fra det ene Helvers, eller „Langzeile“, i det andet, er det dog allerhyppigst et Bindemiddel, der i Forening med Enderimet knytter de to Halvvers sammen*): tager man Enderimet bort — og stundom mangler det virkelig —, da har man et Alliterationsvers ganske af samme Art som de gamle. Men blandt Otfrids Vers er Antallet af dem, der aldeles

---

*) Bogstavrimets Forekomst og metriske Betydning i Otfrids-Versene er fortræffelig oplyst af K. Simrock i en indholdsrig Afhandling: „Ueber die Nibelungenstrophe und ihren Ursprung“, Bonn 1858.

ikke kunne **læses anderledes end med fire Betoninger, forholdsviis endnu langt større end blandt Alliterationsversene. Det er aabenbart, at man maa læse:**

Giloko mir daz *m*inaz *m*uat || (so) *m*uater kindeline duat!
(Lok mig mit Sind, ligesom Moderen gjør ved sit lille Barn.)

ál gizungáli, thas ist, || (thu) druhtin *e*in es alles bist
(hvert Himmellegem, som er til, ved Herren ene er det alt),

fordi enhver anden Fremsigelse vilde blive forstyrrende, idet Betoningerne overalt ere adskilte ved mellemkommende ubetonede Stavelser. Man maa da slutte, at alle andre Vers, hvor Fireleddetheden ikke træder saa klart frem, dog ogsaa have fire Led og, naar de kunne, da ogsaa skulle forstaaes saaledes; thi der er intet Spor til nogen ved Indholdet betinget Vexel af Versearter, og Otfrid har, skjøndt han i sin latinske Indledning giver Vink om den rigtige Fremsigelse af sine Vers, aldeles ikke antydet noget Saadant. Men dermed er den samme Regel given for de ældste Alliterationsvers.

Man kan imidlertid ved Hjælp af Otfrids Enderim komme Tingen endnu nærmere. Den allerhyppigste Verseudgang er et Tostavelsesord, der har Hovedaccenten paa den næstsidste Stavelse. Saadanne Vers synes i Hast treleddede; thi foran Slutningsordets Hovedaccent gaa to andre Betoninger, den fjerde Versebetoning skal frembringes ved Slutningsordets Biaccent. Spørgsmaalet er, om denne virkelig gjør Tjeneste som metrisk Betoning. Dersom dette ikke var Tilfældet, er det aabenbart, at Enderimet maatte ligge væsentlig i den næstsidste Stavelse, med andre Ord, at det maatte være et almindeligt kvindeligt Rim. Saadanne synes ogsaa tidt nok at forekomme, f. Ex.

„uuir *e*gun kuning *e*inan || *a*nderen nih*e*inan"
(Vi eje een Konge og ingen anden)

„nist *b*urg das sih gi*b*erge || thin stantit ufan *b*erge"
(det er ej en Borg, som skjuler sig, den staar paa et Bjerg)

eller det ovenfor anførte Vers: „daz uuir“ o. s. v., der naturligvis skal læses:

daz uuir ana en|ti || uuerden elilen|ti.

Er der i Virkeligheden nogen Betoning paa den sidste Stavelse i disse Vers, altsaa en Pause inde i det sidste Ord? Hvorfor heller ikke antage, at saadanne Vers ere treleddede? Der var jo i sig selv ikke Noget til Hinder for, at tre- eller fireleddede Vers skiftede i det samme fortællende eller belærende Digt. Nej; men man støder hyppig paa Vers, der ende paa saadanne Tostavelsesord, uden at den Stavelse, der bærer Hovedaccenten, hører med til Rimet, og hvor dog heller ej Rimet er helt opgivet, idet den sidste Stavelse i hvert Vers rimer. For at dette Rim skulde blive hørligt, maatte nødvendigvis Stavelsen have en vis følelig Vægt ved Siden af den foregaaende, d. v. s. den maatte have en Accent, stærk nok til at bære en metrisk Betoning, f. Ex.

(hiar) hugi mines uuor|*tes* || (thaz) thu iz harto hal|*tes*
(kom her ihu mit Ord, at du holder det fast);

Endnu klarere bliver den sidste Stavelses Betoning, naar den rimer med Slutningsstavelsen af et Trestavelsesord, hvis anden Stavelse er tonløs, altsaa Mellemrummet mellem Hoved- og Biaccent udfyldt, f. Ex.

unser alt|fordor*on* || (thie) betôtun hiar in berg*on*
(vore Forfædre, de bade her i Bjergene);

og især hvor den rimer med et Enstavelsesord, paa hvilket der endog ligger Eftertryk, f. Ex.

selbo scouuut ir | th*az* || (bi) thiu ist iz so scon*az*
(selv skue I dette, fordi er det saa skjønt).

Men kan „der Tiefton“ have denne Betydning i Versets Slutning, maa den ogsaa kunne have den andetsteds i Verset, hvor det kræves, og har den samme i Versene med Enderim, maa den ogsaa have den i Alliterationsversene. Forskjellen mellem hine og disse er kun, at Fireleddetheden i

de rimede Vers er traadt tydeligere frem, idet Mellemrummene hyppigere udfyldes og Pauserne — med Undtagelse af den mellem de to sidste Betoninger — følgelig ere sjeldnere.

Med Hensyn til Bygningen af de oldhøjtydske Vers, især Mellemrummenes Udfylding, giver iøvrigt Lachmann i den ovenfor nævnte Afhandling: „Ueber althochdeutsche Betonung und Verskunst" følgende to Hovedregler: 1) at hvor to Betoninger støde sammen, maa den Stavelse, hvorpaa den første falder, være lang, og 2) at, medens Optakterne kunne bestaa af flere Stavelser, kunne Mellemrummene ikke bestaa af flere end een Stavelse. Den første Regel beror paa Forudsætningen om en særegen kvantiterende Egenskab ved Sproget. Hvad Grund der ellers kan være til denne Forudsætning, kan her være ligemeget; for Versebygningens Skyld behøves den ikke; thi det følger af sig selv, at, naar en betonet Stavelse følges umiddelbart af en anden betonet Stavelse, da kan dette Forhold ikke blive hørligt, med mindre hin holdes noget længere; men i saa Fald er det Pausen, der skaber Længden, ikke Længden, der betinger Pausen. Den anden Regel er vigtigere for os. Den gaar nemlig ud paa en væsentlig Forskjel mellem de tydske og nordiske Vers, hvor vel Mellemrumsudfyldingen med een Stavelse var fremherskende i Starkaðarlag og i de treleddede Vers, men ingenlunde Regel. Om den endnu kan opstilles som Regel for de tydske Alliterationsvers, turde maaske være tvivlsomt; man vil i det Mindste møde mangt Vers, hvor den maa anerkjendes for at være overtraadt. Men i Otfrids Vers gjælder den utvivlsomt; det er netop med Hensyn hertil, at Digteren i sin latinske Fortale giver Anvisning til under Fremsigelsen at sammensløjfe eller udelade Vokaler, hvad han kalder Synaloephe, og i nogle Haandskrifter findes endog den Vokal, der i slige Tilfælde skal udelades, angiven ved en Prik under Linien*).

*) Ifølge Schneiders ovenfor citerede Skrift, S. 78.

Fra Otfrids Vers gik Regelen over i den middelalderlige Digtning, og man kan sige, at den har været herskende i al tydsk Digtning, med Undtagelse af Knittelverspoesien, lige indtil Efterligningen af Hexametret og andre antike Former bragte Dactyler og Anapæster til Ære. I Norden derimod have Udfyldinger bestaaende af flere Stavelser altid været tilladte, og i Kæmpevisedigtningen maa endogsaa for Danmarks og Sverigs Vedkommende Tostavelsesudfyldingen ansees for rythmisk bestemmende.

Lachmann bemærker strax i Anledning af de sidste to Regler, at de ikke komme til Anvendelse paa de oldlavtydske, oldengelse (eller saakaldet angelsaxiske) og oldnordiske Vers. Han anerkjender altsaa en Forskjel af Vigtighed for Versenes Bygning. Han var endnu ikke besat af den nytydske Germaniseringsfanatisme. Han kunde endnu se, at der ikke blot var, men ogsaa havde været Noget i Verden, som ikke var tydsk. Men, ligesom Tydskerne nu, i det Mindste i Tanken, ville tilegne sig Alt, hvad der staar i mindste Slægtskabsforhold til det Tydske, og følgelig udenvidere betragte den nordiske Oldtid som deres egen, saaledes har man ogsaa gjort Forsøg paa at identificere ikke blot de oldlavtydske og oldengelske, men ogsaa de oldnordiske Vers med de oldhøjtydske, idet man anvender det for de sidstnævnte fundne System. paa hine. Iblandt Andre har nylig Simrock gjort denne Paastand gjældende i sin nys nævnte Afhandling: „Ueber die Nibelungenstrophe und ihren Ursprung“, især S. 45, hvor han siger: „Die alliterirte Langzeile war bekanntlich allen deutschen (sic!) Völkern gemein, auch denen, welche ausserhalb unserer heutigen Grenzen (!, have disse maaske strakt sig videre fordum? eller sigtes der til Fremtiden?) wohnten, wie die Nordmänner, oder sie verliessen, wie die Angelsachsen“ (de stamme altsaa fra et tydsk Land!), samt anfører blandt tydske og oldengelske Exempler et Eddavers, hvilket han vil have betonet saaledes:

Sól | varp | sun|nan || sin|ni | má|na*).

Siden Paastanden kommer fra en Mand som Simrock, der ellers staar højt blandt sit Lands Lærde, og siden de islandske Vers kunne presses ind i det oldtydske System, fortjener den at gjendrives, Noget der imidlertid ikke er saa vanskeligt.

Vi ville endda ikke dvæle ved den Besynderlighed, at et Folk skulde have bygget sine Vers efter et System, der — ikke undtagelsesvis —, men ideligen nødte dem til at gjøre en Pause mellem hver Stavelse og saa at sige støde Stavelserne ud. Vi ville ej heller opholde os ved den Forlegenhed, hvori Tydskeren vil komme med saadanne Vers, der ende med den betonede Stavelse og hvor han altsaa maa stille Hoved- og Biaccent i omvendt Orden, f. Ex.

Skríðist þat skip.

Thi baade paa denne Anomalie og paa hin Tvang findes, som vi have seet, Exempler i de oldhøjtydske Vers, naar de læses efter Fireledssystemet, hvorvel Exemplerne her ere faa, medens de i Norden vilde blive saare mange. Men hvad vil han gjøre med de mange Vers, hvor de nødvendige fire Staveleer ikke vilde komme ud, uden at der ogsaa tillægges Optakten (Maalfyldingen) en Betoning? Vil han betone

er bárðisk bolr (siden Kroppen stred
var á brót höfud skjøndt Hovedet var borte)?

eller:

at nám orðnir (til Lig vordne);

hvor „n" er Hovedstaven? Ja, dette er hans Mening. Som Exempel paa et Vers, hvor een Betoning er falden bort,

*) Dette og det følgende Versepar (Völuspá Str. 5) lyde i Sammenhæng:

Sól varp sunnan	(Sol slog fra Sønden,
sinni mána	Maanens Ledsager,
hendi inni hægri	sin höjre Haand
um himinjódyr	om Himmelheste).

hvilket han indrømmer kan finde Sted i de oldlavtydske og oldnordiske Vers, anfører han det sidste Vers af følgende Halvstrophe (Völuspá, Strophe 62):

„Sal sér hon standa (Sal ser, hun stande,
solu fegra, fagrere end Solen,
gulli þakðan, guldtækket,
á Gimli.“ *) i Gimle.),

hvilket han betoner: á Gimli. Altsaa skal Optakten betones. Men dette er absolut stridende imod ikke blot Nutidens Udtale af det Islandske, men ogsaa mod Snorres Regel og den almindelige oldnordiske Versebygning. Hvor Optakten ikke er bleven saa udvidet, at den er bleven til et eget Verseled, der er den afgjort tonløs, især i Starkaðarlag; og, hvad mere er, efter det oldhøjtydske System er det Samme Tilfældet, saa at Simrock gjør sig skyldig i en grov Selvmodsigelse, naar han, ved at overføre Systemet paa de oldnordiske Vers, forudsætter, at Optakten kan betones.

Fremdeles, hvad vil han gjøre ved Vers paa fire Stavelser, der indeholde to Ord, hvoraf det ene er et Enstavelses-, det andet et Trestavelsesord, som altsaa ikke kan have flere end to Accenter. Vil han læse:

þótt óskabyrr,

altsaa tillægge ikke blot Optakten en Betoning, men et Trestavelsesord to Hovedbetoninger og een Bibetoning? Dog, her kunde han, da Ordet er sammensat, sige, at det egentlig er at anse for to Ord. Men hvorledes vil han da forstaa Vers som: „ok únandi“? Vil han læse:

*) Verset er virkelig anomalt, maaske enestaaende; thi det har kun een Betoning. Men det gjør netop ved denne pludselige Afbrydelse af Rythmen, en overraskende og skjøn Virkning. Det er, som om Sangersken, overvældet af Tanken om det Højeste og Herligste, blev taus et Øjeblik, som om hun vilde give Tilhørerne ret Tid til at besinde sig paa det Ophøjede.

ok unandi,

altsaa betone baade Optakten og Bøjningsendelsen og give et usammensat Ord to Hovedaccenter? Eller er det ogsaa et defect Vers?

Allerurimeligst bliver Førsøget ved saadanne Vers, der bestaa af tre eller endog to Stavelser. Mindre end en Stavelse kan dog en metrisk Betoning, en „Hebung“, ikke nøjes med. I et Vers som det andet i følgende Par:

Hvat vissir þú, (Hvem veed du,
(at) þeir | sé, — at de ere, —)

maatte man betone Optakten og endda antage et Led for lidet. Herpaa vil, som vi have seet, Simrock gaa ind. Men hvad vil han da gjøre ved: „Deyr fé“? eller „Hót þín“? Her maa han da antage en Forkortelse af to Betoninger. Men hvor bliver Regelen af, naar den maa lide saa store og saa talrige Undtagelser? En Rythmus, der lejlighedsvis kan miste sin halve Længde, synes nær ved ej at være nogen Rythmus.

Disse Indvendinger ville for en stor Del ogsaa kunne gjøres gjældende mod Anvendelsen af Fireledssystemet paa de oldlavtydske Vers. Men paa den anden Side findes her dog Særegenheder, der ikke lade sig forklare af det oldnordiske Toledssystem alene, men som blive forstaaelige og ikke skade den rythmiske Harmoni, naar man antager, at Fireleddetheden dog er skjult tilstede og lejlighedsvis kan gjøre sig gjældende som underordnet metrisk Moment. Dette Versemaal er altsaa en Mellemform og maa som saadan berøres med et Par Ord, da derved de nordiske og højtydske Systemers Ejendommeligheder ville blive end mere anskuelige.

Versene i det betydelige Digt „Heliand“, der efter den sidste Udgivers, Dr. Köne's, Mening hører hjemme i Westfalen, — ved Vers forstaaes her paany, i Overensstemmelse med nys nævnte Udgave, det Halve af en ved Bogstavrim forbunden rythmisk Række —, disse Vers kunne, ligesom

Fornyrðalagets Vers, for det Meste scanderes efter Fireledssystemet. Men ogsaa kun for det Meste. Selv Vers som: „Manega waron“, „lera cristes“, „enan scoldun“, som idelig forekomme, kunne læses paa den angivne Maade, saa ilde det lyder. Men der forekommer mange Vers, som ikke paa nogen Maade kunne faa de fire „Hebungen“; f. Ex. „an buok scriban“, hvor „an“ er Optakt og altsaa ikke kan betones, „helagna gut“, hvor „helagna“ kun er i Stand til at bære to Betoninger, „fol unsconi“, hvor ligeledes det sidste Ord kun kan bære to Betoninger, „fisk gifahan“, hvor det Samme er Tilfældet, ligesom overhovedet Forstavelsen „gi“ aldrig kan blive betonet, og især Vers, der ikke indeholde fire Stavelser, f. Ex. „word godes“, „self ik wet“, „sehs nathon“. Paa den anden Side kan det ikke negtes, at mange Vers ikke kunne læses med to Betoninger alene, medens de dog efter det højtydske Accentuationssystem maatte faa mange flere end fire Betoninger, f. Ex.

(bi) thiu ni thurbun gi umbi iuwa giwadi sorgon
(ne) grornot gi umbi iuwa gigerwi te suitho

og endelig mange andre snarest synes at have tre Betoninger, saasom „helag himilisc word“, „so manag wislik word“, „wundarlicas filo“ (meget forunderligt) „sia warun gode lieba“ (de vare Gud kjære), „gimahlean mið is muðu“ (tale med sin Mund) o. s. v. Skjøndt man ogsaa, om end med Møje, kan faa en Del af disse Treledsvers til at passe i Fireledssystemet, vil det være ganske umuligt med de korte Vers („word godes“, „an buok scriban“ o. s. v.), og man maa da gribe til den mislige Udvej at forudsætte Brud paa Regelen.

Anderledes overensstemmende viser sig Versificationen i dette Digt, naar man forstaar den paa følgende Maade. Toleddetheden er ikke blot, saaledes som i de højtydske Vers, Grundformen, der vel stundom kan vise sig i sin Renhed, men i Almindelighed ganske dækkes af den af dens Skjød udsprungne Fireleddethed: den er i Heliands-

Versene endnu herskende Form, der dels idelig gjør sig gjældende alene — saaledes at Vers bestandig forekomme, der maa betones med to Accenter og ikke kunne faa flere, dels endnu høres som det rythmisk Dominerende, ogsaa hvor Versene ere saaledes udvidede, at en svagere eller to svagere Betoninger lyde med. Saalænge det bliver ved een svagere Betoning, er Forskjellen ikke stor fra de udvidede Starkaðarlagvers, der enkelte Gange forekomme og i alt Fald i Málaháttr ere udviklede til et eget Versemaal. Men, naar den fjerde Betoning kommer til og især, naar denne frembringes af Biaccenten i et Tostavelsesord, bliver Ligheden med de højtydske Vers paafaldende, fra hvilke de dog altid skille sig derved, at to Betoninger altid klinge igjennem som herskende. Digtets Begyndelsesvers ville i Henhold hertil være at læse paa følgende Maade (Kônes Udgave, V. 1—):

Manega waron:	(Mange vare de,
the sia iro mod gespon;	hvem deres Sind drev,
that sia bigunnun	saa de begyndte
word | godes	Guds Ord
reckean, that giruni	at forkynde, hin Hemmelighed,
(that thie) rikeo crist	som den mægtige Christ
(undar) man|cunnea	blandt Mandkjøn
maritha gifrumida	— hin Herlighed — fuldbyrdede
(mið) wordun endi mið wercun.	med Ord og med Gjerninger.
That wolda tho | wisara filo	Det vilde da saare vise
liudo barno lobon	Folks Børn prise, —
lera cristes	Christi Lære,
helag word godes	Guds hellige Ord, —
endi mið iro handon scriban	og med deres Hænder skrive

15. *b*erethlico an *b*uok — prægtigt i en Bog,
(hvo sia) scoldin is gi*b*od|scip — hvordan de skulde hans Bud
*f*rum|mian | *f*iriho barn. — fuldbyrde, Menneskenes Børn).

Man vil i disse Vers, al deres Ulighed uagtet, dog stadigen høre de to Hovedbetoninger igjennem. V. 2 er udvidet derved, at en længere Optakt er kommen foran den første Hovedbetoning, der falder sammen med Rimstaven. Den samme Bygning har V. 14. Fandtes der ikke andre Arter fireleddede Vers, kunde man gjerne betragte disse paa samme Maade som hine treleddede Vers, frembragte ved Optaktens Udvidelse, af hvilke der findes saa mange i Ljóðaháttr; men, siden Fireleddetheden ellers gjør sig utvivlsomt gjældende, maa man ogsaa her snarest forudsætte to svagere Betoninger som forberedende de følgende to stærke. V. 3 og 5 og 9 kunne synes at have en svagere Betoning imellem de to stærke; men en rigtig Fremsigelse vil gaa over de paagjældende Ord („sia", „that" og „endi") uden at lægge nogensomhelst Vægt paa dem, og de maa derfor helst lades ubetonede. Tvivlsom, ialt Fald meget svag er ogsaa den midterste Betoning i V. 15. Derimod kan den ikke miskjendes i V. 11 og 13. V. 6 og 7 frembyde Exempler paa Vers, hvor en Tostavelsesoptakt leder til et rent toleddet Vers, det sidste med Pause mellem Betoningerne, ligesom i det optaktløse V. 4. V. 8 er et regelret Exempel paa Fireleddetheden, saaledes som den forekommer, naar hver af Hovedbetoningerne følges af en Bibetoning, og hvert Mellemrum er udfyldt med een Stavelse; man kan sammenligne det aldeles analoge: „Hiltibraht gimahalta". I V. 10, der er udvidet paa samme Maade, findes en Pause mellem den første svage og anden stærke Betoning, i V. 17 to Pauser, nemlig i de to forreste Mellemrum; man kunde derfor mene, at Betoningen paa den anden Stavelse af Ordet „frummian" var urigtig; men „barn" er for vægtigt og for langt fra den foregaaende betonede Stavelse til at lades ubetonet, medens paa den anden Side

„firiho" maa have Hovedbetoningen. Man vil altsaa faa et tungt Treledsvers ud, med mindre man benytter den netop her iørefaldende Biaccent paa Versets første Ord til en metrisk Bibetoning, hvorved den harmoniske Rythmus kommer tilveje. Denne Scansion ligger saa meget nærmere, som Fireleddetheden er utvivlsom i det næst foregaaende Vers, der frembyder Exempel paa et Fireledsvers med en Tostavelsesoptakt.

Alle Variationer ere ingenlunde udtømte hermed; men man vil, ved at anvende det her Fremsatte paa Digtets Vers i Almindelighed, finde dem fattelige og rigtige. Hvor der tilsyneladende findes tre Betoninger, vil enten den ene vise sig at være svag eller endog slet ikke tilstede — f. Ex. „gimahlean mið is muðu", hvor „mið" slet ikke skal betones, „wundarlicas filo", hvor Stavelsen „li" kun er svagt betonet, — eller den første vil erkjendes for Optakt, f. Ex. „(sia waru) gode lieba" — eller i et af de betonede Ord vil — paa Højtydsk — Biaccenten klinge med — f. Ex. „he|lag himilisc word", saa at der kommer et Fireledsvers frem. Og, hvor Versene endog blive meget stærkt forlængede, vil man dog altid fremfor de mere selvstændigt fremtrædende to Bibetoninger høre de to Hovedbetoninger, som bestemmende, f. E. i de ovenfor anførte to lange Vers, der tilligemed de nærmest følgende Vers (V. 3369—81) maa læses saaledes:

(bi thiu ni) thurbun gi umbi iuwa giwadi sorgon	(Defor tør I ikke ved at sørge for Eders Klæder
(ne) *g*rornot gi umbi iuwa gi*g*erwi te suitho	og klynker ej for Eders Paaklædning for meget!
*g*od | wilit is alles radan	Gud vil styre det Altsammen.
*h*el|pan fan *h*imiles wange,	hjælpe fra Himmelvangen,
(ef gi) willeat after is *h*uldi thionon	hvis I ville tjene ham efter hans Villie.
*g*erot gi simla erist thes *g*odes rikies,	Begjærer altid først Guds Rige,

nd) than | duot after them is guodun wercon!	og gjører dernæst efter hine hans gode Gjerninger.
ιο|mot gi rehtaro thingo!	Tragter efter hvad Ret er!
an wil iu thie rikeo drohtin	Da vil* Eder den rige Drot
›bon mið allaro guodo gihuilicon.	begave med alt hvilketsomhelst Godt,
gi im thus fulgangan welleat,	hvis I saaledes ville gaa ham tilhaande,
ic iu te waron hier	som jeg Eder her med sande
ordon seggiu.	Ord siger).

t Toleds- og Fireledssystemet i Forening kunne tjene til forklare et Versemaal, røber, at de ikke ere hinanden ›solut modsatte. Men heraf følger ikke, at det ene kan ıvendes paa Vers, der ere byggede efter det andet, og det rskjellige metriske Anlæg, der ligger til Grund for dem, ›mmer ogsaa paa det Klareste tilsyne i den følgende Udkling, idet det oldtydske Vers i Otfrids-Verset er gaaet rer til et fireleddet Vers, medens Starkaðarlagets Vers ennem Málaháttr gaar over til Dróttkvæðis treleddede ers, af hvilke først senere med den bevidste Kunsts Vilaarlighed dannes et nyt toleddet (Tolag*) og fireleddet

*) At Tolag, skjøndt rythmisk stemmende med Starkaðarlag eller Málaháttr, dog i Udviklingen følger efter Dróttkvæði, kan man slutte deraf, at det har Udsmykningen med Linierim tilfælleds med dette; thi, siden det er ulige vanskeligere at faa to Stavelser i samme Linie til at rime, naar Linien kun bestaar af to Led, end naar den bestaar af tre, maa det antages, at denne Udsmykning først er kommen i Brug i Dróttkvæði. Dette er ogsaa Jon Olafsens Mening, naar han (Om Nordens gamle Digtekunst S. 16) siger: „Vor Dróttkvæði er opkommet af Fornyrðalag, ved at forlænge Verset om et Par Stavelser, og Togmællt, som jeg tror er den yngste af alle fire Vers-Arter, er ikkun et forkortet Dróttmællt.

Versemaal (Hrynhenda eller Lilliulag), medens endelig alle Slags Versemaal, naar de ombytte Linierimene med Enderim, komme til at danne en særegen Klasse („Runhenda").

Lad da Tydskerne beholde deres System, der hvor det synes at passe, nemlig til Forklaring af det oldhøjtydske og tildels det oldlavtydske Vers, og lad os for Nordens Vedkommende holde fast ved det System, der ikke blot viser Overensstemmelsen mellem alle rythmiske Forskjelligheder i Fornyrðalagets Versemaal, men ogsaa Overgangen fra disse til de senere Former, som betegne det islandske Skjaldskabs Blomstertid. Ogsaa Middelalderens Verseformer i Norden og deres Oprindelse lader sig bedst forklare af Fornyrðalag-Versene ved Hjælp af det her fremstillede System. Imidlertid, jeg kan jo have taget Fejl i min Opfattelse; mit Øre kan have skuffet mig, og, hvad jeg har lagt til Rette som Grundlag for en videre Undersøgelse af vore Versemaals Historie, kan være skjævt eller usammenhængende. Det vilde derfor være mig særdeles magtpaaliggende, om det, jeg har fremsat i nærværende Afhandling, maatte blive Gjenstand for Kyndigeres Prøvelse og Bedømmelse. Dette er Grunden til, at jeg har ønsket strax at kunne forelægge Offentligheden samme.

(Indsendt af den danske Udgiver.)

Throndhjems Domkirke.

Af Ludvig Wagner.

I.

Nidaros grundes og bliver Sædet for Sct. Olafs Helligdom.

a Harald Haarfager havde samlet Norges Rige under sig, r Tyngdepunktet for hans Magt flyttet længere mod Nord d tidligere, da Ynglingeætten kun herskede over de syd- lige Fylker. Det maatte da ligge Kongen nær norden- lds at kaare sit Hovedsæde, og hertil egnede Thrøndelag saameget bedre, som her aldrig nogen fremmed Indfly- lse havde gjort sig gjældende, medens det sydlige Norge Tid til anden havde baaret dansk, det østlige svensk ıg. Tilmed havde Thrønderne paa Mære en Helligdom, r hædredes lige saa højt i Norge, som Hovet i Lejre af Danske, i Upsala af Svenskerne. Nær ved Mære hæver Frosten, der skyder sig ud i Fjorden som et langt æs; did stevnede Thrønderne fra umindelige Tider til hings. Kongen lagde da her i Egnen, tæt østenfor Nid- vens Udløb, Hlade Gaard, som blev et af hans kjæreste holdssteder, og Sædet for en Jarleæt, der var saa mægtig, Haakon Jarl først kunde trodse Harald Graafeld og siden gne sig Kongemagten, saa at blot Navnet fattedes ham. nu Olaf Tryggvesøn havde hævet sig paa Thronen og er de voldsomme Optrin paa Frostathing, Hlade og Mære rde ødelagt Thors Helligdom, grundede han en ny Stad l Nidelvens Udløb, paa dens vestre Bred, for at Tanken

derved kunde drages bort fra de oprørske Jarlers Sæde hinsides Elven og fra Offerlundene der og inderst i Fjorden ved Mære. Staden fik efter sin Beliggenhed Navnet Nidaros*).

Det var saaledes med stor Kløgt, at Kongen lagde Nidaros just her, idet han paa en Gang brød med Folkeminderne, men tillige knyttede sig til dem. Selve Pletten var ogsaa særdeles skikket for Anlægget af en Kjøbstad: hvor Elven i sit nordlige Løb nærmer sig Fjorden, saa at den kun skilles derfra ved en Landstrimmel paa 400 Alens Bredde, bøier den pludselig af mod Sydøst, dernæst mod Nordøst, og dens nederste Løb, ud til Mundingen, ved Skibekrog, danner en god Havn for mindre Skibe. Herved fremkommer et Næs, hvis Længde er 2000 Alen, og dets største Bredde 1800 Alen. Denne Plads var næsten uindtagelig fra Landsiden, og vanskelig at angribe fra Søsiden, da Fjenden for at trænge derind først maatte tilbagelægge den lange Sejlads gjennem Throndhjems Led og opad Fjorden, sinket ved Mangel paa Kjendskab til de mangfoldige Smaaøer og Sunde, medens Baunen bluesede fra Fjeld til Fjeld for at advare Borgerne, naar Faren nærmede sig. Imidlertid forfaldt Kong Olafs Anlæg, da han var bukket under for Overmagten ved Svold. Snorre fortæller, at Erik Haakonssøn Jarl, da han kom til Landet, gjorde Anlæg paa Hlade, hvor hans Fader havde haft sin Hovedgaard, men forsømte de Huse, Kong Olaf havde ladet gjøre ved Nidelven. Ved Olaf Digres Komme, Aar 1014, vare nogle derfor nedfaldne, nogle stode vel, men vare saagodtsom ubeboelige. Kong Olaf styrede sine Skibe op i Nidelven: han lod da strax alt gjøre istand for sig i de Huse, som endnu stode; de nedfaldne lod han rejse, og brugte dertil en

*) Denne Sammensætning med o s, Udløb, findes ogsaa i danske Stednavne, som Aaros (Aamundingen, nu forvendt til det meningsløse Aarhus), og Vosborg, hvor den jydske Udtale har sat det brede V foran.

n Mængde Folk. Al Maden og Drikken lod han og flytte p i Husene og agtede at sidde der Julen over. Imidlertid :om Eriks Broder, Svend Jarl, strax efter med en stor Hær til Byen, tog Julekosten og brændte alle Husene; nen efter Næsjeslaget kom Olaf igjen, blev tagen til Konge f Thrønderne, og tog om Høsten 1015 sit Sæde i Nidaros, hvor han lod en Kongsgaard opsætte og rejse en Clemenskirke; men endnu frygtede han for, at Thrønderne ilde falde fra, hvis Jarlerne kom tilbage, og derfor havde an mange Folk hos sig.

Vi have saaledes seet, at Nidaros maatte blive et Kongesæde, og tilmed et af de fornemste, da det var vanskeligt t styre de sejge, ubøjelige Thrønder udenfra, medens omendt hele Landet netop herfra lettest lod sig regjere. Dog agde endnu deres Fasthængen ved Hedenskabet store Hindringer i Vejen. Men da Olaf var segnet ved Stiklestad, g Rygtet om hans Undergjerninger vandt Tiltro, traadte an hos Folket ind i de gamle Guders Plads. Hans Navn om da til at kaste Glands over Norge og hele Norden, en især over den By og det Tempel, der husede hans Helligdom. For nu at lære dennes voxende Anseelse at jende, maa vi først følge Liget fra Valen paa Stiklestad, g indtil det fandt sin Plads paa Christkirkens Højalter.

Da Kong Olaf var falden, som det hedder i de gamle Beretninger, den 29de Juli, eller, som senere Beregninger yde hen paa, den 31te August 1030, førtes hans Lig af et ar trofaste Mænd først til et lille Skur i Nærheden. Men a dets undergjørende Kraft strax viste sig derved, at en lind Mand fik sit Syn igjen ved at komme i Berøring ned Vandet, hvori det var toet, uden at han vidste deraf, g da der brændte Lys over Liget, frygtede hine Mænd or at det skulde falde i Fjendevold. De roede da ind til Nidaros, gave der en Kiste, fyldt med Halm og Stene, til den danske Bisp Sigurd, og da denne havde ladet sænke Kisten ned i Fjorden, i den Formening, at den indeholdt Liget, førte de dette, som imidlertid var bleven holdt skjult

i Baaden, i Skumringen op paa Land. Først sattes det i et Skur udenfor Byen, hvorpaa Mændene nedgrove det, endnu lidt længere borte, dog paa selve Næsset, i det af Elven opskyllede Sand. Kort efter kom Knud den Stores Søn Svend og blev hyldet til Konge, men Rygtet om Olafs Hellighed fandt en saa hurtig Udbredelse, at hans fordums Hofbisp, Grimkell, om Vaaren 1031 dristede sig til at komme til Throndhjem, indkaldt af Bønderne. Da nu de Mænd, der havde været Olafs ivrigste Modstandere, hurtigt vare kjede af det Fremmedherredømme, de selv havde hidført, udbredte de Rygtet om de Gjerninger, der vare skete med Liget; saaledes fortalte Thore Hund, der havde givet Kongen Banehug, at han havde vist Liget den sidste Tjeneste ved at lægge det ned og rette det ud; det Blod, der ved denne Lejlighed var flydt ned over hans eget Saar, havde helbredet ham. Einar Thambarskjelve fik da Lov til endnu om Foraaret tilligemed Bisp Grimkell og de Mænd, der havde jordet Kong Olaf, at optage Liget og nedgrave det ved Clemenskirken, i viet Jord; som yderligere Bevis paa Kongens Hellighed var Kisten næsten kommen op af Jorden, og dette gjentog sig, da man atter grov den op i Høsten 1031, fordi Olaf allerede nu levede i Folket som Helgen. Ved den Undersøgelse, som nu foretoges, viste det sig, at Hovedhaar, Negle og Skjæg vare voxede, og da nu det afklippede Haar taalte Ildprøven, uden at fortæres, kunde hverken Svend eller hans Moder forhindre, at Kong Olaf erklæredes for hellig. Kisten blev da prægtig beklædt og bisat over Højalteret i Clemenskirken. Siden klippede Grimkell hvert Aar Ligets Haar og Negle, indtil Magnus den Gode kom til Landet; han paatog sig denne Gjerning og lod gjøre et nyt, kosteligere Skrin, prydet med Svalegange og et Laag, dannet som et Huustag, forsynet med Dragehoveder; det var rigelig beslaaet med Guld, Sølv og besat med kostbare Stene*). Samtidig

*) De Læsere, som kjende det oldnordiske Musnum i Kjøbenhavn,

hermed blev det lovfæstet, at Sct. Olafs Dag skulde holdes over hele Norge, og agtes lig med de største Højtider.

Imidlertid fandt Liget ikke længe Ro i Clemenskirken, dette sit tredje Hvilested. Magnus den Gode lod lige overfor Byen, paa det Sted, hvor Liget havde staaet om Natten, før det nedgroves i Sandet, rejse en Sct. Olafskirke, og ved denne en Kongsgaard, for saaledes at forherlige sin Kongestol ved Helgenlevningerne; men Kirken blev ikke fuldfærdig, før efter hans Død, og da flyttede Harald Haardraade Sct. Olaf did i en ny, endnu prægtigere Kiste, der alt var paabegyndt af Kong Magnus; dette var omtrent Aar 1048. Men kort efter besluttede Kong Harald at bygge sig selv en større Gaard og en endnu herligere Bygning til Helgenens Ære. Han grundede derfor ved Midten af Aarhundredet Mariekirken i Nærheden af Sct. Olafs første Leje, paa Sandet ved Elven, og øst for Kirken, umiddelbar ved Elvens Bred, Kongsgaarden, hvorved altsaa Mariekirken blev et kongeligt Capel, ligesom Magnus den Gode havde bestemt Sct. Olafskirken dertil.

Paa denne Tid, altsaa omtrent en Menneskealder efter Kong Olafs Død, udbredtes hans Dyrkelse til Danmark, hvilket skal have gaaet saaledes til, at da en dansk Greve havde tvunget sin norske Tjenestepige til paa Olafsdagen at bage Brød, uagtet hun fuldt og fast troede paa Olafs Hellighed, bad hun i sin Nød til Helgenen, der forvandlede Brødene til Sten og gjorde Greven blind. Endog til England var hans Ry trængt: i London omtaltes der paa denne Tid en Olafskirke, hvorhen en Krøbling drog fra Valland, og da fik sin Førlighed igjen. Hvorsomhelst Olafs Navn paakaldtes, tillands eller tilvands, skaffede han Held og Lykke, og det var da ikke underligt, at der strømmede

---

ville udentvivl ved denne korte Skildring mindes om et gammelt norsk eller islandsk Reliqvieskrin, som der findes i det Værelse, hvor Dronning Dagmars Kors og Stykker af Knuds Helgenskrin gjemmes.

Gaver ind til Helligdommen i Nidaros; da saaledes hans Søstersøn, Guthorm, i et Søslag havde overvunden sexten irske Skibe med sine fem, gav han efter Løfte Tiende af Byttet og lod deraf gjøre et Sølvkors paa syv Fods Højde.

Naturligviis forblev selve Helgenlegemet lige frisk, men Ingen fik det at se uden Harald Haardraade, der nu aarlig klippede Haaret og Neglene, ligesom tidligere Grimkell og Magnus den Gode. For sidste Gang skete dette i Aaret 1066, da Kong Harald tog Nøglen med sig og kastede den i Vandet ved sit Tog til England, hvorfra han ikke vendte tilbage.

Paa Harald Haardraades krigerske Tid følger i Norge en fredelig Menneskealder, i hvilken Olaf Kyrre grundede og befæstede Præstevælden, idet Landet først nu inddeles i Stifter, der faa hver sin Domkirke, eller som den her stedse kaldes, Christkirke. Det kunde nu ikke være andet, end at Folkets Helgen i Nidaros maatte gjøre Christkirken her til Landets Hovedkirke, og denne omtrent i Aaret 1077 paabegyndte Bygning lagdes saaledes, at dens Højalter kom til at staa over det Sted, hvor Kong Olaf først havde ligget begravet i Sandet, og i hvis Nærhed der efter hans Optagelse var fremvældet en Lægedoms-Kilde. Her var snart efter bleven opført et lille Capel, der altsaa nu maatte vige Pladsen for Christkirken. Did blev Helgenskrinet nu flyttet og sat over Alteret; Pilegrimme strømmede derhen, idet de, som Adam af Bremen fortæller os, for det meste sejlede fra Aalborg, medens der dog ogsaa var dem, der vovede sig paa den farlige Landrejse over Skaane og op ad Østerdalen. Ingen vendte utrøstet hjem, saa at hele Norden gjenlød af Sct. Olafs Pris; allevegne spurgtes de kraftige Tegn, der skete, hvorledes Blinde bleve seende, Maalløse mælende, ja endog Forbrydelser opdagedes ved Helgenens Kraft; saaledes skete det engang, da Skrinet efter Skik paa Olafsdagen bares om i Gaderne, at det blev for tungt til at man kunde faa det videre: det kunde ikke

flyttes fra Stedet, førend man ved at søge efter havde funden et Barns Lig nedgravet.

Tilligemed Helgenliget flyttedes ogsaa Magnus den Godes Ben; han var bleven jordet i Clemenskirken, men derfra tilligemed Faderen ført til Mariekirken; nu fandt han sit Hvilested foran Alteret i Christkirken. Her begroves ogsaa Kongerne Olaf Kyrre († 1093), Olaf Magnussøn († 1115) og Eystein († 1122).

Spørges om Udseendet af denne Olaf Kyrres Christkirke, da maa den have været en Bygning paa omtrent 20 Alens Bredde, 95 Alens Længde (altsaa omtrent lige saa lang, som Sct. Knuds i Odense), opført i en ren, ædel Rundbuestil, med et svært Taarn i Vester og en halvrund Chorafslutning i Øster; der kan ikke være Tale om, at den har været overhvælvet.

II.

Brydning mellem Præstevælden og Kongevælden, Christkirkens Væxt.

Olaf Kyrres Inddeling af Landet i faste Stifter maatte have til Følge, at Normændene længtes efter en egen Ærkebisp, tilmed da de vanskelig kunde finde sig i, at den Kirke, der gjemte Sct. Olafs Legeme, skulde høre under en tydsk (Bremen) eller dansk (Lund) Ærkestol. Vi se derfor, at allerede ved Midten af det 12te Aarhundrede, lige i Aaret 1150, altsaa da hele Norden end ikke i et halvt Aarhundrede havde haft sit Ærkesæde, udnævnte Paven Reidar til Ærkebisp for Norge, men han døde 1151, inden han naaede hjem, og Forholdene ordnedes først endelig Aaret efter, da Cardinal Nicolaus Brekspear sendtes derop med Pallium og Fuldmagt til at indvie den nye Metropolit. Hans Valg

faldt paa den kraftige Jon Byrgessøn, Bisp af Stavanger. Denne maa have begyndt paa Udvidelsen af Olaf Kyrres Christkirke, idet han ved det vestlige Hovedtaarn tilbyggede en Fløj mod Nord og en mod Syd; og uagtet han kun i kort Tid (1152—1157) var i Nidaros, var hans Anlæg dog saavidt fremskredet, at hans Efterfølger, Eystein Erlandssøn. der blev endeel sinket, inden han kunde faa Palliet, og altsaa i adskillige Aar ikke kom til at fremme Bygningen, alligevel strax i det første Aar efter sin Stadfæstelse (1161) kunde indvie Capellet ved den sydlige Fløj til Johannes den Døber, Sct. Vincentius og Sct. Sylvester. Uden al Tvivl var det hans Agt ogsaa at bygge en Flöj mod Vest, hvorved Kirkens Korsform vilde være bleven fuldendt, men politiske Forhold forhindrede dette, da nu Throndhjem, ligesom alt længe det øvrige Norge, blev Vidne til de blodigste Borgerkrige.

Omtrent paa samme Tid, som Eystein tiltraadte sit Embede, fik Haakon Herdebred Bugt med sine Medbejlere og lod sig ved Paasketider 1161 hylde paa Ørething; men allerede i det følgende Foraar faldt han for Erling Skakke, der strax efter drog til Nidaros med sin Søn Magnus, som han der lod hylde. Snart efter droge de atter syd paa, da de ikke fandt Thrønderne til at lide paa, og heraf benyttede Ærkebispen sig til at fremme sine store Planer: han forestillede nu Bønderne, at da her nu var oprettet et Ærkesæde, maatte Stiftet ogsaa have større Indtægter, og magede det saa, at Pengebøderne i alle Sagefald til Ærkestolen skulde beregnes til dobbelt Værdi. To Aar efter kom Kongen og hans Fader atter til Throndhjem, og ved sin Snildhed fik Ærkebispen ikke blot da sat igjennem, at denne Forhøjelse kom til at staa ved Magt, men fik tillige Kronen lagt ind under Kirken. Han formaaede nemlig Erling til, for at Sønnen kunde komme i uomtvistet Besiddelse af Kongemagten, at lade ham krone og Magnus maatte love, at Norges Rige til evige Tider skulde være Len af Gud og Sct. Olaf; paa dennes Alter skulde Kronen

efter Kroningen henlægges, og efter Kongens Død tilfalde Kirken.

Med disse Indrømmelser af Magnus, eller rettere, af Erling Skakke, kunde Eystein være tilfreds, og var herefter deres trofaste Støtte; ved denne Tid kan han have tænkt paa sin Hovedkirkes yderligere Udvidelse: efter Opførelsen af det nordre Tverskib var det nødvendigt at fjerne Harald Haardraades Mariakirke, der laa altfor nær op dertil, og denne maatte derfor nedbrydes, hvilket dog efter Snorres Beretning havde sine store Vanskeligheder paa Grund af Murenes Styrke. Senere opførtes længere nede i Byen, nordøst for Christkirken, en nyere Mariakirke (foruden Christkirken og Ærkebispens Gaard den eneste gamle Bygning, der nu er tilovers), og rimeligvis var det ogsaa Eystein, som opførte den Bygning, der her kaldes Capitlet*), men aabenbart, som det kan sees af de tre Alterrum, har været bestemt til kirkelig Tjeneste, uden at den dog oprindelig kan have været en Kirke for sig.

Med disse Foretagender var dog Ærkebispen neppe bleven færdig, da han 1176 havde den Sorg, at Birkebenernes Høvding, Eystein Meyla, tog Staden; han gav Borgerne Fred, lod sig hylde paa Ørething og blev nogen Tid i Nidaros. Vel faldt han Aaret efter, men Birkebenerne toge Byen igjen med Magt strax efter, under deres unge Anfører Sverre. Under et Udfald af Borgerne tabte de Sct. Olafs Fane, som han havde faaet af en Engel Natten før Slaget ved Stiklestad; Birkebenerne delte den imellem sig, og Stykker af den gik Landet rundt som Reliqvier, ja Roeskilde Domkirke og Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn fremviste længe efter hver sin Stump. I de følgende Aar blev Nidaros atter Skuepladsen for voldsomme Kampe;

*) Da Benævnelsen Capitlet egentlig er forstyrrende, har jeg kun tvungen af Nødvendigheden brugt den, og i den sidste Del af denne Afhandling byttet den med „Sacristiet“, som ialfald efter Reformationen er rigtig.

Sverre havde vel ladet sig hylde paa Ørething, men maatte snart igjen drage bort, og blev Aaret efter slaaet af Borgerne med Ærkebispens Folk i Spidsen; men allerede 1179 kom han igjen, og nu faldt Kirkens store Velynder, Erling Skakke, i et Slag, som holdtes nær Christkirkens Mure, vesten derfor, paa den Mark, der førte Navnet Kalveskindet. Han blev jordet ved Chorets søndre Mur under Tagdryppet, hvor det var Skik at lægge fornemme Mænd, og Karl Abbed har i sin Sverres Saga opbevaret os den mærkelige Ligtale, Kong Sverre holdt ved denne Lejlighed, hvor han først spydigt bemærker, at man maa glæde sig over disse Mænds Fald, da Ærkebispen har tilsagt alle Kong Magnus's Tilhængere den evige Salighed, og at derfor denne ikke kan være nogen mere vis end hans Fader Jarlen. Derefter forandrer han Tonen, beder for deres Sjæle, som ere faldne i denne uretfærdige Sag, og ender med, som allerede da var Skik, at takke Gejstligheden for dens Sang og Bøn og Herrerne af Følget for deres Nærværelse.

Ærkebispen drog nu af Landet, og da han Aaret efter kom tilbage i Følge med Kong Magnus, bleve de slagne strax vestenfor Byen, paa Ilevolden. Imidlertid fik Magnus atter en Magt paa Benene, og gjorde trods Birkebenernes og de af dem tvungne Borgeres Modstand Landgang paa Øren; de af Fjenderne, som ikke flyede over Broen eller Næsset, løbe ind i Kirkerne, og som det hedder i Sverres Saga, da skede det, som aldrig skeet var tilforn, at Folk bleve slæbte ud af Christkirken og ihjelslagne; dog havde man endnu saa stor Agtelse for Stedets Hellighed, at der ikke skede noget Drab i selve Kirken. Men Kong Magnus følte sig ikke vel deroppe; om Høsten drog han atter syd paa, dog kun for næste Vaar at overrumple Byen, hvilket skede en Løverdag, da Birkebenerne alle vare i Badstue*). Han vilde nu til at udskrive svære Bøder, men

*) Løverdagens Navn (Laugardag, Vaskedag) har netop sin Oprindelse af, at Folk over hele Norden paa denne Dag gik i

strax efter kom Sverre uforvarende paa ham, tog Staden og holdt den ved hans fornyede Angreb i Høsten 1182. Derefter droges Kampen mere mod Syd, og i det følgende Aar kom Eystein igjen tilbage. Uagtet han endda ikke fik Ro, da Staden 1186 hjemsøgtes af et nyt Parti, Kuflungerne, maa han i sine sidste Dage have optaget de længe afbrudte Bygningsarbejder. Under sin Landflygtighed havde han vel haft Lejlighed til at gjøre sig bekjendt med Udlandets Pragtbygninger, og kunde derfor bringes til foreløbig at opgive at fuldende Kirkens Korsform, for saa hurtig som muligt at udstyre Koret efter Tidens Skik. Dette maa være udført saaledes, at det gamle Chor, oprindelig Skibet i Olaf Kyrres Christkirke, nedbrødes, og et nyt, treskibet Chor, endel bredere end det tidligere, begyndte at opføres. Den Grav, i hvilken Kirkens Velynder, Erling Skakke, hvilede, droges derved indenfor Chorets Mur. Den gamle Kirkes Chorslutning veg nu Pladsen for et nyt, ottekantet Højchor, hvis Alter blev staaende paa den oprindelige Plads. Det eneste, som endnu er levnet os af Olaf Kyrres Kirke, er Sporet af den gamle Gavl over Triumphbuen, og rimeligvis Kjærnen i Hovedtaarnets Piller, som senere styrkedes dels for at bære den større Masse, der kom til at hvile paa dem, dels for at stemme i Stil med det nye Anlæg. Der har i denne Tid, da Opmærksomheden atter er henledt paa Domkirken, været ført Strid om Alderen af dens enkelte Dele; men saameget er vist, at Tværskibet ikke kan være fra Olaf Kyrres Tid, da flere Enkeltheder ved Søjlestillingen gjør det umuligt, at det er ældre end den sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede. Intet er altsaa naturligere, naar vi huske paa den levende Forbindelse mellem Throndhjem og England, end at der strax efter Ærkesædets Oprettelse indkaldtes engelske Bygmestere, der

---

Bad. Heraf benyttede man sig ofte til Overfald paa sin Avindsmand, da man næsten var sikker paa at kunne overraske ham paa denne Dag.

dreve Arbeidet med en saadan Iver, at Eystein i sit første Aar kunde indvie det søndre Capel, og at Tverskibet var fuldfærdigt, da han første Gang maatte gaa i Landflygtighed. Fremdeles er det vist, at efter Stilen det nuværende, treskibede Chor er yngre end det saakaldte Capitel, og tilmed kjendes paa dettes tilmurede sydlige Vinduer, at Choret ved Capitlets Opførelse ikke har været saa bredt som nu; endvidere er Capitlet opført i den ældste Spidsbuestil, altsaa yngre end Tverskibet, men omtrent i samme Smag som den yngre Mariakirke, hvilket kunde tyde paa, at det var samtidigt dermed, og dette synes at bekræfte Rigtigheden af P. A. Munchs Gjetning, at Ærkebispen istedenfor den ældre Mariakirke byggede den yngre. Tiden herfor kan neppe have været en anden end mellem hans første og anden Landflygtighed, saa at hans sidste Foretagende, Chorets Ombygning, først paabegyndtes efter 1183, ialfald efter 1179, Erling Skakkes Dødsaar.

Dette stemmer aldeles med Datidens Skik: Gejstligheden bestred ikke blot af Kirkens Midler de store Byggearbejder, men den ledede selv Værket, idet den stedse lod sig paavirke af hvad Nyt der kom frem. Vi se neppe en større Bygning fra Middelalderen, som er rejst efter en bestemt Plan, men meget af det Tiltalende, der fængsler vor Opmærksomhed, er netop det Lunefulde, Uregelmæssige, som allevegne træder os imøde. Man arbejder videre paa Fædrenes Værk, men hver Slægt har sit Præg, og dette spejler sig strax i Stenen, saa at Kirken bliver os ærværdig ikke blot som Guds Hus, men ogsaa som Udtryk for en hel Side af Menneslægtens Tankegang, saa at vi ved at vandre om dens Mure og fordybe os i dens Indre kunne, vel ikke læse, men dog stave paa Gaaderne i de svundne Tiders Sindbilledsprog i de sære Slyngninger og Udskjæringer.

Det var da ganske naturligt, om under de mange Storme, der bevægede Eysteins Menneskealder, det Nye hurtig kom i det Gamles Sted, saa at der blev en saadan Forskjel paa Dele af Kirken, der alle vare opførte under hans Tilsyn

Han opnaaede ikke at se sit Værk fuldført. Da han (1188) mærkede, at Døden nærmede sig, hidkaldte han Sverre, som forsonede sig med ham og efter hans Død holdt en Ligtale over ham fra Choret, medens Liget jordedes i Kirkens Skrudhus. Folket havde lige fra Begyndelsen elsket ham; hans Navn var vidt udbredt i Thrøndelag af de mange Frænder, og han havde forstaaet at sætte Bøndernes Æresfølelse i Bevægelse, saa at de hjalp ham til at fremme, hvad der var hans Livsopgave, Præstevældens Pragt og Ærkesædets Glands. Derfor holdtes hans Minde højt i Ære, og han blev (1229) optagen paa Helgenlisten under Navnet Augustinus.

Efter Eysteins Død kom Skinsygen mellem Kongemagten og Præstevælden strax til Udbrud. **Erik af Stavanger** var af den afdøde Ærkebisp udseet til at være hans Efterfølger, men Kongen vilde nødig stadfæste ham, og brugte det Paaskud, at han var for gavmild. Dog gav Sverre efter, og Erik rejste til Rom. Under hans Fraværelse toge Kuflungerne paany Staden, som de brandskattede stærkt; Jon Kuflung hyldedes paa Ørething, og det bemærkes udtrykkelig, at Christkirkens Asylret brødes, idet Kuflungerne hentede Sverres Morbroder ud og ved Truselen om at dræbe ham fik den kraftige Høvedsmand til at overgive Borgen Sion. Imidlertid dæmpede Sverre fuldkommen dette Oprør, saa at der var aldeles roligt, da Ærkebispen i Sommeren 1189 vendte hjem med Pallium. Nu stod Kongen endelig befriet for de Medbejlere, der efter hinanden i tretten Aar havde gjort ham Kronen stridig, og kunde da henvende Opmærksomheden paa en Ordning af Forholdet mellem Stat og Kirke. Ærkebisp Erik kunde som Eysteins Eftermand ikke vige fra sin formentlige Ret, og det maatte derfor komme til Sammenstød. Dette skede allerede kort efter, da Erik prædikede i Choret, og ved denne Lejlighed lod falde haarde Ord om Birkebenernes Færd. Uenighedens Grund laa længere tilbage: Kongen vilde ikke anerkjende den Maade, hvorpaa Ærke-

bispen efter sin Formands Exempel vilde inddrive de ham tilfaldne Bøder, hvorved han beregnede dem til dobbelt Værdi. Desuden vilde Kongen have, at der skulde dømmes efter Hellig Olafs Landslov og efter Graagaasen, en Lovbog, Magnus den Gode havde givet Thrøndelag, medens Ærkebispen skjød sig ind under Eysteins „Guldfjæder", den canonske Ret og Pavernes Decretaler. Endvidere vilde Kongen have Kaldsret for sig og Bønderne i de af dem byggede Kirker, medens Ærkebispen hævdede Gejstlighedens Ret til at besætte alle Præstekald. Endelig harmedes Sverre over Eriks talrige, vaabenklædte Mandskab, som saa ofte var brugt mod Kongen under Eystein, og foreholdt ham, at han isteden derfor burde lønne Karle for at lade hugge Sten til Kirkens Vedligeholdelse.

Vi se heraf, at der paa denne Tid var skeet en Standsning i Christkirkens Bygning, og da nu Kongen 1190 gjorde Ærkebispens hærklædte Karle fredløse, havde Erik kun Valget mellem at underkaste sig eller at gaa i Udlændighed. Han drog da til Absalon i Danmark, hvor han kort efter blev blind, og da Nordmændene heri saa en Herrens Straffedom, kunde den pavelige Banrulle af 1193 kun proclameres i Danmark, og Sverre lod sig Aaret efter krone i Bergen; de Gejstlige, der ikke vilde føje sig, fandt Tilhold hos Absalon, af hvem saaledes Thorlak den Helliges Efterfølger, Poul Jonssøn, lod sig vie til Bisp paa Island. Den almindelige Folkemening blev saa stærk, at Paven ikke turde drive Banbullen igjennem, men afløste Kongen.

Under Erkebispens Landflygtighed hjemsøgtes Nidaros paany af Borgerkrig, idet Baglernes Parti, der opstod 1196, vel maatte fly for Kong Sverre, men paa Flugten toge Staden 1197, og kom igjen det følgende Aar; deres Angreb afsloges først 1199. Det var da først efter Sverres Død i Foraaret 1202, at Ærkebisp Erik kom igjen, og beklædte Værdigheden til sin Død 1205; han fulgtes af Thore Gudmundsøn (1206—1214), under hvem Baglerne atter gjæstede Staden, saa at Kongen, Inge Baardssøn, maatte redde

sig ved at svømme over Elven. Modkongen, Philip, tog Slottet i Bergen med Inges Skat, og gav da Sverres Throne som en Gave til Ærkebispen, der lod den hensætte i Christkirken. Til denne var imidlertid Mindet om flere af de fremfarne Konger knyttet: alt Sverre havde ført sin Broder, Haakon Herdebreds, Lig hid fra Romsdal; her var Guthorm Sigurdssøn jordet 1204, og her begroves ogsaa Inge Baardssøn (1217), under Ærkebisp Guthorm (1216—1224).

Kort efter truedes Christkirken af en svær Ildsvaade (1219), der lagde største Delen af Staden i Aske, men denne Gang skaanedes den dog for Luerne. Allerede fra en tidligere Tid skriver sig vistnok Overbygningerne over Tverskibenes Capeller, som ere opførte i rundbuet Stil og af hvilke den nordlige indesluttede et Alter for Scta. Maria og Sct. Hippolyt, den sydlige for Sct. Olaf og Sct. Stephan. Efter Peter af Husastad, der kun beklædte Ærkesædet i to Aar (1224—1226), fulgte Thore Thrøndske, under hvis korte Embedstid Ærkebisp Eystein optoges paa Helgenlisten. Vi fejle maaske ikke stort ved at tilskrive ham Opførelsen af den smukke lille Overbygning over det nordlige Tverskibs Portal, som vistnok har været Michaëls Capel, og som efter Stilen maa være opført senere end de nys omtalte Capeller over Sidebygningen, men før Midten af Aarhundredet.

Saaledes har Christkirken kort før Midten af det 13de Aarhundrede haft omtrent samme Omfang som nu; det hele Anlæg dannede et Kors, hvis vestlige Fløj dog manglede. Ved Eysteins Skrinlægning var der kommet en ny Glands over den Kirke, hvortil allerede saa mange store Minder knyttede sig, og da den myndige Sigurd Eindridesøn kort efter tiltraadte Ærkebispedømmet, maatte han være betænkt paa at fuldføre sine Forgjængeres store Værk. De første 18 Aar ere rimeligvis gaaede med at bøde og pryde, hvad der alt stod. Under Sigurd fandt Kirken en stor Velynder i den bekjendte Hertug Skule, der lod sin Broder, Kong Inge Baardssøns Grav, prægtigt udstyre og skjænkede

Kirken en kostbar Kalk, en Gave fra Kong Johan Lackland, til Sjælemessen. Da Skule 1239 havde ladet sig hylde paa Ørething og Aaret efter havde sat Livet til tæt udenfor Nidaros, fulgte Ærkebispen, alle Kanniker og de fornemste Borgere Liget fra Helgesæter Kloster til Christkirken, hvor det indmuredes ved Broderens Side i Chorets søndre Væg. Nu var Roligheden sikkret trindt om i Riget, og da Ærkebispen havde udsonet sig med Kong Haakon Haakonssøn, kunde han skride til det store Kjæmpeværk, han alt længe havde pønset paa: Christkirkens Fuldførelse; og vi høre, at han i Aaret 1248 grundede Kirkens Langhus, hvorved dens Korsform fik sin Fuldendelse.

III.

Præstevælden og Kongevælden Haand i Haand. Christkirkens Glands.

Vi have saavidt muligt ved Fremstillingen af Christkirkens Historie fulgt Præstevældens og Kongevældens Udvikling Skridt for Skridt, og før vi betragte Kirkebygningen, saaledes som den saa ud i sin Velmagts Dage, maa vi kaste et kort Blik paa Norges Tilstand ved Midten af det 13de Aarhundrede.

Det var i Haakon den Gamles Dage, at Riget naaede sin højeste Glands: Kongemagten stod efter Hertug Skules Fald uanfægtet, saa at der kunde virkes ligeoverfor Udlandet. Fremmede Fyrster bejlede til Haakons Gunst: Ludvig den Hellige søgte at faa ham med paa et Korstog, Paven bad ham om Hjælp mod Kejser Frederik den Anden. Men Kongen vogtede sig for at blandes ind i fremmede Tvistigheder. Vel lod han sig korse, men istedenfor at spilde sin Kraft paa et Tog til det hellige Land, plantede

han Korset op imod Nordpolen, idet han christnede Finner. Det var ogsaa ham, som fuldførte, hvad der ej lykkedes nogen af hans Formænd: han lagde de frie Nordmænd paa Island og Grønland under Kronen og hævdede Herredømmet over Man, Ørkenøerne og Syderøerne. Ogsaa indadtil udvikledes Landets Magt, Næringsvejene blomstrede, Byerne begyndte at faa deres Stadsret. En rig Sagalitteratur voxede frem, idet Digtere og historiske Forfattere knyttede deres Værker til Kongernes Navne. Kun Et stod endnu tilbage: at kue Præstestanden; men dette var de følgende Menneskealdere forbeholdt, og fra den Tid sygner Riget, idet Folket sov ind ved Enevoldsthronens Fod, og Herskeren blunder tryggelig paa Kongestolen, vis paa, at Ingen kan eller vil tage Magten fra ham. Et Billede paa Kronens Overvægt over Præstemagten er Throndhjems Bys Vaabenmærke: i Midten staar en hvidklædt Skikkelse mellem en Konge og en Bisp, som et Symbol paa, at baade Kirkens og Kongemagtens Minder ere knyttede til denne Stad, der gjemmer Kongehelgenens Ben. Men de holde ikke længer i Ligevægt: Vægtskaalen staar ikke imellem de to, men Kongen fører i sin ene Haand et Sværd, i den anden Vægtskaalen. Dette maatte Gejstligheden snart føle, dog først under de følgende Konger. Haakon den Gamle havde for vidt strakte Planer, hvis Gjennemførelse beroede paa, at han stod som Kirkens lydige Søn; hans Berettigelse til Thronen støttede sig jo paa en Guds-Dom, anerkjendt først og fremmest af Gejstligheden, paa den sidste Jernbyrd, der bares i Norge, da Haakons Moder herved beviste hans kongelige Fødsel, og derfor kunde han ej andet end at holde sig til Kirken.

Naar vi nu vende os til Nidaros Christkirke, der staar som et Billede paa Præstevælden i Norge, saa fuldførtes den i Løbet af det 13de Aarhundredes sidste Halvdel, uden at det er os muligt bestemt at angive, naar; men den er vistnok fuldendt i en forholdsvis meget kort Tid, naar vi betænke, hvor umaadelig store Midler der var tilstede.

Trindt om i Christenheden havde Sct. Olaf sine Altere, hvorfra rige Gaver sendtes til Hovedkirken; i Sverig var Olafsskatten en lovbefalet Afgift, som først inddroges 1310, da den lagdes til Olafsalteret ved Upsala Domkirke. I Norge maatte der over hele Riget offres en Penning for hvert Tillægsdyr, og Skytterne kappedes om at give Tiende af deres Bjørne- og Ulveskind, hvormed Domkirken da atter drev en indbringende Handel. Kongen og Stormænd sendte Hellig Olaf kostelige Gaver, for at der skulde læses Sjælemesser for dem og deres Kjære. Deres Navne bleve da indførte i den saakaldte Aartide-Bog eller Skraa, hvilket kaldtes Skraasætning, og til deres Ihukommelse var der indviet en særlig Aartide-Dag, paa hvilken der gjordes Aartide-Hold med Messer og Vigilier. Endnu voxede Pilegrimmenes Skare. I Magnus Erlingssøns Kroningspagt af 1163 loves dem, de være sig Udlændinge eller Nordmænd, Fred, om der end var Krig i Landet, og Forurettelser mod dem straffedes med Fredløshed og Ban; i vort Tidsrum lettedes Færden, idet der, som alt var begyndt af Eystein Magnussøn († 1121), langs Pilegrimmenes Vej tilskjødes hellig Olaf store Ejendomme, for hvis Indtægter der ansattes Mænd til at føre Opsyn med de Heste og Baade, der stode til Pilegrimmenes Raadighed. En saadan Gaard kaldtes Sáluhus eller Sálustofa (Sjælehus, Sjælestue), og mange Gaardnavne over hele Norge minde om denne Herbergsindretning, især paa Alfarvejen mellem Konghelle og Nidaros, og langs Kysterne mellem Nidaros og Oslo.

Om Christkirkens Udseende, da den stod i sin Velmagts Dage, kunne vi af dens Ruiner gjøre os et ganske godt Begreb. Den overgik i Størrelse og Pragt alle Nordens andre Hovedkirker, idet Længden var 163 Alen, altsaa 15 Alen mere end den længste af Danmarks Kirker, den i Aarhus, medens begges Højde kun var 35 Alen, og altsaa staar 6 Alen tilbage for Roskilde Domkirkes. Dette Forhold stemmer ikke med hvad der plejer at finde Sted, og allerede et Blik paa Grundplanen viser Uregelmæssigheden:

er er Forskjel i Anlægget mellem Langskibet og Tverkibet, thi dette har ingen Sideskibe, hint to; og den vestre Længdes Sideskibe gaae ikke i Flugt med Chorets, der ere iforholdsmæssig smalle, men dog brede sig lidt i Øst. Chorets Grundplan er ligesom noget fortrykt: idet Eystein gik ud fra det Bestaaende, var Chorets Bredde i Vest saa at sige iforvejen afstukken, og han kunde for at faa Plads til Sideskibene kun ganske lidet overskride den gamle Christkirkes Bredde, hvis han vilde bevare Tverskibets Capeller; ved den østre Ende havde han noget friere Hænder, men det nuværende saakaldte Capitels Nærhed gjorde dog, at Choret maatte drages en lille Kjende mod Syd. Endnu stærkere end denne Skjævhed fremtræder paa Grundplanen den Ejendommelighed, at Choret med Tverbygningen optager en meget større Plads (94¼ Alen) end Menighedens egentlige Kirke, Vestlængden (68⅛ Alen); men dette er en Følge af, at Højalteret beholdt sin oprindelige Plads, saa at Choret kom til at optage hele Længden af Olaf Kyrres Christkirke. Disse Unøjagtigheder, der oversees af det flygtige Blik, og, naar man først bliver opmærksom paa dem, se ud som Skjødesløshed eller et sælsomt Spil af Tilfældet, have stor Betydning for dem, der have et aabent Øie for Folkets Liv. Dette Kjæmpeværk kommer derved til at staa ikke som en udenlandsk Drivhusplante, men som et frodigt Træ, hvis mangfoldigt knuddrede Grene bære Vidnesbyrd om, at Kronen i onde som i gode Dage har ydet Slægt efter Slægt sin Skygge. For det naturlige, ufordærvede Blik fik Kirkens Form derved en Fylde og Mangfoldighed, som ikke vilde kunne opvejes ved den største Regelbundenhed.

Kirkens Indre har gjort størst Indtryk, seet fra Hovedindgangen i Vest; paa begge Sider strakte sig over Sideskibenes Rum to Omgange, den nedre mørk, den øvre lys. Perspectivet maatte endnu hæves derved, at Tverskibene afbrøde de lange Sider paa Midten; her stod en rigt udstyret Bue, og umiddelbart bag denne, i Krydset, faldt et stærkere Lys ned i det store Rum fra otte Vinduer, to paa

hver Side anbragte i Midtertaarnets Mur, der hævede sig over den øvrige Bygning. Rummet der bagved, det egentlige Chor, afsluttedes mod Øst af en herlig, gjennembrudt Bue, gjennem hvilken Menighedens undrende Blik kunde trænge lige ind i det Allerhelligste, det ottekantede Højchor, og skimte Helgenskrinet, som stod paa Alteret. Det Hele maa have gjort et sælsomt Indtryk, naar det dæmrende Dagslys fra de farvede Ruder blandede sig med Voxlysenes Skin og den duftende Viraks Skyer.. Vel er nu al denne Pragt svunden, men Ottekanten giver i sin nuværende Skikkelse Oplysning om Meget, som ellers vilde være gaadefuldt: ved dens Levninger faa vi et Begreb om den næsten mere end menneskelige Dristighed, hvormed dette Værk er opført. Det Hele tager sig ud som et Kniplingsarbejde, der skulde synes lettere at ødelægge end Spindelvæv, og dog har det mere end fem Gange trodset Luerne.

I Højchoret træffe vi de samme to Omgange, hvoraf der ellers kun findes sørgelige Spor: de store Piller, som bære dem, ere kunstigt udhugne, saa at hver dannes af otte halvrunde Piller omkring en i Midten staaende, og mellem Hovedpillerne staa mindre, sammensatte hver af 6 Halvsøjler. Desuden er der Piller, som fra Foden til Toppen skjules af rigt Løvværk, der er stærkt nok til at danne Støttepunkter for en dristig Klattrers Fod. Hovedpillerne hæve sig op gjennem de rige Baand af hult Løvværk og Hoveder, der forneden og foroven begrændse den lavere af Omgangene, og fortsættes gjennem øvre Omgang, til de løbe ud i Hvælvingens Ribber. Mellem Hovedpillerne i den lavere Omgang (Triferium), over Sideskibenes Hvælvinger, er der to og to tvedelte Arcader, hvis Søjlehoveder ere prydede med udskaarne Roser og Lilier, hvor der især er at mærke endel hule Blomsterknopper, som sidde paa Stilke. I øverste Omgang, over Sideskibenes Tag, svare de smækkre Arcader til Højkirkens lancetformede Vinduer. Omgangen (Clerestorium, snarere Højkirken) er ført i selve Murtykkelsen, hegnet paa den ene Side af Hovedmuren og dennes

Vinduer, men indad mod Kirken kun af en Række hvide Marmorpiller, der dels enkeltvis, dels sammenbundne i Knipper, bære Hvælvingen, og hvoraf endel ikke ere tykkere, end at man med Haanden kan spænde om dem. Det øverste Led i Ottekantens Hovedmur dannes af Hvælvingen, en Stjerne med otte Straaler, der samles i en Rose, som saaledes danner Slutstenen. Ribberne ere hule, og brugtes ved højtidelige Lejligheder som Talerør; da Lyden maatte komme som en Røst fra Skyerne, gjorde den gribende Virkning.

Den Side af Ottekanten, som vender ind mod Kirken, den før omtalte gjennembrudte Væg, bærer forneden paa en fritstaaende Bue Frelseren, holdende Jordkloden i sin udstrakte højre Haand; derover er der, i Højde midt imellem de to Omgange, en smal Bro, hvorfra der i Midten hæver sig en Pille op mod Hvælvingens Bue, bærende den Korsfæstedes Billede; ved Korsets Fod staa Maria og Johannes. Denne Bro er den saakaldte Banlysningsaltan, thi naar Kirkens store Ban skulde udtales, indelukkede Ærkebispen sig først i et lille Kammer, øverst i Chorets nordre Trappetaarn, og traadte da pludselig i sit Embedsskrud frem under Buen, hvor han stillede sig ved Crucifixets Fod, som sendt fra Himmelens Skyer for at forkynde Straffedommen.

Denne aabne Væg er paa det rigeste udstyret med Blomster, Løv og allehaande Skikkelser af Dyr, Mennesker og Engle. Her er i den døde Sten gribende hele Skabningen fremstillet, det Høje og det Dybe, dejlige og rædsomme Skikkelser mellem hverandre; det er en Fremstilling i Billeder af Menneskeaanden, der i Bevidsthed om sit Herredømme over Skabningen hæver sig til den korsfæstede Frelser, som tillige er Verdensherskeren, og gjennem ham løfter Blikket opad mod sin Skaber; op mod Himmelen stiger den, men bøjer sig atter i taus Tilbedelse, ligesom det er de samme Straaler, der stræbe op mod Hvælvingens Top, men paa den modsatte Side igjen sænke sig til Jorden.

Omgangen paa Jorden bag Højchoret, altsaa dettes Lavkirke, er smal, men meget rigt udstyret med Slyngninger, Løvværk og Hovedor; fra det Indre af Ottekanten skilles den ved en Væg, som forbinder Pillernes Fod og er forsynet med Gjennembrydninger i Skikkelse af Firkløvere. Omgangen aabner sig mod Nord, Øst og Syd til tre smaa Capeller, af hvilke det nordre, som det synes ifølge dets Navn i 1679, brugtes til Gjemmested for Ærkebispens Pallium. Ved den østre Side af Indgangen til det søndre Capel fører en Dør fra Omgangen ind til Rummet over Sct. Olafs Brønd. Over Brønden er en af Ydermurens firekantede Piller opført, og denne er altsaa hul forneden; foruden Aabningen indad har den tillige en Lem, der vender ud mod Kirkegaarden. Her samledes de Syge i Flok for at søge Lægedom. Denne Kilde var ifølge Sagaerne fremkommen i Nærheden af, hvor Olaf den Hellige først var begravet, og fik en egen Overbygning, medens det var over selve Graven, at Olaf Kyrre satte Christkirkens Højalter, som ikke flyttedes af Eystein ved hans nye Anlæg. Efter Reformationen var Brønden længe tilstoppet, men i forrige Aarhundrede lod den bekjendte Schøning den rense; da de nedfaldne Brokker af Marmorsøjler, Ligstene og andre Sager vare tjernede, viste det sig, at den var opmuret af hugne Sten i Flaskeform, rummeligst i Midten, spids forneden; paa Bunden fandtes endnu Kobberkarret, hvormed man havde brugt at drage Vandet op. Siderne ere dybt indskaarne af de Reb, som anvendtes hertil, da Brønden har den betydelige Dybde af 22 Alen. Ved senere Oprensninger har Vandet endnu stedse vist sig at være godt.

Ottekantens nordre Capel løber mod Vest ud i den skraa Gang, der fører i det nu saakaldte Capitel. Dette var oprindelig forbundet med Kirken ved en Dør, anbragt midt paa dets søndre Side; men da ved Chorets Ombygning Mellemrummet mellem Kirken og Capellet overhvælvedes, og Døren og Vinduerne tilmuredes, lagdes Forbindelsen saaledes, at den kom til at føre umiddelbart op i

Ottekanten. I Capitlet har der staaet i det mindste tre Altere; dette Rum maatte stemme Sindet til Andagt, ikke ved nogen Rigdom i Udstyrelsen, men ved sin tarvelige Smagfuldhed; de trange Vinduer ere rundbuede, og de ædle, simple Piller, to paa hver Side, som staa foran den østre, halvrunde Chorslutning, opbære Korshvælvingerne. Uagtet disse ere spidsbuede, ere de sandsynligvis opførte i Et med det Øvrige, og give derved Vidnesbyrd om Eysteins paa Bevægelse og Udvikling frugtbare Tid. Den hele lille Hal (den indre Længde er kun 28 Alen, Bredden Tredjedelen deraf) gjør et rent og opløftende Indtryk.

Begive vi os atter ind i Hovedkirken, da have det egentlige Chors Sideskibe ogsaa paa denne Tid været aflukkede i den østre Ende ved en Mur, og da de tillige ikke gaa i Flugt med Vestlængdens Sideskibe, og paa Grund af deres Snæverhed neppe brugtes ved den egentlige Gudstjeneste, har her sandsynligvis staaet Alter ved Alter langs ned ad de ydre Mure, undtagen omtrent paa Midten af den nordre Mur, hvor en stor og prægtig Dør førte ud paa den Del af Kirkegaarden, der strækker sig ind mellem Capitlets vestre Ende og nordre Tverskibs Capel, og skraas overfor i det søndre Sideskib, der her aabner sig ud imod den prægtige Forhal, som maaske var Ærkebispens egen Indgang. Det er umuligt at beskrive denne nøjagtigt og tydeligt, uden at kunne vise hen til medfølgende Tegninger, saa at Schøning trods al sin Umage kun har kunnet give en uklar Fremstilling af denne Mangfoldighed af Søjler, fritstaaende Buer og Blomsterarbejde, der i deres lagvise Krydsninger frembringe et Udseende som af kosteligt Filegranarbejde, og i Pragt kappes med Højchoret. Korshvælvingens Slutsten bærer en Skikkelse, der kommer ned ovenfra med Glands om Hovedet, holdende den ene Haand paa sit Knæ.

Den sidste Del af Kirken var altsaa opført i gotisk Stil, og stod i sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede i al sin Ungdomsfriskhed; men det Hele var passet ind i

Tverbygningen, der var bygget i det svundne Seculum, og bærer et lige saa stærkt Præg af Ro og Kraft, som det øvrige af Liv. Overgangen dannes i Krydset, oprindelig Taarnet i Olaf Kyrres Christkirke. Her række de to Tidsaldere hinanden Haanden: maaske skrive de fire svære Gjerdbuer sig fra Eysteins første Ombygning, saa at de ere samtidige med Tverskibet. Da skyldes deres spidse Form blot techniske Hensyn, for bedre at bære Taarnets Vægt; maaske ere de opmurede ved den senere Ombygning, da tillige Hjørnepillerne overklædtes med Stavbundter for at kunne smelte sammen med det nye Anlæg. For oven hæver sig omtrent 15 Alen højere end Kirkemuren det før omtalte Rum, hvorfra der kastedes en stærk Lysning ned paa Midterpartiet. Langs med alle fire Sider strækker sig en Omgang i Murtykkelsen bag de firdelte Arcader, hvis sammentrykkede Spidsbuer bæres af Piller, over hvis Midte der ligger et Baand, saa at de se ud som to og to paa hinanden stillede Søjleknipper; disse hvile paa det vandrette Rosenbaand, som lige over Spidsen af de fire Hovedbuer skiller Krydsets nedre Afdeling fra den øvre. Loftet har vel oprindelig været uden Hvælvinger. Derved fik dette Rum Lighed med Tverskibene, hvor man ogsaa har kunnet se lige op under Loftets Spærreværk. Som ovenfor er berørt, mangler Tverbygningen Sideskibe, men vi finde her de samme Omgange, som i den øvrige Del af Kirken, og uagtet de hver for sig have været noget lavere end der, er Forbindelsen mellem dem dannet ved Hjørnepillernes Vindeltrapper. Begge Omgangene her ere førte i selve Murens Tykkelse. Den nederste er mørk, dens Arcader ere tredelte; lettere hæver sig den øverste Omgang, hvis Buer ere aabne og saaledes tilstede rigelig Adgang for Lyset fra de bag dem anbragte Vinduer; dens Søjler ere i Lighed med hvad der finder Sted i Hovedtaarnets Omgang forsynede med et Baand midtvejs paa Skafterne, og stemme saaledes i Smag med engelske Bygninger fra Midten af det 12te Aarhundrede. De hyppigst forekommende Prydelser

paa Buerne ere simple, men smagfulde Rundstave; takkede og bølgende Baand og Tandsnit, lagte udenom hinanden og sammensatte i rig Mangfoldighed, men der findes ogsaa enkelte Dyreskikkelser, især Søjlehoveder; af disse endes nogle foroven i en Firkant, i hvilken der er udskaaret rundbuede Prydelser, især ottekantede Stjerner og Hjul med otte Straaler; andre minde ved deres Skikkelse om den Figur, der fremkommer, naar man gjennemskjærer sammenlagte Papirruller paa skraas, eller, hvad der er det samme, om Endefladen af Kindtænderne paa en Ko. Paa samme Maade ere Tverskibets østre Capeller udstyrede, ligesom og den store Bue, der fører ind i dem; men i den nederste Afdeling af den til Capellerne stødende Væg er der fremkommen særegne Uregelmæssigheder, idet man ved Chorets Udvidelse maatte føre dettes Sideskibe ind i Tverbygningens østre Mur ved to smalle Gjennembrydninger, hvis høje Spidsbuer forstyrrede de inderste Arcader i den nedre Omgang; mellem disse Aabninger og nysberørte Indgange til Tverbygningens Capeller blev der tillige baade i nordre og i søndre Fløj foretaget en Indbygning i Muren, idet en lille Plads nærmest ved denne, paa tre Alens Dybde og sex Alens Bredde, forsynedes med en Tøndehvælving og derover et spidst Tag, for at man der kunde anbringe Altere. Disse Vægge ere saaledes blevne det mindst harmoniske Parti i Kirkens Indre.

Uagtet Overbygningen paa Tverskibenes Capeller ere yngre end den øvrige Del af dette Anlæg, øve de ikke nogen forstyrrende Indflydelse paa det Hele, idet Indgangen dertil er fra Triferieomgangen. Overalt hvor Pladsen tillod det, var der opstillet Altere, og de til disse hørende Kar gjemtes i kunstige Aflukker inden i Murene. Fra det nordlige Capels Overbygning fører der endog Opgange, som aabne sig paa begge Sider i den østre Gavls smalle, trekoblede Vindue, op i de smaa Hjørnetaarne. Ad fire mørke Trin stiger man fra Vindueskarmen gjennem Muren ind i et ganske lille Rum, ikke to Alen i Kvadrat;

Loftet og Gulvet dannes hver af en stor Marmorplade, og til alle fire Sider er der Aabninger eller Vinduer, som dog ikke ere saa store, at man kan faa Hovedet ud der igjennem. Saaledes vare alle Tverbygningens og Capellernes Hjørner hule, og Murene gjennemkrydsedes af skjulte Gange, saa at her baade var fortrinlige Gjemmesteder for Kirkens Skatte, og en Tilflugt i Farens Stund for dens Venner; thi om end Forfølgerne havde Evne til at foretage en Undersøgelse, saa var det næsten umuligt at finde frem i disse utallige mørke Rum, og Gejstligheden kunde imidlertid skaffe den Forfulgte bort.

Inden vi forlade Kirkens Indre, maa vi endnu kaste et Blik paa Langhuset; dette var bygget i samme Smag som Choret, men Forholdene vare her mere harmoniske, da man havde friere Hænder med Henyn til Pladsen. Navnlig stod Sideskibenes Bredde i et passende Forhold til Hovedskibets; mod Vest aabnede de sig til Capellerne under de to Hjørnetaarne, paa begge Sider af Hovedindgangen.

Men nu have vi dvælet længe nok i Christkirken: fra Tverskibets nordre Gavl fører en prægtig Forhal ud paa Kirkegaarden. Den brede og dybe Omfatning om dennes indre og ydre Port rækker helt op under Hallens Tøndehvælving, hvorved der fremkommer et skjønt Perspectiv. Pladsen udenfor var den, hvor man bedst kunde faa et samlet Indtryk af Christkirkens Ydre, da Nordsiden traadte friest frem.

Der var i den store, udstrakte Masse et mægtigt Sving: det Hele stræbte opad mod Skyerne; Ydorpuncterne dannedes af de store Taarne for Enden af Langhuset, og i Øst af Ottekantens spidse, kegleformede Tag. I Midten knejsede Hovedtaarnet over Krydset, idet det sammenbandt Længdebygningen (Langhuset med Choret) og Tverskibene til Et, og om det flokkedes Smaataarne i stort Tal; det var, som om de allevegne spirede frem og groede op, idet de stræbte at naa deres store Broder. Ikke blot Tverbygningen var forsynet med smaa Hovedtaarne, men ogsaa

Capitlets vestre Gavl, der saaledes fuldkommen svarede til den modstaaende Gavl af nordre Tverskibs Capel; Ottekantens Capeller sendte deres Smaataarne ivejret, og mellem det egentlige Chor og Højchoret endtes de svære Trappetaarne i pyntelige Spir. Langs hen ad Vestlængdens og Chorets Sideskibe og Ottekantens Lavkirke vare Murpiller, der ligesom vilde kappes med disse Smaataarne, men ikke kunde naa videre end over Lavkirkens Tag, og saa maatte nøjes med op mod Hovedskibets øverste Mur at sende Svibbuer. Disse dannede luftige Broer, som sammenbandt Højkirkens og Lavkirkens Væg. Tvers over alle Smaataarne og Murpiller strakte sig langs med Langhusets og Chorets Mure, under Vinduerne og Tagene, Baand, der knyttede denne Mangfoldighed sammen. Paa Vestlængdens Sideskibe dannedes Gesimserne af hult Løvverk, paa Chorets af sammenslyngede Stave, paa Ottekantens af skjærende Spidsbuer; under Ottekantens spidse Tag var der blot Listeverk, men helt hen under Højkirkens lange Tag gik et Trekløverbaand, som atter bar et Brystværn, hvorved der dannedes en aaben Omgang langs Tagskjægget. Da tilsvarende Afdelinger i Vestlængden og Choret havde samme Højde, betegnedes derved Længdebygningen som et sammenhængende Hele, og det Samme gik igjen ved dens nederste Vinduers tvedelte og de øverstes tredelte Form; men der fremkom en rig Afvexling derved, at de lange Murflader afbrødes af Pillerne, Taarnene og især ved Capitlet og Tverbygningen. De svageste Puncter vare Hjørnerne, hvor denne støder til det nye Anlæg; ligesom man her indenfor havde maattet bryde med den oprindelige Anordning, saaledes kan det ogsaa kjendes udenfra, at Tverbygningens Forhold ere blevne noget forstyrrede i Krogene ved Vestlængdens og Chorets Tilbygning, men det Hele træder ikke stærkt frem; Øjet drages strax hen til Grundforskjellen i Anlægget. Da Tverskibet ikke, saaledes som den yngre Bygning, var beregnet paa at bære Hvælvinger, støttes dets Vægge ikke udvendig af særegne Piller, men

styrkes ved Bueslag i Muren, i Afdelinger over hinanden. Den østre Mur faar et endnu mere livligt Præg ved Overbygningen over Capellet, den nordre ved den lille Overbygning over Portalens Udbygning. Her sidder lige om dennes Bue et Hoved, forestillende Moses; længere oppe paa Muren aabner sig et tvekoblet spidsbuet Vindue, uden om hvilket ligger en Rundstav, baaren af et kronet Hoved og et Bispehoved, og øverst i Gavlen sidder en stor Marmorsten, paa hvilken Michaels Kamp med Dragen er indridset.

For at faa et fuldstændigt Billede af Kirkens Yderside maa vi endnu mærke, at der paa Pillerne, som bare Svibuerne, foran disse laa Drageskikkelser, at endvidere Smaataarnene paa deres Spids bare Kors eller sært formede Skikkelser, og at der rundt om alle Vinduer ligesom indenfor vare rige Fremstillinger, snart af sammenrullede Øgler og gruelige Udyr, som gnavede paa deres Bytte, snart Hoveder af Konger, Bisper, Munke, et Sted endog af et helt Sangerchor.

Al denne Pragt udfoldede sig for Menigheden paa den nordlige Side, men største Parten af Sydsiden var unddraget dens Blik; thi her havde Ærkebispen sin Gaard; ved Højchorets søndre Capel var der en Aabning i Muren ind til Sct. Olafs Brønd, men Adgangen til den øvrige Del af Sydsiden har sandsynligvis været aflukket for Lægfolk. Forresten havde denne Side megen Lighed med den anden, men der fattedes det rige Spil, som paa Nordsiden fremkom ved Capitlets Bygning med sine Taarne; ogsaa have her Smaataarnene paa det sydlige Tverskibs Capel altid været noget lavere end paa det andet, og der var ingen Indgang i den søndre Gavl; al Pragten var sammentrængt om Ærkebispens egen Dør, der førte ind til den Forhal, hvorved vi dvælede ved Betragtningen af Kirkens Indre.

Saaledes staar endnu kun tilbage at kaste et Blik paa vestre Gavl, der knejsede med to store Taarne. Mellem disse førte tre Porte ind til Langhusets Hoved- og Side-

skibe; over Midterporten hang den Korsfæstedes Billede, og til begge Sider for dette stode Apostlenes og flere Helgenes, blandt andre Martyren Dionysius', som bar sit Hoved paa Hænderne; alle vare de udhugne af Sten og stærkt forgyldte. Paa store Højtider iførtes disse Skikkelser Skrud af kostelige Stoffer, besatte med gyldne Bjælder. Dette maatte gjøre et aldeles overvældende Indtryk paa den fromme Mængde, naar denne Helgenrække straalede i den nedgaaende Sols sidste Glands, medens Aftenvinden bragte Klæderne til at bølge og lege med Bjælderne.

Foruden det storslaaede Præg i Christkirkens Bygning i det Hele, forbundet med den udsøgte Finhed i Udarbejdelsen af hver enkelt Gjenstand, var der endnu Et, som især vidner om de Gamles Smag i Modsætning til vor overkalkende og overkalkede Tid: Farverne og Forgyldningen brugtes med Skjønsomhed, saa at man i det Hele lod Stenarterne træde frem i deres naturlige Farver, og var derfor meget omhyggelig med Hensyn til Valget af Bygningsemnerne. De væsentlige Dele af Christkirken ere opførte af en sortegraa Kalksten, der brødes og endnu brydes nær ved Byen; og om det end er Overdrivelser, at Talkstenen til Løvverket og de andre Udskjæringer er hentet fra Grønland, som et Sagn melder, eller at de sorte Marmorpiller i Choret og den blaa Skifer over Grundstenene i Vestlængden ere hentede fra Island, som Schøning er tilbøjelig til at antage: saa er det dog vist, at ingen af disse Stenarter findes i den nærmeste Omegn. Det hvide Marmor er utvivlsomt hentet fra en lille Ø, Almenningen kaldet, omtrent 15 Mil fra Throndhjem; der findes endnu Stumper af mislykkede Søjleskafter. Hvor store Masser af disse Sten der er brugt, kan sees af den ingenlunde overdrevne Beregning hos Schøning, at der paa Kirken har været ialt 9 Indgange og over 300 Vinduer, alle rigt udstyrede, fremdeles 30 Altere, 40 Billedstøtter, 350 Dyreskikkelser og Menneskehoveder og henimod halvfjerde Tusinde Piller og Søjler. De enkelte Stenblokke ere tildels

overordentlig store, nogle af dem over tre Alen lange og tre Kvarter tykke; tilmed vare de saa godt afbanede og passede ind i hverandre, at det paa mange Steder er vanskeligt at finde Fugerne, saa at det Hele ser ud som een støbt Masse. Herved fremkommer der et smukt Farvespil. Den ensartede, dybe graa Grund indfattes og gjennemkrydses ved lange, hvide Baand og Søjler; disse fortone sig paa forskjellig Maade, idet nogle af dem, og det de fleste, ere cylindriske, andre, især paa Murens Yderside, have to skarpe Kanter (altsaa et elliptisk Gjennemsnit). De skinnende hvide Søjler skjule Hovedet under Prydelser af Talksten; denne er lysegraa af Farve, og falder lidt i det Grønne, men viser snart en bleg Sølvglands, snart spiller den i et svagt Regnbueskjær, og egner sig derved fortrinligt til Fremstilling af Løvverk og allehaande Skikkelser.

Saaledes var det Tempel, der var voxet op over Olafs Helligdom, og dets Ry lokkede til alle Tider Nordmænd og Udlændige did, men dog især paa Hovedfesten, Helgenens egen, den 29de Juli. Naar Pilegrimme efter den besværlige Rejse omsider naaede Nidaros, og det lykkedes dem paa denne Dag at trænge sig frem paa Kirkegaarden, mødte dem et sælsomt Syn: Hovedporten i vestre Facade aabnedes, og Ærkebispen, omgivet af Domherrerne og hele Kleresiet, skred frem, iført en Gyldenstykkes Kaabe, hvori den hellige Treenigheds Billede kunstigt var virket. Højt op over Toget ragede Helgenskrinet, baaret af 60 Mand; ovenpaa sad Pønitentiarius og udraabte Aflad for dem, der offrede. Paa Kirkegaarden standsede Toget, Kisten blev sat ned, og nu kappedes man om at nærme sig den for at lægge sin Skjærv i de Poser, der hang rundt omkring; Tilstrømningen var undertiden saa stor, at der paa een Dag samledes den uhyre Sum af henimod fem Tusinde Mark Sølv. Af de andre Kostbarheder, Sct. Olaf vedkommende, af hvilke Størsteparten ved denne Lejlighed bares frem, maa især mærkes hans Skiorte i et Sølvskrin, der vog omtrent 180 Lod, fremdeles hans Spyd, Hjelm og Sporer,

ligeledes hans Sverd Neite med gyldent Fæste, og hans Øxe, Hel, som Magnus den Gode førte i Slaget paa Lyrskovshede 1043; der sønderbrødes den og skjænkedes da til Kirken.

Af de andre Kostbarheder, som bares frem ved Processionen, var der et stort Sølvkors, hvori et Stykke af det hellige Kors gjemtes; og umiddelbart foran Kisten bare tre af de stærkeste Mænd Guthorms Kors.

Paa Kirkegaarden standsede altsaa Toget; naar der tillige var Kongevalg, skred det videre udover Staden ned mod Ørething, og her lagde den nye Konge sin Haand paa Skrinet, idet han aflagde Eden, saaledes som der udtrykkelig fortælles om Inge Baardssøn, Hertug Skule og Haakon Haakonssøn. I senere Tid synes Ørething at være flyttet længere op mod Kirken, da der omtales en prægtig Stol, muret med mange Trin, nord for Kirkens Chor, hvor Kongen hyldedes.

Saaledes var Forholdet mellem Stat og Kirke et meget nært, Kongen og Ærkebispen vare knyttede nøje til hinanden, og det kom blot an paa, hvem der kunde drage stærkest i Snoren, som bandt dem sammen, saa at hans Medbejler maatte bøje sig.

IV.

Præstevælden giver tabt. Kongevælden sygner. Sct. Olafs Helligdom ødelægges.

Men Tidens Bølger rullede tungt henover Norge, skjulte det længe i Glemselens Grus og vuggede Folket i en dyb Dvale. Haakon den Gamle fandt sin Død 1263 paa Orknøerne, efter Slaget ved Largs, hvor han havde sat hele sin Flaade til, og nu var hans Søn Magnus nødt til at opgive

Tanken om at bringe Norrønavælden paa Fode udenrigs, solgte Syderøerne til Skotland, og indskrænkede sig til at arbejde paa den indre Udviklings Fremme. Da Folket var udmattet efter det store Krigstog, fandt det sig villigt i hans Foretagender, hvorefter han fik sit bekjendte Tilnavn Lagabøter, og samtidig var hans Medbejler aldeles svækket: medens Ærkebispen tidligere havde knust den Modstand, der nu og da rejste sig indenfor Kirkens Enemærker, og paa Grund af den lange Afstand fra Rom kunde handle med den undergivne Gejstlighed efter eget Tykke, syntes det nu, som om han skulde synke ned til blot at blive Formand i sit Kirkeraad; og just paa den Tid, da Christkirkens Bygning mere og mere nærmede sig sin Fuldendelse, aftog Ærkebispens Magt gradvis. Det var nemlig en Følge af Kirkens voxende Pragt, at Kannikerne maatte udstyres rigeligere end tilforn, og Sigurds Eftermand, Sørle, havde benyttet sin korte Embedstid (1252—1254) til ikke blot at oprette en ny Præbende, men havde tilmed givet Kannikerne Bispetienden fra fire Kirker til fælles Bordhold. Vel tog efter Sørles Død den nye Ærkebisp, Einar Smiorbak, Gaven tilbage, skjønt Kannikerne strax havde søgt og faaet pavelig Stadfæstelse deraf, men hans Efterfølger, Birger, gav dem den atter tilbage, og den derpaa følgende Ærkebisp, Haakon (1265 — 67), skjænkede Capitlet endnu en Kirkes Bispetiende, da han syntes, at dets Indtægter vare for ringe, og Jon Raude (1267—82) forøgede Gaven betydeligt, i Følelsen af, hvor nødvendigt Gejstlighedens Sammenhold var, for at danne en Modvægt mod Kongen, der var ifærd med at blive enevældig i Staten, og nu vilde gribe ind paa Kirkens Omraade. Ærkebispen blev da og nødt til paa Kirkemødet i Bergen 1273 at opgive den Paastand, at Norge var Sct. Olafs Len, men fik dog sat igjennem, at ikke blot hans Myntret blev anerkjendt, men ogsaa Gejstlighedens Domsret udvidet, og der hævdedes, at Bisper og Præster skulde vælges paa kanonisk Vis. Ærkebispen havde isinde at skrive én Christenret, og det var ham

haardt, at han saaledes ikke fik sat den igjennem; men dens Principer vare dog delvis gjennemførte. Dette kunde imidlertid ikke være Paven nok; han negtede sin Stadfæstelse, hvilket atter kun havde til Følge, at Kongen paa et nyt Forlig nødte Ærkebispen til at gjøre flere Indrømmelser. Da nu Magnus 1280 fulgtes af sin Søn Erik (der senere fik Navnet Præstehader), blev Forholdet mellem Stat og Kirke end mere spændt: Ærkebispen samlede et Kirkemøde, hvor han indskjærpede Bestemmelserne om Ban for det Tilfælde, at Kongen vilde forgribe sig paa Kirken, og da det kort efter kom til Strid om Leding og Tiende, flygtede han 1282 til Sverig, hvor han døde; Andreas af Oslo og Thorfinn af Hamar gik til Rom, men de andre Bisper faldt tilføje, og da der omsider var valgt en ny Ærkebisp, var denne, Jørund, uforsigtig nok til strax at yppe Kiv med Capitlet, og maatte da støtte sig paa Kongen.

Uenigheden begyndte, da Ærkebispen vilde inddrage flere af Capitlets Indtægter, og efter nogle Aars Forløb satte han (1294) tre af sine ivrigste Modstandere blandt Kannikerne i Ban. Imidlertid følte han, at han ikke saa ganske havde Retten paa sin Side, og ved et Møde, han 1296 havde med Kannikerne, indlededes et Forlig, der kom istand Aaret efter i Cistercienserklosteret paa Øen Tauteren udenfor Nidaros under Kongens Forsæde. Ærkebispen maatte her vel tilsyneladende give efter, men havde i Slutningen af Dokumentet snildelig forbeholdt sig sin Ret. Da han nu vedblev at fortrædige Kannikerne, klagede de til den myndige Pave Bonifacius, som gav en italiensk Klerk i Bergen uindskrænket Fuldmagt til at ende Sagen. Heri vilde Jørund ikke finde sig, og stævnedes da til Rom, men da han paa Vejen blev syg i Paris, maatte han lade møde for sig hos Paven for at undertegne Forliget, der faldt ud til Capitlets Fordel. Da Ærkebispen efter sin Hjemkomst endda ikke vilde holde sig dette efterrettelig, gjorde Paven Bispen og en Kannik i Bergen til Voldgiftsmænd. Dommen blev oplæst 1299 for en stor Forsamling i Christkirken i

Nidaros, og herved forbødes det Ærkebispen at komme i sin egen Kirke, indtil han faldt til Føje; ja han truedes endog med Ban, hvis han ikke gav efter inden en vis Frist.

Samme Aar døde Erik Præstehader, og hans Broder, Haakon Magnussøn Haalæg, fik for Anstands Skyld stiftet et Forlig mellem de stridende Parter, da han kom til Nidaros for at hyldes og krones paa Ørething; men strax efter skaffede Ærkebispens Forbittrelse sig atter Luft: da han stod næsten ene, eftersom hele Stadens Gejstlighed var paa Capitlets Side, greb han til det yderste Middel, idet han (1300) lod en Banbulle skrive og gav den til en af sine faa trofaste Tilhængere, en islandsk Præst Laurentius, som efterat Gudstjenesten var forbi, steg frem paa Broen under Højchorets Bue og med stærk Røst under hele Kleresiets Paahør udraabte Banlysningen over de tre gjenstridige Kanniker. Kongen tog sig Aaret efter atter af Sagen, og stævnede Ærkebispen med hele Gejstligheden og Borgerskabet for sig paa et stort Møde i Nidaros. Ærkebispens veltalende Sagfører fremstillede Kannikerne som gjenstridige Undersaatter mod Ærkebispen, deres Herre, og da denne Jevnførelse med de verdslige Forhold, brugt som en Appel til Kongemagten, maatte behage Kongen ypperligt, tvang han Kannikerne til Forlig, men de erklærede strax efter hans Bortreise dette for ugyldigt og skjøde sig ind under Paven, som nu atter drog Sagen for sin Domstol og 1302 igjen gav Capitlet Ret. Da Kongen havde opnaaet, hvad han vilde, lod han Ærkebispens Sag falde, men gik tillige et Skridt videre: som han i Overensstemmelse med de af hans Fader givne Bestemmelser ved en Retterbod af 1302 og 1308 knuste den sidste Rest af Adel, drog han Gejstligheden umiddelbart under sig, idet han oprettede en Hird af Gejstlige under en Capelmagister, og ud af dens Midte tog Aage, Ærkebispens ovenfor berørte Talsmand, til Kantsler, da en saadan Mand maatte være skikket til at fremme hans Raad.

Med Hensyn til Ærkebispen er der at fortælle, at hans

aandelige og legemlige Kraft var brudt; i sine sidste Dage led han stærkt af Podagra, og heraf benyttede Kannikerne sig til at fratage ham hans Indtægter og faa hans store Tjenerskab afskediget. Det kom endog dertil, at de paa hans Dødsleje (1309) fik ham til at udstede et aabent Brev, hvori han roser dem for deres Dyder. Til Jørunds Eftermand valgtes den ivrigste af hans Modstandere, Eilif, en af hine tre, som gjentagne Gange vare lyste i Ban af Ærkebispen. Under denne Mand ramtes Ærkesædet af den ene Ulykke efter den anden: Begyndelsen skede, da Stiftets Omfang svandt ind, idet Syderøerne ogsaa i gejstlig Henseende lagdes under Skotland, og dets Indtægter formindskedes, da Olafsskatten fra Sverig inddroges. Men langt større Skade voldtes ved den Ildebrand, der i Paaskeugen 1328 hjemsøgte Christkirken. Af Eilifs Brev herom have Nogle villet slutte, at Kirkebygningen endnu var ufuldført, Andre, at den var færdig; men dette fremgaar lige saa lidt af det Udtryk, at den „maatte kaldes en Krone og Pryd for disse Lande og videre“, som hint af, at der omtales „Træverket baade udenfor og indeni“, som brændte. Men naar vi se hen til de store Kræfter, der vare tilstede, og den forholdsvis korte Tid, i hvilken den øvrige Del af Kirken, som dog var den langt overvejende, blev fuldendt, saa er det rimeligt, at ogsaa Langhuset var helt istand, saa at Kirken har staaet fuldfærdig, da Ildsvaaden ramte den. Eilif beder indstændig Folket om Hjælp for at forebygge, at Skaden skal gribe mere om sig; men Kirken har neppe mere rejst sig i sin gamle Pragt, naar vi betænke, i hvilken Vanmagt Norge sank under Magnus Smeks slette Regjering. Under de forrige kraftige Herskere var Folket efterhaanden blevet vant til udelukkende at se op til Kongen; ingen Adelsvælde stod længere mellem Almuen og Thronen, og naar denne beklædtes af en Usling, maatte Folkelivet ogsaa gaa istaa. Det hjalp nu kun lidet, at Magnus 1355 nødtes til at tage sin Søn Haakon til Medregent; thi kort iforvejen havde den sorte Død bredt sine Vinger ud over Landet.

Ogsaa i Nidaros rasede den grueligt, saa at her Ærkebispen Arne Vade døde tilligemed alle Kanniker paa en nær. Herved havde altsaa Præstevælden faaet et stort Knæk, og da nu Haakon 1363 var bleven gift med Margrethe, begyndte snart de Danske at skaffe sig Indpas til de højeste Embeder, ogsaa de gejstlige. Saaledes blev allerede 1372 en dansk Mand, Jacob, Bisp i Bergen. Kort efterat Olaf Haakonssøn den unge var bleven hyldet og kronet i Nidaros (ved hvilken Lejlighed udtrykkelig nævnes den murede Stol nordenfor Domkirkens Chor), døde Ærkebispen Thrond, og nu maatte Haakon Ivarssøn, som af Capitlet var udvalgt til hans Eftermand, vige for den danske Lægmand Nicolaus. Det norske Folk var aldeles sovet ind, Magten stod for dem som uadskillelig knyttet til Kongens Person, og da Olaf døde, laa det nær, at hans Moder, Dronning Margrethe, udnævntes til Norges fuldmyndige Husbond og Konge. En af de virksomste for at fremme denne Forening med Danmark var Ærkebispen i Nidaros, Vinold Henriksen. Nu var Norge det af de tre Lande, som behandledes mest stedmoderligt af Unionskongerne, og Grunden maa søges i Nordmændenes Mangel paa Selvvirksomhed. Erik af Pommern kom ikke engang til Norge for at krones, da han nemlig blev salvet og kronet som Sverigs, Norges og Danmarks Konge i Calmar den 21de Juni 1397, og forsømte siden Norge, medens han satte al sin Magt til paa Krigen med de holstenske Grever; men endda hang Nordmændene fast ved ham, og først 1442, altsaa tre Aar efter hans Fordrivelse, blev Christopher af Bayern kronet i Oslo, og det kun ved Gejstlighedens Hjælp, da denne ventede sig store Rettigheder ved Forbindelsen med Danmark og Sverig. Folket havde hængt ved den gamle Kongestamme med ubrødelig Troskab, det havde med store Forventninger modtaget Folkungeætten, da denne var bleven ligesom indpodet i Ynglingeætten, og uagtet Erik var af fremmed Blod, saa var han jo dog knæsat af den Kvinde, som havde været Moder til Folkungernes sidste Skud.

Hvad der bidrog meget til, at Christopher ikke vovede sig op i det Nordenfjeldske for at krones, var, at den nidkjære Ærkebisp, Aslak Bolt (1429—1431) var de Danskes Modstander, og efter Kongens Død stillede han sig i Spidsen for det Parti, der ønskede at kaare en Mand af nordisk Æt, medens Danskerne indforskreve Christian af Oldenborg. Personlige Grunde have dog maaske her været det afgjørende, der formaaede Ærkebispen til at modsætte sig de Danskeindede, thi han var en Frænde af Karl Knudssøn Bonde, hvem Svenskerne havde taget til Konge. Til en Tid maatte Aslak falde tilføje, men medens han tvungen af Omstændighederne underskrev det Brev, hvorved det norske Rigsraad i Oslo valgte Christian I., drog Karl ind i Thrøndelag og lod sig kaare paa Frostathing i Juni 1449. Saasnart Aslak Bolt nu igjen var kommen over Dovre Fjeld, tilbagekaldte han sin Underskrift, indkaldte atter Karl Knudssøn og kronede ham den 21de November i Throndhjems Domkirke. Men de svenske Forholde kaldte Karl strax hjem over Kjølen; imidlertid var Ærkebispen hans ivrigste Støtte, og vilde ikke engang anerkjende Christian som Konge, da det svenske Rigsraad paa Mødet i Halmstad havde opgivet enhver Tanke om en Forbindelse mellem Sverig og Norge. Men Døden befriede Christian for denne farlige Fjende, saa at han allerede 2den August 1450 kunde lade sig krone i Throndhjems Domkirke til Norges Konge.

Paa denne Tid var Domkirken (dette Navn afløste det gamle, ligesom Throndhjem Nidaros) atter en sørgelig Ruin: en Lynstraale havde tændt den i Aslaks første Dage (1432), og uagtet Erik af Pommern, der stedse støttede sig paa Gejstligheden, havde været ivrig for at bringe Sammenskud tilveje, havde de urolige Tider sinket Istandsættelsen, og det Lidet, der kunde gjøres, viste blot, hvor langt Tiden i Dygtighed som i Smag stod tilbage for de fremfarne Slægter. Fra denne Tid skriver sig sikkert den forrykkede Ordning af Tverskibets nordre Gavl, hvor flere af de rundbuede Arcader ved Ombygningen have faaet en uregelret tilspidset

Form, og et stort Vindue kom til at gjennemskjære et Par af Afdelingerne, hvorved den Gang, der fandtes paa dette Sted inde i Murtykkelsen over Triforium og Clerestorium, blev ødelagt. Der gik lang Tid hen med at bøde paa Skaden, thi Præsteværldens Kaar forværrede sig stadig: da Christian blev kronet, vilde han ikke anerkjende den af Capitlet udvalgte Ærkebisp, Olaf Throndsøn, som havde været hans Modstander, men opstillede en Modcandidat, og Paven benyttede sig heraf til at forsøge paa at sætte en Tredjemand igjennem: Ærkesædet stod som en Følge heraf ledigt i 9 Aar, indtil Olaf Throndssøn endelig blev anerkjendt af alle Parter (1459—74), men det var først hans Efterfølger, Gaute Ivarssøn (1474—1510), under hvem Istandsættelsen kunde fremmes. Under Gaute skede den sidste Kroning i Throndhjems Domkirke i Løbet af over tre Hundrede Aar, da han den 20de Juli 1483 satte Kronen paa Kong Hans' Hoved; og da 1514 for sidste Gang en Unionskonge lod sig krone i Norge (Christian II), var det i Oslo. Throndhjems Domkirke havde mistet sin gamle Glands, og det hjalp kun for en føje Tid, at Ærkesædet beklædtes af den dygtige Erik Walkendorf. Denne, en dansk Mand, var ivrig for at bøde paa Domkirkens Brøst, og tog derfor selv Arbejdets Ledelse i sine Hænder. Det var især Højchoret, som nu blev istandsat, og fra denne Tid skrive sig mange af dets Enkeltheder, saaledes i Gavlen paa det østre Capel en udmærket smuk lille Nische, hvori der uden Tvivl har staaet en Maria med Barnet. Støtten er nu forsvunden, men den pyntelige Kragsten og det fint udskaarne Gitterverk i Buen foroven røbe den seneste Spidsbuestil. Mellem dette Capel og det søndre indrettede Valkendorf en Indgang, hvorpaa der anvendtes meget Arbejde. Paa den henved to Alen høje Fod hævede sig paa begge Sider tre Søjler paa et Par Alens Højde, indsatte i halvrunde Hulinger i Muren. Capitælerne, som endnu staa igjen, ere prydede med Løvverk, der omgiver sælsomme Skikkelser, saaledes en flyvende Drage, en Ørn med udspændte Vinger,

en Løve, der vender sig om og bider et Menneskehoved i Øret, og to Aber, som klattre om mellem Blomsterstænglerne. Paa de inderste Søjlehoveder hvile to Hoveder med aabent Gab, hvorfra der udgaar Blomsterranker, som mødes paa Midten, og derved omgive Dørens Bue; de midterste Søjler fortsættes i en smal Liste af hvidt Marmor, der lægger sig uden om disse Ranker; den deler sig i to og to atter sammenløbende Grene, som saaledes hegne en Række af smaa firkantede Rum, besatte med Blomster og Knopper; derover er Valkendorfs Vaaben anbragt i Trekanten, som foroven begrændses af en bred Liste. Denne danner et spidst Tag, som løber ned til de ottekantede Stolper eller Taarne, der hvile paa den yderste af Søjlerne paa hver Side. Disse Smaataarne bindes sammen ved et med Roser prydet Tverbaand, der skiller den nedre Afdeling fra det tvekoblede Vindue over Døren, og fra dem hæve sig umiddelbart over dette Baand to smaa ottekantede Pyramider, som paa Spidsen have baaret hver en Figur. De fremspringende Linier ved hele denne Dørindfatning ere for største Delen af hvidt Marmor, de blødere af Talk, ligesom ved Kirkens øvrige Dele.

Men Valkendorfs Haand er ogsaa kjendelig i Højchorets Indre; fra hans Tid skrive sig maaske de mærkelige Marmorsøjler, som fra Gulvet af strække sig op langs med den ydre Væg i Ottekantens Lavkirke, og i deres Forgrening ligne Armstager. Paa Hovedpillerne, der bære Højchorets indre Mure, møder Valkendorfs Vaaben os paa flere Steder. Dette forklarer den Mærkelighed, at der er flere Enkeltheder paa de store Piller og Triforieomgangen, som røbe en betydelig yngre Oprindelse end den øverste Omgang, saa at altsaa Pillerne forneden maa have lidt mest ved Ildebranden. Ogsaa til Hovedtaarnet have Valkendorfs Arbejder strakt sig, idet han prydede den høje Omgang langs Krydsets øverste Vægge med udskaarne Søjlehoveder af hult Arbejde, og herover slog en stor Hvælving,

hvis Kragsten endnu staar tilbage og ere af samme Arbejde som Fodstykket under den omtalte lille Marianische.

Men Ærkebispen drev ikke blot disse Bygningsarbejder med rastløs Iver: han sørgede tillige for selve Helgenskrinets Pryd, og kjøbte saaledes for 20 Læster Smør en stor Ædelsten, som han der lod indsætte. Men disse Bestræbelser udgik kun fra een Person: Præstevælden havde overlevet sig selv, Pilegrimenes Tog vare næsten ophørte, og i Wittenberg lød nu den Røst, som snart skulde bringe Messen til at forstumme over hele Norden. Det betød kun lidet, at Christian den Anden ved sin Kroning havde tilskrevet Ærkebispen fra Oslo med Bøn om nogle af Sct. Olafs Reliqvier, thi han modarbejdede snart af al Magt Catholicismen, og da han efter det Stockholmske Blodbad var nødt til at opføre sig som Kirkens lydige Søn, og bad Paven om at canonisere et Par norske Helgener, Sct. Einar og Sct. Haakon, var det kun Abespil. Derfor var det som et Tidernes Tegn, da Domkirken under den sidste Ærkebisp, Olaf Engelbrechtsen Lunge (1522—1537) hjemsøgtes af en Ildsvaade, hvorved Vestlængden lagdes aldeles i Grus, og selv Chorets Hvælvinger styrtede sammen. Hvad der var reddet af Skatte, førte Ærkebispen med sig til Stensvigsholm, da han blev fordreven fra Byen, men da han 1537 forlod Landet, kunde han kun tage en Del med sig, medens det Øvrige faldt i Hænderne paa Regjeringen, som da inddrog det, ligesom Kirkeskatten rundt omkring i Danmark og Norge. En stor Del sank udenfor Agdenæs, Noget plyndredes af hollandske Fribyttere, men Resten førtes til Kjøbenhavn og gik i Kongens Skatkammer.

Saaledes blev Sct. Olafs Skrin splittet; thi Ærkebispen havde ved sin Flugt kun ladet den mellemste Kiste blive tilbage, men bortført den inderste og den yderste, begge næsten af purt Sølv, prydede med Guld og mange kostbare Stene. Vel havde han sørget for at faa afpillet Størsteparten af Guldklumperne, men af selve Kisterne udbragtes ved Smelt-

ngen 6500 Lod Sølv, da de vare faldne i Hænderne paa ; Kongelige.

Det Tiloversblevne af Domkirkens Klenodier plyndredes ı, dens Bogsamling blev opbrændt paa Kirkegaarden og eformationen blev indført fra oven, uden at Folket egentlig ıvde nogen Del deri; man hang med stor Sejghed ved ən gamle Tro, der var uadskillelig knyttet til Sct. Olafs linde. Domkirken stod som en Ruin, og den første lu-ıerske Superintendent, Thorbern Olssøn (1537 — 1548), ;jste i sine sidste Dage forgjæves til Kjøbenhavn for at ıa Regjeringen til at tage sig af dens Istandsættelse. Det ar først under hans Eftermand, Hans Gaas (1549—1578), ; der skaffedes Midler tilveje til at tage fat paa Værket, ; man begyndte med at opføre Tvermuren, hvorved Vest-ngden blev aldeles opgiven. Men kort efter kom Sven-erne 1564, brugte en Del af Kirken til Stald, og plyn-ede alt, hvad der endnu var tilbage af Sølvnagler i Skrinet; rpaa grove de Liget ned nogle Mile fra Throndhjem. Ved 'enskernes Uddrivelse endnu samme Aar blev Kisten strax avet op, ført til Domkirken med stor Højtidelighed og dsat i en aaben muret Grav, men Folket blev ved at tro a Olafs Hellighed og søge Lægedom ved hans Levninger; lv de, der havde sluttet sig til den nye Lære, røbe ved ıres Fortælling, at de ikke ganske havde opgivet den ımle Tro; de fortælle med Forbauselse, at Kongeliget laa ər med det røde Haar og Skjæg urørt af Tidens Tand, esten uden at hans stolte Ansigt havde taget nogen Men; un Næsebrusken og et Stykke af Overlæben manglede, ıen dette kunde endda tilskrives Svenskernes Vold.

For at gjøre Ende paa denne Afgudsdyrkelse bød da Regjeringen, at Graven skulde tilkastes, hvilket skede 1568, aa at det nu ikke bestemt kan siges, hvor Olafs Hvilested ır; blot er det vist, at han ligger indenfor Domkirkens Mure, og rimeligvis altsaa op imod Alteret.

Saaledes er den norske Kongehelgen da nedgravet i Jorden, medens den danske Knuds Grav vises i Odense og

den svenske Eriks i Upsala, hvor Kong Johan anden Gang lod ham skrinlægge; men det norske Folk er uden Sammenligning det, som med størst Trofasthed har holdt fast ved sin Helgens Minde. I hans Skygge var Kongevælden og Præstevælden opvoxet, kun som hans Arving havde Kongen kunnet lægge Præsterne for sine Fødder, og da det sidste Skud af Kongeslægten var sunket i Graven, og Kronen kom til at pryde tydske Fyrster, levede dog Olafs Navn i Folkemunde, og det vil leve, saalænge Norge er til: thi han er et Billede af det norske Folk, derfor er hveranden Mand i Norge opkaldt efter ham, derfor har Løven i det norske Banner arvet Sct. Olafs Øxe.

V.

Domkirken i Throndhjem som protestantisk Sognekirke.

Der staar endnu kun tilbage i korte Træk, som i et Tillæg, at berøre Domkirkens senere Skjebne og dens nuværende Udseende. Efterat den nordiske Syvaarskrig var endt, begyndte man atter paa Domkirkens Istandsættelse, og kom efter syv Aars Arbejde saa vidt, at den 1585 atter kunde indvies; den blev da en af Byens Sognekirker. I over et halvt Aarhundrede havde den staaet næsten i Ruin, og da den nu atter blev taget i Brug, var det i en helt anden Skikkelse end før. Fra Langhuset havde man taget de nedfaldne Piller og Buer og muret dem ind i den store Bue, der førte ind til Krydset, saa at Vestlængden, fordum Menighedens Kirke, nu stod som et uhyggeligt Indelukke uden Tag; man begyndte endog at sælge Sten derfra, men dette Uvæsen synes dog snart at være standset, da Lavkirkens Mure endnu staa i deres fulde Højde. Choret blev indrettet til Menighedens Kirke, saa at Ottekanten efter

lenne Tid maa betragtes som Kirkens Chor; kun her stod Hvælvingen endnu, medens der i det gamle Chor, det nuværende Hovedskib, som vi for at undgaa Misforstaaelse kunne kalde ved Navnet Østlængden, maatte lægges et fladt Loft af Bræder istedenfor de nedstyrtede Hvælvinger. I Krydset lukkedes hele det øvre Rum, der ogsaa havde mistet sin Hvælving, idet der blev lagt et Loft over Gjerdbuerne, i Højde med det i Østlængden. Det søndre Tverskib aflukkedes med en Mur og indrettedes til Lagthing, Overbygningen over nordre Tverskibs Capel brugtes til Lectorium, hvor der altsaa blev holdt theologiske Forelæsninger; endvidere forstyrredes Tverskibets Forholde derved, at Tagspærene skjultes ved et fladt Loft. Men allerværst gik det med Østlængdens Mure: Ilden havde i den Grad skjørnet dem, at Omgangene i Murtykkelsen maatte lukkes, og for yderligere at styrke Væggene, blev der udenom opført en tyk, grov Skal, og gjennem Højkirkens saaledes tilsatte Mure brød man kluntede Vinduer, i ulige Antal mod Nord og mod Syd, og skjævt stillede for hverandre.

Saaledes var Domkirkens Tilstand paa Christian den Fjerdes Tid; han begunstigede Throndhjem, der da var halv saa stor som Bergen, mindre end Oslo; og lod 1638 paa Kirken rejse et Spir, som knejsede 110 Alen fra Hovedtaarnets Murtinde; men det blev siden til stor Fortræd, da Lynilden skjørnede det omtrent et halvt Aarhundrede efter dets Opførelse, saa at det snart efter blæste ned og sønderslog Tverskibet og Sacristiet. Ikke længe efter at der var bødet paa denne Skade, fortærede Luerne (1708) alt Brændbart i Kirken, og kort efter (1719) sank den atter i Grus, tændt af Lynilden. De store Ulykker, som ved denne Tid ramte Danmark og Norge, sinkede Istandsættelsen, der saaledes først kunde tilendebringes 1763, og senere har i Løbet af næsten et helt Aarhundrede Intet forandret sig ved Domkirkens Ydre; den bærer endnu et Stempel af forrige Aarhundredes Vansmag paa sin Pande i det gruelige kuppelformede Kobbertag paa Højchoret og det mærkelig stygge

lave Tag paa Hovedtaarnet; men førstnævnte Prydelse var dog et Vidnesbyrd om, at man anstrængte sig efter Evne for at udstyre Kirken ret tækkeligt. Og dette var ikke mere end rimeligt: Staden var igjen kommen ret vel til Kræfter, og til Domkirken var imidlertid Mindet om forskjellige mærkelige Mænd bleven knyttet. Blandt Bisperne i det syttende og attende Aarhundrede kunne mærkes: Anders Arreboe, som var her en kort Tid, men snart styrtedes af sine Avindsmænd, fremdeles Erik Pontoppidan den Ældre (1673—1678), bekjendt ved, at det var ham, der udgav den første danske Grammatik (naturligvis paa Latin), og den alsidige Gunnerus (1758—1773), som i Forening med Suhm og Schøning stiftede det Norske Videnskabers Selskab, siden kaldt til Kjøbenhavn for at reformere Universitetet, men efter Struenses Fald 1771 vendte tilbage til Throndhjem, hvor han snart efter døde.

I dette Aarhundrede ere to Kroningshandlinger foretagne i Throndhjems Domkirke: i Overensstemmelse med Grundloven have tvende Konger ladet sig krone her, nemlig Carl Johan den 7de September 1818 og Carl den 5te August 1860. I Anledning af denne sidste Kroning er der atter bleven Tale om Kirkens Fornyelse, men alt længe iforvejen var der bleven samlet dertil. Imidlertid er der endnu Spørgsmaal baade om, hvorledes de fornødne Midler skulle rejses, og hvorledes da Istandsættelsen skal ske.

Lige fra den Tid, da Domkirken forfaldt, har der været Mænd, som grebes ved Synet af dens mærkelige Levninger: raa Officierer, pedantiske Rectorer, højlærde Præster udtale i deres Skrifter Forbauselse over disse Ruiner, og det endog i det barbariske 17de Aarhundrede, hvor der var saa mærkværdig ringe Sands for Minderne fra Fædrenes Dage; og naar et sværmerisk Sind var saa ulykkeligt at faa Øie paa Domkirken, blev der ingen Ende paa lyriske Hyl. Mærkelig i denne Retning er en lille Bog (fra 1661) af en ellers ubekjendt Maschius, indeholdende nogle Kobberstik og et Poem, hvori han plyndrer Himmel, Jord og

Helvede, og bruger den græske Mythologie som en Vildbane for at fange Udtryk, som ere stærke nok for hans begejstrede Flugt, hvori der forresten paa sine Steder kan være et højt Sving. Billederne fremstille Kirken i det Hele samme Skikkelse som den nu er, blot med den Forskjel, at Hovedtaarnet prydes med det høje Spir og Højchoret med et ældre spidst Tag. Fremdeles fremstilles her Levningerne af Kongestolen (der var repareret 1591), som nu er forsvunden, og af Vestgavlen, hvoraf nu Figurerne paa to nær ere nedstyrtede, da Muren truer med Fald, saa at man for at holde paa den har maattet opmure den ene Stiver udenom den anden.

Fra forrige Aarhundrede have vi et Værk af Schøning, fyrsynet af Gunnerus med den Paaskrift: „Dette lærde Skrivt fortjener meget vel at trykkes." Her findes en fortrinlig Materialsamling, der, uagtet den ei aldeles bærer sin Tids Præg, og derfor er aldeles upaalidelig med Hensyn til Kobberne, og paa mange Steder meningsløs i sine Udtryk om det Architectoniske, endnu har stor Betydning.

Bestemte Forslag til Domkirkens Fornyelse fremstilledes i et lille Skrift af Schwach for en Snes Aar siden; her findes et Udtog af Schøning, samlet med megen Flid; men hvor svage hans egne Forestillinger vare, fremgaar af det pudsige Indfald, at Sideskibenes Mure burde forhøjes for at skaffe Lys ind i Triforieomgangen, og Vestgavlen, paa Grund af dens Brøstfældighed, nedrives og flyttes længere ind. Bogens Fortjeneste var, at den atter vakte Sandsen for Throndhjems Domkirke.

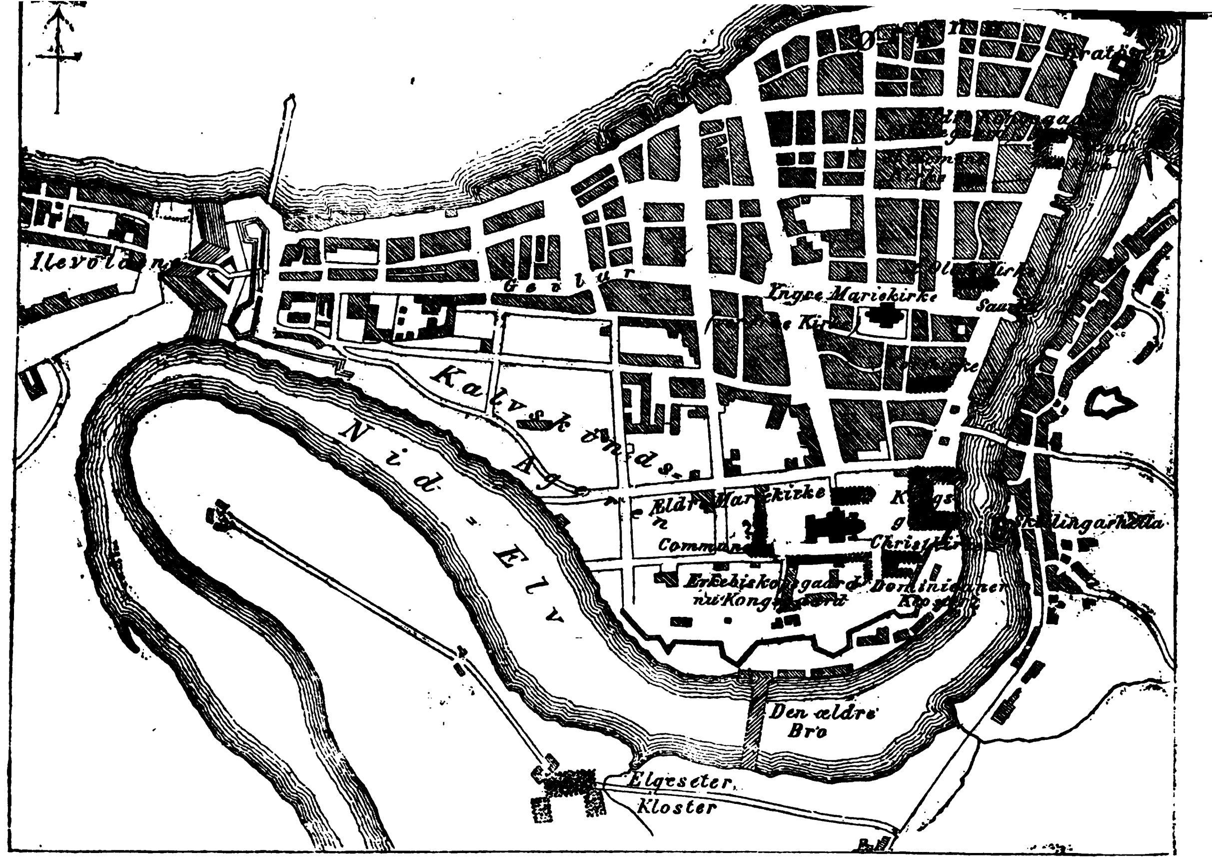
For en halv Snes Aar siden forvildede en sentimental Tydsker, Minutoli, sig til Throndhjem, og brugte de dejlige Maaneskinsnætter til at tegne Domkirken. Her fandt han da den Gaade løst, der gjennem mange Tider havde beskjæftiget Architecternes Sind: Throndhjem var den gothiske Stils Vugge!

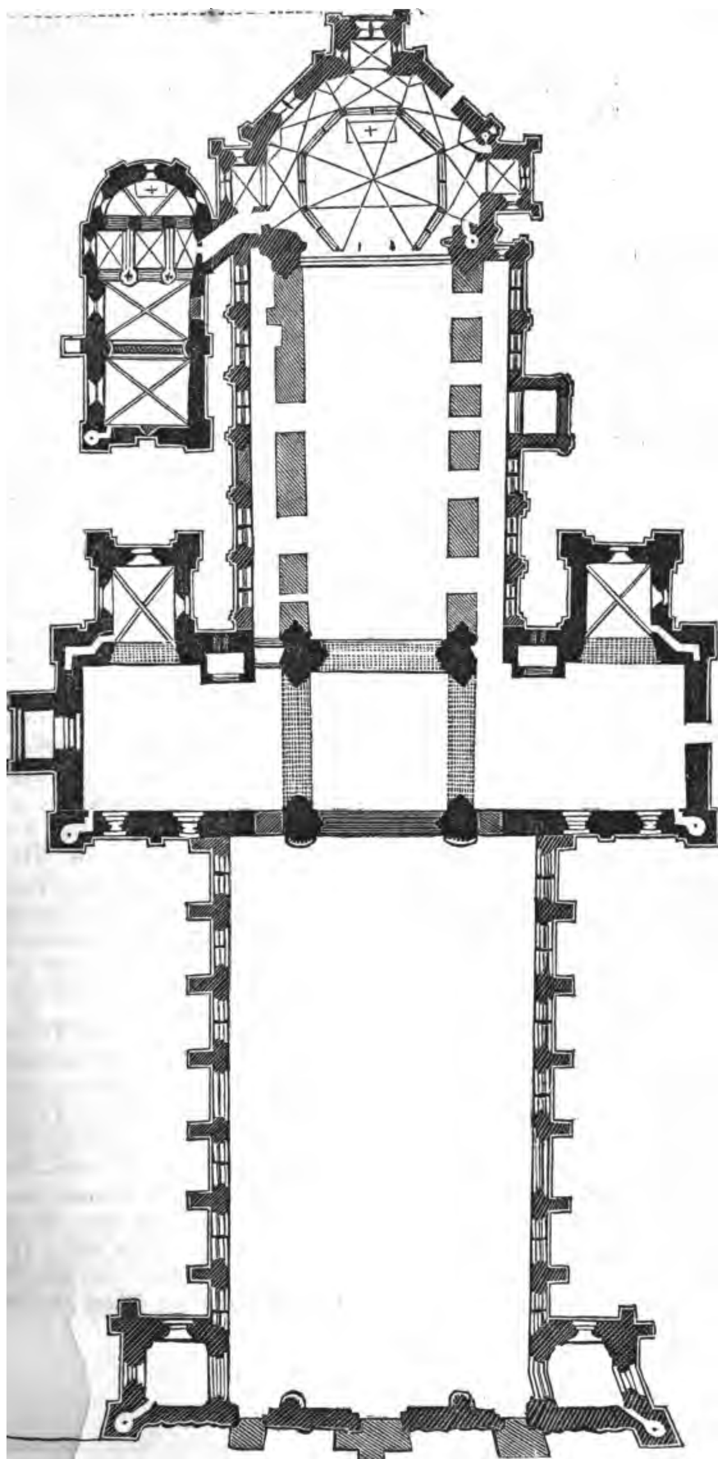
Alle disse Beskrivelser lide af stor Uklarhed, og det første alvorlige Skridt til Sagens Fremme skede, da Stor-

thinget bevilgede en betydelig Sum til at udgive en grundig Beskrivelse af Domkirken, for at man derved kunde faa en klar Udsigt over dens Tilstand, og for at der da herpaa kunde støttes positive Forslag med Hensyn til dens Istandsættelse. Beskrivelsen udkom i 1859, forfattet af P. A. Munch, ledsaget med Kobberstik af Schirmer, og den har faaet et værdifuldt Tillæg ved en Anmeldelse af Nicolaysen i Christiania Illustrerede Nyhedsblad fra Slutningen af samme Aar. Da i 1860 Østlængdens Vægge afklædtes de 4 Rækker af Pulpiturer, der hængte langs op ad dem som Fuglereder, blev det tydeligt, at Munch havde Uret i sin Gjetning, at Østlængdens indre Mure skulde være opførte paa den ældre Christkirkes Ydervægge; thi man kan gjennem den tykke Overkalkning forfølge Spor baade af Trifóriets og Højkirkens Omgange, som ogsaa ere antydede ved tilstoppede Døre inde i Muren for begge Ender; Hvælvingerne have været i samme Smag som de yngre Dele af Kirken, hvilket kjendes paa de nederste Stumper af deres Ribber, som titte frem i Krogene. Endelig ere Højkirkens Vinduer og Forbindelsesbuerne mellem Hoved- og Sideskibene saa ubehjælpsom lagte, at de for det uhildede Blik ikke kunne staa som det oprindelige.

Spørges der nu om, hvad der skal gjøres ved Domkirken, da er det klart, at Højchoret ved at befries for sin upassende Hovedbedækning og forsynes med en mere anstændig, vil kunne komme til at træde frem i al sin Glands, naar dette forbindes med Fornyelsen af nogle Enkeltheder, saaledes ved Indsætning af Marmorsøjler paa flere Steder, hvor man har bødet paa deres Mangel ved hvidmalede Træstokke o. s. v. Fremdeles ville det nordre og søndre Tverskib fuldstændig kunne fornyes, væsentlig derved, at den gamle Udsigt op under Tagryggen atter aabnes og søndre Gavl med sin klodsede Teglstensvæg, der pranger med Aarstallet 1666, viger for en ny, opført i den oprindelige Smag; at de smaa Hjørnetaarne her og paa Sacristiet faa deres oprindelige Udseende igjen, og endelig der-

ved, at det lyse Rum i Midtertaarnet atter bringes i Forbindelse med Kirken ved Fjernelsen af Brædegulvet. Om disse Deles Fornyelse maa altsaa Alle være enige, og med Hensyn til Vestlængden kan der neppe være Tale om nogen Gjenopførelse, da de indre Vægge med deres Piller ere sporløst forsvundne, og det langt vilde overskride Norges Kræfter at opføre dette Kjæmpeværk paany. Heri er man altsaa enig; men Striden opstaar, saasnart der rejses Spørgsmaal om Østlængden; thi der er et stort Parti, der tror, at denne Højkirkens Mure bør nedbrydes til Grunden for atter at opføres nøjagtigt i den oprindelige Stil (som dog først kunde udfindes grant ved Nedbrydningen, da de nu ere tilhyllede); thi de ere altfor møre til at bære Vægten af Hvælvinger, naar man først havde befriet dem for de Murbrokker, som ere stoppede ind i deres Hulninger og det Svøb, som er lagt om dem. Herved vilde største Delen af Kirken komme til at staa i sin gamle Skikkelse, men Omkostningerne vilde være uhyre, og naar Tanken om Vestlængdens Opførelse aldeles maatte opgives, saa var det jo dog kun et Brudstykke, man opnaaede at faa fuldført: det kunde jo ikke blive de gamle Mure, men Størsteparten var jo opført som en blot og bar Copi aldeles nyt fra Grunden af. Derfor mene Mange med Nicolaysen, at man bør gaa ud fra den Tilstand, som forefindes og blot stræbe at give Østlængdens Hovedmure en mindre stødende Skikkelse, tilmed om muligt forbinde dem med en Række af lette Hvælvinger, ialfald overhvælve Sideskibene, af hvilke nu kun det nordre har en eneste Korshvælving tilbage. Pieteten er ogsaa hos disse Mænd den ledende Grundtanke: de gaa ud fra, at vor Tid endnu er ude af Stand til at naa eller overgaa de Gamle; den har endnu ikke givet nogen fuldstændig Livsanskuelse, og har derfor ikke i Kunsten skabt nogen ny Stil, men maa indtil den er saavidt moden nøjes med at frede om Minderne; vilde den give sig til at afcopiere Middelalderen, skulde dette snart hævne sig ved at kvæle de spæde Spirer til en ny Udvikling.

Nid - Elv
Kalvskinds-Agren
Den ældre Bro
Elgeseter
Kloster
Yngre Mariekirke
Ældre Mariekirke
Erkebiskopsgaard nu Kongsgaard
Bratören
Bakkelingarhella

Akademiske Meddelelser.

Professor i Botanik N. M. Blytt (f. 1789, udn. 1828) er afg. ved Døden og Prof. Platou (udn. 1842) afg. til Højesteret. Til Retslærer i dennes Sted er udnevnt Adjunct-Stipendiat i Retshistorie Fr. Brandt; (Medsøger Overrets-Sagfører Bakke; begges Prøveforelesninger trykkes i Sagførerforeningens Ugeblad); til Lector i Historie efter Prof. Keyser Overlærer ved Christiania Lærdskole L. K. Daa (Medsøger Stip. Rygh, Tjenestgjørende i Prof. Munchs Ordlov); til Professorer udn. Lectorerne Unger og Aschehoug; Stip. Bjerknæs const. Lector i anv. Mathematik. Lærertallet regnes f. T. til 38, Studenttallet til 560; deraf i Retsskolen 100, Preste- og Lægeskolerne hver 90, Bergskolen 10; 35 vare stud. philologiæ og 12 realium. Afg.: 31 fra Preste- og 41 fra Retsskolen, 9 Læger, 4 Bergmend, 13 maal- og 5 naturkyndige Skolemend. Tilsamen telle de nordiske Højskoler omkring 256 tjenestgjørende Lærere, deraf 35 svenske Docenter og 10 norske Adjunctstipendiater, og 2,800 til 3,000 Lærlinger. — 3 Indbydelsesskrifter udkom d. A. 1) Norges Culturplanter af Schübeler; 2) om Lophogaster typicus af Dr. Sars; og 3) geol. Undersøgelser i Bergens Stift af studd. Hjortdahl og Irgens og Dr. Kjerulf, begge med Karter. — Siden 1813 er udgivet 91 Indbydelsesskrifter, deraf 52 latinske, 9 tydske, 1 engelsk og 2 franske; 8 skrift-, 2 rets- og 23 naturlærde; 32 vedkom Latin og Gresk, 3 Norrønamaalet, 2 oldnorsk Mynt; foruden gamle Jordebøger og andre Fedrelandets Saga vedk. Oldbøger har Universitetet udgivet den eldre Edda, Fagrskinna, H. Olafs og Karlamagni Sagaer og Chr. 4des n. Lov. — Real. Stud. Sars fik den kgl. Guldmedalje for sin Prisafhandling om Ferskvands-Krebsdyrene i Christianias Omegn.

Priisopgaver 1862—1863. 1) Hvad lærer N. T. om den hellige Skrifts Inspiration? 2) Oversigt over de Forandringer i vore Love, gjennem hvilke Ydelse af Tjenester, af Arbeide, eller overhoved af Penges Verd, er gaaet over til Udredelse af Penge. 3) Ere de Sygdomsformer, som vi hidtil have indbefattet under Benevnelsen Syphilis, fremkaldte ved eet Virus eller ved flere forskjellige? (Egne Iagttagelser). 4) Resultaterne af de seeneste Undersøgelser om de greske Dialecter. 5) En historisk Fremstilling af Kornuddeelingen til den romerske Almue i Republikens sidste Tid og under de romerske Keisere. 6) Hvorvidt er man berettiget t[illegible] Zirkonsyren, Kiselsyren, Niobsyren, Tantalsyren og Thorjorden

antage same atomittiske Samensætning som i Tinsyren og Titansyren? Der forlanges, at man, foruden at benytte de forhaandenværende Data, tillige — idetmindste for to af de ovennevnte Syrers Vedkomende — anstiller selvstendige Forsøg til Spørgsmaalets Besvarelse. 7) Undersøgelse og Beskrivelse af Hjertets Muskulatur, ledsaget af Afbildninger og Præparater.

Det medicinske Facultet vil for næste Aar foreslaa følgende 2de Priisopgaver: 8) Fremstilling af Electricitetens medicinske Anvendelse. (Egne Iagttagelser). 9) Undersøgelse af Muskelsamentrekningerne hos den almindelige sorte Igle.

Forelesninger 1862. Dietrichson paulinske Breve 6 T. Caspari 50 valgte Psalmer og dernæst förste Mosebog 4 T.; 1 T. det apostoliske Symbolum I., Tolkningsövelser II. Johnson 1 T. Encyclopædie I., systematisk Theologie 4 T. Tönder Nissen Kirkens Historie 4 T. og Augustins Enchiridion de fide, spe et charitate 1 T. V. Sehweigaard Statsökonomie 2 T., 4 T. romersk Ret og 1 T. Udsigt over de europæiske Staters Forfatninger I. Hallager Söret og Indledning til Privatretten, hver 3 T. og 1 T. Udarbeidelse af Retsskrifter. Aschehoug Almenn Retslære og Norges Statsret, hver 3 T. F. Holst Læren om Lægemidler og Gifter 5 Timer og Overhöring 1 T. Heiberg Öienlægekunst 3 T. og daglig Veiledning i Saarlægekunst ved Sygesengen. C. Boeck Physiologie 6 T. og Undersögelser gjennem Forstörrelsesglas 2 T. Conradi 3 T. serlig Sygdoms- og Lægelære, daglig Veiledning paa Sygehuset og ugentligt Oversyn over den forekomende Sygdome. Faye 3 T. Födselsvidenskab, 2 T. Börne- og 1 T. Kvindesygdome; daglig Veiledning paa Födselsstiftelsen, Börnesygehuset og ved Explorationsövelser. C. W. Boeck 3 T. Akiurgie, 2 T. Syphilis og 1 T. Sygehus-Veiledning. Voss 4 T. descriptiv Anatomie, topographisk do. og Retslægevidenskab, hver 1 T. Dr. Brigadelæge Hjort 1 T. Forelesninger paa Sygehuset over Hudsygdome. — Holmboe 3 T. hebraiske Oldsager, 3 T. Propheter, 2 og 3 T. hebraisk Sproglære og Tolkning af G. T. Aubert I. Heautontimorumenos og siden Dialogus de oratoribus 3 T.; ligeleledes 3 T. valgte Steder af Horats's Epistler og desuden Tolkningsövelser; II. Tjenestefri. Unger 3 T. Oldnorsk, 2 Italiensk og 1 Gotisk. Welhaven I. Vort Sprogs poetiske Literatur i de sidste 30 Aar af 18de Aarhundrede; II. Indledning til Philosophien 6 T. Monrad 2 T. Æsthetik, I. Sjælelære, II. Sedelære, hver 4 T. Thaasen I. Æschylus's Eumenider 3 T., Pindars pythiske Oder 2 og i 2 T. efter hverandre Övelser. II. Aristophanes's Riddere og Sophokles's Oedip i Kolonos, hver 3 T. Munch tjenestefri. Daa visse Afsnit af Englands Historie i Middelalderen 4 og Sveriges fra Gustaf I. 2 Timer. — Blytt Lægedomsvexter 6 T. Rasch I. Hvirveldyrene, især de indenlandske 6 T. og gjennemgikk 2 T. ug. hele Dyrlærens Systematik ved Samtaler med Lægelærlingerne i vedk. Dyr- og Beensamlinger. II. Vext- og Dyrrigets Organlære, Physiologie og almenne Systematik. Esmarch Arachniderne 2 T. Broch I. Bestemte Integraler og siden Differentialligningers Integration 3 T., Kraftlæren og analytisk Stereometrie, hver 3 T. II. Elliptiske Transscendenter 4 T. og faste Legemers Böjning 2 T. Fearnley Geodæsie 4 T. Münster Metallurgie 6 T. og siden Bergverkslære. Kjerulf I. 4 T. Geologiens Grunde og siden Norges Fjellbygning. II. Palæontologie og Stratigraphie 2 og Mineralogie 3 T., 1 T. Overhöring. Christie I. Læren om Synet 5, om Hörelsen 1 T.

II. Mekanik 5 og 1 T. valgte Deele af Naturlæren. Waage Chemie 3 og Krystallære 1 T. Veiledning med Övelser. Dr. Hvoslef organisk Chemie 3 T. Bjerknæs II. Tiltrekning, Maskinlære og analytisk Stereometrie, hver 2 T.; 3 T. Grundene for Stereometrie og Trigonometrie. — Overord. Prof. Sars Annulaternes Organisation og Udvikling. Overord. Lector Sexe I. Bergbygging og physisk Geographie. — Stipendiat I. P. Broch Arabisk og Syrisk 2 og samenlignende Sproglære med serligt Hensyn til Hebraisk. Bjerknæs I. complexe Functioner og deres Anvendelse i Læren om elliptiske Transcendenter. Lyng italiensk Kunst. Rygh I. Frankernes Historie til Carolingernes Undergang og II. Grekernes fra Perserne til Alexander, 3 T. Schübeler I. Enkelte Afsnit af Vexternes Udvikling. Mohn I. Stjernelæren 4 T. C. Bang II. Den nyere nordiske Literaturs Forhold til den europæiske Cultur.

Studentersamfundet 1862. (Meddeelt). Det prydlige og hyggelige Hjem i den nye Samfundsbygning, der ifjor Høst blev fuldt ferdig, har allerede vist sin Indflydelse med Hensyn til Medlems-Tallet, der i Løbet af dette Aar er steget med 70—100. Dets Indflydelse paa selve Samfundslivet er derimod — som man ogsaa maatte vente — endnu umerkelig. Vistnok har man nu kunnet holde Dansegilder i Samfundets eget Hjem — og ligesom Tanken er at holde et Par saadane i Løbet af Vinterhalvaaret, saaledes afholdt man ogsaa et i Februar d. A. med omkring 280 Deeltagere. Men Virkningen af et saadant nyt Livsemne vil først kunne spores tydeligere efter lengere Tid og flere Gjentagelser. Heller ikke kan man endnu vide, hvilken Farve Livet i det prydlige Herberge i Almindelighed vil faa i Samenligning med Livet i vor gamle tarvelige Bolig. Hidtil har Alt gaaet sin vante Gang. Man har havt de sedvanlige Valg, de sedvanlige Ordvexler mellem Bestyrelse og haardnakkede Modstandere — Opponenter — det sedvanlige Punschebord om Løverdagsaften med sine Taler og sin Sang, og de lovfaste Højtider eller „Gilder" er holdne paa sedvanlig Maade; Russen er som sedvanlig komen fersk fra Smaastæderne og Landsbygden, men taler mindre om „Ideen" end sedvanligt. Vore engere Foreninger have gaaet sin almindelige stille Gang, og den eneste Nyhed paa dette Omraade er, at man ogsaa inden Samfundet har faaet en theologisk Forening, der har staaet siden Nytaar. Af Foredrag har man i Samfundet ikkun havt eet, nemlig af Hr. Docent L. Dietrichson, der i Løbet af et Par Aftener gav en „Udsigt over de vigtigste Momenter i det sidste Aarhundredes Literaturudvikling i Sverige". Gamle, for lenge siden fratraadte Samfunds-Skuespillere gave i Vaar for os Studentervaudevillen „en Nattscene" og „Medgift og Modgift", og vor faste Skuespillerflokk foretog omtrent paa same Tid paa Kunstens Vegne en Udflugt til vor „splendide Nabo-Stad" Drammen, en Udflugt, der foruden at indbringe Kunstnerne gjestmild Modtagelse ydede Byggefondet en god Skilling til Hjelp i trengende Omstendigheder.

Men har Samfundslivet ikke været mere levende end sedvanligt, saa har Studentertoget til Sverige og Danmark været af den Natur, at de af os, som vare med paa dette, visselig ville regne Aaret for et „Kronaar". Drukne af Mindet om de rige Dage i Skaane og paa Sjæland, med brendende Venskab for svenske og danske Frænder, som Mangen først ved denne Lejlighed lærte at kjende og skatte, vendte Deeltagerne tilbage og bragte de Tilbageværende Hilsener fra Lund og fra Kjøbenhavn under en stor Højtid, som Borgerne gave os i Studenterlunden. Kunde end en overordentlig strid og udholdende Regnskur for et Øjeblik sette en lille Stopper for Begejstringen, saa kunne dog de rige Minder hverken tilintetgjøres af Regn eller Storm.

Samfundets Formend i sidste akademiske Aar have været: Cand. juris Schweigaard, Cand. mag. Jensen i Vinterhalvaaret og Cand. juris Wasserfall i Somerhalvaaret. Nuværende Formand er Cand. mag. J. Aars.

Det eldste af Samfundets videnskabelige Samlag er den philologiske Forening, og har i de sidste 2 Halvaar fordetmeste havt ugentlige Møder, undertiden hver 14de Dag. Naar det kan synes, som om Møderne i den seenere Tid have været mindre talrigt besøgte end før og tildels ogsaa Foredragenes Tal mindre, bør det dog vel ikke tilskrives svækket Deeltagelse for Foreningen eller tages som et slemt Varsel for dens Fremtid, men er snarere bare en Følge af tilfeldige Omstendigheder, der tør haabes ikke at ville have nogen Indflydelse i det komende Aar. Af de holdte Foredrag kan merkes flere over Homer (nemlig af Prof. Monrad om „det homeriske Spørgsmaal" med Hensyn til Lector Thaasens Forelesninger over Homer, og Lectorens Svar), og en Rekke Foredrag af Overlærer Bödtker over Emner af den latinske Maallære; et Par Aftener have været optagne med Drøftelse af et Skole-Spørsmaal (Kirke-Departementets Rundskrivelse om Oldnorsks Optagelse i Skoleundervisningen).

Nuværende Formand er Stipendiat Rygh.

Den nye eller „Almindelige theologiske Forening"*), som dannede sig inden Samfundet i December f. A., aabnede sin Virksomhed sidst i Januar og har siden stadig havt sine Møder hveranden Uge indtil henimod Udgangen af Mai. Foredrag er i disse Møder holdte af Cand. mag. Lyng „om Vekkelsen og dens Væsen

---

*) Den theologiske Forening udenfor Samfundet holder sig fremdeles paa skriftheologisk Stade, medens den ovenomtalte mere fölger den saakaldte kirkelige Retning.

i Norge", nærmest en Eftervisning af den nærværende Vekkelses Samenheng med Søren Kirkegaards Virksomhed. Foredraget gjordes til Emne for Drøftelse i flere Møder. Fremdeles ere Foredrag holdte af Student August Ingier „om Logoslæren, dens Oprindelse og Udvikling hos Hebræer og Greker", — af Student G. Winsnæs om „Begyndelsen af Skabelseshistorien i Genesis og denne Histories Forhold til de nyeste naturvidenskabelige Granskninger" — endelig af Provst Fr. Ingier i Skedsmo om det Spørsmaal: „Hvor skulle vi gaae hen for at finde det evige Livs Ord?" Dette Emne drøftedes derefter gjennem Samtaler i flere Møder.

Foreningens Formand er f. T. Cand. O. Arvesen.

Realisternes og Mineralogernes Forening talte først i Høsthalvaaret 1861 17 Medlemer. Den aabnede sin Virksomhed i dette Halvaar med en ret livlig Granskning af Spørsmaalet om „den levende Kraft" Efterhaanden som Halvaaret skreed fremad, tabte imidlertid Medlemernes Deeltagelse sig meere og meere, skjønt der altid var Overflod af Foredrag og Emner til Drøftelse, et Sersyn, der let lader sig forklare derved, at der ikkun var nogle faa af Medlemerne, der holdt Foredrag eller deeltoge i Meeningsvexlen; de andre vare enten aleene Tilhørere, eller indfandt sig ikke; Foredragene og de almenne Samtaler bleve derved i Lengden trettende. Ved Indtredelsen af Vaar-Halvaaret 1862 talte Foreningen 13 Medlemer. Da det lod til, at dette Halvaar ikke vilde føre med sig nogen Ændring i Forhandlingernes døsige Gang — der kom sjelden mere end 6—8 Medlemer — fremkom Forslag om Foreningens Ophevelse. Efter temelig langvarige og livlige Ordvexlinger enedes man om, at man skulde prøve, om der ikke vilde kome en bedre Tid, idet Haab, at Forslaget til Foreningens Nedleggelse vilde bringe Enhver til at gjøre, hvad han kunde, for at vekke mere Liv i den. Der har imidlertid endnu ikke vist sig noget Omslag; der er endnu den same døsige Aand. Foredrag er der nok af; men hvad der skorter, er Tilhørere og Deeltagelse for Sagen.

Paa same Tid, som Forslaget til Foreningens Ophevelse, indkom ogsaa Forslag til at samenkalde alle Realister, for at indsende en Forestilling til det academiske Collegium om en Ændring ved Realprøven, idet man haabede, at Collegiet vilde tage sig af Sagen og indsende Forslag derom til Storthinget. Man finder nemlig en stor Brist ved Realprøven deri, at den altformeget splitter de Studerendes Krefter og Opmerksomhed paa forskjelligartede Emner. Foreslaget gik igjennem og et Udvalg nedsattes for at udarbeide en saadan Forestilling.

Foreningens Formand er f. T. Thv. Broch.

I Samfundet har desuden dannet sig en lægevidenskabelig Forening.

Sangforeningen er deelt i 2 Skoler, en ældre og en yngre, og tæller tilsamen omkring 110 Medlemer. Sanglærer: Behrens. Møder 2 Aftener ugentlig.

Den theologiske Forening, der holdes i Universitetsgaarden, efter at have adskilt sig fra den eldre, som var knyttet til Studentersamfundet, teller omkring 80 Medlemer. Den har i sidste Universitetsaar jevnt holdt sine Møder hver Uge, i Alt 21. Foredrag ere holdte saa godt som hver Gang, Foreningen har været samlet, og til disse Foredrag har da som oftest en lengere eller kortere Gjennemgaaelse eller almenn Drøftelse („Discussion") knyttet sig. Af Foredragenes Emner merkes følgende: 1. Skriftens Inspiration. 2. Forklaring af Joh. 6, 50—59. 3. Forholdet mellem den historiske Nødvendighed og Menneskets Frihed. 4. Oversyn over de tre første Capitler af Micha. 5. Gjenfødelsens Formidling. 6. Apostlernes Forventning af Herrens Gjenkome. 7. Tolkning af Apostlernes Gjerninger 17, 22 ff. 8. Oversettelse af Brevet til Hebræerne. 9. Overeensstemmelse mellem Johannes og Stynoptikerne om Tiden for Jesu sidste Paaskemaaltid. 10. Hierarchiet i Middelalderen. 11. Johannes Pieus Mirandola. 12. Johan Valentin Andreæ. 13. Ignatius Loyola. 14. Oversyn over Bogen: „den tydske Theologi".

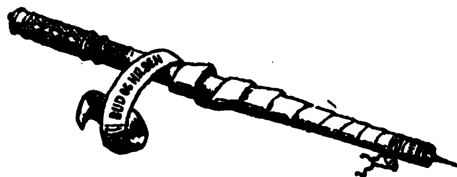
Stundum have Samtalerne om enkelte Foredrag draget sig gjennem flere Møder. Desuden har Hr. Prof. Johnson holdt 9 Bibellesninger over Aabenbaringens 3 første Capitler. Legges disse til, bliver det samlede Antal af Møder 30.

Oplysning om Foreningens Tilblivelse og Formaal er tidligere meddeelt i nærværende Tidskrift.

Formand f. T. Student Oluf Olsen.

Sjaldan brennr einn brandr leingi.
Þrenningin likr Guði bezt.

(Islandske Ordtag.)

part 4

NORDISK UNIVERSITETS-TIDSKRIFT.

ÅTTONDE ÅRGÅNGENS FJERDE HÄFTE,

UTGIFVET AF J. HELLSTENIUS.

1863.

UPSALA.

EDQUIST & BERGLUND.

De skandinaviske Bestræbelsers Fremgang og Formaal.

Indledende Foredrag paa Studentermödet i Börssalen d. 16:de Juni 1862,

af Prof. **Martin Hammerich.**

Naar jeg bestiger denne Talerstol, er det ikke for at holde nogen Tale. Jeg meente, med flere Andre, at vi, inden vi skilles, burde indbyrdes omhandle "*de skandinaviske Bestræbelsers Fremgang og Formaal*", men dette dog helst uden at holde Taler derom. Ved en Tale gjælder det om at fange Stemningen; her derimod om at klare Forestillingerne. At der ikke har været Tid og Ro nok til Forberedelse, hverken för eller under Studentermödet, maa jeg paa fælleds og især paa egne Vegne bede undskyldt. Men der maatte nödig savnes en Leilighed til saadanne Udtalelser, forat, efter Aftalen i Upsala, dette Möde kan faae sin alvorlige Bestanddeel, foruden den festlige, og fremfor Alt fordi det maa være vor uafvigelige Grundsætning, att de ledende Tanker og Önsker om Nordens Eenhed komme til at træde aabent frem, saavel for os indbyrdes som for Offentligheden, ikke snigende, som i de hemmelige Selskaber — Burschenschafter, Carbonari o. s. v. —, der andre Steder maaskee kunne undskyldes med Mangelen paa borgerlig Frihed, men som kun tjene til at udhule og undergrave Samfundet. (Hör!) Hvad Udbytte angaaer, er det ikke Hensigten at opfordre til nogen

samlet Meningsyttring, gjennem Sætninger eller Resolutioner, hvorom man kunde enes ved en Afstemning. Derom har Forsamlingen ikke faaet Varsel itide, og overhoved er der sjælden noget Stort udrettet med deslige Resolutioner. Det bliver en Slags fælleds Forsætter, og ligesom, efter Ordsproget, Veien til Helvede er brolagt med gode Forsætter, kan man sige i det offentlige Liv, att "Veien til Helvede er brolagt med gode Resolutioner".

1.

Först maa det være tilladt at kaste et Blik over Gangen i den Bevægelse, vi nu staae midt i; det Meste vil være bekjendt og behöver kun at sammenstilles.

Skandinavismen har allerede en Historie og kunde snart trænge til at faae sin Krönikeskriver. Den har sine Rödder i Oldtiden, ogsaa i Middelalderen; men dens sammenhængende Udvikling er först begyndt med dette Aarhundrede. En Arv fra det forrige var det "skandinaviske Litteratur-selskab" i Kjöbenhavn, til hvis Stiftelse, efter Franzén's Sigende, et af hans Smaadigte havde givet Stödet. Baggesen (1796) med Höst, Nyrup o. Fl. var dets Stifter, det oprindelige Formaal at forene den danske og svenske Litteratur; men Virksomheden, som blev lærd litterær, ophörte (i Trediverne) uden kjendelig Eftervirkning. Det spirende Frö laae i *Oehlenschlägers nordiske Digtninger*, i "Digte" 1803, "Nordiske Digte", "Helge", i alle disse Digterværker, som med det nye Aarhundrede skjöd op af Eddas, Sagaens og Kjæmpevisens længe udyrkede Grund; han vakte vor fælleds Oldtids Guder og Helte til nyt Liv, förte dem fra de Lærdes snevre Kreds ud i Folket; men til Nutiden löd fra ham selv endnu kun Fredsommeligheds og Forsonligheds Ord. *Steffens*, der gjennem den romantiske Anskuelse af Livet og Kunsten havde indviet Oehlenschläger til Nordens Digter, blev under Frihedskrigen en af de Förste, der historisk fattede Nordens aandelige og folkelige Eenhed og som Endemaal Rigernes

Forening [1]). Fra en tredie Side, den sproglige, fremtraadte en af vore reneste Skandinaver i *Rask*. Det havde været hans Barndomsdröm, med nordiske Nybyggere at drage til Ny-Seland, hvor de skulde tale Islandsk, og vi kjende deri hans Livs ledende Tanke; han besögte baade Island, Norge og Sverrig og fandt sig som mellem Landsmænd; under sine lærde Granskninger som paa sin store indiske Reise havde han til Hovedformaal at finde vore nordiske Tungemaals Plads i Sprogenes og Folkenes Række. Rasks Danske Retskrivningslære, udg. 1826, har fremkaldt en Gjæring i Retskrivningen, som endnu ikke er overstaaet og nödig maa standses, för vi kunne faae en fælleds Retskrivning. Men den Spot og Harme, som mödte det uskyldige Forslag om at skrive *aa* ligesom de Svenske med *å*, er betegnende for den Tids almindelige Stemning.

I Tanken om at blive paa eengang Danmarks og Tydsklands Digter, havde Oehlenschläger i sin Fritid oversat en stor Deel af sine Digterværker paa en Slags Tydsk, det var ikke rigtig Tydsk, men lignede det. I Tydskland var og blev han den fremmede Forfatter. Men i Sverrig læstes hans Værker mere og mere, baade i Oversættelser og i Grund-

---

[1]) *Fr. Sneedorfs* Tale i "det nordiske Selskab" i London 1792: "Vigtigheden af de tre nordiske Rigers Forening" (udg. efter den unge Forfatters Död, i Skand. Museum f. 1798, 2:det B.) gaaer ud paa Alliance og dynastisk Eenhed; den kunde, saavel efter Stiil som Tankegang, ligesaa godt være holdt iaar som for 70 Aar siden, men den synes glemt, för Traaden blev optaget af den næste Slægt. — *Steffens* udtaler sig bl. A. i "Die gegenwärt. Zeit", 1817, I, S. 157—58, II. S. 641; et senere foredrag af ham, ved Naturforskermödet i Kbhvn d. 9:de Juli 1840, "om den skandinaviske Litteratur og dens tilkommende Eenhed", er meddeelt i Uddrag af en Tilhörer (i "Fædrelandet" f. 1 Novbr. 1840). *Grundtvig* har jeg ikke her medtaget, fordi han — forunderligt nok — saavel hvad Nordens Forening som hvad Danmarks frie Forfatning angaaer, ikke har baaret den nærværende Udvikling frem, om end banet Vei for den i sin Kreds og stöttet og löftet den, efterat den havde fundet Indgang. Endnu mindre kunde jeg medtage *Molbech*, som vel utrættelig har sögt og har udbredt Kjendskab til Sverrig og dets Litteratur, men dog var og blev en Modstander af Skandinavismen, selv den reent litterære (jfr Monrads Foredrag i skandin. Selskab, Novbr 1844).

sproget. *Oehlenschläger blev Nordens fælleds Digter*, den förste, vi har havt, siden den graae Oldtid. Da *Tegnér* i Lunds Domkirke, Midsommerdag 1829, satte Laurbærkrandsen paa hans Hoved og udtalte de længe tilbageholdte Ord: "*Söndringens tid är förbi*", saa fandt disse Ord Gjenlyd over hele Norden. De bleve den nye Tids Lösen. Studenter fra Lund og Kjöbenhavn begyndte at söge hverandre; eengang (1838) mödtes de midtveis paa Isen, som havde slaaet en Bro mellem Sverrig og Danmark; en Sommerdag, da de Danske stode færdige til Opbrud, kom deres Venner fra Lund dem i Forkjöbet og bleve Gjæster istedenfor Værter. Hvor Nordboer traf sammen i fremmed Land, vare de Landsmænd, forenede ikke blot ved personlige Venskabers Baand; vi havde saaledes en fælleds nordisk Juul i Rom 1838. Det var ved denne Tid (1839—41) at Barfod udgav det förste egentlig nordiske Tidskrift *Brage og Idun*, med Bidrag ogsaa fra de andre Lande; eet af Hefterne utgjör "Skandinaviske Reiseminder" (fra 1834) af nuværende Prof. Theol. Fredrik Hammerich, som, tidlig berört bl. A. af Steffens, udtaler den tryggeste Eenhedsfölelse og ikke veed af anden Forskjel imellem Nordens tre Folk end imellem Ioner och Dorer i Grækenland. At dog Tidskriftet i det Hele, da det udkom alene i Kjöbenhavn, blev mere et særligt (her: dansk), end et fælleds Tidskrift, er hvad der siden har gjentaget sig med lignende Tidskrifter (Sohlmans o. a.) i Sverrig.

Videnskabelige Fagmöder indenfor den fælleds Sproggrændse ere, i Norden som andensteds, först afholdte af *Naturforskerne:* de nye Iagttagelser trænge til at blive kjendte og prövede; her er ikke, som i Historien, kildne politiske Spörgsmaal, og fremfor Alt: Naturvidenskaberne ere de unge Videnskaber. Allerede 1830, paa et tydsk Naturforskermöde i Hamborg, havde de skandinaviske Deeltagere, i Fölelsen af det Ydmygende ved altid at være fremmede Gjæster og det Lovende ved at slutte sig sammen, fattet Tanken om lignende Möder herhjemme, og Sagen blev paany omhandlet med Berzelius under hans Besög i Kjöbenhavn (1836); det var den norske Læge *Egeberg* som (1838) under et Ophold

i Lund udstedte Indbydelse til "skandinaviske Naturforskere og Læger" om et forberedende Möde. Förste Gang samledes de i Göteborg 1839, siden skifteviis i de tre Landes Hovedstæder [1]), som i Örsted, Berzelius, Hansteen havde hver sin lysende Stjerne og nu saae dem lyse i Forening. Foruden Sectionsforhandlingerne blev der holdt offentlige Foredrag, og under Regjeringens og Befolkningens Deeltagelse er ethvert af Naturforskermöderne tillige blevet en skandinavisk Fest, anseelig ved de Mænds Stilling i Samfundet og i Videnskaben, der her hyldede Eenhedens Tanke. Betydningen af den *videnskabelige Sammenslutning*, som Naturforskerne saaledes have indledet, er udtalt i Örsteds af Hansteen gjentagne Ord: "Lader os forene os, lad 6 Millioner Skandinaver lægge deres aandelige Vægt i een Vægtskaal, og sandelig, man skal ikke finde den for let!"

Imidlertid vare Studenterne ikke blevne staaende ved det Gjæstevenskab mellem Lund og Kjöbenhavn, som Tegnérs Hylding til Oehlenschläger havde aabnet og indviet. Tanken om et *almindeligt nordisk Studentermöde* begyndte at vaagne; Modet dertil manglede ikke. Sin Förer havde det förste som alle vore fölgende Studentertog i *Carl Ploug;* han har været baade deres Anförer og Sanger, deres Tyrtæus. (Hör!) "Da Studenter fra Kjöbenhavn og Lund, et Par Hundrede i Tallet, i Juni 1843 styrede op mod Upsala, havde de hört om Kulde og Misstemning, som skulde vente dem; saameget stærkere var Indtrykket, da de ikke blot bleve modtagne som Brödre, men mödte det samme Haab om et stort og enigt Norden, som havde fört dem over Havet. Ved Studentermödet 1845 i Lund og Kjöbenhavn samledes for förste Gang et ligeligt Antal fra alle fire Universiteter; det næste Möde (1851 og 52) var i Christiania; derefter den nye Omgang, aabnet i Upsala og Stockholm: hver gang og allevegne have Dagene fra Ankomst til Afsked været en uafbrudt Folkefest. Hvad Studentermöderne have

[1]) 1840 i Kjöbenhavn, 1842 i Stockholm, 1844 i Christiania; næste Omgang 1847, 51, 56; efter den hygieiniske Congres 1858, paany i Kjöbenhavn 1860.

virket i Universitets- og Hovedstæderne og overalt i de tre Lande, hvor Toget er kommet frem, ved under Sang og Blomsterregn at *udsaae Eenhedstanken* og erobre baade Folkenes og Regjeringernes Stemning, er ikke her Stedet til at udvikle; at Fölelsen deraf fylder os i disse Dage, er ikke underligt, men selv i de koldeste Timer vil det hverken glemmes eller fornægtes.

Flere af Studentermöderne have ogsaa middelbart givet Anledning til fortsat Virksomhed for Nordens Sag. Efter Hjemkomsten fra Upsala 1843 stiftede Deeltagerne det "skandinaviske Samfund" til Fremme for "det litterære og sociale Samqvem" mellem Broderfolkene; da Samfundet blev qvalt i Födselen af det danske Cancelli, stiftede strax en Kreds af ældre Mænd det "*skandinaviske Selskab*", i samme Formaal. Det virkede, med Prof. Clausen til Formand, i over 13 Aar, deels ved Foredrag over skandinaviske Emner og ved festlige Sammenkomster, deels ved Udgivelsen af Pröver af den svenske Litteratur med Ordforklaringer, fælleds skandinaviske Bogfortegnelser m. m. og ved en svensk-norsk Bogsamling, til Udlaan mellem Medlemmerne; disse vare for största Delen af Borgerstanden. Som i Kjöbenhavn kom der ogsaa i Upsala og flere Steder i Udlandet skandinaviske Selskaber, og ved gjensidig Bogforsyning have navnlig Studenterforeningerne siden det förste Upsalatog sögt at böde paa det manglende Omlöb mellem Litteraturerne. — En anden Frugt af hiint 1:te Studentermöde var *13:de Januars-Festen*. I Upsala havde Nordmændene været forhindrede fra at give Möde; kun een norsk Deeltager fulgte med fra Kjöbenhavn. Da de kunde frygte lignende Forhindringer en anden Gang, og da Flere paa deres unge Culturs Vegne fra först af havde nogen Betænkelighed ved det skandinaviske Fælledskab, indböd Studentersamfundet i Christiania de andre Universiteters Studenter til samtidig, skjöndt adskilte, at holde en Fest "til Fædrenes Minde", som de selv havde gjort i flere Aar. Siden Januar 1845 har dette været en aarlig skandinavisk Fest i de fire Universitetsstæder, ogsaa i Trondhjem og andensteds, et Bindeled i Mellemtiden mellem de store Möder. — Det

2:det Studentermöde, i Kjöbenhavn 1845, havde en krigersk Efterklang, i den Stemning for Danmark, som er levende skildret i Lehmanns "*Den svensk-norske Hjælp 1848*" (Nord. Univers. Tidskr. VII, 1). Löftet om "at holde sammen, indtil vi have frelst vort Fædreland, det hele store skandinaviske Norden", dette Löfte gjenlöd mellem Fjelde og Skove. Flere af Deeltagerne vendte tilbage for personlig at indfrie det, som Frivillige i de Danskes Rækker; En af dem seer jeg netop nu komme ind her i Salen (Nordmanden G. A. Krohg). Men den politiske Side af Skandinavismen er forbeholdt en fölgende Taler.

Da Nordens Födselsdag var feiret ved Studentermöder i alle tre Lande — dog först i Löbet af 9 Aar — og da Studenterne havde sluttet Broderskab baade paa svensk, paa dansk og paa norsk Grund, vaagnede Trangen til en *staaende Forbindelse imellem Universiteterne* og gjennem dem imellem *Landene* inbyrdes. Det var under Samtaler herom at Cand. A. Ingerslev og jeg kom paa Tanken om *Nordisk Universitets-Tidskrift*, hvis Grundtræk vi strax kunde afhandle med Prof. Welhaven og Säve, som netop opholdt sig her. Prof. Ek forebragte Sagen i Lund; vi Andre i Kjöbenhavn, Christiania og Upsala. For at sikkre Tidskriftets Præg og muligst varige Bestaaen, blev det knyttet til *Universiteterne*, med en Bestyrelse ved ethvert af dem; for at sikkre en *ligeligere Samvirken*, end nordiske Tidskrifter hidtil havde opnaaet, skulde det udkomme *skifteviis* fra de 4 Universiteter, et Hefte om Aaret fra hvert. Saaledes stillet skulde det afhandle "akademiske, videnskabelige og almeen litterære Emner", som kunde egne sig til indbyrdes Forhandling eller Meddelelse [1]). Indbydelser bleve udbredte i alle Landskaber; det 1:ste Hefte udkom 1854, og nu fornylig er Tidskriftet indtraadt i sin 8:de Aargang. Ved en Sammenkomst mellem Medlemmer af de forskjellige Bestyrelser (Sept. 1855) blef der, foruden Tidskriftets Anliggender, Post-

[1]) En Udsigt over Indholdet af de 5 förste Kjöbenhavnshefter er meddeelt i Forord til 6:te Aargang.

forsendelse o. d., handlet om det akademiske og litterære Samqvem i Almindelighed, og hvorledes Tilnærmelsen bedst kunde fremmes: om Universiteternes Ordning, Boghandelen, de videnskabelige Möder, Sprogforholdene, navnlig de norske. Flere af Afhandlingerne i Tidskriftet, ogsaa andre Arbeider, som "Dansk-Svensk Ordbok" af Ek, ere fremkaldte ved disse Forhandlinger. Under et Besög af Prof. F. Carlson fra Upsala (1859) og efter hans Forslag blev der truffet Aftale om en Udvidelse af Indholdet, som stemmer med Tidskriftets Plan og som netop bedst kan fremhjælpes gjennem dets Bestyrelser, nemlig sammenlignende *Skildringer* af forskjellige *Cultur- og Samfundsforhold* i alle tre Lande. Begyndelsen er gjort med Skildringer af Universitetsvæsenet, Væbningsvæsenet, de Kirkelige Forhold, Blindevæsenet, Communalvæsenet. Gid Tidskriftet, som "et Forbindelsesled, der kan hjælpe til nöiere gjensidigt Kjendskab og varigere Samvirken", maa finde baade den Udbredelse og den Medvirkning, som det især i denne Kreds gjör Regning paa!

Af Fag-Tidskrifter stiftedes 1859 *Tidskriftet for Philologi og Pædagogik*, som utgives i Kjöbenhavn, men med Redactionscomiteer ved alle Universiteterne; at det henter sit Stof ogsaa fra den nordiske Sprogvidenskab, giver det en særlig Adkomst til her at nævnes. Nærmest til Naturforskermöderne slutte sig Sammenkomster af Fagmænd i meer eller mindre praktiske Öiemed, med Boghandelen, Kirkevæsenet, Sundhedspleien til Formaal. Et *Boghandlermöde* holdtes 1856. Foruden nogle Forhandlingsgjenstande, der nærmest vedkom den danske Boghandel, blev der handlet om Postforsendelsen m. m. og nedsat fælleds Udvalg herom. Men Hovedudbyttet var de personlige Tilnærmelser. At man ved praktiske Spörgsmaal og Aftaler har at stride baade med de afvigende Indretninger og med det endnu höist mangelfulde Kjendskab til dem, gjör det saameget fortjenstligere, her at have brudt Isen. Af *Kirkemöderne* holdtes det 1:ste i Kjöbenhavn 1857. Forslag derom var bragt paa Bane i Roeskilde Convent og af den nys afdöde Pastor Hammar med flere svenske Frikirkemænd; fra dansk Side mödte især

Grundtvigs Venner og deres Opponenter. Næst Forhandlinger om Daabspagten som Troens Norm og Kjærne, fremkom der en eenstemmig Udtalelse fra Danske og Norske om deres Religionsfrihed, at de ingenlunde önske den indskrænket; en Klage fra den evangeliske Alliance i England over Forholdene i Slesvig blev dröftet af flere slesvigske Præster og, paa Forslag af Biskop Thomander, afviist som ubeföiet. Det næste Kirkemöde holdtes i Lund (1859), det 3:die i Christiania (1861), og her var Landets Geistlighed stærkere repræsenteret end de forrige Steder, idet over Fjerdedelen af Norges Præster vare Deeltagere i Mödet. En *hygieinisk Congres* blev (efter Forslag af Dr. Carlson fra Stockholm paa sidste Naturforskermöde i Christiania) afholdt i Kjöbenhavn 1858, med over 500 Deeltagere, deriblandt foruden Læger ogsaa Politiembedsmænd, Ingenieurer og andre Sagkyndige. Forhandlingerne, som dreiede sig om Sundhedspolitiet, Vand- og Kloakvæsenet, Dödeligheden mellem Pleiebörn, skulle have havt meer end almindeligt praktisk Udbytte.

At der ved alle slige fælleds Möder og de Fester, som knytte sig til dem, udtales Önsker for Nordens aandelige Forening og Samvirken, behöver neppe at siges; Önskerne for Norden ere mere og mere blevne en staaende Bestanddeel ved *alle* folkelige Höitider i ethvert af Rigerne, ikke at tale om saadanne Mindefester som d. 11:te Februar 1859 (Tohundredaarsdagen efter Stormen paa Kjöbenhavn), der blev til en skandinavisk Fest, for den fælleds som den indbyrdes Selvstændighed. Ved Landmandsmöder og lignende af mere stedlig Interesse træffes tidt idetmindste enkelte Deeltagere som Repræsentanter fra Broderrigerne; det var ved et saadant Gjæstebesög, at man paa Landbrugsmödet i Malmö stiftede en lille "nordisk Forening for Biavl". Saaledes griber Fælledskabet om sig, i det Smaa som i det Store. Den tiltagende Jernbanefærsel vil, som ethvert nok saa europæisk Samqvemsmiddel, særlig bringe Venner og Naboer sammen. I denne Henseende er det et smukt Varsel, at den förste svenske Jernbane, den mellem Lund og Malmö, (i November 1856) blev aabnet med et Tog af de lundske Studen-

ters Sangforening, som tog herover for at give en Concert med deres Brödre i Kjöbenhavn.

Af videnskabelige Möder savnes endnu — underligt nok — Möder af *Historikere og Sprogforskere.* Der er flere Gange gjort Forslag derom, men ikke udstedt nogen Indbydelse. At knytte dem til Naturforskermöderne og her benytte Adgangen til den ethnographiske Afdeling, var ligesom att gaae ind ad en Bagdör; om forresten Möderne helst skulde være samtidige, tildeels forenede, eller ikke, er en anden Sag. Imidlertid er der endog reent praktiske Spörgsmaal, der vente paa et Sprogforskermöde, blandt andre *Retskrivningsspörgsmaalet.* Vor danske Retskrivning har siden Rask's Tid været i en vedvarende Gjæring; i Norge er der endnu mere Splid og Vaklen, i Sverrig, saavidt jeg veed, noget mindre, men Fasthed ingen Steder. Hvilke Bogstavtegn man bruger til sine Lyd, er i og for sig mindre vigtigt, end at den Skrivende og Læsende ikke idelig standses ved dem. Vil man da have en Ende paa denne Forstyrrelse og de Ulemper, den volder. især ved Folkeunderviisningen, gjælder det dernæst om, ikke at afgjöre Sagen hver for sig, men alle Tre i Forening; saa kan den Stavemaade, der vedtages, langtfra som hidtil at gjöre Nabolitteraturerne fremmede, tvertimod gjöre dem saa tilgjængelige, som Sprogene efter deres Slægtskab i sig selv ere. Dette Anliggende egner sig ganske til at dröftes og aftales paa et Sprogforskermöde; forinden kunde det bringes under Forhandling f. ex. i Nordisk Universitets-Tidskrift, hvor Undersögelser eller Forslag, stöttede til de tre Sprogs Egenheder og Overeensstemmelse ifölge det fælleds Grundsprog, ville være meget velkomne. Kun at man ikke slaaer Noget fast, för man kan gjöre det *i Fælledskab.* Om det Offentlige tilsidst skulde træde til for sit Vedkommende, med Hensyn til Skoleunderviisning og Embedsskrivelser, bliver et Spörgsmaal, dog först naar Grundsætningerne ere klarede og fastsatte efter fælleds Overveielse.

2.

Sammenligne vi den hele Stilling nu og for 20—30 Aar siden, spore vi en mærkelig Fremgang: ikke blot Udsoning — alle Blodpletter ere vadskede af —, men broderlig Tilnærmelse, gjensidigt Kjendskab og Tilegnelse, alvorlig Samvirken, og det i flere og flere Kredse og paa flere og flere forskjellige Maader. Tanken om Nordens Eenhed er bleven et Led af vor Tankegang og begynder at gjennemtrænge hele vort Samfundsliv.

Et Tegn paa — og et Pant paa — en rolig fremskridende Udvikling *indenfra udad* seer jeg ogsaa deri, at den statsretlige Afslutning af Nordens Forening ikke længer gjælder for det Væsentlige, endsige for Et og Alt, men at man arbeider paa *Grundlaget: den aandelige og folkelige Gjenforening*, uden hvilken selv en dynastisk Eenhed vilde have Lidet at sige og være meget usikker. (Modsigelse fra Flere). Dette bliver vel altsaa en Forhandlingsgjenstand.

Endnu træffer man dog, baade i Sang og Tale, og vi have ogsaa i disse Dage truffet paa Udbrud af en saadan Opfattelse, at vi igrunden kun skal *staae og vente* og "være beredte", for at kunne træde til, naar det afgjörende Oieblik kommer. Men naar det saa trækker ud med dette Oieblik, saa förer den lange Venten kun til Tvivl eller Frafald, og det der skeer, det der *kan* skee, det der *skal* skee, bliver betragtet som Smaating imod dette Store, som ikke skeer, men som ventes eller fordres. Og fra en anden Side betragtet: idet man fæster Tanken paa de tre Folk som een Stat, for idetmindste i Tankerne at gjöre den *strax* færdig, saa gjælder det, paa det nuværende Trin af ringe Eenhed og megen Forskjel, om at sikkre deres indbyrdes Uafhængighed, og man kommer da, i "Skandinavismens" Tjeneste, til at lægge Eftertryk paa *Treheden* — som under vor givne Adskillelse kun altfor godt hjælper sig selv — istedenfor paa *Eenheden*, som trænger til at fremhjælpes. Der er ingen Fare for nogen virkelig national Egenhed, saalidt som for nogen personlig Egenhed ved Omgang med Venner. Men

det vi, under den nuværende Adskillelse skal arbeide for, det er *Eenhed* i Alt det, hvori vi kunne fölges ad, *gjensidig Tilegnelse* af det, vi kan modtage af hverandre, *Samqvem* i det, der kan være fælleds for os, og *Fordragelighed* i det, hvori vi ere og blive forskjellige.

Det er ogsaa det, der nu i en Række af Aar er arbeidet paa, under Samvirkning af Mange, som kunne have höist forskjellige Meninger om den endelige statsretlige Ordning, og som da i sin Tid kunne strides derom. Den indvortes Eenhed — det er ikke nok at sige den "aandelige", og i alt Fald er det da netop den, som er bleven legemlig — denne indvortes Eenhed har, som sagt, været i Fremgang. Men der staaer endnu Meget tilbage, naar vi paa vor Maade og efter vore Vilkaar skulle naae blot saa vidt som f. ex. Tydskland eller som Grækenland i Oldtiden. Vore vigtigste Forbindelsesmidler ere *endnu kun periodiske:* Studentermöder omtrent hvert 5:te Aar eller, for det enkelte Land at regne, hvert 15:de Aar, videnskabelige Möder ligeledes med flere Aars Mellemrum, folkelige Sammentræf i Ny og Næ, litterære Meddelelser til hverandre höist nogle Gange om Aaret. Overalt *mangler* endnu den *stadige Forbindelse*, og med Hensyn til den skal jeg udbede mig Deres Opmærksomhed for et Par fremspringende Punkter.

Det förste Punkt angaaer vort indbyrdes Samliv navnlig *gjennem Litteraturerne.* Det Dansk-Norske og det Svenske er igrunden mere to Litteraturer end to Sprog. Men Sprogforskjelligheden, der i de forlöbne Aarhundreder har holdt Litteraturerne saagodtsom reent fra hverandre, gjör dem endnu halv utilgjængelige og standser deres Omlöb ved en Slags Sproggrændse midt imellem os, foruden den fælleds imod de fremmede Lande. Derfor maae vi lære hverandres Sprog; det koster ikke megen, men dog nogen Uleilighed. Vi lære Tydsk, Fransk, Engelsk for at have Adgang til den nyere europæiske Cultur; vi maae lære Svensk og De Dansk eller Norsk for at have Adgang til den nyere nor-

diske, til saa at sige vor egen Cultur, for att kjende Geijer, Tegnér, Runeberg foruden Holberg, Oehlenschläger og de andre, eller disse foruden hine. Nabosproget er — saasandt vi skulle fölges ad — det af vore Cultursprog, som vi nödigst skulde försömme, og det ulige letteste, da det kun gjælder om at forstaae det paa begge Sider, ikke at tale eller skrive det, og da det er snart lært.

Eller behöve vi maaskee ikke at lære det? Forstaae de Fleste af os ordentlig, hvad de höre og læse? Forstaae De det ordentlig i disse Dage? Meningen vel — i alt Fald veed De, at Meningen er god — men ikke altid Ordene. Og naar man endda hörer, saa er man i en mere opvakt Stemning, eller det er en Höfligheds Sag at strænge sig an. Men naar man læser og ikke forstaaer, saa lægger man Bogen fra sig. Det er det man gjör, eller man lader den strax ligge. Derfor kommer der saa faa Böger over Grændsen; derfor bliver saa mangen god Bog oversat — det vil igrunden sige eftertrykt — for at blive læst. En kyndig Iagttager, den tydske Reisende Kohl, som har iakttaget disse Forhold med megen Velvillie og bl. A. havt Glæde af vore Studentertog, gjör et Forslag, som jeg skal tillade mig at oplæse i Grundsproget, da der muligviis er Flere, som bedre forstaae det paa Tydsk, (Stærk Modsigelse). Jeg er bange for, at jeg har Ret. Stedet lyder saaledes: "Dem allen nach "also glaube ich, dass die Scandinavier, wenn sie sich alle "unter einander etwas zu sagen hätten, was sich rasch und "allgemein unter ihnen verbreiten sollte, sich dies vielleicht "am zweckmässigsten, wie die verschiedenen slavischen Na-"tionen Oestreichs, in deutscher Sprache sagen könnten, ob-"gleich", föier han dog til, "die Sache allerdings nicht so "ausgemacht ist, wie bei diesen letzteren. Demnach könnte "die deutsche Sprache als eine Art *literarischen Bandes* zwi-"schen den scandinavischen Nationen zu ihrer Vermittelung "unter einander betrachtet werden". Saavidt Kohl (Reisen in Dänemark, 1846. 2, S. 241). "*Det tydske Sprog*", siger han, "kunde være et Slags *litterært Baand imellem de skan-"dinaviske Nationer indbyrdes*, *naar de havde Noget at*

"*meddele hverandre*" (Munterhed.) Hans Raad er velmeent og i alt Fald ikke ufortjent; han tilföier, at man i Kjöbenhavn lettest faaer svenske Böger og i Stockholm danske ved at forskrive dem over Leipzig. (Modsigelse.) Naar vi ikke ville fölge hans Raad, saa er det, at vi maae gjöre os fortrolige med hverandres Sprog og Litteratur. Enhver kan gjöre det for sit Vedkommende, om han vil, og paa Hjælpemidler mangler det ikke. Det gjælder kun om Begyndelsesgrundene og de dertil hörende Skoleövelser. Men for dem er Skolen det rigtige Sted. Skal dette lidet fordringsfulde Fag trænge igjennem, maa det optages i *Skolerne*, som en Green af Underviisningen i Modersmaalet. Og skal det ikke her snylte sig frem mellem private Liebhaverier, maa det optages i *Skoleloven*, som alle andre faste Led af Underviisningen. Det er skeet ved den svenske Skolelov af 1856; det maa skee ogsaa i den norske og den danske. Grundsætningen er, at det er *Mangel paa Dannelse*, *ikke at forstaae hverandres Sprog*, for Svenske ikke at forstaae Dansk og Norsk som for os Andre ikke at forstaae Svensk. (Bifald).

Et andet naturligt Forbindelsesmiddel, hvorpaa jeg önskede at henlede Opmærksomheden netop i denne Kreds, er det akademiske Samliv i *Universitetsaarene:* om nemlig de svenske, norske, danske Studerende kunde frit söge til det eller de af Universiteterne, hvor de fandt de Lærerkræfter og det aandelige Liv, som bedst kunde hjælpe dem frem. Önsket derom er senest udtalt af *Consistorium ved Kjöbenhavns Universitet* i en Betænkning (Decbr. 1858) over et ved mig indgivet Andragende til Cultusministeriet om gjensidig Adgang for Docenter m. m. Consistoriet erklærer sig "aldeles enigt om Önskeligheden af en nærmere Forbindelse mellem de nordiske Universiteter", anerkjender, at der ved Tidskriftet er tilveiebragt et Forbindelsesled imellem dem, og yttrer Glæde over det begyndte selskabelige Samqvem, men fremhæver med Rette, at dette "selskabelige Samqvem mellem de 4 Universiteters Ungdom endnu ikke har havt no- "gen mærkelig Betydning for det egentlige Universitetsliv: nu "som för er det saagodt som uden Exempel, at nogen Stu-

"derende i de nordiske Riger söger sin academiske Uddan-"nelse til Statspröverne ved mere end eet Universitet". Særlig paavises det Unaturlige i, "at de, der t. Ex. ville være "Præster eller Læger i Danmark, Norge eller Sverrig, kun "studere Theologi og Medicin i Danmark, Norge eller Sverrig, "uagtet Theologi och Medicin i alle 3 Riger ganske er den-"samme Videnskab og Afstanden mellem Universiteterne saa "ubetydlig". Der kan, hedder det, neppe være nogen Tvivl om, at et afvexlende Ophold ved flere af disse "vilde være "særdeles gavnligt for de Studerendes Uddannelse ikke blot "for Videnskaben, men ogsaa for Livet; og for Professorerne "vilde den raskere Fornyelse af Tilhörerkredsen og den i et "saadant Forhold liggende Opfordring til at gjöre sig bekjendt "med Videnskabens og den academiske Underviisnings Stand-"punct i andre Lande og ved andre Universiteter, være oplivende og vækkende". Til Styrke herfor paaberaabes, at "i "Tydskland, hvor et saadant Samqvemsforhold allerede i "Aarhundreder, har bestaaet mellem de protestantiske Uni-"versiteter, betragtes det som et uvurderligt Gode": det har ikke blot virket vækkende paa Studenter og Professorer, men vakt en gavnlig Kappelyst mellem Universiteterne indbyrdes; det har givet Anledning til at Regjeringerne jevnlig kalde udmærkede Videnskabsmænd fra de andre Steder, og at slige Kaldelser lettere modtages; "det indeholder overhoved den "förste og væsentligste Grund til, at der mellem de tydske "protestantiske Universiteter, uagtet de ikke have nogen fæl-"leds Overbestyrelse forsaavidt de ikke ligge i den samme "Stat, bestaaer et omfattende academisk Fælledsskab, og at "deres Virksomhed med Föie kan betragtes som en Fælleds-"virksomhed". Derefter hedder det: "Consistorium maa nu "ansee det for *særdeles önskeligt*, *om det mellem de 4 nor-"diske Universiteter kunde komme til et lignende academisk "Fælledskab*, for hvilkét vigtige naturlige Betingelser, f. Ex. "nationalt og sprogligt Slægtskab, eensartet Aandsretning og "Cultur, forekomme os at være tilstede. Til dette Formaals "Opnaaelse maatte man *först og fornemmelig* söge at virke hen til, at det ogsaa i det skandinaviske Norden bliver al-

"mindeligt, at de Studerende ikke blot söge deres Uddan-"nelse alene ved det Universitet, der nærmest kan siges at "være deres eget", o. s. v. — Ved nöiere at gaae ind paa Iværksættelsen, yttrer Consistoriet sin Betænkelighed ved offentlige Foranstaltninger, der eensidigt træffes fra Danmarks Side. Men det er Betimelighedshensyn, som ikke forrykke Formaalet. Gid vi kun snart havde det ligesaa uforbeholdent udtalt af de andre Consistorier!

Formaalet er först og fornemmelig det *akademiske Sognebaands Lösning*. Men Baandet er ikke löst, Formaalet ikke naaet ved en noksaa formelig Tilladelse til "i en vis "Tid at söge den academiske Fordannelse, der betinger Ad-"gangen til Embedsexamen, ved et eller flere Universiteter "i Naborigerne". Thi Muligheden for at benytte en saadan Tilladelse er afskaaret ved at Embetsexamen er blevet en Universitetsexamen, som afholdes af Facultetets egne Lærere og altsaa former sig efter den netop ved dem meddeelte Underviisning. Der blev ifjor i den danske Rigsdag indbragt et Lovforslag (af Barfod, Octob. 1861) om, at Enhver, som har Indfödsret, skal kunne blive Embedsmand "uden Hensyn "til, ved hvilket af Nordens Universiteter han har fuldendt "sine Studier og taget sin Embedsexamen". Men dette Forslag gaaer da ligefrem ud fra den gamle Forblanding af Universitetets Anliggende, at undervise, at veilede til Studeringer, og *Statens* Anliggende, at forvisse sig om, at de vordende Embedsmænd have den Fordannelse, som den til en given Tid finder fornöden. Ingen Stat kan give Afkald paa — hvad enten ved Universitetslærere eller ved et eget Examenscollegium — selv at pröve og bedömme Adkomsten til dens Embeder. Derimod kan den overlade Enhver at erhverve sig Adkomsten, hvor og hvorledes han bedst kan. Kun maa den i saa Fald *ikke* binde Pröven til selve den *Læreanstalt*, den holder aaben for sine Studerende, og vil den gjöre denne tilgjængelig ogsaa for Nabolandets Ungdom, maa den *ikke* indrette den som en *Embedsskole* til eget Brug, men som en akademisk Höiskole.

At Önsker om Fælledskab mellem de tre Rigers Universiteter bryde ud i Forslag om gjensidig Embedsadgang for deres Candidater, kan undskyldes med Embedsprövernes nuværende Ordning. Hele vort Examensvæsen havde længe været saa at sige bagvendt ordnet. Skolerne, der, for at gjöre Underviisningen frugtbar og dannende og for ikke at drukne i Haandbogslærdom, trænge til Uafhængighed af fremmede Fordringer, til Underviisningsfrihed, fik deres Disciple prövede af Fremmede, nemlig af Universitetslærere; Universitetet, der ved Siden af Underviisningsfrihed for Lærerne trænger til Studerefrihed for Disciplene, lod paa Skoleviis Lærerne selv holde Examen, ja, Staten holdt ved dem sine Embedsexaminer. Hvad *Skolerne* angaaer, er det naturlige Forhold bragt tilveie, hos os ved Reformen af 1850: de holde nu selv Afgangspröve over deres Disciple, og skjöndt de endnu ere stærkt bildede i Traditioner fra Examen Artium, ere de i alt Fald bragte i det rigtige Spor. I Sverrig vil denne samme Skolereform indtræde 1864; i Norge er den under Forhandling. Modstykket dertil bliver en Reform af Afgangsprövernc fra Universitetet, af *Statens Embedsexaminer*. Og heldigviis komme vi til selvsamme Grundtræk for denne Reform, hvad enten vi gaae ud fra det skandinaviske Fælledskab eller fra Universitetets egen Idee [1]). Först: for hver af Statens Embedsexaminer en *Staaende Examenscommission*, der gjerne kan have Universitetslærere mellem sine Medlemmer, men kun efter særlig Udnævnelse. Commissionen fastsætter nöiere de Fordringer i Hoved- og Bifagene, som Alle skulle fyldestgjöre — maaskee undervises der i langt större Omfang —, stiller Spörgsmaalene til skriftlig og mundtlig Pröve o. s. v. Dette bliver da det ene Led af Reformen. At Universitetslærerne som saadanne besörge Statens Examen, har bidraget til at forvanske deres Forhold til Tilhörerne og gjöre Studeringen til Lectielæsning; men det har givet en sikkrere Manuduction og en kyndigere og omhyggeligere Exa-

[1]) Jfr. Afh. "Om vort Examensvæsen", 1856, meddeelt i Nord. Univ. Tidskr. II, 1. S. 111 ff., S. 127—145.

men, end man tör gjöre Regning paa med en særskilt Examenscommission. Nu kan man vel være enig om, at det er for dyrt at bringe Studering og Universitetsliv til Offer for Examen. Men i det man da gjennem Examenscommissioner *værner om Studerefriheden* maa man tillige virke hen til, at denne Frihed *bliver benyttet*, at den ikke priisgives til et endnu værre Manuductionsvæsen, en endnu fattigere Collegielæsning, nemlig af Collegier fra Commissærernes afdöde Manuducteurer. Derfor maa der, foruden det for Alle fælleds Uundværlige i Facultetets forskjellige Grene, fordres *udförligere Kundskab i en af disse*, den systematiske, den historiske o. s. v., *efter eget Valg;* det hedder vel, at de ere lige vigtige Led af een Organisme, men dette forhindrer ikke, at enhver Professor har sit Fag (maaskee endog et Bifag) til personligt Hovedfag og Studenterne ligeledes, saasnart de begynde at sunde sig: ikke blot de Udkaarne, som man overhoved ikke behöver at sörge for, men selv den ringeste Studerende har Noget, der er lettere og frugtbarere for ham end det Övrige, og det er *gjennem det, han faaer Luftningen af sin Videnskab.* Staten, som ikke blot kræver en vis Kundskab og Modenhed, men nogen Studering ved et *Universitet*, en videnskabelig Höiskole, maa fornuftigviis give ogsaa dette Krav et Udtryk ved Examen. Ved det efter frit Valg Opgivne har da Universitetslæreren sin Plads ved Pröven; han kan vanskelig undværes her, og denne Deel af Embedsexamen hörer, ligesom en Magisterconferents, til hans akademiske Virksomhed.

Men jeg maa bryde af med disse Antydninger. Jeg har kun villet minde og vare Dem om *Grundbetingelsen for et virkeligt akademisk Fælledskab mellem Nordens Universiteter.* En Reform af vore Embedsexaminer og en Reform netop i samme Aand er, som sagt, nödvendig allerede af reent akademiske Hensyn.

Naar jeg har henledet Opmærksomheden paa vor litterære og akademiske Forbindelse, paa nogle store Mangler

ved den, og hvorledes de maae afhjælpes, saa indseer jeg vel, at de ere allermindst fölelige netop i disse Dage under Studentermödet. Her ere Studenter samlede fra alle fire Universiteter, saa hjemligt, som om de længe havde været sammen; her forstaae de Sprogene godt nok, og er der Hindringer for Nordens Eenhed, langt större end disse, saa ere de i Haabets Alder, selv de Gamle ere unge, og Haabets Fane vaier i alle Gader. Lad os kun löbe Banen igjennem med vore Önsker og Forhaabninger, som vise os Vei! Men gid vi saa ogsaa i den roligere Tid, i de 4—5 Aar til næste Studentermöde, maae gjöre nogle faste Skridt fremad og mindst blive tilbage, hvor vi selv skulle arbeide med, indtil — bestandig med Önsket og Haabet til Veivisere — det skilte forbindes og de Tre blive til Eet!

Om Pfaltzgrefven Johan Casimirs förhållande till Drottning Christinas Förmyndare.

(Föredrag hållet i Historiska Föreningen i Upsala)

af C. T. Odhner.

Genom K. Gustaf II Adolfs plötsliga frånfälle befann sig den Pfaltzgrefliga familjen i Sverige i en högst tvetydig ställning. Hade denna redan under Konungens lifstid varit oviss och beroende, så blef belägenheten nu i anseende till bristen på alla dispositioner och bestämmelser af Konungen rentaf brydsam, isynnerhet då tillståndet i Tyskland äfvensom ringheten af Pfaltzgrefvens besittningar lade hans öde helt och hållet i Svenska regeringens händer. Hvad först hans *sociala* existens i Sverige beträffar, så hade han af Konungen bekommit Stegeborgs län såsom säkerhet för prinsessan Catharinas innestående brudskatt, men dess vidare åtnjutande berodde på den nya regeringens stadfästelse. Uteblef denna, var han nästan beröfvad en anständig bergning. Ännu ovissare var familjens *politiska* ställning i landet. Besynnerligt nog hade i de senare bekräftelserna af Norrköpings arfförening icke ett ord blifvit tillagdt till förklaring af de något obestämda uttryck i densamma, på hvilka prinsessan Catharinas och hennes arfvingars eventuella arfsrätt berodde. De vilkor, som nämnda arfförening uppställt för giltigheten af den qvinnliga successionen, voro, att prinsessan icke får bortgiftas utan Ständernas samtycke ej heller må "med sådane nationer sig i giftermålshandel inlåta, som äre

af någon villfarande falsk och afgudisk religion och med oss uti religionen icke äre ens"; af dessa var väl det förstnämnda uppfylldt, men ej så det senare, enär Pfaltzgr. Joh. Casimir tillhörde den Reformerta bekännelsen. Dermed var det således brutet emot bokstafven, men deremot var det hufvudsakliga ändamålet med nämnda stadgande vunnet derigenom att barnen uppfostrades i den Lutherska läran, hvilket utan tvifvel just skedde för att bevara dem deras möjliga arfsrätt. Det måste som sagdt i hög grad väcka förvåning, att frågan om denna arfsrätt under Kon:s lifstid aldrig bragtes å bane. Axel Oxenstjerna försäkrar i bref till Pfaltzgrefven på det kraftigaste sig aldrig hafva förnummit något härom, liksom Pfaltzgrefven ej kunnat åberopa något enda mundtligt eller skriftligt yttrande af Gustaf Adolf till sin fördel, ehuru möjligheten af den enda arfvingens frånfälle väl ofta måste hafva föresväfvat Konungen. Skulle denna förtegenhet i en så vigtig punkt härröra af ett grannlaga undseende för vissa välbekanta aristokratiska åsigter och anspråk? Detta hade varit mer än grannlagenhet, det hade varit svaghet. Eller är orsaken att söka i några personliga antipathier? Omöjligt kan man antaga sådant, då man vet hur varmt Gustaf Adolf älskade just denna syster, huru högt han uppskattade svågerns förtjenster. Ännu mörkare framställer sig denna sak, ifall man får antaga såsom sann den berättelse, som Nils Nilsson Tungel efterlemnat om Axel Oxenstjernas yttrande vid successionsfrågans behandling 1649, enligt hvilket Konungen under 1627 års fälttåg skulle hafva rådfrågat Kanslern om successionen i händelse af sin död och, då denne föreslagit Pfaltzgrefvens familj, svarat med dessa ord: "Gud bevare Eder och Ständerna för sådane consilier, ty I mågen vara vissa derpå, om I den ena dagen krönen endera af dem till Eder Konung, så ären I några dagar derefter visserligen ångra't" [1]). Har denna besynnerliga berättelse verkligen någon grund, så är det icke lätt att ange rätta förklaringen deraf: på sin höjd kunde vi våga den gissningen, att Johan Casi-

---

[1]) Adlersparres Histor. Saml. 2, ss. 249—50.

mir redan då slutit sig till ett vid denna tid uppkommande mot de gamla slägterna riktadt parti och möjligen sökt i denna anda inverka på Konungen, hvilken utan att eftergifva något af kronans prerogativer likväl synes hafva betraktat aristokratien som ett nödvändigt moment i författningen. Nämnda ord skulle då kunna betraktas som en åt Axel Oxenstjerna framkastad vink, en betydelsefull varning gifven af Svenska adelns uppriktigaste vän på thronen [1]) åt denna adels ypperste och ädlaste representant, en varning som den senare i så fall icke försummat att till det yttersta följa. Ty vi skola finna af det följande, huru Axel Oxenstjerna, liksom med en instinktlik förkänsla utaf den fara, som från Pfaltzgrefvens hus hotade Svenska aristokratien, har vid alla tillfällen och någongång till och med mot billighetens fordringar motarbetat detta hus och sökt afskära detsamma allt politiskt inflytande i landet. Denna förkänsla dikterade de aningsfulla ord, som Kanslern fällde i Rådet 1642 vid afstyrkandet af unge Pfaltzgrefvens utresa till arméen: Estote memores verborum meorum, cum fata me subtraxerint! [2])

Hade således Gustaf Adolf lemnat denna successionsfråga alldeles oafgjord och i sina många förtroliga skrifvelser till Pfaltzgrefven ej låtit undfalla sig ett ord derom, så hade han icke heller på förhand tillförsäkrat svågern någon andel i styrelsen i fall af en förmyndareregering. Ty ehuru han 1631 af missnöje med finansförvaltningen derhemma anförtrott Pfaltzgrefven högsta uppsigten deröfver, hade dock ingen fullmakt på Skattmästare-embetet blifvit utfärdad. Hans inflytande var således blott af provisorisk beskaffenhet, hvarjemte hans *personliga* förhållande till Rådet blifvit försvåradt genom den kontroll, han fått sig ålagd öfver det. Då nemligen Gustaf Adolf i bref af den 22 Jan. s. å. ber honom "sich den Sachen dorten in Schweden anzunehmen dass wir nicht dergestalt mögen verlassen werden wie itzo leider

---

[1]) Gustaf Adolf kallas af Axel Oxenstjerna sjelf för en Adelskonung i Rådet, 17 Maj 1643. [2]) Rådsprot., 10 Juni 1642.

geschieht", samt klagar öfver Rådets försumlighet och att "sie gehen so excusatorie und unfleissig damit um, dass ich zum ofteren in Sorgen und Gefahr gerathe" [1]), så följde deraf naturligtvis misstroende och ovilja från Rådets sida, som ej kunde undgå att ofördelaktigt inverka på Pfaltzgrefvens ställning vid Kon:s död.

Emellertid oaktadt allt det ofördelaktiga i dessa förhållanden, var Pfaltzgrefven för Rådet en ingalunda föraktlig medtäflare om makten. Hans personliga egenskaper, klokhet, praktisk duglighet, enkelhet och energi (egenskaper hvilka gingo i arf på sonen och hos sonsonen starkt påminna om stamfadern) hade förskaffat honom anseende och tillgifvenhet hos många. Hans slägtskap med konungahuset och gemensamhet i åsigter gjorde en af de fem riksembetsmännen, Riksamiralen Gyllenhjelm, äfvensom den inflytelserike Joh. Skytte till hans afgjorde anhängare. Äfven andra i Rådet voro till en början gynnsamt stämda för honom, om ej såsom Riksföreståndare, åtminstone såsom en motvigt mot Oxenstjernorna i Rådet. Härtill kommo flera af den yngre adeln samt talangfulla novi homines, hvilka Gustaf Adolf framdragit. Och på riksdagen 1633 höjde sig flera röster, som ej otydligt läto förstå sin böjelse för *en* Regent; sådane voro prelaterna, hvilka väl kände Rådets benägenhet för Generalconsistorium och kyrkans centralisation, äfvensom allmogen med sina ärfda antipathier mot herreväldet. Hade Pfaltzgrefven egt sonens beslutsamhet och djerfhet, så hade han möjligen med stöd af så aktningsvärda krafter kunnat bjuda sina motståndare spetsen, isynnerhet som Kanslern var frånvarande. Hvad som mest torde hafva bidragit till Rådets seger och förlamat motpartiet, var den anordning af riksstyrelsen, som den aflidne Konungen enligt Kanslerns obestridda auktoritet sjelf funnit god och gillat i den nya Regeringsformen.

Under första tiden efter underrättelsen om Konungens död framkallade den djupa skakningen sämja och enighet

---

[1]) Gustaf Adolfs Skrifter ss. 390, 392.

på alla sidor. Det bästa förhållande syntes råda mellan Pfaltzgrefven och Rådet. Den förre utträdde visserligen ur Rådet, men blef af detsamma ombedd samt åtog sig beredvilligt att fortfarande förestå Räkningekammaren och att efter anmodan meddela sina råd i förefallande ärenden, liksom han å sin sida tillsade all tjenst och trohet samt ställde sig under Regeringens beskydd [1]). Genom skrifvelser till flera frånvarande Rådsherrar rekommenderade han dem sig och sin familj samt mottog deras försäkringar. Pufendorf har mot Rådet framkastat den beskyllningen, att det för att stadga sitt välde medelst skenfagra och tvetydiga yttranden uppehållit Pfaltzgrefven tills det kände sig fast i sadeln [2]). Och den senare hyste sjelf sedermera samma öfvertygelse, att "riksens Råd sökt hålla honom oppe med goda ord (efter den versen: quidlibet in verbis, in facto nihil habebis), till dess de kunde stabiliera deras stat och sedan få rå med honom" [3]). Dessa yttranden synas ej sakna grund; den 15 Januari 1633 skrifver Pfaltzgrefven till Kanslern: "von den sämtlichen Herrn Senatores bin ich freundlich versichert worden, dass *mit Gestehen der sämtlichen Stände* sie mein und der meinigen bestes wissen wollen" [4]), hvarjemte andra yttranden längre fram visa, att han ansåg sig bedragen. Möjligt vore, att Rådet från början velat inrymma Pfaltzgrefven någon del i styrelsen, men sedan genom Kanslerns bestämda motvilja förändrat tankar. Den senare var tidigt på sin vakt: så skrifver han redan den 5 December 1632, att de icke skulle låta någon "meslera sig i regementet" [5]) förrän Riksdag var hållen, och till Pfalzgrefvens qvarblifvande i Kammaren gaf han tveksamt sitt bifall [6]). Deremot ansåg han godt, "att han hålles i god humor för många orsaker skuld" [7]).

Pfaltzgrefven, som under tiden genom sekret. Nils Nilsson (Tungel) hemligen erhöll del af skriftvexlingen mellan Kan-

[1]) H. S. H. (Handlingar rörande Skandinaviens Historia), 24, 284.
[2]) De Reb. Svec. V, 7.
[3]) Adlersparre 3, 355.
[4]) Riks-Ark. Oxenstjernska saml.
[5]) Krigshist. arkiv 2, n:o 873.
[6]) H. S. H. 24, 360.
[7]) H. S. H. 25, 262. Jfr längre fram s. 32.

slern och Rådet [1]), beslöt att före riksdagens början göra sig förvissad om hvad han kunde påräkna för sympathier inom Rådet. Den resolution, som han den 11 Februari erhöll på sitt memorial, visade all beredvillighet att uppfylla hans privata fordringar, men afslog allt som kunde innebära anspråk på politiska rättigheter. Så blef det honom förmenadt att aflägga redogörelse för sin förvaltning inför Ständerna, med den förklaring att det vore onödigt, "emedan Ständerna intet hafva H. F. N. dit förordnat" [2]). Man finner alltförväl hvad som låg under: en sådan redogörelse hade gifvit ett ypperligt tillfälle för Pfaltzgrefvens anhängare bland Ständerna att börja en agitation till hans förmån. Derpå begärde han mundtligen att få följa med Drottningen in på rikssalen, då propositionen till Ständerna upplästes. "Hvilket ehuruväl det är fallet oss mycket betänkligt", skrifver Rådet till Kanslern [3]), "för de sällsamma conseqvenser skull, som sådant af sig föda kunde, dock likväl emedan det utan hans största mescontentement icke kunde honom förvägras, thy blef honom till resolution gifvet, att H. F. N. väl kan efterlåtas till att följa fröken in uppå salen, men vi visste icke hvar H. F. N. stå ville, *emedan han ibland Ständerna intet ställe hade*, dock hemställandes derhos H. F. N., om han ville stå uti något fönster eller näst framför adeln. Det H. F. N. omsider hafver låtit sig behaga, ställandes sig i går, när han på salen inkom, uti ett fönster ibland fruntimret". Kanslern prisade Rådet, att det "H. F. N. svarat och tracterat försigtigt och väl" [4]).

Genom dessa förhandlingar, äfvensom genom vissa företeelser vid riksdagen hade misstroendet å ömse sidor vuxit, ehuru sämjan till det yttre ännu bibehölls. Rådet fann det nödvändigt besluta "att intet, som af någon importance vore uti Kammaren, skulle företagas och slutas utan communication med hela Senaten" [5]). I bref till Axel Oxenstjerna af 10 April 1633 omtalar Jacob de la Gardie Pfaltzgrefvens

[1]) Se bref från dens. af 12 Febr. 1633: R. A. Stegeborgska saml.
[2]) Adlersparre 3, 336.
[3]) H. S. H. 25, 130.
[4]) H. S. H. 25, 262.
[5]) Rådsprot. den 30 Mars.

stora missnöje: han hade fällt det yttrande, "att det vore honom ledt, att han oss och kronan så väl ment hafver, och der han det hade vetat, skulle han hos sina förvandter våra saker icke så väl hafva rekommenderat som han det gjort, med mycket annat". "Det ser ut", slutar Marsken sitt bref, "som vi skulle få med honom mer att göra än med hela regeringen" [1]). Den växande spänningen var säkerligen en af orsakerna, att Pfaltzgrefven nedlade sin befattning med kammarsakerna redan sommaren 1633 (ej 1634 såsom vanligen uppgifves) [2]), då han afreste till Nyköping för att emottaga Enkedrottningen och Konungens lik. Från denna tid framträder hos Pfaltzgrefven en allt större ovilja mot Rådet. De felslagna förhoppningarna förbittrade hans sinne: Enkedrottningens missnöje och eggelser gåfvo ny näring åt hans harm; häftiga och oförsigtiga yttranden undföllo den eljest kloke mannen, som nu enligt Gabr. Gustafssons uttryck hördes "dundra" mot Rådet. Vid samma tid återkom den inflytelserikaste bland hans vänner i Rådet Joh. Skytte, entledigad från sin guvernörspost i Liffland. Alltifrån Konungens död hade denne sökt få tillfälle att återvända till Sverige, men Rådet syntes ej lika angeläget å sin sida. Den 11 April 1633 skref han från Riga till Pfaltzgrefven, med anhållan att denne ville utverka hans hemkallande, och utlofvade att derhemma "E. Gn. nach Möglichkeit zu assistiren" och arbeta derpå, "dass E. F. Gn. eine gebührliche Satisfaction widerfahren möchte" [3]). Efter hemkomsten har Joh. Skytte förstått att med mycken försigtighet och skicklighet understödja Pfaltzgrefven utan att stöta sig med sina embetsbröder, ty i slutet af året skrifver Gabriel Gustafsson till sin bror, att "Hr Joh. Skytte comporterar sig mäkta väl i alla saker, allenast befruktar jag, att den acten med Palatino är han orsaken till" [4]). Enligt samme mans uppgift har Joh. Skytte vid denna tid närmat sig Oxenstjernska partiet i afsigt att

---

1) R. A. Oxenstjernska saml.
2) Se Kammar-Collegii Registratur. Jfr P. Brahes tänkebok s. 32.
3) R. A. Steg. saml.
4) Bref af 6 Dec. 1633. Oxenstj. saml.

efter Axel Oxenstjernas förmodade befordring till Drots sjelf komma i besittning af Kanslersembetet [1]).

Under vistelsen i Nyköping sommaren 1633 inledde Pfaltzgrefven åter underhandlingar med Rådet. Efter att förut hafva understödt Enkedrottningens öfverdrifna yrkanden, hvilka af Rådet enhälligt tillbakavisades, anhöll han på enskild väg den 12 och 13 Augusti dels om ärftelig besittningsrätt af Stegeborgs län, dels om en rekommendation för sig och sin slägt "uppå den ort som behörde", hvarmed han menade Ständerna. Det senare bedömdes riktigt af Rådet såsom ett försök att få familjens arfsrätt erkänd samt att hos Ständerna vinna stöd mot Rådet och på den vägen uppnå sina afsigter, hvarföre rekommendationen affattades i allmänna intetsägande uttryck och utan Ständernas nämnande. Derjemte förpantades till Pfaltzgrefven Stegeborgs län för hela omyndighetstiden, men dess ärftelighet afslogs såsom en olaglighet. Den förra resolutionen gick Pfaltzgrefven djupt till sinnes, då han dermed såg sin ätt troligen för alltid afskuren från successionen. Sedan han inför sekreteraren Nils Nilsson under tårar beklagat sig öfver Rådets uppförande och sagt sig vilja lemna landet, vidare hemställt om hans barn borde uppfostras till Sveriges eller Tyska rikets tjenst och slutligen antydt tillvaron af ett testamente efter Konungen, deri han vore ihågkommen, hölls en märkvärdig conferens den 15 Augusti mellan honom och 4 Rådsherrar, utsedde till att "remonstrera Pfaltzgrefven dess orimmeligheter". Dessa förklarade nu öppet, att han ej borde tänka vidare på successionen för sina barn eller på några andra politiska rättigheter för dem, än på sin höjd säte och stämma å riddarhuset, dock ej i egenskap af furstar, utan blott af adelsmän, ty furstendömen borde enligt salig Konungens mening ej vidare i Sverige utdelas [2]). Denna conferens bidrog naturligtvis ej att återställa det goda förhållandet; och då Stegeborgs län den 17 Augusti förpantades åt Pfaltzgrefven till

---

[1]) Bref af 11 Mars 1634. Oxenstj. saml.

[2]) Adlersparre 3, s. 345 ff.

Drottningens myndiga år, ansåg han sig derför ingen tack skyldig, enär han i sjelfva hufvudsaken fått afslag. Å andra sidan fick Rådet uppbära beskyllningen att hafva visat för stor eftergifvenhet af Axel Oxenstjerna och hans från Tyskland i slutet af November återkomne broder Gabriel. Den förre framkastar (i bref från Frankfurt den 5 Oktober) den frågan, huruvida Rådet haft rätt att gifva dylika resolutioner: åtminstone borde man affordrat Pfaltzgrefven "en skälig och rättmätig revers, att sådane cessiones och indulta skulle komma riket till styrka, men hvarken Drottningens eller Riksens rätt, ej heller laga stadgar eller ett och annat stånds privilegier till förfång". Äfven hade hans och andra kollegers samtycke bort inhemtas i en så vigtig sak [1]). Kanslerns skarpa ogillande oroade Rådet; de "agnoscerade den begångna fauten", och sökte efteråt förmå Pfaltzgrefven att afgifva en dylik förbindelse. Han nekade dertill med stor bitterhet "adjunctis minis", "förutom mycket annat som jag ej förtror pennan", skrifver Gabriel till Axel Oxenstjerna af den 15 Januari 1634 [2]). Häraf kan man sluta, att spänningen stigit till sin höjd, och att Pfaltzgrefven tillåtit sig yttranden eller handlingar af ett vidtutseende och hotande syfte.

I slutet af Januari månad 1634 afreste Rådet för andra gången till Nyköping, med fast beslut att en gång för alla tillbakavisa Enkedrottningens anspråk samt med Pfaltzgrefven "så conferera, att han afhåller sig härefter från sådana actiones". Vi låta Gabriel Gustafsson beskrifva förloppet af detta sammanträffande. "Vi hade", säger han i bref till Kanslern af den 17 Februari, "in Senatu resolverat, att, om han oss inhumaniter tracterade och komme någon villa mellan H. M. och Rådet tillväga, att vi då hade velat sagt honom sannsagorna och uppsagt brudskatten mot återställande af Stegeborgs län" — — "men denna gången hafver han gått så modeste om, som han aldrig tillförene någonsin gjort hafver". Man ansåg honom hafva blifvit varnad af sina vänner, enär han förut sagt sig vilja tala skarpt med Rådet [3]).

[1]) H. S. H. 27, 174—6.
[2]) B.A. Oxenstj. saml. jfr bref af d. 6 Dec. 1633.
[3]) R. A. Oxenstj. saml.

Afslagen på alla håll i sina bemödanden hos det hemmavarande Rådet gjorde Pfaltzgrefven ett sista försök, genom att vända sig till Kanslern sjelf. Då nemligen sekreteraren Grubbe i Mars 1634 affärdades till Kanslern, förefäll ett samtal mellan Pfaltzgrefven och Grubbe, deri den förre, med afsigt att få det framburet till Kanslern, yttrade sin öfvertygelse, att Konungen efterlemnat dispositioner till hans familjs förmån, hvilka hittills blifvit undandolda, men efter begrafningen förmodades skola offentliggöras. Han sade sig fått ökad anledning till denna förmodan genom Rådets uppförande strax efter dödsfallet [1]). Dessa yttranden blefvo ock af Grubbe relaterade: de synas hafva högeligen harmat Kanslern och gåfvo honom en anledning att söka genom sin auktoritet förekomma alla vidare förvecklingar och obehag från den sidan. Det vidlyftiga och i flera afseenden märkvärdiga svaret är dateradt Frankfurt den 20 Maj [2]). Han ber Pfaltzgrefven vara nöjd med de resolutioner han undfått, hvari han till och med ansåg Rådet hafva öfverskridit sin befogenhet. Han varnar honom att afstå med alla "refuse und widerwärtigen Discursen" och ber honom hellre lindra än adgravera regeringsbördan. "Denn sollte anders resolwiret werden von E. F. Gn. und Sie andere Consilia ergreifen, kann ich zwar wohl absehen, dass aus dem Widerwillen viel schädliches entstehen könne, so ich von Herzen verhütet sehen möchte, E. F. Gn aber daneben Ihren Zweck schwerlich erreichen, sondern sich selbsten und den Ihrigen mehr Betrübniss und Verdriess zuziehen würden". Att en disposition funnits efter Konungen, hade ingen hellre önskat än han sjelf, emedan det besparat dem många discurser och tankar. Han försäkrade på det allvarligaste sig aldrig hafva sett eller afhört någon dylik, och tviflade, att Konungen, som eljest meddelade honom alla "sina och riksens största secreta", undanhållit honom detta, och hade Konungen många gånger

---

[1]) Enligt Pfaltzgrefvens bref till Kanslern den 28 Juni s. å.: Oxenstj. saml.

[2]) Förvaradt i Stegeborgska saml.

rekommenderat Kanslern sin gemål och dotter, men aldrig Pfaltzgrefvens familj. Denna allvarsamma skrifvelse framkom just i lämplig tid, för att afhålla Pfaltzgrefven från agitationer vid Regeringsformens antagande. Drotsen skrifver, att Pfaltzgrefven denna tiden "lefvat temligen roligt, isynnerhet sedan han fick min broders bref, hvilket honom ock temligen förtrutit" [1]), och Salvius den 18 Augusti, att Pfaltzgrefven "resolverat ingenting mer att movera eller begära, utan skjuter allt på gud och tiden" [2]). Han omtalar visserligen hvad som "in aula judicerades" om Regeringsformen, men det kan ej förmärkas, att Pfaltzgrefven motarbetat densamma. Och i sitt svar till Kanslern af den 28 Juni yttrar sig Pfaltzgrefven mycket undfallande och ursäktande.

Härmed slutade den egentliga striden mellan Pfaltzgrefven och Rådet: den förre såg sig nu nödsakad att med undergifvenhet foga sig i sitt öde och drog sig tillbaka från det offentliga lifvet. Man torde icke kunna neka, att Pfaltzgrefven under stridens hetta, i känslan af sina bevisade tjenster och i vissa hänseenden grundade anspråk, lät hänföra sig till okloka mått och steg, liksom å andra sidan, att Rådet från sin synpunkt ådagalade icke blott fasthet utan äfven hofsamhet och värdighet. Det var i sin goda rätt, då det förvägrade arfsrätt å Stegeborgs län, ehuruväl det ej visade samma laggrannhet sedermera vid förläningar åt sitt eget stånd. Då det motarbetade och hindrade planen att göra Pfaltzgrefven till Riksföreståndare, så var detta i full öfverensstämmelse med Regeringsformens stadgande: och att icke inrymma Pfaltzgrefven någon del i regeringen såsom Skattmästare, dertill fanns åtminstone en god förevändning i hans Reformerta bekännelse. Deremot har Rådet i afseende på successionsfrågan och Pfaltziska familjens naturalisering i Sverige varit ledt af aristokratiska fördomar. Ty om man också måste instämma i Rådets yttrande Aug. 1633 till Pfaltzgrefven, att detta vore en farlig och ömtålig sak att vidröra (särskildt framhöll Rådet Enkedrott-

[1]) Bref af den 19 Juli 1634. Oxenstj. Saml.

[2]) Oxenstj. Saml.

ningens misstänksamhet) [1]), så kan å andra sidan ej nekas, att rikets säkerhet under så kritiska tider fordrat en närmare bestämmelse af thronföljden, som nu helt och hållet var fästad vid ett sjukligt barns svaga lifstråd. Fördelarne häraf skulle betydligt hafva öfvervägt de möjliga olägenheterna och hela åtgärden bestått deri, att den gällande successionsordningen af 1604 tillämpats med förtydligande i vissa punkter. Härför hade man ock haft stöd i Regeringsformens 65:te §, som talar om Konungahusets "ättläggar å sido" och antyder, att man skall vara betänkt på en successor. Som skäl att detta icke skedde anfördes längre fram vid öfverläggningarne om samma fråga 1649, att Rådet ej velat prejudicera H. M. under hennes omyndighet [2]).

Emellertid har det oaktadt Rådet flera gånger haft för afsigt att bringa successionsfrågan å bane, med hemlig plan att få densamma afgjord i aristokratiskt intresse och med Pfaltzarnes bestämda uteslängande. Sedan Rådet redan i början af år 1633 och ännu med någon tvekan hemställt till Kanslern, huruvida i fall af Drottningens frånfälle utan arfvingar Sveriges krona skulle vara "obligerad" Pfaltzgrefven [3]) och hans barn, fick Gabriel Gustafsson Oxenstjerna vid sin resa till Tyskland i uppdrag att inhemta broderns betänkande äfven om arfföreningens rätta förstånd [4]). Det var utan tvifvel dessa underhandlingar, som bestämde Rådets hållning mot Pfaltzgrefven under sommaren s. å. Samma fråga återupptogs under vintern och våren 1634 och utgjorde ämne för öfverläggningar i Rådet samt för såväl privata som officiela skrifvelser till Kanslern. I Rådets bref af den 10 Maj samt Marskens och Gabriel Gustafssons af den 13 och 8 d:o påpekas nödvändigheten att "lägga några fundamenta till att förekomma vidlöftigheter i framtiden om unga Drottningens giftermål, att ingen oförmodelig oro och villervalla

---

1) Adlersparre a. st. s. 356.

2) H. S. H. 28, 93.

3) H. S. H. 25, 151: i texten förekommer tomrum för ordet Pfaltzgrefven, men han åsyftas otvifvelaktigt.

4) H. S. H. 25, 143.

må uppväxa", med förslag att i riksdagsbeslutet införa bestämmelser såväl derom som angående arfsrättens utsträckning och arffurstars rättigheter. Rådet fann det nemligen medföra någon "consideration", huruvida Drottningens blifvande gemål och arfvingar "uti H. M:s rätt till riket skola participera", samt ville äfven förekomma alla med arffurstendömen förknippade vådor [1]). Gabriel Gustafsson ansåg frågan böra uppskjutas såsom varande "ett hett jern, som man lätteligen sina fingrar väl på bränna kan", och detta blef äfven Kanslerns råd, afgifvet i bref d. 20 Juni [2]). Det vore icke skäl, yttrade han, att skynda med denna sak, då omständigheterna kunde gestalta sig helt annorlunda under tidernas lopp och gifva åt frågan ett nytt uppslag och en lätt lösning. Och om de nu onödigtvis gjorde affär af saken, så befarade han, "att I lären sjelfve alltför otidigt förorsaka allehanda snack ibland folket, och dem I dermed noteren, lären I gifva orsak att calumniera och förtala Edre actioner och consilia", "i den staden att medan de ännu lemnas mellan hopp och vanhopp de mycket handterligare vara skole". Skulle Rådet mellertid finna ställningen sådan, att det ville redan nu omröra frågan, så medskickade Kanslern för denna händelse ett concept till riksdagsbeslut [3]), deri en punkt var införd angående denna sak i ordalag afpassade efter tiden. Denna punkt, som vi härnedan meddela [4]), var

[1]) Se H. S. H. 29, 345 ff. Oxenstj. Saml.

[2]) H. S. H. 30, 55 ff.

[3]) Förvaradt i Cronstedtska Saml. å Upsala Bibliothek.

[4]) § 3. "I lika måtte efter farligt är för H. M. och Riket att tillstädja, det discurser och snack fritt må bringas på banen om successionen till riket, såsom de hvilka regerande Konungar och Regenter som oftast hafva förbudit eller ju intet velat tillåta, och är fördenskuld mera eftertänkeligt och af större efterföljd, hvar de uti en omyndig drottnings ungdomsår skulle fritt måga föras eller inkastas; hvarföre vi härmed också alle sådane discurser och förslag alldeles och allvarsamligen vele hafva förbudet, det ingen som under Sveriges kronas höghet är sittande eller vistas dristar sig till att ställa sådant fram eller göra der sak öfver hemligen eller uppenbarligen: Blifver någon befunnen att denne vår varning oansedt göra häremot, han skall efter personens pligt emot H. M. och

tydligen riktad mot Pfaltzgrefven och gick ut på att förekomma alla vidare "discurser" och tilltag från hans sida. Punkten blef dock utesluten ur riksdagsbeslutet, sedan det visat sig, att Pfaltzgrefven af Kanslerns varning låtit förmå sig till tystnad. Den enda åtgärd som vidtogs var, att några hänsyftningar i samma riktning inflöto i riksdagspropositionen d. 1 Juli [1]), samt att man ur Regeringsformens § 2 borttog de misshagliga orden, "till Sverige är Konung ärfvande". Och dermed afstannade frågan för tillfället.

Fem år senare 1639 synes hon åter hafva kommit på tal. Berättelsen derom är temligen mystisk, men synes förtjena något förtroende såsom utgående från en af Regeringsherrarne sjelfva, Carl Carlsson Gyllenhjelm. Denne, hvilken af kamraterna betraktades såsom opålitlig och derför aflägsnades så mycket som möjligt från ärendena, meddelade Johan Casimir i bref från Nyköping af d. 20 November nämnda år [2]), att han kommit på spåren "quelque finesse serpentine au préjudice de la royale maison et son droit héréditaire" (Gyllenhjelm var en af de få i Rådet, som erkände Pfaltziska ättens arfsrätt enligt arfföreningen). Till förekommande häraf sade han sig ärna vid nästa riksdag väcka fråga om en bekräftelse och förklaring såväl af Regeringsformen som af föregående riksdagsbeslut i nämnda punkt och dertill taga sig anledning af den under några år försummade embetsredovisningen, som Regeringsformen föreskref. Man finner dock icke, att denna åtgärd blifvit vidtagen: sannolikt har densamma aldrig varit af behofvet påkallad.

Hur djupt denna antipathi mot arfriket hade trängt in i hela det aristokratiska betraktelsesättet och hur hon hade förblindat äfven de ljusaste hufvuden, visade sig bäst vid frågan om giftermålet mellan Drottningen och unge Pfaltzgrefven. Ur någon annan grund kan man ej förklara den

---

fäderneslandet eller andra dess vilkor anten straffas såsom en förbuds- och fridsbrytare eller ju intet mer blifva liden ibland oss och mene rikseens gränser".

[1]) Tryckt hos Tham, Adelns Protok. 2, ss. 112—13.

[2]) Svenske måns bref och mskr. (R.-Ark.), I, n:o 92.

bestämda motvilja, som Oxenstjerna hyste för detta äktenskap, då fördelarne af att ega en svensk infödd furste af sådane egenskaper vid Drottningens sida voro ögonskenliga. Men en sådan gemål, bosatt i landet, med egna om ock tvetydiga arfsanspråk skulle också betyda något mer än en främling, som möjligen hade ett eget land att styra samt lättare skulle afstå vissa rättigheter, de der svårligen kunde bestridas en Gustaf Adolfs systerson.

Vi återvända till Johan Casimir efter händelserna på sommaren 1634. Sedan han nu dragit sig tillbaka till Stegeborg, lade sig småningom den häftiga spänningen mellan honom och Regeringen. Dock förmärker man under det följande året ännu dyningar deraf: Pfaltzgrefven tog nemligen fortfarande Enkedrottningens parti liksom för att skydda henne mot Regeringen samt underhöll hennes ovilja och misstankar. Härom skrifver Drotsen till Kanslern den 22 September 1635 [1]: "Vår Pfaltzgrefve tager sig föreståendet (af Enkedrottningens räntor) före, hafver ock sal. Konungens handbref, der H. M. på ett dödsfall honom rekommenderas, han brukar sig det temligen till nytta och bekommer väl kärnan af allt". Dessutom kom man underfund med, att Pfaltzgrefven genom sina vänner i Rådet och bland sekreterarne förskaffade sig del af rådslagen om Tyska kriget samt meddelade dem åt sina slägtingar i Tyskland. Båda dessa förhållanden gåfvo Kanslern anledning till det förslag [2], att, om han ej efter förmaning afstode från "vedervärtige consilia", borde Rådet tillgripa det yttersta medlet och förvisa honom från riket. Och då Kanslern återkommit hem, klagade han öppet i Rådet den 16 Juli 1636, att "våra fiender, enkannerligen Brandenburg och Kur-Saxen, veta våra rådslag: och om jag skall säga't, kommer det från H. F. N. Pfaltzgrefven" [3].

Man finner häraf, att Pfaltzgrefven ehuru aflägsnad från ärendena likväl fortfarande på afstånd tog liflig del i allt

---

1) Oxenstj. Saml.

2) Bref till Drotsen af 14 Augusti 1635. Saml. i Kongl. Biblioteket i Stockholm.

3) Rådsprot. Jfr Drotsens bref till Kanslern af 2 Maj 1636.

hvad som föregick på den inre och yttre politikens fält. Vi veta, hvilka kanaler han egde att tillgå. Hans förnämsta anhängare i Rådet, Riks-Amiralen och Johan Skytte, hade visserligen under striden lamt understödt hans sak, den förre af svaghet och eftergifvenhet för den starka påtryckningen, den senare såsom aspirant till Kanslersembetet. De synas sedermera ånyo hafva närmat sig Pfaltzgrefven. Från 1636 börjar efter ett afbrott åter den förtroligare brefvexlingen mellan Pfaltzgrefven och Gyllenhjelm, dervid den senare meddelar den förre hvarjehanda hemliga ärenden, hvilka blifvit i Rådet behandlade [1]). En annan källa var sekreteraren Nils Nilsson Tungel, hvilken mot ersättning tillhandahöll såväl Pfaltzgrefven som flera andra nyttiga upplysningar. Hans hemliga meddelanden gingo vanligen genom tredje man, nemligen unge Pfaltzgrefven Carl Gustafs informator Bengt Baaz, hvilken med sin lärjunge vistades vid hofvet eller i Upsala och utom sin lärarebefattning äfven hade den att vara Pfaltzgrefvens agent och kommissionär. Dennes bref vittna om en skarp iakttagelseförmåga och en qvick saftig penna; innehållet är mycket blandadt: än är det lärjungens studier, som utgöra ämnet, än affärer och priskuranter, ofta bjuder han på sqvaller från hofvets cronique scandaleuse, eller kannstöperier och on dit's från de politiska kretsarne. Från 1641 äro de flesta af hans bref tryckta i Adlersparres bekanta samling, hvartill vi hänvisa. Ur de otryckta anföra vi här nedan några utdrag: ehuru icke egentligen hörande till ämnet, äro de af intresse såsom belysande dels opinionerna vid denna tid, dels sederna och lefnadssättet [2]).

---

[1]) Så t. ex. om unga Drottningens skiljande från sin mor i bref af 27 Aug. 1636; äfven om de Tyska angelägenheterna enligt Drotsens bref till Kanslern af 2 Maj s. å.

[2]) Den 20 Augusti 1636 kort efter Kanslerns hemkomst skrifver Baaz: "Cancellarius lärer få höra invectivas för Tyska väsendets tillstånd, såsom man ock hörer ex ore vulgi, att man borde tagit fred, medan den böds", och "att ej någons existimation skulle præponerad varda saluti patriæ, den nu pericliterar. Då nu både Cancellarius och domi regnantes vilja culpa vacare, så förstår man dissimiles inter eos ortos discursus. Riksamiralen har sagt i min närvaro, att han önskade sig döden".

Med dylika berättelser underhöll han den ensamme Pfaltzgrefven på Stegeborg, som derigenom blef i tillfälle att följa med den inre historien för dagen. Hvilka Pfaltzgrefvens egna åsigter voro om den inre och yttre politiken, visar sig af hans brefvexling, liksom det följer af hela hans ställning.

Den 1 Oktober s. å. berättas, att vid en begrafning hade Franska och Danska residenterna, d'Avaugour och Wibe, kommit i träta om rangen: "de fingo hvarandra vid håret och sedan med svärden tillhopa, att allt fruentimret måste utvika och somliga af dem besvimade". Då de sedan möttes på gatan, "hafva de hvarandra illa stuckit, att ingen af dem kunnat gå: Fransosen är stucken vid ögat och i sidan, den Danske huggen halfva hufvudet med öra och kindbacka så ock armen half af". Man får just ingen hög föreställning om corps diplomatique på den tiden: den Franske och den Danske residenten slogos på öppen gata: den Ryske hade 1635 låtit i egen närvaro ihjelpiska en svensk löjtnant för en ringa sak, och om den Engelske gesandten berättar Baaz den 23 Juni 1637, att han efter afskedsfesten på slottet varit så drucken, att han somnat i vagnen och måst bäras derifrån.

Baaz har ofta att förtälja, huru Senatores varit på gästabud der och der samt "varit mycket lustiga mest öfver hela natten" (br. af 30 Juli 1636), och den 11 Mars 1637 heter det, att på Cl. Flemings frus begrafning "Cancellarium och Skyttium varit väl beskänkte och discurrerat latine mest hela aftonen, Skyttiumque invectivas audivisse nonnullas". En annan gång (den 16 Juni s. å.) berättas 2 comoedier blifvit afspelta på slottet: "höll dock på att bli en tragoedia, enär Tottius et quidem bene potus, när jagt anställdes i comoedien med björnar, sin stora hund anhitsade, hvilken ock anföll".

Den 3 Febr. 1638 beskrifves, huru Kanslern examinerat unge Pfaltzgrefven och disponerat öfver hans studier vid afresan till Upsala. Här får man veta, hur en student (och dertill en furstlig) denna tiden skötte sina studier. Han skulle stiga opp om morgnarne kl. 4: på morgonen skulle studeras Theologia, på f. m. Livius med Curtio, e. m. Terentius, Jul. Cæsar och tandem Cicero; sedan dessa voro genomgångna, borde han göra Tacitum till hufvudbok. Dessutom tog Carl Gustaf i Upsala 3 collegier, 2 för Loccenius, ett epistolicum, det andra oratorium, samt ett för Lenæus i Theologien.

För öfrigt är det gifvet, att Baaz ej skonar Regeringen och Rådet, hvarken personerna eller systemet. Till det förra höra sådana notiser som att Rikskattmästaren vid godsköpen gjort marknad på många tusende Rdr o. s. v., till det senare som då han klandrar (d. 14 Nov. 1640) Regeringens afsigt att inkalla ett utskottsmöte. "Sådana utskott", säger han, "blifva utan tvifvel härefter mest, emedan infimus status snart föga hafver in consiliis publicis att beställa" o. s. v.

I afseende på Tyska förhållandena hörde han afgjordt till fredspartiet quand même, äfven om ingen direkt ersättning vunnes, och han prisade högt den mot Axel Oxenstjernas mening afslutade tractaten med Polen [1]). Vi måste tillägga, att hans eget privata intresse var på det närmaste förbundet med freden, enär han icke åtnjöt några inkomster af sitt lilla furstendöme, så länge kriget varade. Med denna fredskärlek liksom med hans personliga böjelse sammanhängde hans benägenhet för sparsam hushållning i det publika och hans ogillande af godsförsäljningen. Båda dessa tendenser skärptes ytterligare och fingo partifärg genom brytningen med den aristokratiska fraction, som satt vid styret och som i så många afseenden stod i vägen för honom och hans hus. Det är intressant att från första början följa utvecklingen af de grundsatser, hvilka inom Pfaltziska ätten traditionella skulle i sin fullmognad och tillämpning utöfva en så genomgripande inverkan på fäderneslandets öden.

Det personliga förhållandet mellan Joh. Casimir och Regeringens medlemmar återställdes småningom och antog med tiden alltifrån 1636 en vänligare karakter [2]): man visade den förre allsköns uppmärksamhet, hans råd inhemtades vid flera tillfällen, och genom Rådsherrar eller Sekreterare i Kansliet meddelades honom på halfofficiell väg de vigtigaste nyheterna utifrån. Den ömsesidiga aktningen och den inbrytande ålderdomen bidrogo att afplana de forna ojemnheterna. Dertill kommo flera särskilta omständigheter, t. ex. förhållandet till Enkedrottningen. Icke ens Pfaltzgrefven kunde i längden uthärda hennes nycker: äfven han och hans familj blefvo föremål för hennes ovilja och misstankar, isynnerhet sedan unga Drottningen blifvit helt och hållet skild från modren och öfverlemnad åt Pfaltzgrefvinnans vård. Det senare var ett steg till försoning och ett drag af förtroende, som Pfaltzgrefven ej kunde misskänna, och som han besvarade med ett likartadt,

---

[1]) Bref till Gyllenhjelm af den 8 Oct. 1635. Stegeb. saml.

[2]) "Pfaltzgrefven och hans gemål blifva mycket annorlunda till sinnes än förut och lefva nu såsom dem bör och icke som för detta". Drotsen till Karslern den 1 Jan. 1636. Ox. saml.

att anförtro Kanslern öfveruppsigten med sonens uppfostran. Att Kanslern höll efter sin myndling, hafva vi sett: deremot klagade han, att Pfaltzgrefvinnan vore för vek mot unga Drottningen och handlade "wie die Grossmütter, so nicht können Ihr Enkeln schmeissen" [1]). Efter Pfaltzgrefvinnans död (Dec. 1638) lofvade man Joh. Casimir, att hans döttrar skulle uppfostras tillsammans med H. M., den yngre sonen tillsvidare få vistas vid hofvet och den äldre "subministreras sumtu", medan han reste utrikes [2]). Allt var godt ända tills Carl Gustaf återkommit och efter slutad uppfostran sökte anställning i statens tjenst samt fortsatte den förut grundlagda förbindelsen med den unga Drottningen. Det senare ville Axel Oxenstjerna på fullt allvar förhindra genom lagstadgande mot kusiners giftermål [3]), det förra motarbetades äfven i det längsta [4]). Dessa båda förhållanden blefvo således nya tvistefrön: de kunde ej undgå efter sådana antecedentia att återväcka de gamla farhågorna och misstankarne. Från denna tid träder den yngre Pfaltzgrefven Carl Gustaf alltmer i förgrunden såsom hufvudperson: förloppet af dessa senare förvecklingar är temligen allmänt kändt, vi hänvisa med afseende derpå till Adlersparres Histor. Saml. 1 och 2 samt till Carl Gustafs Historia af Carlson.

---

[1]) Bref från Pfaltzgrefvinnan till Pfaltzgrefven 1636. Steg. saml.

[2]) Rådsprot. d. 6 Febr. 1639.

[3]) Rådsprot. d. 19 Febr. 1642.

[4]) Såsom karakteristiskt för det sätt, hvarpå Regeringen fortfarande betraktade Pfaltzgrefliga husets ställning i Sverige, må anföras Kanslerns yttrande i Rådet den 6 December 1642, då Joh. Casimir offentligen anhållit om "accommodement" för sin son och sin måg: "Han mente det något sällsamt vara, att Pfaltzgrefven andrager sina privata så offentligen och för hela Rådet, såsom det skulle så högt interesse reipublicæ vara, eller det vi skulle vara obligerade att hafva derom omhoga; quamvis det kan fuller per accidens vara till fäderneslandets bästa, tamen non principaliter". Och följande dagen i Rådet under Kanslerns frånvaro ansågs det mycket "suspect, att Pfaltzgrefven andrager sina privata således, särdeles efter han hafver tillförene velat hafva sina barn till furstar i riket och i riksdagar och in consilio publico. Mentes man kunde det med tiden och för H. M. intet försvara, att man consilio dando hafver sig obligerat", hvarjemte somliga yrkade, att Pfaltzgrefven borde derom hårdt tilltalas, så att han icke komme igen.

Att Pfaltzgrefliga familjen afsigtligt och planmässigt missbrukat sitt inflytande på den unga Drottningen för att ingifva henne hat till Förmyndarne, låter icke visa sig, om det också ej kunde undvikas, att hennes sympathier och tänkesätt liksom sjelfmant togo form och färg af omgifningen samt derföre tidigt genomträngdes af ett visst misstroende till Regeringens afsigter. Detta ökades ytterligare då regeringen motarbetade hennes ungdomsböjelse, och vid tiden för Carl Gustafs afresa till arméen finner man hemliga underhandlingar i gång mellan Johan Casimir och Drottningen förmedelst Riksamiralen, till vidtagande af nödiga mått och steg vid Drottningens regeringsanträde. Af Gyllenhjelms bref den 18 och 24 Juni 1842 [1]) finner man, att Pfaltzgrefven för Drottningens räkning och till hennes undervisning affattat en skrift "en mémoire des affaires passées", hvilken i största hemlighet borde till henne öfverlemnas, på det ingen måtte få tillfälle att "contreminer aux bons conseils de sa Majesté à l'avenir et peutêtre lui préoccuper le temps de l'effet". Det visar sig af dessa bref, att man velat noga underrätta Drottningen om de i förvaltningen begångna felaktigheter, hos henne inskärpa andra regeringsgrundsatser samt vid myndigheten sätta Pfaltzgrefvens inflytande i stället för det Oxenstjernska. Att aflägsna Oxenstjerna, deri lyckades man snart, men icke var det sedermera Pfaltzgrefvens mogna råd, som bestämde Drottningens handlingssätt, utan nyckfull sjelfrådighet och skadligt sidoinflytande kommo i stället.

[1]) Steg. saml.

Undersökning om skriften
Les Anecdotes de Suède
och dess verklige författare.

Af C. Eichhorn.

Det är icke likgiltigt att veta, hvilken må vara författare till en sådan skrift: ty, fastän månge berättelser i alla sådana samlingar kunna af andra omständigheter styrkas eller försvagas, förekommer dock mycket, som beror på auctorens egen trovärdighet; i synnerhet vid det han säger sig sjelf hafva sett och hört.

ANDERS SCHÖNBERG.

Knappt torde någon forskare ha sysselsatt sig med det Carolinska tidehvarfvet i vår historia, utan att någonstädes finna ett anförande ur eller en granskning af skriften *Les anecdotes de Suède*. Länge utgjorde den en hufvudkälla för utländningens kunskaper om Sverige, hvaremot den i vårt land nästan alltid betraktats med oblida ögon och till och med varit föremål för särskilda vederläggningar under förra hälften af 1700-talet. Den har dessutom framkallat en hel följd af undersökningar och gissningar rörande dess första uppkomst och författare, om hvilken senare meningarna alltjemnt varit delade. Då denna skrift vunnit en sådan betydelse, torde en förnyad oveldig utredning af förhållandet med densamma icke böra anses öfverflödig, helst förf. sökt på ett ställe sammanföra alla vigtigare åsigter och utlåtanden, som angå detta i

flera hänseenden märkvärdiga arbetes tillkomst och upphofsman. Deremot är det icke förf. afsigt att ingå på något skärskådande af dess värde ur historisk synpunkt, något som redan med stor grundlighet utförts af en WILDE och en SCHÖNBERG.

För att vinna en fast utgångspunkt för undersökningen vilja vi först uppräkna de olika upplagor och öfversättningar, som veterligen förefinnas af skriften. Detta är så mycket nödigare, som icke ens den mångbeläste bokkännaren WARMHOLTZ'[1]) sett alla, som funnos på hans tid, och sedan dess flera tillkommit.

1. Franska upplagor.

I) Les Anecdotes De Suede Ou L'Histoire Secrete Des Changements Arrivez Dans La Suede. Sous Le Regne De Charles XI. [Figur: en kruka med blommor.] A La Haye, Chez Charles Charpentier, à l'Enfeigne de l'Apôtre St. Barthelemy. M DCC XVI. Titelblad och 186 ss. liten 8:o.

Denna upplaga är den första och trycktes, med åsättande af falsk tryckort, i Berlin i början af året 1716. Den utmärker sig genom en tung och dålig franska och har många tryckfel, som stundom blott försvåra läsningen, men äfven stundom ohjelpligen vanställa meningen. Det oaktadt är den riktigare och pålitligare än II samt innehåller flera data, som saknas der. Det är derföre alltid denna upplaga, till hvilken våra anföranden hänvisa, då ingen annan uttryckligen nämnes. Den är för öfrigt ganska sällsynt.

II a) Les Anecdotes De Suede, ou Histoire Secrette Des Changemens arrivés dans ce Royaume, fous le Regne de Charles XI. [Figur: en sfer.] A Stockholme, M DCC XVI. Titelblad, 2 blad *Le libraire au lecteur* och 231 ss. 12:o.

Denna upplaga är tryckt i Utrecht och senare än I, af hvilken den egentligen är en omarbetning. Skrifsättet är med

---

[1]) Hans af förf. begagnade artikel rörande *Anecdotes* läses i *Bibliotheca historica Sveo-gothica*, XII, 46 ff.

van och skicklig hand förändradt till en ganska ledig franska, och större sammanhang i skriften råder derigenom, att åtskilliga upprepningar borttagits eller sammandragits på ett ställe [1]), och öfvergångarna, som i I äro tvärbranta eller alldeles saknas, med omtänksamhet bearbetats [2]). Äfven finnas rättelser i namn vidtagna, hvilka stundom förråda, att den rättande haft kännedom om Nordens förhållanden [3]). Allt detta oaktadt visar en jemnförelse mellan båda upplagorna, att II utgått från I och ej från någon handskrift, som afvikit från densamma. Hela rader och meningar öfverensstämma ordagrannt i båda, och blott uteslutningar eller omflyttningar, men ingen enda ny eller afvikande uppgift förekommer i II. Den nya bearbetningen har dertill medfört den olägenheten, att rätta meningen på flera ställen, der förbättraren ej förstått den hårda franskan i I, blifvit alldeles förderfvad och stundom utbytts mot sina raka motsats [4]). Imellertid har denna upplaga varit den mest kända och spridda.

II b) Les Anecdotes [o. s. v. lika med II a] Charles XI. Ou l'on voit quels font les Revenus de ces Rois, & jusqu' on [så!] s'étend leur Pouvoir; de même que l'Authorité du Senat, & de la Noblesse. [Figur: fem små prydnader satta i trekant.] A Hesse-Cassel, M. DCC. XVIII. Collationeringen lika med IIa:s.

Är ingenting annat än II a med omtryckt titelblad. Tillägget å detta visar, att förläggaren sökt locka köpare med förespeglingen, att man i boken skulle finna upplysningar om det dåvarande statsskicket i Sverige. Någon senare fransk upplaga är icke känd.

---

[1]) Jfr I, 75, 132 med II, 95.

[2]) Jfr t. ex. I, 148 med II, 188.

[3]) Så t. ex. är Gyldenstiern (förvillande tryckfel I, 120) rättadt till Gyldenlew (II, 152), Suen Leonmarc (I, 147) till Simon (orätt!) Leyonmark (rätt!) o. s. v.

[4]) Man jemnföre I, 178 med II, 222, I, 184 med II, 230 o. s. v.

2. Tyska öfversättningar.

III) En sådan, som förf. ej varit i tillfälle att se, är införd i *Bücher- und Staats-Cabinet* [von JOH. JAC. SCHMAUSS], XXXV [och] XXXVII *Eingang*, 1716. Den är gjord efter I, men skall vara mindre tillförlitlig (Bil. 3).

IV a) Geheime Nachrichten Vom Schwedischen Hofe Und von denen in selbigem Reich vorgefallenen Veränderungen Unter Regierung CARLS des XI. Aufz dem Frantzösischen übersetzt. Cölln bey Peter Marteau. 1716. ½ ark (titel, *Vorrede des Teutschen übersetzers*, *Der Drucker an den Leser)* samt 198 ss. och 1 blankt blad liten 8:o.

Denna öfversättning trycktes i Hamburg och är gjord med begagnande af både I och II; dess upphofsman är obekant. Den tyckes ej haft åtgång, alldenstund den efter några års förlopp ånyo af förläggaren utgafs, i förening med en annan, likaledes förut (1716) utkommen skrift af en viss JOH. CHRIST. SEITZ, under den mer braskande än sanningsenliga titeln:

IV b) Samuel von Puffendorfs Historische Nachlese / Zur Einleitung seiner Schwedis. Historie/ Betreffend insonderheit die Etaats-Affairen und Veränderungen unter Regierung Carls des XI. Welches zwar bis anhero verborgen blieben, nunmehro aber aus des Hn. Autoris Scriptis posthumis dem Publico zu Nutzen zum Druck befördert worden/ Nebst Einer beygefügten Geograph- u. Historischen Beschreibung Des Hertzogtuhms Pommern und des Nordischen Krieges/ Von Anno 1700. bis zu Ende/ und mit Kupfern. von einem dem Publico gewidmeten Treuen Freund. Hamburg, Verlegt durch Samuel Heyl, 1722. ½ ark titel och *Vorrede* (en utvidgning af förra upplagans *Der Drucker an den Leser*) samt 198 ss., af hvilka 193—198 äro omtryckta; derpå följer SEITZ' dedication ½ ark samt 86 ss. och ett blad, jemnte 3 kstick.

Här omnämnes, hvarken att skriften är öfversättning, eller att den varit förut utgifven; och hela företaget är således en förlagsspeculation. — En ny upplaga af Cöln, 1741, som förf. på ett ställe sett anförd, tarfvar vidare bekräftelse.

3. Engelsk öfversättning.

V) Memoirs of Sweden, and Account of the great change in the reign of Charles XI. London, 1719. 8:o. Öfversättningen, hvars titel förf. anför efter WARMHOLTZ, härrör från en viss ZOLLMANN [1]), utan tvifvel PHILIPP HEINRICH, som Nov. 1724—Maj 1726 vistades i Sverige [2]) och stod i mycken förbindelse med England.

4. Svenska öfversättningar.

VI) En sådan af hofrådet JOHAN ARCKENHOLTZ nämnes af WARMHOLTZ som otryckt. Hvart handskriften tagit vägen, är förf. obekant. Kanske en afskrift af denna öfversättning är en handskrift från slutet af förra århundradet, kallad *Anecdoter om Sverige*, som finnes i åldermannen herr JAC. WESTINS rika boksamling. Öfversättningen, gjord efter II, är alldeles skiljaktig från följande, och består af 48¼ ark 4:o; men två blad i slutet fela.

VII a) Samuel Puffendorffs Efter Lefvor om SVERIGE, eller Hemlig Underrättelſe om de i detta KonungaRike, under Konüng CARL XI: Regering Skedda Förändringar. Af Franſöſkan Öfverſatt. Titel, 1 blad dedication, 231 ss. samt 26 opaginerade ss. register.

Öfversättaren, sedan prosten CARL NYRÉN, har undertecknat tillegnan till dåv. kronprinsen GUSTAF. Handskriften, af öfvers. sjelf prydligt renskrifven, skänktes af honom 1761 till kronprinsen [3]) och finnes nu å Kungliga Bibliotheket i Stockholm. Conceptet förvaras bland NYRÉNska handskrifterna i Linköpings Gymnasiibibliothek. Han har följt II med uteslutande af förordet, men tilläggande af ett register.

---

[1]) Se JOHANN GEORGE KEYSSLERS *Fortsetzung Neuester Reisen*, ... Hannover, 1741. 4:o. *II. Anhang*, s. 60.

[2]) Enligt hvad tre bref af honom i BENZELIska samlingarna visa. Se *Repertorium Benzelianum*.

[3]) Se *Charakters-skildringar och Minnen ... utaf* CARL NYRÉN. Linköping, 1836, s. 137. Vi återkomma längre fram till denna anteckning.

VII b) Sam. Puffendorfs Anecdoter om Sverige, eller Hemliga Underrättelser, hörande till Drottning Christinas och Carl X:s, men i synnerhet till Carl XI:s Historia. Öfversättning från Fransyskan. Stockholm, 1822. Tryckta i Ecksteinska Boktryckeriet. Titel, 1 blad *Erinran* och 308 ss. liten 12:o. Äfven finnes en särskild upplaga af registret, tryckt s. å. 10 blad liten 12:o.

I *Erinran* heter det bland annat: "Öfvertygelsen att det [arbetet] ännu, nära halftannat sekel efter dess första utgifning, skall utgöra en ganska pikant och instructif läsning har förmått mig att öfverflytta det på modersmålet, hvarvid jag sökt iakttaga en viss medelväg imellan den gamla och moderna Svenskan, för att genom sjelfva uttrycket antyda, att arbetet angår en äldre tid." Oaktadt denna försäkran innehåller boken, enligt hvad förf. varit i tillfälle att efterse, ingenting annat än ett aftryck af VII a, blott emot slutet något öfversedt och förbättradt. Till och med registret är det gamla af 1761, endast med någon tillökning. Upphofsmannen till detta literaira bedrägeri var den företagsamme kungl. bibliothekarien P. A. Wallmark.

VIII) *Anekdoter, hörande till Svenska Aristokratiens Historia under Konung Carl XI.* [och] *Anekdoter, hörande till Reduktionen under K. Carl XI.*

Läsas i den af C. A. Grevesmöhlen utgifna tidningen *Skandinaven* 1812, N:is 21—25, 28 och äro öfversatta utdrag ur boken, ss. 79—137, utan att någon urskrift anges. En författare i *Biographiskt Lexicon* (förmodligen Palmblad) har sedan i artikeln Gyllenstjerna anfört dem, utan att känna, hvarifrån de ursprungligen härledde sig.

Härmed har förf. genomgått alla upplagor och öfversättningar, som kommit till hans kännedom. Rörande handskrifterna af franska texten får han längre fram tillfälle att yttra sig.

Les anecdotes de Suède väckte mycket uppseende, genast då de utkommo. Öfverallt i utlandet mottogos de med stort bifall. Tyska, holländska och franska journaler skyndade sig att under de mest smickrande omdömen anmäla

skriften (se Bil. 4): man kunde ej nog loforda den ovanliga insigt i Sveriges historia och inre förhållanden samt de sunda politiska grundsatser, författaren utvecklade. Visserligen anmärkte en och annan tillika den brist på ordning och den ojemnhet i stil, som här och der rådde; men man förklarade detta dermed, att boken, af sin författare efterlemnad i handskrift, aldrig varit ämnad att allmängöras, såsom också förordet (Bil. 1) ger vid handen. Som vi redan sett, öfversattes den strax på tyska; den första franska upplagan trycktes ånyo, omarbetad till skrifsättet, och en engelsk öfversättning utgafs några år senare. I vårt land, der skriften jemnväl snart blef bekant, möttes den deremot af stark ovilja och stämplades som smädeskrift, en åsigt, som med obetydliga jemnkningar ännu qvarstår. Den lärde LARS RIDDERMARCK författade genast en vederläggning, i hvilken han i synnerhet lär försvara JOHAN GYLLENSTIERNA. Denna förblef dock hvilande i handskrift. Femton år derefter (1731) nagelforos *Anecdotes* med mycken skärpa af rikshistoriografen JACOB WILDE i hans *Sueciæ Historia pragmatica* (ss. 678—796); och denna granskning öfversattes sedan särskildt på svenska [1]. En af hans efterträdare, ANDERS SCHÖNBERG, har jemnväl både grundligt och skarpt granskat skriften i sina *Historiska Bref* och i ett bref till LIDÉN [2]. Senare författare i vår historia hafva icke heller underlåtit att vid tillfälle vidröra detta ämne. Vi kunna redan af det nu anförda finna, huru länge och ifrigt man sysselsatt sig med *Anecdotes* och deras historiska halt. En vigtig fråga vid bedömandet af denna senare är, hvem som varit deras författare och således med sitt namn ansvarar för deras trovärdighet. Denna fråga har också af naturliga skäl varit särdeles flitigt bragt å bane ända från skriftens första framträdande.

---

[1]) *Det så kallade Oinskränkta Enwäldet Som Kon. Carl Efter wedertagit Namnetal Den Ellofte Glorwördigst i Åminnelse Anno 1680 wordit opdragit Emot ogrundade Rychten förswaradt och i sitt retta lius framstäldt Af* JACOB WILDE *H. R. Och Utaf Latinska Språket på Swenska öfwersatt Af* MATTHIAS BENZEL. *Sthm 1742. 4:o.*

[2]) Tryckt framför *Handlingar om riksdagen 1682; utgifne af* J. H. LIDÉN. Norrk., 1788. Stället rörande *Anecdotes* läses ss. XLI—XLVII.

Redan 1716 framställdes tre olika förmodanden rörande dess upphofsman, och några flera hafva ej till denna dag uppgifvits, under det man mångfaldigt sökt tillegna än den ene, än den andre arbetet. De tre namnen äro: LAPIQUETIÈRE, ESAIAS VON PUFENDORFF och SAMUEL VON PUFENDORFF; och det är skälen för hvarderas författarskap till *Anecdotes* vi nu gå att taga i öfvervägande.

Den förstnämnde af de tre förmodade författarne, LAPIQUETIÈRE, medföljde som secreterare marquis DE FEUQUIÈRES på hans beskickning till Sverige och qvarstadnade sedermera som fransk resident i Stockholm till sin död. Att han för öfrigt varit en föga känd person, kan man sluta deraf, att han genom misstag kallas än LA PIQUIÈRE (ZOLLMANN), än LA PIGNIÈRE (WARMHOLTZ). Gissningen om honom finnes blott i *Mémoires de Trévoux*, 1716, Sept. № 2 (och efter dem i *Leipziger Neue Zeitungen von Gelehrten Sachen*, 1717) samt i företalet till V. På förra stället slutes af den vackra stilen, att författaren varit Fransman, och man vågar den förmodan, att han medföljt FEUQUIÈRES till Sverige; något namn uppges ännu ej. Det enda skälet för antagandet, den prydliga franskan, förfaller fullkomligt genom hvad förut upplysts om förhållandet med II, den enda upplaga, *Mémoires* påtagligen afvetat. ZOLLMANN åter lär uppge namnet och söker i öfrigt stödja påståendet på andra grunder. Han fann sig likväl sedermera föranledd att ändra tankar i detta hänseende, efter hvad KEYSSLER (a. st.) upplyser. Ty, säger denne, "obgleich derjenige, von welchem Herr *Zollmann* diese Nachricht erhalten, lange Zeit in Schweden gelebet, und vorgab, sich genau nach dieser Sache erkundiget zu haben, so versicherte mich dennoch Herr *Zollmann* vor etlichen Jahren mündlich, dass das Zeugnis solcher Person nicht ohne alle Ausnahme sey, und er also selbst der Meinung nicht sey, vieles darauf zu bauen, wo die geringste Muthmassung dagegen zu streiten scheinen würde." Nu lär väl ej kunna nekas, att till och med ganska starka skäl tala mot ett dylikt antagande, bland annat flera sådana, hemtade af sjelfva skriftens innehåll, hvilka redan KEYSSLER uppmärksammat. "Es kommen aber", säger han, "verschie-

dene Stellen in den *Anecdotes* vor, welche wider die gemeine Vorurtheile der Papisten in Ansehung der Geistlichen Gewalt und Güter lauffen [1]). Über dieses ist nicht zu vermuthen, dass ein Fremder, dem die Beyhülffe der Teutschen und Schwedischen Sprache gemangelt, die *arcana* eines Nordischen Reichs so genau eingesehen und die Historie von Schweden so gründlich erlernet haben solte, dass er viele dahin gehörige Umstände, als gantz bekante Sachen nur mit wenigen berühret [2]), anstatt dass ein Franzose, der ohne Zweifel vor seine Lands-Leute geschrieben hätte, Ursache und Gelegenheit genug gehabt haben würde, sich länger dabey aufzuhalten, und aus dem Vorhergegangenen das Gegenwärtige zu erläutern." Äfven åtskilliga mindre omständigheter tala mot en sådan mening. Så säger författaren till *Anecdotes* sig ha samtalat med GRIPENHIELM om den unge konungens uppfostran 1670 i Maj; men det är med visshet kändt, att FEUQUIÈRES (och således äfven hans secreterare) först anlände till Stockholm i Nov. 1672 [3]). BESKOW, den författare, som senast sysselsatt sig med undersökningar angående *Anecdotes* [4]), har till stöd för den förmodan, att LAPIQUETIÈRE skrifvit boken, anfört, att förbundet med Frankrike deri varmt förordas, att många drag i *Anecdotes* ofta nästan ordagrannt öfverensstämma med franska ministerberättelserna, samt att stor betydelse tillägges hof- och sällskapssqvaller. Men häremot torde åtskilliga invändningar kunna göras. Först och främst är *Anecdotes*' författare ingalunda någon afgjord förespråkare för Frankrike, utan yttrar sig tvärtom ibland ganska strängt om detta land och dess statskonst. Man läse hvad han säger om Frankrikes uppförande mot Sverige under tretioåra kriget (s. 69) och om franska

---

[1]) Man läse t. ex. s. 11, 12.

[2]) T. ex. s. 21 om liturgien.

[3]) Se *Lettres inédites des* FEUQUIÈRES . . . *publiées par* ET. GALLOIS. *Tome II.* Paris, 1845. s. 57, 61.

[4]) *Försök att besvara frågan, huruvida Samuel von Pufendorf må anses vara författare till den omtvistade skriften "Les anecdotes de Suède"* (tryckt i *Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Handlingar. 22 delen.* Sthm, 1861. ss. 129—150).

förbundet i allmänhet (sid. 125). Här heter det helt öppet: "Il eſt bien vray, que les François dans cette alliance n'avoient cherché que leur propre avantage, & qu'ils avoient empeché, que la Suede ne fit d'aſſez grands progreſs pour pouvoir à l'avenir ſe ſoutenir par ſes propres forces, & ſe paſſer de leur ſecours." o. s. v. Längre fram (s. 126) säges om GYLLENSTIERNA: "- - il repreſentoit au Roy, quelle miſere c'etoit de dependre du ſecours des autres, & combien il eſt honteux de recevoir l'argent du Roy de Françe d'etre comme ſon client, & ſon mercenaire, & d'être exposé à l'inſolence des François." Knappast lär en fransk resident ha nedskrifvit sådana uttryck om egna landsmän. *Anecdotes'* förhållande till franska ministerberättelserna kan förf. ej bedöma. Imellertid omnämnas franske ambassadeurerne FEUQUIÈRES och BAZIN på så få ställen, och öfverhufvud talas så litet om Frankrikes ställning till vårt land, att en dylik uraktlåtenhet svårligen läte sig förklara, om författaren vore en fransk resident, skrifvande för Fransmän. Hvad beträffar det ofta anförda hof- och sällskaps-sqvallret, så ligger i sakens natur, att en skrift af arten "histoire secrète" eller en samling mer eller mindre "historiska" anekdoter måste innehålla mycket slikt. Dess trovärdighet lär svårligen kunna bestämmas förr, än man vet, hvem som står bakom ordet. Visst är, att författaren ej alldeles utan urskilning anfört alla möjliga gängse berättelser: ty s. 122 t. ex. omtalar han en dylik med tillägget: "Mais je n'oſerois aſſurer, que cela ſoit veritable." — Sammanläggas de nu anförda skälen, torde de ensamma kunna upphäfva gissningen om LAPIQUETIÈRES författarskap, äfven om deras bevisande kraft ej, såsom nu är fallet, ökades derigenom, att de starkaste skäl tala för en helt annan åsigt.

Den andre i ordningen af de författare, hvilka man ansett som *Anecdotes'* upphofsmän, är cancelleren ESAIAS VON PUFENDORFF [1]). Äldre forskare nämna dock honom blott i förening med brodren SAMUEL och som ett slags mindre tro-

[1]) Jfr om honom *Svenska adelns ättartaflor*, *utg. af* G. ANREP, III, 270.

ligt alternativ [1]). Endast gissningsvis nämnes han (ensam) som författare i tyska tidskriften *Acta Eruditorum*, *XL:er Theil*, *№ 2*, dock utan framläggande af några skäl, så vidt förf. vet. Först senare lärde hafva återupptagit detta påstående; men äfven de söka ej bevisa det [2]). Den ende, som mer utförligt yttrat sig för ESAIAS, är ANDERS SCHÖNBERG i sitt förut omnämnda bref [3]). Han nekar först bestämdt, att skriften härrör från SAMUEL och anför åtskilliga grunder härför, som synas honom fullt bindande. Sedan antar han den hafva ESAIAS till upphofsman, dock endast vilkorligt. "Om", säger han, "någondera af Bröderna Pufendorff warit denne Skriftens Författare, är det mäst troligt, at Esaias Pufendorff skrifvit den - -". Några egentliga bevis för denna åsigt framlägger han imellertid icke; han menar blott det vara "sannolikt, at man haft i samtiden någon underrättelse, det han gjorde några misshageliga anteckningar, dels däraf, at alles gissningar genast stadnade wid honom, när en sådan skrift blef sedermera utgifwen, dels än mera däraf, at han år 1689 så strängeligen blef anklagad, och i Kongl. Swea Hof-Rätt dömd, at mista lif ära och gods." Men nu är verkliga förhållandet, att långt ifrån "alles gissningar" följo på ESAIAS, hvilket tvärtom snarare kan sägas om SAMUEL, och att hans hårda dom ganska väl låter förklara sig ändock. De brott, för hvilka han anklagades och fälldes, voro, att han utan sin konungs tillstånd afvikit ur sin tjenst som

---

[1]) Så JOH. CHRISTO. MYLIUS i *Bibliotheca Anonymorum et Pseudonymorum*. Hamb., 1740. 219 (och efter honom JONAS APELBLAD i sin bekanta handskrift, II, 150); JAC. BURCKHARD i *Historia Bibliothecæ Augustæ*, *quæ Wolfenbuteli est. Pars III.* Lipsiæ, 1746. 344, 45. m. fl. Tyske öfversättarn är den förste, som i sitt företal (Bil. 3) nämner båda namnen.

[2]) Se CHRISTIAN GOTTLOB JÖCHER's *Allgemeines Gelehrten-Lexicon. III Theil.* Leipzig, 1751. spalt. 1805; *Laudatio Samuelis Pufendorfii auctore* D. JENISCH (*i Kongl. Vitt. Hist. och Ant. Acad. Handl. 7 Delen.* 215—239) m. fl. ADELUNG i fortsättningen af JÖCHER's arbete säger dock, att "es ungewiss ist, dass er der Verfasser sey." (VI, 1030).

[3]) I sina *Historiska bref* (nya uppl. II, 242) erkänner han ännu SAMUEL som författare, dervid dock stödjande sig på den bekanta anteckningen i den s. k. egenhändiga handskriften, hvarom se längre fram.

regeringscanceller i Bremen och från rikets länder (han rymde nämnligen 1687 till Hamburg), att han begärt sitt afsked i ett bref, uppfyldt af en mängd oförsvarliga och häftiga omdömen öfver konungens regeringsåtgärder, samt att han på främmande orter motarbetat sin konungs fördelar. Detta torde väl för den tiden varit tillräckliga grunder att fälla en dödsdom, som i alla fall ej kunde gå i fullbordan, då den brottslige dessförinnan trädt i dansk tjenst; han hade dessutom redan aflidit några veckor förrän den föll (1689). Imellertid är SCHÖNBERGS förmodan riktig, att samtiden kände till några misshagliga anteckningar af ESAIAS; ty vi äga dem ännu i behåll. ESAIÄ VON PUFENDORF *Anmerckungen über den jüngsten Schwedischen Reichs-Tags-Beschluss und vornehmlich dessen VII. Articul, und was man sich bey jetzigen Zeit-Läuffen von dem Reiche Schweden zu versehen, was dessen gegenwärtiger Kriegs-Staat und geheime Absichten seyen* ꝛc (dat. *d. 4 Febr. 1682)* utgåfvos 1741 af J. G. KEYSSLER[1]). Denna skrift lemnar förklaring på uppkomsten af ryktet, att ESAIAS vore *Anecdotes*' författare, på samma gång den fullkomligt vederlägger det. I *Anmerckungen* tadlas reductionen, och JOHAN GYLLENSTIERNA, dess förmodade upphofsman, får der uppbära temligen hårda tillmälen. Vid ett flyktigt genomseende eller, ännu hellre, på grund af lösliga hörsägner skulle det således vara lätt att tro, det samme man författat *Anecdotes*, der något snarlikt också förekommer. Men dylika antaganden förfalla vid en närmare undersökning af förhållandet. Först och främst omfatta *Anecdotes* en vida större tidrymd i vår historia än blott reductionens, ehuru redogörelsen för denna och statshvälfningen 1680 varit deras författares hufvudsyftemål. Vidare skilja sig de båda författarnes åsigter om denna åtgärd ej så obetydligt. Medan ESAIAS PUFENDORFF alldeles ovilkorligt fördömer och på det häftigaste angriper densamma, ja, påstår den kunna orsaka, "dass das cultivirte Schweden wieder in die vorige Barbarey und Wüsteney so wohl an Ländern als Menschen verfalle" (s. 68), så godkänner deremot *Anecdotes*' författare

---

1) Som *II. Anhang* till hans förut anförda bok, ss.57—87.

Carl X:s tillärnade reduction och gillar äfven delvis Carl XI:s [1]). I stället äro omdömena om GYLLENSTIERNA vida bittrare i *Anecdotes* än i *Anmerckungen*. Men det säkraste beviset derför, att ESAIAS PUFENDORFF icke kan vara författare till den ifrågavarande skriften, är, att han efter 1663, då han gifte sig i Stockholm, icke, förf. veterligen, vistades i Sverige [2]), då deremot författaren till *Anecdotes* både sjelf uppger sig och, att döma af en mängd omständigheter, äfven verkligen måtte ha varit närvarande i vårt land under en ganska lång följd af år (omkr. 1670—1687). I sin egenskap af sändebud i Wien nämnes dessutom ESAIAS i *Anecdotes* (s. 95) på ett sätt, som förbjuder antagandet, att han sjelf skulle om sig nedskrifvit ett så fördelaktigt omdöme. Slutligen kan nämnas, att JOHAN MOLLER [3]) och KEYSSLER [4]) ovilkorligen frånkänna honom skriften, utan att likväl med säkerhet vilja ange någon annan som författare. — Vi tro det nu anförda vara tillräckligt att bevisa påståendet, att ESAIAS PUFENDORFF är för *Anecdotes de Suède* alldeles främmande.

Sedan förf. sålunda sökt ådagalägga, att hvarken LAPIQUETIÈRE eller ESAIAS VON PUFENDORFF kunna vara *Anecdotes'* författare, ligger den förmodan nära till hands, att den återstående af de tre i fråga satte är det. Men med en sådan blott förmodan kan man ej nöja sig, då ju skriften möjligen kunde härleda sig från en fjerde, femte o. s. v. person, ehuru föga troligt det är, att i sådant fall ingen enda samtida underrättelse skulle ha nått oss. Det är således härvidlag lika nödigt som förut att noga uppsöka och granska källorna för uppgiften om SAMUEL VON PUFENDORFFS författarskap till *Anecdotes de Suède*. Ja, detta är så myc-

---

[1]) Se s. 142.

[2]) Han var svensk resident i Paris 1662—1670, abgesandt till Frankfurt sistn. år och till Wien samt slutligen regeringscanceller i Bremen till 1687, då han lemnade sin befattning (s. o.) och blef statsråd i dansk tjenst. Han dog i Regensburg som CHRISTIAN IV:s "lifgesandt" d. 26 Aug. 1689.

[3]) I *Cimbria literata*. Hafniæ, 1744. II, 673.

[4]) a. st.

ket nödigare, som tvenne författare af anseende, SCHÖNBERG och BESKOW, bestämdt förnekat denna egenskap hos honom och velat öfverflytta den på andra personer, såsom vi ofvan sett. Förf. skall också i det följande alltjemnt uppmärksamma de skäl, båda för sina åsigter anfört, då han nu skrider till ofvannämnda granskning.

Det första intyget, att *Anecdotes de Suède* äro SAMUEL VON PUFENDORFFS verk, är en anteckning, daterad Berlin d. 4 Juli 1715 och befintlig framför en handskrift af arbetet å bibliotheket i Wolfenbüttel, hvilken handskrift tillika i anteckningen uppges vara författarens egenhändiga [1]). BESKOW har i sin afhandling bevist, att LEIBNIZ, som ansetts vara den ej underskrifna anteckningens upphofsman, icke är det, och att stilen i handskriften icke liknar hvarken SAMUELS eller ESAIAS'. Dermed förfaller uppgiftens trovärdighet fullständigt, om den än, sammanhållen med andra omständigheter, kan lägga någon tyngd i vågskålen. — En temligen lättfattlig antydning om skriftens författare läses i förordet till I (Bil. 1), då der heter, att han redan är död, och att "alla andra arbeten, som flutit ur samma penna, förtjent kännares aktning genom den synnerliga uppriktighet, man i dem bemärker." Namnet förtiges. Detta lär åter upptäckas, och skäl för författarskapet anföras i *Der neue Bücher-Saal*, *54:e Öfnung*, *№ 1* (se Bil. 4). — Dernäst följer ett yttrande i bref af LEIBNIZ (Bil. 2), som om *Anecdotes* säger, att de "efter allt utseende äro sammanskrifna af framlidne SAMUEL PUFENDORFF." Han hade för längesedan hört, att denne sysselsatte sig med ett dylikt arbete. Detta intyg af en person, hvars trovärdighet och kännedom om förhållandet böra vara höjda öfver allt tvifvel, är utan all fråga det vigtigaste bland de hittills anförda. — SAMUEL PUFENDORFFS namn är utsatt på det omtryckta titelbladet till IV b, utan tvifvel till följe af den allmänt rådande öfvertygelsen, men kanske derjemnte för att göra boken säljbarare. — Åtskillige tyske lärde, redan anförda vid ESAIAS, nämna väl båda bröderna, men gifva der-

---

[1]) Jfr om handskriften och anteckningen WARMHOLTZ och BESKOW, a. st. Denne lemnar det säkraste aftrycket af den senare.

vid SAMUEL obetingadt företrädet som författare. Så bland andra den grundlige anonymkännaren JOH. CHRISTOPHER MYLIUS. — Alla dessa samstämmande vittnesbörd förtjena visserligen allt afseende, såsom härrörande från Tyskland, dit PUFENDORFF genom födsel, uppfostran och lärda förbindelser egentligen hörde, der han tillbragte sin ungdom och sina sista lefnadsår, och der arbetet först såg dagen. Men af icke mindre betydelse måste de svenska yttrandena om boken anses vara, då de afgifvits i det land, hvarest PUFENDORFF verkat under sin kraftfulla mannaålder i ett tjugotal af år, och hvars historia skriften rör. Och alla de bland våra författare, som sysselsatt sig med *Anecdotes*, äro också, på få undantag när, ense om att tillegna honom desamma. Om man närmare undersöker förhållandet, skall man imellertid för uppgiften finna blott en enda inhemsk hemulsman, men denne af så mycket större vigt och betydenhet. Det är den ej obekante LARS RIDDERMARCK (förut WETTERHAMN), samtida med PUFENDORFF, ehuru något yngre, använd i många vigtiga hvärf och ibland annat secreterare hos JOHAN GYLLENSTIERNA under dennes danska beskickning, följaktligen en man, som både kunde och säkert äfven ville lära känna rätte författaren till en skrift, der hans förre hufvudman så skoningslöst skildrades. Han uppger SAMUEL som författare redan på titeln af sin förut omnämnda vederläggning: *Tienlig Skrapa öfver* SAM. VON PUFENDORFS *utströdde verk*, *kallat:* Les anecdotes de Suède, *eller* Geheime Nachrichten vom Schwedischen Hofe[1]). Förf. har tyvärr ej varit i tillfälle att om densamma taga närmare kännedom; blott så mycket är bekant, att RIDDERMARCK egentligen vill försvara GYLLENSTIERNA. Tydligen är det på hans uppgift STIERNMAN stödjer sig, då han i *Anonymorum Centuria prima* (1724) omtalar som sin sagesman rörande *Anecdotes:* "Vir quidam Eruditus, qui Propediem editurus est hujus scripti refutationem, detegentem varias Ejus calumnias ac errores." Äfven KEYSSLER (a. st.) meddelar oss (förmodligen efter uppgift af ARCKENHOLTZ) ett muntligt vittnesbörd af samme RIDDERMARCK.

[1]) WARMHOLTZ, a. st. XII, 50 f. Afskrifter finnas i Skoklosters Bibliothek, i RÅLAMBska samlingarna (nu på Sundby) och flerestädes.

Hans ord lyda: "- - und versicherte der gelehrte *Riddermark*, welcher zur Zeit, als *Pufendorf* seine Schwedischen Historien schriebe, freyen Zutrit zu den Königl. Schwedischen Archiven hatte, dass besagter *Autor* damals aus denselben auch die Materialien zu den *Anecdotes de Suède* gesammlet habe." — Vår utmärkte bokkännare WARMHOLTZ (a. st.) stödjer sig på den föregifna LEIBNIZska anteckningen, som i Sverige blef bekant 1771, men anför i öfrigt endast åtskilliga tyska källor. — Ej långt efteråt äga vi ännu en upplysning, som tillskrifver SAMUEL boken, men hvilken för öfrigt är af beskaffenhet att väcka misstankar mot sin tillförlitlighet. Prosten CARL NYRÉN [1]) säger nämnligen på tal om sina skrifter: "Än påminner jag mig, att år 1761 hafwa gjort en *Swensk öfwersättning af Sam. Puffendorffs Nachlese von Schweden*, hwaraf det egenhändiga och mycket raserade [ɔ: raderade] conceptet fanns i R. R. Grefwe Tessins bibliothek på Leckö, och hwaraf Les anecdötes de Svede, tryckte i Hessen Cassel, en ibland de här förbudna böcker, äro allenast stympade utdrag." Som vi ofvan sett, är imellertid NYRÉNS öfversättning (VII) alldeles enahanda med dessa stympade utdrag och, som han sjelf på titelbladet upplyst, gjord från fransyskan. Det är således fara värdt, att han i minnet hopblandat en handskrift, han sett på Leckö, med sin öfversättning, som med den ej har något att skaffa. Sedan blir en ny fråga, huru förhållandet kan vara med det s. k. conceptet. Förf. veterligt har ingen sedan NYRÉNS tid sett eller hört talas om detsamma, och något bibliothek lär ej heller för närvarande finnas på sagdt ställe. På grund af hvad strax skall anföras, tillåta vi oss också att tills vidare betvifla denna handskrifts äkthet; möjligen kan den ha varit en rättad afskrift af någon af de tryckta tyska öfversättningarna eller ock sjelf en öfversättning från franskan. — Efter denna tid ha inga nya upplysningar framlagts till bevis för SAMUELS författarskap: man har nöjt sig med att antaga det som troligt, eller ock har man visat sig böjd för ESAIAS eller åtminstone nekat, att *Anecdotes* vore SAMUELS verk.

---

[1]) I sitt förenämnda arbete s. 137. Det är skrifvet omkr. 1780. NYRÉN dog 1789.

Man kan icke, vid betraktandet af alla dessa skilda uppgifter, undgå att finna, det de både i antal och trovärdighet vida öfverträffa dem, som tala för de båda andres författarskap. Äfven de tvenne bland dem, som påtagligen härröra af misstag eller uppsåtligt bedrägeri, utvisa dock, huru allmän och djupt rotad den öfvertygelsen varit, att *Anecdotes* härröra från SAMUEL PUFENDORFF. Tvenne sådana mäns intyg som LEIBNIZ och RIDDERMARCK borde äfven anses äga den kraft, att saken genom dem vore i det närmaste afgjord. Men å andra sidan hafva SCHÖNBERG och BESKOW mot åsigten framställt flera skäl af så talande natur, att de icke kunnat bemötas med ledning af hittills kända förhållanden. Det har synts oförklarligt, huru en sträng vetenskapsman, sådan som PUFENDORFF, kunnat göra sig skyldig till den oredighet och vårdslöshet i framställningssätt och den i vissa fall starkt framträdande okunnighet och omdömesbrist, hvarom *Anecdotes* vittna. Ej heller har det varit synnerligen begripligt, hvarför han, hvilken aldrig annars som författare begagnat andra språk än sitt modersmål eller latinet, skulle denna gång nedskrifvit sitt arbete på franska, ett språk, i hvilket han, efter hvad man känner, var mindre hemmastadd. Frågan om, hvem som varit *Anecdotes*' ursprunglige författare, skulle således ännu vara oafgjord, om ej lyckligtvis en upplysning derom bevarats, som skingrar alla hufvudsakliga tvifvel rörande författarskapet och tillika, både genom sin upphofsmans och sin egen mångfaldt bekräftade trovärdighet, tillåter oss sätta fullkomlig lit till dess sanning.

I ett exemplar af I[1]) finnes nämnligen på ett par blad i början en längre anteckning, nedskrifven af en person, hvilken genom sin stil visar sig vara densamme, som å exemplarets titelblad tecknat: *Adlerfelt a Deuxponts 1717* [2]). I denna får

---

[1]) Exemplaret, som enligt namnteckning äfven tillhört ADOLPH SANDBERG, medföljde öfverstekammarherren grefve GUSTAF OXENSTJERNAS rika boksamling till Upsala Universitets Bibliothek. Anteckningen (Bil. 4) har ej förut varit bekant.

[2]) Denne ADLERFELT kan ej vara någon annan än CARL, f. 1676, son af CARL JOHANSSON, adlad ADLERFELT, och hans första hustru, REBECKA HAGER, kongl. hofjunkare, kammarherre hos konung STANISLAUS i Polen

man veta: att en viss herr HAYN, hofråd i Hessen-Cassel[1]), efter PUFENDORFFS död (1694) af hans enka fått i uppdrag att genomse och ordna hennes mans papper. Under sysselsättningen härmed påträffade han äfven det nu i fråga varande arbetet i' handskrift, "doch i temmelig Confusion och med många Correcturer på tyska skrifwit." Han viste det för enkan, som af lätt begripliga skäl önskade skriftens förstörande och äfven tog ed af honom, att han skulle kasta handskriften på elden. HAYN höll också sin ed, men blott till hälften, i det han före uppbrännandet i största hast och af flera personer lät öfversätta arbetet på franska "till at så mycket bättre cachera den rätte Authorem." Det vidare förloppet, ehuru ej i anteckningen uppgifvet, låter lätt tänka sig. Arbetet meddelades en och annan till afskrifvande[2]), men fick hvila i handskrift till enkans död, efter hvilken utgifvandet icke kunde "nuire â l'Auteur ni â qui que ce ſoit" (se Bil. 1). Efter all anledning var äfven utgifvaren af första upplagan den nu nämnde HAYN.

Dessa uppgifter, som ur första hand härleda sig från skriftens sannolike utgifvare och bevarats af en person, hvars

---

1711, hofmarskalk 1716, † i Stuttgart d. 8 Dec. 1722. Användes af CARL XII och STANISLAUS i åtskilliga beskickningar (Se *Svenska adelns ättartaflor*, I, 21).

[1]) Närmare underrättelser om denna person kan förf. ej meddela. Blott så mycket är kändt, att ADELUNG i sin fortsättning af JÖCHER's *Gelehrten Lexicon* upptager en L. G. F. HEIN (f. 1716 † 1763), hvars fader DAVID var "Hofgerichtsrath" i Marburg (i Hessen-Cassel); och denne kunde det möjligen vara. HAYN (eller HEIN) måste ha dött före slutet af 1722, alldenstund ADLERFELT kallar honom "sahl."

[2]) En sådan afskrift, tagen kort före tryckningen, då utgifvaren redan varit betänkt på ett förord *(L'imprimeur au lecteur)*, måste den s. k. egenhändiga handskriften i Wolfenbüttel vara. Afskrifvaren har förmodligen funnit franskan dålig i sitt original, eftersom han på flera ställen med löpande stil eller ock öfverstrykningar rättat sin afskrift (se BESKOW, a. st.). Den mystiska anteckningens tillkomst blir imellertid svår att förklara. Dess nedskrifvare har tydligen haft någon kännedom om rätta förhållandet, sådant det af ADLERFELT framställes, men insveper sedan detta i åtskilliga bestämdt falska uppgifter. Upplysningen, att PUFENDORFFS tyska originalconcept uppbränts, visar, hvarför allt ordande om egenhändiga handskrifter måste tillbakavisas. — En annan afskrift fanns 1741 å bibliotheket i Kjöbenhavn (KEYSSLER, a. st.).

oveld, sanningskärlek och kritiska blick tydligen bevittnas af sjelfva anteckningens innehåll, sprida ett alldeles nytt ljus öfver allt, hvad man hittills känt om *Anecdotes de Suède*, utan att på något vis strida mot eller rubba de redan som verkliga erkända sakförhållandena. Den första vigtiga omständigheten, som upplyses, är, att skriften aldrig af författaren fulländats, utan bestod af oordnade och åtminstone mot slutet[1]) mindre noggrannt utarbetade anteckningar, strödda anekdoter o. d., och att den således, efter all sannolikhet, uppstått under författarens senaste lefnadsår, då hans minne kanske börjat svika, och ett skiftesrikt och rörligt lifs hela erfarenhet måst hos honom förbittra ett redan i sig sjelft retligt lynne och förmörka åskådningssättet. Dessa spridda ark och lappar har nu HAYN ordnat och samtidigt utdelat åt flera personer till öfversättning, hvarpå han förmodligen sökt hopfoga de särskilda öfversättarhäftena till ett helt, så godt han förstått. Följden häraf har blifvit, att, medan skriften skenbarligen är en persons arbete, den i sjelfva verket utgör fleras och åtminstone är något bearbetad. Detta förklarar den oreda, de upprepningar, motsägelser och felaktigheter i namn o. d., samt den ojemnhet i stil, som man emot *Anecdotes* anmärkt. Det är numera omöjligt att afgöra, men i högsta grad sannolikt, att jemnväl förklarande inflickningar här och hvar ägt rum; och det är just åtskilliga bland dessa troligen instuckna ställen, man funnit vittna om en så grof okunnighet. Vi vilja anföra ett par exempel. När det s. 8 heter: "Cette peſte dans des vieilles hiſtoires de Suede s'appelle *Tygerdoeden*", är det nästan påtagligen en främmande hand, som tillsatt den löjliga förklaringen: "c'eſt â dire, une mort ou une mortalité qui eſt plus cruelle & qui fait plus de ravage qu'un Tigre." Då författaren talar om drottning CHRISTINAS förre hofskräddare LEYONCRONA, yttrar han (s. 39): "C'eſt pourquoy elle permit â ce Tailleur de porter les armes du Royaume." Han antager nämnligen för bekant, att Sveriges vapen utgöres af tre kronor, och att sköldhållarne äro lejon. Men för att upplysa förhållandet tillägger nu utgifvaren: "qui ſont un Lion

---

[1]) Se afbrotten och luckorna s. 77, 102, 115, 119, 148, 151, 161 m. fl.

& une Couronne"[1]). Flera dylika fall kunde framdragas. Det lär dessutom icke vara svårt att föreställa sig, huru pass noggrann och duglig en öfversättning af ett arbete, sådant som detta, kunde blifva, då den verkställdes i stor hast af flera personer, som säkerligen voro alldeles okunniga i svensk historia och topografi, och då urskriften genast derpå måste uppbrännas. Man får vidare genom anteckningen veta, att samlingarna voro författade på tyska, hvarigenom det inkast mot PUFENDORFFS författarskap, hvilket grundar sig på hans obekantskap med franskan, förfaller. LEIBNIZ' förmodan om språket (se Bil. 2), ehuru sanningen nära, vederlägges jemnväl. Slutligen tyckes man med temlig visshet kunna af de gifna upplysningarna sluta, att ej något slags politisk plan, utgången från vissa vederbörande i Sverige, legat fördold under skriftens utgifvande, såsom BESKOW velat förmoda. Tidsomständigheterna, som då särdeles gynnade försäljningen af skrifter rörande Sverige, framlockade säkert äfven handskriften af detta arbete ur HAYNS gömmor, och det första utgifvandet, som för öfrigt skedde i det då med Sverige i krig inbegripna Preussen, var väl således blott ett bokhandelsföretag, likasom äfven den senare holländska upplagan och de tyska och engelska öfversättningarna tillkommit af samma grund. Utrechtsupplagan har synbart blifvit omarbetad för att göra boken säljbar i Frankrike, der den ursprungliga texten med sin hårda och svårlästa franska omöjligen kunde påräkna någon afsättning.

Sedan vi således genom yttre intyg funnit, att *Anecdotes* åtminstone i hufvudsaken äro ett verk af SAMUEL VON PUFENDORFF, återstår att tillse, om ej skriften sjelf kan afgifva något vittnesbörd om sin författare. Det är den man påstått kraftigast motsäga, hvad förf. ofvan sökt bevisa, och det bör således blifva dubbelt bindande, om det kan ådagaläggas, att äfven den bestämdt talar för SAMUELS författarskap. Vi skola först uppsöka de ställen, som röra författarens person, och

[1]) Detta ställe kan också förklaras så, att den franske öfversättaren alldeles missförstått sin urskrift. På åtskilliga andra ställen åtminstone kan detta bestämdt ådagaläggas. LEYONCRONAS vapen utgjordes af en fyrdelad sköld med ett halft, stigande lejon, bärande en nyckel, i öfra högra och nedra venstra fältet och en krona i de båda andra.

sedan kasta en blick på skriften sjelf och de åsigter, som i den göra sig gällande.

Af hela arbetet finner man, att dess författare vistats i Sverige under lång tid och varit ögonvittne till en stor del af de skildrade händelserna från omkr. 1670 till omkr. 1687. Genast i början säger han: "J'ay crû que je devois decrire, comme ce changement [Carl XI:s statshvälfning] arriva; — — Et je puis en donner une relation afſureé, parce qu'en ce tems là je reſidois [1]) â la Cour, — —" Det första året, då han säger sig ha varit närvarande, är 1670, det sista i skriften omnämnda 1687, då han jemnväl måtte vistats i Stockholm [2]). Såsom bekant var också PUFENDORFF i vårt land från 1668, då han tillträdde sin profession i Lund, till 1689, då han lemnade Sveriges tjenst, efter att sedan 1676 ha tillhört "hofvet" i egenskap af konungens handsecreterare och rikshistoriograf. Det första af de nyss nämnda årtalen, 1670, är dessutom i annat hänseende af synnerlig vigt. Författaren säger s. 81: "Il me souvient, que lors que je vis le Sieur Grypenhielm en l'anneé 1670. [3]) au mois de May & que je luy demanday, quelle eſperance il avoit du jeune Roy — —" Men just 1670 i Maj månad befann sig dåv. professor PUFENDORFF på besök i Stockholm, der konungens lärare naturligtvis vistades. Han lemnade nämnligen Lund i midten af April "för några sina ärenders förrättande", såsom consistoriiprotokollet upplyser [4]), och var tillbaka i slutet af Juni, då han valdes

---

[1]) D. ä.: vistades; ingalunda: var utländskt sändebud (resident), såsom KEYSSLER m. fl. uppenbarligen trott. Sannolikt är detta tvetydiga utryck egentliga ursprunget till meningen, att LAPIQUETIÈRE vore skriftens författare.

[2]) Han säger nämnligen (s. 1[illegible]1) på tal om Carl XI:s yttre: "il n'a voulu prendre la peruque qu'en l'anneé 1687. en laquelle il commença prematurement d'avoir quelques cheveux blancs." En dylik upplysning torde knappt någon annan än ett ögonvittne nedskrifva.

[3]) Årtalet kan svårligen vara tryckfel. På 0 tages sällan miste vid sättning eller utskrifning; och är sista siffran 0, måste den näst förut vara 7: ty 1660 kunde intet tal blifva om "förhoppningar", som då skulle fästats vid ett fem års barn; och 1672 uppsteg konungen sjelf på thronen.

[4]) Se AHNFELT, *Lunds Universitets Historia*, I, 199. PUFENDORFFS ärende var att få sitt stora arbete *De jure naturæ & gentium* censureradt (a. st. 214).

till universitetets prorector. Att just detta datum så starkt inpräglats i hans minne, förkläras lätt deraf, att denna vistelse i hufvudstaden var hans första och hade en för honom så betydelsefull anledning som censurerandet af hans yppersta arbete. Vidare har författaren till *Anecdotes* lärt känna och umgåtts med flera bland sin samtids högtuppsatte och framstående män. Så talar han med GRIPENHIELM (se ofvan), gör en båtfärd tillsammans med ärkebiskop BAAZIUS (s. 144) och tecknar i öfrigt flera andra på ett sätt, som antyder personlig bekantskap. Man läse bland annat hans karakteristik af LINDSCHÖLD (s. 98—100). Författaren har jemnväl stått i mycken beröring med konung Carl XI och det under loppet af flera år: derom öfvertygas man till fullo genom hans skildring af denne, hans utseende, lefnadssätt och sinnelag (s. 151—155), deri man finner stycken sådana som följande: "On n'a pas oüi dire, qu'il s'abandonnat à la fornication, & un de ſes domeſtiques, qui a couché ſeize Ans dans ſa chambre m'a juré, qu'il n'avoit jamais connu, d'autre femme que la Reine." Allt det nu nämnda passar alldeles in på PUFENDORFF, bekant med LINDSCHÖLD allt sedan sin vistelse i Heidelberg [1]) och vissa tider konungens handsecreterare. Krigshändelserna i Skåne 1676 äro de enda, författaren utförligt och med mycken ortkännedom (ss. 109—115) skildrar; men beskrifningen slutar temligen tvärt efter slaget vid Lund, och sedan nämnes knappt ett ord om de följande årens krig. PUFENDORFF, som lifligt skulle erinra sig just skånska fälttåget, emedan han vistats på sjelfva krigsskådeplatsen och äfven sväfvat i personlig fara under detsamma, har tydligen derom flyktigt nedskrifvit hvad som bäst framställde sig för hans hogkomst, obekymrad om uppsatsens fulländning. Detta och dylika ställen stödja förf:s mening, att den PUFENDORFFska handskriften, åtminstone till senare hälften, mestadels bestått af strödda uppteckningar ur minnet, anekdoter o. d., hvilka möjligen varit ämnade för ett större arbete, men säkert aldrig afsedda att allmängöras i sitt nuvarande skick.

Vända vi oss nu till sjelfva skriften, finna vi först och

---

[1]) AHNFELT, a. st. 183.

främst tvenne i ögonen fallande egenskaper hos densamma, nämnligen dess skärpa i omdömen och bitterhet i tonen, särdeles då deri någonstädes beröres statshvälfningen 1680, dess uppkomst och utveckling. Men detta motsäger på intet vis PUFENDORFFS verkliga karakter och tänkesätt. Med all sin obestridliga lärdom och snillrikhet i öfrigt hade den store vetenskapsmannen ett lättretligt, för klandersjuka böjdt lynne[1]), hvilket bestämdt framlyser, då man närmare lär känna hans lif och skrifter. Redan hans bekanta arbete *De statu imperii Germanici*, som utkom 1667 under pseudonymen *Severinus de Monzambano*, väckte visserligen hos många bifall, men åter från andra håll en storm af ovilja, föranledd icke blott af den hänsynslöshet, hvarmed bristerna i tyska rikets författning blottades, utan äfven af den onekliga kittslighet, som här och der röjde sig. Detta blef äfven hufvudorsaken till hans halft ofrivilliga öfverflyttning till Sverige. I ännu mer vidtutseende stridigheter råkade han sedermera i anledning af sitt verk *De jure naturæ et gentium*. Det angreps, ehuru med mycket oförstånd, af både svenske och tyske lärde, men försvarades också ifrigt af PUFENDORFF, som med det outtömligaste förråd af både skarpa skäl och häftiga utfall affärdade den ene efter den andre af sina många angripare, BECKMANN, SCHWARTZ, GESENIUS, WELTHEM, STRIMESIUS, ALBERTI m. fl.[2]). Den mängd stridskrifter, till en del under diktade eller lånade namn, som PUFENDORFF af denna orsak utgaf, flödar af en bitterhet och hånfullhet, hvilkas motstycken icke torde kunna igenfinnas i *Anecdotes*. Så yttrar han på ett ställe om en af sine motståndare, GESENIUS, som 1675 utgifvit en stridskrift mot honom, kallad *Christiana benedictio*, följande: "Restat adhuc GESENIUS, Garleæ præsul, de quo

---

[1]) Den samtida LEIBNIZ i sitt bref (Bil. 3) säger också helt öppet, att han "aimoit à médire."

[2]) Se *Vita, fama, & fata literaria Pufendorfiana. Oder denckwürdige Lebens-Memoire, und seltzame Fata des weltberuffenen Baron* SAMUELS VON PUFENDORF, . . . (utgörande ss. 1213—1376 i: SAMUELS *Freyherrn* VON PUFENDORFF *kurtzer doch gründlicher Bericht von dem Zustande des H. R. Reichs Teutscher Nation, . . . ins Teutsche übersetzet* [*von* JOH. EHRENFR. ZSCHACKWIZ] . . . Leipzig 1715. 8:o).

tamen eloquar an sileam dubito. Nam ea est hominis ruditas, impudentia et vesania, ut merito quivis cordatus tam tetrici monstri contactum refugere debeat. Qui cum nil nisi obscoenam virulenti pectoris saniem eructet, passim impio abusu dictis sacris interpolatam, *Benedictionem* tamen *Christianam* emittere videri vult. Prorsus uti reliqua fanaticorum natio tum, cum maxime delirat, sacro instinctu sese agitari clamat." o. s. v. Också säger en tysk lärd [1]), med synbart välbehag till hans skrifsätt: "Diese ungemeine Geschicklichkeit seiner *Satyrischen* Feder, welche zugleich *cum summo judicio* geführet wird, können auch seine grösten Feinde nicht gnugsam *admiriren*, ja sie haben erfahren müssen, dass ihnen das innerste ihrer Seelen so empfindlich dadurch ist gerühret worden, dass Galle und Leber gleichsam aus dem Leibe springen mögen." Visserligen bör dock till PUFENDORFFS ursäkt anföras, att hans angripare betedde sig lika skymfligt mot honom, och att dylikt stridssätt i lärda tvister då för tiden var mer allmänt än nu.

Hvad särskildt beträffar den ovilja mot 1680 års statsförändring och dess upphofsmän, som oförtäckt framlyser ur *Anecdotes*, så kunna äfven för den förklaringsgrunder uppgifvas. Man vet, att PUFENDORFF lemnade Sverige till följe af missnöje, om än hemlängtan, såsom andre menat, i någon mån bidrog dertill. Orsakerna till hans missbelåtenhet ligga ej långt borta. Förfaringssättet mot den af honom högt aktade brodren, ehuru grundadt på goda skäl, måste stöta den känslige mannen, som i mycket tänkte lika med honom. Vidare är det temligen klart, att den snillrike och frisinnade statsrättsläraren ej kunde med likgiltighet betrakta det envälde, som åtminstone i formen utmärkte det nya statsskicket. Säkert förutsåg han, hvilka följder detta envälde, lagdt i andra händer än Carl XI:s, kunde medföra; och Sverige fick jemnväl inom kort erfara dem i rikt mått. För honom, med hans fordran på jemnvigt inom staten, måste en af folket inskränkt, men likväl stark konungamagt synas vida önskvärdare; och det må förlåtas honom, om han under dåtidens förhållanden ansåg en dylik begränsning möjlig endast genom den mägtiga

---

[1]) ZSCHACKWIZ i företalet till sin ofvan nämnda öfversättning, b [2] recto.

adeln och dess urval, rådet. Det är efter detta lätt att inse, hvarför hans tänkesätt om sakernas nya ställning ej kunde vara det fördelaktigaste, och hvarför hans ovilja företrädesvis vänder sig mot JOHAN GYLLENSTIERNA och dennes anhängare, hvilka enligt hans mening hufvudsakligen bidragit att störta högadelns magt och rådets anseende. Deremot uttrycker han sig aldrig bittert eller hätskt, fast stundom med en viss öfverlägsenhet, om konungen sjelf, som i hans tanke endast var ett verktyg i andras händer. Men utom dessa, ur PUFENDORFFS hela åskådningssätt framgående grunder torde äfven enskilda förhållanden ej obetydligt inverkat på hans bedömande af händelser och personer i Sverige. Han ankom till vårt land under förmyndarstyrelsens senare år. Redan en lärd af högt anseende, skulle han naturligtvis snart komma i beröring med dåtidens kunnige och vittre stormän, bland hvilka en DE LA GARDIE och en STEENBOCK [1]) sjelfve voro bland förmyndarne. Under umgänget med dem kunde han, hvilken som främling var obekant med landets förhållanden, ej undgå att insupa något af deras högadliga tänkesätt och obenägenhet mot det redan verksamma reductionssträfvandet. De första intrycken äro, som bekant, alltid de varaktigaste och mest bestämmande; och det är således lätt att finna, hvarföre PUFENDORFF skulle något skeft uppfatta den nya hvälfningen och dess följder. En bland dessa har han särskildt tadlat, nämnligen uppkomsten af en hop "gens de basse naissance" till äreställen och förmögenhet. Man har förundrat sig öfver dylika tänkesätt hos den ofrälse prestsonen, som också genom sig sjelf uppsteg till rykte och adelskap. Men PUFENDORFF, som genom ett berömdt namn täflade i anseende med de ypperste i landet, var aristokrat i vetandets verld; och han skulle således så mycket lättare öfverensstämma med de store inom den politiska i deras ringaktning för de borgerligt inskränkta och pösande, om än i andra hänseenden aktningsvärda ämbetsmän, dem "skrifvarväldet" under Carl XI i sådan mängd framalstrade.

[1]) Till denne, som var Lunds akademis canceller, skref PUFENDORFF som professor bref, hvilka vittna om ömsesidigt förtroende och aktning (Se t. ex. AHNFELT, a. st., 215 ff.).

Äfven några smärre drag hänvisa bestämdt på PUFENDORFF. Så de i början förekommande skarpa utfallen mot katholicismen och prestväldet, hvilka han ej sällan i sina arbeten bekämpade [1]). Likaledes framskymtar hans gamla obenägenhet för Österrike, hvars hof yrkat hans fördrifvande från Heidelberg (se s. 94 f. m. fl.). Men, oaktadt han sålunda ej kunde vara böjd för förbundet med denna magt, är han ej heller alldeles afgjordt bland dem, som yrka på förbund med Frankrike. Förf. har ofvan, vid undersökningen om LAPIQUETIÈRE, sökt visa, att han stundom framhåller denna magts svikliga beteende mot Sverige [2]), ehuru han ej ändock synes alldeles obenägen för en fransk förbindelse. Hans mening i detta hänseende framstår imellertid aldrig fullt klar.

För så vidt fråga kan bli om framställning i en skrift, som egentligen bestått af spridda anteckningar, så röjer äfven den ofta en insigtsfull häfdatecknare, sådan som PUFENDORFF, hvilken skarpt fattar hvarje historisk företeelse i ögonsigte för att utleta dess inre grunder och dess sammanhang med den statsliga utvecklingen i sin helhet. Man varsnar äfvenväl här den brist på lif och kraft i berättelsen, som man förebrått hans öfriga historiska skrifter. Han vill blott undervisa, aldrig elda och hänföra. Naturligtvis måste han ock till följe af sin uppgifts beskaffenhet stundom förlora sig i bisaker, ovigtiga berättelser o. d., något som återfinnes i alla hans större arbeten, och hvaröfver allmänt klagas. Men deremot kan icke med fog nekas, att drag af ett genomträngande snille här och der röja sig, och att sakerna då ses i stort med en blick,

---

[1]) I skriften *De statu imperii Germanici* voro angreppen mot prester och munkar så starka, att den lärde MEZERAY ej vågade lemna sitt bifall till bokens tillärnade tryckning i Paris 1666. Den utkom derföre också först 1667 och i Haag (Se ZSCHACKWIZ' företal, b [6], [7].)

[2]) Detta har han äfven särskildt gjort i en efter hans död utgifven skrift: *Dissertatio de foederibus inter Sueciam & Galliam, in qua ostenditur, quam male illa a Gallis observata sint.* Hagæ, 1708. 8:o. (Se KEYSSLER, a. st. WARMHOLTZ, XIV, 169 ff.) Förf., som ej haft tillfälle att se den, lemnar åt kommande forskare att afgöra, om någon stridighet förefinnes mellan de här yttrade åsigterna och dem, som i *Anecdotes* äro antydda.

värdig författaren till *De jure naturæ & gentium*. Man läse hvad han yttrar, då han omtalar GYLLENSTIERNAS planer på Norige, med hvilken han här tydligen af fullt hjerta instämmer. "Il jugeoit", säger han s. 105, "qu'on devoit abandonner les Provinces d'Allemague, qui attiroient de tems en tems tant d'affaires facheuses â la Suede, & qu'il faloit travailler à joindre la Norwegue, â la Suede; ce qu'on pouvoit faire avec d'autant plus de facilité, que la langue & les moeurs des habitans de ce Païs là ne ſont gueres differentes de celles des Suedois, & qu'ils s'ennuyent de puis long tems du joug des Danois & que ſi ces deux Nations etoient uniés enſemble, elles pourroient ſe mettre en Etat de ne pas craindre les attaques des Etrangers. Et qu'alors il ne faudroit pas penſer â acquerir de nouvelles Provinces, dont on ne retire aucun avantage & qui ſont cauſe, qu'il ſe repand beaucoup de ſang: mais qu'il ſeroit plus expedient de faire fleurir la Navigation & le Commerce, & de jouïr dans un profond repos des commoditez, & des biens, que Dieu avoit accordez â cette peninſule ſeptentrionale, ſans ſe mettre en peine de ce, qui ſe fait dans le reste de l'Univers." Skymtar ej här den stora framtidstanke, hvars utförande, måhända afbrutet af kulan vid Frederikshald, först en långt senare tid fått bevittna?

Man har i allmänhet velat anse *Anecdotes* som en smädeskrift; förf. hoppas, att detta omdöme skall något förändras genom hvad han anfört. Någon skrift af högre värde äro de visserligen icke; PUFENDORFF har i dessa anteckningar blott nedlagt sin enskilda öfvertygelse, som öppet, ja, häftigt träder oss till mötes. Den historiska grundval, på hvilken han tänkt bygga sitt uttalande öfver förhållandena, fulländades aldrig; och äfven de brottstycken af en sådan, som förefinnas, äro ej alla pålitliga, emedan deras förnämsta källa är en åldrig mans minne. Men hvad man med visshet kan försäkra, är att det fullbordade arbetet, utgifvet af författaren sjelf, skulle haft ett annat och fördelaktigare utseende. Luckorna hade utfyllts, anordningen förbättrats, och omdömena, som nu stå der, sådana de under stundens mörka intryck nedskrefvos, hade granskats och mildrats. Dock torde skriften, sedan den nu visats härröra från SAMUEL VON PUFENDORFF, äfven

i sitt nuvarande skick förtjena större afseende som historisk källa, än man tillförene velat fästa vid densamma.

Förf. har framlagt denna undersökning utan att befara en beskyllning för att vilja nedsätta en stor mans minne. Sanningen är det första, som i allt bör sökas; och PUFENDORFF framstår både som lärd och man så kraftig och betydelsefull, att hans rykte ej kan fläckas. Att han var menniska, vill säga, att han ägde fel. Om han brutit genom upptecknande af några minnen, må icke vi afgöra. Visst är, att han hos efterverlden dyrt fått pligta för sitt handlingssätt.

---

värdig författaren till *De jure naturæ & gentium*. Man läse hvad han yttrar, då han omtalar GYLLENSTIERNAS planer på Norige, med hvilken han här tydligen af fullt hjerta instämmer. "Il jugeoit", säger han s. 105, "qu'on devoit abandonner les Provinces d'Allemagne, qui attiroient de tems en tems tant d'affaires facheuses â la Suede, & qu'il faloit travailler à joindre la Norwegue, â la Suede; ce qu'on pouvoit faire avec d'autant plus de facilité, que la langue & les moeurs des habitans de ce Païs là ne ſont gueres differentes de celles des Suedois, & qu'ils s'ennuyent de puis long tems du joug des Danois & que ſi ces deux Nations etoient uniés enſemble, elles pourroient ſe mettre en Etat de ne pas craindre les attaques des Etrangers. Et qu'alors il ne faudroit pas penſer â acquerir de nouvelles Provinces, dont on ne retire aucun avantage & qui ſont cauſe, qu'il ſe repand beaucoup de ſang: mais qu'il ſeroit plus expedient de faire fleurir la Navigation & le Commerce, & de jouïr dans un profond repos des commoditez, & des biens, que Dieu avoit accordez â cette peninſule ſeptentrionale, ſans ſe mettre en peine de ce, qui ſe fait dans le reste de l'Univers." Skymtar ej här den stora framtidstanke, hvars utförande, måhända afbrutet af kulan vid Frederikshald, först en långt senare tid fått bevittna?

Man har i allmänhet velat anse *Anecdotes* som en smädeskrift; förf. hoppas, att detta omdöme skall något förändras genom hvad han anfört. Någon skrift af högre värde äro de visserligen icke; PUFENDORFF har i dessa anteckningar blott nedlagt sin enskilda öfvertygelse, som öppet, ja, häftigt träder oss till mötes. Den historiska grundval, på hvilken han tänkt bygga sitt uttalande öfver förhållandena, fulländades aldrig; och äfven de brottstycken af en sådan, som förefinnas, äro ej alla pålitliga, emedan deras förnämsta källa är en åldrig mans minne. Men hvad man med visshet kan försäkra, är att det fullbordade arbetet, utgifvet af författaren sjelf, skulle haft ett annat och fördelaktigare utseende. Luckorna hade utfyllts, anordningen förbättrats, och omdömena, som nu stå der, sådana de under stundens mörka intryck nedskrefvos, hade granskats och mildrats. Dock torde skriften, sedan den nu visats härröra från SAMUEL VON PUFENDORFF, äfven

i sitt nuvarande skick förtjena större afseende som historisk källa, än man tillförene velat fästa vid densamma.

Förf. har framlagt denna undersökning utan att befara en beskyllning för att vilja nedsätta en stor mans minne. Sanningen är det första, som i allt bör sökas; och PUFENDORFF framstår både som lärd och man så kraftig och betydelsefull, att hans rykte ej kan fläckas. Att han var menniska, vill säga, att han ägde fel. Om han brutit genom upptecknande af några minnen, må icke vi afgöra. Visst är, att han hos efterverlden dyrt fått pligta för sitt handlingssätt.

uthur likheten med den Puffendorffianiske Skrifarten. — Alla Caracteres Critici stämma härmed öfwerens, särdeles när man betraktar den Harmonie som är emillan denna och slutet på K. Carl Gustafs Historie angde des Testamente. Men at ännu gifwa i detta måhl et starkare bewijs, så berättar iag at sahl. herr Hofråd Hayn i Hessen Cassel mig utförligen uppenbarat, huru det med denna lilla historiens första Publication är tillgångit. Hr Hayn war efter Sahl. Hr Baron Puffendorfs död af hans änkia ombeden, at registrera och igenomsee den sahl: berömlige Mannens papper. Ibland deße papper, fans och detta in MSSto, doch i temmelig Confusion och med många Correcturer på tyska skrifwit. Hr Hayn wijsar sådant till Fru Puffendorf, och som hon fant betänkligt at nånsin låta et sådant wärk komma i dagzliuset, särdeles aldenstund hon uhtaf Swerigie ännu nöt en Åhrlig pension, så förmådde hon honom med en Eed at wela kasta MSStet på Elden: hwilket och herr Hayn giorde, doch lätt först uti en hast af åthskillige Personner öfwersätta det samma på Fransöska, till at så mycket bättre cachera den rätte Authorem. Här uthaf är kommit, at de bägge Franske editionerne, särdeles den första, äro skrefne med så olika stylar, men hwilket i den Tyska Versionen (: hwilcken är helt ny och aldeles intet original, men för det öfriga ricktig och god :), är förbättrat, som och wärkeligen den Tyska Versionen bör hafwa præference för så wähl den första Berlinske Fransöska, hwarpå står Hag, som för den senare Holländiske Editionen, hwarpå står Stockholm. Ty bägge deße öfwerflöda med Fehl, och sade ibland saker, som woro twärt emot Autoris rätta mening. Den Tyska Editionen af 1716, i Cöln trykt, är ey hell så aldeles därifrån befriat, enkannerligen quoad nomina propria Suecana, men de äro af mig i samma Edition blefne accurate corrigerade, och som denna Tractaten hafwer hwarken Summarier el. Register, hwilka bägge äro nödige hielpredskap, till att med nytta bruka en bock, så har jag och sökt, at till deße twänne stycken finna Råd, och förmodar altså, at den som läser denna Tractat efter mig skall tacka mig för mitt Arbete.

Nu will iag judicera om bocken i sig sielf och deß Merite.

Man finner uthi åthskilliga lärda Journaler deße Anecdotes med särdeles beröm judicerade och recenserade.

Die teutsche Acta Eruditorum XL thl. no 2. önska at man om alla stater hade en så grundel. och particulier

efterrättelse: men deruthi fehla de at de presomptivement giöra sahl. H. Cantzlern Esaiam Puffendorf till des Authorem.

Die aufrichtige Gedancken von Journalen im XVII Stück no 2. hålla denna för en står och nyttig Staats book.

Der Neue Bücher Sahl im LIV öfnung no 1. råkar rätt på Autorem, och finner därtill Signa Critica. Men boken berömmes öfwermåttan, för de rare omständigheter, synnerlige rådslag, hemlige affikter, förborgade orsaker, och ståtel. portraiter skuld, hwarmed hon är upfylt.

Så recenseras den och in P. 1. Tomi VIII. du Journal litteraire no 15. . . . . [oläsligt ord] 3tia.

I De Maendelijke Uyttreksels of Boekzael der geleerde Wereld 1716. mens. Aug. no 2. stadfästes at boken är wärdig till at läsas mehr än många andra, doch önskar man at ordningen däruti woro bättre och rättare.

Andra lärda förundra sig öfwer Autors goda begrep om en sann och förnufftig politique, och tilstå at han haft en ogemen kundskap om Swenska Staten: Men at man likwäl nog kan märkia både af den olika Skrifarten, så och några passagers repetitioner, at boken icke warit ärnat till Publication och tryk. etc. Vid: Krausij Neue Zeitung von Gel. Sachen Ao 1716. part. 2. pag: 175. och Hoffman in s. unpartheyschen gedancken über die Journalen Tom. 2. P. 17. pag: m: 294 seqq.

Les memoires de Trevoux 1716: mens: sept: no 2 berömma också mycket detta scriptum, men deruthi bedraga de sig häßligen när de gifwa Authorem uth för en Frantzos, hwilket de sluta af des skiöna Fransöska: tyckes imedlertid wela gißa det warit la Piquetiere, som först kom till Swerigie med Franska Ambassadeurn Marquis de Feuquieres, men effter des bortresa där blef quarlemnat som Resident. Denna Gißningen är aldeles falsk.

Judicium meum.

Nu är det wähl wist at Tractaten kan in suo genere passera för et Mästerstyke, at fåå Stater hafwa en så curieux och richtig historiam anecdotam och at mannen som den skrifwit, war en fullkomblig karl, hwilken icke allena sielf hade et godt pragmatiskt discernement; men också kunde inhämta godt och rent besked, af både inrijkes och utrikes Ministrer, hos hwilka han war uti estime, och med hwilka han nästan dagel. hade tillfälle at conversera: Så at hwad deße Articlar widkommer, ingenting härutinnan är at desiderera. Men så kan å den andra sidan Authoren för åthskillig partialitæt icke frikallas,

särdeles angde: stora Hr Johan Gyllenstierna och Wachtmeisternas personalier.

Hr Johan Gyllenstierna war en brutal man, impie, remuant, och icke bästa brodren: Men så kan man absolut intet betaga honom en stor genie utj affairerna, et slugt förstånd, och mycken trohet och attachement för K. Carl den 11tes Person, häremot hade han et dödeligt haat emot den Stockholmiska Senaten. Jag påminner mig at hafwa hördt at sahl. Petrus Julius Coyet plägade altid säya, at på Hr Gyllenstierna war icke et godt hår, men at han icke dess mindre högel: älskat kungen, och på alt sätt, med rätt och orätt, sökt at befremja des nytta, glorie och besta.

vid: contin: in Calceo.

Denna fortsättning har tyvärr aldrig blifvit skrifven; intet blad felas i slutet.

Anmälanden af nya Skrifter.

'enskliga Utvecklingens Historia. Öfversigt af N. Ignell D. I, 1 & 2; II; III; IV, 1 & 2; V. Stockholm 1855—1862.

I.

Det arbete, som här ligger framför oss och som under loppet af de ista åtta åren med en i vårt land sällspord raskhet utkommit, har redan brut varit föremål för uppmärksamhet i tidningar och tidskrifter. Denna ar dock varit dels så flygtig, dels så ensidig, att vi anse ett utförligare ch mer opartiskt bedömande af Hr I:s arbete i dess helhet, vara fullt efogadt, helst detsamma eger icke obetydliga förtjenster, om ock briterna i ett verk af detta slag, utan någon föregångare i vår literatur ch anlagdt efter en så vidsträckt plan, icke heller kunna vara obetydga. Vi anse, som sagdt, arbetet förtjent af närmare uppmärksamhet ch det icke blott för författarens och ämnets skull, utan äfven med afsende på utförandet. Hvad den förstnämnde beträffar, så har han länge arit känd af allmänheten såsom en af våra lärdaste och flitigaste theogar, om också hans forskningar icke gått i den orthodoxa riktningen. Ian har med frimodig konseqvens lefvat och verkat för en idée, som i lla händelser är af hög betydelse, idéen af reform i kyrka och dogm. Ien icke alltid har Hr I. blifvit bemött med den aktning och uppmärksamhet, som den ärliga, nitiska forskningen och det högvigtiga ämnet åkallat. Det var dock en tid, då Hr I:s Kristliga Sedelära i en theogisk tidskrift helsades med utmärkta loford. Men tiderna förändras och ned dem äfven tidskrifterna. Det må vara, att Hr I:s arbeten i likhet ned det här anmälda icke bära originalitetens prägel, att de ofta äro earbetningar efter Tyska mönster och att de stundom innehålla modifikaioner af sina mönster, som ej äro rätt lyckade, i alla händelser innebära e ett aktningsvärdt försök att på svenska tolka och sammanfatta vetenkapliga forskningar, hvilka, man säge hvad man vill, åtminstone äro ärda att kännas och att begrundas. Ett sådant värde äro vi färdige tt tillerkänna äfven Menskliga Utvecklingens Historia, om vi också derid måste skänka theologen Ignell företräde framför historikern. Ty på

det religions- och kyrkohistoriska området har han icke allenast tagit kännedom af hela den dithörande nyare literaturen, utan äfven i de flesta fall rådfrågat sjelfva källorna, hvaremot andra partier t. ex. Grekland och Rom förete ögonskenliga brister i båda dessa hänseenden. Då vi i följd af ämnets vidlyftighet denna gång måste inskränka oss till den för-kristliga tiden, så torde vår granskning komma att omfatta den bristfälligaste och ofullständigaste delen af Hr I:s arbete. Hr I. synes oss vid behandlingen af denna tiderymd lida af två väsendtliga fel: ehuru en god och omsorgsfull berättare af hvarje stycke, hvarje epok för sig, har han icke alltid vetat att kombinera styckena till ett verkligt helt, att uppvisa den ledande tråden i hans genetiska sammanhang, med ett ord att lemna en klar öfversigt med fasthållande af de väsendtliga punkterna. I ett arbete af detta slag är just denna öfversigt det förnämsta reqvisitum. Mindre tadelvärd i en allmän historia är saknaden af en fullt lefvande och åskådlig skildring, af den historiska grupperingen och målningen, hvarigenom framställningen fått en viss abstrakt och artificiell anstrykning, som gör arbetet mindre njutbart för en större publik. Man märker, att man har för sig en författare, hvars egentliga fält legat inom den abstraherande och systematiserande vetenskapen. Detta innebär vid en historisk behandling ännu en våda: att förf. från detta fält lätt medförer en gifven och redan färdig åsigt, för hvilken han vill finna ytterligare stöd och bevis i den historiska utvecklingen: och *vill* han finna dylika, så *skall* han utan tvifvel finna dem.

Vi hafva antydt några felaktigheter, som vi trott oss finna i Hr I:s arbete: vi skola i det följande söka styrka detta vid den egentliga granskningen. Att denna icke kan inlåta sig på historiska detaljer, är gifvet, då hon i så fall skulle blifva lika vidlyftig som sjelfva boken: vi måste inskränka oss till några allmänna synpunkter. Hvilken ståndpunkt Hr I. intagit vid sin öfversigt af den menskliga utvecklingen, skall i det följande småningom visa sig: vi anmärka dock på förhand, att Schleiermacher och Hegel synas hafva lemnat de förnämsta bidragen härtill, men att Hr I. stundom tyckes inse bristerna af deras pantheistiska verldsåskådningar, i det han ur den positiva religionsläran upptager begreppen af en sjelfständig förnuftig tillvaro, af menniskans andliga personlighet oberoende af sinneverlden o. s. v. Omöjligheten att förena och sammanjemka dessa motsatta elementer invecklar Hr I. i motsägelser och gör hans ståndpunkt vacklande och svår att urskilja. Äfven i detta fall erinrar han om sin egentliga lärare Schleiermacher.

Hvad först det närvarande arbetets ämne och uppgift beträffar, så är det ursäktligt, om man till en början stannar i villrådighet, hur de böra uppfattas, hvart de skola hänföras. Ty först och främst utgör Menskliga Utvecklingens Historia icke någon vetenskapligen fixerad och omedelbart till sin uppgift begriplig afdelning af den historiska vetenskapen: titeln innebär onekligen något sväfvande, och ovissheten ökas ytterligare, då man känner, huruledes i andra länder dessa Idéen zur Geschichte

der Menschheit eller Essays on the history of mankind o. s. v. ofta tjenat till skyltar för hvarjehanda oredigt tal om allting annat än sjelfva saken, arbeten hvilka utan bestämdt syfte sammanblandat spekulation och historia och derföre ock lemnat ifrån sig det upptagna materialet såsom en rudis indigestaque moles. Låtom oss höra huru Hr I. sökt bestämma sitt ämne! Han säger i början af inledningen sin afsigt vara att karakterisera den menskliga odlingens epoker och angifva gången af hennes utveckling. Vi trodde oss genast hafva framför oss ett försök till en s. k. Allmän Kulturhistoria. Men nej, vi måtte hafva misstagit oss, ty några rader längre ned finna vi antydt som en uppgift för Hr I. att undersöka den inre grunden till de vexlande former, dem anden i sin utveckling företer, d. v. s. sjelfva väsendet och dess lagar såsom sådant. Härmed äro vi med ens flyttade öfver på filosofiens område: Hr I. har således velat skrifva en historiens filosofi, ty blott denna har att uppsöka de *yttersta* grunderna till de historiska företeelserna. Ännu en gång måste vi dock justera vår uppfattning, ty längre fram anger Hr I. uttryckligen som sitt syftemål att visa, "huru menniskan steg för steg höjt sig till allt klarare medvetande om Gud och sitt eget väsende", samt närmare bestämdt, "hvad hon varit före Kristendomen samt hvad hon genom honom blifvit och måste blifva". Här återkomma vi till vår första uppfattning, ehuru det äfven måste medges, att en utredning af Guds begrepp och vårt eget väsende, hvilken måste blifva af filosofisk art, förutsättes för att inse, att någon utveckling egt rum i medvetandet deraf. Häraf sluta vi, att Hr I. velat förena en historiskt-empirisk och en filosofisk method: och verkligen finner man ock vid utförandet, att, ehuru den empiriska kulturhistoriska berättelsen ger arbetet dess egentliga karakter, har Hr I. icke dragit i betänkande att någongång betrakta och bedöma händelserna ur filosofisk synpunkt. Har detta bidragit till ämnets utredning eller tvärtom?

Vi tveka icke att hysa den senare åsigten: en dylik plan synes oss högst olämplig, och vi skola längre fram lemna praktiska skäl härför ur Hr I:s egen tillämpning deraf. Till en början vilja vi granska frågans theoretiska sida. En sammanblandning af de empiriska och de filosofiska vetenskapsarterna, sådan som Hr I. försökt i afseende på historien, har alltid visat sig vara för dem båda af olyckliga följder. Det är icke vår mening, att de äro absolut stängda från ömsesidig beröring: tvertom de böra såvidt möjligt är genomtränga och förfullständiga hvarandra, ty filosofien måste utgå från en analys af samma erfarenhet, som sysselsätter empirikern, och den senare bör icke vara okunnig om hvad som finns på andra sidan om sin vetenskaps gräns: de skola gå sida vid sida, upplysande och stödjande hvarandra, men utan någon rolvexling, utan någon communicatio idiomatum. Ty om empiristen *såsom sådan* söker uppvisa *yttersta* grunden till ett fenomen, så skall han ofelbarligen som denna grund angifva ett annat föregående fenomen, som han alltid funnit åtföljdt af det första, d. v. s. en causa antecedens eller en blott *relativ* grund,

han skall alltid förblanda grund och anledning. Och om filosofen företager sig att ur sina principer uppvisa sjelfva de empiriska facta såsom sådana, så skall han snart tilltro sig att konstruera fram hela den konkreta verkligheten ur det abstrakta begreppet. Det förefaller oss nu som om Hr I. i någon mån utsatt sig för dessa fel, hvilket i sjelfva verket är ganska förklarligt ur hans filosofiska utgångspunkt. Då nemligen enligt Schleiermacher allt lif är blott osjelfständiga momenter af den identiska förnuftskraften, hvilken, åtkomlig för känslan, såvidt han skall af oss *vetas*, blott framträder inom den sinnliga verlden som densammas enhet och lag, och då enligt Hegel ande och materia, förnuft och sinnlighet endast äro högre eller lägre uttryck af den absolute verldsanden, olika potenser af samma identiska Denken, så följer i båda fallen, att det förnuftiga, rationella, filosofien tillhörande icke kan i verldsutvecklingen skiljas från det rent fenomenella, empiriska och historiska, att det senare som det enda konkreta och fullt verkliga är det nödvändiga underlaget och vilkoret för det förras tillvaro, men också att ur dettas ursprungliga abstraktion framgår genom produktion det konkreta. Då nu tidsutvecklingen är absolut, så bör i det närmast föregående momentet ligga förklaringen till det efterföljande, men å andra sidan bör man äfven när det föregående är satt derur kunna konstruera det följande. Sådan är konseqvensen: vi vilja icke förneka, att Hr I:s sunda instinkt på flera ställen varnat honom härför, men icke har han helt och hållet undgått de menliga följderna.

Vi skulle vilja hänvisa Hr I. till Geijers bekanta föreläsningar öfver Menniskans (Mensklighetens) Historia och hans uppfattning af denna fråga. Denna vetenskap sysselsätter sig äfven enligt hans mening med det allmänt menskliga utveckling och lagarna för densamma. Då nu denna utveckling enligt Geijer består i en successiv återförening med Gud, men Gud måste af menniskan *erfaras* för att bli verklig för henne, så innebär följaktligen Menniskans Historia ett rent individuellt moment, som ej är för filosofien åtkomligt eller användbart. Derföre kan Historiens filosofi blott omfatta de allmänna principerna af Menniskans Historia eller utgöra en inledning dertill, och det är egentligen denna, Geijer anser sig lemna, ehuru arbetets titel blifvit något vidsträcktare. Såvidt nu Hr I. ville filosofera i sitt arbete, hade han i enlighet härmed gjort bäst i att förutskicka en historico-filosofisk inledning, för utredande af sjelfva grundbegreppen t. ex. af menslighet, historisk utveckling m. fl., hvarpå den empiriska berättelsen hade kunnat ostörd fortgå.

Vi vilja genast lemna ett exempel på den följda methodens vådlighet. Hr I. anger (I, s. 12) orsaken till den bristande särskiljning af kyrka och stat och det oriktiga förhållande dememellan, som han trott sig upptäcka hos alla antikens folk, och finner denna orsak deruti, att det inre och det yttre, som de båda representera, ännu icke framträdt i sitt rätta förhållande. Detta skall otvifvelaktigt vara en inre och rationell grund. Litet längre fram söker Hr I. (I, ss. 48, 49) uppvisa orsakerna till den

Indiska kastinrättningen, han öfverger då all spekulation och låter de historiska anledningarne till kasternas uppkomst få gälla som dessa "orsaker". Inkonseqvensen är påtaglig och kan vara förvillande. — Hvad de uppkastade ämnena beträffar, så skulle vi vilja yttra några ord äfven derom. I afseende på den första frågan framstår Hr I. såsom en afgjord anhängare af kyrkans emancipation från staten, ja af all statskyrkas upphäfvande (I, 458). Denna uppfattning är i vår tanke en annan följd af samma empiristiska åsigt, som vi i allmänhet funnit hos Hr I. Liksom det å ena sidan blir omöjligt att bestämdt *skilja* det förnuftiga från det sinnliga, då man fattar det förra *blott* såsom den abstrakta lagen för det senare utan egen sjelfständighet, så låter å andra sidan ej heller det sinnliga i thy fall genomtränga och bestämma sig af det förnuftiga, det konkreta af det abstrakta, utan det sinnliga sättes mot det förnuftiga såsom sin negation och oförenliga motsats, det verldsliga mot det andliga, det profana mot det sacrosancta. Så blir äfven kyrkan såsom ett uttryck af det senare satt som ett sjelfständigt samhälle emot staten; ehuruväl denne rätteligen, redan för att vara stat och som sådan motsvara sin uppgift, måste vara genomträngd och bestämd af religionen: men hvad är väl en *sådan* stat annat än en kyrka? Och hvad hindrar, att kyrkan äfven med denna fattning får en i viss mån sjelfständig organisation, då hon utgör en särskild, egendomligt bestämd sida af statens lif? Enligt denna åsigt blir orsaken till det af Hr I. påpekade missförhållandet inom antiken helt enkelt den, att då staten ännu framträder under ofullkomliga och lägre former, så kan ej heller kyrkan såsom det religiösa uttrycket af staten stå högre: i familjestaten (China) blir familjens öfverhufvud (kejsarn) tillika öfversteprest, i kaststaten (Indien, Egypten) representeras kyrkan af en särskild kast, som då naturligtvis blir den herrskande, och i kommunalstaten (Grekland, Rom) uppdragas de religiösa, liksom de verldsliga, bestyren åt vissa kommunala embetsmän. En likadan parallelism låter genomföra sig inom den kristna tidens historia. Bredvid de nybildade Germaniska samhällenas *aristokratiska* organisation finna vi den *episkopala* förherrskande inom kyrkan: då Feodalismen (åtminstone enligt tendensen) erhöll sin enhet och fulländning genom den Romerska kejsarmakten, erhöll äfven hierarkien en sådan genom påfvedömet, som ock började förfalla samtidigt med den förra. Med de nationala staternas uppkomst emot slutet af Medeltiden, framträdde äfven nationalkyrkor med större friheter i förhållande till Rom: den absoluta konungamakten framkallade cæsaropapistiska kyrkoförfattningar, till dess slutligen den konstitutionella monarkiens seger har tillförsäkrat kyrkan en egen och i vidsträckt mån sjelfständig författning under statens skydd. — Vill man åter gifva en rationell förklaring af den Orientaliska kastindelningen, så finner man lätt, att då mensklig frihet och sjelfbestämning ännu icke finnas till för medvetandet, måste samhällsförhållandens antaga karakteren af bindande naturinrättningar: följaktligen måste de i menniskornas olika anlag grundade yrkes- och ståndsskilna-

derna gestalta sig ungefär som artskilnader hos växter och djur, der alla individer af samma art med naturnödvändighet äro specifikationer af samma allmänna bestämningar.

Beträffande materialet och innehållet af en Menskliga Utvecklingens Historia, så är det klart, att hon egentligen borde omfatta alla historiska vetenskaper i deras grunddrag, således både nationaliteternas, språkens, stats- och rättsförhållandenas, religionernas och den egentliga kulturens historia. Med kulturen mena vi då den af stat och religion bestämda menskliga sedliga verksamhetens resultat, enligt hvilken uppfattning stat och religion icke äro *specifika* objekt för kulturhistorien, ehuru de måste läggas till grund och förutsättas för hvarje behandling af densamma. Hr I. säger sig ärna blott i förbigående behandla kulturen i denna mening fattad: han inskränker sin uppgift till samhällslifvet och de religiösa företeelserna. De senare blifva dock allt mer förherrskande ju längre det lider, hvilket medför ett betydligt missförhållande i afseende på ämnets disposition. Den ojemnhet, som framträder i behandlingen af Judendomen och Kristendomens första århundraden i förhållande till det öfriga, gäller icke blott omfånget (de förra upptaga ensamt mer utrymme än hela den öfriga historien intill Carl den store), utan äfven planen. Under det arbetet öfverhufvud både är och ger sig ut att vara en sammanfattning af forskningens resultat (stundom äfven såsom sådan ofullständig), äro de nämnda religionshistoriska delarne behandlade efter en ganska detaljerad historiskt-kritisk method. Det synes oss derföre hafva varit ändamålsenligare, om Hr I. åt ett särskildt dogmhistoriskt arbete (i samma genre som Baurs das Christenthum der drei ersten Jahrhund.) egnat sina forskningar i detta ämne, men låtit Menskliga Utvecklingens Historia förblifva en "öfversigt", såsom hon fortfarande benämnes.

Vi öfvergå till den speciellare granskningen.

Första delens första häfte är egnadt åt de Orientaliska folken (utom Judarne). Då Hr I. säger (I, 247), att inom dessa "någon egentlig utveckling eller öfvergång från en lägre odlingsgrad till en högre knappt kunnat förmärkas", och i öfverensstämmelse härmed icke heller uppvisar någon synnerlig progress inom den Orientaliska verlden, så anse vi honom hafva begått ett stort misstag: de lägre bildningscyklerna måste lika väl som de högre hafva bestämda, om ock mindre distincta, utvecklingsgrader enligt lagen för all rnensklig utveckling eller den af uppkomst och progress, kulmination, regress och död, och detta såväl inom hela cykeln som inom hvarje hans del. Det är en historisk brist att ej hafva *märkt* utvecklingens *faktum*, en filosofisk att ej hafva *insett* hennes *nödvändighet*. För att icke vidare tala om den betydliga utvecklingen af stat och kyrka, som vi ofvan antydt, vilja vi påpeka de religiösa och sedliga uppfattningarnes stora olikhet. Då i China den religiösa principen allenast är den af enhet i rummet, formell, mekanisk, då följaktligen sedligheten består i att konservera det helas mekaniska ordning och hela bildningens mål blir att stå qvar der hon en gång blifvit ställd, så får hos

det Indiska folket religionen en *reell* och *universell* betydelse för menniskan, i det hon för första gången känner sig genomträngd af det absoluta i hela dess gripande, öfverväldigande makt, hvaraf åter följer, att en djupare fattning af sedligheten äfvensom en viss aning om odödligheten möjliggöres; hela bildningen blir derigenom i någon mån en *menskblig* utveckling och ej blott som i China ett naturens evinnerliga enahanda. Men gudomsmedvetandet hade fattat menniskan med sin första genomgripande, nedtryckande, förtärande makt, medan ännu det *menskliga* innehållet var omoget, inadeqvat och ej kunde genomträngas, bildas deraf, utan blott kufvas, negeras: deraf de bjerta motsatser, de fruktansvärda misstag, de vantrons hemska former, som utmärka den Indiska religionen. Mellertid utgör den Brahmanska bildningen på detta sätt sjelfva kronan af den Orientaliska cykeln, det konseqventa uttrycket af menniskans rent naturliga ståndpunkt, barnets ståndpunkt. De Vest-Asiatiska folk, som Hr I. derefter behandlar, representera derföre ur *denna* synpunkt regressen: det Absoluta har förlorat sin absoluta betydelse och åter blifvit en blott yttre sammanfattande enhet (i Zendläran) eller till och med blifvit åter försänkt i *vissa* yttre ting, hvarföre ock sedligheten blir bestämd af enskilta drifter och begär, samt odödlighetsmedvetandet försvinner. Men då enligt utvecklingens gång just i och med en bildningscykels förfall de första spåren visa sig till de nya krafternas närvaro och verksamhet, så innebär äfven denna regress ett framsteg för det hela, i det en ny, för den äkta Orientalismen främmande princip deri gör sig gällande och bereder öfvergången till nästa stadium. Det är nemligen en viss högre utbildning af det sinnliga förståndet och reflexionen, ett behof af klarhet och ordning och thy åtföljande praktisk energi (äfven framträdande i vild njutningslystnad), med ett ord det är *subjektet*, som här första gången framträder med sina sträfvanden och anspråk i motsats till det *objektiva*. Så vigtiga framsteg hade bort med mera skäl tilldraga sig Hr I:s uppmärksamhet, än en mängd specialiteter ur religionslärorna och kulterna.

Liksom Hr I. således har uraktlåtit att nöjaktigt uppvisa den otvetydiga progressen *mellan* nationaliteterna, så saknas ock en klar framställning af utvecklingen *inom* hvar och en särskild. Denna brist framträder redan i första häftet vid teckningen af Brahmaismen och dennes öfvergång till Buddhaism. Ännu mer ger sig densamma tillkänna i andra häftet vid framställningen af Grekernas religiösa och politiska lif, hvilken vi anse för det svagaste och most otillfredsställande partiet inom den för-kristliga tiden. Man finner visserligen hos Hr I. tre afdelningar af Greklands historia, dess äldsta tillstånd, dess blomstringsperiod och dess fall, men deras förhållande till hvarandra och inre samband framträda ej i sitt rätta ljus. Så t. ex. låter Hr I. Grekernas gudalära framstå fullt utbildad redan under sagoperioden. Det är visst sannt, att ämnet för Homeri sånger tillhör slutet af denna sagotid, men man får ej glömma, att hela diktens innehåll och anda äro produkter af en senare tid

Man kan ej fullt inse hvarken Grekiska religionens egen betydelse eller hennes förhållande till andra religionsformer, utan att känna den Pelasgiska och forn-Helleniska naturdyrkan med dess skiljaktighet från de Asiatiska natur-religionerna, som visar sig i en begynnande personifiering (hit höra de "gamla" gudarne, Kronos, Gaia, Giganterna, Erinnyerna m. fl.). Hr I. låter derpå sagotiden omedelbart efterträdas af blomstringsperioden: historien ger dock vid handen, hvad som ock i och för sig borde vara klart, att Grekerna ännu hade ett långt uppfostringsstadium att genomgå, innan blomstringstiden inträdde. Hvad som förmedlade öfvergången till den historiska tidsåldern och inledde det nya, får man ej heller veta: den Doriska vandringen omnämnes blott hastigt i början af sagoperioden, i stället för att framhållas såsom epokgörande i början af den följande, der ock vandringens vigtiga följder, stammarnes fördelning, koloniseringen och Doriska stammens öfvervigt i moderlandet bort tillvinna sig större uppmärksamhet. Utbildningsperioden (1100—600) bestämmes hufvudsakligen af den Doriska stammens och kulturens skaplynne. Man saknar här en tillfredsställande skildring af olikheten mellan det Doriska och Joniska folklynnet; utan kännedom häraf har man svårt att fatta många historiska företeelser särdeles inom statsförfattningens område. Under detta andra tidehvarf lemna naturmakterna rum för rent menskliga och personliga gudaväsen. Men som de blifva *blott* menskliga, och det andliga hos menniskan, abstrakt och opersonligt, allenast framträder som en allmän lag och enhet, så inskränkes gudarnes verksamhet i och för menniskan till en viss ordning, klarhet och harmoni på den sinnliga verklighetens område, utan någon osinnlig d. v. s. verkligen religiös betydelse. Derföre blir ock för Grekerna sedligheten inskränkt till rättsmedvetandet och de offentliga dygderna, derföre får staten, det allmänna och laggifvande, såsom högsta uttrycket af det Gudomliga, en absolut betydelse för den enskilde. Sådan var religionens och samhällets betydelse för Dorerna: denna uppfattning nådde sin spets i Spartas författning, som gjorde individerna rättslösa som ting, till blotta medel för det allmännas makt, hvilken åter skulle handhafvas af en stark aristokrati, såsom bäste representanten af den styrande och laggifvande normen, ordningens princip.

Vill man nu söka förklara öfvergången till den tredje perioden eller den egentliga blomstringstiden, så finner man, att fortbildningen kunde ske på två sätt. Antingen kunde de allmänna makterna qvarstå i all sin abstrakta, stränga ensidighet, utan bildande kraft, och inom sin tomma ram innesluta mycken inre råhet samt slutligen förstelna till liflösa former utan innehåll: så skedde hos Spartanerna, hvilkas utveckling derföre tidigare afslutades och hvilkas inflytande äfven skulle påskynda det öfriga Greklands förfall. Eller ock kunde, såsom hos Jonerna och särskildt i Athen, individerna till en viss grad genomträngas och ombildas af den allmänna kraften samt just derigenom subjektiviteten göra sig gällande med en viss sjelfständighet emot den objektiva makten. Detta har nu Solon sökt genomföra i politiskt hänseende och har deri lyckats så myc-

ket som det *kunde* lyckas på Grekisk ståndpunkt: han har på samma gång förskaffat individen fritt utrymme till mångsidig sedlig verksamhet i samhället och gifvit det allmänna kraft att göra sig gällande i och öfver de enskilde. Derföre sammanfaller Greklands blomstring med den Solonska författningens och andans bestånd, hvilka efter att hafva burit sina mest lysande, om också ej sina bästa, frukter under Pericles' tidehvarf strax derpå började urarta, hvarmed hela Greklands förfall inträdde. Och det låg i sakens natur, att så skulle gå; med subjektiviteten hade nemligen en ny och för ståndpunkten i det hela främmande princip gjort sig gällande, hvilken visserligen kunde framkalla en rik och mångsidig utveckling för tillfället, men som i och med sitt framträdande innebar upplösningen af den Grekiska religionen och det Grekiska samhället. Hvad Solon gjorde för det senare kunde derföre lika litet som hvad Socrates gjorde för den förra, blifva af varaktigt bestånd. I sjelfva culmen låg sålunda fördoldt fröet till regress och undergång. För att först sysselsätta oss med den religiösa följden af den nya principen, så är gifvet, att, då för Greken naturen var den enda konkreta verkligheten, innebar subjektivitetens och det individuellas öfvervigt en återgång till de gudamakter, som stodo närmare naturen: också blefvo Dionysos- och Demeter-kulten, Eleusinska mysterierna och i allmänhet allt slags mysticism de egentliga uttrycken för religiositeten under denna period. Bredvid denna återgång till naturkulter och till allehanda slags vantro framträdde nu som eljest otro och tvifvel: genom reflexionens utveckling förvandlades nationalgudarne till tomma allegorier utan religiös betydelse. Och som Greklands sofister blott undergräfde den populära tron, men, utan medvetande af en osinnlig och förnuftig realitet, ej förmådde upptaga, bearbeta och fortbilda det religiösa materialet, så blef deras verksamhet destructiv för all sedlig kraft både i det offentliga och det enskilda lifvet. Vi kunna ej alldeles instämma i Hr I:s omdöme öfver sofisternas verksamhet. Det medgifves naturligtvis, att de voro "ett nödvändigt vilkor i Guds ordning", "en äggelse hvarförutan en Socrates och en Plato ej kunnat uppstå", samt att de voro mer en produkt af tidens ondska än denna af dem: ingen tid saknar dylika negativa andar och allraminst vår egen. Men ur sedlig synpunkt berättigad blir aldrig en reflekterad och fullt medveten verksamhet, som upplöser utan att bibringa något högre, som sårar utan att angifva läkemedlet. Här gäller, att förargelse måste komma, men ve den, genom hvilken förargelse kommer.

Samma verkan hade subjektivismen och hans theoretiska exponent sofistiken på det politiska området. Då den Athenska demokratien från Pericles lemnade fritt spel åt det individuella, och då, som vi sett, detta samtidigt blottades på religiöst och sedligt innehåll, så följde med nödvändighet, att egoism och sjelfsvåld blefvo denna demokraties princip, att hon urartade till ochlokrati och demagogi. Det var det Peloponnesiska kriget, som föranledde utbrottet af det onda: detta krig är

Greklands kritiska tid; i denna jordmån framdrefvos de dåliga passionerna med fruktansvärd snabbhet, de öfverväxte snart och förqväfde all fosterlandskärlek, allmänanda, vördnad för gudar, lagar, traditioner. Det strider för mycket mot historiens vittnesbörd, då Hr I. utsträcker Greklands blomstring långt på andra sidan om Peloponnesiska kriget, då han icke kan upptäcka de otvetydiga tecknen till förfall och urartande hos Athens demokrati och demagoger vid Aristophanes' och Socrates' tid, eller då han säger, att det Athenska folket vid Socrates' uppträdande "framskridit i sedligt hänseende", "i aktning för laglig ordning samt medvetande af ömsesidiga rättigheter och skyldigheter" (1, 407). Vi kalla detta folk förderfvadt och fallet, icke derföre, att det af sofisterna "lärt sig att tänka", utan emedan detta tänka förvirrat dess religiösa och sedliga medvetande, som på denna ståndpunkt var oförmöget af pånyttfödelse och reform. Bästa beviset mot Hr I:s påstående lemnar Socrates' historia och den allmänna oförmåga att uppfatta och följa honom, som Hr I. sjelf påpekar (I, 415—17). En god kommentar härtill ligger ock i den af Hr I. temligen förbisedde Alcibiades' historia, Athens ypperste demagog och en trogen spegelbild af det Athenska folklynnet. Vi kunna ej heller underlåta att för detta ämne hänvisa Hr I. till Thucydides' berömda skildring (III, 82 ff.) af den förödelsens styggelse, som Grekland i sin helhet och hvarje dess stat företedde redan i början af nämnda krig. Det Soloniska och Pericleiska Athen hade förtjent att ej ställas vid sidan af det Athen, der en Kleon, en Hyperbolos smekte hopens sämsta böjelser: rättvisan hade fordrat att icke förblanda den sansade folkstyrelsen med det lössläppta pöbelväldet. Och då Hr I. till försvar för det senare söker jäfva omdömen och skildringar af Greklands förnämste tänkare och skriftställare af alla slag, Plato, Aristophanes, Thucydides, Xenophon, såsom intagne af fördomar (I, 349), så ledes man till den förmodan, att Hr I. skrifvit under omedveten inverkan af vissa favoritidéer, hvilka ej medgifvit en opartisk teckning af den Athenska demokratiens konseqvenser. Det framlyser nemligen öfverallt hos Hr I. förkärlek för demokratiskt-republikanska statsformer. Det är skada, att Hr I. icke gjort sig klart reda för det Grekiska statsbegreppet och dess kommunalt-ethiska karakter: en riktig analys deraf skulle kunnat gifva större grundlighet åt Hr I:s politiska betraktelser.

I rent formellt hänseende synes Athens folkvälde vara Hr I:s mönsterstat, hvilket han ock längre fram tydligt uttalar (II, 82). Men dess innehåll var icke motsvarigt, det sanna gudsmedvetandet fattades Athenarne, hvilka derföre ej kunde göra sitt samhälle till en sådan theokrati, som af Hr I. anses för idealet af en stat. Detta kan först "i fjerran aflägsna tider" nå sitt förverkligande, ty det förutsätter, att gudsmedvetandet för menniskorna uppgått i sin lefvande sanning (a. st.). Man skulle förmoda, att monarkien vore den allmänna form, hvarunder theokratien borde framträda. Men Hr I. anser monarkien vara ett styrelsesätt för sådana, som

ännu ej höjt sig till nämnda medvetande (II, 157). Theokratien har till sitt "formala vilkor" "en fullkomligt oafhängig folkstyrelse". Här hafva vi en förklaring af Hr I:s mystiska aflat för Athenarnes synder samt af hans komplimenter åt "det stora och fria Amerikanska folket" (II, 93). Hos dem båda finner man nemligen det "formala vilkoret" för handen: skada blott, att bådas historia vittnar om samma följder af detta "vilkor", som vederforos Judarne under ett likartadt tillstånd: "På den tiden var ingen konung i Israël, utan hvar och en gjorde hvad honom tycktes rätt vara" (Dom. B. 21,25). För öfrigt synes det vara klart, att den rätt fattade theokratien, d. v. s. regeringsrättens härledande och bestämdhet af det högsta förnuftet, om ock i någon mån möjlig under alla styrelseformer, dock minst kan göra sig gällande, der de privata intressena äro satta i stället för det publika, men i egentlig mening har sin betydelse, der den publika makten, en enda i mångfalden af de enskilda krafterna och fullt sjelfständig emot dem alla, kan göra sig till ett verkligt organ i förnuftets tjenst.

Med anledning af det ofvansagda hafva vi en anmärkning att göra mot Hr I. I ett vetenskapligt arbete får det icke framträda några för vetenskapen och ämnet främmande syftemål; man får icke på den historiska framställningen söka tillämpa vissa förutfattade åsigter och älsklingssatser. Vi kunna ej underlåta att upprepa denna gamla välkända regel, ty lika erkänd han är af alla, lika svår är han att följa. Läser man nu i en Mensklighetens Historia dessa smaklösa hänsyftningar på dagens lumpna kif, dessa flacka tillämpningar på vår tid, hållna i vanlig dagbladston, så måste sådant göra ett ofördelaktigt intryck på läsare, som fordra en rent vetenskaplig utredning. Må Hr I. tilltro sina läsare att utan fingervisningar tillgodogöra sig sakens fabula docet! Vi kunne ej finna, hvilken belysning det ger åt sjelfva ämnet att jemföra Aristophanes' komedier med tidningarne Minerva, Sv. Biet och Tiden (I, 388) eller Rehabeams dåliga rådgifvare med "vår tids Junkrar" (II, 185). Och då Hr I. i sitt nit för det nya oupphörligt inpräglar och kritiserar den supponerade företeelsen, att "vördnaden för det gamla har ända inemot våra dagar varit vårt slägtes allmänna princip" (I, 38), eller att "vidblifvandet vid det gamla har varit en regel, som ända hitintills hos hvarje folk i mer eller mindre mån gjort sig gällande" (I, 295), så kan man ej förklara detta påstående annorlunda än som ett löst hugskott, en intetsägande fras, en godtycklig paradox, som bäst vederlägges af Hr I:s närvarande arbete, hvilket väl har till föremål en utveckling framåt och icke tillbaka, ehuru det senare enligt Hr I:s uppfattning bort vara sannolikare efter den gamla satsen, att den som ej går framåt går i och med detsamma tillbaka. Att *begreppet* af utveckling först sent har kommit till klart medvetande, bevisar naturligtvis ingenting i detta afseende.

Den framställning, som Hr I. ger af den Romerska bildningen, är såsom öfversigt betraktad oklanderlig: särskildt påpeka vi skildringen af den Romerska religiositetens skaplynne (I, 447 ff.) samt andan af det

Romerska rättsväsendet (I, 467 ff.). I afseende på den förra vilja vi dock vid Hr I:s påstående, att den Romerska religionen "i sin första oblandade renhet var lika ursprunglig som Grekernas" (I, 446), erinra, att denna religions abstrakta, konstgjorda beskaffenhet väl svårligen kan förklaras utan antagande af en accommoderad sammansmältning af flera ursprungliga religionsformer, hvilka just derigenom måste förlora sin ursprungliga och individuella d. v. s. sin rent religiösa karakter.

Med den Andra Delen, innehållande Judaismens historia, har Hr I. beträdt ett fält, der han visar sig vara mer hemmastadd, der han derföre rörer sig med större ledighet. Att han con amore behandlat detta ämne, visar sig bäst af den som han sjelf erkänner "mot arbetets omfång föga proportionerliga utförligheten". Vi kunna dock ej undertrycka den anmärkningen, att detta fel till en del vållats af Hr I:s framställningssätt, hvilket här på ett betänkligt sätt lider af mångordighet och omsägningar. Så kan det med skäl befinnas onödigt, att i så otaliga vändningar och uttryckssätt skildra och liksom idissla Judaismens bekanta s. k. lagiska ståndpunkt och dermed i samband stående religiösa ensidigheter. Hade Hr I. dertill i någon mån förkortat sin mycket detaljerade framställning af de mosaiska lagbuden samt Judarnes politiska öden, så hade han, som vi tro saklöst, kunnat betydligt inskränka delens omfång. Som skäl anger han sjelf de stora bristerna i Judiska historiens behandling och sin sträfvan att till deras renhet återställa de ursprungliga historiska dragen (II, 336). Detta antyder icke ringa anspråk på sjelfständighet: om de äro berättigade, äro vi ej kompetente att afgöra. Oss synes mellertid Hr I. hafva gifvit en i det hela god och redig framställning af Judaismens religiösa betydelse och sammanhang med den öfriga menskliga bildningen. I afseende på denna frågas bedömande framställer sig för forskaren ett vådligt dilemma: att antingen fatta Judaismen såsom en utomordentlig gudomlig uppenbarelse, som utesluter all *vetenskaplig* behandling, eller ock förklara honom helt och hållet *ur* de hedniska religionerna, såsom blott en produkt af dem, en sammanfattning af de *poly*theistiska troslärorna till en ytlig och formell *mono*theism. Att Hr I. skulle beträda den förra af dessa vägar, var visserligen icke att befara, men så mycket mer det senare. Detta hade ock i sjelfva verket varit det konseqventa med afseende på Hr I:s allmänna ståndpunkt, enligt hvilken historien väsendtligen är en *naturlig* causalförbindelse: all utveckling blir enligt denna åsigt blott skenbar, något positivt nytt eller *mera* i det följande momentet än i det föregående låter icke tänka sig, då allt skall förklaras blott ur en till tiden föregående orsak och icke ur en förnuftig kraft eller ett ändamål. Denna konseqvens har Hr I. funnit för godt att för tillfället öfvergifva, om han också ej förmår helt och hållet dölja densamma (t. ex. II, 135, 347). Han närmar sig i denna punkt till begreppet uppenbarelse i Lessings och Geijers mening, d. v. s. framträdandet för menniskan af en ny förnuftig princip, hvilken hon har att successive utveckla och tillegna sig. Ehuru således Hr I. anför flera

yttre *anledningar* till en högre gudsdyrkans uppträdande (II, 3—5, 21: de vigtigaste vore väl att söka i den Semitiska stammens praktiskt-religiösa grundlynne), erkänner han dock deri något absolut nytt och för de öfriga förkristliga folken främmande, i det Judarnes Gud ej blott var *en* (Grekernes öde var ock ett, så ock Brahmaismens urväsen), ej heller blott *person* (i likhet med Greklands gudar), utan på samma gång *det ena* och *person* såsom identiska (II, 341—3). Hr I. visar, huru dessa sannt religiösa och rent andliga grunddrag, med thy åtföljande bestämdhet för menniskans sedlighet, på den Judiska ståndpunkten ej läto sig i verkligheten genomföras, utan stodo som ett ideal, hvilket vid realisationen fylldes med anthropopathiska, nationellt-mythiska, sinnliga bestämningar (t. ex. II, 58, 80). Den gudomliga lagen blef således abstrakt, sedligheten följaktligen trälaktig, bornerad, ytlig: häraf ock hela religionens förebildande, profetiska lynne. Under den historiska utvecklingen utbildades dessa motsatta sidor utan reflexion på motsägelsen: genom den fiendtliga beröringen med kringboende folk måste å ena sidan den monotheistiska fattningen stärkas och befästas, men å den andra äfven föreställningen om Gud såsom en sinnligt-*nationell* Gud med andra falska gudar bredvid sig skärpas. Den nämnda motsägelsen gjorde sig ej gällande, så länge Israels yttre ställning var lysande och innebar en skenbar harmoni. Men då regressen inträdde och löftena ej uppfylldes, fick medvetandet af det omotsvariga, förfalskade i Judarnes utveckling småningom insteg. Teckningen af denna regress utgör i vår tanke det intressantaste och bästa af förevarande del. Hr I. visar, hur i och med denna regress dock ett nytt och högre skaplynne visar sig hos Judaismen, i det profeterna börja draga konseqvenserna ur hans principer, så att hos de förnämste bland dem (Esaias) till och med framträder ett medvetande af det rent andligas absoluta värde samt en öppen blick för hela menskligheten. Men som det sinnliga uppfattningssättet ej kunde utplånas i följd af utgångspunkten, blef motsägelsen mellan fordran och realisering så mycket skarpare, till hvars lösande Guds personliga verksamhet genom en Messias slutligen blef den enda utvägen. Hr I. visar, huruledes Judaismen efter exilen dels uppblandades med Parsiska elementer (lärorna om satan, goda och onda änglar, ett kommande lif), dels äfven rönte inverkan af den Grekiska bildningen (scepticism, allegorisk skrifttolkning, Philo Judæus). Slutligen uppträdde de elementer, som äro säkra tecken till en kulturs upplösning: å ena sidan ett slafviskt fasthållande af tomma satser och ihåliga dogmer (Phariseerna), å den andra en isande scepticism och indifferentism (Sadduceerna) samt slutligen ett försök att i religionen inlägga en mystisk kraft, som dock blir utan stor betydelse, då det ej åtföljes af ombildning (Esseerna). Hr I. kan härvid ej afhålla sig från en varnande sidoblick på vår tid.

Vi kunna ej afsluta vår granskning utan att äfven inlägga vår reservation mot det besynnerliga resonnementet ss. 121 o. 122, der Hr I. prisar Moses' förstånd, för det han ehuru väl underkunnig om den Egypti-

ska odödlighetsläran dock afhöll sig från alla antydningar om ett lif efter detta, som blott hade kunnat framställas medelst ett sinnligt utmålande. Han ville ej, säger Hr I., ge näring åt en sinnlig fantasi. Detta antyder en högst oriktig och ensidigt pragmatisk uppfattning af religionshistorien och en religionsstiftares betydelse. Religionen är, som Hr I. sjelf yttrar på ett annat ställe (I, 265), "en spegelbild af hvarje folks inre genius, dess ledande idéer och dess sedliga odlingsgrad". Erkännes detta, får man ej betrakta närvaron eller saknaden af en vigtig religiös idée såsom en tillfällig följd af religionsstiftarens enskilda uppfattning och beräkningar, utan såsom ett uttryck af hela folkets anda och lif. Ty hos religionsstiftaren har denna anda tagit mandom, framträdt såsom person, hos hvilken derföre ock religionen är ett lefvande uttryck af hela hans konkreta väsende och ej ett system af klart fattade begrepp eller resonnerade beräkningar. Hvad frånvaron af odödlighetsmedvetandet beträffar, anse vi henne mycket väl kunna förklaras så, att, då lagens absoluta betydelse första gången framträdde för menniskan, innebar detta ett så förherrskande medvetande af Guds fordran *för tillfället*, att uppmärksamheten afvändes från det tillkommande lifvet. Att detta icke desto mindre utgjorde en brist, anse vi dels af sig sjelft klart, dels visar det sig i Judarnes deraf till en del förklarliga ensidiga vedergällningslära, enligt hvilken hvarje handling omedelbart hade med sig *sinnlig* belöning eller bestraffning, hvarföre ock både Israels heroer och Herran sjelf utförde sina straffdomar med skoningslös grymhet. — Ett likartadt misstag anse vi Hr I. hafva begått, då han (II, 250) förklarar profeternas förmåga såsom "en naturlig induction skildrande framtiden i stora allmänna drag". Profeterna voro män af religiös enthusiasm och ej af klar insigt, de kände hela sitt väsende fattadt af Guds anda, och derföre framströmmade ock deras profetior helgjutna, omedelbara: deraf det hänförande och beherrskande i dem, men äfven det dunkla och aningsfulla, som kan gripa om framtiden, men blott låter henne skymta med dimmiga och i hvarandra flytande konturer. Om någon medveten slutledning, någon naturlig induction kan således ej blifva fråga.

Vi hafva mot Hr I. riktat beskyllningen, att han gifvit Judiska historien ett omfång, som ej anstår en öfversigt: vi hafva nu sjelfva låtit det rika ämnet förleda oss till större vidlyftighet än en anmälan rätteligen får göra anspråk på. En annan anmärkning, hvars befogenhet vi på förhand erkänna, är, att vår granskning varit hufvudsakligen negativ, och att vi underlåtit påpeka och framhålla mycket af det goda och förträffliga, som arbetet otvifvelaktigt innehåller.

C. T. O.

Diplomatiska Handlingar rörande den Danska Frågan. På Kongl. Maj:ts Nådiga befallning meddelade Sveriges Rikes Ständer och Norges Storthing. I. Februari 1863. II. Mars 1863. (Sthlm 1863. 128 sidd. in IV:o).

Man har ej sällan beklagat, att Sveriges utrikes politik ihärdigt höljt sig i en tät, för folket och dess representanter nästan ogenomtränglig slöja; man har funnit det förödmjukande att ur utländska dagblad hemta de enda underrättelser, som stått att vinna, om svenska kabinettets hållning gentemot den europeiska politikens vigtigaste frågor; man har påpekat, att i följd häraf å ena sidan folkviljan saknat alla medel att genom sin lagliga organ inverka på den vigtiga del af riksstyrelsen, som angår förhållandet till främmande makter, samt representationen måst med blindt förtroende utöfva en del af sin skattebevillningsrätt för okända syften, å andra sidan regeringen måst umbära det stöd för sin utrikes politik, som af en upplyst representations uttalade mening vore att vinna. Dessa och likartade anmärkningar hafva ofta blifvit framstälda. Då numera genom framläggandet på ständernes bord af *Diplomatiska Handlingar rörande den danska frågan* en ny bana blifvit af regeringen sjelfmant öppnad, är anledning förhanden att med tacksamhet erkänna detta betydelsefulla tillmötesgående.

Sådant åligger — torde man säga — den politiska pressen, till hvilken Nordisk Universitetstidskrift icke hör. Visserligen — men ifrågavarande handlingar beröra en för *hela Norden* högvigtig politisk fråga; dessutom, om man så vill, kan man ju betrakta dem såsom ett stycke nordisk samtidshistoria, ett ämne som obestridligen hör tidskriften till. Det är emellertid ej blott på grund af sitt innehåll de synas kunna göra anspråk på någon uppmärksamhet af Nordisk Universitetstidskrifts läsare. Sjelfva den saken, att för första gången under nuvarande statsskick en diplomatisk korrespondens blifvit för representationen framlagd, erbjuder från speciellt svensk synpunkt ej ringa intresse. Äfven denna omständighet må således lända till förklaring, hvarföre de i öfverskriften angifna aktstycken på detta ställe göras till föremål för några betraktelser. — Först några ord till den intressanta kollektionens yttre historik!

Då uti ridderskapets och adelns plenum den 4 sistlidne februari statsutskottets (budget-utskottets) utlåtande N:o 40, angående reglering af riksstatens tredje hufvudtitel (utrikesdepartementet) föredrogs, väckte friherre A. C. Raab motion, att Rikets Ständer måtte hos K. M:t anhålla, det täcktes K. M:t meddela representationen sådana ministeriella handlingar, hvilka utan men för pågående underhandlingar kunde offentliggöras. Motionen bordlades till nästa plenum, då den remitterades till allmänna besvärs- och ekonomi-utskottet, der önskningsmål handläggas. Samma dag och med anledning af samma förhandenvarande budgetsfråga — tredje hufvudtiteln — föreföll i borgarståndet en debatt om Sveriges utrikes politik. Flertalet af de uppträdande talarne beklagade i likhet med hr

Lallerstedt, som gaf uppslag till debatten, den hemlighetsfullhet hvari rikets diplomatiska angelägenheter äro insvepta, och en talare, hr Hjerta, ansåg önskligt att motion om anhållan hos K. M:t, det han ville framlägga vissa delar af den diplomatiska korrespondensen, blifvit väckt af den, som bragt frågan å bane. I båda stånden bifölls statsutskottets utlåtande om utgifterna för utrikesdepartementet, liksom det redan förut, den 31 januari, blifvit af preste- och bondestånden *utan diskussion* godkändt.

Vid remissen af frih. Raabs motion i ridderskapets och adelns plenum den 7 februari uppträdde H. Exc. utrikesstatsministern med ett skrift föredrag [1]), förklarande att han ansåge förslaget — med bibehållande af de i motionen antydda inskränkningar och med öfverlåtande åt K. M:t att bedömma, både *hvilka* handlingar kunna meddelas, och tidpunkten *när* sådant bör ske — långtifrån att innebära någon olägenhet, snarare erbjuda en fördel. H. Exc. yttrade sig äfven om anledningarna, hvarföre diplomatiska handlingars meddelande åt representationen ej i Sverige såsom i andra länder — ingenstädes dock, ej ens i England, för synnerligen länge sedan — blifvit vedertagen praxis, och fann dem dels i grundlagens anda, dels i representationens fördelning på fyra kamrar, af hvilka på sin höjd *en* står öppen för ministrarne, dels i Sveriges diplomatiska angelägenheters oskiljaktiga sammanhang med Norges, i hvars representation utrikesministern saknar hvarje möjlighet att göra sig hörd. Vidare framhöll H. Exc. att man ej borde fästa alltför stora anspråk vid den blåa eller gula bok, man efter Englands och Frankrikes föredöme önskade hos oss införd: de förenade rikena kunna ej lika verksamt ingripa i den allmänna politiken som nyssnämnda stormakter. Slutligen och efter att hafva erinrat, att framställningssätt och språk i diplomatiska aktstycken ej få bedömmas efter den måttstock, som gäller för vanliga embetsskrifvelser eller för parlamentariska yttranden, tidningsuppsatser m. m., meddelade H. Exc. att han redan förut varit "betänkt på ett meddelande till representationen rörande ett af de vigtigaste föremålen för vår utländska politik", hvilket ej länge skulle uteblifva.

Af de utlofvade handlingarna öfverlemnades förra häftet till Rikets Ständer i slutet af februari, senare häftet i slutet af mars. Ungefär samtidigt blefvo de ock meddelade Norges Storthing.

Frih. Raabs motion afstyrktes af ekonomiutskottet och föranledde ej någon Rikets Ständers åtgärd.

I.

Att diplomatiens svartsjuka hemlighetsfullhet — en af de sega traditionerna från kabinettspolitikens blomstrande dagar — längre bibehållit sig oförsvagad i Sverige, än i de flesta andra konstitutionella länder, kan

[1]) Återfinnes in extenso i *Post- och Inrikes Tidningar* 1863, N:o 31 för den 7 februari.

man ej undgå att, vid första påseendet, finna rätt besynnerligt — och det af tvenne skäl.

Dels har nämligen svenska nationen från den tid, då hon utgjorde en stormakt i norra Europa, då hon var "de neutrales värn och folkrättens skyddsmur" [1]), bevarat ett starkt intresse för den allmänna politikens stora frågor, för verldshändelserna, ehuru numera afvänd från sin dominerande inflytelse på de förra, och med förlusten af de transbaltiska besittningarna mera aflägsnad från de senares skådeplats. Denna, med Sveriges stora historiska minnen och politiska traditioner förknippade, nationallynnets riktning kunde — synes det — erbjuda den regering, som deraf ville begagna sig, en ej föraktlig grundval för en kraftfull, nationell och frisinnad utrikes politik. Ett betydande stöd för en sådan politik skulle — kan man föreställa sig — ej uteblifva från folkrepresentationens sida, om hon sattes i tillfälle att göra sig bekant med de principer, som bestämma utrikes politikens ledning, det sätt, de medel och den talent, hvarmed de göras gällande.

Dels — och detta torde i viss mon bekräfta det nyss anförda — är representationens befattning med och bestämmande inflytelse på Sveriges utrikes politik, äfven under andra former än skattebevillningsrättens, ej någon nyhet i vår historia. Vi tala ej om Frihetstiden, då ständermakten usurperade äfven de allra oundgängligaste kungliga prerogativer, utan om vida äldre dagar, om Sveriges storhetsperiod. Man erinre sig blott, för att ej gå ännu längre tillbaka, huru en af våra riksdagars märkligaste institutioner, det äldsta af utskotten, det s. k. sekreta, leder sin upprinnelse från den stund, då vid 1627 års riksmöte frågan om Sveriges inblandning i tretioåriga kriget, sedan planen efter långvariga förberedelser mognat hos konungen, af honom gjordes till föremål för öfverläggningar med folkombuden, och att utskottets betänkande af den 12 jan. 1628 afgjorde Sveriges deltagande i kriget. Man erinre sig vidare de under Christinas förmyndareregering hållna riksmötens befattning med utrikes politiken. Skulle ock härom gälla, att regeringen följde den maximen att — såsom A. Oxenstjerna [2]) uttryckte sig — "först concludera och sedan se till, att man kan vinna Ständernas applausum, såsom salig Kongl. Maj:t alltid gjorde", och var det än hufvudsakligen, för att få nödiga medel till kriget, som regeringen inlät sig med ständerne i politiska frågor, så visar dock den ideliga rådplägningen med representationen, att de styrande funno billigt att låta folkombuden lära känna och bedömma de ändamål, för hvilka folkets penningar togos i anspråk, liksom å andra sidan folkets villighet att bära krigets bördor och dess representanters bifall till hvad regeringen på förhand "concluderat" visa förtroendet till en styrelse, hvars nitiska arbete för landets ära och storhet var veterligt och uppenbart. Och litet längre fram i tiden, under

[1]) Orden tillhöra en tysk författare, H. B. Oppenheim: System des Völkerrechts. Frankfurt a. M. 1845. S. 29.

[2]) Geijer: Samlade Skrifter, II. 4. 345.

Carl XI:s omyndiga år, ingrep det med riksens ständers rätt beslutande sekreta utskottet i utrikes politikens angelägenheter på ett sätt som, jemte mycket annat under denna märkvärdiga tiderymd, förebådar Frihetstidens riksdagsvälde. En punkt i dess betänkande vid 1664 års riksdag går ut på, att utskottet uppdrager åt regeringen att mellan riksdagarne handhafva utrikes ärendena å riksens ständers vägnar [1]), och fyra år senare utarbetade samma utskott en plan för underhandlingar med sjömakterna. Envåldet afbröt denna utveckling för några decennier; i och med den häftiga reaktionen efter souverainetetens fall återkom den med förökad styrka, men visserligen då, under statsskickets totala omskapning, på ett som ej manar till efterföljd.

Det vill således synas, som ej mindre forna sedvanor än folkets skaplynne kunnat vara anledning nog att, i öfverensstämmelse med vår tids allmänna riktning till större och större offentlighet, lemna representationen utvidgadt tillträde till kännedom om utrikes politikens angelägenheter.

Dertill kommer, såsom ett ytterligare skäl, det af andra konstitutionella länders regeringar gifna föredöme. Som bekant, har tillochmed Frankrikes n. v. herrskare funnit lämpligt att åt den skenrepresentation, han inrättat, i en "gul bok" meddela diplomatiska aktstycken. Bland de öfriga romaniska folken, så nyläringar i politisk frihet de än äro, höra debatter i kamrarna öfver utrikes politiken, interpellationer till ministrarne och deraf föranledda meddelanden ej till sällsyntheter. Betydelsen af det understöd, en regering för sin utrikes politik kan söka uti representationens uttalade åsigt och vilja, kan ej starkare framhållas och erkännas, än det skedde i ett portugisiske konseljpresidentens anförande i deputerade kammaren sistlidne mars månad. Han upplyste, att Portugals regering af England inbjudits till diplomatisk samverkan i polska frågan, förklarade att regeringen vore benägen att följa den engelska inbjudningen, men ej ville taga något initiativ, utan att först hafva meddelat sig med representationen och försäkrat sig om dess bifall.

Hvad England angår, vet man att den der rådande konstitutionella praxis, att förelägga representationen numera s. k. blå böcker, stödjer sig på längre häfd och utöfvas i större utsträckning än annorstädes. Måhända har detta bruk stundom blifvit högre uppskattadt, utanför England, än det förtjenat. Den allmänna föreställningen betecknar England såsom en konstitutionell mönsterstat; man prisar den vidsträckta offentlighet, som breder sitt ljus öfver alla dess angelägenheter; det säges ofta, att den upplysta folkviljan der, i högre grad än i andra länder, bestämmer äfven den yttre politikens gång. Taflan torde dock vara något för ljus, ej minst i sistnämnda hänseende. Under de alternerande, aristokratiska partiernas kabinettsregering har utrikesministèren utvecklat sig

[1]) F. F. Carlson: Sveriges Historia under konungarne af Pfalziska huset. II. 260.

till, snart sagdt, en diktatur som med framgång sträfvat att göra sig oberoende ej blott af parlamentet, utan ock af — kronan. Lord Palmerston isynnerhet har, såsom utrikes-statssekreterare, förstått att göra sig enrådande. May anför[1]) en år 1851 inträffad händelse, som är högeligen betecknande. Föregående år hade drottningen genom lord Russell, såsom förste minister, meddelat lord Palmerston en slags instruktion af följande innehåll: drottningen fordrar för det första att lord Palmerston tydligt angifver, hvad han i den eller den frågan ernar göra, så att drottningen må lika tydligt veta, hvad det är hon sanktionerar; för det andra att, sedan hon engång gifvit sin sanktion, åtgärden ej godtyckligt ändras af ministern — ett förfarande som måste betraktas såsom brist på trohet mot kronan och föranleda henne att afskeda ministern; vidare att blifva underrättad om utrikesministerns förhandlingar med de främmande sändebuden, innan några vigtiga beslut af dem föranledas; att i behörig tid erhålla ingående depescher; och att bekomma kopior af dem, som med hennes tillstånd skola afsändas, i tillräckligt god tid för att kunna göra sig bekant med deras innehåll. Det faller lätt i ögonen, att detta förständigande förutsätter en betänklig, inrotad praxis. Särskildt känner man, att lord Palmerston, för att främja sitt envälde på utrikes politikens område, med förkärlek begagnat sig af *muntlig* kommunikation med de främmande sändebuden i stället för *skriftlig* och dymedelst undandragit sig de öfrige kabinettsmedlemmarnes kontroll. På grund af blott muntliga förhandlingar med ryska sändebudet afslöt England 1831 — Palmerston var då utrikes-statssekreterare i grefve Greys ministère — ett fördrag rörande rysk-holländska lånet; år 1850 uttalade lord Palmerston helt öppet i en underhuskomité, att den diplomatiska förbindelsen med Frankrike ej kunde på blott skriftlig väg upprätthållas, och att den personliga, muntliga förhandlingen med franska sändebudet erbjöde stora fördelar[2]). Således torde man lätt inse, att ofvan refererade ordres från drottningen var af vissa, bestämda antecedentia påkallad. Men hvilken blef dess verkan? Då engelska regeringen erhöll underrättelse om den af franska republikens president den 2 december 1851 verkställda statskupp, beslöt kabinettet att England skulle afhålla sig från hvarje inblandning i Frankrikes inre angelägenheter; en depesch i detta syfte, af drottningen godkänd, afsändes till engelska sändebudet i Paris, lord Normanby. Men snart erfor man, att lord Palmerston före detta officiella meddelande förklarat inför franske sändebudet i London, grefve Walewski, att han fullkomligt gillade presidentens handlingssätt. Lord Russell först, drottningen kort efter fordrade förklaringar af lord Palmerston. Innan denne gaf de äskade förklaringarna, skref han till lord Normanby och uttryckte än en gång sitt gillande af statsstrecket. Lord

[1]) Thomas Erskine May: The Constitutional History of England 1760—1860. I. London 1861. S. 132.

[2]) E. Fischel: Die Verfassung Englands. Berlin 1862. S. 471.

Russell betecknade hans förfarande såsom oberättigadt, förklaringarna befunnos ej tillfredsställande, och lord Palmerston aflägsnades från sin post.

Detta om förhållandet mellan utrikesministern och kronan. Beträffande parlamentets inflytande på ledningen af utrikes politiken anför Fischel [1]) en engelsk författare, M. A. Cox, som i skarpa ordalag klandrar "det förderfliga hemlighets-system, som gör England till offer för främmande bedrägeri, till medvetslöst verktyg för främmande tyranni." En underhusledamot, mr Horsman, yttrade sig den 19 mars 1862 lika ogillande öfver det diplomatiska hemlighetsmakeriet, som ofta har till följd, att folket, innan det vet ordet af, står ansigte mot ansigte med ett krig som kräfver millioner pund och strömmar af blod; persiska kriget 1857 förklarades, började och slöts, utan att parlamentet derom fått det ringaste meddelande. Under sådana förhållanden i det hela betyda enstaka undantagsfall ej så mycket, t. ex. att parlamentet visar sin *omnipotence* genom att, såsom 1848, inblanda sig i kronans prerogativ att anställa sändebud och, sekunderadt af ett högljudt *no popery*, förhindra regeringen att knyta diplomatiska förbindelser med — påfven.

Men de berömda *blue books?* Engelska parlamentet har ingalunda någon rätt att *äska* en diplomatisk korrespondens. May [2]) angifver som regel, att parlamentet måste hos kronan utbedja sig meddelande af offentliga papper öfver sådana ärenden, "som stå i sammanhang med utöfningen af de kungliga prerogativerna." Om en sådan anhållan beviljas, beror det i alla fall af kronan att bestämma meddelandets omfång och tidpunkt. Och dessutom har en slående erfarenhet gifvit en allvarsam varning att ej sätta alltför mycken tillit till de blå böckernas innehåll. Då May yttrar [3]), att *voluminous blue books are too often a fair object of ridicule*, kan det antydda åtlöjet alltförväl hafva sin grund ej blott deri, att allmänheten finner parlamentets tryckkostnader orimliga, utan ock i misstroende till de meddelade aktstyckenas tillförlitlighet. Ett eklatant exempel på förfalskning af diplomatiska handlingar erbjuder den år 1839 för parlamentet framlagda blå bok öfver det samma år började, år 1842 med så mycken skam och nesa slutade kriget i Afghanistan. Det var den tiden de engelske statsmännens tro, ej blott att Ryssland hyste allvarsamma afsigter mot engelska väldet i Ostindien, utan ock att ett ryskt anfall vore lätt verkställbart och mycket sannolikt, och de bevakade derföre med ängslig uppmärksamhet tilldragelserna i Persien, Afghanistan och ryska Asien. Då 1838 Schahen i Teheran Mohammed Mirza, sannolikt uppeggad af ryske gesandten grefve Simonitsch, ryckte mot Herat, blef uppståndelsen i engelska Ostindien ofantlig. Det var en afgjord sak, att Herat utgjorde "nyckeln till Indien", ehuru denna nyckel, såsom Times nyligen anmärkte i sin nekrolog öfver Dost Mohammed, "befann sig

[1]) A. st. s. 488.
[2]) Th. E. May: Das Englische Parlament und sein Verfahren. Übers. von O. G. Oppenheim. Leipzig 1860. S. 444.
[3]) Constitutional History. S. 435.

på ett afstånd af fem månaders väg — från dörren." Man såg i det persiska anfallet på Herat ett förspel för det ryska mot Indien. Efter fruktlösa underhandlingar med Kabuls ryktbare herrskare Dost Mohammed, för att i honom vinna en allierad, beslöt man sig att betrakta honom såsom Rysslands vän och heldre förekomma, än förekommas. Så började kriget i Afghanistan. Ostindiens generalguvernör lord Auckland ditsände en armé, som i Augusti 1839 höll sitt intåg i Kabul. Om de politiska förhållanden, som skulle hafva framkallat detta så bittert klandrade krig, handlade den ofvannämnda blå boken. Här voro vissa, vigtiga dokumenter uteslutna, andra dels stympade dels på annat sätt ändrade, så att skulden vältrades från generalguvernören i Ostindien på engelske residenten vid Dost Mohammeds hof, den berömde resanden Alexander Burnes, o. s. v. Förfalskningen blef bekant genom sekreteraren vid ostindiska kompaniet mr Kaye's historia om kriget i Afghanistan. Han hade haft tillgång till de af Burnes efterlemnade kopior af depescherna från Kabul, hvilkas tillvaro britiska regeringen ej anade, då hon för parlamentet behörigen preparerade sin blå bok. På de förebråelser för denna förfalskning, lord Palmerston flere gånger fick uppbära i parlamentet och pressen, svarade han länge med ett djerft förnekande. Slutligen gjordes slag i saken, då toryministèren 1859 lät genom nämnde mr Kaye utgifva de äkta depescherna. I detta fall blef således bevis presteradt; vid andra tillfällen, så före som efter Afghanistan-affären, hafva beskyllningar om förfalskning af diplomatiska urkunder blifvit framstälda, hvilka ännu vänta på den bekräftelse, en gynsam händelse kan förskaffa dem. Så anklagade Times år 1838 lord Palmerston för förfalskning af blå boken öfver den amerikanska gränstvisten; så har öfverste Sykes 1862 offentligen påstått, att en meddelad korrespondens om China undergått en dylik behandling.

Om nu medgifvas måste, att såväl gammal svensk praxis som främmande föredömen kunnat innebära anledning att lemna Sveriges rikes ständer tillträde till kännedom om den utrikes politikens ledning, så är det emellertid en sanning, att de, om man bortser ifrån de upplysningar konstitutionsutskottet genom äskande af protokoll i ministeriella ärenden kunnat vinna, ej under femtio års konstitutionellt statsskick vidtagit någon åtgärd för att undanrödja den diplomatiska sekretessen. Landets politiska ställning har måhända ej synts dem gifva någon anledning att ingripa på detta område. Dessutom, om ock representationens utestängande från all inflytelse på den utrikes politiken ej är rätt förenligt med det konstitutionella statsskickets kraf, är att märka, att det i allmänhet går långsamt att in praxi utveckla konseqvenserna af en på papperet statuerad brytning med förutvarande förhållanden, att gifva verkande kraft åt allt som implicite ligger i en ny författning, med ett ord — för att begagna ett ryktbart vordet uttryck — att "göra kartan till en sanning." Det är t. ex. bekant, att riksens ständers grundlagliga makt att bestämma statsutgifterna ej gjorde sig gällande under de närmaste

decennierna efter 1809 i samma omfång som nu; då förhållandet varit sådant i en punkt, der grundlagen tillerkänner dem den oinskränktaste rätt, är det i sjelfva verket högst naturligt, att de mycket varsamt vidrört utrikes politiken, i hvilken — såsom måste medgifvas — grundlagen ej uttryckligen tillerkänt dem någon positiv eller direkt rätt eller anledning att ingripa.

Sveriges grundlagar bära talrika vittnesbörd om stiftarnes klarnade insigt om fel, misstag och brister i förra tiders försök att ordna statsskicket på ett sätt, som förenade folkfrihetens fordringar med en kraftig statsmyndighets behof. Vår författning är *historisk*, med djupa rötter i det förflutna, hvilka man lätt kan följa genom vexlande åldrar; hon är ej resultatet af en blott teori; fastmer skönjer man på många punkter bemödandet att gå oförvillad fram mellan ytterligheter, om hvilka häfderna varnande tala, mellan envåldets och mångväldets, "souverainetetens" och "maktägande ständers" Scylla och Charybdis. Så förklaras, bland annat, bestämmelserna om utrikes politikens handhafvande.

Grundlagligen är dess ledning i hela dess omfång öfverlåtet åt konungen allena och undandragen all omedelbar inverkan af representationen. Sådan lag stiftades under hogkomst af Frihetstiden, då Sveriges utrikes politik, i ständernes hand, bestämdes af utländskt guld och stundom leddes från formliga korruptionsbyråer. Derjemnte föreskrifver grundlagen för frågor om allianser, traktater och andra "ministeriella ärenden" en annan behandlingsform, än den för öfriga regeringsärenden gällande, idet att nämnda frågor ej behöfva behandlas i statsrådet. Då dertill lägges, att konstitutionsutskottets befogenhet att till granskning äska de inför konungen förda protokoll i diplomatiska mål är högst begränsad, och om man vidare erinrar sig vissa Tryckfrihetsförordningens stadganden — §. 2, m. 4 och § 3, m. 10 — så finner man, att grundlagen dragit försorg om att i en tät hemlighetsslöja hölja vår utrikes politik och skydda den mot inflytelse såväl af representationens åtgärder som den allmänna meningens dom. — Anmärkningsvärdt är, att Norges Grundlov, som eljest ej blott fullkomligt lagt utrikes politiken i konungens hand, utan ock i motsats mot svenska Regeringsformen underlåtit att stadga, det konungen äfven i dithörande frågor skall höra ansvarige rådgifvare, dock medgifver — § 75 — Storthinget "at lade sig meddele de Forbund og Tractater, Kongen paa Statens Vegne har indgaaet", undantagandes hemliga artiklar [1]. Något sådant finnes ej i Sveriges grundlag. Endast stadgandet i R.F. § 58, att statsverkets hela tillstånd, deri äfven de medel inbegripna, som genom *traktater med främmande makter* riket tillflyta, skall för statsutskottet uppvisas, kan i detta afseende föranleda lyftandet af en flik af den slöja, som döljer förhållandet till främmande makter; sjelfva faktum, att en subsidietraktat blifvit afslutad, kan på antydda sätt blifva för riksens ständer bekant.

[1]) Jemnför 57 artikeln af Holländska, 68 art. af Belgiska och 74 art. af Schweiziska författningen.

Ständerne sakna emellertid ej alla utvägar att, utan kränkning af grundlagens vare sig anda eller bokstaf, draga inför sitt forum utrikes politikens frågor. Det som saknas, är en fast och ordnad form, hvarunder de kunna uttala sig eller regeringen meddela upplysningar derom. Interpellationer äro förhindrade derigenom, att utrikesministern, såvidt han ej sitter på riddarhuset, lika litet som öfrige statsrådsledamöter har tillträde till representationen, undantagandes till de å 1856—1858 årens riksdag införda "gemensamma öfverläggningar" af alla fyra stånden. Om således ock å riddarhuset eller ett hela representationens sammanträde å en kammare — derest möjligtvis å ett sådant en dertill egnad fråga skulle förekomma — en interpellation rörande den utrikes politiken kunde ega rum, så hafva emellertid dessa helt och hållet tillfälliga möjligheter — af hvilka dessutom den ena, som sagdt, är helt ny — naturligtvis ej gifvit anledning att i grundlagen införa något stadgande om interpellationsrätt; grundlagen tiger i den punkten. En interpellation må försökas, men det är ej gifvet att den leder till något resultat, då någon skyldighet att den besvara ej är stadgad.

Bland de utvägar, riksens ständer kunna anlita för att göra utrikes politiken till föremål för debatt — utvägar, hvilka allesammans torde kunna anses såsom en slags indirekt ersättning för interpellationsrätten — bör i främsta rummet nämnas petitionsrätten, ständernes rätt att i *hvilket ämne som helst* till konungen framföra någon deras allmänna önskan. Denna väg beträddes, då vid 1859—1860 årens riksdag motion väcktes i borgarståndet af hr Lallerstedt om underdånig anhållan hos K. M:t att, vid den då ifrågasatta kongress af representanter för Wienertraktatens garanter, högstdensammes sändebud måtte anbefallas att förfäkta Italiens sak; sammaledes vid innevarande riksdag, dels genom hr Björcks i borgarståndet och friherre Stael v. Holsteins hos ridderskapet och adeln väckta likalydande motioner, att riksens ständer måtte hos K. M:t anhålla, att Dess regering ville, i samverkan med öfrige medundertecknare af Wienertraktaten, på diplomatisk väg påyrka konungariket Polens återupprättande, dels genom friherre Raabs förut omnämnda motion.

Grundlagen medgifver, som sagdt är — riksdagsordningen, § 60 — ständerne att i hvilket ämne som helst utan undantag hos K. M:t framställa önskningar. Emellertid gjorde, märkligt nog, innevarande riksdags ekonomiutskott ett försök till tolkning af grundlagen, som syftade att från petitionsrättens område undantaga utrikespolitikens frågor; det skedde i utskottets afstyrkande betänkande öfver friherre Raabs motion. Betänkandets beskaffenhet synes utvisa, att utskottet, besväradt af mångfaldiga och olikartade göromål, ej haft tillfälle att egna frågan tillbörlig uppmärksamhet. Utskottet afstyrkte motionen af tre skäl, af hvilka tvenne tyckas grunda sig på ett missförstånd af motionens innehåll — ett missförstånd som, i förbigående sagdt, är svårt att förklara ur annan anledning än den nyss antydda. Utskottet anmärkte nämligen för

det första, med anförande af de grundlagens §§ som angå ministeriella ärenden, att "grundlagen icke lemnade något stöd åt det anspråk, som i motionen innefattas." Denna anmärkning var, för att ej säga förvillande, åtminstone öfverflödig, alldenstund motionen, långt ifrån att framställa något anspråk — hvilket ju förutsätter en åtminstone förment *rätt* — uttryckligen och uteslutande föreslog en underdånig anhållan. För det andra bestred utskottet petitionsrättens tillämpning på utrikes politikens område. Härvid gjorde sig utskottet skyldigt till det förbiseendet att åberopa Regeringsformens § 89 i stället för den af motionären anförda Riksdagsordningens § 60; i följd af detta egendomliga förbiseende yttrade utskottet den i och för sig obestridligen riktiga, men till saken ej hörande anmärkning, att till de i R.F. § 89 omtalade frågor angående "rikets allmänna hushållning samt grunderna för allmänna inrättningar af alla slag" utrikes politiken ej kan räknas. Deremot förmälde utskottet ingenting om den i R.O. § 60 ständerne försäkrade, alldeles obegränsade petitionsrätt, hvilken utrikesministern tydligt erkände vara tillämplig å ministeriella angelägenheter, då han vid remissen af friherre von Staels motion i adelns plenum den 16 mars framhöll representanternes grundlagliga rätt "att bringa snart sagdt hvarje upptänkligt föremål under riksens ständers pröfning" [1]). Slutligen och för det tredje afstyrktes motionen af det praktiska skälet, att K. M:t, genom framläggande af de diplomatiska handlingarna i den danska frågan, redan gått den i motionen framstälda önskan till mötes.

Betraktad såsom en interpellation, kunde naturligtvis friherre Raabs motion i följd af sitt innehåll ej gerna föranleda ett uttalande af H. M:ts regerings åsigter i någon viss politisk fråga, men den gaf dock anledning till H. Exc. utrikesministerns förut refererade yttrande, som dels innebar ett otvetydigt erkännande att representationen bör i någon mon erhålla kännedom om de utrikespolitiska frågorna, dels äfven antydde i visst afseende principerna för ledningen af de förenade rikenas politik. Friherre v. Staels motion åter saknade ej den verkan att framkalla ett mera direkt uttalande i en brännande politisk fråga, som visat sig lifligt intressera svenska folket, nämligen den polska [1]). Ehuru motionerna ej ledde till någon riksens ständers åtgärd, var således det ifrågasatta användandet af petitionsrätten ej betydelselöst.

I andra rummet bland de utvägar, Riksens Ständer ega och begagnat sig af, att debattera diplomatiska frågor, torde böra anföras den, som regleringen af utgifterna under tredje hufvudtiteln erbjuder. Äfven härpå är ett exempel att hemta från innevarande riksdag uti borgarståndets förhandlingar om anslagen för utrikesdepartementet. Utom det att behandlingen af tredje hufvudtiteln kan bereda representationen ett lämpligt tillfälle att uttala sin åsigt öfver landets utrikes politik, kan visserligen denna del af statsregleringen också gifva dem i handen ett medel

---

[1]) *Post- och Inrikes Tidningar*, N:o 63 för den 17 mars.

att t. ex. söka utverka aflägsnandet af en utrikesminister, som saknar deras tillit. Afslag eller nedsättning af begärda anslag innebär härvid i högre grad, än i fråga om andra förvaltningsgrenar, ett starkt misstroendevotum.

En tredje, än mera tillfällig och vilkorlig, anledning att leda diskussionen — till den kraft och verkan den, såsom en indirekt interpellation, hafva kan — in på utrikes politikens vida fält kunna riksens ständer söka i konstitutionsutskottets s. k. déchargebetänkande. Om det vidrör ministeriella ärenden — utskottet eger, som bekant, en mycket begränsad rätt[1]) att äska protokollen öfver dylika mål — kunna visserligen deraf föranledas yttranden öfver den utrikes politiken; men utom det att déchargebetänkandets afgifvande är en åtgärd på sidan om grundlagen, och detsamma redan derigenom i allmänhet ej erbjuder någon rätt användbar eller fullt berättigad utgångspunkt för en debatt, lärer det väl svårligen ofta inträffa, att det innehåller synnerligen betydande materialier för en diskussion öfver utrikes politiken.

För det fjerde finnes en, väl ej uttryckligen men dock sannolikt af grundlagsstiftarne enkom för utrikes politikens frågor afsedd, egendomlig institution, nämligen den under namn af Hemliga Utskottet bekanta delegation af riksens ständer, som tillsättes, då konungen det äskar, "att med Honom öfverlägga om ärenden, som Han pröfvar böra hemliga hållas." Att tillgripa denna utväg beror således ej af ständerne, ejheller afgifver hemliga utskottet något betänkande till ständerne, och befattar sig ej med andra ämnen, än konungen detsamma förelägger. Hemligt utskott tillsattes t. ex. våren 1848; föremålet för dess öfverläggningar var Sveriges ställning till det då utbrustna dansk-tyska kriget.

Man skulle väl kunna tänka sig ännu andra tillfällen och anledningar till debatter i riksstånden öfver landets utrikes politik. Så kan väckt fråga om tillämpning af R.F. § 107 vara af beskaffenhet, att dess afgörande förutsätter eller framkallar en dylik diskussion. För att ej tala om, att genom det förut nämnda stadgandet i R.F. § 58 tillvaron af en subsidietraktat kan blifva känd, hvarigenom tillochmed inkomststatens fastställande kunde leda förhandlingarna in på utrikes politikens område, torde väl regleringen af utgifterna under fjerde och femte hufvudtitlarna (försvarsbudgeten) kunna gifva ständerne en temligen osökt anledning att uttala, hvad de rörande landets politik hafva på hjertat.

Indirekta äro således alla de utvägar att debattera ministeriella ärenden, som kunna i grundlagen uppsökas; till en del äro de för öfrigt helt och hållet tillfälliga och vilkorliga och kunna ej när som helst tillgripas. H. Exc. utrikesministern yttrade i sitt meranämnda anförande vid remis-

---

[1]) Konstitutionsutskottet vid 1856—1858 årens riksdag infordrade t. ex. protokollen rörande traktaten af d. 21 november 1855 med vestmakterna. Redan 1810 års riksdag i Örebro, den första efter den grundlagsstiftande, begagnade sig af denna rätt, hvilken sedan dess varit temligen flitigt utöfvad. Se W. E. Svedelius: Om statsrådets ansvarighet, sid. 312—316.

sen af friherre Raabs motion att, "ehuru meddelandet af diplomatiska handlingar icke kan härledas ur grundlagens anda, dess bokstaf icke lägger något hinder i vägen för utförandet af en dylik åtgärd, då den af K. M:t anbefalles eller gillas." Äfven om den förra delen af denna sats utsträcktes ända derhän, att all representationens befattning med utrikes politiken, under hvilken form som helst, saknar stöd i grundlagens anda, skulle deremot ej mycket vara att invända, *derest* ej denna anda, för så vidt den uttalar sig i bestämmelserna om riksens ständers oinskränkta beskattningsrätt, i sjelfva verket kunde sägas kräfva att riksens ständer erhålla den kännedom om äfven landets yttre politik, som gör det för dem möjligt att ej i något afseende blindvis utöfva sagda dyrbara rätt, och derest ej grundlagens stadganden om beskattningsrätten utvecklat sig till den betydelse in praxi, som de numera ega. Utan denna kännedom, hvilken ensam bereder representationen möjlighet att i tid influera på regeringens yttre politik i den riktning folket önskar, kan beskattningsrätten i betydlig mon nedsjunka till en formalitet, en bokstaf, en illusion. "De flesta krig", yttrade 1809 års konstitutionsutskott, "äro började i kabinetten, innan de utbryta på fälten." Ett starkare skäl mot den oinskränkta diplomatiska sekretessen kan svårligen anföras. Må vara, att representationen formaliter eger i behåll sin rätt att vägra anslag för ändamål, som hon ej gillar; folket är dock illa tjent med tilllämpningen af denna rätt, då kriget står för dörren. Beskattningsrätten i folkets hand är mäktig; med den i hand hafva Engelsmännen mången gång från Kartans tid till John Hampdens dagar uträttat stora ting och kraftfullt värnat sin frihet. Men underverk gör den dock ej, det gifves en gräns för dess verkan, den kan ej ersätta alla andra konstitutionella garantier, utan behöfver stöd af dem, för att ej sjelf förlamas. Andan af vår grundlags stadganden om folkrepresentationens beskattningsrätt synes oss derföre tala för att, om man söker realisera det vilkor för denna rätts verkande kraft, som ligger i kännedom om och deraf beroende möjlighet att inverka på ledningen af den yttre politiken, sådant sker i full öfverensstämmelse med grundlagens anda, om ock dess bokstaf tiger.

Vare härmed hur som helst — något steg i denna riktning hafva riksens ständer ej tagit, och först vid innevarande riksdag har en röst höjt sig, som dertill velat förmå dem. Om anledningen, hvarföre det så länge uteblifvit, torde meningarna vara delade; den kan måhända rättast sökas uti ett, enligt representationens åsigt genom regeringens kända åsigter och handlingar i andra ärenden berättigadt, oinskränkt förtroende till dess fosterländska ledning af den utrikes politiken — ett förtroende, som ej annat kan än ytterligare stärkas genom regeringens sjelfmant fattade beslut, att göra representationen bekant med det sätt, hvarpå Sveriges ära och intressen under förhandlingarna om den dansk-tyska frågan blifvit häfdade.

Det saknar ej sitt intresse att betrakta, huru Norges Storthing, som eljest ännu mindre än den svenska representationen vidrört de förenade

rikenas yttre politik, med ens följt det engelska föredömet och gjort de meddelade handlingarna till föremål för parlamentarisk debatt, och detta först efter en föregående beredning af ärendet genom en delegation af Storthinget, således underkastat dem en behandling i öflig form, medan riksens ständer stillatigande mottogo handlingarna ad notitiam. Storthinget remitterade dem till Konstitutionskomitén, hvilken efter företagen granskning återsände dem med en "Indstilling", som innehåller en orienterande historik öfver den dansk-tyska frågan alltifrån år 1850. Konstitutionskomitén framhåller vidare i sitt betänkande den stora betydelse, denna fråga eger för de förenade rikena, nämner de ledande grundsatserna för den svensk-norska politiken, för såvidt de i handlingarna äro uttryckta, och uttalar såsom sin åsigt, att "denna politik, under växande svårigheter i de sista åren, varit följd med omsorg och klokhet och i samma anda, som under de föregående, samt handhafd med fasthet och värdighet", samt tillägger slutligen, att "det tillmötesgående, som genom de ifrågavarande aktstyckenas framläggande är visadt Storthinget, och det steg som derigenom tagits att sätta detsamma i tillfälle att följa de förenade rikenas utrikes politik, har anspråk på erkännande af representationen." — Då betänkandet föredrogs i Storthinget, bifölls efter en kort debatt, till hvilken vi i det följande återkomma, komiténs förslag att de diplomatiska aktstyckena skulle bifogas protokollet.

II.

De inför Sveriges och Norges folkrepresentationer framlagda diplomatiska handlingar i danska frågan beröra en tiderymd af något mer än tjugutvå månader, eller tiden från medlet af mars 1861 till slutet af januari 1863. Hela denna period är uppfyld af försök till en lösning af den långlifvade frågan — försök, mestadels grundade på en uppfattning, som de förenade rikenas regering ej kunnat godkänna, och hvilka alla varit fruktlösa. Resultaten af svensk-norska regeringens bemödanden må vara ringa, men dessa bemödandens riktning och syfte framträda emellertid i de föreliggande handlingarna med all önskvärd klarhet och bestämdhet.

Den danska helstatsbyggnaden, till Tysklands behag uppförd år 1855, hade ett blott efemert bestånd. Ehuru dess grundritning — kungliga kungörelsen af den 28 jan. 1852 — erhållit tyska Förbundets höga approbation, ehuru byggnaden uppfördes i sträng öfverensstämmelse med utkastet, tvekade Förbundet ej att snart förkasta hela inrättningen, förkasta sitt eget arbete — ty den var mera Tysklands än Danmarks verk. Danska regeringen nödgades att genom patentet af d. 6 november 1858 suspendera helstatsförfattningens gällande kraft för Holstein och Lauenburg. Denna åtgärd blef utgångspunkten för en ny period i dansk-tyska frågans historik, dock ej i annan mening, än att derifrån daterar sig en ny serie af — trassel och förvecklingar. Den uppgift, som danska regeringen nu förelade sig, var att omskapa helstaten på ett sätt, som kunde tillfreds-

ställa Tysklands anspråk. I det Förbundsbeslut af d. 11 februari 1858, som med thy åtföljande ytterligare beslut omsider föranledt helstatsförfattningens suspension för Holstein-Lauenburg, hade Förbundet yrkat nämnda hertigdömens "lika berättigade och sjelfständiga ställning" inom danska monarkien. Hvad detta oförsynta och odrägliga, i försåtligt tvetydiga och obestämda uttryck insvepta, anspråk i sjelfva verket innebar, blef snart uppenbart.

Då nämligen danska regeringen, i ändamål att vinna Holsteinarnes medverkan till ett definitivt ordnande af tvistefrågan, i början af år 1859 sammankallade holsteinske ständerne, framkommo de med det yrkandet, att i alla för hela monarkien gemensamma angelägenheter hvarje lagstiftningsåtgärd skulle bero af alla fyra landsdelarnes — konungarikets, Slesvigs, Holsteins och Lauenburgs — särskilda representationers bifall och samtycke, samt att, intill dess Holsteins ställning i monarkien blifvit bestämd, ingen lag angående "fælleds" ärenden skulle utan holsteinska ständerförsamlingens medgifvande blifva gällande. Sistnämnda yrkande, det s. k. "provisoriet", understöddes lifligt af Förbundsdagen, som omsider gick ända derhän att, genom beslutet af d. 7 febr. 1861, under hot om förbundsexekution, vilja aftvinga danska regeringen provisoriets godkännande. Under denna betänkliga ställning beslöt danska regeringen att göra ett nytt försök att i godo komma öfverens med holsteinska ständerförsamlingen, som derföre kallades att sammanträda i mars 1861. Vid denna tidpunkt taga de af svenska kabinettet offentliggjorda handlingar i danska frågan sin början.

Danska regeringen framlade för ständerförsamlingen dels grunddragen till en ombildad helstatsrepresentation på tvenne kamrar samt ett förslag rörande Holsteins provisoriska ställning inom helstaten, dels ett liberalt förslag till ny författning rörande Holsteins särskilda angelägenheter samt en budgetsöfversigt. Då danska regeringen framstälde en anhållan om svenska kabinettets förord för nämnda förslag hos de tyska stormakterna, afgaf H. Exc. svenske statsministern för utrikes ärendena under den 14 mars å denna anhållan ett svar, som tydligt angifver den ståndpunkt, hvilken svenska regeringen sedermera konseqvent fasthållit. Man finner af detta svar, att de förenade rikenas regering redan förut vid flere tillfällen påyrkat "en afgörande åtgärd, hvarigenom de tyska hertigdömena blefve stälda under en administrativ styrelse, fullkomligt skild från konungarikets och Slesvigs", såsom enda möjliga medlet att komma till en slutlig och tillfredsställande lösning af tvistefrågan. Utgående från denna synpunkt, som fullkomligt harmonierar med den allmänna meningen i Sverige och, efter hvad vi tro, äfven i Norge, kunde svensk-norska regeringen ej obetingadt lemna det begärda förordet, alldenstund hon hyste ganska allvarsamma trifvelsmål om lämpligheten af de framlagda förslagen, "hvilka, äfven om de medförde en uppgörelse tillsvidare, likväl, då denna ej vidare behagade dem, som möjligen nu kunde ingå på densamma, skulle kunna hafva till följd att Danmark i

denna fråga komme i en mindre fördelaktig ställning än den, som samma makt nu kunde intaga".

Danska regeringens försoningsförsök ledde ej till åsyftadt resultat. Holsteinska ständerförsamlingen uttalade en motiverad förkastelsedom, hvars vidrigt skrymtande ton i sanning söker sin like, öfver de henne meddelade förslagen. De evinnerliga agitationernas *pensée immuable* framskymtade ock temligen obeslöjad, idet att församlingen förkunnade att en varaktig fred ej vore att vinna, så länge ej Holsteins statsrättsliga förbindelse med Slesvig återstäldes! Denna utgång föranledde en förtrolig depesch af den 29 mars 1861 från grefve Manderström till sändebuden i London, Paris och Petersburg, hvari framhålles att, då de senaste händelserna ådagalagt fruktlösheten af hvarje ytterligare försök att "reorganisera danska monarkien på basis af en för alla dess delar gemensam konstitution", intet annat återstode än att bereda Holstein och Lauenburg "en ställning som, jemnte det den skyddar deras rättigheter och upprätthåller deras egenskap såsom medlemmar af Tyska Förbundet, tillika tillåter de under Hans Danska Majestäts spira förenade länder, som icke utgöra en del af detta förbund, att lefva ett sjelfständigt lif, utan att se sig blottstälda för ingrepp och för Tysklands inblandning i monarkiens inre angelägenheter, oförenliga med dess fortsatta tillvaro som oberoende stat". Vägen, som borde beträdas, vore nu ej längre förhandlingar med Holsteins ständer, hvilkas utlåtande öfver danska regeringens senaste förslag innebure "ett fullständigt återvändande till 1848 års slesvig-holsteinska idéer", utan med tyska Förbundet, under medverkan af de vänskapliga makterna, hvilka erkänt Danmarks tillvaro såsom ett europeiskt intresse. De medel till tvistens lösning, för hvilka depeschen ville påkalla de mot Danmark vänskapliga stormakternas uppmärksamhet, vore: Holsteins administrativa skilsmessa från den öfriga monarkien; de gemensamma angelägenheternas inskränkning till anslagen för civillistan, förbindelserna med utlandet, marin-, post- och telegrafväsendet; holsteinska områdets neutralisation, i och hvarmed Holsteins armé kunde inskränkas till en gensdarmericorps samt i stället för den holsteinska förbundskontingenten en summa årligen betalas till förbundskassan. — Detta förslag vann ej de vänskapliga stormakternas obetingade bifall. Lord Russell uppstälde ett motförslag, som emellertid i vissa hufvudpunkter öfverensstämde med det svenska kabinettets förslag, hvars åsigter ytterligare utvecklades i ett af grefve Manderström i maj 1861 aflåtet, utförligt memorandum rörande danska monarkiens ombildning. De förhandlingar med Tyskland, för hvilka svenska kabinettet sålunda sökte bereda väg, kommo omsider till stånd hösten 1861, dock endast till priset af en ej obetydlig eftergift å danska regeringens sida, idet hon nämligen efterskänkte för det löpande finansåret Holsteins bidrag, utöfver 1856 års normalbudget, till helstatsutgifterna. Genom denna eftergift, som gafs preussiska och österrikiska kabinetten tillkänna genom en danske konseljpresidentens depesch af den 29 juli, förmåddes

omsider Förbundet att afstå från den genom det förut nämnda beslutet af den 7 februari förespeglade exekution i Holstein.

De sålunda förberedda underhandlingarna med Tyskland öppnades genom en depesch af den 26 oktober 1861 från H. Exc. danske konseljpresidenten till Berlin, innehållande ett förslag till provisoriskt ordnande af Holsteins ställning. Med hvilken grad af god vilja och loyauté de tyska makterna skredo till verket, är lätt att skönja af det preussiska svaret af 5 december s. å.[1]). Ehuru sjelfva utgångspunkten för förhandlingarna var Förbundets under exekutionshot uttalade godkännande af Holsteinarnes yrkande om ett provisorium — hvars beskaffenhet vi förut omnämnt — förkastade preussiska regeringen det danska förslaget på den grund, att det afsåg ej en definitiv, utan endast en provisorisk uppgörelse! Derjemnte innehöll det preussiska svaret häftiga klagomål öfver tillståndet i Slesvig, ehuru Tysklands kompetens ej sträcker sig till denna provins, samt en ej otydlig protest mot den för konungariket och Slesvig gemensamma representationens — riksrådets — laglighet.

Detta preussiska regeringens beteende föranledde en depesch af den 29 december från svenska kabinettet till Paris, London och Petersburg, hvari grefve Manderström yttrar, att Preussen, genom sitt tilltag att i den holsteinska frågan inblanda Slesvigs angelägenheter, förvandlar tvisten mellan Danmark och Förbundet till en europeisk fråga och "fullkomligt rättfärdigar ett vädjande från Danmarks sida till de icke-tyska makter, som undertecknat Londoner-protokollet, i ändamål att skydda dess oberoende mot de angrepp, som riktas mot denna stat"[2]). I en ny depesch af den 12 januari 1862 påkallar svenska kabinettet Frankrikes och Englands medverkan, att afböja förvecklingar, hvartill Preussens fiendtliga uppträdande kunde gifva anledning.

Karakteren af preussiska regeringens svar utvisade genast, att den nya serie af förhandlingar, som öppnades genom det danska förslaget af den 26 oktober, skulle blifva utan frukt och gagn. Visserligen besvarades de preussiska anmärkningarna klart och träffande af danske konseljpresidenten i en depesch af den 26 december; visserligen gjorde, som vi nyss berättat, svenska kabinettet sitt bästa att förekomma ett afbrott i

[1]) Das Staatsarchiv. Sammlung der officiellen Actenstücke zur Geschichte der Gegenwart. Herausgegeben von L. K. Aegidi und A. Klauhold. Hamburg 1862. (N:o 237).

[2]) Af samma depesch erfar man, att svenska kabinettet fortfor att påyrka Holsteins administrativa skilsmessa från Danmark-Slesvig. En sådan åtgärd hade danska ministèrens främste man vid ett par tillfällen under detta år sjelf antydt såsom oundgänglig och nära förestående, nämligen dels vid mottagandet af de 71,000:es adress den 17 maj, dels i H. Exc. konseljpresidentens valtal den 14 juni. Men denna tanke synes snart hafva blifvit öfvergifven, ty i det danska svaret till Preussen af d. 26 december 1861 uttalas den förhoppningen, att med tiden "Holsteinarnes verkliga tänkesätt och intressen skola medföra en närmare anslutning till öfriga delar af monarkien".

de underhandlingar, för hvilkas åvägabringande det så lifligt intresserat sig, och att inverka modererande på preussiska regeringens ifver, men dessa bemödanden hade ingen annan verkan, än att försätta preussiske utrikesministern i ett mycket dåligt lynne, hvilket urladdade sig i grofva beskyllningar mot svenska regeringens politik i danska frågan. Den vändning, de dansk-tyska förhandlingarna redan från början tagit, stod således ej att hjelpa. Tvärtom blef fortsättningen ännu värre, än begynnelsen. Under d. 8 februari afgingo från Berlin och Wien till Köpenhamn likalydande noter, i hvilka dels påstås, att riksrådets fortvaro såsom en för konungariket och Slesvig gemensam representation vore stridande mot löftet, att Slesvig ej skulle inkorporeras, dels den frågan framställes, om danska regeringen ännu fasthåller den uppfattning af Slesvigs ställning, som hon under notvexlingen 1860 uttalat, eller om hon erkänner den bindande karakteren, äfven beträffande Slesvig, af de under 1851—1852 årens förhandlingar gifna löften[1]). Efter att sålunda hafva helt otvetydigt indragit Slesvig i diskussionen, afsluta preussiske och österrikiske utrikesministrarne sina noter med den anmärkningen, att de *derigenom* återfört frågan "auf ihren wahren und einfachen Standpunkt"! Kort efter togo de tyska stormakterna ett ytterligare steg i samma riktning genom likalydande noter af d. 14 februari, hvilka uttryckligen protesterade mot den för Danmark—Slesvig gemensamma lagstiftningsmakt, som det just vid denna tidpunkt till sin fjerde lagtima session samlade riksrådet utöfvade. Slutligen blef frågan bragt inför Förbundsdagen, som genom beslut af d. 27 mars anslöt sig till de båda stormakternas protest. Redan formen för frågans behandling i Frankfurt var betydelsefull. Förbundsförsamlingen lät det *holsteinska* utskottet i förening med *exekutionskommissionen* förbereda och framlägga förslaget till förbundsbeslut rörande angelägenheter, som ej höra under Förbundets kompetens.

Situationen hade blifvit allt mer och mer kritisk. Danske utrikesministern skyndade att fästa de vänskapliga makternas uppmärksamhet på den fara, som hotade Danmark genom Förbundets öfvermodiga ingrepp. Faran underkändes ej, allra minst af svenska kabinettet. I en not af d. 6 maj 1862 till svensk-norska sändebudet i London yttrar grefve Manderström, att förbundsbeslutet af d. 27 mars "gör det till en pligt för de icke-tyska makter, som deltagit i fördraget i London 1852, att vaka öfver att danska monarkiens integritet ej sättes i fara", samt uttalar sin önskan, att Frankrike och Ryssland måtte förena sig med Sverige och England till värnande af Danmarks rätt. Att ett gemensamt uppträdande

[1]) Läsaren torde erinra sig, att en mot Danmark bitter och förolämpande diskussion om Slesvig, som föreföll i preussiska deputeradekammaren våren 1860, föranledde en notvexling mellan danska och preussiska kabinetten, hvarunder H. Exc. Hall på det mest slående sätt bevisade, att Danmark under förhandlingarna med Tyskland 1851—1852 alldeles ej gifvit några *löften* eller åtagit sig några traktatmessiga förpligtelser rörande det utom Förbundets kompetensområde stående hertigdömet Slesvig. Jmfr *Das Staatsarchiv* (N:is 244—247).

af de fyra makterna, på sätt lord Russell nyss förut föreslagit, uteblef, synes hufvudsakligen hafva varit franska och ryska kabinettens skuld[1].

Sista skedet af de förhandlingar, som nu ifrågavarande diplomatiska aktstycken beröra, har till utgångspunkt lord Russells i september förlidet år framstälda, tyskvänliga och opraktiska projekt, som bl. a. gick derpå ut, att alla extraordinarie bevillningar, utöfver en tioårig normalbudget, skulle blifva beroende af fyra representativa församlingars bifall. Svenska regeringen understödde ingalunda detta förslag, som endast ökade massan af resultatlösa försök. —

De föreliggande handlingarna gifva vid handen, att de förenade rikenas regering, medan hon så mycket som möjligt understödt Danmark, obrottsligt fasthållit den ståndpunkt, hon en gång intagit, och hvars riktighet erfarenheten mer och mer bekräftat; att hon sålunda oaflåtligt afrådt från alla helstatsexperimenter och påyrkat de tyska hertigdömenas administrativa skilsmessa från Danmark-Slesvig; att hon bemödat sig att afvärja Förbundets ingrepp på områden, som ligga utanför dess kompetens; med ett ord hon har ej afvikit från den politiska riktning, som redan för flere år sedan fann ett klart och bestämdt uttryck i konung Oscars anbud om en allians till Eidergränsens försvar. Det engelska systemet att, för egen freds och beqvämlighets skull, nödga den svagare parten att gifva efter har ej gjort sig gällande i hennes rådslag.

Om sålunda den af Sveriges och Norges regering i danska frågan följda politik, hvad angår dess riktning i det hela, kan göra anspråk på att uppbäras af de förenade folkens nästan enhälliga sympatier, så gifves dock deri ett moment, som väckt delade känslor, nämligen den uppfattning af danska regeringens politik i Slesvig, som uttalar sig i grefve Manderströms depescher. Det kan ej nekas, att svensk-norske utrikesministern gifvit de tyska klagomålen öfver oförrätter mot Slesvigs tysktalande befolkning ett visst medhåll som — vill det synas — stundom gått ganska långt. Visserligen har han aldrig "sammanblandat de förbindelser, H. M:t konungen af Danmark iklädt sig emot Tyskland och hvilka kunna blifva föremål för underhandlingar, med de löften, Hans Danska Majestät frivilligt gifvit sine egne undersåter" [depeschen till Köpenhamn af den 21 januari 1863], men den vid flere tillfällen mer eller mindre bestämdt antydda åsigten, att Slesvigs tyske undersåter ej åtnjuta samma fri- och rättigheter som de af dansk härkomst, har måhända i Tyskland tolkats såsom innefattande ett långt vidsträcktare medgifvande af de tyska klagomålens rättmätighet, än H. Exc. utrikesministern åsyftat, samt sålunda möjligen i någon mon förlamat kraften af de förenade rikenas uppträdande till Danmarks bästa. Då norska Konstitutionskomiténs förut omtalade betänkande föredrogs i Storthinget, yttrade en ledamot, att en sådan verkan af de i depescherna förekom

[1]) Se ryska svarsnoten till London af d. 7 maj 1862 uti *Das Staats archiv* (N:o 793).

mande yttranden om Slesvig "låg i sakens natur" och att det derjemte vore konstateradt genom förhandlingar i danska riksrådet, att "den danske Styrelse havde følt sig lammet ved en i denne Retning saa svag Protest fra dens forudsætningsvis videstgaaende Allierede". Han uttryckte äfven den meningen, att danska regeringen ej hade att förebrå sig några ouppfylda förpligtelser mot Slesvigs tyska befolkning. En dylik uppfattning synes ej hafva varit främmande för konstitutionskomiténs ledamöter, ehuru de ej funnit lämpligt att låta någonting derom i betänkandet inflyta.

Genom att meddela Sveriges och Norges representationer diplomatiska aktstycken i en för båda ländernas högsta intressen vigtig angelägenhet, har regeringen sjelfmant gått ett tidsenligt anspråk till mötes. Måtte detta första steg regelbundet efterföljas af likartade och, framför allt måtte de sålunda åt de förenade folken och deras representanter erbjudna tillfällen att lära känna, huru den utrikes politiken handhafves, städse kunna begagnas med samma tillfredsställelse, som den hvilken läsningen af de diplomatiska handlingarna i danska frågan erbjuder!

H—n.

Sveriges Statsförfattnings-Rätt af **Christian Naumann.** Tredje Bandet Första Häftet. VIII. 206 sidd. Stockholm, 1863. P. A. Norstedt & Söner.

För hvar och en, som önskar skaffa sig kunskap inom svenska statsrättens område, kan det nya häfte af Sveriges Statsförfattnings-Rätt, som vi nu hafva nöjet att anmäla, ej undgå att blifva ett kärkommet litterärt alster. Det utgör en fortsättning af den systematiska framställning af Sveriges statsförfattningsrätt, hvaraf författaren år 1844 åt allmänheten öfverlemnat Första Bandet, upptagande förnämligast en historisk öfversigt af Svenska statsförfattningens utveckling, och hvars Andra Band efter en längre tids uppehåll utkom i två häften under åren 1856 och 1857, innefattande tillsammans med andra hufvudafdelningen af Första Bandet en redogörelse för de Svenska statsrättsliga bestämmelserna angående regeringsmaktens organisation, Konungen och hans rättigheter samt det Kongl. husets statsrättsliga ställning. Genom den i dessa båda band gifna framställning af en vigtig del af vår statsrätt har författaren redan gjort sig Sveriges kunskapssökande allmänhet i ej ringa grad förbunden. Ledd, såsom författaren varit, af allvarligt uppsåt att hålla sig främmande för allt politiskt partisinne, har han gjort sin framställning njutbar för alla politiska fractioner. Genom lärorika anvisningar till ytterligare utveckling af de serskilda behandlade ämnena har författaren underlättat så väl för vetenskapsmannen, som för den praktiske statsmannen ifrågakommande arbeten för serskilda frågors närmare utredning. Om ock författarens undersökningar en och annan gång leda till annat

resultat, än det han sjelf åsyftat, och jemväl misstag kunna uppvisas, anser sig referenten tryggt kunna påstå, att detta oaktadt det af författaren undangjorda arbetet är ett kapital, hvaraf de, som studera Svensk statsrätt, hafva dragit och skola draga ej ringa vinst.

Med det häfte, som utgör egentliga föremålet för vår anmälan, öfvergår författaren från Konungen och hans rättigheter, till folket och dess rättigheter, för att sedermera till slut visa, i en senare del, huru den det constitutionela samhällets karakter tillhörande vexelverkan emellan konung och folk är hos oss ordnad. Innan författaren gått att redogöra för folkrepresentationen, den organ, hvarigenom folket gör sina rättigheter gällande, har han ansett sig böra framställa de statsrättsliga bestämmelser *"Om Svensk medborgarerätt samt derunder inbegripna allmänna rättigheter och pligter"*; och upptager framställningen häraf ifrågavarande häfte. Om behöfligheten deraf, att detta ämne göres till serskildt föremål för en afdelning i en framställning af statsförfattningsrätten, kan ej gerna vara mera än en mening. Huru mycket å ena sidan medvetandet, att hvarje enskilds personliga rättigheter genom statsförfattningen äro betryggade mot maktens öfvergrepp, och å andra sidan insigten om, att hvarje fri statsförfattning syftar att i jemlika förhållande på alla fördela de medborgerliga skyldigheterna, måste bidraga att öka förtroendet till författningen, samt utveckla och stärka en enig samfundsanda, behöfver blott påpekas. Vigten af en allt djupare ned i samhällets leder spridd kännedom om detta förhållande gifver således ej ringa betydelse åt hvarje arbete, som sysselsätter sig med dessa frågors belysning. Tidsandan är ock numera fullt egnad att från den rätta synpunkten uppfatta de vigtiga lagstiftningsföremål, som i ett sådant arbete behandlas. De tider äro numligen förbi, då man förnämt ryckte på axlarne åt allt tal om de allmänna medborgerliga rättigheterna, såsom en barnslig dikt, och kallade den stund en *nuit des dupes*, då förklaringen härom den 4 aug. 1789 för första gången högtidligen afgafs för det under den upplysta despotismens ok med dertill hörande rättslöshet för vissa och pligtlöshet för andra medborgareklasser suckande Europeiska fastlandet. Man har sett, att genom, vid sidan, ja till och med i trots af bestående författningar erkännandet af allmän medborgerlig frihet och jemlikhet bryter sig fram; och tillika funnit, hvilken kraft ett samhälle måste vinna, der hvar och en enskild vet, att hans medverkan, huru obetydlig den än månde vara, är för det stora hela erforderlig och att, när han gör uppoffringar för detta, han jemväl vinner erkännande för sina personliga rättigheter. Att emottaga ett arbete, som sysselsätter sig med ifrågavarande ämnen inom Svenska statsrätten, måste för oss Svenskar hafva en serskild betydelse, då England och Sverige äro de enda af Europas länder, som kunna berömma sig af att de allmänna medborgerliga rättigheterna städse varit i lag erkända och faststälda samt omgärdade af en aldrig helt och hållet utsläckt folkfrihet. Så långt tillbaka Sveriges lag går, finna vi i dess bud folket uttryckligt försäkradt om åtnjutande af sin medborgerliga rätt. Då i ser-

skilda grundlagar de statsrättsliga bestämmelserna sammanfördes, upptogs jemväl deri försäkran härom och till sina grunddrag oförändrad qvarstår den i nu gällande grundlag. I det öfriga Europas författningar har bekräftelsen af de allmänna medborgerliga rättigheterna hemtats ur 1791 års Fransyska constitution, sedan den genom en omväg från England öfver America blifvit deri upptagen och ständ i spetsen för densamma. Denna bekräftelse utgör der en protest emot corporations- och ståndsintressena, som usurperat den medborgerliga friheten, såsom sådan, och i dess ställe gjort den till ett privilegium för vissa stånd. I densamma sökte man upptaga alla de rättigheter, som innebäras i frihetsbegreppet, och bestämma deras förhållande till staten. I senare utländska författningar har man ytterligare utvecklat och bestämt dessa rättigheter.

För att kunna gifva en systematisk framställning af det sätt, hvarpå de medborgerliga rättigheterna och pligterna blifvit hos oss utvecklade och bestämda, är det emedlertid ej nog att endast redogöra för innehållet af Regeringsformen 16 §. Ämnet kräfver att från den allmänna statsrättens synpunkt belysas för att visa Sveriges statsrätts allmänna ståndpunkt i detta hänseende, hvartill kommer att hvarken nyss åberopade § i R.F. och icke heller grundlagarne i öfrigt innehålla alla i detta afseende gällande rättsnormer. Man nödgas således, för att gifva en öfversigt häraf, taga i skärskådande den Svenska lagstiftningen, dels sådan den framträder i de dessa rättigheter uttryckligen bekräftande grundlagsbestämmelser, dels der den stadnat vid att taga hänsyn till samma rättigheter såsom grundläggande principer vid fastställelse af speciela lagar eller stadgar. Författaren har enligt denna plan anordnat och belyst sitt ämne. Begynnande sin framställning med bestämning af hvad som skall förstås med Svenskt medborgarskap, vilkoren för dess vinnande och förlorande, samt utländingars ställning i Svenska staten, utvecklar författaren derpå först hvilka rättigheter som inbegripas under medborgerlig frihet, derefter hvad som rätteligen innebäres i jemlikhetsbegreppet samt uppvisar slutligen de medborgerliga pligterna. Önskvärdt hade varit att i sammanhang härmed blifvit redogjordt för de privilegierade och mindre berättigade medborgareklassernas rättaliga ställning, hvars afhandlande uppskjutits till nästa häfte. Man hade då erhållit en fullständig öfversigt öfver Svenska lagstiftningens ståndpunkt i förevarande hänseende.

Hvad som i detta häfte innehålles, är emedlertid egnadt att i och för sig sprida ett för allmänheten behöfligt ljus öfver en mängd rättsförhållanden, hvilkas kännedom är af vigt för hvarje medborgare, som önskar erhålla en riktig uppfattning af förhållandet emellan statens makt och den enskildes frihet. Författarens från allt partisinne fria intresse för sin sak, en vidsträckt beläsenhet i den utländska statsrättsliga litteraturen, och den uppmärksamhet, hvarmed han följt de politiska och litterära företeelserna, ss väl i fäderneslandet, som i de båda öfriga skandinaviska rikena, egenskaper, som utmärka så väl denna, som föregående delar af hans statsförfattningsrätt, utgöra en borgen för det sätt, hvarpå

författaren afhandlat hithörande frågor. En och annan anledning till anmärkning, som vid en blifvande ny upplaga torde förtjena uppmärksamhet, framställer sig för granskaren. Så har författaren genom att till undersåter, hvarmed hos oss ej förstås annat än statens medlemmar, betraktade i sitt förhållande till statsmakten, hänföra äfven utländingar, som blott tillfälligtvis eller i visst hänseende äro underkastade Svensk statsmakt, gifvit anledning till missförstånd af begreppet undersåte. Inskjutningen af 2 kap. "om forenser, utländningar och nationalitet" emellan de kapitel, som afhandla vilkoren för Svensk medborgarerätts förvärfvande och förlorande, kan ej heller anses fullt öfverensstämmande med en systematisk anordning; platsen för framställning af deras rättigheter är naturligtvis efter det så väl de allmänna medborgerliga rättigheterna, som äfven privilegierna blifvit afhandlade, om ens frågan om utländingars förhållande till staten kan sägas tillhöra Svensk statsförfattningsrätt, hvartill kommer, att den korthet, författaren nödgats gifva denna afdelning, i vissa hänseenden menligt inverkat på de derunder hänförda vigtiga internationela frågors utredning. Upptagandet under förenings- (associations-) rätten af privaträtten tillhörande bolag, äfvensom under petitionsrätten af besvär äfven i egenskap af remedium juris, kan äfven anmärkas, såsom ett öfverskridande af statsförfattningsrättens gränser; framställningen om rätt till fattigunderstöd skulle bättre varit på sin plats i sammanhang med afhandlandet af de enskildes skydd till personlig existens, än med hans rätt att välja lefnadsyrke och att bära vapen.

Men om ock anmärkningar kunna göras emot dispositionen af ämnet i ett eller annat afseende, äfvensom ock emot sättet för dess begränsning i åtskilliga stycken, svåra att undvika för den som först sysselsätter sig med ett hos oss hittills nästan ouppodladt fält, har författaren dock gjort sig allmänheten på det högsta förbunden genom framläggandet af dessa resultater af sina vetenskapliga forskningar; och vi recommendera hvarje serskild del af framställningen till noggrannt begrundande, såsom antingen utredande ämnet eller ock lemnande icke oväsendtliga bidrag dertill. Serskildt anse vi oss böra fästa uppmärksamheten på häftets sista afdelning om pligten till lydnad för lag och öfverhet, ett ämne, som, redan förut af JustitieOmbudsmannen Theorell i hans Embetsberättelse för år 1851 upptaget till pröfning, nu blifvit närmare utveckladt af författaren, och hvars utveckling i en frisinnad riktning måste i synnerhet i dessa dagar, då man kastar blicken på det politiska skådespel, som uppföres i en af Europas förnämsta kulturstater, ega sin stora betydelse.

Vi sluta vår anmälan med den önskan att författaren i den nya och upphöjda verkningskrets, hvari han blifvit förflyttad, måtte förlänas krafter och tid till fortsättning af sina lärorika afhandlingar i Sveriges statsförfattningsrätt.

H. L. R.

Academiska Underrättelser.

Upsala Universitet.

Lärarepersonal (den 1 Juni 1863). Ordinarie Professorer 28, e. o. Professorer 4, Professores Emeriti 2, Ordinarie Adjuncter 18, e. o. Adjunct 1, Docenter 26, Exercitiimästare 4. — Lediga professorater 2, lediga adjuncturer 4.

Närvarande Studenter, höstterminen 1862, 1075; vårterminen 1863, 1082.

Promotioner. Den 30 Maj 1863 promoverades till Philosophiæ Doctores et artium liberalium magistri följande 41 Philosophiæ Candidater:

af *Stockholms* nation: J. C. A. Tornérhielm; Disp. Om Riksdagen i Gefle 1792.
C. L. H. Nyström; Disp. Iakttagelser rörande Faunan i Jemtlands vattendrag.
J. Seligmann; Disp. Proœmium et specimen Lexici Synonymici Arabici Attha' Alibii.
P. T. Cleve; Disp. Mineral-analytiska undersökningar.

af *Uplands* nation: O. F. D. Östman; Disp. Jobs 40 och 41 Capitel. Öfversättning med anmärkningar.
W. A. Henschen; Disp. Bidrag till kännedomen af David Humes filosofiska betydelse.
M. J. F. Flemming; Disp. Elegiæ quædam Propertii Svethicis versibus expressæ.
J. G. Melén; Disp. Om Danskarnes anfall mot Öland år 1677.

af *Gestrike—Helsinge* nation: A. O. von Friesen; Disp. Niciæ et Alcibiadis de profectione in Siciliam Atheniensum orationes latine redditæ et annotationibus illustratæ.

af *Östgöta* nation: H. A. T. Widegren; Disp. Bidrag till kännedomen om Sveriges Salmonider.

L. A. M. Lindelius; Disp. Jesaias 28:de Capitel, öfversättning med anmärkningar.

F. W. Metzén; Disp. Jesaias 27:de Capitel, öfversättning med anmärkningar.

A. A. W. Lund; Disp. Wimmerby-Florans Phanerogamer och Ormbunkar.

af *Westgöta* nation: N. J. Linnarsson; Disp. De illo codicis sacri libro, qui Koheleth inscribitur, quæstiones.

F. J. Hedenius; Disp. Anteckningar rörande svenska Bondeståndet under Gusaf II Adolfs regering.

C. J. G. Landtmanson; Disp. Undersökningar öfver språket i skriften: Kununga ok Höfdhinga Styrilse.

P. Helander; Disp. De origine, vi, usu illius particulæ Hebr. אֵת, quæ nota vocatur Accusativi, quæstiones.

M. B. Richert; Disp. Bidrag till läran om Konsonantiska ljudlagarne i äldre och nyare språk.

A. G. Theorell; Disp. Mathematiska uppsatser.

af *Södermanlands och Nerikes* nation: M. Roth; Disp. Bidrag till historien om abalienationen och reduktionen under 1600-talet af kronans gods och räntor i Närike. I. Abalienationen. 1.

J. H. Björnström; Disp. Om den Mosaiska Skapelse-historien och dess förhållande till Naturforskningens resultater.

V. Högberg; Disp. Örebro-traktens Foglar.

af *Westmanlands och Dala* nation: C. F. E. Björling; Disp. Om några Arcus-tangens-summor och deras användning till definita integralers evaluering.

C. A. Zachrisson; Disp. Sveriges underhandlingar om beväpnad neutralitet åren 1778—80.

af *Smålands* nation: A. Johnsson; Disp. Systematisk framställning af Sveriges Oniscider.

G. H. Ekstrand; Disp. Om 5:te Definitionen i 5:te Boken af Euclidis Elementa.

M. Johansson; Disp. Elegiæ quædam Propertii Svethicis versibus expressæ.

K. H. G. von Schéele; Disp. Öfversigt af de olika sätt, hvarpå det ontologiska beviset för Guds existens blifvit framstäldt.

af *Göteborgs* nation: H. F. Hult; Disp. Cornelii Taciti de origine, situ, moribus et populis Germaniæ liber Svethice redditus et annotationibus illustratus. I.

F. A. Smitt; Disp. Bidrag till kännedomen om Hafs-Bryozoernas utveckling.

C. P. Wikner; Disp. Undersökningar om Enhet och Mångfald.

A. W. Bratt; Disp. Om Svenska allmogen under Gustaf II Adolphs Regering.

U. L. Ullman; Disp. Försök till en genetisk framställning af den götiska byggnadskonstens karakter.

af *Kalmare* nation: A. G. Ahlqvist; Disp. Om oroligheterna i Småland och Westergötland år 1529.

af *Wermlands* nation: G. Elowson; Disp. Framställning af grunderna för beräkning af Lifräntor och Lifförsäkringar.

E. A. A. von Baumgarten; Disp. Psaltaren, Ps. 120—134.

af *Norrlands* nation: P. E. Sidenbladh; Disp. Geologiska Kartan, Bladet "Arboga" jemte några ord till upplysning derom.

G. Dillner; Disp. Geometrisk kalkyl eller geometriska qvantiteters räknelagar.

H. Säve; Disp. De Areopago et Judiciis Heliasticis apud Athenienses Quæstiones.

P. P. Waldenström; Disp. Annotationes ad Libros Ciceronis de Finibus Bonorum et Malorum.

F. Widmark; Disp. Bidrag till kännedomen om Vesterbottens Landskapsmål.

Hedersrummen innehades af C. F. E. Björling, *Primus*, och M. B. Richert, *Ultimus*.

Af Philosophiska Facultetens tvenne pris för de bästa gradualafhandlingar tilldelades det större åt C. F. E. Björling, det mindre åt G. Dillner. Det Geijerska priset för den bästa historiska disputation delades mellan M. Roth och A. G. Ahlqvist.

Den af *Promotor*, *Prof.* J. Spongberg, utfärdade inbjudningsskriften innehöll en latinsk öfversättning af Thucydidis II: 1—34.

Af de 15 Jubelmagistrarne voro 3 närvarande.

Den 1 Juni 1863 promoverades till Juris Utriusque Doctor: Prof. S. R. D. K. Olivecrona; samt till Medicinæ Doctorer: Öfverläkaren vid Upsala Central-Hospital, Med. Lic. och Chir. Mag. G. Kjellberg och Med. Lic. J. Björkén.

Examenstagande under läseåret 1862—63: Theologiæ-Candidat-examen har blifvit aflagd af 1, Praktisk Theologisk examen af 47, Dimissions-examen af 50, Juris Utriusque Candidat-examen af 1, Medi-

cinæ-Licentiat-examen af 14, Medicinæ-Candidat-examen af 33, Philosophiæ-Candidat-examen af 38, Juridico-Philosophiæ-Candidat-examen af 4; Medico-Philosophiæ-Candidat-examen af 14, Hofrätts-examen af 27, Cancelli-examen af 12, Bergs-examen af 4, Kameral-examen af 91, Student-examen af 494.

Utnämnde: 1862 27/6 Phil. Doct. J. A. C. Hellstenius till Docent i Fäderneslandets Historia; 1863 13/1 Phil. Cand. P. T. Cleve till Docent i Organisk Chemi; 10/4 till extra-ordinarie Professorer, Adjuncten C G. Malmström och Docenten H. T. Daug; 16/4 till Adjunct i Theologiska Faculteten, Docenten C. T. Hjerpe, samt till Docent i Zoologi Phil. Cand. F. A. Smitt; 22/5 Prof. A. F. Beckman till Förste Theologiæ Professor och Domprost.

Befordrade till tjenster utom universitetet: Adjuncten, Grefve G. K. Hamilton till Professor i Administrativ-Rätt och National-Ekonomi vid Lunds universitet; Docenten G. F. Gilljam till Lector i Grekiska språket vid Gefle Högre Elementarläroverk; Docenten C. J. Sundström till Lector i Philosophi vid Göteborgs Högre Elementarläroverk.

Afgångne genom döden: 1862 10/10 Domprosten, Förste Theologiæ Professorn, A. E. Knös; 1863 18/3 Adjuncten i Chirurgi och Obstetrik Doctor C. Brelin.

Inställde i embetet: 1862 2/10 Prof. Rabenius, som dervid höll sin inträdesföreläsning "Om Beskattningens grunder"; 1862 3/10 Prof. Svedelius, som dervid höll sin inträdesföreläsning "Om konung Gustaf II Adolfs karaktersutveckling, särdeles under den tidigare delen af hans lefnad". Inbjudningsskriften, utfärdad af Rector, Prof. L. F. Svanberg, handlade "Om några nya alunarter, hvaruti organiska baser förefinnas, samt om glycocollns sammansättning".

Rectoratet öfverlemnades den 1 Juni 1863 af Prof. L. F. Svanberg till Prof. C. A. Torén med ett tal, afhandlande "några reflexioner om materien".

Offentliga Föreläsningar H.T. 1862—VT. 1863.

Theologiska Faculteten: Beckman (4 timmar) Dogmatisk Theologi; Torén (v.t. 4 t.) Homiletik; Cornelius (4 t.) Den kyrkliga läroutvecklingens historia under Medeltiden; Hultkrantz (4 t.) h.t. Om Svenska presterskapets pastorala åligganden; v.t. (2 t.) Hebreerbrefvet, (2 t.) Om den gammaltestamentliga prophetians begrepp och historia; Myrberg (2 t.) h.t. Första Mosebok; v.t. Valda ställen hörande till G. och N. Testamentets Exegetik; Hjerpe (2 t.) Valda texter bland Kyrkoårets evangeliska pericoper.

Juridiska Faculteten: Lindblad (4 t.) h.t. Process-rätt, v.t. Criminal-rätt; Olivecrona (4 t.) Svensk Civil-rätt; Rydin (4 t.) h.t. Svensk

Stats-rätt, v.t. Svensk Kyrko-rätt; Nordling (2 t.) Prænotioner till Svenska Civil-rätten; Hamilton (4 t.) Svensk Finance-rätt.

Medicinska Faculteten: Sundevall (4 t.) h.t, Fortplantningsorganernas Anatomi och Physiologi, v.t. Om skelettet och speciel Osteologi; Glas (4 t.) Om Hjernans och nervernas sjukdomar; Mesterton (2 t.) Benens och Ledgångarnes sjukdomar, (2 t. v.t.) Synorganets Physiologi; Hedenius (4 t.) h.t. Allmän helsovård, v.t. Speciel Pathologisk Anatomi; Almén (4 t.) Pharmaceutisk Chemi, (1 t. v.t.) Om Födoämnena i chemiskt hänseende; Holmgren (2 t.) Experimental Physiologi; Fristedt (2. t.) Botanisk och Zoologisk Pharmakognosi; Brelin (2 t.) h.t. Chirurgisk Operationslära, v.t. Om de Obstetriska operationerna; Kjellberg (4 t.) Sinnessjukdomarne.

Philosophiska Faculteten: Boström (4 t.) Philosophiska Religionsläran; G. Svanberg (4 t.) Theoretisk Astronomi; Böttiger (4 t.) Dante's Purgatorio (1 t. v.t.) Linguistikens hufvudmomenter; Spongberg (4 t.) Thucydides; Ribbing (4 t.) Christna Religionsphilosophiens historia; Lilljeborg (4 t.) Skandinaviska Foglarnes naturalhistoria; Hesse (4 t.) Jesaja; Svedelius (4 t.) Svenska statsförfattningens historia; Malmström (4 t.) Fäderneslandets Litteraturhistoria; Ångström (4 t.) h.t. Värmelära, v.t. Magnetism och Electricitet; Areschoug (4 t.) h.t. Botanikens Historia, v.t. Vextphysiologi; Säve (4 t.) Snorre Sturlesons Heims Kringla, (2 t. v.t.) Valda Sånger ur Sæmunds Edda; Walmstedt (3 t.) h.t. Geologi, v.t. Mineralogi, (1 t.) Mineral-chemi; Petersson (4 t.) Taciti Annaler; Uppström (2 t.) h.t. Ulphilas, v.t. AngloSachsiska; Afzelius (2 t.) h.t. Rättsphilosophi, v.t. Aristotelis Politik; Nordling (2 t.) Koran; Schultz (2 t.) Theorisk Astronomi; Hammarstrand (4 t.) Greklands historia under Gamla tiden från det Peloponnesiska krigets slut; Thorell (2 t.) De ryggradslösa djurens system; Hagberg (2 t.) Rabelais' Gargantua och den moderna franskans utveckling ur Medeltidsfranskan; Thalén (2 t.) Analytisk Mekanik; Hæggström (2 t.) h.t. Taciti dialog om Talarne, v.t. Ciceros tal mot Verres, 2:a boken af sednare afdelningen; Fries (2 t.) Vexternas system; Bahr (2 t.) Allmän Chemi; Frigell (2 t.) Livii tredje dekad; Daug (4 t.) Analytisk Geometri.

Tjenstledighet har åtnjutits af Prof. Rabenius på grund af offentligt uppdrag, af Prof. Carlson såsom universitetets Ombud vid riksdagen, af e o. Prof. Malmström för historiska forskningar, samt af Adj. Wahlberg och Docenterne Norlin, Nyblom och Dietrichson för utrikes vetenskapliga resors anställande.

Studentcorpsen.

Främst bland det nyss förflutna academiska årets minnen tilldrager sig det sednaste *nordiska studentmötet* vår uppmärksamhet. Den väl-

vilja, som mötte oss, hvarhelst vår väg framgick, vittnade ogensägligt, att tanken på de nordiska folkens förbrödring, från att utgöra en ungdomens älsklingsdröm, öfvergått till verklighet och trängt till slott och hydda. Den skildring af dessa minnesvärda dagar, som sannolikt samtidigt med denna skrift från Upsala utsändes, tillhörer det att utförligare förtälja, med hvilka känslor vi styrde kosan från hemmet och tillbaka dit. En efterklang af studentmötets festliga dagar var det högtidliga öfverlemnandet till Upsala studentcorps af det banér, som deltagarne i färden af Danmarks qvinnor mottagit. Man hade, med serskildt afseende fästadt vid den betydelse, den 6:te October eger för Danmarks folk, valt denna dag för högtidligheten. Öfverlemnandet egde rum i närvaro af en talrik folkskara i Gustavianska trädgården, der Docenten Odhner, Upsala-studenternes ordförande på studenttåget, med ett tal å de i färden deltagandes vägnar öfverräckte den dyrbara gåfvan till studencorpsens ordförande, Docenten Gilljam. Till de af Professor Böttiger för tillfället författade verserne hade Directeur Josephson componerat musik. Den nya fanan bäres nu, jemte det i Christiania år 1852 mottagna baneret, i spetsen för Upsala studentcorps vid dess högtider.

Det jemförelsevis ringa antal studenter, som tillbringar Julen i Upsala, har sedan några år gjort det nödvändigt att till närmare vårterminens början uppskjuta firandet af den *nordiska festen*. I år festlighölls den 30:de Januari. På Gillets stora sal samlades till firande af minnenas fest omkring 200 personer. Liksom vid flere föregående tillfällen hade Upsala studenter nöjet såsom gäster se några medlemmar af Lunds och Helsingfors' universiteter. Gillesalen var på öfligt sätt decorerad och rikt upplyst. Ena långsidans midt upptogs af en lund af granar och orangerivexter, i hvilken talarestolen var placerad. Talarestolens fond utgjordes af en bautasten, omgifven af en grupp af fanor, med det af de danska damerna vid sista studentmötet förärade baner i midten. Till höger från talarestolen sågs Sveriges vapen, gentemot detta på andra långväggen Finlands, till venster Norges och gentemot detta Danmarks. Den ena af läktarne fylldes redan kl. 7 af ett betydligt antal damer, å motsatta läktaren hade musiken sin plats. Å minnesstenens runslinga voro följande namn tecknade: C. A. Adlersparre. — J. M. Agardh. — J. Anker. — M. N. Blytt. — P. Deland. — J. G. Ek. — H. B. Hammar. — J. P. Ibsen. — B. S. Ingemann. — A. E. Knös. — J. P. Lefrén. — J. Letterstedt. — J. Th. Nathorst. — E. Nonnen. — H. C. Petersen. — N. M. Petersen. — A. G. Rudelbach. — B. H. Santesson. — B. Schaumann. — A. M. Strinnholm. — J. H. Vogt. — F. Westin.

Efter sexans intagande inleddes raden af festtalen med en af studentcorpsens ordförande Phil. Doct. Landtmanson föreslagen skål för nordens konungar. Stud. Liljeblad föreslog skålen för minnet af de under förflutna året hädangångne. Prof. Hultcrantz talade för universiteterne, Adjuncten Fries för minnet af studentmötet, Candidat Gottman för qvinnan; hvarefter under omvexlande tal och sång festen fortsattes till kl. omkring 3 på morgonen.

En till Sveriges ungdom ställd och till Upsala studentcorps öfversänd adress från den Polska ungdomen i Paris, och det besök, Furst Constantin Czartoryski aflade i Upsala, hafva gifvit Upsala studenter en osökt och välkommen anledning att för det Polska folket och dess frihetsstrid uttala samma varma och lifliga sympathier, som yttrats öfver hela vårt land. Genom insamlingar hafva också Upsala studenter skyndat att deltaga i tvenne företag, som under denna tid väckt Svenska folkets lifliga intresse; lindrandet af hungersnöden i Finland och resandet af en minnesstod åt Carl XII.

Likaså är det sjelfklart, att universitetets ungdom hvarken kunnat eller velat hålla sig fri från inverkan af den fosterländska rörelse, som under namn af Skarpskytteväsendet sedan ett par år tillbaka börjat lifva Svenska folket. Den oupphörliga vexlingen af personer har naturligtvis gjort det omöjligt för Upsala studentcorps att bilda en i öfverensstämmelse med kgl. förordningen organiserad fast skarpskyttecorps, men Kgl. M:t har det oaktadt funnit sig böra på derom gjord anhållan nämna öfverbefälhafvare för *Upsala Studentcorps' förening för vapenöfningar.* Antalet deltagare i de krigiska öfningarne, hvilka omfatta exercis, bajonettfäktning och målskjutning uppgick höstterminen 1862 till 164, och vårterminen 1863 till 174. I beväringens öfningar deltogo förliden vårtermin 200 studenter, af hvilka 121 tillhörde 1:sta och 79 2:dra klassen.

En annan sida af Upsala studenters verksamhet, hvilken hittills ej blifvit serdeles beaktad, men som väl torde vara förtjent af uppmärksamhet, är *de vetenskapliga fackföreningarne* och deras verksamhet. De äro för närvarande 9 till antalet, nemligen: Naturvetenskapliga Studentsällskapet, Botaniska Bytesföreningen, Mineralogiska Sällskapet, Föreningen för Modern Linguistik, Juridiska Föreningen, Läkareföreningen, Historiska Föreningen, Föreningen för Classisk Philologi samt slutligen Theologiska Föreningen.

Naturvetenskapliga Studentsällskapet räknar sina anor från år 1852, då under detta namn en förening stiftades, omfattande samtliga naturvetenskapliga discipliner. Sällskapet samlades hvarje fjortonde dag till föredrag och discussioner. Följande år uppstod ett Naturhistoriskt Sällskap, egnadt serskildt åt befrämjandet af de botaniska och zoologiska studierna. Fråga väcktes snart om båda Sällskapens förening, hvilken, då förslaget med bifall mottogs, redan våren 1853 verkställdes, hvarvid det förenade Sällskapet, med bibehållande af det äldres namn, fördelades i tre sectioner: för mathematik och physik, för kemi och mineralogi, för botanik och zoologi, — en organisation, som sedan bibehållits. Antalet af Sällskapets medlemmar har under de 10 åren af dess verksamhet växt från 29 (v.t. 1853) till 127 (v.t. 1863). Hvarje section sammanträder hvar fjortonde dag, då en medlem, i vederbörlig tur och ordning, håller ett föredrag, hvarjemte ej sällan händer att, utom det obligatoriska föredraget, ett eller flere andra förekomma. Vidare eger discussion rum så-

väl med anledning af de upplästa afhandlingarna, som beträffande förevisade, märkliga naturföremål, samt anställas, inom kemiska sectionen, experimenter och, inom den mathematiska, lösning af intressanta problemer, o. s. v. Sistnämnda section har nyligen vidtagit åtgärder att för framtiden, efter föreläsningsanteckningar, redigera och renskrifva samt till förvarande i sectionens archiv öfverlemna de offentliga föreläsningar, som vid universitetet hållas i mathematik, physik och astronomi. Botaniska—Zoologiska sectionen afslutar vanligen vårterminens förhandlingar med en eller flere gemensamma excursioner, och plägar samma section lemna bidrag till tidskriften Botaniska Notiser.

I sammanhang härmed torde lämpligast omnämnas Botaniska Bytesföreningen, hvars ändamål namnet tillräckligt antyder. Dess verksamhet har, städse med friskt lif, fortgått sedan vårterminen 1853, då den stiftades, efter det att några år förut en redan på 1830-talet inrättad likartad förening blifvit upplöst. Föreningen står i förbindelse med botanister på andra orter inom fäderneslandet och i Köpenhamn. Äfven botanister i Berlin hafva ej försmått att taga kännedom om föreningen och anhålla om dess biträde, hvilket genom växtförsändningar blifvit lemnadt.

Det Mineralogiska Sällskapet stiftades för ett par tiotal af år sedan, i afsigt att bilda en för de förberedande mineralogiska studierna lämpad, närsomhelst och med största möjliga lätthet tillgänglig mineralogisk samling, ställd under de studerandes vård, som i Sällskapet inträdde. Detta ändamål har ock vunnits; samlingen, som är serdeles god, förökas alltjemnt i mån af tillgångar och begagnas flitigt. Under årets lopp hafva förberedelser vidtagits, för att utvidga Sällskapets verksamhet i likhet med det ofvan nämnda naturvetenskapliga sällskapets.

Föreningen för Modern Linguistik eller, såsom den i stadgarne benämnes, la Société des langues modernes, leder sin uppkomst från hösten 1858, således samma termin, då den nya professionen i ny-europeisk linguistik och litteratur tillträddes. Linguistiska Föreningen har uppställt såsom ett hufvudändamål för sin verksamhet, att befrämja färdighet i de moderna språkens talande, och skrifvande, och derjemte att befordra det vetenskapliga studiet af dessa språk och deras litteraturer. Föreningen sammanträder en gång hvarje vecka, då, efter hvarje medlems fria val, endast de nämnda språken så i offentliga som enskilda discurser få begagnas. Hvarje medlem är pligtig att i vederbörlig tur föredraga och försvara antingen en afhandling eller ock theser öfver något de nämnde språken eller deras litteraturer tillhörande ämnen. Föredrag, theser, opposition och försvar — allt föregår på något fremmande språk. Genom medlemmarnes berömvärda nit och omsorg har redan grundvalen blifvit lagd till en språkvetenskaplig boksamling, naturligtvis ännu ej synnerligen omfattande, men förträffligt vald. Föreningen räknar för närvarande nära 50 medlemmar.

Juridiska Föreningen stiftades år 1844. Under sednaste tiden har medlemmarnes antal uppgått till omkring 60, juridiska facultetens samt-

lige lärare oberäknade. Föreningen sammanträder minst hvar tredje vecka, då på förhand uppsatta, tryckta frågor discuteras och stundom föredrag hållas. Föreningen har grundat en god juridisk boksamling, som alltjemnt tillväxer.

Läkareföreningen är af samtliga föreningarne den äldsta. Genom Israel Hvassers kraftiga ingripande förvandlades år 1831 en här existerande, endast för umgänge och sällskapliga nöjen afsedd, s. k. medicinsk klubb till en vetenskaplig läkareförening. Sedan denna tid har Föreningen oafbrutet bestått, städse med friskt lif och erkändt välgörande inflytelse. Förliden vårtermin antogs en förändrad organisation af Föreningen — indelning i sectioner, sammankomster hvar åttonde dag o. s. v. — Vid sammankomsterna hållas föredrag, till hvilka ofta de å sjukhusen förekommande fall gifva anledning, nyare vetenskapliga arbeten refereras, äfvensom till sammankomsterna uppgifter inlemnas från præfecterne vid härvarande kliniker samt öfrige praktiserande läkare öfver constitutio epidemica i staden och kringliggande trakt. Föreningen har bildat ett godt bibliothek, samlingar af præparater och instrumenter, och håller tyska, fransyska och engelska tidskrifter. Antalet medlemmar är något öfver 100.

Historiska Föreningen är helt ung (stiftad 1862); naturligtvis är derföre antalet af dess medlemmar ännu ej serdeles betydande. För närvarande räknar Föreningen omkring 25 medlemmar, oberäknadt samtlige lärare i de historiska och statistiska vetenskaperne. Föreningen sammanträder hvar fjortonde dag, föredrag öfver historiska ämnen eller theser utgöra äfven här underlaget för discussionerna.

Föreningen för Classisk Philologi har liksom den Theologiska Föreningen uppstått under förliden vårtermin. Den förra är ännu ej fullständigt organiserad, dock har en section för latinska talöfningar redan trädt i verksamhet. Den Theologiska Föreningen räknar omkring 70 medlemmar och sammanträder till öfverläggningar en gång hvarje vecka.

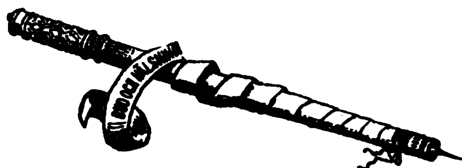
På hemställan af åtskilliga bland dessa föreningar och för att afhjelpa den länge kända bristen på tillräckligt utrymme för studentcorpsens samlingar och dess directions sammankomster, kommer från och med denna höst en större local att af studentcorpsen förhyras.

Studentcorpsens byggnadscassa uppgår nu till 45 à 46000 Rdr Rmt, dess stipendiicassa till omkring 900 Rdr, Antigone-fonden (af hvilken räntan utdelas såsom stipendium åt förtjente sångare eller capellister) till 1300 à 1400 Rdr, samt studentcorpsens bibliothekscassa till omkring 3500 Rdr Rmt.

Supplementer till den gamla katalogen öfver samtliga nationsföreningarnes, studentcorpsens och de vetenskapliga föreningarnes boksamlingar, och omfattande dessas tillökning intill förlidet års slut hafva nyligen utgifvits.

Ungdomens Haab skal forklares och vorde
Mændenes Tro.

C. PLOUG.

INNEHÅLL AF ÅTTONDE ÅRGÅNGENS FJERDE HÄFTE.

Nordisk Universitets-Tidskrift.

ÅTTONDE ÅRGÅNGENS INNEHÅLL.

